De Tweede Ronde. Jaargang 15

bron
De Tweede Ronde. Jaargang 15. G.A. van Oorschot, Amsterdam 1994

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_twe007199401_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

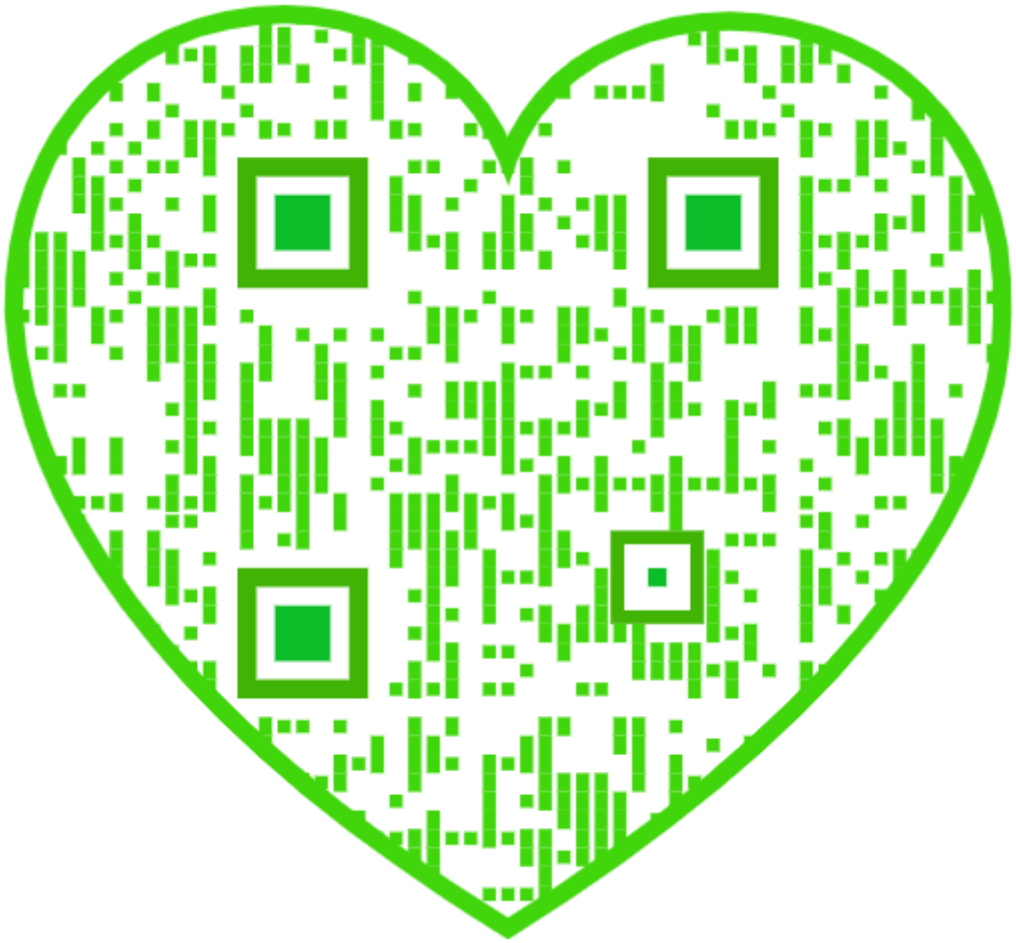

[De Tweede Ronde 1994, nummer 1]

Voorwoord

Dit Lentenummer bevat in *Nederlands proza* vier bijdragen: een radio-column van Nico Slothouwer (opgenomen ter nagedachtenis aan onze oud-redacteur wiens ‘Verzameld Werk’ dezer dagen verschijnt), een debuut, van Atie Vogelenzang, en nieuwe verhalen van de twee pijlers van deze rubriek, Frans Pointl en L.H. Wiener. In *Nederlandse poëzie* werk van zestien medewerkers, onder wie één debutante, Anke Binnerts. Ook in *Light Verse* begroeten we - naast de nodige coryfeeën - nieuw talent: Yvon Melly, die het thema van de Zingende Zaag gestalte gaf in zelf geïllustreerde knittelverzen.

De overige rubrieken staan in het teken van het sinds 1991 weer onafhankelijke Estland. De trotse felheid waarmee de Esten, amper een miljoen in getal, zich inzetten voor hun nationale literatuur, zou een ander zogenoemd ‘klein taalgebied’ als het Nederlandse beschaamd mogen maken. In *Essay* getuigen de stukken van Jaan Kross en Mati Sirkel van het stelselmatige maar uiteindelijk vergeefse streven van nazistische en communistische zijde om Estlands taalkundige en culturele identiteit te vernietigen. Veelzeggend is Kross' opmerking dat het geweld tegen de Estse schrijvers, vertaald naar Nederlandse verhoudingenin de Tweede Wereldoorlog, zou zijn neergekomen op executie van 45 schrijvers, en gevangenschap of deportatie van nog eens een achthonderdtal, van wie 100 het met de dood zouden hebben bekocht. *Vertaald proza* bevat, naast werk van Kross, die geldt als Estlands belangrijkste auteur, verhalen van zes andere schrijvers - vaak met een obsessieve of surreële inslag. In *Vertaalde poëzie* zeven Estse dichters, van wie alleen Jaan Kaplinski in Nederland enige bekendheid heeft. De rubriek *Tekeningen* is in dit nummer *Foto's* geworden. Onze speciale dank gaat uit naar onze gastredactie, met name naar Marianne Vogel, die samen met haar man bijna alle teksten heeft vertaald.

Redactie

Nederlands proza

Barsten in het territorium
Frans Pointl

Mijn ontmoeting met de thans 28-jarige Nigeriaan Gbolahon Folami, in de zomer van 1992, leidde tot veel complicaties. In het verhaal ‘Als je maar ver genoeg op je tenen gaat staan’ heb ik de vernederende odyssee beschreven, waartoe deze op goed geluk naar ons land gekomen man was veroordeeld.

Maar hij laat zich niet snel uit het veld slaan en zet hardnekkig door. Bijna zeventien maanden ken ik hem nu, probeer ik hem bij te staan in de kosten van zijn studie en levensonderhoud. Het grote hotel waar hij een half jaar lang elk weekend als ‘room-attendant’ werkte, heeft het contract per september 1993 beëindigd, omdat het seizoen was afgelopen.

Eens per tien dagen komt hij mij 's avonds verslag doen van de stand zijner zaken. Een van die keren geef ik hem de krantenpagina van Het Parool, waarin het verhaal van zijn wel en wee is afgedrukt, als voorpublicatie uit mijn nieuwe verhalenbundel. De hele avond is hij erdoor geabsorbeerd, schrijft hij er moeilijke woorden en hele zinnen uit over. De hoofdpersoon ontmoet zichzelf in druk. Regelmatig consulteert hij Kramers woordenboek Nederlands.

‘Ja, dat heb ik precies zo gezegd,’ roept hij af en toe uit. Ik wijs op zijn beker cacao die kond staat te worden.

‘Waarom ben je gaan uitzoeken waar die vieze, slechte man werkt?’ vraagt hij verbaasd.

‘Ik was nieuwsgierig hoe een slecht mens er uitziet.’

Een paar weken hoor ik niets van hem. Ik hoop dat hij eindelijk werk heeft gevonden. Maar dan zou ik toch de eerste zijn die het hoorde?

Op een regenachtige avond gaat de telefoon. Het is Folami. Traag en stotterend vertelt hij dat hij zijn kamertje in Oost heeft opgezegd en weer bij ‘die man’ is gaan wonen. Deze is samen met hem naar de Vreemdelingendienst gegaan om de garantverklaring met een jaar te verlengen. Voorwaarde was dat Folami weer bij hem ging wonen. Pas volgend jaar heeft hij recht op een eigen verblijfsvergunning. Ik schrik van deze boodschap.

‘Waar is je zelfrespect gebleven?’

‘Ik moet het nog maar één jaar proberen vol te houden. Je moet drie

jaar ingeschreven staan op het adres van degene die garant voor je staat.'

Eindelijk heeft hij nu het felbegeerde stempel in zijn paspoort. Hij bedankt me voor alles, wenst me het beste en hangt op. Het zit mij dwars dat hij naar zijn kwelgeest is teruggekeerd. Deze nicht bestaat uitsluitend uit schimpscheuten, alcohol en machtswellust. Hij is zo geperverteerd dat hij Folami een keer een plastic piemel in zijn armzalige kontje wou duwen, wat deze resoluut weigerde.

In de weken die volgen hoop ik steeds als ik naar mijn postbus ga een brief van Folami aan te treffen. Ik ben gedeprimeerd, maar laat de buitenwereld mijn gewone gezicht zien, zodat de spieren ervan aanvoelen als een strak masker. Extra lang houd ik mij op in de R.K. Begijnhofkapel H.H. Joannes en Ursula. Speciaal voor Folami ontsteek ik een extra kaars. Pas dan heb ik het gevoel dat de deur naar het gebed openzwaait. Ik vraag Jaweh, God, Allah, het Opperwezen of misschien wel mijn moeder om Folami te beschermen.

Een week later wordt er 's avonds om half twaalf aangebeld. Het is Folami, magerder dan ooit. Aan elke hand een grote weekendtas.

'Hello, how are you?' begroet hij me, alsof het om een beleefdheidsbezoekje gaat. Hij heeft nu definitief gekapt met zijn kwelgeest, die hem opnieuw begon te tiranniseren. De man had alle kasten afgesloten, zelfs een slot op koelkast en telefoon aangebracht. Op de buitendeur van de etage was een speciaal slot gekomen dat van binnen niet kon worden geopend. Als Folami niet naar het arbeidsbureau of de avondschool moest, werd hij opgesloten. Van zijn laatste loon had hij *f* 350, - aan kostgeld moeten betalen. Per dag kreeg hij een warme maaltijd. Had hij daarna nog trek, dan moest hij op eigen kosten naar de snackbar.

'In elk geval heb ik nu mooi dat stempel, anders zou ik illegaal zijn. Maar waar moet ik heen? Geld heb ik niet. Als ik op straat slaap, stelen ze mijn tassen.' Hoewel ik niet in staat ben iemand langer dan een paar uur in mijn territorium te verdragen, hoor ik mezelf zeggen dat hij kan blijven tot er een oplossing is. Ik kan op de stretcher slapen.

Ontroerd grijpt Folami mijn beide handen en houdt ze even vast. Ik zie de grote bruine handen met de witte lijnen en de typische lichte binnenzijden. Ik denk aan de treinen die hij 's nachts heeft moeten uitmesten. Hij blijft mijn handen vasthouden als ik ze wil bevrijden.

'Ik zal cacao voor je maken.'

'Not only for me.'

Met twee bekers cacao kom ik de huiskamer in, waar Folami is ver-

diept in een buurtblad. Ik maak een paar planken vrij in de huiskamerkast, hij pakt zijn tassen uit. Ik wijs hem waar in huis handdoeken, brood, koffie, etc. te vinden zijn en geef hem mijn reservesleutels. Ik verschoon mijn bed en klap de stretcher uit. Folami is te lang voor dat ding. Hij komt de slaapkamer in en zegt dat hij te moe is om te douchen. Ik wijs naar het verschoonde bed. Snel ontkleedt hij zich en glipt in slip en T-shirt het bed in.

Als ik enkele uren later de slaapkamer binnenkom, zie ik dat mijn gast zich heeft blootgewoeld, zijn hemd is vanaf zijn navel omhooggeschoven. Zijn donkerbruine borst is totaal onbehaard. Ik bespeur een lichte, kruidige transpiratielucht die me niet afstoot, terwijl ik vies ben van lichaamsgeuren. Ik schuif zijn hemd omlaag en trek het dekbed over hem heen. Zijn grote, paarsige lippen zijn iets geopend, daarachter blikkert het wit van zijn enorme tanden. Hij snurkt - zou dat de hele nacht zo doorgaan? Ik kleed me uit en ga op de stretcher liggen. Omdraaien moet voorzichtig gebeuren, anders kantelt het ding. Nog steeds begrijp ik niet waarom ik zonder tegenwerping de deur van mijn territorium voor hem geopend heb.

‘Hé, je snurkt!’ roep ik. Ik sta op en tik hem op zijn verende ragebol. Aarzelend opent hij zijn ogen, rekt zich loom uit.

‘Je snurkt.’

‘Als ik koude lucht in mijn neusgaten krijg, ga ik snurken. In Nigeria is het 's nachts niet zo kil. Kun je de verwarming niet aanzetten?’

Hoewel ik niet in een verwarmd vertrek kan slapen, pak ik het elektrische kacheltje, zet dat voor zijn bed en schakel het in op stand 4. Inderdaad houdt het snurken na tien minuten op. Wat doe ik nu met mijn gebit? Zal ik het uitdoen? Dat doe ik altijd. Maar als hij eerder wakker wordt, zal hij mijn ingevallen, tandeloze mond zien. Na een uur doezelen word ik wakker met een gevoel alsof ik een kop en schotel in mijn mond heb. Ik houd het toch in.

De volgende morgen ontwaak ik met een pijnlijke rug en gekneusde heupen. De deur van de badcel is dicht, daarachter gespetter en een hevig gesnuif. Terwijl ik twee ontbijten maak, opent hij de badceldeur.

‘Mag ik ondergoed en sokken van je lenen?’

Ik pak het gevraagde. De badceldeur gaat op een kier open, zijn hand komt eruit en neemt de spullen aan. Als we beiden zijn aangekleed, ontbijten we.

‘Ik moet naar het arbeidsbureau. Heb je misschien een strippenkaart? En mag ik je tandenborstel even lenen?’ Ik heb alleen zo'n stomme protheseborstel. Verbaasd bekijkt hij die.

‘Wat een rare tandenborstel.’

‘Dat is Amerikaans.’

Hij schrijft iets op een papiertje. Of ik wil kopen: een tandenborstel, tandpasta, Nivea bodylotion, Head & Shoulders shampoo.

Hij komt de kamer binnen in zijn knalrode jack, met een pet op. Boven de klep staat PEACE.

‘Vanavond wil ik graag Afrikaans eten, ik heb het zo lang zonder moeten doen. Ik proef het de laatste weken elke dag op mijn tong. Heb jij een grote braadpan?’ Ik antwoord dat ik alleen pannen van klein formaat heb.

‘Mag ik dan een grote braadpan, een snijplank en ingrediënten kopen? Vanavond zul je echt Afrikaans eten, daar kun je dan over schrijven.’ Weer krabbelt hij iets op een papiertje.

‘Ik heb alles bij elkaar opgeteld, met tweehonderd gulden red ik het wel. Afrikaans eten is duur en ik moet naar de kapper. Zo'n braadpan zal ook niet goedkoop zijn.’ Ik pak mijn portemonnee. Hij bedankt me.

Halfzes kom ik thuis. Bij de Hema heb ik twee tandenborstels gekocht, in één doorzichtige verpakking. De ene heeft een zwarte kern met een wit randje, de andere een witte kern met een zwart randje. Symbolisch? Folami staat in de keuken. Zijn haar is gekortwiekt, links is een minuscule inham, als het begin van een scheiding: het heeft iets hips. Ik complimenteer hem en hij lacht me ijdel toe. Ik kijk naar zijn kokerij. Hij heeft een forse zwarte braadpan gekocht, ik kijk erin: op het water ligt schuim, daaronder zie ik lappen vlees. Het ruikt een beetje naar Lux toiletzeep. Vragend kijk ik hem aan.

‘In Nigeria wassen we het vlees eerst met zeep, dan wordt het goed schoon.’

Ik vraag of hij het nog wel uitspoelt, anders is het straks schuimbekken geblazen. Hij knikt beamend, pakt een pan van de plank. Hij opent een zak en pakt er een paar grote tomaten uit die hij boven de pan uitknijpt tot hij alleen nog de rode velletjes in zijn hand houdt. Ik zie uien, knoflook, pepers, paprika's, zakjes met allerlei kruiden, ook een fles zonnebloemolie. Hij pakt een nieuwe pan en vult die voor de helft met rijst uit een enorme plastic zak. Hij begint de rijst te wassen.

Ik ga naar de woonkamer om mijn katten te begroeten. Het bevalt de oude ex-zwervers maar matig dat er een vreemde in de keuken staat. Ik hoor het lopen van de kraan en hakgeluiden op de pas aangeschafte broodplank. Helemaal uit Manzini gekomen om hier Afrikaans te koken. Terwijl ik aan mijn burootje zit te peinzen, roept hij me. Hij

heeft keurig de tafel gedekt. Eerst schept hij mij op. Het ziet er lekker uit en ruikt ook goed. Zijn eigen bord schept hij zo vol dat ik vraag of hij geen kruiwagen nodig heeft. Dan eten we. Het is behoorlijk gepeperd. Na een paar happen brandt mijn keel bijna af, ik ren naar de keuken voor water. Verwonderd kijkt hij me aan.

'Kun jij niet tegen een beetje peper? Peper is goed tegen ziektes. Omdat jullie zo weinig peper eten, liggen er hier zoveel mensen in het ziekenhuis.'

Dapper eet ik verder. Wat ik op mijn bord heb, zal ik opeten. Af en toe smakt hij en kraken zijn kaken. Hij heeft in no time zijn bord leeggegeten en schept het weer vol. Stel dat ik een grote prijs in de postcode loterij zou winnen; in het arcadische Heemstede zou ik een vrijstaand huis kopen. Folami zou ik de bovenverdieping geven. Er zou ook een wouw komen, mevrouw K? Al ruim een jaar bevind ik me in een stroomversnelling, alsof een grote hand me stuwt, Folami's hand? In elk geval pulseren zijn dagen.

Voor de derde maal schept hij zijn bord vol. De pannen zijn nu leeg. Ineens schiet zijn bedriegerij van vorig jaar me weer te binnen. In verband met zijn computercursus had hij me een AutoCad-basisboek gevraagd. Volgens hem kostte dat *f* 400, -. Na veel gesoe bat ging ik door de knieën. Maanden later vroeg ik of ik dat boek eens mocht zien. Geïrriteerd zei hij dat hij het nooit had gekocht. Hij had Nike-schoenen en een fles Boss 'geurvloeistof' aangeschaft. Ik had de pest in dat hij de boel had besodemieterd. Een paar dagen later dacht ik: zand erover.

Hij blijft tegen de klippen op eten. Dat magere lichaam is natuurlijk veel te kort gekomen en moet nu worden bijgetankt. Over dag loopt hij uitzendbureaus af, zonder resultaat. Wat hij verder uitspookt in de stad, weet ik niet. In elk geval zal hij niets uit mijn woning jatten, waar zich trouwens maar weinig waardevols bevindt. Als hij er is, gebruik ik mijn leeslineaal niet, mijn prothese houd ik 's nachts in. Hij blijft naarstig op zoek naar een kamer. Af en toe overhoor ik zijn Nederlandse lessen. Hij vordert moeizaam, hij wil het te snel en te fanatiek.

Op een zaterdag besluit Folami naar de markt in de Bijlmer te gaan.

'Daar wonen veel Nigerianen. Ik spreek ze gewoon aan en vraag of ze een kamer voor me weten. Misschien tref ik wel iemand die uit mijn deel van Nigeria komt, waar ze Yoruba spreken.' In een optimistische stemming vertrekt hij, na eerst de afwas te hebben gedaan. Hij is zo snel als de duivel op kerstmis. 's Avonds komt hij moe en teleurgesteld terug. Hij had diverse negers aangesproken en eindelijk een Nigeriaan getroffen, maar die sprak niet het Yoruba. De man gaf hem een adres

in Kikkenstein. Een Ghanees hielp hem aan een adres in Kouwenoord. Bij het eerste adres moest Folami heel lang bellen. Eindelijk werd er opengedaan door een Nigeriaan. Folami vroeg of hij een kamer te huur had. ‘Fuck off man! You ruin my doorbell!’ schreeuwde zijn landgenoot. Het tweede adres klopte niet, er stond een verkeerde naam op de deur.

‘Ik eindig nog op straat in een kartonnen doos,’ verzucht hij.

Op een avond, Folami is naar de avondschool, wordt er gebeld. Ik neem de intercom op. Iemand die zijn naam niet noemt, wil me spreken. Ik doe open. Een grote brede kerel duwt de deur zo wijd open dat deze tegen de gangmuur slaat. Het is een louche type, een patjepeejer: tochtlatten tot aan zijn kin, een grote, vaalbruine snor waarvan de punten omhoog wijzen.

‘Woont Folami bij jou?’

‘Inderdaad, die verblijft hier tijdelijk tot hij een kamer gevonden heeft.’ Als een viswijf zet hij zijn handen in zijn zijden. Dergelijke types ben ik gewend, ik ken dat bedreigende; gewoon rustig recht in zijn ogen blijven kijken.

‘Me broer mot hem terug, hij heb voor hem getekend, hij heb recht op 'm.’

‘Je denkt zeker dat je over een bergmeubel praat. Waarom komt je broer zelf niet?’ De hork doet een pas vooruit en begint tegen me aan te duwen. Ik blijf hem aankijken, maar kosjer voel ik me niet. Als ik hem kon hypnotiseren, sprong hij nu van de galerij.

‘As jij niet zorgt dat Folami binne twee dage bij me broer terug is ken jij een tijdje in het ziekenhuis legge,’ zegt hij met stemverheffing.

‘Hij is een wij mens, hij neemt zijn eigen beslissingen.’

Op dat moment valt er iets met een klap in de keuken. Poelie is zeker weer op het gasstel gesprongen en heeft er een pan af gegooid.

‘Wil je nu weggaan, ik heb visite.’ Hij schrikt een beetje en doet een stap achteruit.

‘Je heb het gehoord, hè?’ Met een smak keilt hij de deur dicht.

‘Ik ben niet bang, God zal me beschermen,’ zegt Folami later op de avond.

Diezelfde avond, het is elf uur, vraagt hij me geld voor sigaretten en twee Bounty's. De vorige dag heb ik hem veertig gulden zakgeld gegeven, waar is dat aan opgegaan? Hij heeft een schoonmaakklus en moet de volgende ochtend om zes uur op. Omdat ik het niet kleiner heb, geef ik hem honderd gulden mee. 's Nachts om half twee komt hij terug. Ik zit nog te lezen.

‘Heb je sigaretten? Mag ik het wisselgeld?’

‘Ik heb geen sigaretten en geen wisselgeld,’ antwoordt hij korzelig. Ik stel dat ik er recht op heb. Hij kijkt me woedend aan.

‘Vlakbij het Leidseplein is een bar, daar zit altijd een Surinam lady. Ze wordt door haar man mishandeld, ze heeft niet eens onderdak. Ik heb haar het geld gegeven.’

Ik begin te lachen. ‘A nice fairy tale!’

Hij kijkt nog kwader. ‘Ik wist wel dat jij me niet zou geloven. Now I go to bed because I have to get up at six o'clock.’ Ik vraag hem hoe die bar heet.

‘The Chocolate Bar.’

Ik pak de telefoongids. ‘Nou, die bestaat dus niet. En als die Surinam lady geen cent heeft, hoe kan ze daar dan zo vaak zitten? Ze moet toch consumpties gebruiken? Mag ik mijn sleutels terug?’

Hij smijt ze bijna in mijn gezicht. ‘You prove that I don't speak the truth!’

‘Bewijs jij maar dat je niet liegt.’

Op zijn gezicht verschijnt een scala van emoties: woede, irritatie, koppigheid. ‘Jij wil me niet begrijpen! In Nigeria doen we altijd zo als iemand hulp nodig heeft.’

‘Daarom zullen jullie altijd een arm land blijven.’

Hij slaat met zijn vlakke hand op tafel. ‘Je bent ineens een meneer van steen!’ roept hij.

‘Nee, een middelbare meneer met een leeslineaal.’ Hij zegt dat hij dat niet begrijpt.

In de week die volgt ben ik stug. Sympathie en mededogen slaan bij mij om in desinteresse en afstandelijkheid als iemand me een geintje flikt. Wat mij betreft kan hij nu oprotten. Ik wil weer in mijn eigen bed slapen, heb geen zin meer me lens te sjouwen aan boodschappen, heb mijn geld zelf nodig. Toch help ik hem weer met zijn huiswerk Nederlands. Hij vraagt of ik nog kwaad ben. Ik haal mijn schouders op, weet het eigenlijk niet.

We zitten aan de grote eikenhouten huiskamertafel. Hij schuift zijn stoel dicht naar de mijne toe. Een van zijn lange benen duwt de mijne uiteen. Hij werpt me een betekenisvolle blik toe die ik negeer. Hij blijft nog even met zijn been tegen het mijne duwen.

Een paar dagen later gebeurt hetzelfde tijdens het ontbijt. Nog langer blijft zijn been tegen het mijne aangedrukt. Strak kijkt hij me aan.

‘Listen, why don't we become partners. I need you and I know that you need me. We could live here together.’ Het timbre van zijn stem klinkt een nuance dieper dan gewoonlijk.

‘Er is hier geen ruimte voor dat tweepersoonsbed van jou.’

Aandachtig besmeer ik mijn boterham met pindakaas, schuif mijn stoel wat opzij en neem een hap. Hij heeft gelijk: ik heb hem nodig - en hij mij. Jammer dat hij niet recht door zee is. Ik observeer zijn lange benen. Hij staat solider op de aarde geplant dan mevrouw K, wier mollig figuur en welgevormde handen ik bijzonder aantrekkelijk vind. Ik beken: door beiden wil ik worden geknuffeld, beiden wil ik strelen - geen andere intimiteiten. Hoe bereik ik het ene, terwijl ik de boot van het andere afhoud? Mevrouw K is Hongaarse van origine. Regelmatig zitten we tegenover elkaar in het kosjere eethuisje. Soms kijken we elkaar langdurig zwijgend aan, alsof we een antwoord voor elkaar paraat hebben dat er maar niet uit wil komen.

‘Gisteren is mijn kleindochter achttien geworden. Ik heb haar een ring gegeven met een prachtige diamant. Weet u wat ík kreeg toen ik achttien werd? Een enkele reis Auschwitz.’ Ik knik. We lepelen onze soep op.

‘Hebt u veel meegemaakt in de oorlog?’ vraagt ze met haar grappige accent.

‘De mijne begon pas erna.’

Ze kijkt me bevreemd aan. We eten verder en praten over trivialiteiten. Dan vertel ik haar in vogelvlucht over Folami. Ik beschrijf hem als integer en kwetsbaar. Ze knikt nadenkend.

‘Je weet wat wij joden zeggen: Wie een mens redt, redt een generatie.’

Soep trekken
Nico Slothouwer[*]

Ooit een verrot bloemetje gekregen? ‘Ach, wat aardig, dat had toch niet gehoeven, dankjewel.’ We staan in de keuken. Het boeket ligt op het aanrecht. Het stinkt. Ik verwijder met de vingertoppen stukjes doorweekt papier. De steeltjes verpappen als ik met een aardappelmesje probeer ze schuin af te snijden. Diepgroen dril, een soort zeewier, kleeft aan mijn handen.

‘O, dáárom waren ze... eh... drie bosjes voor... eh...’ hoor ik achter me. Ze haalt nog steeds na iedere zin haar neus op, net als vroeger.

‘Mooi toch? Geeft niks,’ beweer ik monter. En in mijn hoofd de regels van Jan Emmens: ‘'t Gras is gemaaid, de bloemen staan op stelen, / de blaren hangen keurig aan de boom. / De een heeft een huisdier wat te bevelen, / iemand te strelen, iemand te slaan, / de ander zichzelf om mee om te gaan.’

Ik zet de bloemen in de enige vaas die ik heb. Die is doorzichtig. Het kraanwater kleurt, op slag; de allergezondste kruidenthee. ‘Wat wil je drinken?’

We zitten aan tafel. Werpen beleefdheden over en weer. Die ene frons in haar voorhoofd lijkt dieper en schever te zijn geworden. Ik hou niet van bezoek: het maakt me zenuwachtig. Ik moet opruimen als er bezoek komt. Ik moet stofzuigen als er bezoek komt. Ik moet alcohol drinken als er bezoek komt. Ik moet meningen hebben als er bezoek komt.

Tegenwoordig maak ik 's middags soep voordat er bezoek komt. Een soort van alchemistische bezwering. Om kalm te blijven ga ik in de weer met een stuk schenkel, een uitje, laurier, foelie, peperkorrels, kruidnagel. Een onsje gehakt voor de balletjes. Tijm. Basilicum. Worcester Sauce.

* *Bovenstaande column werd door Nico Slothouwer kort voor zijn zelfgekozen dood in november 1987 voorgedragen voor de VPRO-radio. Nico was vanaf 1981 redactiesecretaris en vanaf 1985 redacteur van De Tweede Ronde. Hij publiceerde bij Thomas Rap de bundel ‘De man en zijn tas’ (1985). Op 17 maart 1994 verschijnt bij Uitg. Nijgh & Van Ditmar Nico's Verzameld Werk, onder de titel ‘Liefdesstratenplan’ (de beoogde titel van zijn tweede bundel). De uitgave bevat gepubliceerde en nagelaten gedichten, columns, kritieken en ook een honderdtal persoonlijke brieven, die een opmerkelijk beeld geven van deze ironische, maar ook gekwelde persoonlijkheid. Het Verzameld Werk is verzorgd door Menno Wigman, die afstudeerde op Slothouwers poëzie en een uitgebreid biografisch nawoord aan de uitgave heeft toegevoegd.*

‘Sinds jij hier woont ruikt het zo lekker op de trap,’ zeggen de buren. ‘Kook je veel?’ Ik glimlach gevleid, maar weet dat het niet best met me is gesteld: het aantal liters bouillon staat in omgekeerd evenredige verhouding tot de mate aan huiselijke vrede en geluk. Er zit iets scheef, ik ben niet gelukkig als op het fornuis een pan soep staat te trekken.

Ze zegt ‘wat een heerlijke soep’ en slaat de lepel steeds, bij iedere hap, tegen haar bovengebit. Het gesprek cirkelt als een speelgoedtreintje. Ach, ze is natuurlijk lief, zij kan het allemaal niet helpen, het lokomotiefje dat goede bedoeling na goede bedoeling over de tafel trekt... Hoor aan; hoe haar eerste man wel, maar die minnaar niet... en hoe ze met deze heeft geprobeerd...

Ik vul de glazen bij, probeer me onze intimiteiten te herinneren. Die blijven vaag, een waas van vergeefsheid. Een letterlijk verbijsterende speurtocht tussen de lakens, met een vastgelopen ochtend als resultaat plus het vurige verlangen om alleen te zijn. Ik was tomeloos toen, geen fijnproever; het was de tijd vóór de soepen.

‘Want ik heb toen dus een heel goed gesprek met zijn wouw gehad en als zodanig bracht hem dat best wel op het idee dat...’ Ik schiet in de lach, moet denken aan het telefoongesprek van vanmorgen met een hoogleraar geologie die mij vanuit de werkkamer op zijn instituut een gedicht voorlas over dames in badstof onderbroekjes, en waarvan de laatste regel luidde: ‘Niet kijken, Bert, dit is liefde.’ Nee, niet kijken, maar intussen duurt deze avond wel lot op zijn vroegst elf uur.

Honger, honger. Naar avontuur in de nacht. Wat zul je rustig thuis zitten en een boek lezen, als een paar telefoonnummers in je agenda garant staan voor écht. Maandag de schilderes, dinsdag vrij, maar woensdag naar keuze Tanneke of Hanneke. Zo ging dat toen. Maar de verkeringen zijn onder het dekbed vandaan gekropen en hebben hun servet voorgeknoopt. Ze komen tegenwoordig eten. Ze lepelen mijn soep en praten over hun relaties.

We zijn ouder geworden. Ouder en belangrijker. Jij, jij bent nu vijfendertig, meisje, een verdienstelijk schilderes, en wat is het lang geleden dat jij in de fietsenstalling van de mulo of de hbs lonkte naar die lange jongen uit de hogere klas, die God-weet-waar nu ook tamelijk belangrijk is, bij de spoorwegen of bij de Afdeling Continuïteit. Daar herinner jij je niets meer van, dat verzin ik hier voor jou, omdat twintig jaar van pogingen en goede bedoelingen je het zicht op de liefde hebben ontnomen. En ik, ik ben ook wel een beetje oud en belangrijk geworden, maar mijn wereld is die van de circustent gebleven. Ik

zet nog steeds die denkbeeldige pruik op m'n kop en jongleer met drie al even denkbeeldige mandarijntjes. Ook kan ik trouwens een mooi bolletje maken van twee sokken, zal ik je dat straks voordoen? De Donald Duck in mij hangt aan het leven.

Tien voor negen. Jij wilt vast nog wel een kopje soep. En ik probeer, als ik naar de keuken loop en een moment alleen ben, de baaierd van zinloze fantasieën weg te bezemen. Beheers je, weg met Walt Disney, weg met het circus, je bent hier en nu en je draagt geen pruik. Het treintje van de conversatie spoort in het rond, je ontkurkt een nieuwe fles en vanzelf wordt het later. Half elf. Ik wil wel mijn hand uitstrekken, gebaren dat het zo genoeg is, dat we mogen zwijgen nu... Maar ik doe het niet.

Mijn bevindingen, genoteerd voor het tafelgesprek van morgen.

1. De foelie overheerst. Voortaan minder foelie gebruiken. 2. Het ontbreekt in mijn leven aan een centrum. Mijn huis is geen huis, maar een kantoor annex vergaderruimte. Ik onderhoud er een prettige relatie met mijn ex-vriendinnen, maar het lijkt of de intimiteit met de één ten koste gaat van het vertrouwen tussen mij en de ander. Zo ook op ander gebied. Blijf ik thuis, dan kan ik niet wandelen. Loop ik te slenteren langs de Houtmankade en over het Prinseneiland, dan ben ik weer niet thuis. En 3. Rottende bloemen opruimen zodra de beleefdheid dat toelaat. Het hele huis gaat ernaar stinken. Zodra ze is vertrokken, weg ermee.

Zo had ik het opgeschreven. Maar toen ik vervolgens nog even de straat opging, toen ik nog een klein ommetje maakte, toen nam, bij de brievenbus in de Willemsstraat, dat ene meisje in het rood mijn hand, en is met me opgelopen. Ik werd daar bijzonder gelukkig van. Ze liep mee tot de zebra en zei: ‘Zie ik je gauw weer?’

Ik had een rustige nacht zonder beelden. Morgen omhels ik haar.

(september 1987)

Stalling en reparatie
Atie Vogelenzang

Zwemmer had nooit beter geweten of Albert was zijn vader. Totdat hij op ongeveer achtjarige leeftijd, zoals de meeste kinderen dat op een gegeven moment doen, was gaan fantaseren over zijn echtheid als kind van déze ouders. Toen hij dan ook had gewaagd ‘Hoor ik wel bij jullie?’ probeerde zijn moeder die vraag te negeren door er overheen te praten en wendde migraine voor toen dat niet lukte. Maar Albert had Zwemmers vraag opgevat als hét teken dat het zover scheen te zijn. Hij kweet zich betrokken en voorzichtig van een ondankbare taak.

Albert was inderdaad niet Zwemmers echte vader. Hij was met de moeder van Zwemmer getrouwd nadat zij tijdens een van die onbekommerde zomers die volgden op de euforie van de bevrijding in '45 zwanger was geraakt van een in Rotterdam gelegerde marinier, die echter tot haar grote ontgoocheling al getrouwd bleek te zijn en bovendien niet van zins, bloedproeven en een gerechtelijke procedure ten spijt, het jongetje als zijn kind te erkennen.

Albert daarentegen, had al geruime tijd een oogje op Zwemmers moeder gehad. Maar hij gaf zichzelf geen schijn van kans sinds tijdens een van de bombardementen op Rotterdam de trap instortte waaronder hij gemakshalve beschutting had gezocht. Hij kwam er goed vanaf. Maar de erfenis was een verbrijzelde knie en een diepe snijwond verticaal over zijn mond. De knie bleef stijf en de snijwond werd slordig gehecht, waardoor de indruk van een hazelip zich onmiskenbaar opdrong. Albert vond zichzelf lelijk, was ongeschikt voor zwaar werk, kortom: hij had niets te bieden. Wanneer hij haar tegenkwam, keek hij altijd belangstellend in de kindervagen, waarin de bastaard meestal zoet lag te pruttelen, stelde nooit vragen en zag ineens zijn kans schoon toen hij dacht de middelen te hebben gevonden om in hun onderhoud te kunnen voorzien. Zij zei ja, hij liet een snor staan en zorgde ervoor dat het kind zijn naam kreeg. Die middelen bestonden daaruit dat Albert de hand had kunnen leggen op een fietsenstalling annex herstel-inrichting aan de Beneden-Oostzeedijk, dichtbij het voetbalstadion van Excelsior waar Albert, zoals vaders dat graag doen, Zwemmer op zaterdag- en zondagmiddagen bij thuiswedstrijden geregeld mee naar toe nam.

Deze onthullingen, verpakt in een voor een kind te bevatten verhaal, brachten geen schade toe aan de tere kinderziel van Zwemmer, want voor kinderen die deze vraag stellen is het toch het mooist om te horen dat ze inderdaad afstammen van een verre graaf, om dan verder te kunnen dromen over de dag dat deze adellijke vader, overladen met geschenken, zijn lang gemiste erfgenaam komt opeisen. Dat het in dit geval maar een Nederlandse beroepsmarinier in het voormalig Nederlands-Indië betrof, maakte de zaak er niet minder spannend en romantisch om.

Het veranderde in ieder geval in de relatie tussen Zwemmer en Albert niets wezenlijks. En naarmate hij ouder werd, nam de gedachte aan de man die zijn vader moest zijn in de fantasie van Zwemmer steeds bescheidener proporties aan. Uiteindelijk werd hij een vage figuur op de achtergrond met nauwelijks een rol van enige importantie, naar wie hooguit soms nog een fletse nieuwsgierigheid uitging.

Zwemmer en Albert bleven samen naar Excelsior gaan en Zwemmer hing nog steeds graag en vaak in de werkplaats van Albert rond, waar ze op een gegeven moment met gebruikte onderdelen een Berini M21 dubbelzit uit '54 opknapten.

Slechts af en toe kwam het onderwerp, als ze zo samen aan het knutselen waren, nog wel eens ter sprake. Maar omdat er nooit iets van de man vernomen werd, hield dat op een gegeven moment ook op.

De brief van Zwemmers vader kwam toen hij bijna zeventien was. Hij kwam waarschijnlijk op een doordeweekse dag, maar raakte op onverklaarbare wijze tussen de post voor de ‘rijwielstalling en herstel-inrichting’ van Albert Daardoor ontving Zwemmer hem pas dagen later. Dat was belangrijk, want het zou hem dwingen tot een wellicht overhaaste beslissing. Albert overhandigde hem de enveloppe met een nauwelijks verstaanbare verontschuldiging. Wanneer Albert aan het werk was, viel hij vaker moeilijk te verstaan omdat hij de gewoonte had schroefjes en moertjes in zijn mond te verzamelen en die pas aan het einde van de dag uit te spugen.

De naam van de afzender op de enveloppe, ‘W.M. Gramser’, bezorgde Zwemmer plots trillende vingers plus een dof bonzen tussen zijn oren. En hoewel hij razend nieuwsgierig was naar de inhoud, kwam hij in eerste instantie toch niet verder dan een besluiteloos om en om draaien van de enveloppe.

Tussen de middag aan tafel keek Zwemmer naar zijn moeder, terwijl ze een schaal met haringen op tafel zette, witbrood in een broodmandje schikte en naast de schaal plaatste.

Albert vouwde zijn krant op en legde die weg. Hij schepte gesnipperde uitjes op zijn bord, nam een boterham uit het mandje en pakte toen een haring die hij zorgvuldig met de uitjes bedekte. Als op afspraak gooiden zowel Albert als Zwemmers moeder hun hoofd in de nek en hielden de haringen boven hun geopende monden. Het ging zo gelijk op dat het wel ingestudeerd leek; als de figuren van een dans. En hoewel ze iedere zaterdag haring aten, merkte Zwemmer dat zijn mond nog steeds de neiging had langzaam open te zakken terwijl hij naar ze keek. Zijn moeder smakte tevreden toen ze de vis naar binnen werkte. Haar lippen glommen vet. Albert morste uitjes op zijn manchester broek en de jabo op de vloer die er, omdat hij pas gekeerd was, weer zo goed als nieuw uitzag.

'Ik heb een brief gekregen. Van mijn vader.'

Het klonk bruusker dan Zwemmer wou en dan hij het van tevoren voor zichzelf had gerepeteerd.

Albert stopte even met het eten van de op zijn schoot terecht gekomen uisnippers en prikte bedaard een nieuwe haring aan zijn vork. Zwemmer sneed de zijne in stukjes. En net toen hij het eigenlijk niet meer verwachtte, vroeg zijn moeder quasi neutraal: 'Wat wil ie?'.

Ze keek op van haar bord. Hij bespeurde kort een waakzame blik in haar ogen.

Zwemmer haalde geruststellend zijn schouders op. 'Wat denk je? 2-1 voor ons?' zei hij tegen Albert, vooruitlopend op de voetbalmatch van Excelsior die middag.

Eigenlijk was hij veel te opgewonden om te eten en dat kwam maar deels door de wedstrijd van die middag. Toch dwong hij zich een partje haring in zijn mond te steken en snel er achteraan nog een paar. Hij voelde dat ze naar hem keek en dat ze wachtte op meer. Het meer dat hij eigenlijk niet kwijt wou of kon, omdat hij het zelf ook allemaal niet zo precies wist. De brief had hem nogal overvallen en hij voelde zich geen tijd gegund de voors en tegens eens op een rijtje te zetten. Toen zei hij vlug met zijn mond vol en in de ijdele hoop dat het haar zou ontgaan: 'Hij zou me wel eens willen zien,' en dook een beetje in zijn schouders weg terwijl hij het bloed naar zijn wangen voelde stijgen, alsof hij zich ergens schuldig aan had gemaakt.

Zijn moeder knipperde niet eens met haar ogen. Maar Zwemmer wist op de een of andere manier toch heel zeker dat haar van zijn gemompelde antwoord niets was ontgaan. Ze schoof haar bord van zich af en rolde haar servet op. Albert aarzelde even toen hij zag dat zijn vrouw blijkbaar uitgegeten was, knipoogde bemoedigend naar Zwem-

mer, bereidde toen zijn haring zoals hij hem liefst at en begon aan een onwennige solo.

‘Mam, we gaan,’ zei Zwemmer met zijn hoofd om de hoek van de keukendeur.

Zijn moeder bewoog vaag instemmend haar hoofd en schonk kokend water uit de ketel in het afwasteiltje. Ze draaide het gas van het tweepitsbutagasstel uit en woof een dikke, blauwzwarte bromvlieg weg die zoemend in steeds kleiner wordende cirkels boven de lege schalen en borden vloog met daarin nog de vettige, zilvergrijze sporen van de haringen. Ze liet wat koud water uit de kraan bij het kokende water in het teiltje lopen en spoot er mondjesmaat Castella vaatwas in.

‘Je lijkt op hem. Je lijkt ontzettend veel op hem. Een echte Gramser,’ zei ze onverwacht.

Het kostte haar zichtbaar moeite om over het onderwerp te praten, want ze moest verschillende keren nadrukkelijk slikken, alsof haar de haring van even daarvoor in de keel was blijven steken. Haar handen bleven roerloos in het afwaswater ondergedompeld. Er vormden zich twee dunne kraagjes van sop rond haar polsen. Het k e u k e n raam boven het aanrecht was van onderaf door de stoom van het kokende water beslagen. Dikke condensdruppels trokken heldere sporen naar beneden en toonden een beperkt uitzicht op de straat en de steile trap naar de hoger gelegen Oostzeedijk.

Zijn moeder veegde met haar hand de condens van het raam en staarde naar buiten.

‘Wanneer?’

Maar nog voor Zwemmer zijn antwoord kon geven, opgelucht dat zij er impliciet haar goedkeuring aan scheen te hechten, zei ze bijna dreigend: ‘Vergeet niet dat hij destijds in naam van God heeft gezworen dat je niet van hem was!’

Ze zweeg. Er viel een stilte die alleen verstoord werd door het zoemen van de vlieg die, op zoek naar de weg naar buiten, met tikkende geluiden tegen het glas van de keukenruit vloog. Het ergerde Zwemmer, maar hij wou niets doen wat haar zou afleiden van het gesprek. Hij plukte vertwijfeld aan de door zijn moeder zelf gebreide lange sjaal in de kleuren van Excelsior.

‘Hij heeft je nieuwsgierig gemaakt,’ zei ze spijtig. ‘Kom eens hier.’

Zwemmer kwam naast haar staan. De vlieg landde op de sponning van de ruit. Ze knikte met haar hoofd naar het keukenraam, terwijl ze de eerste borden in het water onderdompelde. Op de stoep leunde Albert hijgend op het stuur van de glimmend opgepoetste Berini die hij vanwege zijn slechte been meestal uiterst moeizaam kreeg aange-

trapt. Hij hees het ding op de standaard en gaf trots kleine beetjes gas om hem aan de praat te houden. Het achterwiel tolde als een razende in het rond. Uit de uitlaat kwamen lange rookpluimen die wegdreven in de vochtige herfstlucht.

‘Dát is je vader... en wat die ander betreft: dat is verleden tijd. Voorgoed.’

Zwemmer hoorde het zoemen verstommen, zag hoe zijn moeder met haar besopte vingers de vlieg in zijn hoekje dooddrukte en wegblies. Het verpletterde diertje belandde op het schuim van het afwaswater en dobberde verloren rond.

Excelsior verloor een futloze wedstrijd door één doelpunt van Holland Sport in de laatste minuut. Zwemmer en Albert schuifelden na het eindsignaal zwijgzaam, de eerste nogal katterig, in de stroom mee naar de uitgang. Daar kocht Albert bij wijze van troost twee halve warme worsten, die hij vervolgens gedwongen was in zijn eentje op te eten, omdat Zwemmer slechtgehumeurd weigerde.

Albert nam voorzichtige happen van de dampende worst, terwijl Zwemmer zijn sjaal een keer extra om zijn nek sloeg en kouwelijk zijn handen in de zakken van zijn wat te dunne jas stak.

De menigte dromde gedesoriënteerd en besluiteloos voor het hekwerk van het stadion samen. Zelfs de straatlantaarns leken te weifelen voordat ze aanfloepten om vervolgens met hun matte gele licht, even plots als vanuit een hinderlaag, een leger van langgerekte schaduwen op de been te brengen, die de menigte genadeloos uiteenjoeg om daarna een man-tegen-man achtervolging in te zetten.

Het regende niet, maar er zat zoveel vocht in de lucht dat de straat glom en de Berini een lange rij druppels aan het stuur droeg. Zwemmer poerde met de neus van zijn schoen in een dikke, vochtige koek van afgevallen rottende bladeren en keek onopvallend maar kritisch naar Albert die, inmiddels zichtbaar zonder trek, aan de tweede worst begon. Toen hij ook nog ternauwernood een oprisping onderdrukte kon Zwemmer het niet laten om kortaf te zeggen: ‘Gooi toch weg als u genoeg hebt.’

Albert schudde langzaam maar vastberaden zijn hoofd. Zwemmer wist natuurlijk best dat dat vergeefse moeite was. Hij hoorde het immers bijna dagelijks: Albert had échte honger gekend in de oorlogswinter. Die kon geen eten weggooien.

Albert besloot blijkbaar evenwel de rest te bewaren, want hij wikkelde zorgvuldig het vetvrije papiertje opnieuw om het stompje worst en stak het weg.

‘Krent,’ dacht Zwemmer met onberedeneerd opkomende ergernis. Tegelijkertijd nam hij zich die gedachte kwalijk. En ook dat irriteerde hem weer. Hij wendde verward zijn ogen af.

‘Ik wou je zo iets laten zien,’ zei Albert. Hij veegde zijn vingers aan zijn broek af en knoopte opgewekt zijn jas dicht.

‘Ik kan niet. Dat weet u toch.’

De toon waarop Zwemmer dat zei klonk verongelijkt.

‘Mijn váder!’ verduidelijkte hij snauwerig en harder dan nodig was toen Albert hem verbaasd aankeek. Albert gebaarde dat het al goed was en draaide zich om naar de Berini.

‘Het heeft geen haast. Ik kan het ook wel alleen’.

's Avonds lag Zwemmer op zijn buik gekeerd, nog half aangekleed, op zijn bed. Hij bladerde afwezig door het bovenste exemplaar van een stapel ‘Kapitein Rob’-beeldverhalen, die hij onder zijn bed bewaarde. Hij had zijn hoofdkussen dubbelgevouwen en zijn linkerarm er zo omheen geslagen dat het net genoeg opbolde om zijn half opgerichte hoofd steun te bieden.

Hij had schoenen, broek en sokken uitgetrokken en de deken over zijn blote benen geslagen. Hij vond het lekker om de geruwde stof van de gestikte molton deken tegen zijn blote huid te voelen en wreef met zijn hielen tegen het molton, waardoor zijn bilspieren zich spanden.

Het beeldverhaal kon hem niet boeien. Zijn ogen dwaalden onwillekeurig af en staarden enige tijd peinzend naar het craquelé in het bruin gebloemde balatum dat in het midden van de kamer in twee helften over elkaar was geslagen. Toen hij zijn arm strekte en zijn vinger onder de overslaande helft wrong, brokkelde het onverwacht af. Hij gooide de afgebroken stukjes onder zijn bed. Hij merkte dat zijn ene arm begon te slapen en rolde zich daarom op zijn rug terwijl hij klaarwakker naar het plafond staarde. Hij hoorde voetstappen die hij aan Albert toeschreef de trap opkomen en even later aarzelend stilhouden voor zijn deur. Hij zag dat de deurklink heel zachtjes naar beneden bewoog.

De deur gaf niet mee. Dat kon ook niet, want Zwemmer had hem op slot gedaan nadat hij er eerder die avond in geslaagd was onopgemerkt het huis binnen te sluipen. Hij had geen zin om te praten, omdat dat onvermijdelijk over zijn vader zon gaan.

Hij wou alleen zijn. Als om die gedachte kracht bij te zetten, trok hij de deken over zijn hoofd en hoorde hoe de voetstappen zich verwijderden. Door de in het molton gestikte naden viel een zwak licht on-

der de deken, waardoor hij vaag de contouren van zijn eigen lichaam kon onderscheiden. Kort daarna klonken vanuit de belendende kamer de vertrouwde geluiden van Albert en zijn moeder die naar bed gingen, terwijl ze, voor Zwemmer onverstaanbaar, tegen elkaar mompelden. Hij veronderstelde dat ze zouden gissen naar het verloop van de ontmoeting met zijn vader.

Ze hoefden zich geen zorgen te maken. Zwemmer had hem niet gezien. Dat kwam niet omdat de man niet was komen opdagen, maar omdat Zwemmer er zelf, toen puntje bij paaltje kwam, te schijterig voor was geweest. Hij was domweg weggevlucht. En wat het ergste was, hij snapte zelf niet eens waarom. Maar het schijnbaar onomkeerbare van de consequentie, namelijk dat het nu te laat was, drong zich des te heviger aan hem op en bedrukte hem.

Ineens merkte hij dat hij tegen opkomende tranen lag te vechten. Hij sloeg de molton deken weg en sprak zichzelf vermanend toe: hij had die kerel immers niet eens gezien? Dat had hij voor hij die beroerde brief ontving ook niet, dus in wezen was er niets veranderd. Waar maakte hij zich eigenlijk zo druk om? Met woedende bewegingen kleedde hij zich verder uit, stapte onbesuisd weer in bed, stompte het hoofdkussen recht en probeerde de slaap te vatten.

Na een half uur gaf hij die poging op. Zijn vingers schraapten tastend langs het behang, op zoek naar het koordje van het licht. Albert snurkte in de andere kamer en buiten hoorde hij de driftig krassende voetstappen van een vrouw op hoge hakken onder zijn raam voorbijgaan. Met zijn ogen dicht probeerde hij geconcentreerd te bepalen welke kant ze uitliep, tot het geluid wegstierf.

Hij voelde dat hij moest plassen. Een tocht naar beneden lokte hem echter helemaal niet, daarom besloot hij in de wasbak te plassen. Hij huiverde toen hij de warmte van zijn bed verliet. Er gleed een kille windvlaag langs zijn hals en rug die hem het gevoel gaf dat het tochtte in de kamer. De gordijnen bewogen zachtjes voor het raam heen en weer. Hij schoof ze iets opzij en controleerde het raam. Terwijl hij naar buiten keek sloeg hij de gordijnen beschermend om zich heen. De Hoflaankerk sloeg haar uren, slagen die Zwemmer zachtjes voor zich uit prevelend meetelde. Op de verlaten Oostzeedijk liep nog één late voetganger. Een man, die onder een lantaarnpaal halt hield. Maar het kon even goed zijn dat hij daar al een tijdje stond en alleen maar wat heen en weer liep om warm te blijven. Hij stak blijkbaar een sigaret op, want Zwemmer zag de punt van de sigaret in het donker rood opgloeien. De rookwolkjes van de sigaret kringelden omhoog naar het

licht van de lantaarn en losten op. Hoewel het niet goed te onderscheiden viel, had Zwemmer het idee dat de man naar hem toegekeerd stond en zelfs gericht zijn kant uitkeek. Hoe langer hij keek, des te meer overtuigd hij daarvan raakte. Het intrigeerde hem op een vreemde manier en hij was niet in staat zijn ogen van de figuur los te maken. Zijn maag kromp zenuwachtig samen.

Het volgende moment graaide Zwemmer zijn kleren bij elkaar en kleedde zich vliegensvlug aan, zoveel mogelijk vermijdend rumoer te maken. Hij opende zijn kamerdeur en liep op zijn tenen, maar zo snel hij kon, naar de trap. Toen die onder zijn bedachtzame schreden naar beneden toch nog onwaarschijnlijk hard kraakte, hield hij tot het uiterste gespannen zijn adem in om die pas beneden gekomen via zijn neus sissend te laten ontsnappen. Hij rende met knikkende knieën de straat over en begon aan een eindeloos lijkende steile klim naar de Oostzeedijk, zijn armen naar voren gestrekt alsof hij op die manier hoopte zijn doel naar zich toe te kunnen trekken.

Toen hij buiten adem op de Oostzeedijk stond, was hij er zo van overtuigd zijn vader te zullen treffen zoals hij die vanuit zijn kamer had zien staan, dat zijn lippen zich bij voorbaat tot een flauwe glimlach plooiden. Het drong niet onmiddellijk tot hem door dat er niemand stond. Zwemmer draaide verdwaasd om zijn as, terwijl hij ongelovig de omgeving afspeurde, ieder moment een tikje op zijn schouder verwachtend. Tegen beter weten in liep hij zelfs terug naar de trap.

Hij ging op de bovenste trede zitten en staarde wezenloos naar het huizenblok voor zich. Zijn eigen raam stak in de donkere gevel als een baken op zee schemerig af. Toen zoog zijn blik zich vast aan een langwerpig bord dat hij niet kende en dat boven de brede deuren van Alberts stalling en werkplaats hing.

Het moest Albert veel moeite hebben gekost het bord daar in zijn eentje bevestigd te krijgen:

ALBERT ZWEMMER & ZOON
voor stalling en reparatie

Oog om oog
L.H. Wiener

Kato zit zo ver mogelijk weg op de hoogste stok in zijn kooi, achter de beschutting van een der metalen daksteunen en volgt mijn handelingen met één oog nauwlettend. Bij ieder schot dat ik los krimpt hij even ineen en maakt hij zich smal, zoals uilen ook doen als ze onraad bespeuren, maar het geklik en geratel van het herladen wekt steeds zodanig zijn nieuwsgierigheid op, dat hij direkt weer langzaam begint op te veren om maar vooral niets te missen van datgene wat hem zo bang maakt.

Zo werkt dat bij een kraai.

Het is een *Weihrauch* luchtdrukgeweer, kaliber 4.5 mm. Een Duits kwaliteitsprodukt, gemaakt in Mellrichstadt, Beieren, zoals op de loop staat ingeponst. Het is reeds twintig jaar in mijn bezit en ik kan er nog goed mee overweg, als het moet. De loden, diabolo-vormige kogeltjes die ik gebruik zijn van Engelse makelij. *Marksman*. Kaliber: .177 inch, of tewel: 4.4958 mm. *Guaranteed to provide maximum power and accuracy*.

Marksman betekent: scherpschutter.

Ik leg aan volgens een vast patroon.

Eerst plaats ik mijn voeten vaneen om stevig te staan - ik zet mij min of meer schrap voor het schot - dan beweeg ik het wapen wat in mijn handen om het goed te voelen, vervolgens breng ik het traag maar gestaag omhoog en druk de kolf tegen mijn schouder, terwijl ik tegelijkertijd mijn kaak licht tegen het hout laat steunen; daarna tast ik met het vizier in mijn blikveld een aantal malen heen en weer over het papieren schietschijf je, om de korrel ten slotte, ter neutralisering van de gravitatiekracht, op een halve centimeter boven de roos, tot volledige rust te brengen. Dit is het kruciale moment, dat tevens het tot stilstand brengen van de ademhaling vereist.

Dan klinkt het schot, direkt gevolgd door de felle tik van het projektiel, dat tot een gestolde spat zilver uiteenslaat tegen de achterzijde van het groen-metalen vangbakje.

Ook de afstand tot het doelwit is standaard; zo'n negen meter, de

vermoedelijke afstand die het beest in werkelijkheid zal hebben ten opzichte van mijn positie op zolder.

Na elke vijf schoten kontroleer ik mijn score en vervang ik het papier.

Rebecca is het niet eens met wat ik van plan ben.

Kato wel, want het is nu definitief dat hij zijn rechteroog kwijtraakt, in tegenstelling tot wat de dierenarts voorspelde. Het is dof en ingezakt, in plaats van bol en glanzend.

De meeste kattenliefhebbers laten zich erop voorstaan gefascineerd te zijn door deze dieren vanwege de innemende eigenzinnigheid van hun karakter, de sierlijkheid van hun bewegingen en hun vermeende verwantschap met het bovennatuurlijke. In beschrijvingen van katten zijn begrippen als mysterieus, vorstelijk dédain, gratie en zindelijkheid aan de orde van de dag en niet zelden laten prominente kunstenaars en geleerden zich met een kat op hun schoot vereeuwigen.

De symboliek is evident.

In de eigenschappen die al deze ijdele sukkels aan katten toedichten herkennen zij gaarne zichzelf: koninklijke solisten, die in het donker kunnen zien en negen levens hebben.

Negen levens, toe maar.

Ik trek het papier uit de houder en bestudeer de score met instemming. Het aantal keren dat ik bij de laatste drie series schoten de roos heb doorboord bedraagt tien.

Rebecca is het niet eens met wat ik van plan ben, want zij geeft om katten en dat bemoeilijkt mijn vergeldingsaktie nogal, want ik geef om haar.

Maar het is nog ingewikkelder. Zij is het namelijk al niet eens met wat zij dènkt dat ik ga doen: het louter verjagen van die moordenaar, door een paar kogels langs zijn kop te laten fluiten, of door op zijn staart te richten.

Fragment uit een recente konversatie:

‘Rebek, ik heb er genoeg van. Hij is in de laatste twee weken drie keer langs geweest. Ik ga dat beest nu uit Kato's lijden helpen.’

‘Als je het maar laat! Het ligt in de natuur van katten om op vogels te jagen.’

‘En het ligt in mijn natuur om op katten te jagen.’

‘Denk erom, dit wil ik absoluut niet hebben.’

‘Volgens mij haat jij kraaien.’

‘Wat heeft dàt er nu mee te maken.’

‘Nu weet ik het zeker, jij denkt net als een boer uit de Noordoostpolder.’

‘Wat een onzin! Het enige dat ik zeg is dat ik het onnatuurlijk vind om een gekortwiekte kraai in de tuin te houden. Dat is vragen om problemen.’

‘Het is anders een jaar goed gegaan en hij kan al bijna weer vliegen. We zouden hem vrijlaten bij de Oostvaardersplassen, weet je nog? Dat kunnen we nu wel vergeten.’

‘Had die volière maar eerder gemaakt.’

‘Tja... daar zeg je wat.’

‘Als je dan per se wilt... schiet hem dan maar tegen zijn staart...’

Ik zet de buks in de schuur weg, nadat ik enkele druppels wapenolie in de loop heb gegoten, gekocht tijdens de vakantie in Frankrijk. *L'huile ANTIOS. Ce produit anticorrosif de composition spéciale est à employer pour le nettoyage des canons*. Canon. Betekent: loop. Loop of vuurmond. Niet kanon.

Een kanon heb ik niet nodig.

Nu even naar de Kato toe.

Hij staat al ongeduldig op me te wachten, met een grote grijpvoet tegen het gaas. Ik trek zachtjes aan een van zijn vier lange zwarte nagels, die als kromme messen naar buiten steken.

‘Dag diksok...,’ zeg ik in onvervalste kraaientaal.

Hij knort twee keer, hetgeen betekent: kom nou even binnen.

Ik duw de messing schuif weg en stap zijn kooi in.

‘Dikke Katokraai...,’ begin ik en ruik aan zijn kop en snuif die lekkere, zoet-weeë verenlucht op.

Hij buigt zich naar voren en luistert aandachtig naar mijn basstem, die ongeveer de volgende mededelingen in zijn nekveren begint te brommen: benne de kato nog bang... hmmm... of isse de kato nog een kroi... diksok... hmmm... heppe de kato nog een badje gedaan... of moete de kato nog een badje doen...

Dat werk.

Dat uren zou kunnen doorgaan, als het aan Kato lag, want kraaien hebben de tijd.

Ze kunnen zestig jaar oud worden.

Het gezichtsvermogen van een kraai is tweeëneenhalf keer zo scherp

als dat van een mens. Dat is bekend. Een kraai met één oog ziet dus nog meer dan genoeg, zou men zeggen. De ervaring leert echter dat een éénogige kraai al zijn flair kwijt is en absoluut ongeschikt om nog vrijgelaten te worden bij de Oostvaardersplassen. Men zou het dier een wisse dood insturen. Zou hij niet als kneus worden opgeruimd door de nodige kiekendieven, buizerds of soortgenoten, dan zou hij wel de dood vinden omdat het bovendeel van zijn snavel doorgroeit, dat hij vanwege zijn inaktiviteit onvoldoende bijslijpt.

Toen mijn kraai Kato nog twee ogen had, zag hij werkelijk alles wat er te zien viel. Wie niet weg was, was gezien. Daar kwam het wel op neer. En dat niet alleen. Mij was ook de baas van de tuin. Kende elke grasspriet persoonlijk en patrouilleerde onvermoeibaar rond. Van zonsopgang tot zonsondergang. Geen tor of hij werd op zijn rug gelegd. Geen kikker of hij was er geweest. Een uur was een minuut. Als het allemaal maar spannend was of gevaarlijk of eng. Als er maar wat te keten viel, want kraaien zijn echte keetvogels. Kokhalzend schreeuwde hij in het rond dat de hele wereld van hem was en vele malen per dag benadrukte hij lijfelijk dat hij schijt had aan de duvel en zijn oude moer.

Totdat die duivel verscheen.

In de gedaante van een killer-kat.

Niet eens zo groot van stuk maar met een rauwe moordlust die ik nog niet eerder bij enige soortgenoot had waargenomen.

Het was drie uur 's nachts.

Plotseling een vreselijk gekrijs uit de tuin.

Op zich kwam dat wel vaker voor als er een zwerfkat in de buurt rondschooierde. Wij slapen op zolder en mijn strategie was het dan om bij Kato's waarschuwingskreten als een *Jack-in-the-box* uit bed op te veren, het raam open te smijten, de kat een ondefinieerbare verwensing toe te roepen en vervolgens de trap af te stormen om mijn woorden kracht bij te zetten. Meestal was zo'n dier dan al van schrik met zijn harses in het prikkeldraad gesprongen dat ik speciaal voor deze manoeuvre op de schutting heb bevestigd. Maar ditmaal bleek bloeddorst groter dan angst voor represailles en pas toen ik het monster tot op drie meter genaderd was liet hij los.

Kato rolt krijsend over de grond, volledig over zijn toeren. Het beest maakt een wilde, vertikale schroef sprong en valt voor mijn voeten neer, terwijl ik net een zwaar stuk hakhout heb gegrepen. Het uitgelezen moment dus om hem met een geweldige dreun te pletten. Krak op zijn kop en meteen in de tuin begraven.

In theorie is het niet zo moeilijk, maar de praktijk valt tegen. Hoe moet ik het zeggen?

Mijn hoofd wilde wel maar mijn arm deed het niet...

Nachtduivel...

Hoeveel vogellevens zou hij al in zijn muil en zijn klauwen hebben gefnuikt?

Maar nu is het genoeg geweest.

Na mijn oefenstage bevestig ik met tape een kleine, maar zeer funktionele halogeen zaklantaarn van het merk *Tekna*, made in USA, onder de loop van de buks, laad hem en leg hem ongespannen klaar op de radiator onder het tuimelraam.

Twee dagen later, 's nachts om drie uur, word ik gewekt door enkele kreten van mijn kraai Kato.

Ik lig er eigenlijk op te wachten en glij onmiddellijk uit bed, duw het raam verder open en span het geweer. Dan draai ik de zaklantaarn aan en steek het wapen naar buiten. Ik steun mijn arm tegen het kozijn en laat de loop tegen het houtwerk rusten. Het is alsof het geweer in een statief geklemd zit.

Ik leg mijn wang tegen de kolf en laat de lichtstraal door de tuin zwenken.

Daar zit hij!

Op het platte dak van de schuur.

Hij draait zijn kop in de richting van het dakraam en zijn ogen lichten in de duisternis op.

Als lampjes.

Ik richt sekuur.

Niet op zijn staart.

Ik kijk een moment achter me.

Rebecca heeft zich half opgedrukt in bed, steunend op haar elleboog.

Ik leg opnieuw aan.

Even zijn de lichten in de kattekop gedoofd; dan kijkt hij weer omhoog en richt ik mijn vizier een streepje boven het rechteroog. De baan van het schot is neerwaarts gericht, zodat de gravitatiekracht nauwelijks invloed heeft.

Ik houd mijn adem in.

Hoor Kato op zijn stok schuifelen.

Nu overhalen!

Nu!

Mijn schot spat in het katteoog uiteen.
Met een sissende gil springt het beest omhoog en valt dan plat neer op het dak, waar hij ligt te blazen en te schokken.
Ik tel de heftig stuipende bewegingen.
Het zijn er negen.
Dan is hij dood.

'Waarom schiet je niet...?' vraagt Rebecca.
Ik laat het geweer zakken en kijk haar aan.
'Ja... ik weet het niet... mijn hoofd wil wel...'

1993

Nederlandse poëzie

Drie gedichten
Anke Binnerts

Foetus

Op welke tijdloze kalender
had jij óns aangekruist?
of dreef je slapend door een vreemde droom
langs hunkeringen, waar leven dreigt
in kreek en fuik?

verwekt - gevangen
in de stilte voor de klank
al dodelijk
gebonden aan gemeten tijd

DNA het ABC van zijn:
hier wordt de blauwdruk gelezen
tastende vingers
in blind vertrouwen
over verstarde braillesnoeren

drijvend in je binnenzee
gekoesterd door 't dubbelritme van mijn hart
zullen vormen zich spiegelend voegen naar de mal
volgens de weefstruktuur van wet en wonder

Magisch

dit is geen land voor bruisende koralen
voor zware, grote aardmagie
geen berg bestormt de hemel en geen stem
verheft zich in de hoge waanzin van profeten

hier zijn de rotsen
verbrokkeld verbrijzeld verpulverd
gedragen door rivieren
verstild tot slib
bezonken
ingeklonken tot klei ingekeerd tot land

hier kleurt de goudfazant
verdwaalde gast uit een verdwenen paradijs
de tinten van zijn heimwee in de voren
hier spreekt orakeltaal
uit priegelschrift van vogelprenten
geponst in vochtig zand

dit magisch land van stoppelvelden
winternekken met puistige pollen
behaaglijk schurkend in een kraag van riet
onder de zegen van de roek
drijvend op druïde handen
kruiselings over zijn grondgebied

[In elk gewricht weet ze het mes]

in elk gewricht weet ze het mes
waarmee je haar geluk op maat kunt snijden
wanneer het licht verschuift is ze weer zes
de strik gaat los, het wachtwoord GROOT
komt uit z'n laatste roze cellofaan
een duwtje in de rug: dit is jouw bank

je veters raken net de voetenplank
groot is een doorgangswonder op de groei
zoals de kleren van je zus
net lekker zitten als je ze weer af moet staan

lang voor de lettertekens van de taal
spelt ze de runen, in het bovenblad gekrast
met alles wat als kindermes kon dienen
GROOT ruikt naar krijt, geur zwelt tot stank
het paradijs slinkt tot de vensterbank:
vijf fuchsia's, twee waterbalsemienen

De trap
Wim Brands

Ik vierde in die jaren vakantie
in de gevangenis, al heb ik dat zelf
niet zo ervaren. Veel liet zich dromen:

mijn lichaam op een kraai,
het hoofd voor de trein,
armen om een kerktoren.

Het leven leek een emmer die bleef
overstromen - en zoals een emmer die
overstroomt nooit vol is

beklom ik de trap met de mannen
die verplicht stellen dragen naar
een schoorsteen in aanbouw.

Een vogelverschrikker hangt daar nu
nog. En er is uitzicht: op een overgang
waarvoor mijn moeder wacht, mijn vader

een paar meter achter haar.
Luid pratend tegen niemand
in het bijzonder.

En er is rook van de spoorslootbrand
die neerslaat, matige wind op een zonnige
dag die een bewolkte hemel onder ons jaagt.

Twee gedichten
Gré Buitenwerf

Oosteinde

Zij loopt op het kerkhof
tussen vertrouwde namen
een vochtige doek in haar hand:
zij zuivert elke zerk

zorgelijk, want - daar
is geen luwte, daar valt blad,
daar ligt de dode te ver
van preekstoel en gebed -

bij de tweede rij rechts
van de ingang wacht zij.

Afscheid

Ik speelde in de tuin, die een begraaf plaats was
Ik bouwde van water en zand een tafel
Marmeren meisjes hurkten naast mij in het gras
Ik gaf ze bloesemthee en boterwafels

Een vrouw kliefde op de achtergrond een steen
De meisjes sloegen de kruimels van hun gewaden
En dansten het ritme, waardoorheen
De lokroep klonk vanuit de open graven

Ik aarzelde mij op te maken
Ik sloot de ogen en ging op de tast
Eén dans nog met mijn dode kameraden
Daar buiten stond de vrouw, rotsvast.

Drie gedichten
Erik Coenen

Een droom

Ik sprak mijn moeder weer na lange tijd,
samen gezeten in een tuin vol licht,
haar wijze ogen op mijn blik gericht:
vertrouwde ogen der genegenheid.

Zij sprak van haar geloof en haar gewicht,
ik sprak van vrienden en de Faculteit.
Ik kuste haar als vóór mijn puberteit,
zij streelde zachtjes over mijn gezicht.

Wat toen gebeurde, noemt men meest *ontwaken*:
de hand die streelde was niet meer van haar,
het lentegras verwerd tot onderlaken.

En toch is er een tuin (maar god weet waar)
waar zoon en moeder net nog innig spraken
en eeuwig spreken zullen met elkaar.

Werelden

Zij ijlt tot mij zoals tot haar fantomen;
haar oogopslag is duidelijk dement.
Ik ben er met de jaren aan gewend
en ben vertrouwd geraakt met de symptomen.

Zij glimlacht nog, als Alzheimer-patiënt,
maar om een andere wereld. Slechts in dromen
kan ik haar nog als moeder tegenkomen
zoals ik haar als kind nog heb gekend.

Misschien dat zulk een droom een wereld weeft
die wij gezamenlijk kunnen betreden;
wellicht lijkt wel de waan waarin zij leeft

op dromen, vrij van toekomst en verleden;
maar hoe ziet 's nachts haar wereld er dan uit
als slaap haar sluimerige ogen sluit?

Voor mijn moeder

Het gruwelijke woord is *geestesziek*.
Bijna niets menselijks is jou nog eigen.
Je kunt niet meer het ogenblik ontstijgen,
en vindt geen woorden meer voor jouw tragiek.

Waar zoek jij nu die innige mystiek
die jij des zondags zocht in zalig zwijgen?
Je lijkt er nog een zweem van mee te krijgen
van dat merkwaardig schepsel de muziek.

Van tijdsbesef en onderscheid beroofd,
beleef je nog de harmonie der sferen,
die met ons diepste wezen concorderen
zoals Pythagoras ons heeft beloofd.
Wie weet heb jij het samenspel herkend
tussen de geest en gans het firmament.

Vier gedichten
Job Degenaar

De Wadden

Langs verlaten vakantiehuizen, hun
schorre kelen in de zachte sneeuw
gesmoord, schooieren fazanten

En wij, vanuit ons ingedikt bestaan,
zingen luidruchtig van voorbijgaan
als we in de noordenwind - het wad,
de wolken, onze haren grijs -

het weerloze aan het licht brengen
dat ingegraven in slik
aan scherpe haken kronkelt

Lemster Baai, midwinter

Als amandellikeur vloeit
tussen wolken door nog
eenmaal de namiddagzon
over het wijde water;
een langzame stroom,
zich drenkend, krioelt
van brons en zilver

aardezwarte keerdammen
strekken zich reikhalzend uit

In het achterland gloeien
vensters op,
waar men
gekluisterd aan beelden
van een nooit aflatend
heden - beelden als
messen, als warme nevel -
zijn roes van vrijheid uitzit

Cadzand, adempauze

Hurkend tussen de schelpen,
ver van de katten, 't gevecht
om lucht, scherpt hij zijn ogen,
zoekt naar het zwart geglinster
van fossiele haaietanden

hurkend tussen de schelpen,
alleen met de zee en de miljoenen
jaren in z'n hand, luwt zijn
hijgen, is er geen tijd, geen
leven dat vijandig op hem wacht

Noordoostpolderblues

Langs schemerakkers schampt
de zon en haakt nog net aan
een koppel verwaaide fietsers

de bus vervoert gemoedsrust
door een haag van dun geboomte
tussen Bant en Emmeloord

In de verte draaien twee koplampen,
een ontmoeting komt langzaam op gang,
wakkert aan, licht mij door, seint:

hier is men alleen met z'n dashboard -
full speed dan maar, de diepte in
naar mijn leven met jou, beminde

vlagen heelal rukken aan de auto
als een afgunstige maîtresse,
uit de huizen stralen levenslessen

Drie gedichten
P.J. Donnee

Zwenkgras.

Winter legt in bomen
de oudste nesten bloot.

Er vriezen glazen deuren
in de aarde.

En daardoor treed jij binnen
in dit steeds meer
onbetrokken blauw

met droogboeketten ridderspoor
en iets
van een vergoten kindheid.

Verbeten tracht ik om niet
om te zien,
maar alle licht
wil dubbelzijdig schijnen.

Je ademt kleine zoutkristallen
op het zwenkgras in mijn tuin.

En als met krijt geturfde dagen
staat in het land een berkenrij.

Enkele doden

Bedwelmend frêle
fladdert de dood door jullie
mijn kleine Icarusvlinders.

Vinnig spelt hij zich
in de drang stroomopwaarts
te gaan lijken in een bron

als zalmen.

En gruwzaam stikt hij in verlangen
een tegendraadse zoom van talmen,

op plekken afgeleefd
tot lichtblauw doorzicht
als in verdroogde cichorei.

Miniatuur

In een zachte lentewind
ademt een cypres
moederlijk en immergroen
mussen in en uit.

Met de tact van flagellanten
wiegen lange kattestaarten.

Op een tak staat, kops gezaagd,
een hart van dichte duivevleugels.

Vijf gedichten
Kees Hermis

Vijfde seizoen

In de spiegel van het raam breit oma
aan een auto, opa rookt pijp
uit een lantarenpaal

Een vuilnisman kiept emmers leeg
boven zijn schrijfbureau, een spreeuw
schijt op de staande klok. Het is
windstil op straat

De amaryllis bloeit en vrijt met
een reklamebord. Over de schoorsteen -
mantel glijden twee slakken die
het doen. De blote hemel bloost
Lunchpauze, twaalf uur

Een wolk trekt aandacht door de zon
heel langzaam aan te kleden

Kamer en straat hernemen zich,
het raam wordt weer een venster

Zolang er daglicht is, bestaat
het altijd durende seizoen

In de ontspiegeling van dit moment
vloeien de dingen terug binnen de
maat van eigen werkelijkheid

Voor de volledigheid

Leegland is vol te praten
met zoveel holle frasen
dat het er van ontploft

Na de totale brand
zal men doofstom bespreken
hoe leeg de leegte is

Hoe men zijn oor te luisteren
legt; wat het verstaan
er van te zeggen heeft

De leegte van pleinen

Alsof zij een oud, opkomend verdriet
willen keren, luisteren bomen op pleinen

of er voetstappen zijn en stemmen die
de leegte van jaren verdrijven

Maar zomers noch winters herinneren
zich de dagen dat er levenden waren

Hun uitgestorven kelen kleuren de
luchten niet. Alleen de bomen blijven

de wachters van eenzame pleinen. Troost
vinden zij in wind die niet aflaat hen toe

te spreken, trouw gezelschap biedt, tot in
het bewegingloze zwijgend met hen praat

Antwoord

Omdat hij opgevouwen leeft,
weet hij niet wie hij is,
ademt in losse woorden
toonloos en onvolgroeid.

Voortdurend tast hij af
de binnenkant van zijn cocon,
luistert naar waar het kraakt
in zijn gepantserde bestaan.

Totdat het barsten gaat, er
een begin van licht ontstaat
waarin hij zich ontplooien kan.

Maar schielijk trekt hij zich terug
in lettergrepen schemer.
De vlinder in hem vlucht.

Als een asceet

Als een asceet die van zijn eigen stilte
drinkt, is hij het brandpunt van
zijn kleine universum.

De grenzen daarvan liggen vast, maar
in de palm van zijn hand wordt hem geleerd
dat omtrekken verschuiven.

Om wat hij niet kan zeggen, verkent hij
behoedzaam op de tast nog onbekend
gebied.

Hij kijkt en luistert met zijn huid
hoe men hem ziet, tegen hem praat.

Hij voelt hoe leven huilt en lacht
als hij zijn hand ophoudt.

Twee gedichten
Juliën Holtrigter

Stilte

Hoogzomer. Hitte. De braamstruik volhardt.
Bloedblaren. Bramen.
Oogverblindend het witte papier.
Kinderen huppelen over het duinpad alsof
de wereld net af was, alleen maar bedacht was
voor hen,
voor de krabben, de kevers, de krankzinnige
uilen, het roerloze paard.

Van het paard beweegt slechts de staart,
vliegensvlug, met korte rukken.
Hooguit verzet zich een been, autonoom.

In de avond

Vuurtorens zijn op zichzelf. Ze kijken.
De zee deint gelaten onder de hemel.

Een meisje volgt door haar kijker de streep
die een straaljager trekt in de avond.

Ik klim omlaag, loop dicht langs haar heen.
Het vuurtorenlicht maakt ons bleek en alleen.

Daarom ontwijkt zij mijn blik. Zo rood is
haar mond. En haar ogen zijn grijs als de zee.

Drie gedichten
Jan Kostwinder

Parafernalia

In de koektrommel regent het
herinneringen wanneer een grote hand
hem voor je openschroeft.

Je staart ernaar, ziet
vreemde verbanden: jij als pop,
draadloos telefoontje in je hand,
duiven die wegstuiven
op jouw bevel.

Daartussen je eerste nagel, eerste tand,
een lokje van je haren, het klemmetje
voor je navel -

Je verdwijnt al bijna in de doos
maar daar verschijnt, ergens onderin,
de eerste foto van een vrouw
die naar je knipoogt,
je een interessant leven toewenst.

Dageraad

Dit moet het worden, een grijsaard
die zijn dochters liefdevol betast;
hun tepels tussen zijn vingers.
De roemer is al bijna leeggedronken.

Doorschijnend wit zijn de meisjes
in onze grot, ons venster op de wereld,
het beminnelijke landschap; een kleine
tempel tussen de schonken.

Ja Joachim, dit is ons lot: uit Sodom
gekomen drinken en spelen we wat
en dan is het op.

Entomologisch

Kijk, een kever, een kakkerlak
- ach nee, het is de buurman
maar achter zijn gasmasker.

In dit onderaards gewelf
zijn wij allen één; we neigen
beleefd, brengen kleine attenties
aan elkaar.

En terwijl twee wandelende takken
in het kelderlicht bezig zijn
de buurman te slaan,
gedenk je de dag van vandaag,

het chagrijn op kantoor,
het geklaag van de vrouw
over een entomologische plaag.

Drie gedichten
Jan Lemmens

zondagmorgen

een jeune premier in zondags
pak weerspiegeld in de ruiten
van gesloten winkels
play-backt een opera

een grootogige met vlechten
van een squaw spreidt
haar armen tot een wigwam

en een geisha geblanket
het tenue amandelbloesem
danst haar land

allen op de maat van portables
na afloop handig in een
weekend-tas te ritsen

carnaval

in Boguería slijt men
enkele dagen per jaar
zijn waar in kleding uit
de kist van alle tijden

een heks met een
verleidelijk gezicht
heft het hakmes en slaat
de kop van een roodbaars

af, zij praat over haar
schouder met een koningin
en schikt de vis voor

de eerste moot, ik kruis
haar blik, trefzeker
valt op het blok de klap

Piazza Navona

op de pink van de Donau
zit een mus model, achter
een doek van steen ligt bij

de Ganges en de Rio de la
Plata de Nijl in eeuwenoude
pose, toeristen kruipen uit

de stegen, klemmen een sheet
op het vel leeg geëtst
papier, het licht vindt de

fontein, mengt zich met het
water, waaier van vergruizeld
glas vult het diafragma

Onopgemerkte passages
Willem M. Roggeman

Op zoek naar een tekst
waarin hij haar kan vasthouden
zodat zij niet meer kan veranderen
put hij geliefde stijlmiddelen uit.
Alles komt dan onrustbarend dichterbij.

Haar mond bestaat uit louter lippen.
Geschokt blijft hij stilstaan bij
deze vreemde gedachte: hij dorst
haar drenkplaats nooit te naderen.

En zelf de uitputting nabij
en de mond zout van de dorst
likt hij nu de randen van de bron.

Het woord liefde dat hij heeft gevat
ontsnapt hem weer en loopt
razendsnel over naar de volgende
regel. Onwillekeurig herkennend

verraadt hij de verleden tijd.
Alles wat was, wordt lang
geleden. Alleen wat lijdt, blijft.
En wanneer hij over haar spreekt
volgt er steeds een uitroepteken.

Drie gedichten
Jaap Tempelman

laken

het is niet lekker slapen
tussen gekreukte lakens,
het grootste geluk vind je
in een fris opgemaakt bed.

in de kast ruiken de stapels
naar windvlagen uit de tuin,
het mooiste valt een laken
over een zondagse tafel.

je ziet het bij een schilder,
de plooien hangen recht,
de kommen en kannen staan
geschikt voor het maal.

vangst

onbekend land, je bent er bijna
geweest, je was er al voor je wist
dat later alles zou vergaan,
verdronken land van saaftinge.

er is veel leven onder water,
donkere kamer van verandering,
mooie momenten die in het album
overnachten ben je heel erg vergeten.

zo gaan je jaren door de wind,
bang voor stemmen die van ver
verlangen zingen, plotseling
een vogel in je boot, als de dood.

geheeld

hoe deze kom broos maar bijna
heel zich naar je handen voegt,
je adem stokt, de tijd verstrijkt
vertraagd, heeft vorm gevonden.

de zachte gloed van lange jaren
koestering, haar open handen
maken dat, dat pap en honing
warm en koel hun geur verspreiden.

zo kan een moeder van heel vroeger
liefdevol haar aardewerk
verslijten, de laatste scherf,
het liefste kind krijgt weer zijn plaats.

Drie gedichten
Mieke Tillema

Mozaïek van ongeveegde vloer

Tast toe,
zuip en schrans, poëet,
rook je longen plat,
raap je taal van de straat,
houd het louter
bij geluid dat bijt, geilt,
snerpt. Houd het morsig
en kaal. Laat niets achter
voor tafelschuieraars en
kruimeldieven. Maak alles leeg.
Maak haast. Slok op, schrok op,
vermaal - voordat je taal
wordt geveegd.

Jaargang

Nacht voert de boventoon
en rekt zich uit,
weet uur na uur
te winnen op de dag
die kleiner rimpelt
en moet wachten
tot ze beginnen mag
- jaarlijkse wraak -
aan haar verjongingskuur.

*

Ik drink me liever dood
dan das om, licht uit,
deur toe.

Het kan ook netjes maar
groots en meeslepend wil ik
sterven dan toch.

Nog jaren te gaan maar
wat weet een geneesheer:

Hij is er slechts
voor het leven.

Ik haak naar
eeuwiger.

Orpheus fluit wel maar
draait zich toch om.

Drie gedichten
Victor Vroomkoning

Zee

Kon je maar beklijven
in deze lauwe baai
waaruit je ooit kwam
maar je blijft
de dagelijkse drenkeling
tot aan de schemering.

Kon je je maar in haar
bergen maar je legert
je aan haar rand dolend
in jezelf, achteloos
verkerend tussen lotgenoten

die zoals jij de tint
van het land aannamen,
zilten kameleons, vlezen
korrels: loom, droog, sepia.

Queeste

In Brugge door een hoofd bekoord; dook
het in een modehuis, ik keek mijn ogen
uit naar ieder die er paste. Wanden hieven
spiegels om mij te begoochelen. Week het

tussen kramen op de markt, ik simuleerde
aandacht voor de uitgestalde waar, hield
onderwijl steeds zicht op het gelaat,
nam sjaal of das of tas ter hand als alibi

voor mijn verblijf, liet mij in schijn
met kooplui in tot aan de schemering.
Het gele hemelding ontstak zijn licht

toen wie ik had gevolgd onverhoeds aan
mij verscheen. ‘Hoe lang ik je al zoek’
hoorde ik haar sprekend mijn dode moeder.

De herfst

heeft weer flink uitgepakt:
de bruinrode loper uit, eikels
voor de pijp, kastanjes voor
het vuur, paddestoelen om tot
sprookjes in te keren. De zon
weerlicht aan de grond, ritselt
tussen afgeleefd blad en overal
het wuiven en zwaaien, depressies
binnen en buiten. Alles trekt
zich terug, de takken in hun
boom, de bomen in hun wortels,
de mens in zijn dromen. Wisseling
van jas, sjaal wordt das,
rooksignalen van overlevenden.

Twee gedichten
Nico Weber

De geestgronden

De landerijen zijn verdeeld in stroken
en lopen met de sloten parallel,
gekleurde lengten, kaarsrecht onderbroken
door zilverbanen in het bollenveld.

Een voetganger dwaalt door het jaargetijde.
Verzonken in gedachten ziet hij niet
waarheen de lijnen in de velden leiden;
hij kent alleen wat hem geen dag verliet.

De polder geurt. De voetganger staat stil.
Hij voelt wat hem nog nooit ontviel verdwijnen.
De lente is begonnen en April

ligt voor hem uit tot in het blauw verlopend.
Hij ziet de tijd die hij zal gaan verschijnen
en rondom ligt het land voor hem geopend.

Antiquarisch

Ik ging zoals gewoonlijk in gedachten
de route langs de antiquariaten.
Er zwommen jonge eenden in de grachten
en voorjaarsjongens trokken door de straten.

Ik werd door visioenen overvallen,
veranderingen kwamen aan het licht.
Ik waande me op lang verdwenen wallen
en ging mijn weg, volmaakt in evenwicht

door een gebied dat ik beschreven vond
in een vergeten boek verlucht met prenten
dat op een plank in mijn gedachten stond.

Ik bladerde door een vertrouwd domein
en joeg het stof van een antieke lente
waar ik alleen getuige van kon zijn.

Twee gedichten
Rina van der Wel

Biedermeier-vertrek

In een museum verzeild
in een van die kamers opzij
van de tijd gezet: Biedermeier-vertrek

alleen een suppoost buiten de deur
weet mijn aanwezigheid tussen de dingen
waaruit het leven is vertrokken
en niet teruggekeerd

ze staan in gefilterd licht
‘niets aanraken s.v.p.’; door
boenwas en heden omgeven verloren
als op de bodem van de zee

iets moet zijn aangeraakt, want mist
trekt op uit ovalen spiegels, 't spinet
heft krakend klank omhoog, boeketten
schieten in kleur en groeien in zacht
gerinkel door hun stolpen heen

hoor ik daar de suppoost? door wat
gealarmeerd? nog voor zijn blik neutraal
en onbewogen, worden de kleuren
weggezogen, beslaan de spiegels, keert
het spinet naar dieptes van weleer

de schilderijen aan de muur
gesloten tot
Portret van een Dame
Portret van een Heer.

Herinnering aan de glasblazer

Soms is er weer de kinderrij
tegen de blinde muur in de stad

ademloos hield ieder daarin
een glazen zwaan voor de winterjas
stijf en voorzichtig als in trance, zo
schoven zij, een vreemde klas
aan onze klas voorbij

ongeloof in de stille processie
dat die kleine zwaan van glas, recht
uit de vlam van de blazer
in hun handen was gelegd

wij wachtten lang; toen mochten wij. ik
kreeg er geen hoewel ik zwijgend smeekte
smeekte om zo'n zwaan. in mij vloeiden toen
tot iets onbreekbaars samen: verlangen,
pijn over de zwanen die
aan scherven zouden gaan.

Twee gedichten
Willem Jan van Wijk

Heede

Schemer.
Overstekende nonnen.
Zwart valt weg tegen donker,
wit blijft.

Nauwelijks penseel
meer brede kwast
met op het eind
een lenig mes.

IJlende voeten.
Onder een pij
vechten raven met zwanen -
natte veren in het zand.

Reiger

1

's Morgens
door valken belaagd
's middags geplukt en bereid
verscheen je 's avonds op tafel

Ardea Cinerea ze hielden van je:
Gijsbrecht zette gulzig
zijn tanden in je vlees
en Floris slurpte je eieren

maar toen wraak
stak en kliefde te Muiden
stond je daar weer:
aanspreker tussen de pluimen.

2

Oud schrift
boven nieuwe wegen
schrijft hij nog met ganzeveer

volgt trekschuiten
blind
voor de ochtendspits

zonder haast
verlucht hij getijdenboeken
bij viaducten

doopt opnieuw in -
boven een rondweg
de eerste hiëroglief.

Light Verse

Ballade over de voetballers van weleer
Pedro van Hoek

Leo Pagano, sportverslaggever bij de KRO (door mijn moeder steevast aangeduid als Leo Papageno), was bij sommige voetbalfans gehaat om zijn ironie. Is het naar de bekakte normen van het Nederlandse establishment al potsierlijk om een voetballer tot Ereburger te benoemen, toen Bertus de Harder in een wedstrijd van het Nederlands Elftal eens wat minder op dreef was, wreef Pagano dat in zijn radioverslag er extra in met sarcasmen in de trant van: De Ereburger van Bordeaux heeft er weer eens naast getrapt. De Ereburger van Bordeaux heeft weer de bal verspeeld..,' etc.

De dood van stierenvechters als Joselito en diens oom Sanchez Mejías heeft in Spanje dichters van formaat als Gerardo Diego en Federico García Lorca aanleiding tot poëzie gegeven. En dat, terwijl die dierenbeulen toch gewoon hun verdiende loon kregen. Zulks maakt hun lot niet écht tragisch, zeker niet als je het vergelijkt met dat van Abe Lenstra, onze populairste sportman, die nooit een vlieg, laat slaan een stier kwaad heeft gedaan. Maar welke Nederlandse dichter heeft daaraan ooit een elegie gewijd? Wel kennen we natuurlijk het geniale epigram van Nico Scheepmaker 'In de naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest: ABE!', maar ook dat rept niet van zijn grote leed. Daarom deze ballade in de stijl van Villon.

Waar is de dieptepass gebleven,
Die eens defensies openspleet,
Zoals Jupijn zijn bliksem slingert?
Men passt niet meer. Ze ‘leggen breed’.
Waar is Kick Smit? En waar Bep Bakhuys,
En Beertje Kreyermaat, en Faas
Die iedereen voorbij kon pingelen?
Waar is de SPLIJTENDE dieptepass?

Waar bleef Piet Kraak? En waar De Harder,
Wie heeft vandaag nog zijn niveau?
Ondanks de hoon van Papageno
Toch Ereburger van Bordeaux!
Clavan werd Oost-Europakenner,
Terlouw politicus, helaas.
Waar bleef De Munck, de Zwarte Panter?
Waar is de SPLIJTENDE dieptepass?

Theo de Tank, IJzeren Rinus
en Coen Meloen, waar zijn zij heen?
En Lenstra, onze Zaligmaker,
Die kunstenaar uit Heerenveen?
Us Abe kreeg een hersenbloeding.
Hij, die de állergrootste was,
Hing jaren halflam in een rolstoel...
Waar is de SPLIJTENDE dieptepass?

Wie op het gras triomfen vierde,
Zelfs hij, ligt eens ónder het gras.
De bal blijft rond, net als de hemel,
Maar waar is de SPLIJTENDE dieptepass?

Vijf kosmische sonnetten
Jan Kal

Paulo maiora canamus Vergilius

De grote schaal-structuur van het heelal

Wie weet in wat voor soort heelal wij wonen?
Onwetendheid is moeilijk om te harden.
De mensheid had benul van losse flarden,
maar eeuwen wetenschap gaan langzaam lonen.

Nu we de snelheid kennen van fotonen,
en we de nevels naar hun aard ontwarden,
gaat het om lichtjaren, tot in miljarden,
en megaparsecs - niet meer om aeonen.

In deze eeuw wordt het heelal gemeten,
waardoor we ruimtelijk nu veel bewuster
de plaatsing van ons Melkwegstelsel weten.

Lokale Groep. Lokale Supercluster.
Daarbinnen in een uithoek weggesmeten.
Die wetenschap stelt mij een stuk geruster.

Van roddelblad tot Hubble-tijd

De roddelblaadjes staan vol klets en kladder
en weerzinwekkende astrologie.
Wat heeft de mens, die zwelgt in zwets en zwadder,
een hang naar een heelal vol harmonie!

Het boeiendste in de astronomie
is het bepalen van de afstandsladder.
De Hubble-waarde! Tja, hoe groot is die?
Heelal, hoe zwel je? Rustiger of radder?

En ook je ouderdom wordt afgeleid
uit het verband - zolang wordt uitgedijd -
tussen de afstand en de vluchtsnelheid

van verre sterrenstelsels, wijd en zijd
over de kosmische ballon verspreid,
en uit de omkering: de Hubble-tijd.

Aardse beslommeringen

We zitten pas in het begin der tijden,
en in de verste verte niet aan 't eind.
Totdat de Hubble-waarde wordt verfijnd,
is vijftien miljard jaar nog te bestrijden.

Het einde van de zon is niet te mijden
als hij een tweede vijf miljard jaar schijnt.
Maar 't kleine feit dat onze ster verkwijnt,
doet slechts ons eigen zonnestelsel lijden.

De zon zal, zwellend tot een rode reus,
Mercurius en Venus op gaan slokken
voor hij ineenstort tot een witte dwerg.

Dan staat het aardse leven voor de keus:
wanneer het niet naar elders is vertrokken,
zal het verschroeien. Maar is dat zo erg?

Een ongehoorde symfonie

Nimmer gebeurt er iets in de natuur -
ook dat hield Hegel voor filosofie.
Ontstond er dan geen stralingsenergie,
waterstof, helium uit oerknalvuur?

Dat vormde sterren; zij weer op den duur
de elementen, in hun agonie.
Interstellair gaf toen reeds de chemie
koolwaterstoffen molecuulstructuur.

Op ons planeetje, rond hun verre buur,
werd dat een kunstwerk van biologie:
desoxyribonucleïnezuur.

We zijn wat nootjes van een melodie -
volgens een goddelijke partituur
deel van een ongehoorde symfonie.

Kinderen van het heelal

Geheel het universum is Gods hof.
De mens woont op de aarde, slechts een pluis,
maar beide opgebouwd uit sterrengruis,
en bijna oerknaloude waterstof.

Elk zwaar atoom was baksel in 't fornuis
van supernova's, voor hun reuzeplof.
Het licht uit Genesis - God zag het: *tov* -
klinkt nòg als kosmisch achtergrondgeruis.

We zijn de kinderen van het heelal,
die zelfs de echo van de schepping horen
en steeds maar scherper in de ruimte zien.

We kunnen goed beseffen bovendien
dat levensvormen elders zijn geboren:
andere schapen, niet van deze stal.

De zingende zaag
Yvon Melly

Hier verderop in een intiem café
zit vaak een dikke dame.
Zij heeft een vreselijk diep decolleté.
Men ziet haar wel eens samen
met een magere heer, hij heeft een strooien hoed,
een zaag draagt hij wel met zich mee.
Soms laat hij 'm zingen en dat klinkt heel goed.
Hier verderop in het café.

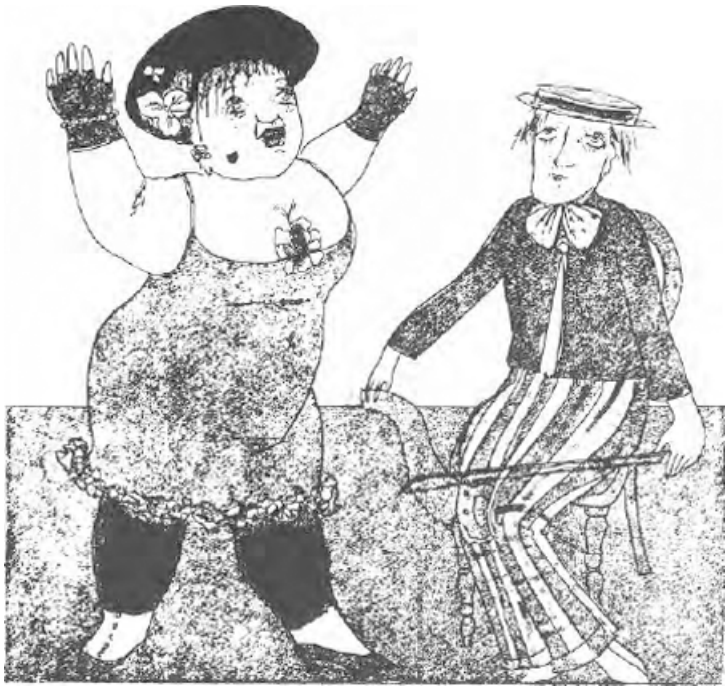

Een enkele keer in dat intiem café
zijn zij aan 't musiceren.
Van de weeromstuit trilt haar boezem mee,
dan kijken alle heren.
Vol overgave slaat haar stem omhoog
zingt zij een lied tot groot vertier.
De heer, zijn zaag gespannen in een boog,
accompagneert met veel plezier.

Tot op een dag een man vermomd als heer
't café komt binnenlopen.
De oude oberkelner slaat hij neer,
de woesteling, bezopen,
loert in het rond met helse vuige blik,
ziet dan de dikke dame staan,
verlekkerd grijpt hij haar, tot ieders schrik
randt hij de dikke dame aan.

Haar begeleider springt in het geweer,
bevrijdt de dikke dame.
Haar vunzige belager slaat hij neer,
hij heeft van die infame
kerel pardoes 't hoofd van de romp gezaagd.
En van emotie viel de dame flauw.
Toen 't schrikbeeld eindelijk was vervaagd
trad zij met hem in ondertrouw.

Hier verderop in het intiem café
wordt een groot feest gegeven.
En iedereen feliciteert de twee
die nu gaan samenleven.
De echtgenoot heeft nu een pierement
waaraan niet die herinnering kleeft.
Toch denkt hij wel eens terug vol sentiment
aan de zaag die hij afgezworen heeft.

In memoriam*
Drs. P

Attentie, erudieten en aestheten!
Ziehier een ode, uit mijn ziel gereten
Ik hakte met dit bijltje (deze aks)
Al vaker, doch ditmaal wel zeer verbeten
(En wie het hier betreft, verneemt u straks)
Waarbij ik melding maak eens ongemaks -
Een tekstuele handicap, te weten
Dat weinig onopvallend rijmt op Sax

Welnu, ons onderwerp blijkt Sax te heten
(A.J.) Adolphe Sax; hij placht te eten
En drinken - glaasje wijn, een paar cognacs...
Dat is normaal, dat mogen wij vergeten
Maar 't was in de beoefening zijns vaks
(Ach ja, zo'n tweede naamval heeft iets zwaks)
Dat hij zich met de kundigsten kon meten
En onuitwisbaar is de roem van Sax
Ik ben vooral dit jaar van hem bezeten
Ik voer hem op met vreugdevolle kreten
In media, per telefoon en fax
Wellicht nog ooit op andere planeten
Dit doe ik frank en vrij, niet achterbaks
Maar met de ongeremdheid eens kozaks
Hij was, vulgair gezegd, om op te vreten!
(Hysterisch word ik altijd van die Sax)

O lezer (es), ik ben bepaald niet laks
Maar 28 regels is mijn tax
Ziedaar, ik heb me van mijn taak gekweten:
Een jubileumtekst gewijd aan Sax

* *(Antoine Joseph) Adolphe Sax werd geboren te Dinant (B.) op 6 november 1814 en stierf op 4 februari 1894 in Parijs (Fr.). Evenals zijn vader produceerde hij metalen blaasinstrumenten, waarbij hij tal van verbeteringen aanbracht. Zijn uitvinding van de saxofoon (die aanvankelijk veler afkeer wekte) maakte hem onsterfelijk. Naast de saxofoonfamilie van 7 modellen ontwikkelde hij o.a. de saxhoorns. Hij gaf onderricht aan het Parijse Conservatoire en schreef een leerboek over de saxofoon en diens bediening.*

Puntdichten
G.J. Resink

Op een gulzige steenhouwer

Ik
bik.

Achgot

God heeft mij al van jongsafaan bekoord
omdat hij zich laat rijmen met bot, dot
hot, kot, lot, mot, pot, rot tot vod en zot.
God is een literair drieletterwoord.

CD

In mijn luie stoel van rottanlianen
genesteld met hoog opgetrokken knieën,
kan ik mij een aap in een oerwoud wanen,
genietend van Vivaldi-melodieën.

A la manière de Kloos et Hölderlin

De nachten lengen naar het droog seizoen.
April und Mai und Junius sind nähe.
Ik voel in alles iets dat heen gaat spoên.
Ik bin nichts mehr. Ich möchte gerne gehen.

Kwatrijnen en strofen
Ivo de Wijs

Hij en zij

Ach mevrouw, als morgen *nu* was
En praktijk was theorie...
‘Ja meneer, wanneer ik u was
Ging ik óók in therapie!’

Puntdicht

In sporten en in stunten
Heb ik van kindsbeen uitgemunt
Zo won ik laast op ...
Een .erwedstrijd in De.

Groen

Wie de Groene Weg blijft zoeken
Opdat de Groene Toekomst gloort
Moet nu al zijn vakantie boeken
In 't biobak-vakantieoord

Vroeger

Vroeger was het leven fijn
Maar al ga ik op m'n kop staan
Het zal nooit meer vroeger zijn
Ik had vroeger moeten opstaan

Kolibrie

‘Ik heb weer vieze kaas gehad’
Zei onze Franse kolibrie
‘Terwijl ik brie wil van de mat
Krijg ik hier altijd foliebrie’

Onaf (vrij naar Michel van der Plas)

Ik zit wat voor het vensterglas
Te klooien in de keuken
Ik wou dat ik twee hondjes was

Raponsje

Door de modder en het grind
Door moeras en labyrint
Gaf ik paard na paard de sporen
Naar de vesting in het koren
Waar mijn liefste weeft en spint
  Gooi je vlechten uit de toren
  Gooi je haren in de wind

Als de nieuwe dag begint
En de rozerode tint
Van de dageraad gaat gloren
Zal ik haar voorzichtig storen
Met het liedje dat ons bindt
  Gooi je vlechten uit de toren
  Gooi je haren in de wind

Voor haar voordeur vastgepind
Wacht ik tot de tijd haar zint
En als zoveel maal tevoren
Klim ik naar de hooggeboren
  Jonge vrouw die mij bemint
  Gooi je vlechten uit de toren
Gooi je haren in de wind

Met een blik die mij verslindt
Trekt zij het fluwelen lint
Uit de wrongen op haar oren
Om de zinnen te bekoren
Van haar onbezonnen vrind
  Gooi je vlechten uit de toren
  Gooi je haren in de wind

Maar een man is stekeblind
Want de haren die hij vindt
Zullen op een dag behoren
Aan de heks die plompverloren
Heeft gewonnen van het kind
  Gooi je vlechten uit de toren
  Gooi je haren in de wind

Foto's

[Beelden van Estland]

Rijdende benzinepomp (particulier initiatief)

Straatje in Tallinn

De oude markt in Tallinn

Russisch-orthodoxe kerk in Tallinn

Russisch-orthodoxe bedelaar

Jaan Kross

Jaan Kaplinski voor het parlementsgebouw

Kerktoren in Tallinn

Essay

Geest en macht

Jaan Kross[*]

(Vertaling Cornelius Hasselblatt en Marianne Vogel)

In het zelfstandige Estland van meer dan vijftig jaar geleden, aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog, schreef de door ons bewonderde jonge dichteres Betti Alver een gedicht van acht regels, *Geesten macht*:

De geest droeg ooit een rijke dos,
en lauwerkrans
hij draaide aan 't spit een vette os -
maar thans? maar thans?

De massa staat in vroom gelid
en rijke dos.
Maar vriend, nu zit de geest aan 't spit
en draait de os.[1)]

Dat wits in de ogen van onze toenmalige jeugd onovertroffen elegant, fijnzinnig en scherp gezegd. En scherp was het niet alleen in de geestdriftige ogen van de jeugd.

* *Jaan Kross (1920), studeerde rechten in Tartu. In W.O.II door de Nazi's gearresteerd. Na de oorlog door de Sovjetautoriteiten acht jaar in een concentratiekamp opgesloten. Debuteerde als dichter in 1958 en schrijft sinds 1970 historische romans en verhalen. Is de nestor van de Estse literatuur en één van de bekendste culturele vertegenwoordigers van zijn volk in het buitenland. Zijn roman* De gek van de tsaar *is in de meeste Europese talen vertaald. Dit boek en* Het vertrek van professor Martens *zijn ook in het Nederlands verkrijgbaar (Prometheus, Amsterdam).*

1) *Vaim, kandes kord triumfipärgi*
ja rikast rüüd,
praevard as väntas nuumat härgi -
kuid nüüd? kuid nüüd?

Jõuk püsib nüriduses hardas
ja pärg on pärg.
Kuid sõber, tea: nüüd vaan on vardas
ja väntab härg.

De censuur, die de Estse regering in verband met de Europese spanningen had ingevoerd, identificeerde zich meteen met de os (dat doet de censuur immers haast altijd, en altijd om goede redenen) en verbood de almanak waarin het gedicht was afgedrukt. Dat wil zeggen, de almanak mocht verschijnen nadat de bladzijde met het gedicht eruit verwijderd was.

Maar voor onze jeugd, vooral voor de studenten, was dat vanzelfsprekend een daad van bruut geweld van de macht tegen de geest, in dit geval tegen de literatuur. Alleen hadden we er, toen nog gelukzalig onwetende Oosteuropeanen tussen Berlijn en Moskou, geen idee van in wat voor diepe afgronden van geweld we binnenkort gegooid zouden worden.

Twee dagen nadat Parijs in de handen van Hitler was gevallen en het van schrik verlamde Europa slechts op het drama van Frankrijk lette, werden we achter de rug van Europa en met de zegen van Hitler door Stalin verzwolgen. De spijsverteringsproblemen begonnen. En die duurden tot de zomer van 1991. De egel was door de beer opgeslokt en verzette zich een halve eeuw tegen zijn vertering. Hij bezorgde de beer buikpijn. De voorzitters van de dierenbescherming in allerlei landen wendden hun ogen af en zeiden dat dit een inwendig probleem van de lijdende beer was.

Drie weken nadat we in 1940 verzwolgen waren, verschenen bij ons de eerste lijsten van verboden boeken en vervolgens werden zulke lijsten een halve eeuw lang gepubliceerd. Natuurlijk niet openlijk, maar in het diepste geheim. Met dat voortdurend groeiende pakket van almaar nieuwe verboden moesten we leven, ademen, denken: in 1940-'41 met door Moskou uitgevaardigde verboden, tussen 1941 en 1944 met Berlijnse verboden, en tenslotte, van 1944 tot ongeveer 1988, bijna tot eergisteren, weer met in Moskou uitgebroede verboden - zodat we de *macht* in ons denken zo min mogelijk ontrouw konden worden.

De wereldliteratuur en de internationale wetenschappelijke literatuur scheidde men natuurlijk in Moskou in schapen en bokken, in koosjer en onkoosjer. Wat de lokale, Estse literatuur betrof, werden de lijsten van verboden boeken door plaatselijke censuurquislings gecompleteerd.

Wat was de bedoeling daarvan? Men wilde niet alleen iets verhinderen, niet alleen allerlei namen, begrippen en gedachtengangen uit het bewustzijn van een volk wegvagen. Men probeerde hele denkrichtingen, hele stijlen, hele werelden uit de wereld van het lezende pu-

bliek te verbannen: de religie, de idealistische filosofie, het surrealisme, het absurdisme, de Freudiaanse leer, maar ook de moderne genetica, decennia lang ook de cybernetica, het structuralisme, enzovoorts, enzovoorts - het verdween allemaal uit het gezichtsveld van de gewone, niet gecontroleerde mensen en werd gereserveerd voor een paar vertrouwenspersonen van de macht. En ook voor hen niet om het te bekijken, te overdenken of te analyseren, maar om het a priori te verwerpen.

Maar, zoals door de berichten uit Oost-Europa algemeen bekend zal zijn: de macht richtte zich niet alleen met verbodsbepalingen tegen de literatuur. Volgens de laatste, nog altijd voorlopige samenvatting vernietigde men in Estland vanaf 1944 ongeveer vier miljoen boeken, Estse en buitenlandse. Er is een beeld uit de tijd rond 1950 dat in het geheugen van een hele academische generatie gebrand staat: wie de universiteitsbibliotheek van Tartu binnenkwam, zag dat er in de voorhal, bij de gipsen muzen, een man met een bijl voor een hakblok stond, met links van hem een berg onbeschadigde, rechts een berg al kapot gehakte boeken.

En natuurlijk rolde de toentertijd stalinistische macht ook over de auteurs heen. Van 1940 tot op heden zijn er in Estland door de twee vreemde machten, de Duitse- en de sovjetmachthebbers, vijf of zes auteurs doodgeschoten, 102 of 103 auteurs kregen vrijheidsstraffen, en een dozijn van hen is nooit teruggekomen. Omgerekend had dat in die tijd in Nederland betekend: ongeveer 45 auteurs doodgeschoten, meer dan 800 naar gevangenissen en concentratiekampen gestuurd, bijna 100 nooit teruggekomen.

Vanwege de terugkeer van het Rode Leger naar Estland vluchtte in 1944 ongeveer een derde van de Estse auteurs - onder wie een aantal van de belangrijkste - naar het westen, voornamelijk naar Zweden. Ook zij hebben hun vaderland nooit teruggezien. De strengste en meest massale repressailles vonden vooral in de eerste vijftien jaar van de beide bezettingen plaats. Er worden nu dagelijks nieuwe bijzonderheden over bekend. Bijvoorbeeld op welke manier de bekendste komedieschrijver van de jaren twintig en dertig, Hugo Raudsepp, in 1952 in een kamp bij Irkoetsk is gestorven: de al vrij zwakke astmalijder zakte na een overhaaste mars in elkaar, werd door de bewakers met geweerkolven geslagen, door waakhonden gebeten en overleed terwijl hij riep: ‘Waarom vermoorden jullie de vrijheid...’

Maar minder strenge, als het ware wegebbende repressailles duurden de hele vijftig jaar lang: drukverboden, reisverboden, ontslagen, gesar, verdachtmakingen. Dat nam bijna roerende vormen van para-

noia aan, zoals bij het volgende geval: in 1982 werd in Tallinn een nieuwe Estse uitgave gedrukt van het bekende Duitse kinderboek *Der Struwwelpeter* van Heinrich Hoffmann. Een relatief hoge oplage van 80.000 exemplaren. Alles lag klaar en kon naar de boekhandels - toen ontdekte men dat de uitgeverij de illustraties van de schrijver uit de eerste Duitse druk van 1847 overgenomen had, en daardoor stonden er meteen op de eerste bladzijde twee engelen. Maar engelen waren in 1982 nog niet toegestaan in soyjetkinderboeken. Dus moesten twee weken lang zes à zeven medewerkers van de redactie elke nacht naar de drukkerij, om de bladzijde met de engelen uit de 80.000 exemplaren te halen en te vervangen door een bladzij met twee lege plekken in plaats van engelen.

Nu zijn engelen gepermitteerd, en we spoeden ons met ons hele leven, inclusief de literatuur, uit de ruimte en tijd van de totalitaire staatsmacht naar de vrije-markteconomie, dat wil zeggen naar de geldmacht toe.

Want literatuur en macht zijn van nature met elkaar verbonden en staan eeuwig tegenover elkaar. Men moet zich daarom afvragen wat de gemeenschappelijke noemer van die twee fenomenen is. Ik denk het feit dat ze systeembouwers zijn, bouwers van werelden. De macht schept politieke en sociale werelden, de literatuur fantasiewerelden. De staatsmacht is in het totalitarisme een bevel, in de democratie een recht. Maar de literatuur is altijd alleen maar een voorstel. De mens leeft in de maatschappij onvermijdelijk in een wereld van bevelen en rechten. Maar uit onze drieduizend jaar oude ervaring met literatuur blijkt dat hij tegelijkertijd in de fantasiewerelden wil leven die de literatuur hem biedt. Beide wereldsystemen werven om zijn bewustzijn, en alleen al om die reden staan ze eeuwig tegenover elkaar. De mens tussen de twee en in de twee systemen voelt zich des te prettiger naarmate die eeuwige tegenstelling op een gegeven tijdstip soepeler en toleranter is.

Hoe dan ook, het huidige Oost-Europa verwijdert zich in hoog tempo van de wereld van gevangenissen, kampen en andere totalitaire machtsmiddelen in de richting van de wereld van de geldmacht. Misschien is het een vergissing wanneer Oost-Europa geld een veel humaner machtsmiddel vindt dan de middelen waarmee het een halve eeuw lang zulke pijnlijke ervaringen heeft opgedaan. Maar juist vanwege die ervaringen is het proces niet te stuiten.

Bertold Brecht heeft ergens verzucht: Wat is een bankroof vergeleken methet openen van een nieuwe bank! Maar de onstuitbaarheid van ons proces is nu eenmaal op de hoop gebaseerd dat een bankier

in vergelijking met een gevangenisbewaker toch over het algemeen humaner en in elk geval ontwikkelder zal zijn.

Bovendien, het geld dat de wereld van de geldmacht de literatuur aanbiedt of weigert is op zichzelf een bevel noch een maatschappelijk recht. Het geld is een voorstel. Net als de literatuur. In dat opzicht lijken ze op elkaar. Desondanks zou het een illusie zijn te hopen dat een compromis tussen geld macht en literatuur mogelijk is. Maar als Oost-Europa, of in elk geval het Balticum, zich daar op het ogenblik mee troost, is dat zeker een historisch begrijpelijke illusie.

Nu we op de wijze van Jona door de beer zijn uitgespuwd en ons - gesteund door de toenemende morele en politieke hulp van het westen - aan het schoonwassen zijn, hopen wij Esten dat Europa, als het ons boven het vuur begint te draaien, het vergulde spit niet al te diep in de ingewanden van onze literatuur zal steken.

De Estse literatuur in oude en nieuwe omstandigheden

Mati Sirkel*
(Vertaling Cornelius Hasselblatt en Marianne Vogel)

De snelste manier om - als men daar behoefte aan heeft - met de eeuwigheid, met de ‘hoogste leiding’ in aanraking te komen, verloopt naast en dankzij de drie fundamentele waarheden nog altijd via de muziek, beeldende kunsten literatuur. Als we ons hier tot de literatuur beperken, zien we dat de grootte van de taalgemeenschap die haar schept en draagt onbelangrijk is, de literatuur van de Hottentotten is net zo tijdloos, zinrijk en existentieel belangrijk als die van de Fransen. De dimensie van de eeuwigheid is een eigenschap van elke literatuur, voor zover ze een produkt van de vrije geest ist, en eeuwigheid is altijd even groot. Dit ideaal wordt in het geval van de literatuur enkel door het materiaal, de taal, vertroebeld, want taal heeft haar grenzen. Maar in principe heeft elke literatuur als ideaal bouwsel eeuwigheidswaarde.

Nederlanders verkeren in de regionen van de eeuwigheid - neem ik aan - als ze de regels horen: *Alleen in mijn gedichten kan ik wonen / nooit vond ik ergens anders onderdak*. Voor de Esten geldt dit bijvoorbeeld voor de regels: *Igavliivja tühi väli, taevas pilvine / jõuan talles metsa äärde, tuleb nõmmetee* (Eenzaam zand en open veld, de hemel is bewolkt / ik bereik de rand van 't bos, het heidepad begint).

Hoe kan men buitenlanders het aura van deze regels van Juhan Liiv duidelijk maken? Is de eeuwigheid dus toch aan taal gebonden? In haar fijnste nuances wel, die zijn slechts voor Esten zichtbaar. Maar als er goede vertalers zijn, zien we dat de literatuur ook zoveel andere dingen bevat en overdraagt, een volk representeert, het de zin van het leven toont of zelfs geeft. Op dit tonen of geven wil ik hier kort ingaan.

Wat het antropologisch-historische aspect betreft: de Esten komen uit de Oeral en wonen in het Balticum aan de Finse Golf; ze zijn een

* *Mati Sirkel (1949), germanist, secretaris van de Estse Schrijversbond. Tevens literair vertaler uit het Zweeds, Duits, Engels en sinds kort ook Nederlands. Vertaalde o.a. werk van Bellman, Kafka, Grass, Orwell, Elsschot en Nooteboom.*

Finoegrisch volk met iets minder dan een miljoen leden, en verder leven er nog rond 100.000 vluchtelingen verstrooid over de hele wereld. Onze naaste verwanten zijn de Finnen en Hongaren, plus wat half verdwenen kleine volkjes in het hart van het Russische imperium. De loop van de geschiedenis, die sterk door de geografie bepaald werd, heeft ons nogal gehavend; als boerenvolk woonden we altijd aan de grens van op macht beluste grote rijken. We werden afwisselend overheerst door Duitsers, Denen, Zweden, Polen, Duitsers, Russen, Duitsers en Russen. Tussendoor trokken er zware pestepidemieën en vernietigende oorlogen over ons heen. We ondergingen deportaties van tienduizenden mensen alleen al in de twintigste eeuw. Door louter toeval schonk het bolsjewistische griezelexperiment ons als *cordon sanitair* zo'n twintig jaar lang een onafhankelijke slaat. In die tijd werd onze taal een van de ongeveer veertig talen waarin men een academische opleiding kon afsluiten, en bereikten we hetzelfde economische niveau als Finland. Vervolgens is het meer dan vijftig jaar weer misgegaan - maar wie heeft het over overvinnen, overleven is alles. Dat we nog altijd bestaan geeft ons hoop voor de toekomst.

Onze literatuur is gebouwd op de immense schat van de allitererende volksliteratuur, die in de tweede helft van de negentiende eeuw nog juist opgetekend kon worden voordat haar produktieve tijd definitief voorbij was. Maar met dit fundament kan ook vandaag de dag nog gewoon, met modernistisch resultaat zelfs, gewerkt worden, en elke lezer is ermee bekend. Onze schrijftaal ontstond in de zestiende eeuw, dankzij de christelijke zendingsijver en de filologische nieuwsgierigheid van de Duitse bovenlaag; een paar jaar geleden vierden we de tweehonderdvijftigste herdenkingsdag van de eerste complete bijbelvertaling in het Ests. De Duitsers maakten onze grammatica en bewezen in de zeventiende eeuw dat de kersvers in regels gevatte taal ook geschikt was voor Griekse ritmen à la Martin Opitz. De grotendeels Duitse schrijvers in de tijd van de Verlichting hebben haar uit liefhebberij verder gladgestreken, tot begin negentiende eeuw het eerste Estse poëtische genie zich meldde: de jonggestorven Kristjan Jaak Peterson, wiens dichtkunst een synthese van onze volksliederen, Horatius en Klopstock is, en die pas op de juiste waarde werd geschat toen men hem een eeuw later herontdekte.

Door Friedrich Robert Fachlmann en Friedrich Reinhold Kreutzwald, allebei Esten, werd vervolgens de basis voor een nationaal bewustzijn gelegd. Kreutzwald schreef - net als Lönnrot zijn Finse *Kalevala* - met behulp van oude volksliederen het romantische heldenepos *Kalevipoeg*, waar een volk zonder gêne mee voor de dag kon komen. Ly-

dia Koidula, de dochter van de grondlegger van onze pers, Johann Voldemar Jannsen, wakkerde het vuur met haar romantische, nationaal getinte gedichten verder aan, zodat de Estse dichters voor de eeuwwisseling technisch al vrij presentabele burgerlijke verzen produceerden. Deze cirkel werd doorbroken door een dichter bij de gratie Gods, Juhan Liiv, die waanzinnig werd, maar ons volmaakte, tijdloze poëzie naliet.

De betekenis van Liivwerd meteen ingezien door de belangrijkste beweging van het begin van de twintigste eeuw - de groep *Noor-Eesti* (Jong-Estland). Onder het devies ‘Laten we Esten blijven, maar ook Europeanen worden’ zorgde deze voor aansluiting bij de toenmalige moderne Europese literatuur. De leiders waren Friedebert Tuglas en Gustav Suits, alle bei hooggeleerde literatoren en critici. Daarna, in de onafhankelijke republiek Estland (1918-1940), lopen de trends en modes al parallel met de ontwikkelingen in Duitsland, Frankrijk en Scandinavië.

De namen van wereldformaat uit die jaren zijn voor de poëzie Marie Under, Betti Alver en Heiti Talvik. Het beste proza stamt van de grote romancier A.H. Tammsaare met zijn identiteitscheppende pentalogie *Waarheid en recht* - die twee keer in het Duits en half in het Nederlands vertaald is en het meest over ons zegt -, de populaire humorist Oskar Luts met zijn onvergetelijke jeugdroman *Lente*, en de sterk op vorm gerichte romantici August Gailit en Peet Vallak. Karl Ristikivi en Bernard Kangro, dichters en prozaïsten, begonnen vóór de oorlog te schrijven, maar bereikten hun hoogtepunt pas nadat ze in 1944 naar het buitenland gevlucht waren. Andere schrijvers in ballingschap die absoluut genoemd moeten worden zijn de dichters Kalju Lepik en Ilmar Laaban, en ook Arved Viirlaid, die de roman *Graven zonder kruisen* schreef.

Toen, in 1940, kwam de tragische cesuur, die in 1941 van rood in bruin veranderde, maar in 1944 weer vlammend rood werd geverfd. Voor de Esten betekende dat een ongehoorde decimering van de bevolking door alle doden, gedeporteerden, niet geboren kinderen en vluchtelingen; vooral de vele vluchtelingen waren een noodlottige slag voor ons geestelijk leven. Een strak geplande vernietiging van het nationale culturele geheugen en een doelgerichte russificatie volgden. Laten we de klassieke jaren van het socialistisch realisme hier maar overslaan - ze hebben eens te meer bewezen dat er voor elk systeem mensen te vinden zijn die zich aan willen passen als er privileges te halen zijn. Ook onbetwiste talenten zoals Juhan Smuul hebben door hun collaboratie een oordeel over zichzelf uitgesproken. Er was nu

eenmaal geen *littérature pure* meer, alles was politiek, de politiek van het overleven. Het ging hard tegen hard.

Daarna kwam de dooi van de jaren zestig. Men kon vrijer ademen, maar men begon zich ook neer te leggen bij het onvermijdelijke: de sovjet-realiteit. Die moest min of meer geslikt worden. Men had de keus tussen martelaarschap, zwijgen of lijdelijk verzet door middel van compromissen. De eerste twee mogelijkheden hadden ertoe geleid dat we als culturele eenheid verdwenen zouden zijn, dus moesten we compromissen accepteren.

De literaire vernieuwing begon in de dichtkunst, met Artur Alliksaar - de invloedrijkste taalkunstenaar -, Jaan Kross, Ain Kaalep en Ellen Niit, die onder meer het ongeoorloofde vrije vers als politiek instrument hanteerden. Er was een nieuwe generatie opgegroeid d ie zich het verleden niet persoonlijk herinnerde. De wereld werd wijder, er kwam nieuwe hoop, en dat had zijn uitwerking op alle genres die de generatie van de jaren zestig beoefende. De blijvende namen van die bloeiperiode zijn, wat de poëzie betreft, Paul-Eerik Rummo, Viivi Luik, Jaan Kaplinski en Hando Runnel, voor het proza Arvo Valton, Mati Unt en Mats Traat.

Deze opeenhoping van talent binnen één generatie is vermoedelijk eens te meer een bewijs voor het - zij het ook vage - besef van het belang van literatuur in crisistijd. Met hun fijngevoeligheid speelden deze auteurs de rol van de kanarie in de kolenmijn - een vergelijking die Jaan Kaplinski ooit speciaal voor Viivi Luik gebruikte. Natuurlijk golden hun waarschuwingen en hun oproep tot waakzaamheid niet alleen voor de situatie in Estland; de auteurs waren ook internationaal gericht, want ze waren zeer belezen en goed bekend met de moderne geestescultuur. Nu was het gevaar van provincialisme eindelijk geweken, men had een nieuwe, expressieve taal en houding gevonden. Het uitproberen van de grenzen van de censuur begon, het taaie verzet binnen dat wat mogelijk was. Alle genoemde auteurs bleven tot vandaag de dag produktief; Kross en Luik zijn overgestapt op proza en hebben daarmee ook in Duitsland - en in mindere mate in Nederland - succes geboekt.

In de laatste decennia veroverden de dichteressen en dichters Doris Kareva, Juhan Viiding en Ene Mihkelson een plaats in de nog te schrijven literatuurgeschiedenis. Tot de beste jongere proza-auteurs behoren Maimu Berg, Mihkel Mutt en Jaan Kruusvall. Er zijn legio namen, het noemen ervan zegt niet veel. (Momenteel heeft de enige, in 1922 gestichte Estse Schrijversbond 220 leden - ongeveer tachtig van hen zijn gepensioneerd.)

De paar jaar halve vrijheid na een halve eeuw zwijgen en isolement zijn zo kort geweest, dat zelfs de beste PR-deskundige de Estse literatuur niet in de speciale consumptievorm had kunnen snoeien die boeken op de westerse markt nodig hebben om überhaupt opgemerkt te worden. De 'macht van de reclame', 'marktgerichte aanpak' en dergelijke zijn vreemde begrippen voor ons, waar we nu, nu de droom van een 'derde weg' weer eens vervlogen is, mee moeten leren leven. De problemen worden niet zozeer veroorzaakt door de indertijd kunstmatig laag gehouden boekenprijzen, maar door de - achteraf gezien - hybris-achtige heiligheid van literatuur ineen samenleving die in haar voortbestaan bedreigd is. Tijden waarin dichtbundels met een oplage van 36.000 stuks onmiddellijk uitverkocht waren - bij een volk van minder dan één miljoen potentiële lezers - zullen nooit terugkomen. Maar mijn generatie zal ze zich altijd blijven herinneren, en dat geeft me bijvoorbeeld zulke ambigue gevoelens bij het bezoeken van de boekenbeurs in Frankfurt. Waar gaan we heen als alles alleen nog maar telt als produkt, wat blijft er over van de literatuur zelf? In ons provinciale hoekje dringen die vragen zich in al hun directheid en scherpte aan ons op. Ook wij moeten er mettertijd een antwoord op vinden.

Eén ding kan men wel stellen, hoe vreemd het ook mag klinken: voor de goede Estse literatuur waren de zogenaamde jaren van stagnatie, toen de politieke terreur en de meedogenloze onderdrukking al wat verminderd waren en de beroemde sovjet-chaos ook op ideologisch vlak de overhand kreeg, een gouden tijd. Het engagement voor de gemeenschappelijke zaak was vanzelfsprekend. Onze beste literatuur is bij ons gevecht om te overleven een nauwelijks te overschatten instrument geweest. Ze gaf moed en troost, ze was zowel compensatie als sublimatie - ze hielp het nationale minderwaardigheidscomplex en de vernedering van de bezetting te overwinnen. Al gaf de literatuur geen antwoorden, kon ze dat ook niet, ze heeft wel vragen geformuleerd die iedereen kwelden, en de pijn levend en de wonden open gehouden. Ze bewaarde de literaire en verfijnde taal als laatste toevluchtsoord, en daarmee bewaarde ze onze nationale identiteit. Men schreef vanuiteen bewuste verantwoording voor de taal en het in taal gevatte geheugen van duizenden jaren. En misschien heeft die druk ook de kwaliteit opgestuwd. In elk geval werd de literatuur uiterst serieus genomen, en wat kan een auteur zich nog meer wensen?

Ons simpele en elementaire vijandbeeld heeft ons sterk gemaakt - en het is, tussen twee haakjes, moeilijk om zonder vijand te leren leven. Een (bedreigde) literatuur heeft houvast nodig, en dat lijkt het best door verzet bereikt te kunnen worden. Daarmee bouwt men een

gaaf zelfbewustzijn op en kan men de lezers dat specifieke gevoel van solidariteit geven - de solidariteit van een bende samenzweerders. Want knipogende samenzweerders zijn de Esten, Letten, etc. geweest, onoverwinnelijk door hun herinnering aan een onafhankelijke staat, hun besef dat ze onrechtleden, hun gevoel van culturele superioriteit tegenover de veroveraars. Maar men staalde zich niet alleen door te haten, men schiep ook mythen om zich aan vast te houden. Onze *alma mater* was de deels historische mythe van het gouden tijdperk van de onafhankelijke Estse staat, die de veroveraar ons op geen enkele manier kon ontnemen. We hoefden daarbij niet over de praktijk na te denken, zodat we in een volmaakt ideaal konden rondzweven (of erin verdwalen). Het ontwaken uit die ongestoorde wensdromen is nu de grootste schok voor ons - de ontdekking dat de perversiteit, die ons opgedrongen werd en waar we altijd om geglimlacht hebben, ons heeft aangetast, dat het verlies van ethische waarden de prijs is voor het overleven. Dit is wellicht ook de grootste misdaad die het sovjet-systeem tegen de Oosteuropeanen begaan heeft, want schizofrenie kun je niet spelen, ze wordt echt.

Slechts een paar mensen hadden Camus of Heidegger echt bestudeerd, maar men zoog hun ideeën als het ware op uit de absurditeit van de werkelijkheid, men brouwde zelf een soort existentialisme dat voor ons voldeed. Door de slonzigheid van het systeem, die een zekere mate van sabotage mogelijk maakte, konden vertalingen verschijnen van schrijvers als Sartre, Beckett, Ionesco en Kafka, en een klein lezerspubliek deed er zijn voordeel mee. Die lezers hadden een zesde zintuig voor verborgen wenken en waren meesters in het lezen van de taal van Aesopus, d.w.z. het lezen tussen de regels door. Vele anderen wendden zich volledig af en zochten hun toevlucht in de vredige velden van de oosterse meditatie. De beste en meest erudiete auteurs waren op een moeilijk te definiëren maar toch merkbare manier wellicht Europeser dan de Europeanen zelf, want ze konden niet door het lawaai van eindeloze informatie verdoofd worden. Aan de dingen die officieel hooggehouden werden geloofde sowieso niemand, dus hadden het ideale Europa, dat in die zin amper nog bestond, of het ideale oosten geen concurrentie. Men verdiepte zich in de meest gecompliceerde filosofisch-literaire scheppingen-degenen die een vreemde taal machtig waren konden aan zulke teksten komen, want waar een wil is, is altijd een weg. De vloed van informatie die nu over ons uitgestort wordt is een groot probleem, want we hebben nooit geleerd daarmee om te gaan.

Voorlopig heerst er radeloosheid onder het schrijvende gilde, want zo had men zich de komende en langverbeide realiteit niet voorgesteld. Zo arm, zo corrupt, zo crimineel, zo materialistisch ingesteld - o nee! *Enrichissez-vous*, luidt het roversdevies, en niet alleen bij ons. Men wil niets meer weten van degenen die in het begin, bij het op gang brengen van de grote ommekeer, zoveel gedaan hebben en nu ook nog mee willen praten; alles draait om zaken doen. Maar naar ik hoor zijn de Cassandra's ook in Nederland werkloos geworden. De culturele waarden worden nu, ditmaal door materiële oorzaken, eigenlijk meer bedreigd dan tijdens de pompeuze leugen van het communisme. Deze zware tijd zal nog veel geestelijke inspanning van onze auteurs vergen; ze moeten het wezen van de nieuwe realiteit leren beschrijven, en zand in de machine van de macht worden. Er zijn zeker grote parallellen met de situatie in de vroegere DDR, maar zodra we dan beginnen over de rol van de literatuur - afgezien van haar eeuwigheidswaarde - zijn we weer bij het wezenlijke verschil tussen groot en klein. Slechts één voorbeeld: tien leden van onze schrijversbond zijn politici geworden, namelijk onze president, onze minister van cultuur, onze ambassadeurs in Denemarken, Finland en Frankrijk, en vijf parlementsleden.

Er zijn verschillende literaire trends als alternatief voor de radeloze-stomheid. De eerste reactie is een oppervlakkig, in satirisch opzicht meestal plat soort proza. Door een overhaaste en gereduceerde beschrijving van de problematische omstandigheden probeert men ze zich van het lijf te houden. De journalistiek heeft duidelijk zijn uitwerking op literaire teksten gehad. Maar de produktie van zulke teksten zal zeker verminderen naarmate men beter zijn weg vindt in het Wilde Oosten, naarmate het politiek-economische en culturele totaalbeeld duidelijker wordt.

Ten tweede heeft men nog bij lange na niet alle tot nu toe verboden herinneringen opgehaald en schriftelijk verwerkt. Het is tijd voor een eerlijke analyse van de laatste vijftig jaar. Hier kan misschien het eerst een nieuwe diepgang bereikt worden.

Ten derde beleven we het unieke proces van de verdubbeling van de Estse literatuur. Tot het eind van de jaren zestig verscheen er meer belangwekkende Estse literatuur buiten dan binnen ons land, en de meeste lezers in Estland kenden die niet. Deze werkelijk explosieve groei van onze literatuur haalt onder meer de tijden door elkaar - en informeert er tegelijkertijd over -, omdat die lang geleden geschreven teksten nu in een heel andere historische context geplaatst worden. Op den duur kan dat natuurlijk een goed criterium voor de kwaliteit

van concrete werken zijn, maar daarvoor moet die berg literatuur eerst gelezen en beoordeeld worden. Dat is zwaar werk, en niet alleen voor professionele critici. Welke uitwerking de thema's en literatuur-technische vondsten die erin verwerkt zijn op onze toekomstige literatuur zullen hebben is moeilijk te zeggen. Maar één ding staat vast: daar komt iets nieuws uit.

Men heeft provocerend gesteld dat Estland zich tijdens de grote bloei van *Jong-Estland* slechts heeft aangesloten bij het Europa van de negentiende eeuw. De werkelijk moderne literatuur, het *plaisir pur* aan de tekst en zijn mogelijkheden om uit elkaar geplukt te worden, bereikte men niet voor de jaren zeventig en pas helemaal volledig in de tijd daarna. Kenmerkend hiervoor zou het feit zijn dat onze begaafdste jonge dichteressen en dichters praktisch onvertaalbaar zijn.

Laten we terugkeren naar de traditie van de communicatie, de nadruk op de boodschap, het ‘realisme’ in de Estse literatuur. Men was er altijd op gebrand dat de lezer de tekst zou begrijpen. Daar valt wellicht uit te concluderen dat de literatuur zich tot dusverre - bewust of onbewust - met haar speciale nadruk op communicatie ook speciaal naar buiten heeft gericht, als een schreeuw, als flessenpost, als een laatste boodschap, als een vertwijfeld afscheid van de grote familie der volken. Dit is een inzicht achteraf. Voor onszelf had onze literatuur vermoedelijk een andere functie, en des te verheugender is het om bij het groeiend aantal vertalingen te horen dat we ook anderen iets te zeggen hebben. De ommekeer, de zogeheten ‘zingende revolutie’ kwam voor de meeste mensen als een volledige verrassing, en waar ze verder nog toe zal leiden is onzeker. Maar ze zal zeker nog toelaten dat men herademt en de balans opmaakt, wat tot een verschuiving van de proporties en een nieuwe gewichtsverdeling zal leiden. Als we over een poosje niet diep teleurgesteld zullen zijn in onze - eindelijk! - eigen machthebbers, zal de literatuur een gewone, bescheiden plaats krijgen, net als in de oudere democratieën. Tot besluit een splinternieuw gedicht van Aleksander Suuman, getiteld *Estse schrijver op straat*: ‘En niet op een sokkel? Eindelijk iets nieuws.’

Vertaald proza

Glinsterend staal

Maimu Berg*

(Vertaling Cornelius Hasselblatt en Marianne Vogel)

Omdat het een warme ochtend was, had de vrouw zich niet aangekleed. Ze liep in haar nachtjapon naar de schuur en lichtte de zeis van de muur. De slijpsteen lag in een la in de keukenkast. Vanuit de keuken wierp de vrouw een blik op de kinderen, die in de achterkamer sliepen. Ze hadden hun dekens van zich af gewoeld, maar de vrouw legde ze niet opnieuw over hen heen - het was heet in de kamer. Ze ging weer naar buiten. In haar korte katoenen nachtjapon zag ze eruit als een klein meisje. Ze sleep de zeis en begon in de tuin het gras te maaien. Het was overdekt met een dikke laag dauw.

Haar man was niet thuisgekomen met de bus die 's avonds langs-kwam. Hij was die nacht in de stad gebleven. Misschien komt hij met de bus van vanochtend, dacht de wouw en zwaaide haar zeis. Het was prettig om te werken als niemand je stoorde; geen geroep van de kinderen die hun ontbijt wilden, geen norse blikken van haar man, niet zijn ontevreden zwijgen, dat erger was dan woorden.

Van tijd tot tijd keek de vrouw in de richting van de dorpspomp, waar de bushalte was. Ze wachtte niet op haar man omdat ze naar hem verlangde - hij zou wel terugkomen, vroeg of laat kwam hij altijd weer opdagen, en dan zou ze hem weer in haar wereld invoegen, haar levensritme weer aan hem aanpassen. Zijn komst bracht verandering met zich mee, de noodzaak om jezelf te controleren en in te houden. De eentonigheid van de dagen, al was hun uniformiteit rustgevend en beschermend, zou bedrukkend zijn zonder het feit dat hij altijd weer terugkwam... Was dat wel zo? Zou ze het misschien niet veel makkelijker hebben? De spanning van het wachten zou wegvallen, misschien

* *Maimu Berg (1945) werkte o.a. als journaliste en literatuurwetenschapster. Debuteerde in 1987 met twee korte romans. Een ervan*, De schrijvenden, *verscheen in 1993 in het Duits onder de titel* Barbara von Tisenhusen *(dipa, Frankfurt). Een belangrijk schrijfster, die als een van de weinige Estse auteurs vanuit een verrassend vrouwelijk perspectief schrijft. Haar kritische en geëmancipeerde houding veroorzaakt veel opschudding. Het hier opgenomen verhaal komt uit de bundel* Weggegaan *(1991)*.

werd ze wel kalmer, evenwichtiger, hartelijker. Ze zou haar leven kunnen inrichten zonder de angst dat er af en toe iemand zou komen om de uniformiteit ervan te vernietigen en zijn wetten op te leggen. Zij zou het allemaal wel redden. Maar de kinderen? O, die ook! Voor hen was hun vader een grote grijze steen. Meestal stil en onbeweeglijk, maar als je te dichtbij kwam, pakte hij je en kneep je of schold op je. Natuurlijk, die steen had soms zijn eigen opvoedkundige waarde, waar moest anders de angst vandaan komen die voor kinderen zo belangrijk was? Is angst echt nodig?

De wouw sleep woedend haar zeis, het blad galmde en deed haar denken aan mannelijke woorden - glinsterend staal, een glinsterend zwaard. Er zijn wouwen geweest die een glinsterend zwaard pakten en er niet voor terugschrokken het hoofd van een man af te hakken. Die tijden waren voorbij. Er waren geen mannen meer die het verdienden dat hun hoofd afgehakt werd. Vandaag de dag waren hun hoofden gewoonlijk alleen maar vol of leeg, en het maakte geen zier uit of ze op hun nek of op een schuttingpaal zaten.

De vrouw zwaaide woedend haar zeis, want ze had medelijden met de wolfsmelk en met de kamille, die pas in bloei stond. Waarom moesten ze afgemaaid worden in de tuin? Waarom kreeg je pas een grasveld als alle mooie planten afgemaaid waren? In de tuin van de buren ronkte de grasmaaier elke dag en het gazon daar was voorbeeldig, glad en steriel, er woonden waarschijnlijk geen insecten meer in dat lage gras. De wouw hield van insecten, kleine doelbewuste wezentjes met hun eigen normen en spelregels, die menigeen dacht te kennen. De vrouw vertrouwde zulke mensen niet erg. Over insecten kon niemand echt iets weten, in hun wereld golden hun eigen wetten.

Die ochtend schommelde de man in de bus naar huis. Zijn hoofd bonsde, zijn mond was droog. Eigenlijk wist hij ook helemaal niet waarom hij zo plichtsgetrouw naar huis reed. Met zo'n hoofd deugde hij niet als maaier. Hij had ook allang genoeg van het jaarlijkse geploeter met het hooi. Voor die paar schapen. Een schaap was een bijzonder dom beest, alhoewel het veel at. Het keek je stompzinnig aan, en als je het wilde pakken, rende het in paniek weg. Soms bleef het hardnekkig staan en verdween niet voor je het een mep had gegeven. Net als zijn wouw. Ook die wachtte thuis alleen maar, ze zei niets, vloekte niet, was niet blij. In feite had het geen zin om naar huis te gaan. Ook de kinderen bleven op een afstand, alsof hij een vreemde was, en ze waren met hun eigen dingen bezig. Hij kon ook in de stad blijven en 's avonds in een kroeg gaan werken als zanger; dan was hij overdag wij

en kon hij 's morgens langer slapen. Dat zou een heel ander leven zijn. Zo nu en dan kon hij een uitstapje naar het platteland maken, naar zijn vrouw en kinderen gaan kijken. Zijn vrouw zou natuurlijk weer op het hooiland zijn, en de kinderen zouden achter haar aan lopen bij het keren van het hooi. Echt een gans met jongen! Maar hij haalt uit zijn borstzak, broekzak, jaszak het geld dat hij met het zingen heeft verdiend en strooit het over de hooiende mensen. Er zweven geldwolkjes door de lucht - lichtblauwe vijfjes, groene briefjes van drie, roodbruine tientjes, paarse briefjes van vijfentwintig. De kinderen strekken hun armen uit naar het geld, zijn wouw leunt op haar hark en kijkt met tranen in haar ogen naar de rondvliegende biljetten. En hij raapt het geld niet zelf op. Dat mogen zijn wouw en kinderen doen, zodat ze allemaal zoveel krijgen als ze willen verzamelen. In zijn achterzak heeft hij nog een voorraad voor zichzelf. Daarmee rijdt hij terug naar de stad en blijft er tot hij weer geld heeft verdiend...

De bus was intussen in het dorp aangekomen. Zonder lang nadenken stapte de man uit - het laatste stuk kon hij straks wel lopen, hij had geen haast. In het dorp was voorlopig ook niets te doen, de winkel zou pas over een paar uur opengaan, en wat kon je daar nu krijgen... De man liep naar de kerk. Er waren geen mensen in de kerk tuin, de grote bomen en weelderige struiken gaven schaduw, maar er waren ook warme, door de zon beschenen plekjes, waar de dauw al bijna verdampt was. Op zo'n plek ging de man liggen. Als hij in slaap zou vallen, zou de schaduw van de bomen hem tegen de zon beschermen. En hij viel inderdaad in slaap.

De kinderen werden wakker, ze konden door de vliegen niet langer slapen. Ze riepen om hun moeder en waren plotseling zo hulpeloos en onhandig, ze konden niet zelf gaan plassen, zich niet wassen en aankleden, hun moeder moest hen bij alles helpen. Ze wilden haar armen om zich heen voelen, haar warmte tegen zich aan, haar haar op hun wangen. Ze jengelden en commandeerden hun moeder en lieten haar alles doen, knopen dichtdoen, op hun vingers blazen, hun haar vlechten.

Toen de buurman 's avonds met zijn grote tractor van het dorp naar huis reed, zag hij inde bocht iemand op straat liggen. Maar het was al te laat - remmen kon hij niet meer, de greppel inrijden evenmin. Met grote vaart denderde de zware tractor over de liggende figuur - vreemd dat de wielen niet eens leken te trekken. Met trillende handen reed de buurman zijn erf op, zette de motor af en barstte in tranen uit. Zo zat hij daar een half uur. Maar zijn geweten liet hem niet met

rust, hij riep zijn vrouw en zoon en ze gingen kijken wat er precies was gebeurd.

In de bocht van de straat sliep de man snurkend zijn vredige, zware roes uit. De tractor van de buurman had hem niet eens geraakt. De buren schudden hem wakker en begeleidden hem naar huis. Daar luisterde de wouw naar het verhaal van haar buurman, zonder een woord te zeggen. De kinderen stonden naast hun moeder, geschrokken en met wijdopen ogen. De man neuriede een monotoon wijsje.

Glinsterend staal, herinnerde de wouw zich haar gedachten van die ochtend. Een glinsterend zwaard.

De asbak

Jaan Kross*

(Vertaling Cornelius Hasselblatt en Marianne Vogel)

'Mirk - Pjotr Ivanovitsj?! Gde zje on?! Zdes'?! Job jevo mat'? Bystro! Svesjts-jami!'[1]

Godzijdank sliepen we niet in onze pyama en lagen onze spullen niet over een hotelkamer verspreid. Binnen tien seconden stond ik op de gang. Ik weet niet hoe ze controleerden dat ik ik was. Waarschijnlijk met een foto die tussen de papieren van de bewaker of de konvooileider van de wagon zat. In elk geval stond de trein hijgend in het donker stil en twee minuten later stond ik daar ook - de trein reed alweer weg en verdween uit mijn gezichtsveld, en om me heen was alles volslagen leeg, alleen sneeuw en duisternis en een bedwelmend zuivere vorstlucht.

Zachtjes riep ik in de stilte: 'Hé?!'

Want misschien was er nog iemand afgezet Maar er was geen mens. En als er iemand was geweest, had hij toch niet geweten volgens welke logica wij, pionnen, uit het spel genomen of erin gebracht werden. In elk geval was ik hier moederziel alleen - er waren zelfs geen sterren - en ik dacht: je hoeft alleen maar met je laarspunt de rails te zoeken en in zuidwestelijke richting te marcheren. Na tweeduizend kilo-

* *Jaan Kross: zie de voetnoot bij Kross' essay*. De asbak *is een van de verhalen die Kross over zijn tijd in het kamp schreef met de autobiografische figuur Peeter Mirk als hoofdpersoon. Vijf van zijn Mirk-teksten verschenen dit jaar onder de titel* Die Verschwörung *(dipa, Frankfurt).* The day eyes were opened, *met zes Mirk-verhalen, is in voorbereiding (Harper-Collins, Londen). Van* De asbak *is hier alleen de tweede helft gepubliceerd. Een korte samenvatting van het voorafgaande: De jonge Estse jurist Peeter Mirk is op beschuldiging van 'internationalisme' gearresteerd. Hij wordt tot vijf jaar kamp veroordeeld. Samen met anderen wordt Mirk voor zijn transport naar de trein gebracht. De paar kilometer erheen loopt hij naast een Roemeen. In hun gemeenschappelijke taal, het Frans, citeren ze binnensmonds Baudelaire. De Roemeen merkt op dat ze nu het vuilnis van Europa zijn. Mirk antwoordt poëtisch - en kan eerst niet op het woord* cendrier *(asbak) komen - dat ze peuken in Gods asbak zijn. Wie uit is is uit. Maar wie nog smeult, kan door God uit de asbak gepakt en aan iemand te roken gegeven worden. De Roemeen constateert dat de Est de vrij absurde hoop hierop nog niet helemaal verloren heeft, en zegt toegeeflijk: Goed, hoopt u dan maar! In de trein wordt Mirk met zeventien Litouwers in een wagon geperst. De rit duurt inmiddels een paar dagen.*

1 *Waar hangt-ie uit?! Hier?! Godverklote! Snel! Met z'n spullen!*

meter ben je muis... (Voor onwetende jonge mensen die denken: maar waarom is hij dan niet gaan lopen?! voeg ik eraan toe dat het een hopeloos idee was. Want het spoor wees juist in een mogelijke vluchtrichting, en in feite was het überhaupt de enige weg. Bovendien waren praktisch de enige gebouwen langs de rails concentratiekampen, barakken van bewakers en hokken van waakhonden. En de gevangenen hadden ondervonden dat de bewoners van de schaarse normale huizen bereid waren elke, of bijna elke, verdachte schaduw te verraden, uit angst voor straf en uit verlangen naar de premie.)

Iemand had me hier natuurlijk af moeten halen. Maar er was niemand. Dat was een fout van het systeem, terwijl fouten in het leger, en vooral in het gevangeniswezen, toch zelden voorkwamen. En ook deze keer duurde het niet lang. Ik had daar een paar minuten gestaan, me uitgerekt, diep ingeademd, en me gerealiseerd uit wat een muffe wagonlucht van slechte tabak en menselijke uitwasemingen ik kwam. Ik zag dat er ver weg in het duister een rij onbeweeglijke lichtjes blonk. Toen merkte ik dat een van die lichtjes zwaaiend in mijn richting bewoog.

Even later stond de lantaarn hijgend voor me. Een leren want hield het licht voor mijn gezicht. De andere want bladerde in papieren: *'Familija? Imja? Ottsjestvo? God rozjdenija? Srok?*'[2]

Ik antwoordde, en bleek de verwachte persoon te zijn.

'Mars!'

We liepen langs de rails. Natuurlijk de man met de lantaarn achter en ik voor, niet omgekeerd. Ik had kunnen vragen hoe deze plek heette en welk nummer het kamp had waar we heengingen. Ervaring had uitgewezen dat het niet onmogelijk was dat mijn begeleider me dat in het donker en onder vier ogen verteld zou hebben. Maar het was ook mogelijk - en zelfs waarschijnlijker - dat hij zou snauwen: *'Moltsjat!*'[3] En dat zou zo beledigend geweest zijn dat ik dat risico niet wilde lopen. Dus legden we die kilometer zwijgend af, bogen zwijgend van het spoor af en waren na een paar honderd meter bij de poort van het kamp.

In het poortgebouwtje onder de wachttoren zaten drie mannen in witte bewakersuniformen van lamsvacht met rode epauletten om een gloeiend kacheltje. Boven hen hing een elektrische lamp. De gezichten van de mannen waren rood van de warmte en hun ogen stonden slaperig.

'Een nieuwe? Verdomme. Gooi hem maar tot morgenochtend in de

2 *Achternaam? Voornaam? Vaders naam? Geboortejaar? Hoe lang?*
3 *Bek dicht!*

opnamebarak. Wat anders?'

Maar van de dingen die in de opnamebarak gebeurden, of tenminste konden gebeuren, had ik teveel gehoord om niet in elk geval een poging te wagen. Ik zei: 'Kameraad commandant - ik heb min of meer fatsoenlijke kleren aan. Bent u er zeker van dat ik ze morgenvroeg ook nog heb als u me vannacht naar de opnamebarak stuurt?'

Achter die rode kop en die glazige ogen zat kennelijk een verstandig man. Hij grinnikte even en zei, niet tegen mij, maar tegen degene die me gebracht had: 'Best, laat hij dan maar in de polikliniek slapen. Morgenochtend zien we wel waar hij naar toe moet.'

Hij draaide aan de telefoon en beval dat de dienstdoende soldaat moest komen. Die was er binnen twee minuten en nam me op bevel mee.

Achter die oude knoest van een soldaat aan liep ik een paar honderd meter over de kampweg, toen over besneeuwde planken en enkele bruggetjes metrococoleuningen. Ondanks de paar lampen die er stonden waren de verlaten, besneeuwde wegen voldoende verlicht, en het hele nachtelijke kamp zag eruit als een absurde kerstkaart.

De polikliniek, die er net zo uitzag als de andere barakken, had een bijna comfortabele wachtkamer: een hete, witgekalkte bakstenen kachel, een geveegde vloer, vitrage voor de ramen, voor de vitrage bloembakken van witte latten op smalle pootjes, met potten lichtgroene asparagus erin. Tegen de witgekalkte muren een paar withouten banken. Mijn begeleider wees er met zijn kin op: 'Ga maar liggen! Om zes uur is het tijd. Dan komt de dokter.'

'Waarom zo vroeg?'

'Om zeven uur begint het werk. Ervoor onderzoekt hij iedereen die zich ziek gemeld heeft. Dus om zes uur pak je je biezen.'

Ik ging liggen en hij deed het licht uit. De bank was kort en zacht was hij evenmin. Maar vergeleken met alle cellen en wagons van het laatste jaar was de lucht in deze ruime wachtkamer wonderbaarlijk schoon - door de lichte ethergeur van de polikliniek als het ware net nog een beetje schoner dan schoon. En wat de hoofdzaak was: ik sliep na God mag weten hoeveel maanden in een donkere ruimte. Ondanks mijn onzekerheid over wat er met me ging gebeuren, ondanks de zekerheid dat dit in het ergste geval uitermate weerzinwekkend en in het gunstigste geval ook nog vrij weerzinwekkend zou zijn, viel ik daar op die bank in een verrukkelijke slaap.

'Opstaan! Opstaan! De dokter komt!'

De onderdanige ijver van de dienstdoende soldaat in verband met de dokter leek me geen goed voorteken. En bovendien - de dokter

was er helemaal nog niet. Ik had tijd genoeg om op te staan en mijn baard van drie dagen in een kom met water, waar ik om gevraagd had, te wassen en met mijn zakdoek af te drogen. Pas toen kwam de dokter binnen. Hij had een normale lengte en was ongeveer vijfendertig. Een gevangene natuurlijk. Maar een elite-gevangene. Hij droeg een schone, donkerblauwe, gewatteerde jas en een zwart kampoverhemd met een hoog kraagje, waar de rand van een sneeuwwit binnenkraagje bovenuit stak. Hij had het normale, wat verveelde, maar toch vriendelijke gezicht van een goed gevoed mens, zorgvuldig geschoren wangen en - vanwege het privilege dat het systeem mannen van zijn beroep schonk - keurig geknipthaar dat in een scheiding gekamd was. Ik zei: 'Ik werd voor één nacht naar de polikliniek gestuurd.'

'Aha. U bent vannacht aangekomen? Waarvandaan? En uit welke stad komt u?'

Ik vertelde het hem. Ik had de indruk dat zijn korte wagen hetzelfde accent hadden dat ik daarvoor de hele tijd van mijn Litouwse medegevangenen had gehoord. En dat klopte ook: 'O, uit Tartu? Ik kom uit Kaunas.'

Nu gaf hij me de hand: 'Dokter Kačanauskas. Helaas ben ik nooit in Tartu geweest. Bent u wel eens in Kaunas geweest?'

'Ja, maar niet lang. Ik was in het Čiurlionismuseum en in de opera. Ik heb daar de opera *Birute* gezien. Maar in Klaipeda heb ik zelfs min of meer gewoond. Twee zomers.'

'Het is niet waar! Wanneer? En waarom? Maar - gaat u toch zitten.'

Hij had zijn gewatteerde jas aan de kapstok gehangen en waste zijn handen in een emaille kom die de dienstdoende soldaat op een kruk voor hem neer had gezet. En ik vertelde dat een oom en tante van me voor de oorlog in Klaipeda hadden gewoond. Mijn oom was daar voor verschillende Nederlandse firma's vertegenwoordiger van scheepsbenodigdheden - touwen, lakken en dergelijke. Ik had twee zomers bij hen gelogeerd.

Dokter Kačanauskas had zijn handen gewassen, droogde ze aan een handdoek af die de soldaat hem had gebrachten ging naast me zitten: 'Als u twee zomers in Klaipeda was, hebt u daar misschien wel kennissen?'

Ik dacht na Tante Juuli en oom August hadden die beslist. Ze hadden er immers meer dan tien jaar gewoond voordat ze één jaar voor de oorlog naar Tallinn teruggingen. Maar ik? Ik had die twee zomers van 's morgens tot 's avonds met mijn intussen half vergeten neef in de duinen van Juodkrante gezeten, we hadden in zee gezwommen en op het strand gelegen en met een zonnebril op gelezen tot alles voor

onze ogen draaide en onze nekken zwart zagen. Kennissen? O, één persoon schoot me van het avondeten bij oom August te binnen: ‘Ja, bijvoorbeeld kapitein Bačenas - hij was daar kapitein op een loodsboot’

‘Kapitein Bačenas?’ vroeg de dokter. ‘In Klaipeda? Hoe zag hij eruit?’

‘Tja, hoe moet ik hem beschrijven? Groter dan normaal en krachtig gebouwd. Hebt u wel eens een foto van admiraal Makarov gezien?’

‘Nee,’ zei de dokter. Ik legde uit: ‘Kapitein Bačenas had net zo'n grote, in twee helften gekamde baard.’

Dokter Kačanauskas stond op en barstte in lachen uit: ‘Kapitein Bačenas met zijn grote baard was een goede vriend van mijn vader. Kom, we gaan even naar mijn bunker.’

We stonden op. Ik zag dat er intussen vijf of zes nogal slappe gestalten waren verschenen - de eerste ziektegevallen van deze ochtend waarschijnlijk. De dokter zei tegen de dienstdoende soldaat: ‘Ivan Borisovitsj, u krijgt de thermometers en deelt ze uit.’ En toen zo dat de bedkandidaten het moesten horen: ‘En houdt u ze in de gaten, zodat ze hun koorts niet te veel overdrijven.’

We gingen alledrie het kabinetje van de dokter binnen. Twee bij drie meter. Een kleine witte tafel en een instrumentenkastje. Toen de soldaat met zijn thermometers verdwenen was, gaf de dokter me de stoel voor zijn tafel en ging er zelf achter zitten. Hij zei grinnikend, maar daarna serieus: ‘Tja, als de heilige Nepomuk het allemaal zo geregeld heeft... Weet u, hier in het kamp kun je een bijna draaglijk leven leiden. Of een volkomen ondraaglijk. Over een uur zal de een of andere opzichter u komen afhalen, en dan kunt u bij allerlei soorten werk ingedeeld worden: bloempotten timmeren, hout hakken, balken laden, greppels graven - die worden hier ook in de winter gegraven. Maar november is een miserabele tijd voor zulke dingen. Vooral voor iemand die er geen ervaring mee heeft, en ik geloof niet dat Estse juristen die hebben. U kunt dan geen voedselnorm halen die ook maar enigszins voldoende is. Maar het kan soms wel een half jaar duren voor uw brieven van hier thuis aankomen en de eerste voedselpakketten van daar hier belanden. Zo zit dat. Je kunt zulk werk vermijden als je de *narjatsjiki*[4] omkoopt, met spullen, met geld, het maakt niet uit hoe. Maar dat zijn volgevreten lieden, meestal uit de onderwereld. U zult dus niet veel hebben wat hun kan interesseren. En misschien zou u ook weigeren mee te doen, zelfs al zou u iets hebben.

Maar u, als Est, heeft waarschijnlijk een betere mogelijkheid om acceptabel werk te vinden. Weet u, toevallig zit hier in Knjazjpogost de

4 *gevangenen die als opzichter werken*

leiding van het hele kampdistrict. Bij de leiding hoort een ingenieursbureau met een dozijn ingenieurs, ontwerpers, technici, tekenaars, kopieerders. De plaatsvervangend hoofdingenieur - en in het geheim de echte hoof dingenieur - is een landgenoot van u, Jakov Pavlovitsj Kanter. Een degelijk man. Als hij de baas van de *narjatsjiki* een briefje stuurt dat hij u nodig heeft, wordt u meteen naar zijn kantoor gestuurd.'

'En wat doet hij daar met me? Ik ben toch geen ingenieur of ontwerper, geen...'

'Er werken honderd mensen op dat kantoor. Er zijn allerlei...,' zei de dokter.

Ik zei - uit een zekere koppigheid en om mijn opkomende hoop te dempen: 'Nou ja, mijn gelief de landgenoten zullen wel niet erg grootmoedig zijn in zo'n geval.'

En plotseling was dokter Kačanauskas het veel meer met me eens dan ik had gewild: 'Daar heeftu, neemt u me niet kwalijk, gelijk in. Dat heb ik ook gemerkt. Wat wederzijdse hulp betreft zijn de Esten ongelooflijk passief. De joden bijvoorbeeld zijn enorm ijverig. Voor hen is het een vanzelfsprekende zaak. Ik geloof dat zelfs de Litouwers meer doen dan de Esten. Maar weet u, de zaak is ernstiger dan u denkt. En daarom zou u het toch met kameraad Kanter moeten proberen. Hij is ook - een Estse pedant. Maar hij doet zoveel als hij vindt dat hij kan doen.'

Ik zei: 'Dokter Kačanauskas, ik dank u hartelijk. En, ik beloof u, ik zal eens kijken...'

Hij zei bijna kwaad: 'Luistert u eens, kameraad Mirk, er is geen tijd om te *kijken*. Ik stel voor dat ik mijn soldaat onmiddellijk naar barak 27 stuur. Dan is Kanter over vijf minuten hier en kunt u met hem praten.'

Ik zei: 'Tja, als de heilige Nepomuk al zoveel geregeld heeft en zoveel nepotisme goedkeurt...'

Vijf minuten later kwam Jakob Kanter de kamer van de dokter binnen. Hij was een kleine man van een jaar of vijftig met brede schouders. Misschien nog duidelijker een elitege vangene dan de dokter. Hij had een opvallend groot hoofd, kort haar dat vroeg grijs geworden was, een ovaal rood gezicht, een kleine, blonde, zeer correct geknipte snor, een kleine mond en opmerkzame blauwe ogen. Op het eerste gezicht leek hij een openhartige, goed opgevoede man te zijn, maar inderdaad ook wat de dokter gezegd had, een pedant.

De dokter stelde ons aan elkaar voor, legde uit waarom hij de hoofd-

ingenieur nog vóór het werk gevraagd had te komen, en zei: ‘Maar nu moet u me verontschuldigen. Ik moet naar mijn zieken toe.’

Hij ging de kamer uit en trok de deur achter zich dicht.

‘Zo,’ zei kameraad Kanter, ‘wat kunt u?’

‘Och, ik zou een huishoudelijk reglement voor het ingenieursbureau kunnen schrijven - als iemand dat in het Russisch kan vertalen. Of, voor het bureau in het algemeen en voor de medewerkers ervan in het bijzonder, gedichten voor feestelijke gelegenheden. In onbeperkte hoeveelheden. Als iemand ze tenminste in het Russisch kan vertalen.’

Ik zag aan Kanters amper merkbare zure lachje dat mijn geklets hem helemaal niet beviel. Daarom zei ik: ‘Waarschijnlijk kan ik niets waar je op een ingenieursbureau wat aan hebt Maar - misschien kan ik snel een nuttige vaardigheid, een heel eenvoudige, onder de knie krijgen...’

‘Kunt u een technische tekening lezen?’

‘Momenteel zou ik nee moeten zeggen. Maar als iemand me helpt kan ik het denk ik volgende week.’

‘Mnja...,’ zei Kanter vriendelijk, maar spijtig, ‘we hebben hier twee mannen uit Leningrad die een technische tekening haast perfect kunnen lezen, maar ze moeten in het bos werken. Want op het bureau moet je snel en zonder fouten kunnen lezen.’

‘Ja, in dat geval is het begrijpelijk...,’ wilde ik zeggen, want ik vond het maar pijnlijk allemaal en voelde me steeds onbehaaglijker.

‘Kunt u met tekenpen en passert omgaan?’

Ik zei: ‘Vrij slecht. Alleen maar voor zover ik dat op het gymnasium heb geleerd.’

En ondertussen dacht ik: maar waarom zegt die ‘uiterst vakkundige ingenieur,’ zoals de dokter hem noemde - waarom zegt hij zo onbeschaafd ‘passert’ in plaats van ‘passer’? En waarom beklemtoont hij de middelste lettergreep van ‘tekenpen’? Waarom spreekt hij de eerste lettergreep zo vreemd onduidelijk uit? En ineens begreep ik het: Kanter praatte perfect Ests. Je zou kunnen zeggen, zonder accent. Maar toch had zijn taalgebruik een nauwelijks merkbare afwijking in de intonatie. En ‘passert’ bleek de sleutel te zijn, zoals meestal bij vreemde woorden. Deze man moest een Est uit Rusland zijn. Ik vroeg: ‘U bent waarschijnlijk niet op de Technische Hogeschool in Tallinn geweest?’

‘Nee. Ik zat eerst op het Keizerlijk Technologisch Instituut in Petersburg. Maar ik heb mijn studie al in Petrograd afgesloten, en al zonder keizer.’

‘En toen heeft u in Rusland gewerkt?’ Ik vroeg dat vooral om te voorkomen dat hij me nog meer hopeloze vragen over mijn vaardigheden zou stellen. En ook, dat moet ik toegeven, om afstand te scheppen. Een Est uit Rusland was voor mij in 1947 een tamelijk problematische landgenoot. Na de oorlog waren deze ‘vertrouwenspersonen’ van de sovjetstaat, die nauwelijks de taal kenden en altijd naar woorden moesten zoeken, massaal in Estland opgedoken. Ze bezetten de universiteit van de leerstoelen tot de leidinggevende en speciale afdelingen, en het dagelijks leven van de uitvoerende comités en de politie tot de gebouwenadministratie. Met hun onzekere en argwanende blikken gaven ze me een gevoel dat net zo ambigue was als ze zich zelf voelden: het balanceerde tussen medelijden en waakzaamheid. In elk geval hadden de Esten in Estland en de Esten in Rusland elk aan hun eigen kant van de grens zo'n verschillend leven geleid dat vervreemding onvermijdelijk was. Aan beide kanten werden er over de andere kant absurde dingen gezegd en gedrukt. In Estland zouden hongerige kinderen in vuilnisbakken naar eten gezocht hebben. In Rusland zou - dat schreef het blad *Päevaleht* bijvoorbeeld in 1937 - in grote showprocessen gebleken zijn dat de mannen die vijf tien jaar geleden met hart en ziel voor de arbeidersrevolutie vochten, nu ineens geheime vijanden waren, verraders en buitenlandse agenten, die eigenhandig glassplinters kneedden in de boter die aan arbeiders werd verkocht...

Tien jaar geleden werden er bij ons altijd dergelijke berichten over Rusland geschreven. En we hoorden nooit dat ze door de andere kant laster werden genoemd en dat ertegen geprotesteerd werd, wat normaal zou zijn als het leugens waren geweest Dus moest je tot de conclusie komen dat die berichten vrij dicht bij de waarheid lagen. Maar daardoor was je gedwongen je af te vragen: *wie* was er nu eigenlijk gek geworden, de beklaagden of de rechtbank? En de enige mogelijkheid was dat het de rechtbank was. Want als de rechtbank normaal was geweest en de beklaagden dus gek, had men de beklaagden, dat wil zeggen: krankzinnige misdadigers, immers niet massaal mogen doodschieten. En de Russische Esten hadden in deze waanzin geleefd, in de atmosfeer van beklemmend wantrouwen die het gevolg was van die waanzin en die vooral zijn uitwerking had gehad op de minderheden aan de westelijke grenzen. Ik vond de mensen die deze dingen meegemaakt hadden twijfelachtig; ze leken me ontwijkender, vager, hun ogen waren onzekerder dan die van anderen. Vooral als ze probeerden je wijs te maken (en voor zover ik kon vaststellen, deden ze dat al-

tijd) dat de dingen die in hun land gebeurd waren en nog steeds gebeurden eigenlijk juist en goed waren; volgens de simpele mensen echt, helemaal en volmaakt juist en goed, volgens degenen die iets gedifferentieerder dachten, ach, misschien niet altijd aangenaam in kleinburgerlijke zin, maar algemeen gesproken toch juist.

'Ja,' zei kameraad Kanter, 'ik heb eerst in Rusland gewerkt en toen in Duitsland, daarna in Italië en toen weer in Rusland. Tot 1937. Zegt u dat iets?'

Ik knikte: 'Zeker.' En dat maakte de zaak inderdaad duidelijk. Of beter gezegd, de onduidelijkheid was duidelijk. Ik zei natuurlijk niet tegen hem: Zeker, toen was u een verrader en agent en spion van Duitsland of Italië of van allebei tegelijk. Ik bromde gewoon: 'Zeker!' en zweeg. Want bij zo'n gecompliceerd geval was het beter je mond te houden. Ik wilde al opstaan en zeggen: 'Kameraad Kanter, ik dank u voor uw vriendelijke belangstelling. En ik begrijp dat die twee mannen die in het bos werken, maar die bijna op uw bureau zouden kunnen werken, voorgaan. Zet u me dus maar onder hen op de wachtlijst. En ik probeer intussen iets te leren.'

Maar Kanter beduidde me te blijven zitten en vroeg: 'Weet u iets van technisch schrift af?'

'Hoe bedoelt u, afweten?'

'Nou, kunt u met pen en inkt technisch schrift schrijven? Standaardschrift?'

Dat was een merkwaardig moment Hij had de hoop nog steeds niet opgegeven. En ik durfde niet te zeggen: ja, dat kan ik. Alleen al niet omdat ik wellicht meteen of over een half uur of morgen een leugenaar zou blijken te zijn.

'Dat kan ik niet.'

'Mnja...' Hij dacht even na, en ik wilde alweer opstaan.

Hij vroeg: 'U komt dus uit Tartu?'

'Ja, daar heb ik gestudeerd, en ik heb er ook gewerkt. Nieterg lang, zo lang als me toegestaan werd. Maar ik kom eigenlijk uit Tallinn.'

'De dokter heeft ons aan elkaar voorgesteld, maar, excuseert u me - hoe heette u?'

'Peter Mirk.'

'Mirk? Uit Tallinn?'

'Ja.'

'En waar woonde u?'

Waarom vroeg hij dat? Was hij ooit in Tallinn geweest? Waarschijnlijk nooit. Maar ik had ook geen reden om hem geen antwoord te ge-

ven. Ik zei: ‘In Kalamaja. Als u dat iets zegt. Een voorstad ten noordwesten van Tallinn. Daar staat de machinefabriek van Vesker, waar mijn vader werkte.’

Kanter keek me plotseling met jongensachtige levendigheid aan: ‘En u woonde daar - eerst langs de gieterij - dan dat kleine zijstraatje rechts - in het huis van Veskers personeel? Links op de begane grond, daar woonde u toch?’

Ik was verbijsterd. Met stomheid geslagen. Twee rijen namen schoten door mijn hoofd, afwisselend twee rijen namen, van helderzienden en van speurders: Svedenborg, Sherlock Holmes, Madame Blavatsky, de heks van Äksi, en wellicht ook majoor Sidorov met zijn vermoeide gezicht, als hij toen al bestond en zijn collega's imiteerde... Verdomd, hoe wist Kanter dat?!

Hij genoot van mijn geschokte gezicht met de lichte glimlach van een zwarte tovenaar - een hele minuut leek het wel - en legde toen uit: ‘Weet u, het zat zo bij ons: we besloten in 1921, mijn toenmalige vrouw en ik - ze is allang dood - we besloten van Petrograd naar Estland te verhuizen. Toen was zo'n idee in Russische ogen nog geen verraad van het vaderland. En in Estse ogen waren we geen echte immigranten, nietwaar? Ik ben in Pärnu geboren. Ik kon ook van mijn werk weg en onze papieren waren in orde. Dat was toentertijd vrij eenvoudig. En we waren met z'n tweeën, we hadden geen kinderen. Maar toen bleek dat het theater - mijn vrouw danste bij het ballet van het Mariatheater - haar niet wilde laten gaan. Lopoechov zelf vroeg haar om tot het eind van het seizoen te blijven. Toen besloten we dat ik al naar Estland zou gaan, in Tallinn werk en een huis zou zoeken, me zou installeren, en dat zij in de lente zou nakomen. Dus ging ik naar Tallinn, in de herfst van '21. In Veskers fabriek vond ik een baan als ingenieur. En daar werkte ik samen met uw vader. We repareerden locomotieven van het merk OB voor de Spoorwegen van de Russische Federatie. Maar toen bleek, in de herfst van '22, dat mijn wouw niet bij het theater weg zou mogen. Dus ging ik terug naar Petrograd. Maar in de tijd dat ik met uw vader samenwerkte, was ik vaak bij u muis, in verband met het werk en ook om met uw vader te schaken. Ik herinner me u. U was anderhalf jaar en zo groot...’

Hij wees met zijn hand aan hoe groot, wat lager dan de tafel van dokter Kačanauskas. Toen tikte hij met zijn vingertoppen op zijn ruwe zwarte kampbroek van calicot: ‘Hier op mijn knieën heeft u gezeten - en wij vaak.’

Ik was niet in staat iets te zeggen. Hij zei: ‘Maar nu heb ik haast. We rijden hier om kwart voor zeven met een konvooi weg. U blijft voorlo-

pig hier. Ik geef de baas van de *narjatsjiki* een briefje over u. Om zes uur ben ik weer terug en kunt u naar barak 27 komen. Ik heb dan alle spullen voor u bij me. Papier, pennen, inkt. Dat mag ik in het kamp niet bij me hebben. Maar ik neem het mee, en dan oefent u. Als u ergens anders geen plaats heeft, oefent u hier. Dat regel ik met de dokter. Leert u het technische GOST-schrift zo goed als u kunt U heeft één avond, twee nachten en één dag de tijd. Donderdagochtend gaan we naar het bureau. Tot ziens. En veel sterkte. Trouwens, hoe staat het met uw vader?'

'Gestorven.'

'Wanneer?'

'Vorig jaar.'

'Waar?'

'In Mordvinië.'

'O.' Hij zweeg even. 'Wel, nogmaals veel sterkte. Ik hoop dat het u zal lukken.'

Hij glimlachte een beetje schuldbewust omdat hij gedwongen was veeleisend te zijn, en vertrok.

Ik haalde diep adem en dacht: hij zal zijn schrift krijgen. En verder dacht ik, en je zou kunnen zeggen dat ik het tot op heden denk; er is werkelijk een bepaald soort toevalligheden op de wereld die bewijzen dat de Grote Asbakheer bestaat.

Mijn floraatje, mijn faunaatje

Mihkel Mutt*

(Vertaling Cornelius Hasselblatt en Marianne Vogel)

Ik word Rozerood genoemd. Ik ben een grote wouw, ondanks het feit dat de mensen op de hele wereld steeds langer worden. Toen ik voor een stage in Oost-Duitsland was baarde ik veel opzien, ofschoon veel jonge vrouwen daar gewoonweg paarden zijn. Ik ben weliswaar groot, maar harmonieus gebouwd. Ik heb brede heupen en zware witte borsten. Mijn huid is sowieso erg lichten een beetje sproetig. Men zegt dat ik een klassiek profiel heb. Zowel boven als beneden. Mijn tanden zijn wat kort en puntig; ik kan me dus niet de verblindende lach van een filmster veroorloven, maar beperk me tot een madonna-achtige, geheimzinnige glimlach.

Al op de lagere school merkte ik dat ik vooral werd aangetrokken door een bepaald type man waar andere meisjes geen enkele belangstelling voor leken te hebben. Mijn vriendinnen droomden van grote sterke kerels, van taaie cowboys, gespierde geheim agenten. Hun hart klopte voor jockeys en beroepsboksers. Ik wil niet zeggen dat die mij helemaal koud lieten, maar mijn genegenheid, mijn heimelijke sympathie ging uit naar kleine en delicate mannen. Dat gevoel werd steeds intenser naarmate mijn eigen innerlijke ontwikkeling vorderde. Intussen ben ik zover dat ik van echte zwakkelingen houd. Ik moet lachen om grote mannen, en ze wekken mijn afkeer op. (Ik vind het idee ook zo komisch dat vrouwen die kleiner zijn dan ik, hun hoofd achterover moeten houden om hen aan te kijken!)

Tegelijkertijd realiseerde ik me met prettige verwarring dat zulke mannen zich ook tot mij aangetrokken voelden. Misschien is dat een behoefte aan compensatie. Misschien aanbidden ze me omdat hun wettige wouwen bijna altijd hetzelfde type zijn als zijzelf - klein en bleek, en soms bloedarm. Zulke wouwen lijken helemaal niet te lopen, maar als een geest een paar millimeter boven de aarde te zweven. Ze

* *Mihkel Mutt (1953) studeerde Estse taal-en letterkunde, publiceerde sinds 1980 een flink aantal romans en verhalenbundels. Door zijn geestige, vaak ironische stijl was hij een tijd het* enfant terrible *van de Estse literatuur. Het bovenstaande verhaal verscheen in 1991 in het literaire tijdschrift* Looming *(Schepping) en is nog niet gebundeld.*

passen in het gemeenschappelijke dagelijkse leven met hun man, maar ze kunnen hem niet alles bieden. Hun mannen hebben geheime wensen waar ze niet aan kunnen ontsnappen, en dus zitten ze achter mij aan. Ik laat dat met veel genoegen toe, want alleen al het begin van een verhouding met zo'n man zorgt voor bijzondere belevenissen. Macho's benaderen je bijna altijd op dezelfde manier. Met hen weet je bijna zeker hoe het zal gaan, en dat geeft enerzijds een gevoel van geborgenheid (wat men bijvoorbeeld ook van geslachtsgemeenschap in het huwelijk beweert). Anderzijds is alles zo voorspel baar; hun benaderingswijze is simpel en direct en laat me al met al koud. Maar die anderen - ze doen merkwaardige dingen, ze zijn zelfs irritant verschillend, met hen is het interessant. Ze kunnen spannende verhalen vertellen, ze hebben rondgereisd, spreken allerlei talen en bezitten een levendige geest - vooral als ze aangeschoten zijn -, die vrolijk heen en weer springt en de dingen zo ziet als ik zelf nooit zou kunnen. Een van hen zei onlangs bijvoorbeeld dat alleen twijfelachtige kerels originele dingen bedenken. Die parel van een zin herhaal ik elke dag voor mezelf.

Meestal nodigen ze me uit de avond af te sluiten in een modern chaotische kamer ergens in de binnenstad, of op de bovenste verdieping van een flat. Ze zeggen geestige dingen en zetten daarna muziek op. Tijdens het dansen maken ze fantastische passen enartistieke draaien. Dat is een soort lichamelijke inspiratie, want echt dansen kunnen ze meestal niet. Ik laat me eerst met welbehagen op hun inspiratie meedrijven, vervolgens doe ik alsof ik zwak word in hun krachteloze armen. Dan vergeten ze alles om zich heen, duwen hun neus in mijn decolleté, want die twee zijn op gelijke hoogte, en stampen alsof ze in trance zijn, alsof ze liet laatste kwart van een dansmarathon uitvoeren. Ze zijn werkelijk ongelofelijk. Alleen al die keer dat er één daarna de nylons van mijn benen trok, er gaten in knipte en ze over zijn hoofd trok! Ik bewonder hun trucjes, en ik begrijp niet altijd of ze die voor hun eigen plezier uithalen of denken dat ze mij moeten plezieren. Het kan ook zijn dat ze niet de moed hebben verder te gaan als ze zich niet door hun eigen vondsten ophitsen.

Ze zetten hun bril af en scheuren de kleren van hun lijf. Vaak merken ze helemaal niet dat ik nog helemaal aangekleed ben. Om hun taak te verlichten ontdoe ik me onopvallend van mijn lichaamsbedekking.

Daarna vallen ze gewoon ergens met me neer.

Ik kijk toe hoe de geniale kereltjes over me naar boven kruipen. Alsof ze helemaal geen mensen zijn, maar een soort vertederende insecten. Witte rupsjes. Met voelhoorns. Maar met een zeer scherp verstand. Rupsen meteen sterke geest en geslachtelijke kenmerken. Ik

voel iets kietelen als ze over me kruipen. Maar ik merk het nauwelijks en het is niet de moeite waard om er mijn vriendinnen over te vertellen. Wantwat voelt de aarde als een muisje op haar velden bezig is met zijn ploeg? Of wat voelt het parket als er een schildpadje over scharrelt dat een wortel aan een touwtje achter zich aan trekt? Maar het is een wonderlijk gevoel, lichten mooi.

Soms snuiven ze, soms schreeuwen ze, af en toe maken ze zwembewegingen op me. Nu en dan blijven ze ergens steken, of ze vallen in een spleet en kunnen er niet meteen weer uitkruipen.

Maar ze houden vol.

Ik bemoedig hun magere knieën en streel hun kippeborst. Hun gekromde vingertjes klampen zich vast aan mijn lichte huid. Ze kruipen steeds verder; soms bereiken ze het doel, soms niet. Sommigen laten gewoon hun geurende druppeltjes op me achter, hun vochtige straaltje, hun grijze spoortje. Ik zou dat het spoor van de geest willen noemen. Want met een beetje fantasie is er geen groot verschil tussen die druppeltjes en hun geniale grijze cellen.

Het spoortje droogt snel op. Ik zou die plaats graag met een strijkijzer willen verwarmen, zodat het weer zichtbaar wordt en op mijn huid ligt als een zinnetje dat met melk op papier geschreven is.

Maar als ze het doel toch bereiken en zich in me legen bestaat er niets heerlijkers voor me.

Ze mogen zich niet te macho-achtig gedragen. Dan is alles bedorven en alledaags geworden en vervliegt de betovering van het ongewone. Met één man ging het eens helemaal fout. Hij zag er net zo uit als *zij*. Ik was ervan overtuigd dat ook hij een van de rupsjes met geest was. Maar nee hoor, hij ging met me om als een normale man. Je had het eens moeten zien - hij duwde en trok, draaide en tilde. Hij nam me gewoon! Ik kon me er niet meer tegen verzetten, ik had het juiste ogenblik gemist. Maar toen het voorbij was heb ik hem er om vier uur 's morgens uitgegooid (hoewel het zijn huis was).

Gelukkig overkomen zulke vergissingen me niet vaak. Mijn blik wordt steeds scherper, ik kies hen zorgvuldig uit. Meestal gaat alles zoals ik wil. Bij het hoogtepunt heb ik zelfs het gevoel dat de mannen helemaal niet bestaan, dat ik degene ben die hen laat bestaan. Ze zijn gewoon binnen in me. Ik omhul hen. Is dat niet prachtig?

Mijn floraatje, mijn faunaatje, zou ik in een vlaag van tederheid in hun oor willen fluisteren.

Er zijn tenslotte organismen vol leven dat alleen met een microscoop te zien is.

Vruchteloos glijdt het schijnsel van Selene de kamer in.

Maria

Helju Rebane[*]

(Vertaling Cornelius Hasselblatt en Marianne Vogel)

Het begon lang geleden. Tijdens onze afscheidsavond van school. Het was middernacht geweest, de muziek speelde niet meer, maar wij zaten aan tafel en hadden nog altijd geen zin om weg te gaan. Plotseling, ik weet zelf niet waarom, zei ik dat ik alleen met een meisje zou trouwen dat Maria heette.

‘Maria? Waarom juist Maria?’ riep iedereen door elkaar.

‘Dat is een geheim,’ antwoordde ik.

Ik legde hun niet uit dat die naam voor mij een merkwaardige bekoring had. Alsof er in de verte iemand met belletjes rinkelde.

De tijd verstreek. Mijn medescholieren brachten hun kinderen al naar de kleuterschool. Ik had geen Maria ontinoet. Was die naam niet meer in de mode, of had ik gewoon geen geluk? Ik was niet getrouwd. Natuurlijk niet vanwege die kinderachtige belofte. Er waren echt wel meisjes die ik leuk vond. Maar geen van hen was zo als ik me mijn Maria had voorgesteld.

Onze klas kwam zo nu en dan bij elkaar, en dan werd me gewaagd of ik nog altijd op Maria wachtte. Ik trok elke keer een ernstig gezicht en antwoordde dat ik mijn belofte zou houden, koste wat kost. Of dat een mens zijn jeugd niet mag verraden.

Er gingen jaren voorbij. Ik woonde alleen en ging vaak wandelen in een oud park dat niet ver van mijn huis lag. Onder een grote linde stond een verveloze bank, waar ik meestal op ging zitten om de eekhoorntjes te voeren. Ik kocht pinda's voor hen en hoef de maar even met het zakje te schudden, of ze verschenen als bij toverslag en renden naar me toe. Soms waren het er twee, soms drie. Eentje was bijzonder moedig - hij klom langs mijn broekspijp omhoog op mijn knie en bleef me daar met vochtig-glanzende ogen zitten aankijken. Soms kwam er toevallig een van mijn klasgenoten langs. We wisselden dan een paar woorden en vooral de vrouwen konden het aan het eind niet

* *Helju Rebane (1948) studeerde wiskunde en filosofie. Werkte onder meer als docente. Sinds 1981 publiceert ze korte verhalen*. Maria *is afkomstig uit haar bundel* Klein café *(1986)*.

laten te vragen: ‘Ben je nog altijd...?’ En in hun stem lag een oprechte klank van medeleven. In het begin amuseerde me dat, maar na mijn dertigste verjaardag merkte ik dat het me allengs begon te storen.

Op een warme middag in augustus zag ik een jonge wouw op mijn bank in het park zitten. Ze had een grijze jurk aan met een witte kraag en witte manchetten. Zowel in die jurk als in de manier waarop ze me verlegen aankeek, toen ik naast haar ging zitten, lag iets ontroerends.

Er schoot direct een waaghalzig eekhoorntje op me af. Toen het aan het andere eind van de bank een onbekend iemand zag zitten, verstarde het even, maar een ogenblik later zat het op mijn knie. De vrouw glimlachte toen ze naar het eekhoorntje keek, en die glimlach was ook ontroerend, op de een of andere manier kinderlijk. Als ze geen rimpeltjes om haar ogen had gehad, had je kunnen denken dat ze heel jong was.

Ik gaf het eekhoorntje een pinda. In plaats van met zijn buit te vluchten, sprong de pias van mijn knie op de bank en bleef, met zijn staart omhoog, nieuwsgierig mijn buurvrouw aan zitten kijken. Die barstte in lachen uit. Ze lachte luidkeels en zo aanstekelijk dat ik, al was ik aan zijn fratsen gewend, ook moest lachen. Het eekhoorntje was in een flits van de bank verdwenen. Vanaf de knoestige stam van de linde gluurde het naar ons en zocht daarna, geschrokken van ons vreemde gedrag, dekking aan de andere kant van de boom. Onze lachbui had ons eigenaardig genoeg dichter bij elkaar gebracht. En het beviel me dat mijn buurvrouw niet zei: ‘O, wat een snoezig diertje!’ of iets dergelijks, terwijl vermoedelijk een op de twee vrouwen dat op overdreven enthousiaste toon was gaan verkondigen. Toen we uitgelachen waren, wierp ze me een liefdevolle, verlegen blik toe, maar zei geen woord. Al ben ik gewoonlijk geen grote verhalenverteller, ik begon over de eekhoorntjes te praten, over allerlei komische voorvallen die ik met hen beleefd had. Ik kwam werkelijk op dreef, want zij kon luisteren, ze luisterde als een kind waar je een sprookje aan vertelt. We merkten helemaal niet dat de avond al gevallen was en we het koud begonnen te krijgen.

Toen stond ze op en keek me aarzelend aan: ‘Ik moet weg.’

Ik begeleidde haar naar huis en we spraken af dat we elkaar de volgende avond weer zouden zien. Hij het afscheid zei ze haar naam: Maria.

Zo begonnen de gelukkigste dagen van mijn leven. Ik liep met Maria hand in hand door onze kleine, in het groen verscholen stad, en overal werden we door een zacht gerinkel van belletjes begeleid.

‘Waarom heb ik je niet eerder ontmoet?’ vroeg ik steeds weer. Dan lachte ze en zei dat ze in een heel andere, grote stad woonde en hier alleen bij haar tante met vakantie was. En toen was haar vakantie al voorbij, die wonderbaarlijke augnstusmaand. Een paar dagen voordat ze vertrok, zaten we op dezelfde bank waar we elkaar hadden leren kennen. We hadden besloten te trouwen.

‘Welke mensen worden er gelukkig?’ vroeg ik. En antwoordde zelf: ‘Degenen die kunnen wachten.’

‘Je hebt dus speciaal op mij gewacht?’ vroeg ze, stralend van geluk.

‘Ja. Dat kan ik je zelfs bewijzen.’

Ik vertelde haar van mijn vroegere belofte.

Maria werd ineens nadenkend en treurig: ‘Je trouwt dus alleen met me vanwege mijn naam?’

Ik trok een heel ernstig gezicht: ‘Ja.’

Dat was de laatste keer dat ik haar zag. Ze was de volgende dag niet op de afgesproken tijd in het park. Ik ging naar haar tante, die me zei dat Maria vertrokken was en gevraagd had me te zeggen dat ik haar niet moest zoeken. Ik kreeg Maria's adres niet van haar tante los, hoe ik er ook om smeekte.

Ik brak me er vergeefs het hoofd over waarom Maria me had verlaten. Was ze beledigd door mijn grapje? Maar ik had helemaal niet aan haar naam gedacht, maar aan datgene waar die naam mee verbonden was - het zachte, ijle gerinkel van belletjes. Ik had het gevoel, zoals dat bij verliefden vaak is, dat ze me met een half woord had moeten begrijpen.

Een tijdlang ben ik niet naar het park geweest, omdat alles daar me aan haar herinnerde.

Jaren later, tijdens een reünie van onze klas, toen we duidelijk wat teveel op hadden, nam een van de vrouwen me apart en zei: ‘Je bent toch echt een rare vent. Je vernietigt je eigen leven en dat van een ander vanwege de een of andere idiote belofte. Ze heeft er erg onder geleden.’

‘Wie?’

‘Mijn vriendin. Ik heb je dat nooit durven vertellen. Ze was hier ooit eens op vakantie, zag bij mij een foto van onze klas en jij leek haar erg aardig. Nou, ik overtuigde haar er na lang praten van dat ze naar het park moest gaan en zich Maria moest noemen. Wat heeft je toen toch bezield? Geloof me, ik had alleen maar het beste met jullie voor.’

Meneer Jakobs

Rein Tootmaa[*]

(Vertaling Cornelius Hasselblatt en Marianne Vogel)

Niemand wist wie meneer Jakobs was. En toch hield juist hij de hele stad in spanning. Hij deed dat door middel van de telefoon.

- Goedenavond, is dat mevrouw Skunks?

Ja, ik ben mevrouw Skunks. Met wie spreek ik?

Met meneer Jakobs.

- O!

- Mevrouw Skunks, bent u ervan op de hoogte wat inspecteur Skunks, uw man, aan het doen is?

- Natuurlijk, meneer Jakobs. Dat gaat mooi niet door, deze keer verrast u me niet! Mijn in an is op de verjaardag van Henri.

- En waarom bent u daar niet, mevrouw Skunks?

- O, wat oplettend, meneer Jakobs! Ik heb al drie dagen koorts.

- Wat denkt u, mevrouw Skunks, waarom is Henri net jarig als u ziek bent?

- Ik weet het niet, meneer Jakobs.

- Mevrouw Skunks, mag ik u erop attent maken dat het november is?

- Wat spannend!

- Ja, dat is het. Vorig jaar was u in oktober ziek, en toen was meneer Skunks ook op Henri's verjaardag.

- Luistert u eens, wat wilt u daarmee zeggen?

- Van harte beterschap, mevrouw Skunks. Ik hou van u.

Vervolgens belt meneer Jakobs mevrouw Jakson op:

- Ik wens u een mooie avond, mevrouw Jakson!

- O jé!

- Wat denkt u, zou mevrouw Skunks weten dat haar geliefde man op dit ogenblik bij u zit?

- Geen idee, meneer Jakobs, geen idee.

Mewouw Jakson, mevrouw Skunks weet dat haar man stiekem bij

* *Rein Tootmaa (1957) studeerde Estse taal- en letterkunde en werkt deels als recensent. Het hier vertaalde verhaal stamt uit de bundel* Feest van het pianospel *(1987).*

de een of andere vrouw is, maar ze weet helaas niet bij wie... Ik zou haar kunnen inlichten, mevrouw Jakson. In uw positie...

- Ik zou geen moeite doen, meneer Jakobs. We hebben tot nu toe toch altijd goed met elkaar overweg gekund? Wat wilt u?

- Zegt u tegen politie-inspecteur Skunks dat hij onmiddellijk James vrij moet laten. Begrijpt u me, me vrouw Jakson? Hij moet het nu meteen telefonisch regelen, en tegen James laten zeggen dat hij snel naar huis moet om op een telefoontje te wachten. Dag, Emilie!

- Dag, Jakobs.

Nu draait meneer Jakobs nummer 78 12 77. Het toestel is in gesprek. Interessant, denkt meneer Jakobs, op deze tijd van de dag! Peinzend kijkt hij naar de storm die achter het raam tekeer gaat. Dit is de nacht van de stormen, het uur van de huivering, het juiste tijdstip, denkt hij, en steekt een sigaret op. Hij neemt een paar trekken en kijkt op zijn horloge. Hij draagt zijn horloge om zijn rechterpols, ernaast lijkt een zwarte tatouage te zitten. Maar dat is misschien gezichtsbedrog. Weer draait hij 78 12 77, nu gaat de telefoon over en er wordt direct opgenomen aan de andere kant.

- Hallo, Henri! Ben je aan het werk?

- Ja.

- Henri, je vrouw amuseert zich op dit moment met meneer Skunks.

- Wat?... Wie is daar?

- ...

- Wie is daar? Is dat waar?

- Het is waar, Henri.

- Wie bent u?

- Meneer Jakobs.

- U!?... Wat moet ik doen?

- Bel mevrouw Skunks en zeg dat inspecteur Skunks bij je is, en wel in staat van dronkenschap. Vraag haar of ze hem met de auto kan komen afhalen. Als ze komt probeer je haar in bed te krijgen.

- Waarom?

- Omdat het nodig is, Henri. Het is voor je eigen bestwil. Maar vermijd geweld.

- Het zal wel lukken, meneer Jakobs.

- Vermijd geweld! Tot later.

- Tot ziens!

Nu belt meneer Jakobs James op, die intussen thuis zou moeten zijn. James is een oude kennis van hem - beter gezegd, een telefonische

kennis, die hij misschien wel het meest uitbuit. Dat heeft met James' misdadige neigingen te maken.

- Ha, James!
- Hallo!
- Met Jakobs. James, weet je waarom je gezeten hebt?
- Nee, meneer Jakobs.
- Maar misschien weet je waarom je vandaag wijgelaten bent?
- Nee.
- Wat denk je, zouden ze je morgen weer in de bak kunnen gooien?
- Ik denk van wel.
- Maar dat wil je toch niet?
- Nee, meneer Jakobs.
- Luister dan goed! Over een uur ga je naar Henri en je zorgt dat hij het hoekje omgaat Salaris vijfhonderd plus nieuwe papieren. Duidelijk?
- Natuurlijk! Met welke hand?
- Deze keer met de rechter, goochemerd. Veel succes!
- All right!

Ja ja, de zaak begint te lopen, en de regen wist alle sporen uit, de regen wist de hele gebeurtenis uit, zo simpel is dat. Overigens, Jakobs was niet zijn echte naam. Dat wist men in de stad. En hij scheen nu en dan zeer verantwoordelijke functies te hebben gehad. Maar nu moet hij opschieten; het volgende gesprek.

- Henri, vertel op!
- Het lukt niet, ze is standvastig. Zelfs whisky heeft niet geholpen.
- Dat dacht ik wel. Stuur haar onmiddellijk weg, als je geen grote problemen wilt krijgen.
- Onmiddellijk? Ik dacht dat ik tot morgenochtend de tijd had... Waarom zo'n haast?
- Sinds wanneer stel jij hier de vragen? Het is beter voor ons allemaal. Voorde hele stad. Bovendien krijg je binnenkort rust.

Godzijdank, het wordt me allemaal te dol. Door mijn werk in het gemeentebestuur ben ik overbelast, ik wil eindelijk wel eens uitrusten.

- Dank God maar, Henri. Vaarwel.
- ...Tot ziens, meneer Jakobs.

Zoals u al had gedacht knapte James die nacht alles keurig op. Henri werd vermoord. Maar waarom? Misschien geeft het volgende telefoongesprek van meneer Jakobs - het laatste in onze stad - antwoord op die vraag.

- Mevrouw Skunks?
- Ja, met wie spreek ik?
- Met uw oude vriend meneer Jakobs.
- U? Ik luister.
- Ik hoop dat u al van de vreselijke moord in onze stad gehoord heeft? U was gisteravond als laatste bij hem...
- U weet toch dat ik het niet gedaan kan hebben?
- O ja, *ik* weet het, maar of dat genoeg is? Een feit is een feit. Mevrouw Skunks, ik zou u kunnen redden als u iets voor me doet, één ding maar.
- En dat is?
- U verlaat de stad met mij.
- Maar mijn man dan?
- Die wordt wegens moord op Henri gearresteerd.
- Wat?!
- Heel eenvoudig. U en ook andere mensen wisten dat uw man bij Henri was. Als de zaak onderzocht wordt zal de vrouw bij wie hij in werkelijkheid was weigeren dat toe te geven, vanwege haar positie. Men zal bewijzen dat meneer Skunks bij Henri was. Die dame zal dat alleen al in haar eigen belang organiseren.
- En bij wie was hij echt? Wie is die wouw?
- Haar naam zeg ik pas als u met me meegaat. Uw man heeft u regelmatig bedrogen... Ik heb er foto's van.
- Ik zal erover nadenken, meneer Jakobs.
- Doet u dat. Als er iemand vervelende wagen komt stellen... dan was u niet bij Henri. Dat u wel bij hem was weten alleen ik en nog iemand en de gestorvene. Als het nodig is kunnen we dat bewijzen... Linda, je begrijpt me toch, hè?
- Ik zal erover nadenken, belt u me alstublieft vanavond op.
- Nee, niet zo fantasieloos. Je man is tenslotte inspecteur van politie. We zullen elkaar wel op een andere manier bereiken. Tot later, lieveling, ik wacht op je.

Ik werkte indertijd bij de telefooncentrale, daarom hoorde ik al die gesprekken. Waarom ik de politie niet inlichtte? Ik had een ambtseed afgelegd, dat wil zeggen dat ik niemand iets mocht vertellen van de dingen die ik hoorde. Ik hield van mijn werk en ik respecteerde de rechten en vrijheden van de mens. Maar het ging toch om moord! Tja, maar mijn informatie was toch nutteloos geweest: meneer Jakobs belde meestal vanuit een telefooncel, nooit dezelfde, soms gebruikte hij een leeg huis, één keer zelfs Henri's telefoon op het gemeentehuis. En

bovendien: hij had natuurlijk schone handen. Hij werkte gewoon met de fantasie van andere mensen.

Het is bekend dat de weduwe Skunks (inspecteur Skunks pleegde zelfmoord) met meneer Jakobs trouwde. Ze verhuisden naar een andere stad.

Jarenlang hooide ik niets van hen. Maar vorige maand kreeg ik toevallig een plaatselijke krant van een naburige stad in handen. Ze was een paar maanden oud en bevatte de volgende advertentie:

Gevonden: portemonnee met groot bedrag, geen papieren. Af te halen Johastostraat 3.

Hr. Jakobs

Ik reed erheen. Na lang zoeken kwam ik erachter dat de Johastostraat niet meer bestond, maar tegenwoordig Teadusestraat heette. En op nummer drie zat... een kraamkliniek. In de week dat de advertentie verschenen was, bleek de kraamkliniek door horden mannen omsingeld te zijn geweest. Achter het raam stonden de verbaasde en opgewonden wouwen. Zoveel mannen! Er waren vast ook veel nieuwbakken vaders bij. De hele toestand had op een jaarmarkt geleken, op een goeie ouwe jaarmarkt. Maar in de kraamkliniek wisten ze natuurlijk niets van meneer Jakobs. Hij had kennelijk zijn werkwijze veranderd.

Ik bleef een week in de stad en vond nog meer sporen van meneer Jakobs. Zonder dat de inwoners het merkten, had hij ook daar de teugels van het stadsleven in handen genomen. Mijn naspeuringen wezen uit dat hij op de redactie van de plaatselijke krant werkte, natuurlijk onder een schuilnaam.

Trouwens, onlangs hoorde ik dat meneer Jakobs binnenkort in Tartuzal opduiken. Hij schijnt al naar het dagblad *Edasi* opgebeld te hebben om te wagen waar Morton en Treskold, de bekende zonderlingen van Tartu, werken.* Ik geloof dat hij ze voor klusjes wil gaan gebruiken. Zelf zal hij waarschijnlijk een baan krijgen in het Vanemuinetheater; misschien wordt hij directeur, maar in elk geval minstens zakelijk leider.

De inwoners van Tartu moeten waakzaam zijn!

* *De hoofdfiguren uit twee bekende absurdistische verhalen van de schrijver Vaino Vahing*

Eerika en de taxichauffeur

Mati Unt*

(Vertaling Cornelius Hasselblatt en Marianne Vogel)

Eerika:

Plotseling schrok ik - de taxi ging onverwachts rechtsaf, naar het meer! We hadden rechtdoor gemoeten, en dan naar links. 's Zomers had ik deze weg naar het meer vaak gelopen. Er staan vuilbomen langs die de een of andere ziekte hebben. Door die ziekte krijgen ze een lichtgrijze laag, een soort vlies. Alleen de vuilbomen, de andere bomen worden niet aangetast. Nu had ik geen tijd om ernaar te kijken. Maar ik durfde ook niets te vragen, want dikwijls is het zo dat de taxichauffeur de weg beter kent, hij weet waar de straat gerepareerd wordt of waar een omleiding is of zoiets. Al meende ik me te herinneren dat deze weg recht naar het strand leidde, je kon niet meer afslaan. Of wel? Ik wist het niet meer. Ik weet het nu ook niet. Ik was hier altijd te voet geweest, nooit met de auto. Voorzichtig zei ik dat ik naar de Paldiskistraatweg 185 wilde. Ik zei dat toen je de struiken langs de oever van het meer al zag. Alles was hier nu anders dan in de zomer, donker en verlaten. De taxichauffeur zei iets. Ik geloof dat hij zei: het koelwater kookt. Maar misschien zei hij ook wel: zullen we even? In elk geval was wat hij zei geruststellend en toch ook weer niet. Toen stopte de auto.

De taxichauffeur:

Ook ik ken dit deel van Õismäe niet. Wat de klanten betreft, die zijn meestal nieuw hier en kunnen zelf niet goed uitleggen waar ze wonen en hoe je daar het snelst komt.

Eerika:

Ja, daar stonden we toen en links zag ik dichte, donkere bosjes - erachter was het onzichtbare meer. De chauffeur deed de koplampen uit. Maar uit de radio kwam muziek. We zaten helemaal in het donker.

* *Mati Unt (1944), theaterregisseur in Tallinn. Hij debuteerde in 1963. In de dooiperiode van de zogeheten 'gouden jaren zestig' deed een hele groep belangrijke auteurs zijn intrede; behalve Unt o.a. ook Luik, Traat, Kaplinski en Rummo. Unt heeft inmiddels een dozijn - vaak experimentele - prozawerken en toneelstukken geschreven, hoort nu bij de top van de moderne Estse literatuur. Het hier vertaalde fragment stamt uil Unts prozatekst* spreken *(1984), oorspronkelijk als filmscenario bedoeld. Als* reden und schweigen *verscheen deze tekst in 1992 samen met een tweede in Duitse vertaling (dipa, Frankfurt).*

Goed dat ik bij het instappen achterin was gaan zitten. Ik ga altijd achterin zitten. De taxichauffeur zei: En? Ik zei niets. Roepen had ook geen zin, want wat had dat geholpen? Zo zaten we daar. Hij zei weer: en? Ik vroeg: Wat? Hij weer: En? Ik zei dat ik ging gillen. Hij lachte alleen maar. Zo bleven we zitten. Hij stak een sigaret op.

De taxichauffeur:

Ik ga 's zomers vaak naar het Harkumeer. Meestal zoek ik gelijk hier aan het eind van de weg een plekje. Het zand is er niet mooi, maar wat kan mij het zand schelen? Vlak ernaast is een sjaslik-kiosk, waar ze ook droge wijn en schuimwijn verkopen. Op warme dagen staat er een enorme rij, maar de verkoper is een kennis van me, hij zet wat voor me weg, en dat haal ik dan als het grootste gedrang voorbij is. Sommige mensen kankeren op het water van het Harkumeer, ze zeggen dat het smerig en troebel en olieachtig is, maar waar vind je iets beters? Wie gaat er met heet weer naar Klooga? Ik niet. Op de terugrit is de wagon zo vol dat je tegen de tijd dat je in Tallinn bent, meteen weer een duik wilt nemen. Natuurlijk, naar Klooga kun je met een groepje, of als je je een hele dag met een vrouw terug wilt trekken. Maar om gewoon zo een uurtje te relaxen en te zwemmen vind ik dit strand best.

Eerika:

Mijn keel zat dichtgesnoerd, ik had helemaal niet kunnen gillen. De taxichauffeur bewoog zich de hele tijd niet één keer. Ik zag vaag zijn rug, en verder de weerkaatsing van zijn brandende sigaret, waarschijnlijk in de voorruit. O, het was zo vleselijk, zo vreselijk, die stilte en die donkere figuur die zijn mond niet opendeed! En plotseling naderde er licht! De koplampen van een andere auto! Hij stopte vrij dicht bij de onze. Die tweede auto maakte alles nog veel vreemder en twijfelachtiger. Ik weet niet meer wat ik toen dacht. Maar misschien dacht ik dat die auto op de een of andere manier iets met mij te maken had, dat ze met een paar waren, dat ze dit hadden afgesproken. Vermoedelijk dacht ik zoiets. Twee auto's bij een eenzaam, donker meer - dat was geen toeval! De andere auto deed ook zijn koplampen uit. Ik weet niet wie erin zaten en wat ze wilden.

Stemmen vol afgrijzen:

Wat spannend! - Wat afschuwelijk! - Nacht, donker strand, auto's vol geile hengsten, in de verte het miezerige schijnsel van de grote stad! - Maar waar waren de anderen? Want u bent toch niet alleen op deze wereld. Waar waren uw man, uw kinderen en familie?

Eerika's man:

Ik lag op dat moment thuis op de bank. Ik had net alle flessen en potten naar de statiegeldwinkel gebracht. De rij werd steeds langer, maar de bediende zat in de achterkamer te zuipen. Iedereen foeterde, maar hij hielp ons niet, integendeel, hij bromde dat hij de boel ook dicht kon gooien als hij de hele tijd beledigd werd, zijn hulpje was ziek en alleen redde hij het niet. Ik moest bijna een half uur wachten en werd ontzettend kwaad. Toen ik weer buiten stond, was ik woest op de hele wereld. Ik dacht, ik schrijf een brief aan het hoofdbestuur. Maar eenmaal thuis, in de rust van het warme lamplicht, zakte mijn woede. Ik vond dat het niet bij een man paste om zich zo over kleinigheden op te winden. Als je van alle dagelijkse trubbels een probleem maakt, kun je niet meer leven. Je moet boven zulke dingen staan.

Eerika:

Toen vroeg de taxichauffeur of ik nog altijd naar het adres wilde dat ik in het begin had genoemd, of ik zeker wist dat ik op de Paldiskistraatweg 185 woonde. Hij vroeg het op zo'n ongedwongen toon dat ik meteen begreep: de taxichauffeur is bang voor de andere auto. Die auto redde me. Maar ik wist tegelijkertijd dat ik niet naar huis mocht gaan. Waarom niet? Ik weet het niet. Ik dacht dat het beter was als hij mijn huis en mijn deur niet zou zien. Ik zei zo losjes mogelijk: ik heb me vergist, ik wil toch liever naai- de Õismäestraat, nummer 13.

De taxichauffeur:

Het kan best zijn dat die vrouw dronken was. Of ze schaamde zich vanwege die andere auto. Of ze had kraamvrouwenkoorts. Je kunt honderden verklaringen bedenken.

Eerika:

Hij startte de auto en deed de lichten aan. Terwijl we draaiden gleed het licht van de koplampen over de andere auto. We raceten weer langs de zieke vuilbomen. Ik was nog steeds bang - Joost mocht weten waar we nu weer af zouden slaan. In elk geval was het goed dat ik Marju's adres had genoemd. Gelukkig, de richting klopte, we sloegen bij de juiste hoek af. En toen zag je Marju's huis al. We stopten. Ineens zei de taxichauffeur: de volgende keer gaan we naarde Paldiskistraatweg 185, hè? Hij had me doorzien. Hij had me doorzien zonder me gezien te hebben. Hij had niet één keer achterom gekeken. Ik begrijp ook niet hoe hij me er aan het begin uitpikte. Waar kende hij me van? Waarom dacht hij dat ik alles goed zou vinden? Waarom kwam hij eigenlijk op het idee dat ik er zo eentje was waar hij het bij kon proberen? Waarom? Waarom?! Goed. Maar nu begreep hij me zelfs zonder een blik

op me te werpen. Ik durfde niet te controleren welk bedrag de meter aanwees. Ik weet niet of de meter aanstond toen we bij het meer waren. Ik stak in elk geval vijf roebel naar hem uit. Hij keek niet eens naar het geld. Hij zei alleen maar: ik trakteer.

De taxichauffeur:

Het is een prettig gevoel als iemand je wat schuldig is. Veel prettiger dan wanneer je iemand zelf wat schuldig bent.

Eerika:

Tja, wat moest ik daar nog blijven zitten? Ik stopte mijn geld weer weg en stapte uit. Bij de deur wilde ik omkijken, maar ik deed het niet. Toen ik de deur dicht deed hoorde ik hoe de motor aansloeg. Door het raampje van de deur zag ik jammer genoeg alleen maar de achterlichten van de auto. Ik luisterde. Ik had het gevoel dat hij bij de hoek stopte. Ik liep naar de lift. Er brandde een neonlamp. Ik drukte op de knop. Op het doorzichtige plaatje gingen de nummers van de verdiepingen aan en uit. In de liftschacht hoorde je gerammel en het knarsen van de stalen kabels. De seconden leken wel uren! Ik hield voor alle zekerheid een oogje op de buitendeur, maar niemand te zien. Toen was de lift er. Pauze - de deur ging open. Goddank, de lift was leeg. Ik stapte erin. Ik weet niet wat die lift had, waar hij op wachtte. De deur bleef een hele tijd open. Toen ging hij langzaam dicht Eindelijk sukkelde de lift naar boven. Stopte. Langzaam gleed de deur open. Er was niemand op de gang. Ik drukte op de bel.

Marju:

We hebben geen spionnetje, mijn man wil het niet, hij zegt dat het onzin is en dat de mensen zich te druk maken over zichzelf en hun eigendommen. Ik zou graag willen weten wie er belt, maar ik waag natuurlijk niet: wie is daar? Bovendien was het nog vroeg, even na zevenen. Ik deed open, en daar stond Eerika, de secretaresse van onze directeur. Dat ontbrak er nog maar aan. Anderzijds was het wel goed dat ze langskwam, nu had ik iemand waar ik mee kon praten om een beetje te kalmeren. Oef! Als u eens wist hoe mijn hart klopte! Ik vroeg haar binnen te komen. Verder zei ik nog: wat leuk om je na zo'n tijd weer eens te zien. Eerika is eigenlijk nogal een kletskous, maar dat had ik op dat moment precies nodig.

Eerika:

Marju is geen echte vriendin van me, maar ze is erg aardig. Eigenlijk is ze niet bijzonder aardig, maar ze doet zo. En in mijn situatie was het helemaal niet belangrijk of een mens oprecht aardig was of alleen maar zo deed. Ik voelde dat Marju precies de persoon was die ik nu nodig

had. Het was vast ook belangrijk voor me dat we vrij dicht bij elkaar wonen, ook al heten de straten verschillend. Waarschijnlijk kwam ik ook om al die redenen aan het meer op Marju's adres. Ik kamde mijn haar en ging de kamer binnen. Hij was mooi, zacht verlicht. Warm, leuke meubels. Een heel andere sfeer dan een half uur geleden! Ik zag dat Marju doodsbleek was. Ik vroeg wat er was en ze zei, ja, lieve hemel, ik tril nu nog. Ze zei dat ik haar handen eens moest voelen. Ik raakte ze aan. Ze trilden echt. Ik had ineens het gevoel dat ze haar ook misschien hadden geprobeerd te verkrachten. Gewoon het gevoel, ik dacht het niet. Want tot denken was ik nog helemaal niet in staat. Ik was helemaal in de war. Ik besefte dat die dingen vandaag met elke vrouw gebeurden, op de hele wereld. Wie zat daarachter? Toen liep Marju naar de keuken om koffie te zetten. Ik pakte de roman *De aasgieren* (echt een passende titel!) van tafel en bladerde erin.

Marju:

Toen ik met de koffie terugkwam viel ik bijna, en de koffie gutste op de grond. Op de een of andere manier lukte het me in te schenken, en ik ging tegenover Eerika zitten. Eerika bladerde in een boek en vroeg helemaal niet wat er gebeurd was. Ik vroeg haar om eens te ruiken, Ze snoof en zei dat er inderdaad een soort branderige geur hing. Een geur! Ik vertelde haar wat er gebeurd was. Ik zei dat de televisie ontploft was, er kwam zo'n steekvlam uit... Stelt u zich toch eens voor: ik zit daar rustig televisie te kijken. En plotseling - zonder enige waarschuwing! - eenexplosie! Donker, stilte! Ik trok onmiddellijk de stekker uit de muur, maar dat hielp niet meer. Zouden de stoppen ook doorgeslagen zijn? Nee, waarschijnlijk niet, want de plafondlamp was nog aan. - Nou ja, dat vertelde ik dus aan Eerika. Ik wilde haar net de koffiemelk aangeven toen ze op de grond viel. Zonder een woord. Geen kik. En de koffiemelk over de hele vloer.

Eerika:

Mijn God, ik herinner me niets meer. Ik herinner me dat Marju over haar TV zat te zeuren en ik nog dacht hoe verschillend het leed van mensen toch is, en de soort dingen die je erg vindt En verder herinner ik me dat ik op de vloer lag en Marju me cognac te drinken gaf.

Marju:

Ik weet niet hoe lang ze op de grond lag. Ik riep meteen: Eerika! Eerika! Pas daarna kwam ik op het idee om haar een beetje cognac te geven. Dat deed ik ook en...

Eerika:

Ik moest natuurlijk hoesten... en ik kwam weer bij. Marju vroeg wat er was, en ik zei dat de taxichauffeur...

Marju:

Je zei eerst dat de taxichauffeur geen geld had gewild, en ik begreep niet waarom je daarom flauw moest vallen. Ik vroeg waarom de taxichauffeur geen geld wilde, maar in plaats van een antwoord te geven begon Eerika te huilen. Ik begreep direct dat de taxichauffeur haar iets gedaan had. Ik vroeg of het echt waar was en ze zei: ja. Ik had graag meer willen weten, maar ik begreep wel dat ik niet nieuwsgierig mocht zijn. Het werd me niet duidelijk of de taxichauffeur geweld had gebruikt of dat Eerika zelf toegegeven had. Maar dat kon ik haar niet vragen. Ik zag in elk geval geen sporen van geweld, zelfs haar haar was gekamd, dat kamde ze trouwens vaak, altijd en overal staat ze haar haar te kammen.

Eerika:

Ik begreep dat ik van Marju geen echte steun kon verwachten, maar toch was ik opgelucht Ik bleef nog een poosje zitten. Ik wilde alles niet verder uitleggen. Eigenlijk had ik het wel gewild, als ik maar niet zo moe was geweest Toen stond ik op, liep naar de gang, kamde mijn haar en stiftte mijn lippen. Ik zei tegen Marju dat de taxichauffeur volgens mij gezegd had dat hij me zou verdrinken. Nu ben ik daar niet zo zeker meer van. Maar hij zei toch iets over water! Marju lachte, troostte me en noemde me een domkop. Ik kreunde dat de taxichauffeur mijn adres kende. Toen pas werd Marju serieus.

Marju:

Dus kende hij mijn adres ook! Als maniakken eenmaal aan de gang zijn, geven ze niet zo gauw op! Nu hij Eerika op de korrel had genomen, zou hij haar niet meer zo snel vergeten! Ik vroeg haar of ze zich het nummer van de taxi herinnerde, maar ze wist het niet. Vanwege het donker!

Eerika:

Het was echt donker! Toen wilde Marju een taxi voor me bellen, want hoe moest ik anders thuiskomen, zei ze.

Marju:

Opeens begon Eerika echt te schreeuwen: nee!!! Nee!!! Ik reageerde niet en pakte de hoorn - maar moet u zich eens indenken: de telefoon was weer kapot. Eergisteren ging hij kapot, gisteren werd hij gerepareerd, en nu was hij weer kapot. Helemaal dood. Waarschijnlijk had

dat met de explosie van de televisie te maken. Ik deed de radio aan - die werkte. Nou ja, tenslotte woonde Eerika hier vlakbij, en het zou toch een beetje raar zijn geweest om een taxi te bestellen. Ik vroeg of ik met haar mee zou lopen.

Eerika:

Ik sloeg haar aanbod af, want ik voelde dat ze er geen zin in had. Ze troostte me dat de taxichauffeur natuurlijk al lang weg was. Ik geloofde haar. Voor vandaag was hij verdwenen. Hij kon hier immers niet zijn hele werkdag rondhangen. Maar ik wist dat hij niet voorgoed uit mijn leven was verdwenen. Niet alleen omdat hij mijn adres kende. Ik had aan zijn stem gehoord dat hij me niet met rust zou laten. Geloof me, ik ben bijna veertig en ik vergis me niet zo snel! Ik zag aan zijn brede rug dat hij niet van plan was me te vergeten. Hij had een soort ernst die je deed huiveren, een directheid zonder enig raffinement Hij had me echt uitverkoren. Wanneer? Kende hij me van vroeger? Hadden we op de lagere school misschien in dezelfde klas gezeten? Had hij me ooit op het volleybal veld gezien? In het café? Ik verwachtte geen impulsieve daden van die man. Bij hem ging het om leven en dood. Dit is pas het begin, zei ik tegen mezelf. Hij heeft geen haast, hij is listig, hij omsingelt je en wacht af. En omdat ik wist dat ik toch niet kon ontsnappen ging ik in m'n eentje weg. Marju keek nog voor alle zekerheid of de gang leeg was. Dat was hij natuurlijk. Toen ik op de liftknop drukte ging de deur gelijk open. De lift was er al, leeg natuurlijk. Ik stapte erin. Ik drukte op de knop. De lift ging naar beneden, maar ineens stopte hij. De deur schoof open. Er kwam iemand naar binnen. Ik hief mijn hoofd niet op, ik zag alleen zijn voeten. Hij had afgetrapte zwarte schoenen aan, volgens mij een Fins merk, mijn man heeft ook wel eens zulke gehad. Erboven zag ik een versleten katoenen broek. Hoger dan dat heb ik niet gekeken.

Het voorval

Toomas Vint[*]

(Vertaling Cornelius Hasselblatt en Marianne Vogel)

Ik had heel weinig geld in die tijd, het was maar net genoeg voor de meest noodzakelijke dingen; zelfs sigaretten en koffie, die toen vrij goedkoop waren, beschouwde ik als een grote luxe, en vaak moest ik voor het lessen van mijn rookdorst sigaretten van anderen los zien te krijgen. In het Russisch zegt men *streljat*, in het Ests *pommima*[1] wat allebei misplaatste militaire aanduidingen zijn voor 'bedelen', om door zelfbedrog aan het vernederende moment te ontkomen. Ik ben altijd een beetje jaloers geweest op mensen die anderen zonder de minste gêne om dingen wagen die ze nodig hebben - ze lenen kleine bedragen, terwijl ze heel goed weten dat ze dat geld nooit terug zullen betalen, dragen kledingstukken van anderen en bietsen sigaietten op elk gunstig moment. Bij hen ziet dat er op de een of andere manier natuurlijk uit. Maar ik had een leeg pakje sigaretten in mijn zak, dat ik in de buurt van een rokende man tevoorschijn haalde, verrast de inhoud ervan inspecteerde, dan zoekend rondkeek en beschaamd de bekende vraag stelde. Zo'n soort bedrog is waarschijnlijk veel immoreler dan echt bedelen, maar ik kon gewoon niet anders. Eigenlijk dacht ik verder niet vaak aan geld - mijn kleren waren vrij netjes en ik maakte een prettige indruk, de boeken die ik nodig had kon ik uit de openbare bibliotheek halen, en omdat ik het ook niet belangrijk vond wat ik at, kon ik rondkomen. Aan geld denken doen vooral degenen die het hebben, geld kweekt behoeftes, lusten, en dan heb je altijd te weinig. Ik had genoeg aan wat ik in de zomer verdiende, daar deed ik tien maanden mee.

Mijn dagen waren eentonig. Ik zat meestal ijverig op mijn kamertje te werken, mijn wandelingen beperktenzich tot de gaarkeukenen de kruidenier in de buurt, en soms, als het weer er naar was, zat ik in het park en keek hoe moeders er met hun kinderen wandelden of zwervers een slok namen uit een goedkope fles wijn die ze in een krant had-

* *Toomas Vint (1944), schilder en schrijver, publiceert sinds 1974 voornamelijk korte verhalen; hij heeft acht boeken op zijn naam staan. Het uitgekozen verhaal komt uit de bundel* Met z'n tweeën *(1988)*.

1 *Beschieten resp. bombarderen*

den gewikkeld. Mijn enige echte pleziertje waren de cafés op vrijdagavond. Ik verlangde de hele week naar het moment waarop ik plotseling veel mensen om me heen had en een wonderlijk gevoel van saamhorigheid me bekroop, dat door geroezemoes op de achtergrond begeleid werd. Vooral dat geroezemoes is heerlijk. En dan vangen je ogen de toevallige blik op van een vrouw, die je plotseling verlokkend of veelbelovend lijkt, en haar volgende blik brengt erotische fantasieën in je hoofd opgang; plotsklaps is de lucht vol elektriciteit - je hebt het gevoel alsof je nog maar door een kleine hindernis van een buitengewoon avontuur gescheiden wordt, maar om de een of andere reden is die hindernis altijd weer onoverwinnelijk.

In de eerste herfst bestelde ik soms een glas wijn, maar daar hield ik al gauw mee op, nee, niet vanwege het geld - ik leefde zuinig en had het me zo nu en dan best kunnen veroorloven -, maar omdat anderen aan mijn tafeltje me altijd trakteerden. Natuurlijk was ik beduusd en ik weigerde, toen er voor het eerst onverwachts een oudere man bij me kwam zitten die begon te praten en me iets te drinken wilde aanbieden, maar later koos ik de eenzame bezoekers zelf uit en ik vergiste me maar zelden, want ze hadden altijd behoefte aan gezelschap, iemand met wie ze samen wijn konden drinken en aan wie ze hun zorgen kwijt konden. Ik zag hun onthaal als iets dat ik verdiend had, want het luisteren vereiste veel geduld, hun verhalen waren meestal tot vervelens toe oninteressant, soms zelfs idioot.

Ik herinner me dat ik op een middag - het gebeurde aan het eind van het jaar, toen het schaarse daglicht maar moeizaam door de met sneeuwregens beladen wolken drong en ik innerlijk vol vertwijfeling en wanhoop was, zodat het ritselen van de bladzijde van een boek me misselijk maakte en ik mijn kamertje haatte, waarin ik mezelf tot dwangarbeid had veroordeeld - gewoon uit mijn beklemmende hok weg moest vluchten naar een café aan de rand van de stad, waar ik af en toe heenging. Op die dag had ik genoeg redenen en wilskracht om er eentje achterover te slaan, en alhoewel ik naast een man ging zitten die er duidelijk gedeprimeerd uitzag en een glas cognac tussen zijn vingers ronddraaide, bestelde ik zelf een glas wijn.

Mijn buurman keek lang niet in mijn richting, hij ondernam niet eens een poging een gesprek te beginnen, terwijl ik brandde van ongeduld om met iemand te kunnen praten; voor het eerst verlangde ik ernaar mijn hart te luchten, begrip en troost te vinden, misschien ook moed. Maar het leek erop dat ik deze keer bij de verkeerde was beland. Hij had me niet eens gezien, hij was weg - bij zichzelf, naar de bodem van zijn eigen ziel gedoken.

De man leek tussen de dertig en veertig te zijn, hij droeg zijn kastanjebruine haar in de Beatle-stijl, maar zijn slapen waren al vrij grijs en vormden een sterk contrast met de rest van zijn haar. Zijn gezicht had iets jeugdigs, zelfs jongensachtigs, alleen de fijne rimpels op zijn voorhoofd en de kraaiepootjes om zijn ogen verraadden zijn leeftijd. Hij had grote ogen waarvan de oogleden opgezwollen leken, en boven zijn diepliggende oogkassen staken wenkbrauwen en voorhoofd naar voren. Hij rookte de ene sigaret na de andere en nam zulke krachtige trekken dat het uiteinde van zijn sigaret een paar seconden opgloeide. Op een gegeven moment kreeg hij rook in zijn ene oog, hij knipperde en wreef er met zijn vinger in; zijn lange, gekrulde, bijna vrouwelijke wimpers deden me aan iemand of iets denken en ik moest gnuiven - ja, hij had de ogen van een kalf! Hij bezat een grote mond met een dikke onderlip - zinnelijk noemt men dat waarschijnlijk - en vanaf zijn neusvleugels liepen twee diepe plooien naar beneden. Ik herinnerde me dat ik ooit ergens had gehoord dat zulke mensen tot alles in staat zijn, en om de een of andere reden dacht ik dat die diepe plooien in mijn dromen terug zouden keren. Ik weet niet waarom ik dat dacht, want op dat tijdstip wisten we nog zo weinig van elkaar als mensen die elkaar toevallig op straat tegenkomen.

Hij leek me qua kleding en karakter te degelijk voor een tweederangs café als dit, alhoewel er soms ook heel elegant publiek verzeild raakt - maar dan nooit alleen, altijd met z'n tweeën; overspelige paren met gelukkige of geschrokken gezichten. Hij dronk zijn cognac met kleine slokjes, alsof hij hem wilde proeven, niet met de gulzigheid van een drinker, en op zijn onbeweeglijke gezicht lag een gesloten, zelfs afwerende uitdrukking die me allengs het pijnlijke gevoel gaf dat ik hem met mijn aanwezigheid stoorde.

Ik wilde mijn stemming niet helemaal laten bederven, probeerde mijn buurman te vergeten en liet mijn blik door het café glijden, tot een groepje een paar tafeltjes verderop mijn aandacht trok: twee oudere mannen en een vrij jonge wouw, die een verbazingwekkende invloed op de beide mannen leek te hebben. Ze liet eerst de een, dan de ander zijn mond opendoen, stopte er koekjes, wikkels van zuurtjes, zelfs luciferdoosjes in, en zij vonden dat enorm grappig en zaten zich tranen te lachen. Plotseling voelde ik dat er iemand naar me keek, ik draaide mijn hoofd om en zag de ogen van mijn buurman, die glansden alsof er een bijzondere gedachte door zijn hoofd was geschoten.

‘U bentveel dunner geworden, ik herkende u eerst helemaal niet,’ zei hij, terwijl hij me nog steeds aankeek.

Ik nam hem op en zijn gezicht kwam me inderdaad een ogenblik bekend voor, maar ik zei toch dat hij me met iemand anders verwisselde.

'O nee, we lagen toch op dezelfde afdeling? Ik ben u nog geld schuldig, maar ik kon het u niet sturen omdat ik uw adres niet wist,' en hij haalde zijn portemonnee uit zijn zak.

Ik maakte een afwerend gebaar met mijn hand en zei dat ik nog nooit in het ziekenhuis had gelegen. Aan zijn gezicht zag ik dat hij me niet geloofde, maar zijn hand met de portemonnee bleef steken tussen borstzakje en tafel en gleed toen terug, en ik glimlachte bij het idee dat ik zou kunnen vragen welk bedrag hij me had willen geven.

We zeiden enige tijd geen woord tegen elkaar; de twee mannen en de jonge vrouw hadden kennelijk genoeg gelachen en ik probeerde erachter te komen in welke relatie ze tot elkaar stonden. Ik staarde kennelijk te lang, want plotseling voelde de vrouw het en onze ogen ontmoetten elkaar. Ik wendde de mijne snel af, zodat ze niet zou denken dat ik naar haar zat te kijken. Pas na een halve minuut gluurde ik weer in haar richting. Ze keek nog altijd naar me, met een afwezige blik, pakte toen langzaam haar koffiekopje, hield het boven haar hoofd en goot de inhoud ervan op haar lange blonde haar.

'Ik moet nu weg, maar ik wil toch eerst graag mijn schuld betalen,' zei de man naast me en haalde opnieuw zijn portemonnee uit zijn zak. Ik zei tegen hem dat ik geen geld wilde dat niet van mij was; hij keek me onderzoekend aan alsof ik een object in een museum was, en ik glimlachte onwillekeurig.

'Als u er niets op tegen heeft bestel ik in plaats daarvan een cognac voor ons tweeën,' zei hij toen.

Ik haalde mijn schouders op. Toen de kelner met de bestelling kwam, speelde ik met de gedachte mijn glas koppig naar mijn buurman te schuiven, maar het verlangen om even uit de sleur te zijn weerhield me ervan.

'Op de eerlijkheid,' zei hij joviaal. 'Ik vrees dat ieder ander abusievelijk aangeboden geld aangenomen zou hebben, vooral als degene die het aanbiedt op het punt zou staan om weg te gaan.'

Hij was tevreden met zichzelf, en ineens had ik het gevoel dat hij me op de proef had gesteld. Ik zei nogal kortaf dat volgens mij de meeste mensen het geld geweigerd zouden hebben, want een goed geweten is meer waard dan welk bedrag ook.

We raakten in gesprek. Merkwaardig hoe drank een band kan scheppen - mensen die tot op dat moment vreemden zijn en elkaar niets te zeggen hebben, vechten zo'n beetje voor om aan het woord te

komen; al is een thema nog zo saai, het biedt je volop mogelijkheden, dingen die met de mantel der vergetelheid bedekt waren, komen aan het licht, je ontdekt gemeenschappelijke kennissen, plaatsen en situaties; vanwege gemeenschappelijke ideeën kun je elkaar op de schouder kloppen en tenslotte sluit je broederschap met tranen in je ogen.

Ik had al veel over mezelf verteld, toen me plotseling opviel dat mijn buurman bijna niets had gezegd. Ik was waarschijnlijk te ver gegaan, dus probeerde ik me in te houden, maar al snel betrapte ik me erop dat ik weer over mijn zorgen zat te praten. Sommige mensen hebben gewoon de gave om grote vertellers te lijken, terwijl ze zich in feite beperken tot korte zinnetjes die je tong losmaken. Het leek erop dat het me op deze avond zou lukken mijn hele hart uit te storten, en eigenlijk was dat ook nodig, maar toen belandden we bij het thema liefde, en onverwachts kwam hij los en werden onze rollen verwisseld.

Ik was in die tijd tamelijk sceptisch over de liefde. Zoals iedereen die deze krankzinnigheid niet zelf heeft meegemaakt, vond ik dat de liefde een hersenspinsel van romanschrijvers was, dat ertoe diende om het leven van alledag wat mooier te maken. Mijn buurman sprak me tegen met een vreemde hartstocht, alsof het om de redding van zijn ziel ging. Ofschoon ik niet met mijn schaarse kennis had mogen pralen, schraapte ik de kruimels wijsheid, die ik uit boeken had, bij elkaar en verkondigde met bravoure: ‘De hartstocht die we liefde noemen dooft onvermijdelijk uit in de loop van de tijd. De patronen in onze hersenen veranderen net zo snel als de omstandigheden om ons heen. De liefde die we denken te voelen is maar een herinnering aan de liefde van vroeger, die we nooit meer terug kunnen krijgen.’

Hij nam me weer met zijn onderzoekende museum blik op, glimlachte wrang, alsof iemand hem iets had aangedaan, en begon te vertellen: ‘Het gebeurde een paar jaar na de oorlog, ik was toen ongeveer zo oud als u nu, misschien zelfs jonger, en ik werkte in een magazijn. Het was een heel prettige werkplek, soms was er niets te doen en je werd toch goed betaald. We hadden een invalide als chef, een jonge man nog, die het in de oorlog behoorlijk voor zijn kiezen had gehad, maar ondanks alles rondliep met een vrolijk gezicht. We hadden hem heel hoog.

Op een keer vroeg hij me of ik een pakje naar zijn huis wilde brengen, een heel gewoon verzoek, want hij liep erg slecht, en ik was blij hem te kunnen helpen. Hij woonde in een voorstadje, en hun kleine huis lag verscholen in een groene tuin. De deur werd opengedaan door een jonge vrouw die me vroeg binnen te komen; er stonden kopjes en een rabarbertaart op tafel, alsof ze me had verwacht. Ik zat daar een

half uur en we praatten over het weer, over mijn werk en de mensen daar, en de hele tijd had ik het eigenaardige gevoel dat de vrouw me met haar woorden en ogen betastte. Juist toen ik terugkwam in het magazijn wilde mijn collega met een vracht naar de stad rijden, ik stapte bij hem in de auto en we reden samen weg. We laadden de goederen uit, maar toen we terugkwamen, hoorde ik dat de chef me had gezocht. Ik ging direct naar hem toe, en hij vroeg opgewonden waar ik zolang gebleven was. Ik legde hem uit dat ik met een ander een vracht weggebracht had, waarna hij meteen kalmeerde en van onderwerp veranderde.

Een paar dagen later vroeg hij me weer een pakje bij hem thuis te bezorgen, en hij voegde eraan toe dat ik daarna vrij had en niet meer terug hoefde te komen. Het was mooi, zonnig zomerweer en ik verheugde me erop dat ik al vanaf het middaguur naar het strand zou kunnen. Toen ik op de bekende deur klopte, verscheen er niemand. Ik dacht dat de vrouw wel in de tuin zou zijn, legde het pakje op de stoep, en inderdaad lag ze achter het huis te zonnen tussen de kruisbessestruiken. Ze was helemaal naakt, en dat kwam zo onverwacht dat ik me geschrokken omdraaide en terugrende naar de voorkant. Ik wist eerst niet wat ik moest doen - het leek me onfatsoenlijk om naar haar toe te gaan en te zeggen dat ik een pakje voor haar had; ik besloot te roepen, maar ik riep niet, in plaats daarvan sloop ik terug naar de kruisbessestruiken en bleef daar trillend van opwinding staan. Pas na een tijdje was ik in staat mijn aanwezigheid kenbaar te maken. Ze bood me ook deze keer koffie aan, we praatten over het een of ander, maar het gesprek wilde niet erg vlotten, en ik ging al gauw weg. Het is zo makkelijk om te zeggen ‘ik ging weg’, maar ik kan mijn gemoedstoestand bij het verlaten van het huis niet beschrijven. Ik voelde dat ik hartstochtelijk naar deze vrouw verlangde, mijn verstand was op hol geslagen door de illusie van haar bereikbaarheid toen ik haar had zien liggen zonnen en mijn besef dat ze bij een man hoorde die ik bijzonder waardeerde. Ik bedacht tientallen manieren om haar te kunnen benaderen, haar te kunnen ontmoeten; 's middags zwierf ik rond in de buurt van hun huis en durfde toch niet al te dichtbij te komen, ik bedacht kleine listen en schreef brieven, zonder tot daden over te durven gaan. Op mijn werk meed ik mijn chef zo veel mogelijk - ik had het ge voel dat hij mijn gedachten kon lezen.

Zo ging er ongeveer een week voorbij; toen zei de chef op een ochtend dat hij een paar dagen naar Tallinn moest, en hij vroeg me bij hem thuis langs te gaan en te kijken of zijn zieke vrouw iets nodig had. ‘Ik heb gewoon niemand anders aan wie ik dat kan vragen,’ zei hij. Er lag

een vreemde ernst in zijn stem, een vastbeslotenheid alsof hij van een uitstekende rots in de diepte wilde springen. Ik herinner me dat zijn vertrouwen me bijna beledigde, ik had zin hem mijn geheime begeertes voor de voeten te gooien. Je bindt de kat op het spek! had ik ronduit tegen hem moeten schreeuwen, maar ik huichelde zorgeloze onverschilligheid en beloofde aan het eind van de middag bij haar langs te gaan. De minuten kropen voorbij, totdat mijn werkdag eindelijk achter de rug was. Ik ging naar hun huis, en er gebeurde alles wat er tussen een man en een wouw kan gebeuren. Maar er gebeurde nog iets - op die dag begon mijn krankzinnigheid, zoals u dat gevoel noemde.

Een tijdlang zagen we elkaar vaak, en de rest van de wereld bestond niet meer voor me. Maar als ik haar over mijn liefde wilde vertellen, verbood ze me te spreken. Later vertelde ze me dat haar man in de oorlog sterker verminkt was dan je kon zien, en dat hij ook alles organiseerde, omdat hij niet wilde dat zijn vrouw door hem iets miste. Ik begreep haar houding nieten trachtte haar ertoe te overreden samen met me weg te gaan. Ze antwoordde steeds dat ze van haar man hield en niet van twee mannen tegelijk kon houden. Is dit tussen ons dan geen liefde? zei ik. Ze schudde treurig haar hoofd, leek nog iets te willen zeggen, maar perste haar lippen dan stevig op elkaar. Ik geloof de haar niet en fluisterde lieve woordjes in haar oor. Ik was van plan geweest na de zomer weg te gaan voor een vervolgopleiding, maar nu besloot ik dat niet te doen. Toen riep de chef me echter bij zich, gaf me mijn werkpapieren terug en wenste me veel succes bij mijn studie. Dat was het eind. Ik was onverhoeds uitgeschakeld. Ik kreeg niet meer de mogelijkheid om haar te ontmoeten. Ik schaam me als ik aan mijn ellende van die tijd terugdenk, aan de vernedering die ik voelde als ik probeerde met haar in contact te komen. Maar toen kwam de oplossing - ze stierf bij de bevalling... het kind ook... Ik wist niets van haar zwangerschap, pas veel later begreep ik dat ik enkel was gebruikt voor het verwekken van een kind, zoals...'

Hij maakte de vergelijking niet af, keek lang naar zijn vingers op tafel, pakte toen een versleten foto uit zijn portemonnee, bekeek die en gaf hem aan mij. Op het amateurkiekje zag ik een leuke vrouw in een zomerjurk, kruisbessestruiken en de hoek van een huis.

Nadat hij deze herinneringen had opgehaald werd mijn buurman zwijgzaam en bestelde nog meer cognac. Langzaamaan kwam het gesprek echter weer op gang, we werden luidruchtiger en vrolijkten op. Toen het café sloot, stelde hij voor er ergens anders nog eentje te gaan

nemen. Normaal gesproken heb ik, als ik met iemand in gesprek ben geraakt, niet veel zin om met die persoon ergens heen te gaan; ik houd er gewoon niet van om me te laten vollopen en bovendien ben ik bang dat er homosexuele neigingen in mijn goedhartige gespreksgenoot verborgen zijn, die op de passende plaats tot uitbarsting zullen komen. Maar deze keer vreesde ik niets dergelijks.

Buiten bleek de wind opgestoken te zijn, de sneeuwregen sloeg ons in het gezicht en de hangende straatlantaarns zwaaiden achter het sneeuwgordijn. Ik had mijn metgezel nog niet eens gewaagd waar hij naartoe wilde, het maakte me niet uit, want ik had die avond genoeg van mijn kamertje en de eenzaamheid. Zoals altijd bij slecht weer waren er geen taxi's, maar mijn kennis scheen geen ander vervoermiddel te willen gebruiken. Tenslotte ergerde ik me aan mijn onderworpen bereidheid om mee te gaan en vroeg hem waar hij heen wilde.

'Naar een vrouw,' zei hij. 'Ik geloof dat ze blij zal zijn met ons gezelschap.'

In de taxi noemde hij een straat die ik niet kende. De rit duurde lang, blijkbaar reden we naar het andere eind van de stad, en om de een of andere reden stokte ons gesprek. Ik nam aan dat de door de cognac geïnspireerde dadendrang van mijn kennis vervlogen was, dat de sneeuwjacht hem ontnuchterd had en hij het nu berouwde dat hij me meegenomen had, maar ik kon er niets meer aan veranderen, en hij ook niet.

Eindelijk stopte de auto in een donkere zijstraat, de lantaarns waren kennelijk kapot, en slechts hier en daar zag ik een verlicht raam. We waren nauwelijks uitgestapt toen de taxi in volle vaart achteruit wegreed. Mijn kennis deed het hekje open en ging voor, de omtrekken van een wij groot huis doemden op, en omdat de ramen donker waren koesterde ik de hoop dat er niemand thuis zou zijn. Ik voelde opluchting, alsof me iets heel onaangenaams bespaard was gebleven, al maakte ik me er tegelijkertijd grote zorgen over hoe ik hier weer weg zou kunnen komen.

We stonden op de trap en belden aan. Toen de deur eindelijk toch openging, daalde mijn stemming. Bij het voorstellen schudde ik verlegen de hand van de vrouw en probeerde een grapje te maken, wat niet erg lukte. Ik merkte duidelijk dat ons bezoek onverwacht was. De vrouw had een ochtendjas aan, waarschijnlijk had ze al geslapen, al zat haar lange roodblonde haar helemaal niet in de war. Ze keek me enigszins wantrouwend aan en ofschoon ze probeerde te glimlachen, voelde ik zowel in haar als in mijn metgezel een sterke span-

ning. Toen we onze jas uitgetrokken hadden, deed de vrouw een van de vele deuren open en we kwamen in een ruime kamer. Het eerste wat ik voelde was de warmte van de kamer, een eigenaardige, geurige warmte; vervolgens verraste het me hoe licht de kamer was. Maar misschien kwam dat enkel door het contrast, eerst de donkere, late winteravond en de schemerige gang, en toen deze ruimte.

Ik kreeg een plaats op een kussen aangeboden, daar waren er veel van in de kamer, bijna allemaal verschillend van vorm en kleur. Ook de verdere meubilering was merkwaardig; de tafel was laag en er stonden lage boekenkasten langs de muren, alsof er alleen in het onderste deel van de kamer gewoond werd. Mijn kennis ging samen met de vrouw koffie zetten en ik bleef alleen achter. Ik stak een sigaret op en bedacht droevig hoe overbodig ik hier was. Blijkbaar had hij me meegenomen naar zijn geliefde en nu wist hij niet meer wat hij met me aan moest Ik liet de onaangename kennismaking in de gang nog een keer voor mijn geestesoog passeren en dacht ineens dat ik de vrouw al ergens van kende. Toen herinnerde ik me de amateuristische foto die ik in het café had gezien - kruisbessestruiken, een zomerjurk... Een ogenblik dacht ik dat mijn kennis over diezelf de vrouw had gepraat, maar dat klopte ergens niet: in zijn verhaal gebeurde alles vlak na de oorlog, en in dat geval had de vrouw veel ouder moeten zijn. Bovendien was ze immers bij de bevalling gestorven. Mijn sigaret was bijna op, ik brandde mijn vingers al. Er was geen enkel geluid in huis te horen, alsof ik watten in mijn oren had, en het was bedwelmend warm in de kamer. Ik doofde mijn sigaret in de asbak en liet me onderuitzakken.

Ik weet niet hoe lang ik sliep. In elk geval zat, toen ik mijn ogen opendeed, de vrouw met de donkerpaarse ochtendjas tegenover me. Ze keek me strak aan. Mijn droombeelden waren nog niet verdwenen, de ene wonderlijke wereld vermengde zich met de andere wonderlijke wereld, zodat ik opstond en meteen weer ging zitten.

‘Uw vriend is weggegaan,’ zei de vrouw. Ik stond opnieuw op, om mijn jas aan te gaan trekken, ik had haar wenk begrepen en wilde niets liever dan een eind maken aan dit vreselijke bezoek.

‘Loopt u nu niet weg, het is om deze tijd onmogelijk om naar de stad te komen. Ik geef u een bed en morgenvroeg kunt u met de trein terug,’ zei de vrouw.

Ik bromde iets onduidelijks. Op de tafel stonden lege koffiekopjes en een halfvolle fles cognac, ik had kennelijk de hele tijd geslapen, alsof ik daarvoor gekomen was; ik stelde me voor hoe ze naar de snurkende dronkeman in de hoek hadden gekeken en wist werkelijk niet

wat ik moest zeggen of doen. De wouw schonk koffie in, ik nam een slok, verbrandde mijn tong aan de kokendhete vloeistof en had opeens de indruk dat ik maar een paar minuten ingedut was.

'Wilt u niet gaan slapen?' vroeg ik om de stilte te verbreken. 'Ik ben hier zomaar binnen komen waaien, een wildvreemde, en het is onzin als u voor mij de hele nacht moet opblijven.'

De vrouw schudde haar hoofd, op haar gezicht lag nog steeds die vreemde uitdrukking - haar mond glimlachte, maar haar ogen leken dringend over iets te willen praten. Mijn koffie dampte, de sigaret-terook steeg op naar het plafond alsof hij haast had, en plotseling was er iets veranderd... Na een paar seconden begreep ik het: ik had deze vrouw aangekeken, gezien, ze was voor altijd in mijn geheugen gegrift! Ik heb in mijn verdere leven maar twee of drie keer zo iemand ontmoet. Vrouwen die zo mooi zijn als fraaie snuisterijen baren onmiddellijk opzien - ze worden aangegaapt, bewonderd, en je voelt een steriel genot bij het kijken, maar slechts heel weinig vrouwen hebben die aantrekkelijke, onweerstaanbare magie die je op mystieke wijze betovert, je krankzinnig kan maken, tot zelfmoord kan drijven. Ik kon mijn blik niet meer van haar losmaken, ik geloof dat ik rood werd, mijn hele gezicht gloeide. Uit mijn mond vloeide een ononderbroken woordenstroom die mijn gevoelens moest verbergen, want ik werd gek bij de gedachte dat ik alleen was met de wouw waar ik naar verlangde. Ze zat tegenover me op een kussen, haar ochtendjas was weggegleden van haar been en haar lichte huid verblindde me. Ik herinner me niet meer waar we over praatten, maar ze glimlachte een beetje en ik geloof dat we een prettig gesprek voerden, of schoon in mijn hoofd alleen die ene bezeten wens bonkte om haar, al was het maar een seconde, aan te raken. Maar ik was niet eens in staat me te bewegen.

Na een poosje stond ze plotsklaps op en zei dat het tijd was om naar bed te gaan. Onze schijnbare saamhorigheid werd verbroken en dat viel me zo rauw op het lijf dat ik haar alleen maar verschrikt bleef aankijken.

'Komt u maar mee,' zei ze ijzig, bijna bevelend. Ik volgde haar, ik stond bij de deur en keek hoe ze lakens uit de kast haalde en op een bank spreidde, hoe ze naar het raam liep, het gordijn opzij deed en het bovenraampje opende. In mijn fantasie deed ik een paar stappen naar voren, mijn gezicht schoof naar het hare, lippen op lippen, haar ochtendjas viel naar beneden en ik legde haar tussen de witte lakens. Maar ik wist dat als ik echt zou proberen haar aan te raken, ze me gewoon zou uitlachen. Ik ging op het bed zitten en wachtte tot ze weg zou

gaan, maar ze stond bij het raam en staarde het donker in. Terwijl ik vast mijn jasje uittrok en het over de stoelleuning hing, hoorde ik haar voetstappen. Ik draaide me om en zag dat ze midden in de kamer stond, ze had haar ogen dicht en schokte van geluidloos gesnik.

'Wat heeft u?' riep ik geschrokken en rende naar haar toe. Ze vlijde zich tegen me aan, ik omarmde haar, ik voelde onder de zijde haar blote huid, een razende begeerte overmande me, slechts vaag begreep ik dat ze alles met zich zou laten gebeuren en dat ze tegelijkertijd in een droomtoestand was, ver weg. En toen, alsof iets me daartoe dwong, keek ik naar het raam en zag een gezicht achter het glas. Grote ogen met opgezwollen oogleden, een zinnelijke mond, en aan beide zijden van de neus liepen twee diepe plooien naar de mondhoeken. Ik schreeuwde waarschijnlijk van panische angst toen mijn ogen de zijne ontmoetten die me aanstaarden...

'Hij wil zien hoe hij als jongen was,' zei de vrouw met hortende stem en begon wanhopig te huilen. Ik snapte er nog helemaal niets van, maar stormde naar de schakelaar en deed het licht uit. Toen mijn ogen aan het donker gewend waren stond er niemand meer achter het raam. De vrouw huilde.

'Hij dwingt me,' steunde ze, 'hij dwingt me ertoe.'

Ik kon er geen wijs uit worden; tenslotte vroeg ik wie dat daar achter het raam was.

'Mijn man!' schreeuwde de vrouw haast. Ik voelde dat het het verstandigst zou zijn om te verdwijnen, maar ze klampte zich stevig aan me vast, alsof ze mijn gedachten begreep.

Toen ik eindelijk het huis verliet, slaakte ik een zucht van verlichting. Ik was ongewild een acteur in het duistere huwelijksdrama van andere mensen geworden, maar nu was het voorbij. De maan spiedde tussen de wolken door, het was koud geworden en de sneeuwjacht was opgehouden. Nu leek de echte winter toch te beginnen. Die dag en ook de volgende kon ik me niet goed op mijn werk concentreren, want mijn gedachten dwaalden steeds weer naar dat huis af. Pas de dag erna begreep ik dat ik door de krankzinnigheid was getroffen die liefde wordt genoemd.

Vertaalde poëzie

Vijf gedichten
*Jaan Kaplinski**
(Vertaling Külli Prosa)

[1]

Ik denk weer aan wat ik las - dat duisternis en licht,
goed en kwaad, waarheid en leugen
vermengd zijn op deze wereld. Voor degenen
die dit dachten was de wereld vast levend; alle dingen
waren wezens en elk wezen was goed of slecht,
zwart of wit, van God of de Duivel.
Maar wat rest er van die in twee kampen gescheiden wereld
als alles eindeloos deelbaar wordt, in een dans
van deeltjes, in een rimpeling van velden uiteenvalt?
Voor elk deeltje is er dan genoeg duisters en lichts,
de tegenpolen zitten ook in het oneindig kleine, in de nul;
ze verstuiven, bestaan steeds minder,
tot ze geen tegenpolen meer zijn. Het vreemde
vervangt het vreselijke. Te bestaan
is iets makkelijker.

[Ests]

Mõtlen taas loetule - sellele, kuid as maailmas
on koos ja segi pimed us ja valgus,
hea ja halb, tõde ja vale. Kullap nendele,
kes nii arvasid, oli maailm elav; kõik asjad
olid olendid ja iga olend kas hea või halb,
must või valge, Jumala või Kuradi oma.
Mis aga jääb sellest kahte leeri jaotatud maailmast,
kui siin kõik saab lõpmatult jaguvaks, pudeneb
osakeste tantsuks, väljade virvendamiseks?
Igasse osak esse jätk ub siis pimedat ja valget;
ka lõpmata ullukeses, nullis endas on vastandid koos
ja pihustuvad se dasi ikka ole matu maks,
millekski, mis pole enam vastandid. Imelik
asendab õudse. Olemas
on natuke hõlpsam olla.

* *Jaan Kaplinski (1941) woont in de universiteitsstad Tartu, waar hij ook Franse letteren en linguïstiek studeerde. Hij is een van de belangrijkste hedendaagse Estse dichters en essayisten. Sinds 1992 is hij lid van het Estse parlement. Hij heeft zich lang met verschillende talen, culturen en godsdiensten beziggehouden, waarvan veel gedichten en essays getuigen. Kaplinski's eerste bundel verscheen in 1965, sindsdien heeft hij nog tien bundels gepubliceerd, waaronder één in het Engels. Zijn gedichten zijn in veel talen vertaald. In 1993 verscheen een bundel in het Nederlands onder de titel* De bronmeester van Veskimõisa *(Plantage, Leiden). Het merendeel van de hier vertaalde gedichten komt uit de bundel* De avond brengt alles terug *(1985).*

[2]

Ooit kreeg ik een ansichtkaart van de Fidji-eilanden
met de suikerrietoogst erop. Toen begreep ik
dat er niets exotisch bestaat.
Er is geen verschil tussen aardappels rooien in Mutiku's tuin
en suikerriet kappen op Viti Levu.
Alles is zoals het is, op zichzelf gewoon
of eigenlijk gewoon noch raar.
Verre landen en vreemde volken zijn een droom,
een slaap met open ogen
waaruit sommigen levenslang niet ontwaken.
Ook de poëzie is zo - de buitenstaander
vindt haar iets bijzonders, geheimzinnigs, plechtigs.
O nee, de poëzie (resp. de dichter) is net zo min
bijzonder als een suikerrietplantage of een aardappelveld.
De poëzie is als zaagsel bij het zagen,
of zachte gelige schaafkrullen.
De poëzie is als je handen wassen 's avonds
of de schone zakdoek die mijn gestorven tante
me vroeger nooit vergat mee te geven.

[Ests]

Sain kord Fidži saartelt piltpostkaardi,
mis kujutas suhkrurookoristust. Siis taipasingi,
et pole olemas midagi eksootilist.
Pole mingit vahet kartulivõtu vahel Mutiku aias
ja suhkruroolõikuse vahel Viti Levul.
Kõik on, nagu on, iseendas tavaline,
või õigupoolest ei tavaline ega imelik.
Kauged maad ja võõrad rahvad on unenägu,
uni lahtiste silmadega.
millest mõni eluaeg ei ārka.
Luulega on niisamuti - eemalolija meelest
on ta midagi erilist, salapārast, pidulikku.
Oh ei, luule (resp. luuletaja) on niisama vähe
eriline kui suhkruroopõld või kartulimaa.
Luule on nagu saepuru, mis tuleb sae alt,
või pehmed kollakad hõõvlilaastud.
Luule on nagu õhtune käte pesemine
või puhas taskurätt, mida kadunud tädi
mulle kunagi ei unustanud kaasa anda.

[3]

Dezelfde
zee
in ons
allen
rood
donker
warm

het bonzen
van winden
uit alle streken
in borsten
in zeilen

streep van schuim
door
de witte
ruimte

de vraag
die van de roeiriem
druipt
rolt
op de golven
terug

angst
achter
de duisternis
of die-
zelfde zee
op mijn zee
wacht

[Ests]

Seesama
meri
meis
kõigis
punane
pime
soe

kõigi
kaarte tuulte
tuksumine
põues
purjedes

vahujoom
läbi
valge
avaruse

mõlalt
pudenev
küsimus
veeremas
laine -
pinnale
tagasi

hirm
pimeduse
taga
kas see-
sama meri
ootamas
merd

[4]

Ik zou kunnen zeggen: ik stapte uit de bus,
stond in de stoffige berm waar
een jonge ahorn en hondsroos groeiden.
Maar eigenlijk sprong ik in de stilte
en stond daar niet op aarde of grond.
De stilte overrompelde me:
ik merkte amper hoe de bus wegreed
en toen ik steeds dieper daalde
hoorde ik enkel mijn hartslagen;
op hun ritme gleed de weg naar huis
met zijn vertrouwde kentekenen voorbij:
opkomende lelietjes-van-dalen en paardestaarten,
bijna bloeiende klaverzuring,
een mierenhoop, bedekt met een bruine rimpeling -
de mieren zelf. De Grote Den. De Grote Spar.
Palen van hooihopen. De zandkuil. De vuurplaats.
Witte stammen van berken. De Grote Steen.
En veel herinneringen. Stilte, zee van mijn hartsland,
hoe zou ik je anders kunnen noemen?

[Ests]

Võiksin òelda: tulin bussist maha,
astusin tolm usele teeveerele, kus kasvab
noor vaher ja kibuvitsapõõsas.
Aga tegelikult ma hüppasin vaikusesse
ja seal polnud maad ega pinda, kuhu astuda.
Vaikus löi kokku üle mu pea:
vaevu märkasin, kuidas buss lahkus,
ja vajudes aina sügavamale ja sügavamale
kuulsin ainult oma südamelõókisid,
mille taktis libises minust mõóda
kodutee oma tuttavate tähistega:
tärkavad piibelehed ja metsosjad,
jänesekapsa õied peaaegu lahti,
sipelgapesa, mida kattis otsekui pruun virvendus -
sipelgad ise. Suur Mänd. Suur Kuusk.
Rõuguredelid. Liivaauk. Tulease.
Kaskede valged tüved. Suur Kivi.
Ja palju mälestusi. Vaikus, südamaa meri,
kuidas teisiti oskangi sind nimetada.

[5]

De zon schijnt op de rode muur en de muur is warm.
Ik betast hem met mijn hand en leg mijn wang ertegen.
En toch voel ik iets tussen ons
dat me weghoudt van de echte muur,
de rode kleur en de zon. Iets
houdt me vast in Plato's ideeënwereld
totdat mijn bloed bonst, de zon ondergaat,
de rode muur zwart en koel wordt in het donker
en de krokussen onder het raam verwelken.
De vergankelijkheid grift letter na letter in me als in een kerkklok,
de klank wordt steeds helderder en draagt steeds verder,
over de muren, het bonzen van mijn bloed, de ideeënwereld;
de wind komt achter haar grenzen vandaan
en voert de saffraangeur van de zwarte krokussen mee.

[Ests]

Päike paistab punasele seinaleja sein on soe.
Katsun teda käega ja panen põse vastu.
Ja tunnen ometi, et on midagi meie vahel,
midagi, mis hoiab mind eemal tõeliselt seinast,
punasest värvist ja päikesest. On midagi,
mis hoiab mind kinni Platoni ideedeilmas
seni kui veri tuksub hetki, päev lälieb looja,
punane sein saab pimedas mustaks ja jahtub
ja krookused akna all närtsivad.
Kaduvus lõikab musse kirja kirja järel nagu kirikukella,
hääl saab aina puhtamaks ja kõlab aina kaugemale,
üle seinte, üle vere tuksumise, üle ideedeilma,
mille piiride tagant tuleb tuul ja toob ninna
mustade krookuste safranilöhna.

Vier gedichten

Doris Kareva*

(Vertaling Cornelius Hasselblatt en Marianne Vogel)

Tot leven veroordeeld

Voor wie breng ik het land in kaart waar nooit iemand terechtkomt? Stad van het westen, stad van de zonsondergang, purperspiegelend verblindend glas, wiegende schaduw van boomkruinen. En alleen - en alleen - en alleen is degene die daar woordeloos onder de linden ligt met zijn gezicht naar de grond.

Tegen wie spreek ik? De grofheid en grootsheid van de wereld, van zijn wasvormen, wisselen elkaar af; de schokkende werkelijkheid blijft altijd naakt achter. Ik wil niet - wil niet - wil niet in wijsheid, in pracht verstarren! Vreselijk verdwijnen.

Voor wie schrijf ik? Wie zal ik mijn enige geschenk geven, voorgevoel, liefde, helderheid - o, met wie versmelten?

Op het plein van het licht gaat een deur open - naar de slaap of de waanzin?

Ellumõistetu

Kellele kaardistan maad, kuhu kunagi ükski ei eksi? Läänelinn, loojangulinn, purpurpeegeldav pimestav klaas, visklev võradevari. Ja üksi - ja üksi - ja üksi on see, kes sääl pärnade all lamab sõnatult silmili maas.

Kellele kõnelen? Vaheldub maailma vaha vormide totrus ja toredus; võpatav tõelisus jääb alati alas ti maha. Ei taha - ei taha - ei taha tarduda tarkusse, hiilgusse! Hirmutav hääb.

Kellele kirjutan?Kellele kinkida üks ainuke and, aim, armastus, selgus - ah, sulada kellesse?

Valguse väljakul avaneb uks - unne või hullusse?

* *Doris Kareva (1958) studeerde in Tartu Engelse taal- en letterkunde, maar werd om politieke redenen van de universiteit verwijderd. Ze debuteerde in 1978 en behoort tot de beste jongere dichteressen en dichters van Estland. De hier vertaalde gedichten schreef ze tussen 1982 en 1987. Ze werkt tevens als vertaalster uit het Engels en is sinds enkele jaren secretaris van de UNESCO in Estland.*

Midas

Alles wat hij aanraakt wordt poëzie.
En je krijgt een brok in je keel. De pijn en woede van een kind,
alleenzijn en ongerechtigheid, toevallige kennissen, rondzwerven,
de stad, de stad, eindeloze poorten, binnenplaatsen,
alkoven, alcohol, wanhopige, doffe afkeer van handelen en zijn.
Hij valt met zijn gezicht tegen een woord dat in steen is gekrast,
zijn schouders beven, hij lijkt te huilen.
Maar zijn ogen zijn opengesperd; niemand ziet wat hij ziet
Een kat komt achter de vuinisbakken vandaan. Blijft
staan. Zegt mrauw.
Hij draait zich om en kijkt Hij bukt zich langzaam.
Steekt zijn hand uit, aait.
En de kat wordt ter plekke een gedicht.
Mrauw.

Midas

Kõik, mida ta puudutab, muutub luuleks.
Ja nutt tuleb kurku. Lapse valu ja raev,
üksiolek ja ülekohus, juhututvused, hulkumine,
linn, linn, lõputud kangialused, tagahoovid,
alkoovid, alkohol, lootusetu tuim tahtmatus
teha ja olla.
Ta langeb näoli vastu kivisse kraabitud sõna,
ta õlad vabisevad, näib, et ta nutab.
Aga ta silmad on pärani; keegi ei näe, mist ta näeb.
Üks kass tuleb prügikastide tagant. Jääb
seisma. Ütleb krnäu.
Ta pöördub ja vaatab. Kummardab aeglaselt.
Sirutab käe, teeb pai.
Ja kass moondub luuletuseks sealsamas.
Krnäu.

Binnenplaatsen V

Het is nu een week geleden
dat Vanessa weggebracht werd. Haar wangen leken
koortsig, in haar ogen lag weer die
merkwaardige glans. Een brutale schittering,
een obscene schreeuw.
De sikkel van de nieuwe maan steekt in mijn borst.
Hart, je vergeeft alles.

Er zijn twee weken voorbij
sinds Vanessa weggebracht werd. Een gouden roebel
onder haar tong. In de vijver golf de de maan.
De draaikolk van haar meineden zoog haar
naar een bodemloze hel. Port was
het laatste waar haar door peper
verbrande mond naar snakte.

Tagahoovid V

Nüüd nädal saab mööda sest,
kui Vanessa viidi. Ta põsed kui
palavikus, ta silmis jälle see-
sama imelik läik. Jõhker lõkendus,
rõve hõik.
Noorkuu tera kinni mu rinnus.
Sūda, sa andestad kõik.

Kaks nädatat möödas on sest,
kui Vanessa viidi. Kuldrubla ta
keele all. Tiigil lõi kõikuma kuu.
Ta valevannete keeris viis
põrgusse põhjatu. Portvein oli
viimne veel, mille järele õhkas
ta piprast põlenud suu.

[Nederlands]

Het is drie weken geleden
dat Vanessa weggebracht werd. Een oude en gekwelde
maan. Onder de brug hopen speeksel en
afval zich op, gelaster, gescheld. Niemand,
o niemand
herinnert zich Vanessa nog, zoals ze
kuste, zoals ze danste, een rode doek
om haar heupen, terwijl ze iedereen toeriep
hei!

Er is een maand verstreken
sinds Vanessa weggebracht werd. De maan zonder gezicht,
slechts een schijntje, schaduwen en
kraaiengekras. Opspringen van het geld in de borst.
Vanessa, o ongelukkige arme Vanessa,
is je ziel omgeruild?
Een spottende blik vervloekt me.
Vanessa!
In het water een zwart glinsterende kring.

[Ests]

Kolm nädalat läinud on sest,
kui Vanessa viidi. Vana je vaevatud
kuu. Silla all koguneb sülge ja
rämpsu, põhjamist, vandumist. Enam,
oh enam ei
mäleta keegi Vanessat, kuidas ta
suudles, kuidas ta tantsis, puusade
ümber punane rätik, kõigile hõisates
he il

Kuu aega on möödunud sest,
kui Vanessa viidi. Kuu näota,
vaid vilksatus, vari ja varese-
kraaks. Raha võpatus rinnus.
Vanessa, oh õnnetu, vaene Vanessa,
ons vahetatud su hing?
Pilk pilkav mind mõnades mõõdab.
Vanessa!
Vees mustendav ring.

[4]

Zoals een verstoten geliefde
stond hij daar in de schaduw van de anderen.

Er was lawaai en rook in de straat,
juichend trok men een offerdier voort;
de vasten hadden zo lang geduurd.

Ineens trilde hij, legde op bevel
de strijkstok op de snaren.

De munten raapte hij niet op.

[Ests]

Nagu põlatud armastaja
ta seisis sääl teiste varjus.

Mööda tänavat kära ja suits,
veeti hõisates ohvrilooma;
nii pikk oli olnud paast.

Järs ku värahtas, käsu pääle
keeltele tõstis poogna.

Münte ei võtnud maast.

Zes gedichten
Viivi Luik[*]
(Vertaling Cornelius Hasselblatt en Marianne Vogel)

Het toeval is al op weg

Ook in de nieuwe stadswijk is 't leven een mooie zaak.
De liftdeuren slaan, een radio speelt ergens permanent.
Wind, winkel en trappenhuis hebben ieder hun eigen taak.
maar het toeval is al op weg. Je koopt haastig je abonnement.

Boven je vliegen de wolken, daar is de halte al,
daar de etage al, nu geef je elkaar al een hand.
Vier maanden stond de zon hier boven de flats op stal,
toen bolderde hij weer weg, dwars over water en land.

Er is over alles gedicht, over snijdende kou en leed.
De koolmees pikt in zijn veren, sneeuwstorm na sneeuwstorm woedt...
Diep in de huurkazernes glinstert ons oog nog steeds
de donkere winter, tijd en geschiedenis tegemoet.

Juhus on juba teel

Elu on imelik asi uueski linnaosas.
Mürtsuvad liftiuksed ja ülevalt raadio kostab.
Tuul, trepikojad ja poed - kõik nad on oma osas,
aga juhus on juba teel. Kioskist trollitalonge ostab.

Üle lendavad pilved, juba on järgmine peatus,
juba on järgmine korrus, juba öeldakse tere.
Neljaks või viiekski kuuks päike majade vahel peatus,
siis veeres uuesti āra ūle maade ja mere.

Kõigest on luuletatud, kurvast meelest ja külmast ilmast.
Tuisk jookseb võidu tuisuga, tihane nokitseb pugu...
Ik ka korterisügavus tes hiilgavad meie silmad
vastu pimedat talve, ja aega, ja ajalugu.

* *Viivi Luik (1946). Haar eerste dichtbundel verscheen in 1965, waarna zeven andere zeer succesvolle bundels volgden. Sinds het midden van de jaren tachtig schrijft Luik grotendeels proza. In 1985 publiceerde ze de romance* De zevende vredeslente *(De Duitse vertaling* Der siebte Friedensf rühling *verscheen bij Rowohlt). In 1991 kwam* De schoonheid der geschiedenis *uit (Nederlandse vertaling bij De Geus). Beide romans deden in Estland wegens hun onderwerp - de Stalintijd resp. de dagen van de inval in Praag in 1968 - en hun weinig patriottische kijk op het Estse volk veel stof opwaaien. De hier vertaalde gedichten van Luik stammen uit de periode 1978-1987.*

Beroep

Van potloden houd ik werkelijk,
ja, van het Estse volk en van potloden.
Door de dikke sneeuw loopt plots een lijn,
een potloodstreep.

Die streep kan ook iets anders betekenen,
maar voor mij is hij de minuten
die vrij waren van valsheid
en dat gelukkig ook blijven.

Een minuut is gauw voorbij,
al die tijd vervliegt zo snel.
Het ene moment staar ik naar de sneeuwvlokken.
Het volgende ben ik er niet meer

en menigeen vraagt wellicht verschrikt
wie er de deur uitgegaan is.
Hoeveel is een vel papier waard
en wat is de prijs van een potlood?

In de kamers branden lampen,
op het plein smelten sneeuw en zout.
Van zulk weer hield ik,
want ander weer is er hier niet.
In de donkere tijd, in december,
als licht en verwarming aan zijn -
denk dan aan mij,
want ik heb aan jullie gedacht.

Elukutse

Pliiatseid armastan tõesti,
jah, eesti rahvast ja pliiatseid.
Laias lumes on järsku üks joon,
üks pliiatsikriips.
See võib märkida muud,
aga minu jaoks märgib ta minuteid,
mis on jäänud, mis õnneks jäävadki
valskusest priiks.

Üks minut on kohe minevik,
kõik see aeg saab nii ruttu täis.
Nüüd vahin ma lumesattu.
Siis enam ei ole mind

ja mõni ehk järsku ehmatab,
et kes see säält uksest käis.
Mis on paberilehe väärtus
ja ühe pliiatsi hind?

Tubades põlevad lambid,
platsil sulavad lumi ja sool.
Sellist ilma ma armastasin,
sest siin ei ol nudki teist.
Pimedal ajal, detsembris,
siis, kui kuluvad küte ja vool,
mõtelge minu pääle,
sest mina mõtlesin teist.

[3]

Zwaar ruisten hoge sparrenhagen door mijn moedertaal
romdom de vaderlijke hoeve.
In de aarde roest oud bloed, dat door je botten snijdt
als je loopt met blote voeten.

Dat doet echter niet zo'n pijn als de gebroken spar
op het kerkhof bij het kruis.
Daar werd in een wodkaroes alles vertrapt. Maar mijn handen
liggen op tafel thuis.

De tafel is koud en glad, de zon steekt in mijn ogen,
die ervan moeten tranen.
Hij schijnt door mijn schedeldak, schijnt een andere wereld in,
en ik moet beamen:

door 't boosaardig sparrengeruis, begin der jaren vijftig,
word ook ik begeleid.
Ik spreek grote woorden in een kleine taal, mijn ogen blinken
met licht van die verre tijd.

[Ests]

Raskelt kohisesid kõrged kuusehekid läbi emakeele,
ümber isatalu.
Mullas roostetavad vanad vereplekid, luini lõikavad,
kui kõnnid paljajalu.

Aga need ei teegi sedamoodi piina, kui see murtud kuusk
sääl surnuaias haual.
Sääl on tallatudja võetud valget viina. Aga minu käed
on oma kodus laual.

Laud on külm ja libe, päike paistab silma, nii et silmist jookseb
päris silmavett.
Pais tab pääluust läbi, paistab teise ilma, ja mul tuleb
üles tunnistada, et

kuri kuusekohin minulgi on meeles kaugest
viiekümnendate algusest.
Räägin suuri sõnu väikse rahva keeles, silmad sätendamas
tolle aja valgusest.

[4]

De blauwe hemel heeft witte strepen,
het postvak blijft leeg, de trams rijden niet.
De meeuwen op de binnenplaats beneden
pikken naar afval en koppen van vis.

In de donkere badkamer gorgelen buizen,
het linoleum glimt, een bepaalde geur.
De eeuw glijdt voorbij en harten bonzen,
in de hof garages en drukkend weer.

Daar laat een jongen vliegtuigjes zweven,
in de stad, in Tallinn, op de hele wereld.
Door de hete lucht trekken ze strepen,
alsof ze landen op een andere wereld.

[Ests]

Sinises taevas on valgeid jooni,
postkastid tühjad, trammid ei käi.
Kajakad tulevad alla hoovi,
nokivad rappe id ja kalapäid.

Pimedas vannitoas vesi luksub,
linoleum läigib, millegi lõhn.
Sajand saab läbi ja süda tuksub,
õues garaažid ja umbne õhk.

Sääl üks poiss pillub paberist nooli,
linnas, Tallinnas, terves ilmas.
Kuuma tuulde need jätavad jooni,
nagu maanduks nad teises ilmas.

De winter van dit jaar

't Was winter gisteren, 't is winter overmorgen.
Voeg vele februari's samen en de som
is iets zo grimmigs dat er niet mee vak te spotten -
een serie witte deuren naar de ouderdom.

Het is gaan waaien en de sneeuw valt nu niet meer.
De zee, de pleinen en de flats van grauwe steen
gaan 't ene oog in en het and' re uit, steeds weer.
Al heeft de eeuw gebeefd, ze stort nog niet ineen.

Wanneer je bang wordt, knip dan alle lichten aan,
maar kijk niet om, dat moet je niet meer doen.
De trap tolt 's avonds als je hem stil op wilt gaan
met iets waar je de koorts mee weert en een citroen.

Selle aasta talv

Oli eile ja on ülehomme tali.
Kui sa mitu veebruari kokku liidad,
siis saad midagi, mis pole enam nali -
kauge vanaduse valged uksepiidad.

Tuuled puhuvad ja enam lund ei tule.
Merd ja väljakuid ja halle üürimaju
ühest silmast sisse, teisest välja tuleb.
Sajand võpatas, kuid kokku veel ei vaju.

Kui sul hakkab hirm, siis valgeks tee kõik tuled,
aga selja taha vaadata ei tohi.
Trepid keerlevad, kui õhtul koju tuled,
kaasas sidrunid ja palavikurohi.

Bezie ze en wees zelf

Bezie ze en wees zelf als die sneeuvvzware wolken,
die zonder hart of een verleden verder trekken.
November, donkerbruin, kleurt ook het water donker.
Ziel en geschiedenis zijn vol verbleekte plekken.

Luister, de lief de is een stem en spottend telt ze,
als geld, haar oude toverwoorden voor je neer.
Haar scherpe mes snijdt door je kleren heen en stelt je
de vraag niet of je er wel aan wilt, of nooit meer.

Het vreemde vraagteken dat ze heeft neergezet
moet je in 't oeroud avondlicht maar bestuderen.
En als je me niets anders meer te sturen hebt,
stuur me dan van de doodsengel wat zwarte veren.

Vaata lumepilvi, ole nagu need.

Vaata lumepilvi, ole nagu need.
Neil ei ole südant, pole elulugu.
Pime pruun november tumedaks teeb veed.
Valgeid laike tāis on hing, on ajalugu.

Kuula, armastus on pilkav hääl, mis loeb
vanu võlusõnu külmalt nagu raha.
Tema terav nuga läbi lõikab koed,
küsimata sest, kas tahad või ei taha.

Tema kummalisi küsimärke vaata
vastu igivana valgust, õhtuvalgust viimast.
Kui sul enam muud ei ole mulle saata,
saada mustad suled surmaingli tiivast.

Land en volk
*Karl Ristikivi**
(Vertaling Cornelius Hasselblatt en Marianne Vogel)

I

Alle continenten zijn uit de zee ontstaan,
alle landen zijn kusten geweest,
ofschoon de zee ze zich niet meer herinnert.

We staan allemaal op een eiland,
ofschoon we de kust niet zien.

Regenboog, regenboog, waar is je begin?

Elke voet grond is het spoor van iemand,
elke palm aarde is de hand van iemand,
die als poeder uit iemands hand is gevallen.

I

Kõik mandrid on tõusnud merest,
kõik maad on olnud rannad,
kuigi meri neid enam ei mäleta.

Meie kõik seisame saarel,
kuigi me randa ei näe.

Vikerkaar, vikerkaar, kus on su algus?

Iga jalatäis maad on kellegi jälg,
iga peotäis mulda on kellegi käsi,
mis pudenend kellegi kāest.

* *Karl Ristikivi (1912-1977), de enige Estse auteur in ballingschap die hier opgenomen is. In 1943 vluchtte hij voor de Duitsers naar Finland, woonde daarna tot zijn dood in Stockholm. Hij heeft maar één, door hemzelf zorgvuldig geselecteerde bundel gedichten het licht doen zien*, De weg van de mens *(Lund, 1972), één van de hoogtepunten van de Estse poëzie. Verder schreef Ristikivi een kleine twintig romans, die in Zweden in het Ests gedrukt werden en ondanks hun grote kwaliteiten onvertaald bleven.*

[Nederlands]

Witte vleugels, zwarte vleugels -
dag en nacht, zomer en winter,
duizend jaar als een enkel ogenblik.
Luister: er zingt een vogeltje!

Wie ben ik,
dat ik zou meten hoe lang de dagen van de schepping zijn?

[Ests]

Valged tiivad, mustad tiivad -
öö ja päev, suvi ja talv,
tuhat aastat kui ainus silmapilk.
Kas kuuled: ūks linnuke laulab!

Kes olen mina,
et ma mõõdaksin loomispäevade pikkust?

[Nederlands]

Als de zon zich de dag van gisteren niet herinnert
en de wind niet via dezelfde weg terugkeert,
moet er iets anders zijn dat blijft
en waar de vogel van de scheppingsverhalen
zijn nest op bouwt,

zodat hij op de derde dag avond en morgen krijgt,
zodat hij land en zee en kust krijgt.

Alles is geboren, gegroeid,
nooit gestorven,
het heeft zich alleen maar te ruste gelegd
en is blijven wachten.

[Ests]

Kui päike ei mäleta eilset päeva
ja tuul ei tule tagasi sama teed,
peab olema midagi muud, mis jääb
ja millele ehitab pesa
loomislugude lind,

et saaks õhtu ja hommiku kolmandaks päevaks,
et saaks maa ja meri ja rand.

Kõik on sündinud, kasvanud,
ei iial surnud,
ainult puhkama heitnud
ja ootama jäänud.

II

In het wit van de weiden
blauwgrijze snoeren -
komt het vastengetijde
gaan bronnen zich roeren,

doorbreken met verve
de winterse tomen,
ze zoeken en zwerven
bereiken de stromen.

Schuim hoog, toon je grillen -
op fierheid belust!
Bedaar - wil verstillen -
de zee is je rust!

II

Väljade valguses
sinakad jooned -
paastukuu alguses
ārkavad sooned,

murravad trotsides
talvise tõkke,
eksides, otsides
jõuavad jõkke.

Ratsuta, vahune -
milline uhkus!
Rahune - rahune -
meri on puhkus!

[Nederlands]

Elke regendruppel is iemands traan geweest,
en het sap dat in de lente in witte berken ontwaakt
is bloed dat op een ver slagveld vergoten is.

Nee, niet dat ik ooit terug zou komen
en met de sleutel de deur zou openen
die achter me in het slot is gevallen.
Die sleutel heeft iemand anders
en hij moet de deur opnieuw zoeken.

Maar wanneer hij 's avonds vermoeid gaat zitten
heb ik daar voor hem gezeten,
en die plek is een gezegende plek,

want het is thuis.

[Ests]

Iga vihmapiisk on olnud kellegi pisar,
ja mahl, mis kevadel valgetes kaskedes ärkab,
on very, mis valatud kaugel lahinguväljal.

Ei, mitte nii, et ma tuleksin kunagi tagasi
ja avaksin võtmega ukse,
mis langes lukku mu selja taga.
See võti on kellegi teise käes
ja ust peab ta uuesti otsima.

Aga kui ta õhtul väsinult istub maha,
olen mina seal istunud enne teda,
ja see paik on õnnistatud paik,
sest see on kodu.

[Nederlands]

Ik zeg niet vrede, dat woord is te groot.
Ik zeg rust, een plaats in tenten,
want morgen komt er weer een dag,
en de zon herinnert zich de dag van gisteren niet

Kijk, de zee is als een spiegel, de hemel spiegelt zich erin,
maar toch is het enkel een spiegelbeeld.
En de kust is enkel een haven,
het eind van een weg, maar het begin van een andere.

Niemand herinnert zich de dag van morgen
voor het overmorgen is,
en dan is het al te laat.

Hoe zou ik dan kunnen zeggen: het is vrede!?

[Ests]

Ma ei ütle rahu, see sõna on liiga suur.
Ütlen puhkus, ase telkide all,
sest homme on jälle päev,
ja pāike ei māleta eilset pāeva.

Vaata, meri on nagu peegel, seal peegeldub taevas,
aga ometi ainult peegeldus.
Ja rand on ainult sadam,
ühe tee lõpp, aga teise algus.

Keegi ei mäleta homset päeva
enne kui ülehomme,
ja siis on juba hilja.

Kuidas võiksin siis ütelda: rahu on!?

III

De maaiers komen van het veld
en de vissers komen van zee,
hun stappen zijn zwaar onder hun last.
Alles is een last, zelfs de liefde.

Oude vrouwen komen uit de kerk
en jonge mannen van de jaarmarkt
De tranen zijn weggewist. Waar bleef het gelach?
Er is altijd iets zoekgeraakt,
en men treurt om alles, zelfs om de droefheid.

*

Tienduizend soldaten keren terug naar huis
en driehonderd zullen nooit terugkomen.
Dat was lang geleden en in een ver land,
je herinnert het je makkelijk.
Maar één die niet is teruggekeerd,
wie zal zich hem herinneren, vandaag, morgen en elke dag?
Veertig jaar in de woestijn - een dutje aan de voet van de Olijfberg.
Als duizend jaar slechts een ogenblik is
en het vogeltje van de eeuwigheid zingt,
wat maakt het dan uit of het gisteren of op een ander eiland was.
(De dag van morgen herinneren we ons toch niet.)

III

Lõikajad tulevad põllult
ja kalurid tulevad merelt.
nende sammud on rasked koorma all.
Kõik on koorem, isegi armastus.

Vanad naised tulevad kirikust
ja noored poisid tulevad laadalt.
Pisarad on pühitud. Kuhu jäi naer?
Ikka on midagi jäänud maha,
ja kõigest on kahju, isegi leinast.

*

Kümme tuhat sõdurit tulevad koju
ja kolmsada ei tule kunagi tagasi.
See oli ammuja kaugel maal,
seda on kerge mäletada.
Aga üks, kes koju ei tulnud,
kes mäletab teda täna, homme ja iga päev?
Nelikümmend aastat kõrbes - lühike uinak Ölimäe jalal.
Kui tuhat aastat on ainult üks silmapilk
ja igavikulinnuke laulab,
mis on siis sellest, kes eile või teisel saarel.

(Homset päeva me niikuinii ei mäleta.)

[Nederlands]

Wanneer ze gingen zitten om het brood te breken
kruisten ze hun handen
als om te verbergen dat ze leeg waren.
Niemand heeft iets meegenomen
en lege handen werden weer aarde.

We hebben alles behouden,
land, zee en kust,
regendruppels en tranen
en het sap dat in de lente in witte berken ontwaakt.

We hebben alles behouden,
de weg en de haven tussen twee tochten.

Maar wanneer we eenmaal 's avonds gaan zitten,
hebben daar voor ons gezeten
tienduizend soldaten die uit de oorlog terugkeerden
en driehonderd die nooit teruggekomen zijn.

[Ests]

Kui nad istusid leiba võtma,
panid nad käed risti
nagu varjates, et need olid tühjad.
Keegi ei võtnud midagi endaga kaasa
ja tūhjad kāed said uuesti mullaks.

Kõik on meile jäänud,
maa, meri ja rand,
vihmapiisad ja pisarad,
ja mahl, mis kevadel valgetes kaskedes ārkab.

Kõik on meile jäänud,
tee ja sadam kahe teekonna vahel.

Aga kui me kord õhtul istume maha,
on seal istunud enne meid
kümme tuhat, kes tulid tagasi sõjast,
ja kolmsada, kes ei tulnud kunagi tagasi.

Vijf gedichten

Paul-Eerik Rummo*

(Vertaling Cornelius Hasselblatt en Marianne Vogel)

Waarom ik niet naar het buitenland vlucht

1

Liefhebben (ik bedoel daarmee: zwak
kunnen zijn en volkomen, volkomen
onaangedaan, wat er ook gebeurt),
kortom, liefhebben en gedichten schrijven
kan men tenslotte overal en leven
kan men er tenslotte nergens van.

Miks ma välismaale ei põgene

1

Armastada (mõtlen siin selle all: osata
olla nõrk ja täiesti täiesti
ükskõikne, saagu mis saab),
niisiis, armastada ja luuletusi kirjutada
saab lõpuks igal pool ja lõpuks
āra ei ela sellest kuskil.

* *Paul-Eerik Rummo (1942), sinds 1992 minister van cultuur, debuteerde als dichter in 1962. Zijn gedichten uit de periode 1968-1972 konden pas in 1989 verschijnen. In de jaren zestig en zeventig ontstond een ware cultus rond zijn poëzie; hij gold als de woordvoerder en het geweten van zijn generatie. Fameus was o.m. het hier vertaalde* Waarom ik niet naar het buitenland vlucht. *Schreef ook enkele toneelstukken; zijn* Assepoesterspel, *in 1969 in Tartu opgevoerd, was een sensatie en introduceerde het absurde theater in Estland. Het stuk werd ook in New York gespeeld. Het werd in het Duits gepubliceerd als* Das Spiel vom Aschenputtel *in* estonia. Zeitschrift fūr estnische Literatur und Kultur, *nr. 2, 1993 (dipa, Frankfurt).*

2

Het lukt niet altijd om zwak te zijn
en rond te trekken met het dichtende dier
in jezelf, en soms
slaapt dat ook lang, en soms glijdt de liefde uit je hand,
en ben je in omstandigheden die je dwingen listig, moedig,
wreed, reuzelistig, reuzemoedig te zijn -
zoals ergens anders vast ook? Ik weet het niet.

2

Alati ei jõua nõrk ju ka olla
ja lohiseda luuletava loomaga endas
kaasa, ja mõnikord
puhkab ju temagi pikalt ja armastus mõnikordki libiseb peost,
ja oledki olukordades, mis sunnivad kavalaks, julgeks,
julmaks, igavkavalaks, igavjulgeks -
nagu vist igal pool mujal? ei tea.

3

Daar staat er één met gemengd bloed,
hier Zweed, daar zigeuner,
wat Fins en Ingermanlands, Deens en Pools blauw,
Nederduitse adel, in zijn jongste jaarringen Russisch,
vermengd met kreupele geslachten uit de diepste provincie, incest,
bovendien door oorlogen en pestepidemieën
bij vlagen haast uitgeroeid, alleen
de taal heeft nog bloed, alleen de taal is nog
min of meer gezond en oud, alleen de taal werkt nog, de man
staat, de man staat, daar staat er één met gemengd bloed,
de twijfelachtige, uiterst twijfelachtige nakomeling
van jagers en zeelieden
('bescherm de vrijheid!', bescherm haar, stop haar in het bos onder
het mos, verberg haar op zee) - maar
van wie stamt hij af, waar komt hij vandaan,
waar komt degene vandaan die daar staat,
de ontslapen Kalevipoeg* op zijn nek, zijn benen door zijn eigen
domheid afgehakt, de vliegtuigen donderen
over zijn hoofd en hij staat daar

3

Seisab segavereline,
siit rootslane, sealt mustlane,
veidi sugulas-soomet ja ingerit, taani ja poola sinist,
alamsaksa aadellikkust, viimastes aastaringides venet,
sekka kolgaste lombakaid põlvkondi, verepilastust, pealegi
sõdades, katkudes hooti peaaegu
viimseni mulda jooksnud, ainult
keel veel veritseb, ainult keel veel
enam-vähem terve ja vana, ainult keel veel käib, mees
seisab, mees seisab, seisab segavereline,
metsastajate ja meresõitjate
küsitav, vägagi küsitavjärglane
('varja vabadust!', varja, vii metsa ja pista samblasse, võta merele kaasa) - kuid
kellest on tulnud siis, kellest on jäänud,
kellest on jäänud siis see, kes siin seisab,
Kalevipoeg kadunukene kaenlas, jalad oma lolluse läbi
otsast raiutud, lennukid pea kohal
paukumas seisab

* *Kalevipoeg (zoon van Kalev), held van het gelijknamige Estse epos uit de negentiende eeuw, had zijn zwaard met een vervloeking in een rivier gegooid: het zou de benen afhakken van degene die het gedragen had - waarmee een boze tovenaar bedoeld was. Maar toen Kalevipoeg later zelf de rivier overstak hakte zijn zwaard hemzelf beide benen af, waarna hij stierf.*

[Nederlands]

en probeert Finoegrisch te mediteren,
het bos is dun, de zee versperd, de grens
versperd, daar staat hij
en vlecht soms een buitenlandse grap in voor de toeschouwers,
daar staat hij tussen zijn jeneverbessen en zijn gothiek,
die je nergens anders op de wereld vindt,
de jeneverbessen die juist tot zijn nek komen en de gothiek
waar hij niet meer mee verbonden is dan met een minaret.

[Ests]

ja proovib soomeugriliselt mediteerida,
mets hõre, meri kinni, piir
kinni, seisab
ja viskab vahel vaatajatele võõrkeelset
nalja, seisab
oma kadakate ja gootikate keskel,
mida pole kuskil mujal ilma peal,
kadakate, mis kasvavad täpselt kõrini, ja gootikate,
millega pole tal rohkem pistmist kui mõne
minaretiga.

4

Wat betekent ‘vluchten’ eigenlijk?
God allemachtig, ja, inderdaad, waarom ook niet,
als je niet gewoon zo weg kunt gaan
en als niemand je hier nodig heeft?
Angst en ongewoonte, angst en ongewoonte,
angst voor honger en de ongewoonte
het te redden, wat er ook gebeurt,
waar je ook terechtkomt.

4

Mis üldse tähendab ‘põgenema’?
Püha taevas küll, tõepoolest, miks siis mitte,
kui niisamuti minna ei saa
ja kui sind siin keegi ei vaja?
Hirm ja võõrdumus, hirm ja võõrdumus,
näljahirm ja võõrdumus toime
tulla, saagu mis saab,
sattudes kuhu tahes.

5

En liefhebben en gedichten schrijven
kan men tenslotte overal en leven
kan men er tenslotte nergens van.

5

Ja armastada ja luuletusi kirjutada
saab lõpuks igal pool ja lõpuks
ära ei ela sellest kuskil.

[2]

ik geloof niet dat de wereld veel van me begrijpt
ik praat over estland

ik geloof niet dat estland veel van me begrijpt
ik praat over mezelf

ik geloof niet dat ik veel van mezelf begrijp
ik praat over de wereld

[Ests]

ei usu et maailm mind suuremat jagab
ma räägin eestist

ei usu et eesti mind suuremat jagab
ma rāāgin endast

ei usu et ma ise end suuremat jagan
ma räägin maailmast

Etude bij zonsondergang: zee. Zomer

Op een draagbaar wordt de
zwaargewonde zon weggedragen.
Er vloeit bloed in de zee.

Staat u ons toe dat we hier wat op een steen zitten.
We willen wachten.
Onze grote vriend
moet een zware operatie ondergaan.
  O, u kunt rustig gaan slapen.
  Morgen zal hij op eigen kracht
  naar u toe komen.
Dat weten we. Dat geloven we.
Maar...
staat u ons toe dat we desondanks wachten.

Etüüd päikeseloojangul: Meri. Suvi

Kanderaamil viiakse
rängasti haavatud päikest.
Merre voolab verd.

Lubage, me istume veidi siin kivil.

Ootame.
Meie suurel sõbral
on raske operatsioon.
    Oi, võite rahulikult magada.
    Homme tuleb ta teie juurde
    omal jalal.
Me teame. Usume.
Kuid...
lubage, et ootame siiski.

Onder trillende espen

merkwaardige mannen
van middelbare leeftijd
bijna
hopeloze alcoholici
met treurige
trillende
trillende handen
op middelhoge ambtenaarsposten
altijd klagend
dikwijls ook hoorbaar
dat de onwetende jeugd hen eenzijdig ziet
en dat de oorlog ook geen grapje was
en dat men een gevoelloos spel met hen speelt
al zitten ze niet echt zonder brood en medicijnen
met trillende handen
met trillende handen bijna altijd
dikwijls ook zichtbaar
bijna altijd gewond
en desondanks houden ze vol
dat moet je heus
bijna zonder ironie
dat kun je heus niet anders
dan mannelijkheid noemen

Värisevate haabade all

kummalisi mehi
kõige küpsemas keskeas
peaaegu et
lootusetuid alkohoolikuid
vaeste
värisevate
värisevate kätega
keskmistel ametikohtadel
alatasa kurtmas
sageli kuuldavaltki
et nooremad oma teadmatuses näevad neid ühekülgselt
ja et sõda ju polnud ka nali
ja et nendega mängitakse külmalt
kuigi ravi ja leivata lausa ei jäeta
värisevate kätega
värisevate kätega peaaegu alatasa
sageli nähtavaltki
peaaegu alatasa haavatud
ja peavad sealjuures ometi vastu
seda peab tõesti
peaaegu et ilma irooniata
seda ei saa tõesti teisiti
nimetada kui mehisus

5

eens toen ik geen kind meer was
trof de sneeuw me door zijn witheid

nergens schaduw die een kras
aanbracht op die grote witheid

wereldgroot en wereldwijd
heel de dag en heel de nacht

ijzige oneindigheid
heel de dag en heel de nacht

ja geen schaduw die een kras
aanbracht op die grote witheid

ik werd klein toen ik daar was
in de vormeloze witheid

't oog dat naar dat witte staarde
wordt door alle sneeuw verblind

en de man die ernaar staarde
wordt een pasgeboren kind

ja ik brabbel als 'k probeer
te zeggen hoe het is gegaan

elke weg die ik probeer
leidt me verder ervandaan

[Ests]

Jah ma nägin lumevalgust
ükskord kui ma polnud laps

ning ei kirjand seda valgust
ükski langev varjuhaps

ilma pervest ilmaperve
läbi päeva läbi ōō

hirmuäratavalt terve
läbi päeva läbi ōō

jah ei kirjand lumevalgust
ükski langev varjuhaps

ning ma nägin seda valgust
sellest saati olen laps

silm mis lumevalgust vahtind
see saab lumepimedaks

mees kes lumevalgust vahtind
see saab lapseks imejaks

jah mu sõnadest saab lalin
rääkida kui proovin tast

ning kõik rajad mis ka valin
kaugemale toovad tast

Levensschetsen uit Harala
Mats Traat[*]
(Vertaling Cornelius Hasselblatt en Marianne Vogel)

Hans Krass

Toen ik matroos op een handelsschip was
dacht ik dat al het leven uit het water kwam
en dromen groene algen waren,
waar vrouwen als poliepen aan kleefden.
Later ging er iets stuk in mijn borst,
ik werd afgekeurd
en belandde als knecht bij mijn broer,
waar mijn anker in de melkemmer hing.
Toen hij tien kronen
van mijn loon aftrok vanwege
de dalende boterprijzen op de wereldmarkt,
zei ik dat zijn boerderij en raskoeien,
al zijn roerend en onroerend goed,
maar een fluim waren
op de cafévloer van de eeuwigheid.
Daarna maakten we eindeloos ruzie.
Op mijn grafsteen had ik de tekst gewild:
‘Zijn hart was als een oceaanstomer
op de ondiepe rivier des levens.’
Maar mijn broer gunde me
zelfs geen fatsoenlijk kruis.

Hans Krass

Kui ma olin kaubalaeva madrus,
mõtlesin, et kõik elav on sündinud veest
ja et unistused on rohelised vetikad,
mille külge polüüpidena kleepuvad naised.
Pärast läks mul midagi rinnus rikki,
mind munsterdati laevast maha,
sain suure hädaga vennajuurde sulaseks,
kelle ankur oli piimavinkus.
Kui vend tõmbas palgast maha
kümme krooni, põhjendades seda
võihindade langusega maailmaturul,
ütlesin talle, et tema talu ja tõulehmad,
kogu ta kinnis- ja vallasvara
on ainult suutäis sülge
igaviku kõrtsipõrandal.
Sellest tulid lõppematud tülid.
Tahtsin, et mu hauakivil oleks kiri:
‘Ta süda oli nagu ookeaniaurik

* *Mats Traat (1936) debuteerde in 1962 tegelijk met Rummo en is een zeer productief auteur van zowel proza als poëzie (en tevens van scenario's). Hier is een kleine keus gemaakt uit zijn* Levensschetsen uit Harala, *een dichtbundel uit 1976. De levens van de dorpsbewoners in het fictieve - maar autobiografische - Harala spelen zich af in de tijd tussen ongeveer 1910 en de jaren zestig.*

elu madalal jõel.’
Kuid vend ei täinud
isegi korralikku risti panna.

Harivaid Tamm

Op een feest in het wijkgebouw van Harala betoogde ik:
de zon is een grote rode kip, en de planeten en sterren
zijn haar eieren die ze vlijtig uitbroedt,
het dorp Harala is maar een vliegestrontje
op een van die rare eieren, en als straks de broedtijd
afgelopen is, hou dan je pijp en bril maar vast -
dan spat de aaide uit elkaar.
De volgende dag belde iemand Leivand op en zei
dat die jongen van Tamm de kluts weer eens kwijt was.
Iedereen weet dat boeren maar net genoeg fantasie hebben
om een merrie voor een schut-eg te kunnen spannen.
Maar tussen die sukkels woonde een knappe weduwe,
met wie ik een mooie verhouding had als in een misdaadroman.
Ten slotte was ik alles zat en verdween naar Brazilië,
waar ik van de regen in de drup kwam.
Op een dag begreep ik dat mijn leven mislukt was;
ik wilde nog één keer de twee sparren
op het weiland van Siim zien, waar ik na schooltijd
stiekem met de andere jongens rookte.
Er bleef een versleten sombrero van me achter
bij een tropische rivier en een vogel nestelde erin.

Harivaid Tamm

Pidasin ükskord Harala seltsimajas peoõhtul kõnet,
et päike on suur punane kana ja planeedid ning tähed
pole midagi muud kui munad, mida ta visalt haub,
ja et Harala asundus on ainult kärbsemusta täpp
ühel neist isevärki munadest, ja et päikese haudumisaeg
saab varsti täis ja siis hoidke piip ja prillid -
maakera plahvatab kildudeks.
Teisel päeval oli keegi Leivandile kõlistanud,
et Tamme poisil on kruvid jälle logisema hakanud.
See on ammu teada, et talumeeste kujutlusvõimest
piisab üksnes mära vedruäkke ette seadmiseks.
Aga nende juhmardite seas oli üks nägus lesk,
kellega mul tuli ilus armastuslugu nagu kriminaalromaanis.
Lõpuks lõin kõigele käega ja põrutasin Brasiiliasse,
kus sattusin vihma käest räästa alla.
Ühel päeval leidsin, et kogu mu elu on nurjunud,
tahtsin korraks näha veel vaid kahte kuuske
Siimu karjamaal, kus me koolist tulles salamahti
poistega suitsu tõmbasime.
Minust jäi maha määrdunud sombreero
troopikajõe kaldale ja üks lind tegi temasse pesa.

Anna Järvson

Ik droomde van de zwarte vlam van zijn haar
en de glans van zijn zwarte ogen,
maar ik trouwde met een helblonde man.
Mijn zoons, waar zijn jullie toch?
Alleen Hillar kwam terug, de middelste.
Is het heus zoals
in het Estse volksliedje,
dat men de voorsten verdelgt, de achtersten velt,
de middelsten terugkeren naar huis?
Mijn zoons, zoontjes, zonnetjes,
mijn zwaantjes, mijn zwaluwtjes,
waar zijn jullie gebleven, vlaskoppen?
Waar moet ik heen om te huilen,
om bittere tranen te vergieten,
mijn zoons, mijn zonnetjes?

Anna Järvson

Unistasin juuste mustast leegist
ja mustade silmade särast,
aga mehele läksin valgemast valgemale.
Mu pojad, kus te küll olete?
Koju tuli vaid Hillar, keskmine.
Kas tõesti on nii
nagu eesti rahvalaulus,
et esimesed heidetakse, tagumised tapetakse,
keskmised koju tulevad?
Mu pojad, pojukesed, poisikesed,
mu pisikesed, mu pääsukesed,
kuhu te jäite, valgepäised?
Kuhu pean nutma minema,
kibedaid pisaraid valama,
mu pojad, poisikesed?

Kusta Järvson

In negentienelf
ging ik naar Rusland, naar de Wolga,
om op het landgoed van generaal Selivanov
als wodkastoker te werken.
Ik raakte bevriend met de schooljuffrouw
en las in een lesboek over geografie
dat in de Oostzeeprovincies
de Esten en Letten wonen; hun spijsvertering
zou op het peil van het stro-etend vee zijn
en hun beschaving nog eeuwen
noeste arbeid vereisen.
Dat was een onbeschoft verzinsel
van de Baltische baronnen, laster,
die de kinderen in Rusland leerden en die
ook de lerares Anna Pavlova geloofde.
Maar wie wist er beter dan ik,
zoon van een veeboer op het landgoed Harala,
wat de mensen in Lijfland eten
en wat de dieren?
Daar kwam ook Anna Pavlova achter,
toen ze al Anna Järvson heette
en samen met mij voor Estland opteerde.*

Kusta Järvson

Tuhande üheksasaja üheteistkümnendal aastal
läksin Venemaale Volga äärde
kindral Selivanovi mõisasse viinapõletaja abiliseks.
Pidades seal sõprust kohaliku koolipreiliga
lugesin maateaduse õpikust,
et Läänemere provintsides
elavad eestlased ja lätlased, kelle seedimine
on alles põhusööjate loomade tasemel ja nende
inimeseks muutmiseks
kulub mitu aastasada
visa tööd.
See oli balti parunite
häbemata väljamõeldis, laim,
mida õpetati Venemaal lastele ja mida
uskus ka kooliõpetaja Anna Pavlova.
Kes siis veel kui mitte mina,
Harala mõisa karjamehe poeg,
teadis, mida söövad Liivimaal
inimesed ja mida loomad.
Seda sai teada ka Anna Pavlova,
kui ta oli juba Järvsoni Anna
ja koos minuga Eestisse opteerus.

* *Na de Eerste Wereldoorlog veranderden de Russische Oostzeeprovincies, waaronder Lijfland, in de onafhankelijke staten Estland en Letland.*

A. Pääsuke

In mijn leven gebeurde er niets
waar ik mijn mond voor moest gebruiken.
Ik was die kleermaker z'n vrouw, mijn man was meestal
in de lorum, aan het eind deed ik niet voor hem onder.
Hij verzoop in de lente in een greppel langs de weg,
ik in de herfst op dezelfde plek.

A. Pääsuke

Minu elus ei juhtunud midagi niisugust,
mille pärast tasuks suud pruukida.
Olin tolle rätsepa naine, mu mees nägi harva valget
päeva, lõpuks ei jäänud minagi temast maha.
Mees uppus kevadel maanteekraavi,
mina sügisel sinnasamasse.

Heelmeester Leivand

Ik droeg veertig jaar een hoornen bril
en behandelde de inwoners van Harala naar vermogen.
Alleen een mes of een spuitje helpt,
daar schreef ik zelfs in de krant over.
Na het drinken van *spiriti vini quantum satis*
hield ik uit het erkerraam van de polikliniek
altijd een redevoering tegen het dorp
over politiek en genezende planten
en ik hing een wit laken uit het raam
met een rood kruis en een rode halve maan -
de mooiste vlag van de wereld,
die spoedig als enige zal wapperen
op de daken van alle wijkgebouwen
en wolkenkrabbers.

Velsker Leivand

Nelikümmend aastat kandsin sarvraamidega prille
ja arstisin jõudumööda Harala rahvast.
In imest aitab ainult nuga või prits,
kirjutasin sellest omal a jal isegi ajalehes.
Kui ma olin pruukinud *spiriti vini quantum satis*,
pidasin ambulatooriumi ärkliaknast
Harala rahvale kõnet
poliitikast ja ravimtaimedest
ning riputasin välja valge palaka

punase ris ti ja punase poolkuuga,
mis on maailma ilusaim lipp
ja jääb varsti üksipäini lehvima
kõigi vallamajade ja pilvelõhkujate
katusele.

Vier gedichten
Juhan Viiding
(Vertaling Cornelius Hasselblatt en Marianne Vogel)

Overeenkomst

lieve mevrouw laat ons de kamers zien wie weet
wellicht benauwen ons hier heus geen angsten meer
ja stookt u als het nodig is de kachel heet
en zet gerust chinese kamerschermen neer

doet u de ramen open neem visite mee
blijf maar gewoon zoals u bent en laat u gaan
zorg voor gezelligheid en huiselijke vree
maar zegt u eens waar komt u eigenlijk vandaan

ik stam af van de overlevering mevrouw
die maakt mijn leven werkelijk biedt me een thuis
ik leef alleen van zonneschijn en morgendauw
dit is mijn vrouw verpleegster in het ziekenhuis

blijf kinderen in mijn huis ik vraag een lage huur
en hoop dat je niet wordt verjaagd door ongerief
er hangt een touw buiten de ramen aan de muur
maar ga daar niet meteen aan zwaaien alsjeblief

Kokkulepe

näita tube kallis proua palun näita
on see tõsi et meil siin ei teki hirme
jaa kui tarvis võite ahju teha tule
ümber paigutada kergeid hiina sirme

tehke aknaid lahti külalīsi tooge
jääge sellisteks just nagu olete
siia hubasus ja kodurahu looge
muide õelge kust te pārit olete

mina proua olen pärit pärimustest
minu elu on nad jälle teinud tõeks
elan päikesest ja hommikusest kastest
see mu naine ta on halastajaõeks

jääge lapsed minu majja olge üüril
kui jusi kõhedus ei aja liikuma
on üks köis seal akna taga müüril
palun sinna ärge minge kiikuma*

* *Juhan Viiding (1948) is een van de beste toneelspelers en tevens dichters van Estland. Als cabaretier was hij met zijn liederenprogramma* Nachtwerk - *waarmee hij in 1992 ook in Berlijn optrad - zeer populair. Debuteerde in 1971 onder het pseudoniem Jüri Üdi (Joris Merg); na vier dichtbundels ging hij in 1978 met de bundel* Ik was Jüri Üdi *op zijn eigen naam over. De hier gepubliceerde gedichten stammen van voor 1978.*

[2]

japan is ver weg
estland is nog veel verder
zeggen de winden

[Ests]

jaapan on kaugel
eesti on kaugemal veel
ütlevad tuuled

[3]

door sneeuwval zitten alle wegen dicht
't is avond vreemd van kleur is je gezicht
we lopen dwars door koud en donker woud
maar kijk eens een tv tussen het hout
het lichte scherm vertoont een palmenstrand
wat limousines en wat huisjes aan de kant
dan wisselt plots het beeld en het geluid
wenen varna new york 't maakt mij niet uit

ik zie dat jij als vastgenageld kijkt
en wat ik ook probeer geen duimbreed wijkt
je let alleen op wat de film je biedt
en dat je kan bevriezen deert je niet
ik vlucht en jij blijft midden in de sneeuw
jij blijft daar midden in de sneeuw ik vlucht
het wit bedekt het dansend beeld en jou
tot 't voorjaar samen aan één droom getrouw

[Ests]

on õhtu jaan uar kõik teed on umbes
on külm ja võõraid toone sinu jumes
paks mets ja meie lähme umbes
kuid siis näe sääl üks televiisor lumes
ekraan on hele mererand ja palmid
paar suvilat ja mõned limusiinid
siis vahetuvad pildid nende all ka salmid
ja mul ükskõik njuujorgid varnad viinid

sa kangestud ja vaatad üksisilmi
ma kisun kätest sind ja rebin jalust
sa seisad keset lund ja vaatad filmi

ei hooli käed ei jalad külmavalust
sa jääd kesk lund ja mina põgenen
ma põgenen ja sina jääd kesk lund
tuisk katab sind ja virvendavat pilti
te näete kevadeni ühte und

De fosforman

's nachts op het station komt ons
een man van botten tegemoet
hij is langzaam en fragiel
maar of hij aan touwtjes zit
nadert hij ons voet voor voet
wij zijn bang maar dapper ook
bijna moedig voor ons doen
we overwegen een hallo
maar in deze mist hoeft hij
ons in feite niet te zien
onze lange zwarte jas
steekt niet af tegen de muur
groot mijn angst en groot mijn dorst
kurkdroog wordt mijn hele lijf
als ik zie dat ieder bot
met een pen verbonden is
en hij op een klaproos kauwt
ik verberg je achter me
er brandt olie in je blik
plotseling ruk je je los
je rent naar de fosforman
en vol afschuw moet ik zien
dat je haardos brandt als stro
en je lichaam langzaam smelt
dat je 'm op zijn tanden zoent
één arm om zijn heup gestrekt
en je sidderend de bloem
uit zijn bleke kaken trekt

Fosformees

tuleb öises raudteejaamas
meile vastu luine kere
tuleb aeglaselt ja hapralt
aga nagu nööri mööda
jalga jala ette seades
meie pinevil kuid vapralt
lausa julgelt enda teades
mõtleme kas öelda tere
ta ei pruugi selles hämus
sugugi meid ära näha
meie mustad reisipleedid
seintega on ühte tooni
suur on hirm ja suur on janu
muutub kuivaks minu keha
kui ma näen et tema konte
ühendavad hõben eedid
et ta hambus hoiab mooni
mina rinnaga sind katan
sinu silmis õli põleb

ja sa rebid ennast valla
jooksed fosformehe vastu
viimses õuduses ma vaatan
et su juuksed nagu õled
leegivad ja keha sulab
et sa suudled tema lõugu
hoides kinni vaagnaluust
et sa värised kui põled
ja tal mooni kisud suust

[De Tweede Ronde 1994, nummer 2]

Voorwoord

Dit rijkvoorziene Zomernummer telt in *Nederlands proza* twee verhalen, van Lisette Lewin en Lodewijk Wiener. In *Nederlandse poëzie*, evenals in het vorige Zomernummer, voornamelijk prosodische bijdragen. De vertaler Peter Zeeman debuteert met eigen werk. In *Essay* een stuk van Jan Paul Hinrichs over de Estlandse letteren (geschreven voor het vorige nummer, maar per abuis niet geplaatst), een vergelijkende studie over het rijm in diverse talen van rijmlexicograaf Jaap Bakker, en een introducerend artikel over de onbekende Franse auteur André Suarès, die ook figureert in *Vertaald proza*. Naast hem bevat deze rubriek werk van de Amsterdamse Vietnamees Tu, de Amsterdamse Servische Snežana Bukal, en van een tweede Fransman, Raymond Gary. In *Light Verse* een bewerking van het fameuze *Gorey's Alphabet*, een nieuwe vertaling van Poe's *The Raven*, en bijdragen van vertrouwde namen als Drs. P en E.B. de Bruyn; als nieuwelingen signaleren we Patty Scholten en Martin de Haan.

Verreweg de grootste rubriek in dit nummer is *Vertaalde poëzie*, waarin vele hoogtepunten, zoals een nieuw canto van Ariosto, twaalf gedichten van Tsvetajeva, negen liefdesgedichten van Baudelaire, vijf dizijnen van Maurice Scève, vijf ‘Tristia’ van Ovidius, vijf sonnetten van Borges, en losse gedichten van Annenski, Brodski, Poesjkin en Tjoettsjev. Maar dit maal is ook minder prosodisch werk aanwezig, van Eliot, Larbaud en Trakl.

We vragen onze lezers excuus voor het wat bleke zetsel van het vorige nummer.

Redactie

Nederlands proza

Een chemisch kind
Lisette Lewin

‘Also passen Sie auf!’ zegt de vrouw. ‘De kamer is nu vrij. Wanneer kunt u komen? Hoe lang blijft u in Jeruzalem?’ Afwachtend kijkt ze me aan. Vriendelijk, rond gezicht. Ze schuift een stuk roomtaart op een bordje en zet het voor me neer.

Nog minstens een half jaar, vertel ik haar. Tot juni. Ze kijkt verheugd. ‘Also passen Sie auf!’ Ze staat op en komt terug met een agenda. ‘Kan ik u tot juni opschrijven?’ Haar Duits heeft een zangerige, kinderlijke klank. Ze komt uit Polen. Het adres kreeg ik van een Poolse kruidenier in de straat.

Sloffende geluiden. Een dikke vrouw in gevlekte kamerjas, met daaronder een pyama, komt bij ons aan tafel zitten. Vette, grijsblonde pieken.

‘Gutenmorgen!’ zegt ze kortaf, met een zware stem.

‘Entschuldigung, maar om elf uur 's ochtends heb ik nog geen zin om mijn tanden in te doen!’

De gastvrouw staat op en brengt haar een kop koffie, schenkt mij nog eens in. Ze schuift twee schalen naar me toe, een met stukken brosse koek, de andere met de roomtaart. ‘Eet u toch,’ maant ze. ‘Ik hoop dat u nooit zo'n honger krijgt als wij in de oorlog, toen we op de vlucht waren in de Oekraïne.’

Grote tranen verschijnen in haar ogen. Ze buigt het hoofd; bruine plukken haar op een roze schedel. Ze huilt zachtjes. Mij komt ook een waas voor ogen. De vrouw in kamerjas schuift een stuk taart voor zichzelf op een bordje, steekt een stuk in haar mond, zuigt er op en slikt het door. ‘Ik zou de kamer maar nemen,’ vindt ze. ‘Er zijn meer kapers op de kust.’

De gastvrouw heeft zich hersteld. ‘Also passen Sie auf!’ waarschuwt ze. ‘De kamer is nu vrij. Maar in het seizoen zijn er altijd gegadigden.’

‘Hoeveel is de huur?’ vraag ik.

De gastvrouw kijkt naar de vrouw in de kamerjas, dan naar mij. ‘Ik vind u aardig,’ zegt ze. ‘Vierhonderd dollar per maand.’

‘Vierhonderd dollar?!’ bromt de dikke. ‘Voor die mooie kamer kun je vijfhonderd vragen!’

‘Vierhonderdvijftig dan,’ beslist de gastvrouw. Ze schuift de andere schaal naar me toe. ‘Eet u toch! Ik hoop dat u nooit zo'n honger krijgt als wij in de Oekraïne.’ Ze huilt weer.

‘Ik blijf hier ook tot juni,’ zegt de dikke. ‘Vijf of zes maanden per jaar ben ik hier. De rest van het jaar woon ik in Wenen. Als je één keer bij Frau Brodetski hebt gelogeerd kom je altijd terug. We zijn allebei weduwe. Je wordt familie.’

‘Nachon!’ beaamt de gastvrouw hartgrondig. Dat is Hebreeuws: ‘Precies!’

‘Een beetje familie kunnen we wel gebruiken,’ vindt de Weense. ‘Veel is er niet over. Niemand. Ik heb hier alleen m'n dochter.’

De gastvrouw wil weten hoe de kamer me bevalt. Is het uitzicht niet prachtig? ‘En de badkamer?’

Ik prijs de kamer. En de gezamenlijke badkamer, hoewel ik die een beetje vies vond. De kamer is schoon. Er is een balkonnetje met uitzicht op daken. Er staat een bed met een stapel dikke kussens en een gehaakte roze sprei. Om er te komen moet je langs de keuken en door de kamer, langs de tafel waar we nu zitten. De eethoek is deel van de huiskamer, waar een zitbank staat en gebloemde fauteuils, geschaard rond een tv-toestel. Had dat er niet gestaan, dan had ik me gewaand in een boek van Christopher Isherwood, in het Berlijn van de jaren twintig. Zal ik hier een paar maanden wonen? Misschien kan ik dan ook zo'n roman schrijven. Maar elke ochtend langs die tafel? Elke middag als ik thuiskom? De gastvrouw volgt mijn blik.

‘U mag hier televisie komen kijken,’ zegt ze hartelijk. ‘En er is altijd wel een bord soep. Ik wens u niet toe dat u ooit zo'n honger krijgt als wij in de Oekraïne.’ Daar zijn de tranen weer. Weer dat gebogen hoofd. Er zitten korsten op. Ik vraag me af of ze een haarziekte heeft. De Weense wil weten hoe het in Holland met het nazisme is gesteld. Ik zeg dat het wel meevalt. Ze valt me in de rede.

‘Maar uw prins Claus is toch een nazi?’

‘Welnee!’

‘Wat bent u toch naïef!’

Ik sta op om naar de wc te gaan. Onderweg doe ik een verkeerde deur open. Een weeë slaapgeur. Dichte gordijnen. Op een bed zit een vrouw in nachtjapon. Lange loshangende grijze haren. Ze kijkt op.

‘Verzeihung!’ zeg ik en doe snel de deur dicht.

Ik neem afscheid. ‘Also passen Sie auf!’ waarschuwt de gastvrouw. ‘Er is veel belangstelling voor de kamer.’ Ze bladert in de agenda. ‘Wanneer hoor ik of u komt?’ Ik beloof dezelfde avond op te bellen. Ze staat op en loopt met me naar de voordeur.

‘Het is wel gezellig voor u, dat kamers verhuren,’ veronderstel ik. ‘Dan bent u niet zo alleen.’

Stralend kijkt ze naar me op. ‘Nachon!’

Ze laat me uit. Ik loop de trap af, naar de zon.

‘Komt u vrijdagavond eten?’ roept ze me achterna.

In het centrum van de stad is een woningbureau. Het is niet makkelijk te vinden. Ik loop heen en weer, ga dan een advertentie-kantoor van de *Jerusalem Post* binnen. Achter de balie zit een mooi meisje, met lang donker haar. Ze kijkt op. Beleefd vraag ik naar het woningkantoor. De felrood geverfde mondhoeken gaan omlaag. Het hoofd buigt. Ik zie alleen nog glanzend haar. Ze gaat verder met haar werk. Haar arm smijt iets denkbeeldigs in de lucht.

‘Oversteken!’ snerpt haar stem.

‘Dank u zeer!’ roep ik woedend. ‘Werkelijk, het was erg leuk u te ontmoeten. Very nice. Sjalom!’

Een man achterin het kantoor komt dreigend half overeind. Ik maak dat ik weg kom.

Het agentschap is in een achterhuis. Een poort door en een lange gang. Er zitten Russen te wachten, die zorgelijk kijken en fluisteren. Ik betaal en krijg een lijstje adressen, met telefoonnummers. Elke dag mag ik terugkomen, als ik nog niet ben geslaagd. Mijn familie zal ik niet lastig vallen, voor ik behoorlijk onder dak ben.

Een morsig, bedompt vertrekje vol potjes en flesjes bij een snipverkouden Duitse weduwe. Elders een vrij kleine met rotzooi volgestouwde kamer in een onbereikbare buitenwijk, bij een onophoudelijk jiddisj ratelend vrouwtje. De huurkamer grenst aan haar slaapkamer. ‘Moeder, je kunt rustig vijfhonderd dollar vragen,’ heeft haar dochter in Tel Aviv gezegd. ‘Dass ist nicht teuer,’ verzekert het vrouwtje mij.

Een frisse woning in een aangeharkte tuin. De vrouw brengt me naar de achterkant van het huis waar een ruim hondehok is aangebouwd. Binnen is het vol. Een tafel. Gasstel. Bed en ijskast raken elkaar. Kleren op de stoelen. Er wonen nu nog Russen, vertelt de

vrouw. Bij de verhuizing zullen ze alles meenemen. Mijn inrichting moet ik zelf kopen. Vijfhonderd dollar per maand, zes maanden vooruit contant in bankbiljetten. Ja, zo is het nu eenmaal, als verhuurder moet je op je tellen passen, sinds de komst van de Russen, die allemaal als ze de kans krijgen de plaat poetsen zonder af te rekenen.

Voorlopig woon ik nog in een centrum voor ‘progressief jodendom’, een veredelde jeugdherberg. Ik heb een verwarmde zaal met zes bedden voor me alleen. Op de gang en in de ontbijtzaal klinkt vrijwel onophoudelijk gekrijs van Israëlische jeugd. Ook 's nachts hoor je gebonk en gekrijs. Het is betaalbaar maar als ik hier lang blijf, ben ik gauw door mijn budget heen.

Vrijdagavond sta ik met mijn bord in de rij in de eetzaal. Onder het eten converseer ik wat met een Duitse jongeman en zijn vriendin, aardige mensen. Aan onze tafel zit verder alleen nog een jonge man, met hoed op en puisten in zijn gezicht. Hij smakt en eet met open mond. Hij leest in een gebedenboek en prevelt tussen de happen door.

In de gang probeer ik naar Holland te bellen, maar er is teveel tumult. In de slaapzaal zet ik mijn computer op tafel en begin een brief naar huis. De draagbare computer heeft mijn leven onverwacht gecompliceerd gemaakt. Op het vliegveld ging een douanebeambte tegen me te keer of ik een lading drugs meesmokkelde. Met mijn creditcard moest ik duizend dollar borgsom betalen. Die krijg ik terug als ik het apparaat op de thuisreis laat zien. Dit om te voorkomen dat ik hem in Israël verkwansel. Als hij wordt gestolen ben ik het geld kwijt, want dat kan iedereen wel zeggen. ‘Welcome to Israël!’ Dat zei de gezagvoerder bij de landing, onder applaus.

Sjabbat. Zodra ik door de Jaffa-poort de oude stad binnenkom, rukt een Israëlische politieman een Arabier uit de menigte, smakt hem tegen een muur en fouilleert hem, terwijl een andere militair de arrestant onder schot houdt. Twee vrome joden in het zwart lopen snel voorbij. ‘Niet kijken!’ zegt de een tegen de ander in het Amerikaans. Ik koop een broodje, wil nog koffie drinken, maar kan ineens in mijn depressie en heimwee de toeristenstroom en de sfeer agressieve verkoop op de exotische markt niet meer aan. Ik neem het broodje mee naar mijn slaapzaal en kruip in het bed met het beste leeslicht, een bovenbed. Nog een half jaar, min vijf dagen.

9

Zaterdagavond. Aan de balie zit een jonge vrouw als een oud Italiaans schilderij. Bleek gezicht, zware vracht als een deken van honingkleurige krullen. Ze spreekt me aan in ontluisterend kauwgom-Amerikaans. Morgenochtend vóór negen uur moet ik de kamer ontruimen en betalen. Er komt een groep.

Ontruimen?! Hoe kan dat nou? Ik heb die slaapzaal toch gereserveerd? Waar moet ik naar toe? Naar een duur hotel? Hoe lang kan ik dat volhouden? Morgenochtend ontruimen, dat gaat niet, vertel ik het meisje.

'So check out now!' snauwt ze.

Vuile teef! Tyfus, kankerwijf! Kutwijf! Ik voel een sterke drang om die haren te grijpen en haar in het gezicht te slaan.

'Ik verdom het!' schreeuw ik. 'Zie maar dat je me weg krijgt!'

Ze legt duim en twee vingers van één hand tegen elkaar, het Israëlische gebaar van 'wacht even!' Ze pakt de telefoon, praat en legt neer. 'U kunt nog tot dinsdag blijven.'

Ik bijt op mijn lippen om de tranen tegen te houden. Maar dat lukt niet meer.

In de stampvolle bus terug, waar ik tussen oude mensen sta ingeklemd, van wie enkelen invalide, zit een bloedmooie vrouw met ontevreden, gepenseelde mond en boze ogen, naast haar dochtertje, dat ook een volle plaats in beslag neemt.

Elke uitbater van een hondehok, dat ik vandaag mocht bezichtigen, wil 500 dollar per maand, en zes maanden vooruit. De Russen, ziet u. Die zijn onbetrouwbaar. Bij ons zou je dat eens moeten zeggen over de joden! Welkom, Russische joden, in het Joods Nationaal Tehuis!

In mijn slaapzaal, op bed, blader ik in mijn lijstje van het agentschap. Kijk op mijn horloge. Nog één nummer zal ik bellen.

'Welcome!' zegt Rivka, de dochter des huizes. Door de tuin komt ze naar me toe. De taxichauffeur zet mijn koffers voor het hek. We dragen de bagage de tuin in en gaan het huis binnen. Mijn computertas neem ik mee. Aldoor heb ik het hengsel stevig vastgehouden. Een oude man staat op en geeft me een hand. Hij draagt een dikke wollen Noorse trui met zwarte figuurtjes erin gebreid. Zijn rechteroog is van glas.

'Hebt u het geld bij u?'

Hij gaat aan tafel zitten, wijst op een stoel naast zich. Ik ga zit-

ten. Gisteravond was ik hier ook. In de tuin staan twee stenen huisjes. Een ervan staat leeg. In het andere wonen twee Israëlische studentes. Het lege huisje is per volgende maand verhuurd, maar dan gaan ook de studentes weg en kan ik daar wonen. De man heeft de huisjes zelf gebouwd. Knap hoor! Eliëzer heet hij. Ingenieur in ruste. Het huis staat in de villawijk Beth Hakerem. Een koppige architect begon in 1922 te bouwen, op grond die daarvoor als te stenig gold. Eliëzers ouders waren bij de eerste bewoners. De grens van de buurt werd dag en nacht bewaakt, tegen vijandige Arabieren. Nu geldt het als de veiligste buurt van de stad.

In de kamer waggelt een jongetje van een jaar of anderhalf, Rivka's kind. Er is bezoek, een man en een vrouw. Amerikanen. De vrouw prijst met hoge uithalen de schoonheid van het kind. Het zet het op een dreinen en kruipt bij Rivka op schoot.

Eliëzer toont me een papier waarop hij een berekening heeft gemaakt. De reden dat ik gisteren ja zei, was vooral dat hij maar drie maanden huur vooruit eiste, in plaats van een half jaar. Eliëzer kijkt me aan met zijn ene oog en begint te ratelen. Hij spreekt uitstekend Engels. Behalve de huur wil hij duizend shekel borgsom, ‘voor het geval u iets breekt.’ Ik krijg een telefoontoestel, maar alleen voor inkomende gesprekken. Opbellen kan ik bij hem in de huiskamer, voor ‘dezelfde prijs als de bus’, wat krankzinnig is, maar het kan ook in het hotel op de hoek. Elektriciteit is apart. Heb ik lakens bij me? Nee? Hij kan me een stel verkopen. Hij vraagt iets aan zijn dochter in het Hebreeuws. Onwillig geeft ze antwoord, met zachte stem.

‘Mijn dochter zegt dat lakens vijftig shekel kosten. Geeft u nu het geld maar.’

Ik vraag om een kwitantie. ‘Als u denkt dat u daarvan beter slaapt!’ zegt hij, onaangenaam sarcastisch. Lachend kijkt hij om, naar het gezelschap. Langzaam begint hij te schrijven. Ik haal een mapje te voorschijn met een dik pak bankbiljetten. Die heb ik vandaag bijeengegaard, bij de bank en met al mijn girocheques bij het postkantoor. Met vlijmscherpe schrik merk ik dat ik mijn antieke ketting ben verloren, die van mijn grootmoeder was in Duitsland. Die ketting hoorde bij me. Ik sta er mee op veel foto's. Een slecht voorteken. De kamer draait. Koud zweet breekt me uit. Ik voel mijn haar nat worden. In mijn darmen rommelt het. In een visioen zie ik mezelf opstaan, twee shekel twintig op tafel leggen voor de telefoon, een taxi bellen, wegrijden. De stemmen klinken ver weg.

Ik klem me vast aan de tafel om niet flauw te vallen.

Eliëzer geeft me een papiertje waarop hij het bedrag heeft geschreven. Ik leg de bankbiljetten op tafel. God zegen de greep. Ik weet dat ik het niet moet doen. Machteloos kijk ik toe hoe Eliëzer ze in zijn portefeuille bergt.

De gasten gaan weg. De vrouw nodigt me uit om eens langs te komen, een paar huizen verderop. Ze geeft me haar telefoonnummer.

‘Maar niet op vrijdagavond of zaterdag!’ bitst ze. ‘Dan neem ik de telefoon niet op!’

Rivka komt me halen en vraagt of ik mee wil met de auto naar de supermarkt. Die is 's avonds open. Ik heb nog niet uitgepakt. In het huisje is geen enkele warmte, geen handdoeken, geen gordijnen, geen kachel. Eliëzer bracht een paar versleten lakens die hij me verkocht voor de nieuwprijs. Op mijn aandringen bracht hij een elektrisch kacheltje. Hij had toch wel goed duidelijk gemaakt dat elektriciteit apart werd berekend?

Rivka is aardig. In de supermarkt geeft ze kordaat advies.

‘Dat moet u hier niet kopen! Veel te duur.’

Op de terugweg vraag ik, om uit te horen, naar haar man.

‘Ik heb geen man,’ zegt ze trots.

Dat vermoedde ik al. ‘Gescheiden,’ begrijp ik. ‘Zoals iedereen.’

‘Ook niet gescheiden.’

Een vriend gehad, dan. Ook niet? Is het verhaal van de maagd Maria dan toch waar? Rivka legt uit. Het kind komt uit een laboratorium. Ze is zevenendertig en wilde nog baren. Een huwelijksmakelaar haalde niets uit. Een advertentie evenmin. Kunstmatige inseminatie is eenvoudig in Israël. De overheid wil graag veel kinderen. Het is gebeurd in het ziekenhuis waar ze werkt. Haar vader vond het goed.

‘Aardige man, je vader,’ zeg ik.

‘U kent hem niet,’ zegt Rivka.

De verhouding tussen Eliëzer en mij kun je niet ontspannen noemen. 's Ochtends vroeg bel ik bij hem aan. Hij doet open, in die Noorse trui met zwarte figuurtjes erin gebreid. Het is een lange man. Hij kijkt op me neer, met zijn ene oog.

‘U hebt de kachel weggehaald,’ zeg ik, met nauwelijks bedwongen drift.

‘Die kachel was toch niet goed? Dat heb je zelf gezegd!’

Twee uitdrukkingen liggen hem in de mond bestorven: ‘dat heb je zelf gezegd’, kenmerk van de tiran die met demagogie de ander in het nauw drijft, en: ‘dat breng ik u in rekening!’

Rillend lag ik de eerste nacht op de ochtend te wachten. Van de twee staven van het kacheltje gloeide er één, zwakjes. Er waren niet genoeg dekens. Een paar uur zat ik, met een deken om me heen, bij het brandende gasstel. Uit de douche kwam koud water. Ik beklaagde me. Wat die douche betreft, daar zou ik plezier van beleven. Die gaf heerlijk warm water, beloofde Eliëzer me. Maar uitsluitend tussen vijf en zeven 's avonds. Het werkt namelijk op zonne-energie. Dat blijkt een hobby van hem te zijn. Op zijn dak staan twee grote apparaten, die de zonnewarmte moeten opvangen. Hij is vaak op het dak. In die Noorse trui met zwarte figuurtjes.

Gisteravond kwam ik laat thuis. De elektrische kachel was weg. Er stond een oliekachel die van de roest bijna uit elkaar viel. Geruime tijd, met mijn jas aan, probeerde ik vergeefs met lucifers het ding aan de gang te krijgen. Nu begrijp ik waar de uitdrukking ‘steenkoud’ vandaan komt. Dat is als je tussen vier stenen muren zit, in een tuin, en er is geen kachel. Van slapen is weer niet veel gekomen.

Eliëzer zet het op een schreeuwen. Daaraan ben ik al gewend. Met de luide stem van een hardhorende begint hij een onstuitbare monoloog, over hoe hij nu eenmaal is, in dit ondermaanse, dat hij veel vrienden heeft over de hele wereld, en dat deze hem iets heel bijzonders vinden. Dan volgt een reeks quasi-Glosofische waarheden als koeien. Hij zal die kachel wel repareren. Daar is hij gisteravond ook al mee bezig geweest, maar dat weet hij nou zo langzamerhand van mij: hij krijgt geen greintje dankbaarheid. Als ik de kachel kapot heb gemaakt, brengt hij het me in rekening. Het is een mooie, dure kachel.

Benieuwd of hìj dat stuk oudroest aan het branden krijgt. Nee hoor! Een heel pak lucifers is er al aan opgegaan. Hij is al minstens een half uur bezig en praat maar. Zo komt de dag wel om. Ik ben hier om te werken. Hij verdrijft de tijd met irriterende vragen, hoe oud ik ben, of ik geen vriend heb. Ik vraag hoe oud hij is. Hij glimlacht geheimzinnig: ‘Ik zie er jonger uit’. ‘Dan moet hij minstens ver over de tachtig zijn,’ denk ik. Ik dring aan. Hij is 75. En dan, warempel, begint er toch iets te vlammen. Zwarte rookwolken ver-

laten het roestige toestel. Hoestend en tranend gooi ik de ramen open. Eliëzer begint een college over hoe men fout een kachel kan aansteken, zodat hij gaat roken. Maar de rook zakt en ik verzoek hem weg te gaan. Nu het warm is blijf ik vandaag thuis om te lezen en brieven te schrijven. Ik posteer de computer op tafel, bedenk dan dat ik eerst iemand moet opbellen. Eliëzer heeft een telefoon op tafel gezet, met een slot erop. Een misselijk makend gezicht.

Ik loop naar hotel Reich, op de hoek, dat een publieke telefoon heeft, met muntjes. Mijn muntje blijft in de gleuf steken en er moet een monteur bij komen.

Als ik thuis kom is de kachel uit. Schreeuwend komt Eliëzer naar buiten. Of ik misschien wil dat er brand komt?! Als ik wegga moet ik de kachel uitdoen!

'Waar bemoeit u zich mee?!' schreeuw ik, razend. 'Ik was even opbellen, omdat u dat idiote slot op de telefoon zet! Het werd eindelijk een beetje warm in die Siberische cel.'

Schreeuwend komt hij binnen, dat ik zijn huisje niet waard ben, dat hij vrienden heeft over de hele wereld, omdat hij iets bijzonders is en zo iemand als ik heeft hij nog nooit ontmoet. Maar de ene mens is de andere niet en goed dat hij zo'n wijze man is die zoveel levenservaring heeft, anders zou hij nog kwaad worden. In mijn keukentje zoekt hij naar lucifers.

'Gaat u alstublieft weg,' zeg ik. 'Ik heb het liever koud dan dat u hier nog blijft.'

Hij verdwijnt. Ik doe het raam open. Buiten wordt het langzamerhand lekker warm.

Eliëzer komt er weer aan. 'Het wordt vanmiddag twintig graden,' kondigt hij aan. Ik vind hem ineens aandoenlijk. Ik heb ook een beetje berouw. Hij kon niet weten dat ik maar even weg was. Brand heb ik ook liever niet. Ik heb boeken bij me, waarop ik erg ben gesteld.

'Dat is fijn, Eliëzer,' zeg ik. 'Dank u wel, dat u me dat komt vertellen.'

Het wordt inderdaad warm. Ik trek mijn korte broek aan en ga met een boek in de tuin zitten. Heerlijk, op een decemberdag! Laat ze in Holland maar kleumen bij de centrale verwarming! De tuin is een beetje burgerlijk. Een rotstuin met vooral cactussen en vetplanten.

Eliëzer komt er aan, ziet mijn korte broek en zegt: 'Zo, nou

geniet u tenminste.'

Hij blijft rondscharrelen tussen de cactussen, nog steeds in die Noorse trui. Dat is toch beter dan een hemd met korte mouwen. 'Dit is een heel bijzondere tuin,' vertelt hij me. 'Van alle uithoeken van de wereld komen hier mensen om hem te bewonderen.'

Ja, zeker die toeristen die er ook zijn ingetuind!

Hij loopt naar zijn huis en komt terug met een wollen kleedje. Dat kan ik voor mijn bed leggen. Dat is lekker voor mijn voeten. Hij zegt er niet eens bij: 'Dat breng ik u in rekening!' Morgen zal hij gordijnen ophangen.

'Dank u. Eliëzer,' zeg ik. 'Wie weet sluiten we nog vriendschap, u en ik.'

'Waarom niet?' zegt hij en in zijn echte oog glinstert een traantje.

'Die borgsom krijg je nooit terug!' voorspelt Eddo, die hier correspondent is. 'Hij vindt altijd wel iets, dat je kapot hebt gemaakt. Had mij maar eerst opgebeld! Je had dat nooit moeten doen. Het is hier een alledaags verhaal. Het overkomt vooral Russen, die overheidsgeld krijgen om een nieuw leven op te bouwen. Dat zijn ze dan in één keer kwijt.'

De studentes zijn onzichtbaar. Hun huisje is altijd potdicht. Ik zou ze wel eens willen vragen of zij eind van de maand hun borgsom terugkrijgen.

Mijn wc is verstopt. Het ergste is dat ik nu weer moet aanbellen. Ik verman me en ga naar het huis. Verwacht de Noorse trui. Rivka doet open.

'O, dat gebeurt wel vaker,' zegt ze. 'Niets aan de hand hoor! Vanmiddag is mijn vader thuis. Die repareert dat direct.' Ik nodig haar uit op de koffie.

Ze zit bij me op bezoek. Ze heeft ook een tijdje in het huisje gewoond, vertelt ze. Sinds de geboorte van haar chemisch kind woont ze weer in het ouderlijk huis. Ze vertelt over het ziekenhuis waar ze werkt. En dat ze wel weer een kind zou willen. Haar moeder is aan kanker gestorven. Ik waag een woordje over mijn problemen met haar vader, maar ze valt me in de rede en staat op.

'Daar bemoei ik me niet mee.'

Eliëzer is thuis. Hij schreeuwt dat het mijn schuld is dat de wc verstopt is. Ik heb er watten ingegooid of maandverband. Als er een loodgieter bij moet komen, moet ik het betalen. Ik krijg een ingeving:

‘Eliëzer,’ zeg ik. ‘Houd alsjeblieft de borgsom en laat me vrij. Geef mij twee maanden huur terug!’

‘Dat doet hij nooit!’ denk ik.

Hij wordt geweldig kwaad en gaat me beledigen. Ik ben zijn huisje niet waard. Ik ben niet in staat te appreciëren hoe bijzonder hij wel is, want hij heeft immers vrienden over de hele wereld, en ik heb hem van het begin af aan het leven zuur gemaakt over die kachel en dat warme water, kortom hij zal er over denken, want hij is me liever kwijt dan rijk.

Mijn neef leent me een kachel. Van mijn tante krijg ik zo lang een warme deken. Het wordt weer sjabbat.

Ik begin de dag vredig, zet koffie, kook een eitje, lees wat, rillerig bij m'n straalkacheltje, tik een stukje brief, ga wandelen. Omdat er geen bussen rijden en nergens taxi's te bekennen zijn, moet ik wel een uur lopen om die vermaledijde villawijk uit te komen. Ik beland bij het Hilton, bestel een glaasje voor de prijs van een nieuw straalkacheltje, loop naar huis, drink een paar biertjes uit de ijskast, kruip in bed. Midden in de nacht schrik ik wakker. Ik besef dat ik het hier niet langer uithoud. Eliëzer heeft beloofd mij twee maanden huur terug te betalen. Maar zal hij zijn belofte houden? Het is niets voor hem. Ik raak in paniek, sta op en probeer te lezen.

Hij doet open, in z'n Noorse trui.

‘Eliëzer,’ zeg ik, zo kalm mogelijk. ‘Ik moet elders aanbetalen. Kunt u me vast het geld geven?’

‘Eind van de maand. Als u weggaat.’

‘Nee, nu alstublieft.’

Hij begint over de wc die hij heeft gerepareerd. Of die nu niet geweldig doorloopt?! Ik mag blij zijn dat hij het zelf heeft gedaan, omdat hij nu eenmaal zo handig is; anders had die verstopping weken kunnen duren. En ik hoef nu geen loodgieter te betalen.

‘Eliëzer, het geld alstublieft!’

‘Vanavond krijgt u een cheque van me van 400 dollar.’

‘Achthonderd dollar, Eliëzer!’

Hij zet een keel op. Hij moet nu weer naar dat agentschap en al die moeite, 400 dollar en geen cent meer.

‘Ouwe zwendelaar,’ schreeuw ik. ‘Ik gil hier de hele buurt bij elkaar als ik mijn geld niet krijg!’

De deur van het andere huisje gaat open en er verschijnt een verschrikt meisjesgezicht. ‘Luister!’ roep ik tegen haar. De deur slaat weer dicht. Ik hoor een slot.

‘Vanavond krijg je een cheque, hoer!’ schreeuwt Eliëzer. ‘Maar dan direct mijn huisje ontruimen!’

‘Geen cheque!’ schreeuw ik. ‘Dàt vertrouw ik niet! Achthonderd dollar in sjekkels. Contant graag!’

Hij rent langs me heen, stormt m'n huisje binnen en komt eruit met zijn eigen kapotte straalkacheltje. Hij rent het huis binnen, komt naar buiten en verdwijnt. Naar de bank, neem ik aan. Ik ga naar het hotel om de koers te vragen.

We zitten weer aan tafel. Hij heeft een briefje geschreven dat ik verder van alle aanspraken afzie.

‘Wat?!’ roep ik. ‘Jij die duizend shekel houden en deze hele maand huur voor vijf dagen?! Nu wil ik ook de borgsom terug!’

‘No! No! No!’ schreeuwt hij. ‘Jij weet zelf niet wat je zegt!’ Hij heft de hand om me te slaan, laat hem zakken en zegt dan ineens rustig: ‘Goed blijf maar tot maart. Het kan me niet schelen.’ Hij maakt aanstalten om zijn geld weer op te bergen.

Dodelijk geschrokken zet ik een kras, die voor mijn handtekening moet doorgaan.

Terwijl hij achter me staat te schreeuwen, smijt ik mijn koffers vol en sjouw alles naar hotel Reich, op de hoek. Het is een paar keer lopen. Dat doe ik liever dan een taxi bellen in die kamer van hem.

In het hotel is het heerlijk warm en er is altijd warm water, ook 's ochtends. Ik neem een bad, kruip in bed en kom de hele dag niet meer buiten. 's Avonds is de eetzaal en de gang vol met honderden mannen in zwart laken met hoge hoeden en baarden. Ze houden elkaar bij een knoop vast om iets te betogen. Er is een vergadering van de orthodoxe Sjass-partij. Letterlijk word ik om de tuin geleid, naar een ander eetzaaltje, want ze mogen mij niet zien, ‘omdat u een lange broek draagt’. De vergadering bestaat uit instemmend meehummen en met het hoofd wiegen met de voorzanger. Later op de avond raken ze allemaal in extase en het loopt uit in een eensgezind geschreeuw, in antwoord op het geschreeuw van de man achter het katheder.

In het andere zaaltje zit een groep Russen te eten. Ik bestel het

hele menu, *glatt kosjer*, en een fles rode wijn. Heerlijk. Een vrouw aan het tafeltje naast me spreekt me aan. ‘Weet u niet wat er gebeurd is?’

Ik weet van niets. Er is een politieman ontvoerd. Van de grensbewaking.

's Anderendaags wordt zijn lijk gevonden, zwaar verminkt. Nissim Toledano heette hij. De regering zet 415 moslims de Libanese grens over. Ze wonen in tenten in de sneeuw en zijn dagelijks wereldnieuws.

Lente. Heerlijk weer. Ik heb een atelierwoning, in een bloeiende rotstuin, met veel lavendel. Ik ga naar het postkantoor om geld te halen, koop in een winkeltje een zak brosse koekjes, eigen huisbaksel, maak hier en daar grapjes met de winkeliers, drink een beker wortelsap aan een kraam, wandel naar huis, in de zon. Ik ben gelukkig. Ik woon in Jeruzalem! Ik houd van Israël.

's Middags ga ik naar een vriendin die in Beth Hakerem woont. Altijd als ik hier uit de bus stap, kijk ik schichtig of ik de Noorse trui zie. Dat zou ik niet kunnen verdragen. Mijn vriend Uri maakte, keurig aangekleed, als vertaler van de Nederlandse ambassade (wat hij ook is) zijn opwachting bij Eliëzer en kreeg onder luidruchtige protesten 500 shekel van hem terug.

Ik koop een bos bloemen op het pleintje, wandel door het parkje naar mijn vriendin.

Op een bank zit een vrouw met een kinderwagen. Bij haar staat een klein jongetje. Ik loop er langs. Ik herken Rivka. Ze herkent mij ook, dat zie ik aan haar gezicht dat rood wordt. Ze groet me niet, buigt het hoofd naar het jongetje, dat ze zachtjes toespreekt.

‘Rivka,’ wil ik zeggen. ‘Wees niet boos op me. Blijf niet bij je vader wonen. Zoek een huis voor jezelf en je kind. Maak nog iets van je leven!’

Maar ik zeg niets. Ik groet haar niet eens. Haar buik puilt uit en een zwangere vrouw moet je niet uit balans brengen.

Bauers gelijk
L.H. Wiener

Toen ik op 19 mei 1993, 's avonds laat, na het bijwonen van mijn laatste bestuursvergadering van de Stichting Schouwburg en Muziektheater, de deur opende van café Kalfshoven, op de hoek van de Breestraat en de Kloostervest, wist ik nog niet dat ik samenliep met omstandigheden die mij in een verhaal zouden binnenvoeren dat ik alleen nog maar hoefde op te schrijven. Een verhaal bovendien, zoals een verhaal behoort te zijn; met een midden, een begin en een eind.

Gemiddeld eenmaal in de zes weken zocht ik mijn heil in dit zo'n beetje bruinste café van de stad. En dan altijd tegen sluitingstijd en altijd na afloop van een bestuursvergadering van de Stichting Schouwburg en Muziektheater, waarvan het bijwonen in steeds sterkere mate een behoefte aan doorspoelen bij mij teweegbracht.

In 1993 was Kalfshoven nog een café waar men rond het middernachtelijk uur min of meer bekende stadgenoten aan de toog kon aantreffen, zoals: would-be schilders, pseudo-schrijvers, valse musici, vermeende verzetshelden en roddelende raadsleden, waarbij iedereen het altijd beter wist dan de ander en niemand luisterde naar iemand. Maar niet alleen de scheppende en prominente medeburger kon men daar aan eigen glorie ten onder zien gaan, ook de opscheppende gewone man bleek regelmatig in staat tot het luidkeels rechtvaardigen van zijn weggesmeten leven, zoals op 19 mei 1993 weer overduidelijk werd gedemonstreerd door een varkenskop op gympen, die met zijn gebral de hele bar terroriseerde. Er heerste daar een verhitte, explosieve sfeer en daarom nam ik plaats aan een tafeltje achter in het café. Ik trok het die avond ter vergadering gepresenteerde EINDRAPPORT INZAKE DE ORGANISATIE VAN DE STICHTING SCHOUWBURG EN MUZIEKTHEATER van de firma Breenberg & Haverschmidt tevoorschijn, las het woord *poppenkast* dat ik in een soort nerveuze roes op het omslag had geschreven en begon, als om mijzelf nogmaals te kwellen, onder langzaam doorbladeren de door mij gemarkeerde plaatsen van het woord *flexibiliteit* te tellen, terwijl ik als tegenwicht mijn gedachten

leidde naar het jaar 1989 en de voorstelling van *A Midsummernight's Dream*, gegeven door de leerlingen van mijn school, bij ruimtegebrek in de aula van de Johannes Postma Scholengemeenschap. Een opvoering die in de plaatselijke pers zo lovend was besproken dat de toenmalige direkteur van de schouwburg het gebouw voor een extra uitvoering kosteloos beschikbaar had gesteld.

De echte schouwburg.
Met glazen deuren en kroonluchters.
Met portiers en pluche stoelen.
Met kleedkamers en komputer-gestuurde belichting.
En het was opnieuw een onvergetelijke avond geworden.

...de flexibiliteit van de organisatie als geheel... de organisatie moet gekenmerkt worden door flexibiliteit... de flexibiliteit van de organisatie vereist... uit het oogpunt van flexibiliteit... teneinde naast duidelijkheid ook flexibiliteit te geven...

Ik kreeg het vermoeden dat het advies van de organisatie-deskundigen neerkwam op het nastreven van wat meer flexibiliteit binnen de organisatie.

De vergoeding voor dat advies: een halve ton.
Als geld ooit kon stinken dan was het wel nu.
Even gorgelen.

Café Kalfshoven had in die tijd een tamelijk flexibele barkeeper, die niet te beroerd was om eveneens bestellingen op te nemen in de zaal en ik bestelde twee keilen, een voor mezelf en een voor het organisatie-rapport van de firma Breenberg & Haverschmidt.

Ik nam een lange teug bier en liet mijn aandacht enkele momenten verzwelgen door het kabaal dat nog steeds rond de bar opsteeg. Wie het hardste schreeuwde had gelijk; daar leek de diskussie ongeveer op neer te komen.

Ik keek om.
En keek recht in de varkenskop van het varken op gympen.
Zijn blik hechtte zich een ogenblik aan de mijne, terwijl hij met veel volume aan de omstanders kenbaar bleef maken hoe het zat, of juist niet zat.
Een medemens.
Of men wilde of niet.
In gedachten tilde ik hem op, rolde hem over mijn schouder,

manoeuvreerde zijn hulpeloze voeten en lillende hammen door de deur naar buiten om hem vervolgens aan de overzijde van de straat in de singel te dumpen.

Plons!

In gedachten, ja.

In de onmacht dus om het ook te dóen!

Door de ziekte en het overlijden van de vorige directeur is binnen de stichting een impasse ontstaan met negatieve gevolgen voor het werkklimaat die, in afwachting van de komst van de nieuwe directeur, door bestuur en medewerkers naar vermogen is opgevuld.

Een impasse is een vastgelopen situatie, waarvoor geen oplossing bestaat. Dat hadden de heren Breenberg en Haverschmidt nog helemaal niet zo slecht geformuleerd, alleen was het niet de vórige direkteur die de impasse had veroorzaakt, maar de nieuwe. En was het niet de vórige direkteur die zo goed als iedere werknemer bij de schouwburg tegen zich in het harnas had gejaagd, maar de nieuwe.

Als vertegenwoordiger van de school was ik in kontakt gekomen met de direkteur van de schouwburg. De vorige, wel te verstaan. Een kleine, gezette man, een *mensch*, zoals ik direkt konstateerde, maar met een te grauwe huidskleur en nog veel zieker dan ik aanvankelijk al had gevreesd. Hij had mij kort voordien opgebeld met een genereus aanbod, de schouwburg betreffende.

Dat was geweest in het jaar 1989, toen hij nog leefde.

Ik bladerde terug naar een andere door mij onderstreepte passage.

Het bleek niet mogelijk een compleet beeld te krijgen van de werkdruk op de Technische Dienst in de Schouwburg, aangezien het voor sommigen, ook na herhaaldelijk verzoek, niet mogelijk bleek op te geven hoeveel uren men de afgelopen periode gewerkt had.

Lees: sommige medewerkers van de Technische Dienst lieten merken dat wij konden doodvallen met ons organisatierapport.

Ik begon weer flitsen terug te zien van de bestuursvergadering van die avond, absoluut mijn laatste.

Voor de zoveelste maal dat infantiele gedoe van de rokers in het

gezelschap, die volgens afspraak niet voor negenen mochten opsteken en daarom om tien voor negen al demonstratief hun rookwaren te voorschijn brachten en gniffelend en samenzweerderig knipogend de klok in de gaten hielden, totdat de sekondewijzer door de twaalf gleed en er zowat een half gejuich opging. Een beeldend kunstenaar, een architekt, een financieel deskundige, een violiste; alle vier toch vooraanstaande burgers, maar zich gedragend als een stelletje giechelende bakvissen, die zich naar willekeur lieten manipuleren.

En dan van negen tot tien nog wat obligaat gebazel tot de wijn rondging en men niet verder meer kwam dan het verzoek of het misschien ook op een 'A-viertje' kon worden gezet, zodat men het thuis nog eens rustig kon bestuderen.

Per vergadering was ik meer gegeneerd geraakt en die gêne, hoewel aanvankelijk van plaatsvervangende aard, was steeds persoonlijker geworden, want wat dééd ik nog te midden van dit gezelschap, waarvan ik mijzelf ooit schijnheilig had wijsgemaakt misschien wel iets te kunnen leren; ooit, toen de vorige direkteur mij, kort na onze kennismaking, had aangeboden een vakature in dit bestuursorgaan op te vullen en schijnheilig omdat de vaste zitplaats in zowel schouwburg als muziektheater, waarover men als bestuurslid gedurende de hele zittingsperiode vrij kon beschikken, bij mijn overwegingen zogenaamd geen enkele rol hadden gespeeld.

Maar waarom dan niet tussentijds opgezegd?

Beter ten halve gekeerd, dan ten hele gedwaald.

Zoiets bestond toch?

Ja, zoiets bestond.

Waarom dàt dan niet gedaan?

Omdat de spiritualiteit van de vorige direkteur en zijn onverschrokken gevoel voor humor mijn respekt had afgedwongen, omdat ik het als laf en stijlloos beschouwde om hem tijdens het verbrozingsproces van zijn leven de rug toe te keren, daarom.

Maar dan zou op de onafwendbare dood van de vorige direkteur ook onafwendbaar jouw opzegging hebben moeten volgen.

Ja, verdomme... ja...

En nog had ik in één slag mijn zelfrespekt kunnen herwinnen, letterlijk, als ik op 19 mei 1993 mijn vuist met een dreunende slag op

de bestuurstafel had laten neerkomen en het rapport had verscheurd, voor de ogen van het voltallige bestuur. En nu het te laat was cirkuleerde die onmachtige fantasie onophoudelijk door mijn brein. Daar stond ik, met de flarden van het rapport over de hele tafel verspreid. Ik keek de nieuwe direkteur strak aan en voegde hem toe dat er toch moeilijk van een *extern* organisatiebureau sprake kon zijn als je al eerder zó regelmatig zaken had gedaan met dezelfde firma dat men elkaar over een breed front tutoyeerde, zoals tijdens de presentatie op schaamteloze wijze was gebleken. *Extern* betekende: onafhankelijk. Althans, dat is wat het zou hòren te betekenen, meneer de nieuwe direkteur.

Onafhankelijk!
Hoort u dat!
Maar gedachten kan men niet horen.
Evenmin als voornemens.

Ik bladerde verder door het rapport, terwijl opnieuw een hete golf irritatie door mij heen ging.

In de persoon van de heer Bauer heeft het bestuur een directeur kunnen aantrekken, die berekend is voor zijn taak. Dit betekent dat het bestuur zich weer kan beperken tot zijn bestuurlijke taak en de verantwoordelijkheid en de zorg voor de dagelijkse gang van zaken kan overlaten aan de directie.

Lees: de direkteur wil door het bestuur zo min mogelijk op zijn vingers gekeken en voor zijn voeten gelopen worden en gebruikt ons organisatierapport als dekmantel voor zijn plannen, vandaar dat tijdens eerdere bestuursvergaderingen door hem geopperde ideeën aangaande het funktioneren van sommige werknemers woordelijk in het rapport zijn terug te vinden.

De directeur heeft voor zijn oordeelsvorming over de interne organisatie de uitkomsten van dit organisatie-onderzoek willen afwachten.

Lees: wij hebben voor de uitkomsten van ons organisatie-onderzoek het oordeel van de direkteur over de interne organisatie afgewacht, want wij belazeren de kluit.

Zouden ze gewoon een borrel zijn gaan drinken in hun stamkroeg in Den Haag? Althans, stamkroeg uit de tijd dat Bauer nog op het

Ministerie van Financiën werkte en regelmatig een beroep deed op Breenberg en op Haverschmidt? Zoals hij zelf eens had losgelaten in een bui van direktorale overmoed. Zou Bauer gewoon hebben opgegeven hoe hij de zaak gereorganiseerd wilde zien? Op een velletje papier de namen van wie mochten blijven en wie niet? De beknotting van de macht van het bestuur? De frontale uitdunningsaanval op de Technische Dienst? Zijn persoonlijke, door gemeentegelden gefinancierde coup?

En dan het plan.

(Zeg het maar. Hoe zullen we het noemen? *Een impasse, ontstaan door de ziekte en het overlijden van de vorige direkteur?* Klinkt aannemelijk. Helemaal niet zo gek. Doen we).

En vervolgens het gebruikelijke protokol: een introduktie bij het personeel, een rondje gesprekken, een evaluatie, een groepsgesprek, een voorlopige balans, een aantal aanvullende interviews, nog een evaluatie, opnieuw een voorlopige konklusie en ten slotte het eindrapport.

Om de hele show af te ronden met een efficiënte presentatie. *Low key*.

Low profile.

(Wat dacht je van Bob Kamminga?)

De heer Kamminga, luisterend naar de voornaam Bob en als onder-adviseur werkzaam bij organisatiebureau Breenberg & Haverschmidt, had juist op de avond dat hij het eindrapport inzake de organisatie van de Stichting Schouwburg en Muziektheater namens de opstellers kwam presenteren, tot zijn spijt, weinig tijd. Zo deelde de nieuwe direkteur de vergadering ter introduktie mede. De heer Kamminga moest namelijk diezelfde avond nog met vakantie, wat echter geenszins betekende dat het rapport niet grondig kon worden doorgenomen, al sprak het eigenlijk voor zich, waarna de nieuwe direkteur met een joviaal handgebaar aangaf dat de heer Bob Kamminga van wal kon steken en deze met gepaste trots en in morsdood Nederlands vermeldde dat na uitvoering van de aanbevelingen zoals gedaan in het nu voorliggende eindrapport een forse kostenbesparing tegemoet gezien mocht worden, zoals gerubriceerd in een aparte bijlage. Dat dit gunstige saldo bijna geheel bereikt werd door de voorgestelde mutaties in het werknemersbestand behoefde verder geen betoog. Waren er wel-

licht nog vragen? Niet? Als u mij dan zoudt willen verontschuldigen...

Dát was het moment geweest!

Dáár had ik me moeten verheffen en mijn aanval lanceren. De vorige direkteur verdedigen tegen de valse aantijging als zou het werkklimaat verpest zijn geraakt tijdens zijn ziekte en na zijn overlijden. Hoe dùrft u, meneer de nieuwe direkteur! Ik was hier eerder dan ú en ik wéét hoe de werksfeer in de beide gebouwen was voordat ú het roer overnam. Uw voorganger was misschien niet zo gehaaid en zakelijk als u, dat kan best zijn, maar hij was een *mensch!* En u níet! Daarom werd híj gewaardeerd; omdat hij juist díe eigenschappen miste die ú kenmerken, te weten: arrogantie, ijdelheid en machtswellust. Dát waren de woorden geweest!

Zo had ik me moeten verheffen, eerst mijzelf en dan mijn stem; mijn verontwaardigde bloed ruisend in mijn keel, om daarna het rapport aan stukken te scheuren en die vergaderkamer voor altijd te verlaten, de deur met een dreun achter me dichttrekkend.

Maar ik was weggezakt in een soort verdoving en had niet gesproken en toen de deur in het slot viel bleek de heer Kamminga te zijn vertrokken en het volgende punt van de agenda aan de orde.

En zo had ik daar gezeten, beschaamd starend op het woord *poppenkast*, trachtend mijn ademhaling te reguleren.

Waar was het misgegaan?

Laffe lijdzaamheid kon ik mezelf niet aanrekenen. Ik was geladen van huis gegaan, terdege voorbereid en vastbesloten Bauer te ontmaskeren. Maar ik had het gevoel gekregen alsof mij onverwachts alle wapens uit handen waren geslagen. En plotseling realiseerde ik me waardoor dat zo was. Het kwam door de ongehoord botte wijze waarop Bauer in de gehele procedure rond het organisatierapport, tot aan de presentatie ervan toe, blijk had gegeven van zijn minachting voor zowel bestuur als werknemers. Daarover had men zich kunnen opwinden, wat niemand deed, men had er door overbluft kunnen worden, zoals ik, maar men kon Bauer er niet meer mee ontmaskeren, want hoe kon men nog ontmaskeren wat hij zelf al met zoveel branie uitstraalde?

De nieuwe direkteur.

Zeven tegenwerkers eruit en, alstublieft, de bestuursleden alle-

maal een wassen neus.
Waren er nog vragen...?

Of vergiste ik me soms?
En had Bauer gewoon gelijk?
Was mijn probleem misschien dat ik aan een overdreven solidariteitsgevoel jegens de vorige direkteur leed, wiens vroegtijdige dood ik vervolgens op onredelijke wijze afzette tegenover het funktioneren van de nieuwe? Een bekwaam bestuurder, die terecht paal en perk wilde stellen aan de slappe werkhouding van een aantal personeelsleden en de daarmee gepaard gaande verkwanseling van arbeidstijd? Een vechter die er goed aan deed zich zo snel mogelijk te ontdoen van dit bestuur, dat slechts een vertragend, dood gewicht vormde.
Ik dwong mijzelf te denken aan de vorige direkteur.
In diezelfde kamer had ik vaak om hem moeten lachen.
Om zijn asgrauwe grappen.
Toen hij nog leefde.

Een poos lang was ik er nog in geslaagd om de juiste papieren voor me te hebben, maar kon ik in het geheel niet meer volgen waarop ze betrekking hadden. Mijn ogen gleden nog wel langs kolommen, nummers, alinea's, cijfers en paragrafen, maar ik zag alleen mijzelf, als van een afstand, zittend te midden van individuen van wie ik een steeds grotere afkeer kreeg. Een afkeer die werd gevoed door een soort verwrongen en ondraaglijk ontzag voor de man die met hen speelde naar willekeur, naar hartelust, naar machtswellust, terwijl zij de hand kusten die hen de mond snoerde.

Langzaam, als vanuit een wazige verte, was de stem van Bauer weer tot mij doorgedrongen. Aan de orde was toen ‘De zaak Koster’, zoals dit vergaderpunt vermeld stond. Deze Koster bleek een halsstarrige figuur te zijn, die zeer slecht funktioneerde, mogelijk door persoonlijke problemen. Bauer beschreef een voorval waarbij Koster, ook na herhaaldelijke sommatie, had geweigerd de hem opgedragen taak uit te voeren en zijn agressie onverwachts en zo heftig de overhand had gekregen dat hij de nieuwe direkteur fysiek had bedreigd en op een haar na daadwerkelijk gemolesteerd. En dan bleek er de laatste tijd steeds vaker gereedschap zoek te raken. Bewijzen waren er nog niet, maar vermoedens des te meer.

En dat was nog niet alles. Koster was al een aantal keren in kennelijke staat op het werk verschenen. Een onhoudbare situatie, kortom. En alle privé-problemen ten spijt, er waren grenzen en die grenzen had Evert Koster verre overschreden. Vandaar het voorstel om, los van het reorganisatierapport, voor Evert Koster met onmiddellijke ingang een ontslagprocedure in werking te stellen.

Er werd peinzend maar goedkeurend geknikt.

Het was even voor tienen, bijna tijd voor de wijn.

Maar had niemand het dan gehoord?

Was het niemand opgevallen dat Bauer zich had versproken, toen hij verwees naar het *re*organisatierapport? Nergens was het ooit zo genoemd; natuurlijk niet, want die formulering zou het zogenaamd louter oriënterende van het onderzoek tenietdoen en veel te duidelijk de ware opzet van het plan verraden.

Was het Bauer zèlf wel opgevallen?

Of troonde hij al zo ver boven het bestuur, dat dergelijke futiliteiten alleen diegenen blameerden die het waagden zich eraan te storen?

In onvervalst topambtenarenjargon bracht Bauer de aanwezigen onder de aandacht dat, nu het ontslag van Evert door het bestuur in principe was overgenomen, alleen nog de vorm resteerde waarin een en ander aan betrokkene zou moeten worden overgebracht. Het ontslag moest vanzelfsprekend nog door B & W worden bekrachtigd en dan schriftelijk overgebracht, maar dat was de formele kant van de zaak en Bauer achtte het korrekter om de ontslagbrief in een persoonlijk onderhoud aan te kondigen. Was een der bestuursleden in de gelegenheid hem - bij voorkeur morgenochtend meteen - te sekonderen bij deze exekutie?

Als machinaal ging nu mijn hand omhoog.

Het was nu of nooit.

- Ik maak bezwaar... begon ik en schraapte mijn keel toen mijn stem in de laatste lettergreep licht ontspoorde, waarschijnlijk omdat ik al zo lang niet gesproken had.

Alle hoofden draaiden zich in mijn richting.

Dummy's met scharnieren in hun nek.

Bauer fronste zijn wenkbrauwen en keek me strak aan.

Enkele momenten heerste er een volkomen stilte in de vergaderkamer.

Men had verondersteld dat ik me door mijn hand op te steken wilde aanmelden als beulsknecht en niet om een zin aan te kondigen die zo'n beetje klonk als: *J'accuse*.

Ik betoogde dat ik er bezwaar tegen maakte dat de man op deze wijze geen enkele kans kreeg een woord tot zijn verdediging te spreken...

- Hij kan toch beroep aantekenen tegen het ontslag... onderbrak Bauer mij, duidelijk geprikkeld.

Dat was onhandig van hem.

Het toonde zijn ongeduld; nooit goed.

- Als u zegt dat Koster zich heeft schuldig gemaakt aan werkweigering dan is Koster in overtreding. En natuurlijk, als hij aangeschoten op zijn werk komt...

- Bezopen... verbeterde Bauer.

Ik steunde mijn hoofd op mijn vuisten en laste een stilte in, die werkte als een zwart gat waarin Bauers interruptie werd weggezogen.

- U kunt niemand het recht ontnemen zich tegen een beschuldiging te verweren... Dat kunt zelfs u niet...

Niet overmoedig worden, afronden.

- Ik vraag stemming over dit punt... Koster moet ten minste de gelegenheid krijgen zich te verantwoorden... de problemen in zijn privé-leven... die spelen een rol... betrek ze bij uw oordeel... ik zal het bestuur gaarne bij het gesprek vertegenwoordigen, maar laat het dan ook een gesprek zijn en niet alleen maar de voorlezing van een vonnis...

En zowaar.

Ik won die slag, met een stemverhouding van vijf tegen drie.

Bauer haalde zijn schouders op.

- Morgenochtend, half tien... zei hij nonchalant.

- Morgenmiddag, na tweeën... zei ik gedecideerd.

's Ochtends was ik schoolmeester.

's Middags sekondant.

De vraag was alleen, van wie?

Van de nieuwe direkteur?

Of van de vorige?

Of misschien wel van ene Evert Koster?

Hoe dan ook, morgen was de dag.

Ik sloeg het rapport dicht, vouwde het dubbel en duwde het in de binnenzak van mijn jek. Ik keek op mijn horloge. Het liep tegen sluitingstijd. De dag was zijn laatste kwartier ingegaan. Aan de bar zaten nog drie mensen. Een restant drenkelingen, verwikkeld in een kaartspel.

Ik probeerde de aandacht van de barkeeper te trekken, maar hij was op dat moment ook een kaartspeler geworden en merkte mij niet op.

Ik nam mijn lege glazen op en bracht ze naar de bar, die nat was van gemorst bier. Her en der rond de kaarters stonden half leeggedronken of helemaal niet aangeraakte pilsen. Door een van de glazen kort omhoog te tillen gaf ik de barkeeper te kennen wat ik wilde en hij legde zijn kaarten neer.

Toen sloeg een van de spelers plotseling hard met zijn vlakke hand op de bar.

Het was het vertikale varken, zag ik.

Ik verstrakte.

Er wàs wat met die man, maar wat? Wat wilde hij?

De kastelein zette een verse keil voor me neer op de bar en pakte zijn kaarten weer op. Geen van de andere spelers hadden op de uitval van hun kollega gereageerd.

Ik pakte mijn glas.

Na enkele ogenblikken echter bespeurde ik een aan mij bekend fenomeen, waarop ik immer gespitst was. Het kwam hierop neer dat zich een zekere spanning in de ruimte begon op te laden, waarvan ikzelf, onbewust en onbedoeld, de generator was. Een naam had ik voor dit verschijnsel nog niet, maar door de jaren heen had het zich reeds in vele vormen aan mij voorgedaan. Om erger te voorkomen wilde ik me afwenden en weglopen, maar het was al te laat.

De varkensspeler richtte het woord tot me, waarbij hij me doordringend probeerde aan te kijken. Ik zag dat zijn ogen verdronken waren, maar tegelijkertijd zag ik de weerzin die er in ronddreef.

- Ik weet wie jij bent..., begon hij op onheilspellende toon.

Ik kende hèm niet, dat wist ik zeker.

Hij was me bij binnenkomst als eerste opgevallen, dat wel: een luidruchtig zwijn op gympen. En wij hadden elkaar aangekeken. Bij toeval en van mijn kant onder protest. Hij kende mij. Waarvan? Bij mijn weten was ik geen vooraanstaand medeburger.

- Klóótzak, die je bent... voegde hij me nu toe.

- Kom op, Eef, suste de kastelein. We zijn aan het kaarten...

- Poep aan hun staarten... zei een der spelers.

Ik keek hem in zijn nek en hoorde hoe hij met zijn kaarten tegen de rand van de bar begon te tikken.

De vierde kaarter had nog niets gezegd, maar de walm van agressie die inmiddels boven de bar opsteeg was enorm.

De haatopwekkingsgenerator werkte op volle toeren.

Er waren keren in mijn leven geweest waarop ik er beter op was voorbereid.

Ik vroeg de kastelein hoeveel hij kreeg.

Toen sprak Eef plotseling het verlossende woord.

- Ik schijt op jou... weet je dat...

Hij tastte naar het dichtstbijzijnde glas bier, dronk het leeg en zette het met een harde tik terug.

- Ik schijt op jullie allemaal... op dat hele kolerebestuur...

Eef.

Evert.

Evert Koster...

Op donderdag 20 mei 1993, om vijf voor half drie 's middags, betrad ik de hal van de Schouwburg voor de laatste keer, althans in mijn hoedanigheid van bestuurslid van de Stichting Schouwburg en Muziektheater.

Een aantal werksters was bezig met het zemen van de glazen deuren en het stofzuigen van de halfronde gangen.

Links van de trap naar boven hing, op een ereplaats, het geschilderde portret dat de vorige direkteur van vrienden en bekenden ten afscheid aangeboden had gekregen. Hij had de schilder zelf mogen aanwijzen en nog geposeerd tot de dood al in zijn lichaam rondschopte. Ik liep naar het schilderij toe en ging er voor staan.

Wij keken elkaar aan.

Hij leek te glimlachen.

Ik deed een paar passen naar opzij en zag hoe zijn ogen me volgden.

Naar de andere kant.

Hetzelfde.

Ik draaide me om.

En voelde hoe zijn blik op me rustte toen ik de verlaten zaal binnenging.

Ik ging de verlaten zaal binnen en beklom het toneel. Keek om me heen. Dacht de woorden *A Midsummemight's Dream* en hoopte dat ik de volle zaal kon terughalen en het klaterend applaus met het geschreeuw er doorheen en de vliegende bloemen.

Maar dat ging niet meer.

Via de koulissen en een zijgang begaf ik me naar Bauers kantoor. DIREKTEUR las ik, in op de deur geschroefde koperen letters.

Ik klopte.

De deur werd geopend door Bauers sekretaresse, die vriendelijk naar me lachte zonder echter iets te zeggen en daarna in de gewelven van het gebouw verdween.

Bauer zat achter zijn bureau in een grote lederen fauteuil. Hij verrees om mij ter verwelkoming de hand te schudden.

- Hallo, zei hij. Je bent keurig op tijd.

Ik knikte.

- Neem plaats...

Ik nam plaats.

- Thee?

Ik bedankte en zei dat ik liever direkt ter zake kwam.

- Zoals je wilt...

Hij liet zich weer in de stoel zakken en keek me aan.

Er viel een korte stilte.

Nu tilde hij een houten doos op.

- Roken...?

Ik stak afwerend mijn hand op en bedankte opnieuw.

Op het bureaublad stonden naast de nodige elektroniese kommunikatiemiddelen ook enkele bloeiende kaktusplantjes, een plastiekje van een masker zoals dat eveneens in de geveltop van de schouwburg gemetseld zat en een zware asbak van artistiek gevormd, meerkleurig glas. Misschien moest men gevoelig zijn voor dit soort symboliek, maar kunst en as verenigen in een estheties voorwerp sprak mij wel aan.

Bauer drukte op een knopje van een gekompliceerde telefoon.

Hij glimlachte naar me en ik zag hoe hij op me neerkeek.

- Ja... we kunnen... stuur hem maar... zei hij, waarbij hij zich naar het apparaat voorover boog.

Was dat tegen zijn sekretaresse, die nu op een strategiese plaats elders in het gebouw op voorbesproken orders wachtte?

Eigenlijk was dit een zeer geschikt moment om hem te zeggen

hoe ik hem verachtte, met zijn voze vrienden en zijn gefabuleerde rapport, maar eerst moest ik mijn rol als getuige van de konfrontatie tussen hem en Evert Koster zo formeel mogelijk spelen. Een konfrontatie die Bauer was opgedrongen en die hem verplichtte Koster het vrije woord te laten. Een rol ook die mij een zekere status verschafte en mij in het finale vaarwel altijd van pas zou komen.

Maar hoe zou Koster zich weren?

Daarvan hing heel veel af.

Mijn aanblik bij binnenkomst zou van kruciale invloed kunnen zijn op zijn gedrag. Nog licht in zijn hoofd van de vorige avond zou hij onverwachts oog in oog staan met mij. Wat zou er door hem heen gaan? Niets bijzonders? Niets anders dan: daar zitten er twéé, in plaats van één? Schoften, allebei? Of zou door hem heenschieten: nu is alles verloren! En indien dat zo was? Zou hij dan dichtslaan? Of zou hij zich des te meer trachten te rechtvaardigen, eventueel júist vanuit een besef dat het er toch niet meer toe deed, dat hij nu toch niets meer te verliezen had?

Hoe meer hij bij zijn verdediging zou pogen begrip te vragen voor zijn persoonlijke omstandigheden, hoe meer ik hem zou kunnen steunen. Maar hoe kon ik hem dat laten merken?

Er werd geklopt.

De deur ging open en Bauers sekretaresse bracht Koster binnen. Zij nam naast mij plaats, waarmee alle stoelen in de kamer bezet waren.

Was dat opzet? Met geringe moeite had men toch een vierde zitplaats kunnen arrangeren?

Koster bleef bij de deur staan en staarde schuin voor zich op de grond. Zijn gestalte straalde louter passiviteit uit.

Hij had mij nog niet gezien, dacht ik.

Ik trachtte te taxeren wat er omging in zijn hoofd, maar slaagde daar niet in. Hij leek geheel in zichzelf gekeerd en ieder kontakt met de wereld om zich heen af te weren. Hij was, in de meest letterlijke zin van het woord, nergens. Mogelijk werkte een zware kater zo op hem in.

Het viel nauwelijks nog te verwachten dat hij een fel pleidooi voor zichzelf zou houden.

Toen draaide zijn hoofd zich in mijn richting en keek hij me aan. Ik lette scherp op, maar kon geen enkele reaktie bij hem

waarnemen. Vreemd. Wist hij al dat ik hier zat? Had hij me misschien het gebouw zien binnenkomen? Op het toneel zien staan? Of kon het hem allemaal niets meer schelen?

Ik drukte me uit mijn stoel op en liep met uitgestoken hand op hem toe.

- Dag meneer Koster... zei ik en stelde me aan hem voor, waarbij ik hem strak probeerde aan te kijken en het woord *aangenaam* met nadruk uitsprak.

Zijn hand was heet en klam, zijn gelaat gezwollen en gevlekt. Ik rook een onaangename lichaamsgeur. Oud zweet voornamelijk en reuzel. Of hij mij wel zag wist ik niet.

Ik ging weer zitten.

Bedacht me, stond op en posteerde me bij het raam, recht tegenover Koster.

Zij zaten, wij stonden...

Meer kon ik niet aangeven.

De rest ging snel.

Bauer begon op vlakke toon te resumeren. Leidde het vonnis in. Dat Koster zich nog kon verdedigen bleek uit Bauers woorden in het geheel niet.

Kosters hoofd zakte langzaam voorover.

Maar zijn ademhaling versnelde. Dwars door Bauers bewoordingen heen begon ik een licht snuiven waar te nemen.

En ineens zag ik dat het mis ging.

Ik keek van Bauer naar zijn sekretaresse, maar beiden waren doende. Bauer was doende met woorden. En zijn sekretaresse was doende die te notuleren.

Kosters hoofd trok recht. Hij keek om zich heen.

Toen deed hij plotseling enkele passen in de richting van Bauers bureau en greep de glazen asbak met twee handen beet.

En met al zijn kracht sloeg hij het voorwerp tegen Bauers schedel.

Er klonk een dof, bonkend geluid.

En nog voordat Bauers sekretaresse haar gil had ingezet was Koster verdwenen.

Bauer hing scheef in zijn stoel.

Er was geen bloed, wel een blauwige verdikking boven zijn slaap. Zijn sekretaresse sprong naar hem toe en betastte zijn hoofd,

gilde toen nogmaals en rende de kamer uit.
Wilde zij Koster inhalen?
De politie bellen?
Of een ambulance?
Dan had ze beter kunnen blijven.

Ik sloot de deur.
Boog me over Bauer heen.
Zou hij dood zijn?
De asbak was tegen de zijkant van het bureau gerold.
Ik wilde hem oppakken, maar bedacht me.
Enkele ogenblikken.
Toen legde ik mijn zakdoek over mijn hand en pakte het voorwerp alsnog op.
Het was zwaar.
Precies even zwaar als Bauers hoofd.
Ik paste het glazen slagwapen tegen de zwelling op zijn slaap.
Het was één slag geweest...
Ik mikte nauwkeurig door het glazen kunstwerk nu met beide handen bedekt door mijn zakdoek heen en weer te bewegen, met steeds langere halen, totdat ik in een vast ritme zat en dezelfde plek nogmaals kon raken.
Ik stootte met zoveel kracht toe dat ik bijna mijn evenwicht verloor. Bauers hoofd knakte achterover en er klonk een krakend geluid, waarvan niet met zekerheid te zeggen viel of het zijn schedel was die brak of zijn nek.
Ik legde de asbak weer neer waar hij gevallen was en verliet de kamer.
In de gang naar buiten bleef ik nog even staan voor het portret van de vorige direkteur.
Ik keek hem vragend aan.
Hij leek te glimlachen.

1993

(Iedere overeenkomst met personen of situaties uit de werkelijkheid berust op toeval.)

Nederlandse poëzie

Twee gedichten
Anke Binnerts

Elf

voor hem zijn alle bloemetjes gelijk
dan gaat hij cijfers geven, deuren sluiten
vrijheid scheppen achter glas, God
in zijn koninkrijk en jullie op je plaats
hij is de meester van de blinde kaart
het solitaire jongetje-met-luis kruipt
in z'n schulp van roze hulpeloze oren

dit is het oud verhaal van kaf en koren
van paal en perk, het snoeimes en het zaad

het meisje bij het raam dat zelden praat
ziet in de magische twee-eenheid van de 11
ineens zichzelf, maar weet niet waar
zij zich bevindt: 1 zwaarder kind zit
in haar bank, met haar gezicht en rechte rug
1 nam de vlucht, over vensterbank en rozenrank
naar de toren waar haar vleugels staan

zo, licht als een geblazen kusje
alleen en elf
verbonden door de schrikdraad van haar naam

Twaalf

ze heeft het kinddeel van haar naam gekapt
zoals je wilgen knot tot op de stam
vervreemding kwam al tot het sleutelbeen
alleen daarboven - smalle hals, meisjesgezicht -
kan zij zichzelf benoemen, zich bevatten

ze ziet de bladnerf van een ader dun en blauw
haar keel verlaten, zuidwaarts, waar het land
zich roert - prelude tot de achtste scheppingsdag
de tijd kruipt verder maar zij mag de weg terug
die voert naar poppen, prinsen en prinsessen

alleen wanneer de maan spreekt staat ze stil
als Botticelli's Venus in een zinken teil
binnen de weke golfslag in haar buik, vreemd
als de zeurpijn van het groeien in haar botten
nooit strijkt een vinger over nattekatjesdons

alleen, hoog op haar tenen, ziet ze soms
- zolang de damp de keukenspiegel niet beslaat -
twee afgebiesde borstjes met gesloten ogen
nooit meer dan dat en boven op de lijst
het plastic roosje dat bewijst wie er bestaat

Verdoofd
Catharina Blaauwendraad

Ik was er niet. Ik weet alleen:
De muren waren witgekalkt
en op de tafel draaide er
een grammofoonplaat rond en rond
en rond was ook de kamer.

Ik duizelde. Het ijzelde.
De rijp lag op mijn haren.
De naald liep in een groeve vast,
herhaalde en herhaalde
twee mateloze maten.

En toen mijn bloed bevroren stond
doorboorden de sopranen
mijn oren, en bezaaiden
de vloer met splinters koud kristal.
Ik hoorde niet meer wie ik was.

Ik was niet wie ik hoor te zijn
en ik vergat de naald, het glas,
gebarsten plaat, verdraaid refrein.
De dooi trad jaren later in:
Er liep een bloedspoor langs mijn kin.

De witte splinters op de grond
versmolten tot een spiegel van
verdriet, en toch: Ik was er niet
tot ik de rode sporen vond.
Nu weet ik hoe ik haten kan.

Twee sonnetten
Nico Kreene

De Profeet

Al wijdt hij zich aan wonderlijke werken,
al glanst hij uitverkoren en verlicht,
al worden in zijn naam oorlogen, kerken
en staten door gelovigen gesticht,

al tutoyeert hij heimelijk de Heer,
al noemt hij zich het Woord, de Weg, de Waarheid,
al brengt men zijn verhalen keer op keer
tot lering en vermaak in de openbaarheid,

al huist in hem 't geheim van de Kabbala,
al minacht hij het aardse doorgangshuis,
al is hij zoon van God (of is het *Allah*,

Jahweh of *Kukulkán* of *Thor* of *Zeus*?)
al wacht hem Petrus' poort (of het Walhalla),
toch weet hij zich verlaten aan het kruis.

Moederschap (een psychologische familieroman)

Eén
Toen eindelijk haar broer zich had verhangen,
toen vader 's nachts bleef braken in de kroeg,
toen moeder haar steeds vaker zomaar sloeg,
begon zij naar een dochter te verlangen.

Twee
Haar dronken droomprins kuste haar de wangen
en vluchtte toen ze 't zaad al in zich droeg.
Het deerde niet, voor haar was het genoeg
het heilig woord te kunnen zeggen: *zwanger*.

Drie
Nu heeft ze een kind. Ze kan diens schelle vragen
en eeuwige onrustdreiging niet meer aan,
noch kan ze de bevestiging verdragen
dat moederschap geen zin geeft aan 't bestaan.
Vandaag heeft zij voor 't eerst het kind geslagen
dat op een dag een eigen kind zal slaan.

Kasteel in Ierland
Jos Versteegen

I

Braakgrond en oude kopermijnen
omsluiten landhuis, tuin en bos.
Een Venus met een pruik van mos
verkruimelt tussen de fonteinen.
Dunboy, voor jaren uitgebrand
en nu de schuilplaats van de uilen,
wankelt, geknakte muur en zuilen
omstuwd door wolken heliant.

De ochtend mengt zich in het donker.
Hondsdraf in 't dakloos voorportaal
beklimt de hoofdtrap naar de lucht.
Een duif slaat in de spiegelzaal
voor dubbelgangers op de vlucht,
en op de vuurplaat rust de jonker.

II

En hij ontwaakt. Drie kelderspinnen
in 't hoofdhaar doen zich aan het bloed
van dode paardevlieg te goed.
Hij loopt verweerde spiegels binnen,
treedt op zichzelf toe, likt de dauw
van lippen, kin en appelwangen,
plukt vlierbes in salon en gangen,
en veegt zijn mond af aan zijn mouw.

Hij klimt in spleten en kozijnen
om door het hoogste venstergat
te springen op het bloemtapijt.
De jonker werpt vanaf het pad
een kushand naar zijn gipsen meid
en jaagt op ratten in de mijnen.

III

Tegen een schoorpaal doodgeslagen,
ontdaan van ingewand en vacht,
geroosterd in de open schacht,
is bruine rat, als alle dagen,
zijn maal. Hij kruipt de nevels in
die van de westelijke baaien
stapvoets zijn landgoed overwaaien
en wandelt blind naar zijn godin.

En hij omvat haar middel, korsten
gips breken van haar buik. Hij streelt
het moshaar en de korrelhuid
van 't snel ontbindend Venusbeeld,
kromt zich en zuigt koud water uit
de groene, schilferige borsten.

IV

Hij voelt haar uit zijn armen glippen,
de tepelhof wijkt van zijn mond.
Zij breekt en valt, en waar zij stond
wolkt het van poederstof. Haar lippen,
glimlachend aan zijn naakte voet
en half in 't witte gruis verscholen,
haar lippen plet hij met zijn zolen.
Dan loopt hij Dunboy tegemoet.

Hij vlijt zich op de vuurplaat. Grassen,
brandnetels, distels staan massaal
op tegen de schouw van griotte.
De zeemist wentelt door de zaal
en vormt zich voor zijn ogen tot
een stoet van dansende karkassen.

V

Zwaar opgetuigd met ijskristallen,
rinkelt de vlier zodra de wind
zijn rondgang door het huis begint.
De vlokken sneeuw die binnenvallen,
doorwervelen met grote vaart
portalen, gangen en vertrekken,
herhalen zich als glazen vlekken
en kruipen weg in hoek en haard.

Dan zijn de spiegels valse ruiten
die uitzien op het dodenveld
waar Dunboys jonker in bevroor.
Het winters kamerlandschap smelt,
dooiwater stroomt als lijkvocht door
een muurspleet uit de zaal naar buiten.

Twee gedichten
Nico Weber

Zelfportret

In spiegels zag ik Wijnand om me heen
en hoe hij door mijn fantasie omspeeld
bewoog, we waren eindelijk alleen;
ik was hem en hij was mijn spiegelbeeld.

We kwamen als geen ander overeen:
dezelfde ogen en dezelfde billen.
We deden beiden nogal neurastheen
en droegen van die jaren-zestig brillen.

Hij zei ook altijd wat ik wilde horen,
een vleiend woord, een plagend commentaar.
We waren voor een groot geluk geboren

totdat de spiegelbeelden, leeg en naakt
vervaagden, en ontredderd keek ik naar
mijn lichaam dat hij nooit heeft aangeraakt.

Huiswaarts

We fietsten langs de molens bij Oud Zuilen
en kwamen aan het kerkhof. Alle zerken,
zei ik, staan op met grond gevulde kuilen,
hier rust gebeente, witter dan de berken

die ter versiering werden aangeplant.
Het graf van F.C. Donders lag verzonken,
omgeven door de nevel van het land,
zelden begane paden, kale stronken.

Je volgde me, liep naast me en we kwamen
aan het terrein met pas gegraven kuilen.
Ooit zijn we, zei ik, niet meer dan twee namen.

Je vroeg me op die avond doodsbenauwd
wanneer we verder gingen naar Oud Zuilen.
We waren nog geen zeventien jaar oud.

Twee gedichten
Peter Zeeman

Broos

Er zijn dagen waarop je de duivel verzaakt.
Je rijdt rond met je oogappel voor op de fiets.
Volop tijd om te denken, aan veel of aan niets,
en een enkele keer: ‘Dit moment is volmaakt,
afgerond, 'k zou niet weten wat meer te verlangen
dan de zon op z'n kruintje, de blos op z'n wangen.’
Tot er langzaam een stoet gaat, een klok wordt geluid.
Je beseft, je wilt toch iets - het stilstaan van tijd.

Huis

We zullen wonen in een zonnig toevluchtsoord,
een warme schuilhoek aan de zuidelijke zee.
Je zult mijn vrouw zijn, trouw als eens Penelope.
En alles wat ons vredig samenzijn verstoort
zal buiten blijven. Opgezwollen duisternis
belaagt de muren, maar het licht erbinnen is
zo sterk als staal en stortbeton. Het zwiept en kraakt
rond onze burcht - cyclopen zijn vertoornd ontwaakt.
Ons huis houdt stand. En moe van wind en golfgedruis
leg ik mijn boog neer, grendel deuren en blijf thuis.

Essay

Een Pegasus met drie benen
Nederlands en Engels als rijmtalen

Jaap Bakker*

James S. Holmes (1924-1986) was een in Nederland gevestigde Amerikaan die faam verwierf met zijn vertalingen van Nederlandse poëzie in het Engels. Hij kreeg er in 1956 de Martinus Nijhoff-prijs voor. In de decennia daarna ontwikkelde hij zich tot pionier van de vertaalwetenschap in het Nederlandse taalgebied. Zijn ideeën worden uitvoerig besproken in het proefschrift van Peter Verstegen, *Vertaalkunde versus vertaalwetenschap* (Amsterdam 1993).

In de zomer van 1992 confronteerde Verstegen - toen nog doctorandus - mij met een van Holmes' beweringen, namelijk dat het vertalen van prosodische poëzie in het Engels wordt bemoeilijkt door de relatieve armoede aan rijmwoorden in die taal. Voor Holmes was dat een reden om rijmende verzen veelal niet-rijmend te vertalen. Beschikte ik, zo luidde vervolgens de vraag, over gegevens die Holmes' observatie konden bevestigen? Is het Engels nu echt zo'n weerbarstige rijmtaal?

Ik overzag in gedachten mijn verzameling Engelse rijmwoordenboeken en poëtica's en herinnerde me dat ‘paucity of rhymes’ inderdaad een veel geuite klacht is. Verschillende auteurs staan uitvoerig stil bij het woord *love*, waarvoor maar vier rijmen beschikbaar zijn: *dove, glove, shove* en *above*. (Amerikanen mogen daaraan nog het voorzetsel *of* toevoegen, Britten het slangwoord *gw*, verkorting van ‘governor’; Websters rijmwoordenboek geeft bovendien *roman fleuve* als mogelijkheid.) Zulke beschouwingen moeten dan de nadelige positie van het Engels illustreren ten opzichte van talen als Frans en Italiaans, die zoveel meer kunnen doen met hun *amour* en *amore*. Andere auteurs wijzen op de grote hoeveelheid totaal onberijmbare woorden in het Engels, die ze met schier masochistische ijver opsommen: *angel, film, gulf, London, month, nothing, warmth, wolf, woman*, en nog honderden andere.

* Jaap Bakker (1955) is arts, tekstdichter en taalpublicist. Hij is de auteur van het *Nederlands Rijmwoordenboek* (Bert Bakker, 1986; derde druk 1993) en diverse andere publikaties over rijmen en dichten. De bundel *Het Wereldintermanagement-consultancycongres* (Bert Bakker, 1993) bevat een keuze uit zijn liedteksten.

Met de ‘rhymability’ van het Engels is dus droevig gesteld, als je de Engelssprekenden mag geloven. De argumenten daarvoor zijn echter nogal casuïstisch van aard en voor een nuchtere buitenstaander bepaald niet overtuigend. Je hoeft maar een poëziebloemlezing op te slaan om te constateren dat er, in elk geval tot een eeuw geleden, in het Engels uitbundig werd gerijmd. In andere domeinen dan de literaire poëzie, bijvoorbeeld de liedschrijfkunst, werd en wordt een hoge rijmdichtheid bereikt. De groten van het genre (W.S. Gilbert, Cole Porter, Stephen Sondheim) doen dat met een gemak waar je als Nederlander alleen maar jaloers op kunt zijn. Porter schudde zijn leven lang regels als ‘*Fly*ing too *high* with some *guy* in the *sky* / Is *my i*dea of nothing to do / Yet *I* get a kick out of you’ uit zijn mouw. De somberheid van de rijmkundigen wordt door de rijmers in alle toonaarden gelogenstraft.

De berijmbaarheid van een taal is een betrekkelijke grootheid. Ze is alleen te bepalen, en heeft ook alleen maar betekenis, als de betreffende taal met een andere taal wordt gecontrasteerd. Het is niet toevallig dat juist vertalers - Holmes, Verstegen - woorden hebben gewijd aan de kwestie, die onder de gegeven omstandigheden kan worden teruggebracht tot de vraag: ‘Hoe verhoudt zich de berijmbaarheid van het Engels tot die van het Nederlands?’

Daar had ik tijdens die gedachtenwisseling met Peter Verstegen geen antwoord op. Ik had zelfs geen idee op welke manier ik erachter zou kunnen komen. Maar een prikkelende probleemstelling vond ik het wel. Ik beloofde erover te zullen mijmeren, en de uitkomst van die rijmmijmerijen leest u hieronder.

Als collectioneur van rijmwoordenboeken overwoog ik natuurlijk eerst of een vergelijking van die lexica iets zou kunnen opleveren. In Nederland zijn op het ogenblik drie serieuze rijmwoordenboeken verkrijgbaar (Ballot, Buijdens en Bakker), in het Engelse taalgebied tenminste tien (Burges Johnson, Cahn, Espy, Fergusson, Lees, Stillman/Whitfield, Walker, Webster, Wood, Young) - nog afgezien van coverversies, vestzakuitgaven en historische herdrukken. Die numerieke overmacht zou erop kunnen wijzen dat rijmen in het Engels dermate moeilijk is, dat veel consumenten behoefte hebben aan lexicografische hulp. Deze gedachte wordt ondersteund door het gegeven dat talen die als gemakkelijk berijmbaar bekend staan, slechts weinig rijmwoordenboeken bezitten. Ik ken maar één recent rijmwoordenboek in het Italiaans (Mongelli), twee

in het Frans (Desfeuilles en Warnant) en twee in het Portugees (Costa Lima en De Casteloẽs).

Erg solide is deze bewijsvoering echter niet. De feiten laten ook een radicaal andere interpretatie toe: Rijmen in het Engels is gemakkelijk, en daardoor zo populair dat er een grote markt is voor *rhyming dictionaries*.

Het aantal rijmwoordenboeken zegt dus niet zoveel over de berijmbaarheid van een taal. Ook de omvang is geen betrouwbaar criterium. Het grootste rijmwoordenboek ter wereld, Peregrinus Syntax' *Allgemeines deutsches Reimlexikon* (1826) telt 280.000 woorden. Vergeleken daarmee steken de recordhouders in andere talen maar schamel af:

Engels	Clement Wood (1943)	84.000
Portugees	Visconde de Casteloẽs (z.j.)	81.000
Nederlands	Jaap Bakker (1986)	65.000
Italiaans	Giovanni Mongelli (1983)	61.500
Frans	Léon Warnant (1973)	53.000

Niemand zal uit deze getallen de conclusie durven trekken dat het Duits drieëneenhalf keer zo goed berijmbaar is als het Portugees, of dat het Nederlands 25% rijker is dan het Frans. Tot welke omvang een rijmwoordenboek uitdijt wordt vooral bepaald door de grootmoedigheid van de uitgever en de verkniptheid van de auteur. Zo nam Peregrinus Syntax in de rijmrubriek ATTE 26 soorten *-latte* op, 13 soorten *-matte*, 41 soorten *-platte* en 20 soorten *-ratte*. Stamwoorden als *rattel* en *sattel* liet hij terugkomen in de rubrieken ATTELN, ATTELND, ATTELNS, ATTELS, ATTELST en ATTELT.

De ene rijmlexicograaf werkt zoveel selectiever en economischer dan de andere, dat je uit woordentotalen niets kunt afleiden over de rijmrijkdom van de betreffende taal. Om redactionele verschillen te omzeilen zou je een gedifferentieerde analyse op het niveau van de rijmrubrieken moeten uitvoeren. Maar daarbij doet zich het levensgrote probleem voor dat de omvang van een rijmrubriek geenszins hoeft te corresponderen met de bruikbaarheid in de dichterlijke praktijk. Een dichter die een vers begint met ‘Er stonden drie kruisen op Golgotha’ brengt zichzelf in grote moeilijkheden, ook al biedt het rijmwoordenboek hem niet minder dan 445 a-woorden. De meeste daarvan - *pa, CDA, poeha, Appelscha, aquaria* - vallen qua betekenis of stijlniveau echter zo uit de toon dat ze voor een serieus gedicht niet in aanmerking komen. Van het

neutrale vocabulaire zijn alle werkwoordsvormen (*ga, versla, doorsta*) hier uitgesloten omdat de regel in de verleden tijd staat. En wie de naam *Veronica* niet wil gebruiken omdat Werumeus Buning dat al heeft gedaan, ziet men zijn keus beperkt tot een handjevol woorden: *na, (wel)dra, ja, genâ*.

Gevallen van schijnovervloed komen in meer talen voor. De taalkundige Pierre Guiraud heeft ooit het gebruik van de rijmklank -oire onderzocht in een drietal klassieke Franse treurspelen: *Le Cid* en *Cosroès* van Rotrou en *Bajazet* van Racine. Hij trof de klank -oire 58 maal aan, als onderdeel van de woorden *gloire* (23x), *victoire* (13x), *mémoire* (11x), *croire* (9x), *histoire* (1x) en *noire* (1x). Niet meer dan zes verschillende woorden dus, terwijl er volgens zijn rijmlexicon 120 woorden beschikbaar waren!

Moraal van dit verhaal: rijmwoordenboeken zijn ongeschikt als informatiebron voor berijmbaarheidsonderzoek.

Er zat niets anders op dan de rijmwoorden ‘in het wild’ te gaan bestuderen. Ik dook de poëzie in, met het voornemen een tekstcorpus samen te stellen dat zich zou lenen voor vergelijkende analyse.

De gewone bloemlezingen boden niet wat ik hoopte. Recente literaire gedichten - vooral de Engelse - zijn overwegend rijmloos. Daarna doorbladerde ik mijn oude jaargangen van *De Tweede Ronde*. Wellicht zouden de poëzievertalingen uit het Engels, samen met de originele versies, voldoende studiemateriaal opleveren. Deze poging strandde evenwel op de klip van de onvergelijkbaarheid. De vertalers waren vaak eeuwen jonger en soms ook minder geniaal dan de oorspronkelijke auteurs. Meer dan eens constateerde ik dat ze concessies hadden gedaan aan de rijmdichtheid en -kwaliteit van het origineel. Daardoor zou een vertekening kunnen ontstaan ten nadele van het Nederlands.

De oplossing van het methodologische probleem diende zich eindelijk aan in de gedaante van het sonnet: een overzichtelijke, verplicht rijmende versvorm die in beide talen door begaafde dichters is beoefend, tot op de dag van vandaag.

In mijn kast stond de bloemlezing van Robert-Henk Zuidinga, *200 Sonnetten* (Sijthoff, Amsterdam 1985) en na enig speuren vond ik een Engelstalige pendant: *The Sonnet - an anthology* (Ed. R.M. Bender & C.L. Squier, Washington Square Press, New York 1987).

In beide bloemlezingen bekeek ik de sonnetten van de laatste eeuw, geschreven door auteurs die waren geboren in 1850 of later.

Het betrof in totaal 83 Nederlandse en 84 Engelse dichters. Een eerste inventarisatie van hun werk leverde dit staatje op:

	NED.	ENG.
Totaal aantal 'recente' sonnetten:	164	185
w.v. Parodie/dialect	3	3
Niet rijmend/halfrijmend	6	54
Rijmend	155	128
w.v. met 2 rijmklanken	2	-
- 3 -	1	1
- 4 -	35	10
- 5 -	81	30
- 6 -	14	18
- 7 -	22	69
Gemiddeld aantal rijmklanken per sonnet	5,10	6,13
Rijmdichtheid (14: gem. aantal rijmklanken)	2,75	2,28

In de Engelse collectie bevinden zich maar liefst 54 veertienregelige gedichten zonder regulier rijm. Opvallend is dat die pseudosonnetten hoofdzakelijk uit de naoorlogse periode stammen, waardoor het vermoeden wordt gewettigd dat de rijmarmoede geen afspiegeling is van ongunstige klankeigenschappen van de taal, maar van een literaire traditie die het rijm als een ongewenst attribuut beschouwt.

Binnen de groep van de echte sonnetten springt het verschil in rijmdichtheid in het oog. Nederlandse dichters werken veelal naar het model van het Italiaanse sonnet, met vijf rijmklanken; in de Angelsaksische literatuur domineren de Shakespearesonnetten en andere varianten met zeven rijmklanken.

Moet de geringere rijmdichtheid van Engelse sonnetten eveneens aan 'de literaire traditie' worden toegeschreven? Dat lijkt me te simpel. Verschillende poëtica's leggen een verband tussen de klankeigenschappen van het Engels ('comparatively rough and rhymeless', zegt de prosodist R.F. Brewer) en het feit dat het Italiaanse sonnet van lieverlee door het rijmarme Shakespearesonnet is overvleugeld. Veelzeggend is ook dat sonnetten met vier of minder rijmklanken, die dus niet naar een traditioneel model zijn gevormd, in de Nederlandse poëzie veel frequenter zijn dan in de Angelsaksische (38/155 tegen 11/128, zie het staatje hierboven).

Mijn aanvankelijke onzekerheid had inmiddels plaatsgemaakt voor een stellig vermoeden dat Nederlands beter berijmbaar is dan Engels. Dat vermoeden vroeg om nadere bevestiging. Ik heb de studie voortgezet door uit de rijmende sonnetten een selectie te maken van 77 Nederlandse en evenveel Engelse gedichten. Met angstvallige precisie zorgde ik ervoor dat beide tekstcorpora gelijkwaardig waren op het punt van rijmdichtheid en gemiddelde ouderdom. In dat materiaal ben ik gaan zoeken naar objectieve indicatoren voor berijmbaarheid. Ik heb er vier gevonden:

1. Het aantal versvoeten per regel
2. Het percentage zuivere rijmen
3. De mate van woordkeusbeperking
4. Het aantal rijmwoorden per klankrubriek

1. Het aantal versvoeten per regel

Naarmate een taal moeilijker berijmbaar is, zullen dichters de neiging hebben hun regels langer te maken - hoe langer de regel, hoe gemakkelijker immers de versificatie. De meeste onderzochte sonnetten waren geschreven in de traditionele jambische pentameter. Engelse sonnetten waren iets langer dan Nederlandse: 5,10 versus 4,95 versvoeten per regel. Een gering verschil in het voordeel van het Nederlands.

2. Het percentage zuivere rijmen

De gedachte ligt voor de hand dat het aantal rijmfouten iets zegt over de (on)berijmbaarheid van een taal. Ik heb de rijmwoorden in het materiaal verdeeld in zuivere en onzuivere rijmen. Tot de onzuivere rijmen rekende ik de diverse soorten half- en oogrijm, rijke rijmen (*opgevouwen/ saamgevouwen, misses/ dismisses*), schrikkelrijmen (*voorstel/ wel, things/ blessings*) en rijmen waarin een stomme e betrokken was (*whisper/ rumor, spirited/ dead*). Slechts twee minimale, tegenwoordig algemeen aanvaarde onzuiverheden heb ik door de vingers gezien: Nederlandse rijmen van het type *heden/ vrede*, en Engelse koppels waarin een korte i op een lange i rijmde (*prophecy/ free*).

Nederlandse dichters bleken minder te hoeven smokkelen dan Angelsaksische. Onderstaande cijfers vormen een nieuwe aanwijzing dat onze taal zich gemakkelijker laat berijmen dan het Engels.

	NEDERLANDS	ENGELS
Zuivere rijmen	976 (90,5%)	946 (87,8%)
Onzuivere rijmen	102 (9,5%)	132 (12,2%)
Totaal	1078	1078

3. De mate van woordkeusbeperking

In een optimaal berijmbare taal is er voor ieder gewenst begrip een bruikbaar rijmwoord. Als je in zo'n taal duizend willekeurige versregels zou bekijken zou je ook duizend verschillende rijmwoorden vinden. (Nu ja, bijna duizend; sommige favoriete begrippen - *ik, nacht, zee, kind, voorbij* - zullen vaker dan één keer voorkomen.) Naarmate een taal moeilijker berijmbaar is, worden de dichters meer beknot in hun woordkeuze en zullen ze vaker moeten terugvallen op gemeenplaatsen (*ster/ ver, mensen/ wensen, zien/ misschien*) of aspecifieke functiewoorden (*zijn, aan, meer*). In duizend versregels zou je veel minder dan duizend verschillende rijmwoorden vinden.

Hierbij kan zich echter door twee factoren een vertekening voordoen. Ten eerste kan de ene taal een grotere dichterlijke woordenschat hebben dan de andere. Ten tweede kan de ene bloemlezing waaruit ik heb geput, een grotere thematische diversiteit vertonen dan de andere. In beide gevallen geeft de indicator ‘aantal verschillende rijmwoorden’ een geflatteerd beeld van de berijmbaarheid van de betreffende taal.

Maar, zo redeneerde ik, als die effecten een rol spelen, dan moet dat niet alleen in de rijmwoorden maar ook in de niet-rijmende woorden zichtbaar zijn. Ik zou de groep van 1078 rijmwoorden derhalve moeten vergelijken met een controlegroep, afkomstig uit het inwendige van de versregels.

Die controlegroep heb ik samengesteld door bij ieder rijmwoord een woord te zoeken met precies dezelfde grammaticale kenmerken. Stuitte ik op het rijmwoord *(wij) liepen*, dan zocht ik het dichtstbijzijnde ‘zelfstandig werkwoord, o.v.t, le persoon meervoud’ en noteerde dat. Op dezelfde manier zocht ik bij ieder rijmend zelfstandig naamwoord, adjectief, voorzetsel, telwoord enzovoort een niet-rijmende pendant. Het resultaat was een woordenverzameling die qua omvang, stijlniveau en woordsoortsamenstelling optimaal vergelijkbaar is met het rijmwoordenbestand.

Toen kon ik het aantal verschillende woorden bepalen. Dat was niet bijzonder moeilijk. Samenstellingen als *argusogen* of *fisherman* bracht ik onder bij het stamwoord. Homoniemen zoals *gestoken*

(geprikt) en *gestoken* (gekleed) kregen elk een eigen plaats, evenals *(the) play* en *(to) play*, of *(de) dromen, (het) dromen* en *(wij) dromen*.

Om de door het rijm geïnduceerde woordkeusbeperking in een getal uit te drukken, deelde ik het gevonden aantal verschillende rijmwoorden door het aantal verschillende niet-rijmende woorden:

	NEDERLANDS	**ENGELS**
Aantal verschillende rijmwoorden	893	867
Aantal verschillende niet-rijmende woorden	883	910
Quotiënt	1,01	0,95

Engelse dichters worden door het rijm dus iets meer in hun vrijheid van woordkeus beperkt dan Nederlandse.

4. Het aantal rijmwoorden per klankrubriek

Een heel andere invalshoek is de volgende. Stel dat er een taal bestond waarvan alle woorden eindigden op een klinker: aa, ee, ie, oo, uu, eu, oe, ou, ui of ij. Dat zou een ideale rijmtaal zijn: voor ieder rijm zou de dichter ééntiende van de woordenschat tot zijn beschikking hebben. Als je in die taal duizend versregels zou onderzoeken, dan zou je de rijmwoorden kunnen onderbrengen in tien klankrubrieken met elk gemiddeld honderd woorden.

Naarmate een taal meer afwijkt van dit ideaalbeeld, zal een tekstcorpus meer verschillende rijmrubrieken bevatten met een kleinere gemiddelde omvang. Het aantal rijmwoorden per rubriek is dus een indicator voor berijmbaarheid. Analyse van het Nederlandse en Engelse materiaal bracht deze cijfers aan het licht, die dunkt me voor zichzelf spreken:

	NEDERLANDS	**ENGELS**
Aantal rubrieken per 1078 rijmwoorden	213	243
Gemiddeld aantal woorden per rubriek	5,06	4,44

Tot zover de indicatoren, die met elkaar een redelijk beeld geven van de berijmbaarheid. Helemaal compleet is dat beeld niet, want er ontbreken twee relevante aspecten: de gemiddelde woordlengte en het percentage ongrammaticale zinnen. Ik heb deze buiten beschouwing moeten laten vanwege onoverkomelijke beoordelingsen interpretatieproblemen.

Onderstaand overzicht laat zien dat alle wél gehanteerde indicatoren erop wijzen dat Nederlands een betere rijmtaal is dan

Engels. (De ratio's geven aan in hoeverre de berijmbaarheid van het Nederlands die van het Engels overtreft.):

	NED.	**ENG.**	**Ratio**
Percentage rijmende sonnetten	94,8	69,2	1,37
Gemiddelde rijmdichtheid	2,75	2,28	1,21
Gemiddeld aantal voeten per regel	4,95	5,10	1,03
Percentage zuivere rijmen	90,5	87,8	1,03
Mate van woordkeusbeperking	1,01	0,95	1,06
Gemiddelde omvang rijmrubrieken	5,06	4,44	1,14

De verschillen zijn in het algemeen niet bijster groot, maar men moet bedenken dat elke ratio maar een deelaspect van het begrip ‘berijmbaarheid’ weergeeft. Om tot een eindcijfer te komen, moeten de verschillende ratio's worden gecombineerd.

Daartoe kunnen we uitgaan van de volgende redenering. Naarmate een taal moeilijker berijmbaar is, zullen de dichters én meer rijmklanken per sonnet gebruiken, én langere versregels schrijven, én meer rijmfouten maken én minder originele rijmwoorden inzetten. Al deze variabelen zijn onafhankelijk van elkaar. Het verschil in berijmbaarheid tussen het Nederlands en het Engels correspondeert met het produkt van de bijbehorende ratio's: 1,21 × 1,03 × 1,03 × 1,06 = 1,36.

De eerste ratio telt niet mee omdat die eerder iets zegt over cultuur- dan over berijmbaarheidsverschillen. De ratio voor ‘gemiddelde omvang rijmrubrieken’ komt voort uit een totaal afwijkend perspectief; hij levert geen zelfstandige bijdrage aan het eindcijfer, maar bevestigt wat op een andere manier al gevonden is.

Goed, het jongleren met getallen heeft als resultaat opgeleverd dat Nederlands 1,36 keer zo goed berijmbaar is als Engels. Men kan zich - terecht - afvragen hoe nauwkeurig dat getal is, maar belangrijker is de vraag wat het eigenlijk *betekent*. In feite is de conclusie er één van het type ‘Amsterdam is 1,36 keer zo mooi als Londen’: een zinledige uitspraak, want er ligt geen telbare of meetbare eenheid aan ten grondslag. Hoe kun je nu het begrip ‘berijmbaarheid’ concretiseren?

Laten we ons even voorstellen hoe het rijmen in zijn werk gaat. In het hoofd van de dichter ontstaat een regel, bijvoorbeeld ‘O, 't ruisen van het ranke riet’, of ‘Ambrosia, wat vloeit mij aan?’, of ‘Ik draag een waarschuwing bloedjas’, of ‘'t Is triestig dat het regent in de herfst’. Sommige van die einderegelwoorden laten veel rijm-

bindingen toe (*riet, aan*), andere weinig of geen (*bloedjas, herfst*). We kunnen, heel globaal, de dichterlijke woordvoorraad verdelen in twee groepen: één met goed berijmbare en één met slecht berijmbare woorden. De berijmbaarheid van de taal kun je dan concreet definiëren als de verhouding tussen de groep 'goed berijmbare woorden' en de totale dichterlijke woordvoorraad.

De uitgevoerde sonnettenanalyse maakt het mogelijk iets te zeggen over die verhouding. We beschikken immers over een verzameling goed berijmbare woorden (het rijmwoordenbestand), met daarnaast een controlegroep van 'potentiële rijmwoorden' die representatief zijn voor het poëtische vocabulaire als geheel.

Vergelijking van beide bestanden brengt een frappant verschil aan het licht, een verschil in de verhouding tussen mannelijke en vrouwelijke rijmen. 'Mannelijk' zijn rijmwoorden met de klemtoon op de laatste lettergreep (*man, boy, vaarwel, goodbye*), 'vrouwelijk' zijn rijmwoorden die eindigen op een of meer onbeklemtoonde lettergrepen (*dame, lady, prettig, agreeable*). Men oordele zelf:

	NEDERLANDS	**ENGELS**
Rijmbestand		
Mannelijke rijmen	638	963
Vrouwelijke rijmen	440	115
Controlebestand		
Mannelijke rijmen	567	711
Vrouwelijke rijmen	511	367

In de Nederlandse sonnetten zijn vrouwelijke woorden in rijmpositie iets ondervertegenwoordigd. In Engelse sonnetten daarentegen doet zich een sterke discrepantie voor. Afgaande op het controlebestand is bijna 35% van de potentiële rijmwoorden vrouwelijk, terwijl het aantal vrouwelijke woorden dat daadwerkelijk in rijmpositie is geplaatst slechts 115 bedraagt (ruim 10% van het totaal). Om dat percentage te bereiken hebben de dichters ook nog fors moeten smokkelen: van de 115 vrouwelijke rijmen zijn er 45 onzuiver. Een en ander betekent dat een kwart (35% minus 10%) van het Engelse dichterlijke vocabulaire in de praktijk nauwelijks inzetbaar is. Zo'n contingent van rijmkundige muurbloempjes komt in het Nederlands niet voor.

Als we op deze simplificatie (want dat is het natuurlijk) mogen afgaan, verhoudt de berijmbaarheid van het Nederlands zich tot die van het Engels als 100: 75, oftewel 4: 3, oftewel 1,33.

Interessant is dat dit verhoudingsgetal bijna gelijk is aan de zojuist volgens een heel andere methode bepaalde ratio 1,36.

Vergeleken met zijn Nederlandse kunstgenoot berijdt de Angelsaksische dichter een Pegasus met drie benen. Hoe is het dan mogelijk dat Engelstalige liedjesschrijvers en light-versedichters tot zulke indrukwekkende staaltjes van rijmkunst in staat zijn? Mijns inziens ligt de verklaring in de manier waarop deze auteurs het vrouwelijk rijm behandelen.

Liedjesschrijvers kiezen de strategie van het negeren. Ze zetten al hun kaarten op het mannelijk rijm en gebruiken de meerlettergrepige rijmen alleen als het echt niet anders kan. Doordat er zo intensief wordt geput uit de voorraad mannelijke rijmen treedt overigens wel een zekere clichématigheid op. In de eerder geciteerde regel van Cole Porter, 'Flying too high with some guy in the sky' blinken de rijmwoorden niet bepaald uit door originaliteit. Die neiging om in stereotiepen te vervallen blijkt ook uit een enkele jaren geleden door mij uitgevoerd onderzoekje naar de slotwoorden van liedjes. In Nederlandse liedjes maken de vijf meest gebruikte slotwoorden (*jou, zijn, mij, alleen, niet*) samen 10% van het totaal uit. Van de Engelse liedjes eindigt maar liefst 25% op één van de top-vijfwoorden (*me, you, love, day, night*).

Light-versedichters pakken het heel anders aan. Ze lopen niet weg voor vrouwelijk rijm, maar proberen het met een keur van trucs en kunstgrepen aan zich te onderwerpen. Ze rijmen *alligator* op *ate her, Norway* op *one more way, Birmingham* op *corfirming 'em, hypotenuse* op *lot o' news* en *Hamlet* op *not give a damn or a damnlet*. Nood maakt vindingrijk. Het lijkt me geen dwaze veronderstelling dat juist dankzij de moeilijkheidsgraad van het vrouwelijk rijm in de Angelsaksische landen een rijmcultuur kon opbloeien die een overvloed aan geestige en inventieve versregels heeft voortgebracht.

Zonder de Nederlandse virtuozen tekort te willen doen, durf ik te stellen dat het gemiddelde peil van de rijmkunst in onze streken lager ligt dan in het Engelse taalgebied - men hoeft maar te denken aan de myriaden rammelende en geestloze limericks die hier worden geproduceerd. Ik schrijf dat toe aan de Wet van de remmende voorsprong: rijmen in het Nederlands is gewoon te gemakkelijk. Wij missen de prikkel om, zoals de Engelstalige versificateurs, het tekort aan *rhymability* te compenseren met *rhyming ability*.

André Suarès en de verovering van de schoonheid
Marcel van den Boogert

I

Op 7 september 1948 overleed op tachtigjarige leeftijd André Suarès, een van Frankrijks grootste schrijvers. In het omvangrijke oeuvre dat hij naliet - dichtbundels, toneelstukken, literaire portretten, essays, reisbeschrijvingen, filosofische overdenkingen - ontbreken romans en novellen. Het boek waarmee hij in 1910 zijn naam als dichterlijk prozaschrijver vestigde, de trilogie *Voyage du Condottière*, is echter een reisbeschrijving van romanallure, waarin de grenzen tussen proza, poëzie en kritiek vervaagd zijn. Voor dit werk oogstte Suarès de bewondering van schrijvers als Marcel Proust, Thomas Mann, James Joyce, Gabriele d'Annunzio en Miguel de Unamuno. Na de publicatie van het eerste deel, *Vers Venise*, duurde het nog ruim twintig jaar voordat de schrijver er in slaagde zijn magnum opus te voltooien met de laatste twee delen, *Fiorenza* en *Sienne la bien-aimée*.

Het boek, dat sinds 1954 in één band van 600 bladzijden herdrukt wordt, bevat in de vorm van een innerlijke monoloog de lyrische beschrijving van een reis door Italië. Een moderne reiziger verovert, met dezelfde begerigheid als waarmee eertijds Condottieres steden bedwongen, de *grandeur* en schoonheid van Italië. Hij bezoekt daarbij het noorden, Toscane en Umbrië. De poëtische beschrijving van steden en landschappen wordt afgewisseld met bespiegelingen over schilderkunst, muziek en literatuur.

Een dergelijke belangstelling voor het leven ver buiten de deur kwam bij meer schrijvers uit die periode voor. Nog voor de eeuwwisseling was er weerstand gerezen tegen wat werd gevoeld als een uitwas van het symbolisme: de hang naar beslotenheid, oververfijning en hermetisme zoals die bijvoorbeeld uit het werk van de dichter Mallarmé sprak. De teneur en thematiek van het fin de siècle beleefden in een enkel talent als Jean Lorrain nog wel een mooie nabloei, maar waren voor het overige toch aan te veel epigonen prijsgegeven. Schrijvers en dichters wendden zich af van het

oog dat in mineur hemelwaarts of naar binnen gericht was en begonnen te verlangen naar de weidse blik die uitziet over het land, krachtig en vitaal als van een overwinnaar. *Energie* luidde het nieuwe parool, en sommige jonge schrijvers die hun wortels hadden in het symbolisme gaven zich over aan een Nietzscheaanse *grote gezondheid*. Onder hen is André Gide, wiens loflied op de hartstocht der zintuigen, *Les Nourritures Terrestres* (1897), als een belangrijk voorbeeld van die overgang geldt.

De *Voyage du Condottière* lijkt op het eerste gezicht goed in dat veranderende klimaat te passen: van beginnend symbolistisch dichter ontpopte Suarès zich tot vitale veroveraar. Maar bij nadere beschouwing blijkt achter het verslag van de reis door Italië nog een andere reis van de Condottière schuil te gaan: de geestelijke reis van een ziel naar vervolmaking. Het is vooral de ontroerende beschrijving van die ontwikkeling, in een taal die afwisselend poëtisch evocatief en intellectueel bondig is, die de *Voyage du Condottière* uittilt boven het niveau van *Schöngeisterei* en het boek recht geeft op de status van tijdloos meesterwerk.

II

Wie was André Suarès?

Zijn boeken worden tegenwoordig mondjesmaat herdrukt en zijn in kleine kring antiquarisch zeer gezocht. Rondom zijn moeilijke en lichtgeraakte persoonlijkheid was al bij zijn leven de legende gesponnen van de hautaine en teruggetrokken levende Condottière, die in zijn miskenning in eigen land de wrekende hand der middelmatigen zag.

Hij werd op 12 juni 1868 in Marseille geboren onder de naam Isaac-Félix Suarès, als eerste kind in het gezin van een joodse handelaar. In 1870 werd zijn broer Abraham-David geboren, een jaar later zijn zuster Esther.

Na een eenzame kindertijd, die overschaduwd werd door de dood van zijn moeder toen hij acht jaar was, werd Suarès naar Parijs gestuurd om door te leren. Met zijn eruditie, dweepzucht en grootspraak riep hij op de middelbare school weerstand op. Suarès deelde zijn onstuimige overdrijving en jeugdig enthousiasme voor de kunst met slechts één vriend onder zijn medeleerlingen:

Romain Rolland. Het was in de warme vriendschap met hem dat Suarès leerde zijn dikwijls onmatige bewondering en afkeuring goed onder woorden te brengen. Alles werd gulzig ingedronken en van commentaar voorzien: van de muziek van Bach en Beethoven tot de filosofische denkbeelden van Tolstoj, van de Italiaanse renaissancekunst tot de toneelstukken van Shakespeare.

In 1889 keerde Suarès naar Marseille terug om zijn zieke vader te verplegen. Daar putte hij troost uit zijn lectuur en pianospel, de briefwisseling met Rolland en de omgang met zijn broer, die als marine-officier in Toulon zat. Ondanks verschillen in karakter is de verhouding met zijn broer altijd vol wederzijdse warmte en genegenheid geweest.

Nadat hun vader in 1892 gestorven was, verruilden de twee broers hun voornamen voor André en Jean, wellicht om zich schrap te kunnen zetten tegen het oplaaiend antisemitisme. Suarès, inmiddels literair zowel als muzikaal zeer belezen, debuteerde in 1893 met een klein symbolistisch toneelstuk, dat weinig aandacht trok.

In het voorjaar van 1895 ging Suarès op culturele bedevaart naar Italië. Aan de vooravond van zijn vertrek schreef hij aan Rolland: ‘Ik voorspel je dat deze reis naar Italië er een naar een nieuw leven zal worden. Dat is althans de bedoeling.’ De indrukken van de reis zouden zijn aarzelend schrijverschap, dat dreigde te blijven steken in brieven en aanzetten, een nieuwe impuls moeten geven. Gekleed in een zwarte cape met vilthoed en met weinig geld op zak veroverde Suarès te voet Italië. Hij bezocht de kunststeden in het noorden, verbleef enige weken in Rome en maakte een uitstapje naar Sicilië. Toen hij na een half jaar terugkeerde in Parijs, met in zijn ransel honderden vellen met aantekeningen, schetsen en gedichten, was hij voorgoed veranderd: Italië zou nooit meer uit zijn gedachten wijken.

Na zijn terugkomst schreef Suarès literaire portretten van twee van zijn goden, Pascal en Wagner. In 1901 verscheen zijn eerste grote werk, *Images de la Grandeur*, een volumineuze verzameling van symbolistisch getinte vrije verzen over almacht, eenzaamheid en verzoening, waarvan de colofontekst luidde: ‘Ces Visions ont peuplé les rêves de la solitude et de l'ennui passionnés, au cours de deux étés mortels, passés dans l'enfer de la ville et le désert des hommes.’ Een jaar nadien vertrok Suarès voor de tweede maal naar Italië.

In het aangrijpende *Sur la mort de mon frère* (1904) dat hij schreef na het verongelukken van zijn broer Jean, bracht Suarès een overtuiging onder woorden die als sleutel tot het begrip van zijn werk kan dienen: de dood vernietigt de troost die het menselijk verstand te bieden heeft. De mens die nadenkt over de dood staat voor de keus: zichzelf van het leven te beroven (wat Suarès overwogen heeft), zich te bekeren (wat zijn verstand verhinderde) of het leven te overtreffen door het te herscheppen naar eigen inzicht en verlangen. De kunst moet zin aan het zinloze verlenen door de schoonheid die het scheppen van een ideële, andere wereld oplevert, een gedachte die uit de symbolistische erfenis stamt. Vanaf nu zou het frenetieke schrijven van Suarès een poging zijn die andere wereld met de pen tot leven te dwingen.

Deze gedachte kreeg een monumentale uitwerking in *Voici l'Homme* (1906), een ‘kathedraal’ (zoals Suarès zelf het noemde) van korte maar krachtige teksten, soms niet langer dan een aforisme. Uit deze ‘bittere syllogismen’ (zoals de titel luidt van een in toon en stijl hieraan verwant boek van de Roemeens-Franse filosoof E.M. Cioran van een halve eeuw later) klinkt een vertwijfeld nihilisme op. Bij de voorintekening op het boek schreven slechts vijf kopers in. Van drie van hen zijn de namen overgeleverd: Rodin, Monet en Debussy... De ware *condition humaine* ligt volgens Suarès niet in de wreedheid van de natuur, maar in haar willekeur en onverschilligheid. De natuur is leeg en zonder bewustzijn en veroordeelt de mens zo tot opperste eenzaamheid. De mens die leeft als de natuur is een gedachteloze en onverschillige bruut die zijn medemensen naar het leven staat. Goedheid, tederheid en schoonheid, kortom humaniteit, bestaan slechts bij de gratie van de overwinning van het verstand op de natuur. Maar het is uitgerekend het verstand dat zegt dat de dood onherroepelijk het einde is en de mens aldus aan zijn sterfelijkheid kluistert. De uitweg die de wanhopige mens gelaten wordt is dat hij welbewust de illusie van zingeving aanvaardt die de kunst hem tot troost aanreikt: ‘Le néant de l'homme est le crime de la laideur. Créer de la beauté est la seule façon d'en sortir.’ In deze gedachtengang, die de invloed van Schopenhauer verraadt, leiden de *grandeur* en schoonheid van de kunst de mens het illusoire domein binnen van de *ardente sérénité*, de toestand van brandende kalmte waarin alle tegenstellingen zijn verzoend. Wanneer het hart, aldus Suarès, dat nirwana betreedt bewilligt het verstand in die illusie, in het volle besef bedrogen te worden. Zo'n

tour de force is slechts voorbehouden aan grote helden, onder wie bijvoorbeeld Don Quichot. Maar de echte held is natuurlijk de schepper van een dergelijke romanheld: hij is het die deze bewerking van de werkelijkheid doorziet en regisseert, hij is de hoogste vervulling van het menselijk ideaal, de *poète tragique*.

Het was in deze periode van grote eenzaamheid en teleurstelling over het uitblijven van respons op zijn werk dat Suarès zijn derde bezoek aan Italië bracht en er eindelijk toe kwam het eerste deel van de *Voyage du Condottière* te schrijven. De uitweg uit de wanhoop - eerste etappe van zijn geestelijke reis - kreeg na vijftien jaar vorm: het gedroomde Italië.

III

Vers Venise, het eerste deel van de *Voyage du Condottière*, begint met een portret van Jan-Félix Caërdal, de Condottière. De historische figuur van de Condottiere oefende al vroeg een grote fascinatie uit op Suarès. In het Italië van de vijftiende eeuw was een Condottiere de aanvoerder van een huurlingenleger, die zijn militaire en politieke macht per contract (*condotta*) aan een lokale machthebber aanbood. In de dichterlijke visie van Suarès werd de Condottiere van soldateske krachtpatser tot moderne *Sturm und Drang*-ridder, die als gepantserde individualist, vol toewijding aan zijn ideaal, zijn geboortegrond Bretagne verlaat om in alle eenzaamheid de schoonheid van Italië te veroveren. Zijn naam is betekenisvol: *Jan* is de Bretons klinkende variant van Jean, de naam van zijn betreurde broer, *Félix* was de tweede naam van Suarès zelf en *Caërdal* betekent in het Bretons ‘zoeker naar schoonheid’. Suarès typeert hem als volgt: hij is drieëndertig jaar, arm en van hartstocht bezeten. Waar hij verschijnt wekt hij door zijn ongewone voorkomen - lelijk, maar met een karakteristieke kop: een gezicht als uit een andere tijd - verbazing en afkeer. Voor hem is het maken van een reis als het maken van een kunstwerk: het draait om de schoonheid die op het leven veroverd moet worden. Maar die verovering is geen doel op zich, de veroveraar wil uiteindelijk zichzelf veroveren. Daartoe is macht en gestrengheid nodig. Een kunstenaar als Caërdal, die doorkneed is in de klassieke letteren en de Bijbel, en die in opperste vervoering gebracht wordt door muziek en schilderkunst, tracht in de schoonheid de zingeving te vinden die de natuur de mens onthoudt.

De Condottiere Caërdal is Suarès' geïdealiseerde zelfportret, zijn Zarathustra. Zijn tocht door het noorden van Italië wordt een krachtmeting met zichzelf. De reis voert langs Bazel, het Comomeer, Milaan, Cremona, Pavia, Parma, Mantua, Bergamo, Verona en Padua naar Venetië, Rimini en Ravenna. Al aan de oevers van de Lombardijnse meren wordt Caërdal overweldigd door een zinnenprikkelende extase die zijn verstand het zwijgen oplegt. In de steden laat hij zich toespreken door de kunstwerken en mijmert hij over hun geschiedenis. Zijn lyrische beschrijvingen gaan soms over in droomvoorstellingen en herinneringen, die weer het aanknopingspunt vormen voor kleine essay-achtige bespiegelingen over schilders en schrijvers. De poëtische en extatische beschouwing van de *grandeur* wordt zo afgewisseld met impressionistische observatie en kritische doorlichting. De steden, landschappen en kunstwerken komen te baden in een transcendent licht; de evocatie daarvan is voor de lezer onvergetelijk. Suarès probeert naar eigen zeggen de ziel van een stad in een portret vast te leggen, door de weergave van een detail of een treffende vergelijking. Zo verpersoonlijkt Venetië voor hem een werkelijkheid die ver uitstijgt boven die van de straatjes, het water en de paleizen. De stad biedt zich aan de Condottière aan als een vrouw, die hij penetreert door haar te bezoeken, haar geschiedenis en kunstwerken te overdenken en haar ten slotte te herscheppen in woorden. Het is de blik van de Condottière die de wellust van Venetië herschept, verheft en als het ware voltooit. Dat feest der zinnen doet voortdurend een appèl op de kunstenaar zichzelf te overtreffen: de zintuiglijke apotheose van Venetië, opgeroepen door het gouden interieur van de San Marco, is immers nog maar het begin van de lange reis naar de *ardente sérénité*. De toon van *Vers Venise* is die van de onrust: het ‘Laatste Avondmaal’ van Leonardo da Vinci in Milaan stelt Caërdal teleur, Parma is vergeven van de schilderkunst van Correggio, Mantua ligt als een kadaver te stoven in de zon en de Venetiaanse schilderkunst van Tintoretto en Veronese boezemt hem afkeer in. Maar Caërdal houdt zichzelf voor: ‘Ik heb een wereld te veroveren, niet een uurtje ontspanning. Ik zal terugkeren naar Venetië wanneer ik de slaap kan vatten.’ Als hij zich aan het slot van *Vers Venise* aan de oever van de Rubicon bevindt, overdenkt hij de daden van Caesar: diens veroveringen zijn uitgevoerd door duizenden soldaten, maar de beslissing om de Rubicon over te steken is door één man alleen genomen, in een groots

moment van waarheid en eenzaamheid. In zo'n moment valt de Condottière in solitaire verhevenheid samen met de heilige en de kunstenaar: er is geen weg terug. Het slot luidt: 'Voorwaarts'.

IV

In de jaren die volgden op het verschijnen van *Vers Venise* schreef Suarès maandelijks een 'Chronique de Caërdal' in het gezaghebbende literaire tijdschrift *La Nouvelle Revue Française*: literaire portretten en essays, die kort daarna in boekvorm gebundeld werden. Uit die prachtige stukken spreekt een pas ontloken adoratie voor het leven. Ondertussen bleef hij schrijven aan een vervolg van de *Voyage du Condottière*. Maar er waren gebeurtenisssen, zoals de Eerste Wereldoorlog, die Suarès zo diep schokten dat de *ardente sérénité* verder weg leek dan ooit. De Mars op Rome van Mussolini in 1922 vervulde hem met huiver en weerzin: zijn in geschrifte beleden afkeer van de Italiaanse fascisten en later de Duitse nationaal-socialisten bezorgde zijn naam tijdens de bezetting een plaats op de arrestatielijst van de Gestapo. Na een tip dook hij bij vrienden onder.

Literaire sympathie ontving Suarès in de jaren twintig opvallend veel van kunstenaars, zoals de schilders Rouault en De Bosschère en de beeldhouwer Bourdelle, die uitvoerig met hem correspondeerden. Zijn boeken oogstten in de pers respect maar geen bewondering: zijn compromisloze houding tegenover zichzelf en anderen stootte velen af. Van Suarès was bekend dat hij het liefst in het gezelschap van zijn goden vertoefde: Shakespeare, Montaigne, Pascal, Stendhal, Dante, Michelangelo, Rembrandt, Cervantes, Goethe, Beethoven, Bach, Wagner, Dostojevski, Tolstoj, Ibsen, Keats, Baudelaire, Rimbaud, Verlaine, Plato, Aristofanes en de Griekse tragediedichters. Van al deze idolen heeft Suarès portretten geschreven die van luciditeit getuigen en de trekken van de maker ten minste zo scherp doen uitkomen als die van de geportretteerden.

In 1928 was Suarès terug in Italië, waar hij de kracht opdeed de *Voyage du Condottière* te voltooien. Zijn toon was zachter en lyrischer geworden. De beide laatste delen verschenen in 1932.

V

In het tweede deel, *Fiorenza*, vangt de reis aan in Genua en gaat dan via Pisa en Lucca naar Florence. In die stad raakt de Condottière verrukt van de *allégresse spirituelle*, de vrolijkheid van de geest, die hij daar aantreft. Zoals de wellust bij Venetië hoorde, zo hoort de intelligentie bij Florence. Alles ademt een opgewekte rust en waardigheid, als in de schilderijen van Botticelli. De geest vindt hier zijn bestemming. Florence is bij uitstek de stad van Leonardo da Vinci. In *Vers Venise* had Caërdal weliswaar zijn teleurstelling uitgesproken over diens 'Laatste Avondmaal', maar Suarès vereerde in Leonardo de kunstenaar van wie leven en werk bezeten waren van het zoeken naar perfectie. Maar er ontbreekt iets aan Leonardo, en trouwens aan heel Florence: het hart doet niet mee. De kennis en kunde hebben met hem de hoogste toppen van de intelligentie bereikt, maar het aldus verkregen inzicht laat het hart koud en zonder passie.

De Condottière bezoekt Florence met opgeheven hoofd, niet alleen uit trots maar ook om fresco's en kerkgevels goed te kunnen zien. Kijken is de handeling waar alles om draait in de *Voyage du condottière*: het is de blik die de werkelijkheid schept. In de Inleiding van *Vers Venise* had Suarès al opgemerkt dat niet iedereen kan kijken: velen zijn ziende blind. Opvallend is het grote aantal verwijzingen in de tekst naar ogen en blikken. 'Kijken is het leven veroveren,' en met die uitspraak onderstreept Caërdal de eenzaamheid van de reiziger die als buitenstaander niets dan zijn blik heeft. Alleen de kunstwerken lijken terug te kijken, en zo ontstaat de innerlijke dialoog tussen object en beschouwer die enkele van de mooiste bladzijden van het boek heeft voortgebracht: die over de schilderkunst van de renaissance.

Rond de eeuwwisseling beleefde de kunst van de renaissance een ongekende populariteit onder schrijvers en dichters. Péladan, Barrès en Valéry dweepten met Leonardo da Vinci, terwijl Rolland een biografie schreef van Michelangelo. Suarès deelt in die verering voor de renaissance maar spreidt in de *Voyage du Condottière* een voor die tijd verrassende voorkeur voor pre-renaissancistische schilderkunst ten toon. Tintoretto en Veronese worden verworpen omdat hun werk vooruitloopt op de verfoeide barok. Michelangelo is een groot schilder maar hij is te overdadig in zijn krachtsvertoon. Sodoma, Correggio, Giulio Romano en de navol-

gers van Michelangelo zijn in hun technische perfectie ten prooi aan een dodelijk academisme. Rafaël schildert voortreffelijk maar zijn portretten hebben niets te zeggen. Leonardo is een universeel kunstenaar maar heeft te veel van de virtuoos, de schepper van perfectie zonder passie. Het zijn de zoekers naar een nieuwe vorm, de eenlingen en overgangsfiguren in de kunst, aan wie Suarès de hoogste lof toezwaait: Duccio, Giotto, Masaccio, Piero della Francesca, Fra Angelico en Botticelli, allen schilders die in hun verdeling van kleuren en lijnen niet de regels van de canon hebben gevolgd, aldus Caërdal. Slechts de kunstenaars die gekeken hebben zoals de Condottière zelf kijkt, is het volgens hem gelukt de hoogste schepping te volbrengen: beheersing en compassie af te beelden én bij de toeschouwer op te roepen.

Toch hebben de *grandeur* en schoonheid van Florence het hart van Caërdal onvervuld gelaten. Zijn reis is nog niet volbracht.

VI

Het derde deel van de *Voyage du Condottière, Sienne la bien-aimée* [Siena de teerbeminde], ademt een sfeer van verstilling en inkeer. De reis voert langs de mooiste plaatsen in en net buiten Toscane en Umbrië: Arezzo, Gubbio, Urbino, Assisi, Perugia, Spoleto, Todi, Orvieto, Monte Oliveto en tot besluit Siena, waar de reis van de Condottière in een apotheose zal eindigen.

In Urbino is de kunst zo groots en waardig dat Caërdal het liefst de hele reis zou beëindigen en zich zou vestigen in het paleis van de hertog van Montefeltre, de beroemdste condottiere van Italië. Maar hij moet verder en ontvangt in Assisi wat hem in Florence onthouden werd: de openbaring van de liefde. Het voorbeeld van de heilige Franciscus leert Caërdal dat het zinloos is zichzelf te gronde te richten in een zoektocht naar volmaaktheid die onbereikbaar zal blijken en dat het de compassie met het leven zelf is die de mens uiteindelijk verzoent met het lijden en de dood. Siena ontvangt de Condottière daarna als een verloofde die haar geliefde in de armen sluit. Alles in Siena vervult hem met een onvergelijkelijke ontroering: de Dom, het Palazzo Tolomei, de Fonte Branda en natuurlijk de Campo zelf, het mooiste plein van de wereld. Daar, in het Palazzo Pubblico, vindt een grootse ontmoeting plaats: de Condottière Jan-Félix Caërdal spreekt in gedachten met

de Condottiere Guidoriccio da Fogliano, die daar in 1328 in fresco vereeuwigd is door de schilder Simone Martini. Van zijn hoog te paard gezeten voorganger ontvangt Caërdal de raad zijn aspiraties naar erkenning en bewondering in de wereld op te geven, daar de *ardente sérénité* slechts in volmaakte afzondering gevonden zal kunnen worden. Pas na zelfoverwinning zal de Condottière het triomfantelijk einde van zijn reis kunnen vieren. Zelfoverwinning legt het verstand het zwijgen op en maakt het mogelijk met een glimlach te berusten in het absolute niets, aldus Guidoriccio. Als Caërdal hem verwonderd vraagt hoe zo'n berusting kan schuilgaan achter zulk een vervaarlijke wapenuitrusting, antwoordt Guidoriccio: 'Macht vraagt om een masker; en jij weet heel goed dat op een nacht dat masker valt. Niemand weet wie ik ben, maar ik bén, daar gaat het om. [...] Wat maakt het uit of je de eerste bent, zelfs in Rome? [...] Laat die minachting toch varen. Ontdoe je van die kinderachtige woede. Spaar je krachten voor andere ondernemingen. Richt je vanaf nu alleen nog op wat voor jou echt telt, de schoonheid in wording. Daar alleen ligt, voor de vonk van een ogenblik zowel als voor de eeuwigheid, jouw passie.' Met de woorden 'Vader, u heeft gelijk' besluit Caërdal het gesprek. Hij beziet de stad door de ogen van een verliefde: de madonna's van de Sienese schilders fluisteren hem toe dat de door schoonheid opgewekte liefde hem de vervulling van zijn zoektocht zal schenken. De stad wordt een vrouw, een geliefde. Waren voorheen *grandeur* en schoonheid onlosmakelijk met elkaar verbonden, vanaf nu gaat de schoonheid geheel op in de liefde. De Condottière wordt door Siena in die mystieke liefde ingewijd. Hij verovert het inzicht dat de mens die zijn leven geeft aan de schoonheid zichzelf overstijgt en zo aan de allerhoogste volheid raakt op het moment dat hij zich in de liefde verliest: de *ardente sérénité*. Vervuld van dat inzicht verklaart Caërdal op magistrale wijze Siena zijn liefde: de reis van de Condottière is voltooid, [zie de fragmenten in *Vertaald Proza*]

In de reis van de Condottière laten zich drie soorten reizen ontdekken. Allereerst zijn dat de echte reizen die Suarès-Caërdal door Italië heeft afgelegd en die de stof voor de beschrijvingen hebben geleverd. De tweede reis is die door de kunst en de geschiedenis, die tezamen het gedroomde Italië vormen waar de Condottière hartstochtelijk zijn geheime vaderland in heeft herkend. En ten

slotte is er de reis die Suarès-Caërdal aflegt op weg naar inzicht en vervolmaking van de ziel. In het eerste boek, *Vers Venise*, ontdekt hij de laagste vorm van schoonheid: die van de zintuigen. In het daarop volgende boek, *Fiorenza*, raakt Suarès-Caërdal onder de bekoring van een hogere vorm van schoonheid: die van de geest. Maar pas in het laatste boek, *Sienne la bien-aimée*, wordt hij veroverd door de hoogste vorm van schoonheid: die van de liefde. Het verlangen naar *plénitude*, volheid, heeft de verlokkingen van de zintuiglijke waarneming, de verleidingen van de macht en zelfs de betovering van de kunst achter zich gelaten: alles is opgenomen in de mystieke overgave aan de liefde.

Onmiddellijk na het verschijnen van de beide laatste delen van de *Voyage du Condottière* schreef Gabriel Bounoure hem: 'De kunst van Italië vindt door u haar hoogste voltooiing en gaat over in een leven zonder einde. Ik ken niets dat hoger, menselijker, grootser is dan het moment waarop de Condottière tot de ontdekking komt dat de Liefde verder reikt dan de schoonheid.'

VII

De *Voyage du Condottière* is het belangrijkste en meest bekende boek van André Suarès gebleven. Hij is er in geslaagd een uiterst complexe visie op leven en kunst poëtisch samen te ballen in een proza dat juist door zijn lapidaire stijl ook voor de moderne lezer nog altijd even boeiend als ontroerend is. Voor de oorlog heeft het boek invloed gehad op schrijvers als Larbaud, Malraux, Montherlant en Morand. In onze tijd is de verkoop van de jongste herdruk (uit 1984 bij Granit) een succes, wellicht dankzij de juichende besprekingen in de pers. Herdrukken van andere boeken en een biografie uit 1990 hebben Suarès ook nieuwe lezers opgeleverd. De Franse filosoof Michel Onfray zegt in zijn onlangs verschenen boek *La sculpture de soi* zijn esthetische moraal zelfs rechtstreeks aan de *Voyage du Condottière* te hebben ontleend.

Van de meer dan honderd boeken van André Suarès is nooit een regel in het Nederlands vertaald.

Tussen de nagelaten papieren van Suarès trof men een bijzondere tekst aan die hij kort voor zijn dood voltooid had. Hierin zag hij terug op zijn leven en zijn werk. Hij omschreef zijn leven als één

grote reis naar een ideaal dat uiteindelijk wel gevoeld maar niet duurzaam veroverd kon worden. Toch was de levensreis van de Condottière daarmee niet vergeefs geweest: de filosofische inzichten van Nicolaas van Cusa, Spinoza en Bergson hadden hem de overtuiging geschonken dat het maken van de reis het uiteindelijke reisdoel was geweest.

Zijn schitterende boeken zijn er om ons daarvan zelf te overtuigen.

André Suarès in 1895 tijdens zijn eerste reis door Italie.

André Suarès op vijfenzestig jarige leeftijd

Wie iets wezenlijkers wil blijft thuis
Jan Paul Hinrichs

‘Het vaderland maar half dienen zou een misdaad zijn. Maar het volledig en werkelijk dienen op de manier van Timo zou gekheid zijn. Is er misschien een middenweg? Of zijn alle mogelijkheden altijd niet meer dan middenwegen?’ Aldus Jakob, zwager van genoemde Timo, op 19 augustus 1828 in het fictieve dagboek dat de Estse auteur Jaan Kross publiceert in zijn roman *De gek van de tsaar* (1978). Het is een passage die de kern raakt van het romanoeuvre van Kross, waarin de hoofdpersonen steeds voor de pijnlijke keus worden gesteld zich te schikken in een bestaande toestand of principieel voor eigen idealen op te komen. Tegelijkertijd lijkt Kross over de problemen van een negentiende-eeuwse romanheld heen iets over het leven in Estland onder Sovjet-bezetting te zeggen. Is het zinnig, zo zou men Kross kunnen parafraseren, om principieel voor de Estse onafhankelijkheid op te komen met het risico naar een Siberisch kamp afgevoerd te worden, of is het mogelijk door compromissen met de Sovjet-bezetter te sluiten iets van de eigen identiteit en die van het Estse volk te verdedigen?

Lange tijd ontleende veel Oosteuropese literatuur haar kracht aan de politieke context waarin die was ontstaan. Westerse lezers lazen met name Russische boeken met een ideologisch oog en smulden als er iets werd gezegd dat de sovjetautoriteiten onwelgevallig moest zijn. Het verdwijnen van de communistische censuur in Oosteuropa maakt de politieke lading van de literatuur ineens van ondergeschikt belang: romans kunnen alleen nog door een hoog artistiek gehalte overleven. Jaan Kross schrijft dergelijke boeken, historische romans over Estland. De lezer hoeft niets van het communisme, Estland en de Estse tradities te weten om geboeid te kunnen worden door zijn proza dat niettemin de totalitaire werkelijkheid van de Sovjetunie diepgaander analyseert dan de getuigenissen van menig Russisch ‘dissident’. Het werk van Kross lijkt een bewijs voor de stelling dat de Sovjet-censuur schrijvers ertoe dwong een bepaalde richting te kiezen die de literatuur ook nogal eens ten goede kwam.

Van het leven van Jaan Kross weet ik niet veel. Hij is in 1920 in Tallinn geboren. Zijn jeugd speelt zich af tijdens de eerste periode

van onafhankelijkheid van de Estse staat, die van 1918 tot 1940 duurde. In 1944 beëindigt Kross een rechtenstudie aan de universiteit van Tartu waaraan hij vervolgens als docent werkt. Daarna brengt hij enige jaren in Siberië in gevangenschap door. In het midden van de jaren vijftig begint Kross, inmiddels terug in Tallinn, aan een carrière als dichter, essayist en vertaler. Later treedt hij ook naar voren als romanschrijver. Het is in die hoedanigheid dat hij het meeste succes boekt. De afgelopen tijd kreeg Kross internationaal bekendheid door de romans *De gek van de tsaar* (1978) en *Het vertrek van professor Martens* (1984) die in vele talen, waaronder het Nederlands, in vertaling verschenen.

De gek van de tsaar speelt op Baltische landgoederen, een feodale wereld die mij in de literatuur vooral bekend was uit de melancholieke impressionistische novellen van de Duits-Koerlandse graaf Eduard von Keyserling (1855-1918). In dezelfde sfeer begint ook het uit 1801 daterende picareske geschrift *Das merkwürdigste Jahr meines Lebens* van de toneelschrijver August von Kotzebue (1761-1819). Hierin verhaalt Kotzebue van zijn vlucht door de bossen van Koerland, als hij zich heeft weten te ontworstelen aan Russische bewakers die hem zonder enige aanklacht aan de grens hadden gearresteerd en naar Siberië wilden afvoeren. Zowel Kotzebue als de held van Kross raken in tsaristische gevangenschap en in beider lotgevallen is een vlucht van cruciaal belang. Bij Kotzebue mislukt die, bij Kross ziet de held na jarenlange voorbereiding van de concrete mogelijkheid om te vluchten af.

Kross' hoofdpersoon is de Baltische edelman Timotheus von Bock (1787-1836), een historische figuur die vertrouweling was van tsaar Alexander I. Hij nam deel aan de veldtocht tegen Napoleon en bezat reeds een plaats in de literatuurgeschiedenis, aangezien Goethe, met wie hij in 1813 in Weimar dineerde, een gedichtje voor hem schreef, ‘Herrn Obristlieutenant von Bock’. Tegen de strikte regels van zijn stand trouwt hij het Estse boerenmeisje Eeva. Bock valt in ongenade nadat hij enige jaren later de tsaar een memorandum schrijft over wantoestanden in diens rijk. Zonder proces, zonder hoop op gratie en zonder dat zijn zwangere vrouw over zijn verblijfplaats wordt ingelicht, verdwijnt hij in de Schlüsselburg-vesting. Daglicht krijgt Bock niet te zien, maar na enige jaren stuurt de tsaar hem een vleugel. Ook bezoekt hij een keer zijn gevangene in de cel. In 1827, na een gevangenschap van negen jaar, laat Alexanders opvolger, tsaar Nicolaas I, Bock gaan,

waarna deze de laatste jaren van zijn leven op zijn landgoed in Lijfland doorbrengt. Officieel staat hij als krankzinnig geboekstaafd waardoor hij tot aan zijn dood onder curatele blijft.

Timo's inwonende zwager Jakob, Eeva's broer, is de verteller in deze in dagboekvorm geschreven roman. In Jakobs aantekeningen, verspreid over de jaren 1827-1837, wordt geleidelijk het verhaal van ‘de gek van de tsaar’ uit de doeken gedaan. Het meest dramatische moment in de roman is de genoemde poging van Bock, in 1829, naar het buitenland te vluchten. Hiertoe heeft Jakob een Texelse schipper omgekocht. Op het laatste moment ziet Bock van de vlucht af, omdat hij die als laf en zinloos ervaart. Hij wil wel naar het buitenland, maar alleen als hij daartoe officieel toestemming krijgt. Hoop hierop is er evenwel niet. Een paar jaar later vindt Bock op zijn landgoed door een schot hagel de dood. Onduidelijk blijft of er sprake is van moord of zelfmoord.

De gek van de tsaar gaat over het eeuwige conflict tussen conformisme en opstandigheid en het morele dilemma dat het zoeken naar een tussenweg tussen beide levenshoudingen met zich meebrengt. Aan de kant van de macht staan in dit boek Duits-Baltische edellieden en Russische autoriteiten; de onderworpenen zijn de Esten, een boerenvolk waarbij Bock door zijn huwelijk aansluiting heeft gevonden. Men ziet in het leven van Bock een parallel met het lot van Kross. Deze zat na de Sovjet-annexatie van Estland ergens in Siberië gevangen, zoals zijn held Bock in een vesting buiten Petersburg was opgesloten. Bock verwisselde zijn kerker voor de grenzen van zijn landgoed, Kross een strafkamp voor de grenzen van Estland. Teruggekeerd in Estland zijn beiden niet vrij. De curatoren die in Bocks papieren snuffelen, lijken op de geheime dienst-agenten en de censor die Kross moet hebben meegemaakt. De Soyjet-werkelijkheid van de auteur en het tsaristische verleden van de romanfiguren lijken in hoge mate identiek, hoe zeer de omstandigheden waarin zij leefden ook verschillen.

Bocks overwegingen om niet te vluchten, lijken ook geldig voor een Ests schrijver in de Sovjet-tijd. Bock vraagt zich af: ‘Wat zou ik in het buitenland kunnen doen?! Ik heb geen geld om iets te publiceren. En als ik al genoeg geld bij elkaar zou weten te brengen, dan zou mijn boodschap niet tot hier doordringen. [..] Nee, nee, als ik al vertrek, dan niet naar Zwitserland, maar daarheen [..]. Naar Irkoetsk en verder, waar de anderen zijn.’ Tussen de regels door lijkt Kross zich af te vragen wat voor zin het voor een Ests

schrijver heeft om vanuit de emigratie te opereren. Een Est in het buitenland vertegenwoordigt zo'n kleine cultuur dat zijn stem nauwelijks kans maakt om gehoord te worden, ook niet in Estland zelf, waar de achterblijvers hem nog van verraad konden beschuldigen. ‘Trouwens, naar het buitenland gaan alleen diegenen die zich willen wreken. Wie iets wezenlijkers wil blijft thuis’, zijn de woorden van een in ongenade gevallen standgenoot die Bock zich op het laatste moment herinnert.

Ook al is er een overeenkomst tussen het verhaal van Bock en het leven van de auteur, Kross heeft dit element niet nodig om te boeien. Een algemeen-menselijke problematiek die de Estse geschiedenis en Sovjet-werkelijkheid ontstijgt, blijft in de roman steeds tastbaar. Steeds wordt de vraag gesteld of waanzin en zogenaamd ‘normaal gedrag’ wel van elkaar te scheiden zijn. Bock heeft gelijk met zijn memorandum, maar hij richt zichzelf te gronde. Een alternatief bestaat schijnbaar niet. Immers, ‘de gedachten waaruit zijn geestelijke gestoordheid het duidelijkst naar voren treedt, vormen tegelijkertijd de duidelijkste bewijzen voor zijn meedogenloze eerlijkheid en zijn diepe inzichten.’

Kross hoedt zich ervoor om enkel kritiek op machthebbers te laten doorschemeren, ook onderdrukten dragen in zijn roman verantwoordelijkheid. Hij laat Bock in zijn memorandum aan de tsaar verklaren: ‘Men mag zijn heersers nooit beschuldigen! Zij zijn slechts wat wij zelf van hen maken. Wanneer wij hen vanaf de wieg door kruiperig gedrag vergiftigen, hoe kunnen we dan verlangen dat ons welbevinden hun aan het hart gaat?’ Zie hier ook het probleem van een inwoner van een communistisch land die elke dag ongewenste compromissen met de machthebbers moest aangaan. Een oplossing blijft onuitgesproken: een middenweg is er niet. Ook de vraag of Bock een gek of verdienstelijk revolutionair is, wordt niet beantwoord.

Kross maakt wel duidelijk dat de wereld te ingewikkeld in elkaar zit om de een op grond van zijn ‘verzet’ klakkeloos te prijzen en de ander wegens ‘collaboratie’ te veroordelen. Timo, ‘de gek van de tsaar’, komt uiteindelijk tot de conclusie dat zijn opstandige gedrag slechts ‘een genadeloos egoïstische poging’ is ‘tot morele redding van mijzelf.’ Bedrog in de privé-sfeer is met opstandigheid niet schoon te wassen en, zo suggereert Kross, wellicht altijd onuitroeibaar. Men leze Jakob, de zwager van ‘de gek’: ‘Ik beschouw het geenszins als iets tragisch dat mijn huwelijk min of meer op bedrog

stoelt. Een groot gedeelte, ik denk zelfs het merendeel van de betrekkingen tussen mannen en vrouwen berust ofwel volslagen, of althans van tijd tot tijd op dergelijk - zeg maar - bedrog.'

In *Het vertrek van professor Martens* is Friedrich Fromhold Martens een Est die ondubbelzinnig voor het compromis met de staatsmacht heeft gekozen. Evenals *De gek van de tsaar* is deze roman gebaseerd op historische feiten. Martens, een kleermakerszoon uit Lijfland die zich opwerkt tot hoogleraar volkenrecht in Sint-Petersburg, leefde van 1845 tot 1909. De Russische regering stuurt hem decennia lang naar internationale conferenties. In Den Haag, Brussel, Genève en Londen is hij een gerespecteerd man. Martens ziet zijn werk in vele talen vertaald en hij geldt nog altijd als de grondlegger van het volkenrecht in Rusland. Of het waar is, zoals de roman beweert, dat Martens in 1902 op een haar na de Nobelprijs voor de vrede miste, weet ik niet, maar *Dichtung* en *Wahrheit* liggen in dit boek verleidelijk dicht bij elkaar.

De roman is geschreven in de vorm van een monologue intérieure van Martens. Op 7 juni 1909 reist deze per trein van zijn buitenhuis in de Estse badplaats Pärnu naar Petersburg. Hij overdenkt in de coupé zijn leven en confronteert zichzelf met een schuldvraag: heeft hij met zijn wetenschap en ambtenarentrouw niet een autocratisch bestel gesteund? Schreef hij veel boeken en artikelen niet louter uit carrièristische overwegingen? En heeft hij in zijn persoonlijk leven niet veertig jaar tegen zijn vrouw gelogen? Vriendinnen passeren de revue, ook een buitenechtelijk kind van een Brusselse kunstenares die hij in de steek heeft gelaten. In de trein maakt hij avances tegenover een jonge studente: 'de meisjes belichamen mijn verlangen naar het onconventionele'. De bekentenis die Martens in zijn doodsangst aan zijn vrouw wil afleggen, bereikt haar niet meer: tijdens de reis sterft hij.

De kern van het verhaal is dat er naast de Estse Martens een tweede Martens heeft bestaan wiens leven onwaarschijnlijk veel overeenkomst vertoont met dat van de romanheld: de Duitse geleerde Georg Friedrich Martens (1756-1821), grondlegger van het moderne volkenrecht en onsterfelijk als uitgever van een teksteditie van internationale verdragen die als *Recueil Martens* tot 1944 is voortgezet. Sinds de Est zich op zijn twintigste van het bestaan van de andere Martens bewust wordt, probeert hij hem te evenaren. Zijn eerzucht wordt aangewakkerd door het feit dat zijn dubbelganger uit een rijke Hamburgse patriciërsfamilie stamde en zijn

bedje in de maatschappij gespreid vond, terwijl hij zelf van eenvoudige komaf was en op jonge leeftijd wees werd.

De carrières van beide Martensen gaan in de roman én in werkelijkheid verbluffend gelijk op: in het professionele leven van de Est speelt vrijwel al het belangrijke zich negenentachtig jaar later dan bij de Duitser af. Ook de Est is auteur van een omvangrijke bronneneditie van staatsverdragen. Zoals de een de Russische tsaar steunt, laat de ander zijn expertise gebruiken door Napoleons broer, de tot koning van Westfalen gebombardeerde Jérome Bonaparte. Beide Martensen sterven kort voor hun vijfenzestigste verjaardag.

Een veelzeggende scène speelt zich af tijdens een tussenstop op de treinreis. Martens vraagt aan de kelner in een stationsrestauratie of mensen zonder oorlogen en staatsvormen kunnen. De kelner, ‘een uitgemergelde vijftigjarige vos’, zegt dat hij van dergelijke onderwerpen geen verstand heeft. Niettemin geeft hij Martens gelijk als deze zelf het antwoord geeft: ‘Meneer heeft gelijk. Dat is de conclusie.’ Ineens beseft de professor dat hij zijn leven lang niets anders heeft gedaan: voor een fooi zeggen en schrijven wat zijn chefs verlangen. Ondanks al zijn geleerdheid en dienstreizen lijkt hij niet veel wijzer dan een Lijflandse stationskelner die hem met zijn mensenkennis doorziet.

Uiterst subtiel beeldt Kross het gewetensconflict van Martens uit op het moment dat deze zich een telegram van zeven jaar eerder herinnert met de mededeling dat hem de Nobelprijs voor de vrede is toegekend. Martens gelooft het en telegrafeert terug dat hij zijn ‘carrière voor afgesloten’ houdt en dat hij ‘geen verdere wensen meer’ heeft. Nog voor hij beseft dat hij het slachtoffer van desinformatie is, ziet Martens de veelbetekende dwaasheid van zijn telegram in: ‘alsof een persoonlijke prijs het doel van al mijn inspanningen was geweest.’ Wat zijn doel behalve eerzucht en ‘plezier in het spel’ dan wel was, blijft onduidelijk.

In de wereld van Martens geldt een ijzeren regel: wie eenmaal voor het staatsapparaat werkt en hogerop wil, verliest de eigen identiteit ter wille van een fooi. De held neemt het ook voor lief dat hij in Petersburg eerder voor een Baltische Duitser dan een Est wordt gehouden. Inmiddels is hij zo van zijn stamland vervreemd dat hij zich zelfs in zijn buitenhuis in Pärnu geen Est meer voelt. Niettemin lag zo'n identiteitskwestie eertijds minder scherp dan tegenwoordig: in de negentiende eeuw waarin de historische

Martens opgroeide, gold een Est als een boer die al wat bereikt had als men hem voor een Duitser hield. Gedachten aan een concrete ‘onafhankelijkheid’ van Estland waren nog ver weg: voor het compromis leek in zijn geval geen alternatief te bestaan.

Het vertrek van professor Martens is een roman van een indrukwekkende wijdsheid. Het is behalve een historische schets van een bepaalde tijd en persoon ook een ideeënroman over wetenschap, politiek en de soms noodlottige vervlechting van beide. Een grote charme ontleent het proza van Kross aan zijn vermogen om tegenover het nietige van belangrijke dingen het belang van nietige dingen te zetten. De monologen van Martens schetsen de leegte van carrièrisme en van voor de buitenwereld zo gewichtige dingen als benoemingen, onderhandelingen, conferenties en onderscheidingen. Het geval Martens bewijst hoe nuttig het ontbreken of verzwijgen van eigen identiteit voor het maken van carrière kan zijn. In dit boek schildert Kross het vooruitzicht mee te kunnen spelen in het machtsspel der notabelen als zo aanlokkelijk af dat het wel haast onmenselijk lijkt dat iemand die geroepen wordt eraan mee te doen van deelname afziet.

Enige jaren geleden bestond Estland nauwelijks. Nu heeft het land niet alleen de staatkundige onafhankelijkheid herwonnen maar wist het door het internationale succes van zijn literatuur, waaraan Jaan Kross wel het meeste heeft bijgedragen, ook op de literaire landkaart van Europa een plaats te verwerven die nooit eerder zo goed zichtbaar was. De herinneringen en mijmeringen van Martens waarmee deze het bankroet over zijn eigen leven uitspreekt, worden afgewisseld met beschrijvingen van het eenvoudige Baltische platteland, van verlaten stationnetjes, gezonde boerengezichten: een patriarchale Lutherse wereld die ons wonderlijk bekend voorkomt. Het is de wereld van mensen die ‘thuis’ zijn gebleven en niet, als Martens, de mogelijkheid kregen carrière te maken. Uiterst nostalgisch werkt de herkenning van deze wereld die na decennia achter het IJzeren Gordijn verborgen te zijn geweest ineens met alle geuren en kleuren voor ons wordt getoverd, als een soort reservaat van het oude Europa. Dat juist veel onwaarschijnlijk ogende gegevens in Kross' boeken op historische feiten berusten, geeft de lezer het ouderwets behaaglijke gevoel dat niets zo fascinerend is als de werkelijkheid.

Light Verse

Vier gedichten
E.B. de Bruyn

Mascula Sappho (uit: De senectute)

Sappho schijnt niet als elke man of vrouw
na negen maanden door een poortje nauw
en *inter stercora* met last en pijn
uit volle natte schoot gebaard te zijn,
als ik de dichter goed begrijp. Het lijkt
alsof zij afgewerkt van lijf en ziel
zo maar eens even uit de hemel viel.
Zij voelde zich daardoor verongelijkt
want zo, als hemelse parachutist,
had zij haar eerste poortcontact gemist.
Dies heeft zij heel haar leven lang gezocht
naar zulke nauwe poortjes, warm en vocht.

Dus: niet *geboren* maar volmaakt en groot
(en heus geen baby puilend uit een schoot)
compleet met boekrol, inkt, schrijfriet of-stift
mitsgaders heel haar dichteressengift
geborsten uit een plotselinge 'breuk
der heemlen', stralend, zonder deuk of kreuk,
gelijk geïnspireerd de dichter schreef,
een nicht, maar die zich opwierp als haar neef,
en ook in niets bij haar ten achter bleef.

Hij noemt haar ‘zuster’ maar dat geeft geen pas
omdat zij eer een tante van hem was
en hij een vage achterneef, gedoemd
te dichten over wat men niet graag noemt
althans niet in zijn dagen noch de hare
waar beiden ietwat buitenbeentjes waren.
Licht schreef hij ‘Zuster’ in verheven stijl.
Maar ‘broer en zus’ gezien op dichterspeil
rieken soms naar incestueus proces,
een half publieke half private *mess*.
Denk maar aan Byron, aan Chateaubriand,
hoewel 't gesmolten *neiges* zijn *d'antan*.
't Was een morbide delicaat complex.
Doch hier heeft elk zijn eigen homoseks:
de dichter een tot prins verheven knecht,
een liefde tot de laatste adem hecht;
Sappho, wat grilliger, gaf elk haar beurt,
zij wist dat ieder meisje anders geurt.
En elk *koritsi* dat zij 's nachts versiert
vindt het een feest alsof ze bruiloft viert.
Zij bracht haar kennis, deugd en ondeugd bij
en - hygiëne in haar batterij.

Wel leeft zij zusterlijk en onbemand,
verheven boven manvolk, maandverband
en menopauze, kuis en maagdlijk, kies
tot meid slechts maagden kiezend, als precies
haar preutse neef- vergeef dat ik nu bloos -
tot keukenprins slechts jongelingen koos.
(Mij nam hij mee ten eten naar zijn soos,
De Witte op het eertijds deftig Plein,
waar nauw iets bleef van wat er placht te zijn.
Nog steeds heb ik mijn introductiekaart,
misschien is die bij sjacheraars wat waard,
uit het jaar vierentwintig gedateerd,
getekend Boutens, vrij en onverveerd.)

Cremeren

Cremeren - is het niet volslagen
misdadig? *Tegen* de natuur?
Zij immers kent geen wreder plagen
dan vlam en brand, vulkaan en vuur.

De overlevenden verbranden
de overledenen kordaat
omdat ontbinding geldt als schande
en opgeruimd zo netjes staat.

Daarom verbrandt men met de resten
van manlief vaak zijn weduwvrouw
die anders toch maar in de nesten
en moeilijkheden raken zou.

Het is een daad van naastenliefde,
het spaart haar voor gebrek, verdriet
en voor verachting die haar griefde.
Ook haar pensioen betrekt ze niet.

Humaniteit

De Spanjaard, nog in Torquemada's huid
of zwelgend in de phalangistenmythe,
vond, wars van mensonterend bloedvergieten,
voor ketters anarchisten sodomieten
met wijs humaan gebaar de worgpaal uit.

Pathologie

Wie geen ‘objecten’ voor me waren
boezemden me steeds afkeer in
om mee te vrijen of te paren.
Ik werd niet warm, ik had geen zin.

En sinds objecten nooit meer dagen
viel 'k op mezelf terug en spin
door autoseks vol zelfbehagen
mij sterk in eigen weefsel in.

Ik mag mezelf nu heel graag lijden
en ik vertroetel en verwen
in nachtelijke lustgetijden
de oude geilaard die ik ben.

En overdag schrijf ik gedichten,
bezie of plak mijn plaatjes op
of mag belust mijn schreden richten
naar park of plein, breestraat of slop.

Naarmate ik intiem mezelven
benader en me courtiseer,
weet ik er diep een erts te delven
waarvan ik leef, waarop ik teer.

Objecten worden overbodig
want ik betrek uit eigen mijn
de delfstof, de metalen nodig
om zelfgenoegzaam rijk te zijn.

Ik trek me terug en ik vereenzaam
van wie ik vroeger dierbaar wist.
Niets heb ik meer met hen gemeenzaam,
nu in mijn huis, straks in mijn kist.

Het Gorey-alfabet
Edward Gorey
(Vertaling Mieke Tillema en Jos Versteegen)

De *Aanblik* van haar Don Juan
Als geestverschijning doet haar beven;
Pas later hoort ze 't nieuws: de man
Heeft juist die dag de geest gegeven.

Kalm ligt de *Baby* op zijn vachtje
Te dromen van het slechte pad:
Hij moordt en plundert en verkracht je,
En hij groeit op voor galg en rad.

De ploerterige *Cavalier*,
Blasé van deze liefdesband,
Zegt: Ik verveel me als een stier
Bij jou, en hij verlaat het pand.

Het *Dweiltje* zwabbert, lapt en sopt,
En sjouwt met emmers, heel haar leven;
Ze zal het blijven doen: ze stopt
Pas als haar krachten haar begeven.

Zijn *Evenbeeld*, het volk getoond
Met kleren van de stakker aan,
Wordt opgestoken en gehoond
Voor het in vlammen op zal gaan.

De *Fetisjist* in priesterkleren
- Deur toe, en laag de lampepit -
Legt vroom de peluw voor zich neer en
Gaat plat voor Dat wat hij aanbidt.

De *Gouvernante* doet op zolder
Een poging tot een kopje thee;
En in haar hersens kruipt de kolder,
Door honger, kou en La Nausée.

Zo'n enge *Lepralijder* slooft
Zich zelden uit: hij is gezegend
Met zulk een weerzinwekkend hoofd
Dat het royale giften regent.

De *Miljonair* wacht langs de straat
Op zijn enorme limousine;
Naast extra kinderarbeid staat
Hij snoder plannen uit te kienen.

De *Non* is ijselijk bezeten:
Ze gilt en kreunt, rent af en aan;
Haar vlees is beurs, haar kleed verreten:
Dat schijnt al weken zo te gaan.

De *Ouderloze*, onbemind,
Dwaalt door de nacht, de voetjes bloot;
Straks ligt het arm en eenzaam kind
Te sterven in een gore goot.

De *Prof* koopt ijsjes om te smullen,
Omdat hij hoopt dat zijn student
Gedwee de wensen zal vervullen
Die 't doorsnee mensdom amper kent.

De *Querulant* ontvlucht de groep
Om hijgend in 't moeras te zinken;
Hij luistert naar het ver geroep
En weet: men kan zijn bloed wel drinken.

De *Rover* op het duister kerkhof
Komt simpelweg zijn opdracht na;
De dood verschaft steeds nieuwe delfstof,
Als instrument volstaat een spa.

De juf die *Suïcide* pleegt
En neerstort door de maneschijn,
Heeft spijt wanneer zij overweegt
Dat zij nu aanstonds dood zal zijn.

Op 't kil station zit de *Toerist*
In 't ochtendkrieken, tegen zessen;
Dat hij de nachttrein heeft gemist
Heeft onverkort zijn interesse.

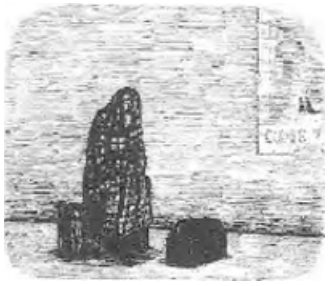

De *Ukken* schrikken van hun oom,
Want als hij kalm is en ontspannen,
Wordt zijn bezoek een boze droom:
Hij heeft met hen de wreedste plannen.

Ze kwam daar op bezoek, de *Vrouw*,
Met ietwat sombere gedachten;
Nu, in de hal, voelt zij zich flauw:
Ze zit al urenlang te wachten.

De *Wulpse*, die haar ogen verft,
Weet dat zij soms gevaar moet duchten
Als zij om vreemde heren werft
Door hees en langgerekt te zuchten.

De *Xenofoob* zit zeer verkrampt
Het tafellaken te verkreuken;
Eén stapje verder en hij ramt
De dienster, want zijn handen jeuken.

De dief op rubberzolen, *Y.*,
Sluipt in terwijl de mensen slapen;
En midden in de nacht steelt hij
Het zilver en 't familiewapen.

Voor de *Zoeaaf*, gewend aan strijd,
Is 't doodgewoon een moord te plegen:
Welhaast nog voor de koter krijt,
Heeft hij hem aan zijn spies geregen.

Twee sonnetten
Martin de Haan

Alleen in mijn gedichten kan ik bonen

Alleen in mijn gedichten kan ik bonen
veranderen in zuiver ambrozijn,
alleen in verzen mijn geliefde kronen
tot koningin van 't rijk der maneschijn.

Alleen in stanza's kan ik goden klonen,
bewaren op siroop of in azijn,
alleen in strofen doden laten wonen
in slauerhoven van verlucht satijn.

Daarbuiten, in het dagelijkse leven,
kan ik niet eens gewoon het raam uit zweven,
laat staan gezwinder vliegen dan het licht.

Maar soms, heel soms, kan ik mijn lot trotseren
en lukt het mij, geruis te transformeren
in een idee of zelfs in een gedicht.

Mijn oma heeft een kanarie

De titel van dit ernstige gedicht
is mij een raadsel, moet ik eerlijk zeggen.
Vraag me maar niet, hem aan u uit te leggen,
ik ben er zonder reden voor gezwicht.

Niets dwingt mij trouwens om hem toe te lichten,
al lijkt hij nog zo vreemd en onterecht.
Ik ben nu eenmaal niet mijn lezers knecht,
u kunt mij strikt gezien tot niks verplichten.

Maar dan de buurman! Die verdomde vent
kwam gister plotsklaps bij mij aangerend
en dwong me, een sonnet voor hem te schrijven.

Het moest iets zijn met logge Noorse fjorden.
U snapt wel dat het niet veel is geworden,
zo'n thema kan onmogelijk beklijven.

Drieluik voor het Fonds voor de Letteren*

Jan Kal

Twintig jaren letterenbeleid 1975-1994

't Fonds voor de Letteren is echt niet pluis.
Het twintigste verzoek dat ik ze zond
is afgehandeld: in ‘Het Schrijvershuis’
wees bijna elke duim weer naar de grond.

Mijn werk hoort blijkbaar in ons land niet thuis.
Het Fonds lijkt w-el de Sovjet-schrijversbond:
het maatschappijveranderend gespuis
vreet zich aan onze staatsruif kogelrond.

Dit quasi-solidair bevrijdingsfront
- een kwart eeuw lang de klauwen in de kluis -
ontneemt me zelfs de kruimels uit de mond.

Ik krijg al twintig jaar, niet per abuis,
geen ‘basisbeurs’ (drie maanden). Een affront!
Doe er wat aan, beoogd minister Nuis.

* *Dit* Drieluik voor het Fonds voor de Letteren *is het vervolg op* Zevenklapper voor het Fonds voor de Letteren *(Herfst 1993)*.

Onthullende werkbeurscijfers 1976-1994

Het Fonds hanteert voor 't negentiende jaar
een maandeenheid-systeem dat loopt tot twaalf.
H.C. ten Berge kreeg, voor smokkelwaar:
12, 12, 12, 12, 12, 12, 12, 12, 12, 12,

12, 12, 12, 12, 12, 12, 12, 12 en 12.
Jacques Hamelink, asceet in kemelhaar:
12, 12, 12, 12, 12, 12, 12, 12, 12, 12,
12, 12, 12, 12, 12, 12, 12, 12, 12. Raar.

Jacq Vogelaar kreeg voor zijn diarree:
12, 12, 12, 12, 12, 12, 12, 12, 12, 12,
12, 12, 12, 12, 12, 12, 12, 12 en 12.

Kal: 2, 2, 1, 2, 2, 2, 1, 2, 2,
2, 1, 2, 2, 2, 1, 0, 0, 0, 0.
't Wordt me betaald gezet wat ik onthul.

Werkbeurs-lustrum 1990-1994

De maandeenheid, in guldens, is gesteld
op 4300. Is toch poen.
Een twaalfmaands-werkbeurs komt dus welgeteld
op 52.000. Is te doen.

Drie schrijvers zijn subsidiekampioen,
wier naam ik uit discretie niet vermeld
(de een is heel erg rood, de ander groen,
de derde heeft de kleur van ijs dat smelt.)

Ze kennen topseizoen na topseizoen,
dus gaf het Fonds hun, uit gemeenschapsgeld,
het laatste lustrum elk een kwart miljoen!

Mijn werk verwijst men naar de vuilnisbelt,
dus mij ontnam het Fonds mijn noodrantsoen.
Vindt ú nu dat ik onrechtvaardig scheld?

Dankwoord aan de Dr A.M. Zondervan-stichting*

't Fonds voor de Letteren verdeelt per richting
voorwaardenscheppende beloningen
naar kwaliteit: mijn bundels, vol verdichting,
beschouwt het steeds als wanvertoningen.

U, Dr Zondervan uit Groningen,
u schonk mij, dank zij uw posthume stichting,
als troost voor deze drekbekroningen,
betreffende mijn leeftocht wat verlichting.

Om mijn ‘toewijding aan de poëzie’
en ‘onberispelijke levenswandel’
waardeert u mij. Toch niet de hele handel?

Heer penningmeester, denkelijk Rawie,
ik dank u voor uw hartverwarmend proza
en beeltenis van Baruch d' Espinoza.

Jan Zondergeld

* *Dit sonnet is het antwoord op de volgende brief: Groningen, 4 Mei 1994. Geachte heer Kal, Het bestuur van de Dr A.M. Zondervan-stichting heeft, in aanmerking nemende uw door de decennia heen gebleken toewijding aan de poëzie, de onrechtmatigheid der besluiten van het Fonds voor de Letteren en, ten laatste, uw onberispelijke levenswandel, besloten u een eenmalige werkbeurs toe te kennen van f 1000 (duizend gulden). Het is niet veel, maar Dr A.M. Zondervan geloofde niet in verkwisting. Hoogachtend, (w.g. onleesbaar), Penningmeester.*

N.E.H., Rotterdam
Drs. P

Economie - het liet zich wel behappen
Toen ik in Rotterdam placht rond te stappen
Het hing niet van formules aan elkaar
Zoals de meer exacte wetenschappen

Een wetten- en begrippenrepertoire
En dan verstandig redeneren maar
Met weinig cijferwerk; het viel te snappen
Al was het ook niet altijd even waar

Jawel, men gaf al econometrie
Facultatief toen: iets voor hobbyisten
Maar deze richting kreeg de overhand

Zo is het vak in een gebied beland
Waar Eucken en consorten niet van wisten
In feite een wiskundig soort magie

P. Geyl - wat hoorde ik die graag doceren
(Geschiedenis; het vak was niet verplicht)

Je kon van hem veel wetenswaardigs leren
Maar daarop was mijn aandacht niet gericht
Het is zijn taal waarbij ik nu verwijl

Nooit werd materie sierlijker belicht -
Een feest van eruditie en van stijl
We hadden heel wat hooggeleerde heren
Maar geen zo begenadigd als P. Geyl

Een andere figuur was meer causeur
En ook bij hem genoot ik menigmaal
Hij gaf Economie, industriële

Zijn zinsbouw was niet architecturaal
Vrij nonchalant verscheen hij ten tonele
En luchtig was zijn visie op het vak

Maar leeg was zijn betoog in genen dele
Ondanks de humor en het speels gemak
Van die gewezen spoorwegdirecteur

Hij is toen naar Zuid-Afrika gegaan
En verder weet ik niets van Goudriaan

De raaf
Edgar Allan Poe
(Vertaling Carel Alphenaar)

Wie op sombre winternachten, diep verzonken in gedachten,
Lezend over duistre machten uit een tijdperk van weleer,
Knikkebollend, wil gaan stoppen - ogen geven 't lezen op - en
Wie dan meent te horen kloppen, zachtjes kloppen, zeven keer,
Denkt: 't is een bezoeker, laat nog, zachtjes kloppend, zeven keer.
Dat is wat het is. Niet meer.

De midwinterwinden woeien toen 'k mijn voeten voelde schroeien
Aan de haard die in zijn gloeien enge schijnsels wierp terneer.
Hoe verbeidde ik de morgen. 'k Had mijn boek juist weggeborgen:
Geen verlichting voor mijn zorgen - Leonoor kwam telkens weer
Voor mijn geest, mijn dierbre dode. Leonoor kwam telkens weer.
Hier kent men haar naam niet meer.

The Raven

Once upon a midnight dreary, while I pondered, weak and weary,
Over many a quaint and curious volume of forgotten lore -
While I nodded, nearly napping, sudderily there came a tapping,
As of some one gently rapping, rapping at my chamber door.
‘'T is some visitor,’ I muttered, ‘tapping at my chamber door -
Only this and nothing more.’

Ah, distictly I remember it was in the bleak December;
And each separate dying ember wrought its ghost upon the floor.
Eagerly I wished the morrow, - vainly I had sought to borrow
From my books surcease of sorrow - sorrow for the lost Lenore -
For the rare and radiant maiden whom the angels named Lenore -
Nameless *here* for evermore.

[Nederlands]

't Ritselend nerveuze deinen van de purperen gordijnen
Had mijn krachten ondermijnd en 'k huiverde als nooit weleer.
Als een riet stond ik te beven. Om mij iets van rust te geven
Blufte ik luid: iemand wil even schuilen in dit hondeweer.
Een verlate gast wil even schuilen in dit hondeweer.
    Dat is wat ik hoor. Niet meer.

Langzaam kwam ik weer op krachten, baas weer over mijn gedachten.
‘Vreselijk, ik liet u wachten, lieve dame, of mijnheer,
'k Gaf het lezen al haast op en was van plan ermee te stoppen
Toen ik zachtjes hoorde kloppen, zachtjes kloppen, zeven keer.
'k Was niet zeker maar nu wel, dus treedt u binnen. Wat een eer.’
    Duisternis alom. Niet meer.

In het duister: diepe lagen, dieper dan ik kon verdragen,
Visioenen, flarden, vlagen. Niemand droomde dit ooit eer.
En de stilte, als van spoken, bleef van tong of taal verstoken
Tot er fluistrend werd gesproken: ‘Leonoor’. Door mij. Een keer.
Uit de verte klonk een echo: ‘Leonoor’ als tegenkeer.
    Dit alleen. Dit ja. Niet meer.

[Engels]

And te silken, sad, uncertain rustling of each purple curtain
Thrilled me - filled me with fantastic terrors never felt before;
So that now, to still the beating of my heart. I stood repeating,
‘'T is some visitor entreating entrance at my chamber door -
Some late visitor entreating entrance at my chamber door; -
    This is it and nothing more.’

Presently my soul grew stronger; hesitating then no longer,
‘Sir,’ said I, ‘of Madam, truly your forgiveness I implore;
But the fact is I was napping, and so gently you came rapping,
And so faintly you came tapping, tapping at my chamber door,
That I scarce was sure I heard you’ - here I opened the door; -
    Darkness there and nothing more.

Deep into that darkness peering, long I stood there wondering, fearing,
Doubting, dreaming dreams no mortal ever dared to dream before;
But the silence was unbroken, and the stillness gave no token,
And the only word there spoken was the whispered word, ‘Lenore?’
This I whispered, and an echo murmured back the word ‘Lenore!’
    Merely this and nothing more

[Nederlands]

Juist wil ik mij hierin schikken, voel ik weer mijn knieën knikken
Want ik hoor nu weer getik en feller dan de voorge keer.
Is 't een luikje soms, dat rammelt? Hoe de boel hier zo vergammelt
Dat de raambedekking schrammelt. Zie, hoe ik die geest bezweer.
Zwijg, o rikketik van mij, en zie hoe ik die geest bezweer.
't Is de wind die plaagt. Niks meer.

Kloek doe ik het luikje open. Wiekend nog komt aangelopen,
Statig stappend, bek halfopen, 'n Raaf, uit fabels van weleer.
Zonder aarzeling of tadel, zittend in het nobel zadel
Van de allerhoogste adel, strijkt hij op mijn deurpost neer.
Strijkt hij op het beeld van Pallas, pal boven mijn deurpost neer.
Strijkt en zit en niks, niks meer.

Raaf met ebbenzwarte veren deed mijn smart in vreugd verkeren.
Een gezant van hoger sferen: een gevederd kamerheer.
'Is uw kruin dan kortgeschoren, heldenmoed u aangeboren,
Uit het schimmenrijk verkoren, daalt gij uit de nachtkust neer?
Noem uw hoge naam, bij Pluto, dalend uit de nachtkust neer.'
Sprak de vogel: 'Nimmermeer.'

[Engels]

Back into the chamber turning, all my soul within the burning,
Soon again I heard a tapping somewhat louder than before.
'Surely,' said I, 'surely that is something at my window lattice;
Let me see, then, what thereat is, and this mystery explore -
Let my heart be still a moment and this mystery explore; -
'T is the wind and nothing more.'

Open here I flung the shutter, when, with many a flirt and flutter,
In there stepped a stately Raven of the saintly days of yore;
Not the least obeisance made he; not a minute stopped or stayed he;
But, with mien of lord or lady, perched above my chamber door -
Perched upon a bust of Pallas just above my chamber door -
Perched, and sat, and nothing more.

Then this ebony bird beguiling my sad fancy into smiling,
By the grave and stern decorum of the countenance it wore,
'Though thy crest be shorn and shaven, thou,' I said, 'art sure no craven,
Ghastly grim and ancient Raven wandering from the Nightly shore -
Tell me what thy lordly name is on the Night's Plutonian shore -
Quoth the Raven, 'Nevermore.'

[Nederlands]

'k Hoefde niet mijn hoofd te breken. Wat hij zei begreep een leek en
't Beest had groot gemak van spreken. Strekt de tekst *hem* niet tot eer,
Ik maak vele schele ogen nu ik onverwachts kan bogen
Op een deurpostbeeld, bevlogen door een ravezwarte heer.
Op het borstbeeld van de deurpost zit een ravezwarte heer
Die de naam draagt: Nimmermeer.

En de Raaf, zo hooggezeten, had zijn woordenschat versleten,
Uitgestort naar beste weten, had zijn ziel geleegd, niet meer.
Vredig zat hij in het duister, in de nis als in een kluister,
Luisterend naar mijn gefluister: ‘Mijn geliefde vlood al eer.
Morgen vliegt gij weg, mijn vogel. Zo vervloog mijn hoop weleer.’
Zei de vogel: ‘Nimmermeer’.

Door dit woord, ad rem gesproken, was mijn geloof in hem gebroken.
Had hij 't woord niet opgedoken bij een ongelukkig heer
Die zijn leven liet verknallen en die, in de goot gevallen,
Dronken, slechts een lied kon lallen over neergang zonder keer?
Lijkzang van bedrogen hoop: een neergang zonder ommekeer.
Ofwel: nimmer, nimmermeer.

[Engels]

Much I marvelled this ungainly fowl to hear discourse so plainly,
Though this answer little meaning - little relevancy bore;
For we cannot help agreeing that no living human being
Ever yet was blessed with seeing bird above his chamber door -
Bird or beast upon the sculptured bust above his chamber door,
With such name as ‘Nevermore.’

But the Raven sitting lonely on the placid bust, spoke only
That one word, as if his soul in that one word he did outpour.
Nothing farther then he uttered - not a feather then he fluttered -
Till I scarcely more tan muttered, ‘Other friends have flown before -
On the morrow *he* will leave me, as my Hopes have flown before.
Then the beard said, ‘Nevermore.’

Startled at the stillness broken by reply so aptly spoken,
‘Doubtless,’ said I, ‘what it utters is its only stock and store
Caught from some unhappy master whom unmercyful Disaster
Followed fast and followed faster till his songs one burden bore -
Till the dirges of his Hope that melancholy burden bore
Of ‘Never - nevermore.’

[Nederlands]

Raaf met ebbenzwarte veren deed mijn smart in vreugd verkeren.
'k Zette een fauteuil, een leren, bij mijn nieuwe huisvriend neer.
Door te gokken en te gissen, 't leggen van verbintenissen,
Wilde ik zien uit te vissen wat mijn ravezwarte heer,
Wat die barse, stuurse, steile, straffe, ravezwarte heer
Meende, krassend: ‘Nimmermeer?’

Kon ik het maar achterhalen maar 'k vermocht niet in te dalen
In de vogel die zijn stalen ogen in mij boorde als een speer.
'k Zat temidden van de tover en ik leunde achterover
Op een kussen goudgeloverd, goudgeloverd en van leer.
Op dat kussen goudgeloverd, goudgeloverd en van leer
Leunt mijn liefste nimmermeer!

'k Voelde d'atmosfeer verdichten, geuren kwamen mij ontwrichten,
Kristallijnen toverlichten daalden voor mijn voeten neer.
Engelen, door God gezonden, zalving van mijn zielewonden
Opdat ik vergeten kon het beeld van Leonoor, zo teer.
Met vergetelgeuren wissen: 't beeld van Leonoor, zo teer.
Sprak de vogel: ‘Nimmermeer.’

[Engels]

But the Raven still beguiling my sad fancy into smiling,
Straight I wheeled a cushioned seat in front of bird and bust and door;
Then, upon the velvet sinking, I betook myself to linking
Fancy unto fancy, thinking what this ominous bird of yore -
What this grim, ungainly, ghastly, gaunt, and ominous bird of yore
Meant in croaking ‘Nevermore.’

This I sat engaged in guessing, but no syllable expressing
To the fowl whose fiery eyes now burned into my bossom's core;
This and more I sat divining, with my head at ease reelining
On the cushin's velvet lining that the lamp-light gloated o'er,
But whose velvet-violet lining with the lamp-light gloating o'er,
She shall press, ah, nevermore!

Then, methought, the air grew denser, perfumed from an unseen eenser
Swung by seraphim whose foot-falls tinkles on the tuffed floor.
‘Wretch,’ I cried, ‘thy God has lent thee - by these angels he hath sent thee
Respite - respite and nephenthe from thy memories of Lenore;
Quaff, oh, quaff this kind repenthe and forget this lost Lenore!’
Quoth the Raven, ‘Nevermore.’

[Nederlands]

‘Monsterlijke onheilsbode, veren demon die ik noodde,
Vrind van Satan of een blode die een stormwind wierp terneer,
Desolaat maar ongebroken op mijn bange huis gedoken
Dat door leed is opgebroken, zeg me eerlijk, zwarte heer,
Zeg mij, zeg mij, wacht mij ooit vertroosting, zwarte heer?’
Sprak de vogel: ‘Nimmermeer.’

‘Monsterlijke onheilsbode, veren demon die ik noodde,
Ongevallig aan mijn Gode, aan mijn eigen Lieve Heer,
Zeg een mens die diep moet rouwen of hij ooit zijn hoop mag bouwen
Op het weerzien met zijn trouwe Leonoor - bij 't englenheir?
Met mijn liefste aller vrouwen: Leonoor - bij 't englenheir?
Sprak de vogel: ‘Nimmermeer.’

‘Dit is het signaal tot scheiden, boze vogel. Jou verbeiden
Ze in de hel, dus moet jij glijden in die zwavelpoel terneer.
Laat vooral geen zwarte veren ter herinnering aan het zeer en
Stoor mijn eenzaamheid niet, keer en 'k duld je aan mijn deur niet meer.
Trek je snavel uit mijn hart. Vertoon je aan mijn deur niet meer.’
Sprak de vogel: ‘Nimmermeer.’

[Engels]

‘Prophet!’ siad I, ‘thing of evil! - prophet still, if bird or devil! -
Wether Tempter sent, or wether tempest tossed thee here ashore,
Desolate yet all undaunted, on this desert land enchanted -
On this home by Horror haunted - tell me truly, I implore -
Is there - *is* there balm in Gilead? - tell me - tell me, I implore!’
Quoth the Raven, ‘Nevermore.’

‘Prophet!’ said I, ‘thing of evil! - prophet still, if bird or devil!
By that Heaven that bends above us - by that God we both adore -
Tell this soul with sorrow laden if, within the distant Aidenn,
It shall clasp, a sainted maiden whom the angels name Lenore -
Clasp a rare and radiant maiden whow the angels name Lenore.’
Quoth the Raven, ‘Nevermore.’

‘Be that word our sign of parting, bird or friend!’ I shrieked, opstarting -
‘Get thee back into the tempest and the Night's Plutonian shore!
Leave no black plume as a token of that lie thy soul hath spoken!
Leave my loneliness unbroken! - quit the bust above my door!
Take thy beak from out my heart, and take thy form from off my door!’
Quoth the Raven, ‘Nevermore.’

[Nederlands]

En de Raaf blijft rustig zitten. Zit zijn veren om te spitten.
Lijkt aan 't Pallasbeeld te klitten. Jammer, ik heb geen verweer.
En zijn ogen hebben alles van een demon, niets van Pallas.
Door het kaarslicht schiet nogal 's Ravenschaduw heen en weer
En mijn ziel, die in die schaduw op de grond drijft heen en weer,
Die verheft zich - nimmermeer!

[Engels]

And the Raven, never flitting, still is sitting, *still* is sitting
On the palid bust of Pallas just above my chamber door;
And his eyes have all the seemings of a demon's that is dreaming,
And the lamp-light o'er him streaming throws his shadow on the floor;
And my soul from out that shadow that lies floating on the floor
Shall be lifted - nevermore!

Twee stijloefeningen
Raymond Queneau[*]
(Vertaling Martin de Haan)

Sonnet

Met blotebillensmoel en koordomvlochten hoed
Deed lang en droef van hals een miezerige zot
Het in zijn pantalon: hij stond te wachten tot
De volle tram kwam die hij daag'lijks nemen moet.

Daar kwam er eentje aan, lijn zestien of lijn zeven.
Het platform achterop, van 't type rammelaar,
Droeg massa's homo sapiens in zijn buikje, waar
Perverse rijkaards knakken paften bij het leven.

Het jeugdige girafje uit de eerste strofe
Beklautert dat plankier en valt een burger aan,
Die naar zijn zeggen uit was op zijn catastrofe,

Loert naar een zitplaats om uit de puree te raken
En zet zich neder. Tijd verstrijkt. Bij 't wedergaan
Bracht boeventuig een knoop aan zijn tenue ter sprake.

Sonnet

Glabre de la vaisselle et tressé du bonnet,
Un paltoquet chétif au cou mélancolique
Et long se préparait, quotidienne colique,
A prendre un autobus le plus souvent complet.

L'un vint, c'était un dix ou bien peut-être un S.
La plate-forme, hochet adjoint au véhicule,
Trimbalait une foule en son sein minuscule
Où des richards pervers allumaient des londrès.

Le jeune girafeau, cité première strophe,
Grimpé sur cette planche entreprend un péquin
Lequel, proclame-t-il, voulait sa catastrophe,

Pour sortir du pétrin bigle une place assise
Et s'y met. Le temps passe. Au retour un faquin
A propos d'un bouton examinait sa mise.

* *Raymond Queneau (1903-1976) heeft een omvangrijk oeuvre op zijn naam staan, dat naast 13 dichtbundels, 16 romans en een toneelstuk ook essays, liedjes, vertalingen en surrealistische teksten omvat. Daarnaast redigeerde hij Kojèves* Introduction à la lecture de Hegel *en was hij o.a. amateur-wiskundige, medewerker van uitgeverij Gallimard, schilder, mede-oprichter van de Oulipo, hoofdredacteur van de Pléiade-encyclopedie, filmgek en boekenvreter. De hier gepresenteerde gedichten zijn afkomstig uit* Exercices de style, *een verzameling van 99 variaties op hetzelfde thema, die eerder integraal vertaald is door Rudy Kousbroek. Naar diens voorbeeld heb ik gekozen voor een Amsterdamse context. (M.d.H.)*

Alexandrijnen

Gezeten in de bovengrondse, 't was lijn zes-
Tien, zag ik op een dag een lapzwans, species
Mij onbekend, die stond te kankeren, en dat
Terwijl er tres - geen lint! - rondom zijn tulband zat.
Hij kankerde, die zouteloze jonge gek,
Maat XXL van hals, niet al te fris van bek,
Omdat een burger, die toereek'ningsvatbaar scheen,
Hem naar hij zei steeds trapte op zijn grote teen
Als hijgend, opgejaagd door 't uur, weer nieuw gespuis
Aan boord klom voor een culinaire trip naar huis.
Er kwam geen bloedbad van, het trieste galgenaas
Vloog naar een stoel en zette zich daar neer, die dwaas.
Wat later, op de t'rugweg, bij 't Concertgebouw,
Zag ik hem weer, die onesthetische rabauw,
Terwijl een rare snuiter, een groteske fat,
Hem zei: ‘Die knoop, 't zou goed zijn als die hoogher zat.’

Alexandrins

Un jour, dans l'autobus qui porte la lettre S,
Je vis un foutriquet de je ne sais quelle es-
Pèce qui râlait bien qu'autour de son turban
Il y eût de la tresse en place de ruban.
Il râlait ce jeune homme à l'allure insipide,
Au col démesuré, à l'haleine putride,
Parce qu'un citoyen qui paraissait majeur
Le heurtait, disait-il, si quelque voyageur
Se hissait haletant et poursuivi par l'heure
Espérant déjeuner en sa chaste demeure.
Il n'y eut point d'esclandre et le triste quidam
Courut vers une place et s'assit sottement.
Comme je retournais direction rive gauche
De nouveau j'aperçus ce personnage moche
Accompagné d'un zèbre, imbécile dandy,
Qui disait: ‘Ce bouton faut pas le mettre icy.’

Dierentuin
Patty Scholten

Giraffe

De zon verlicht het netwerk van zijn huid.
De horentjes met zwarte pluimen lijken
te vals voor een die zo beschroomd kan kijken
en peinzend zijn fluwelen lippen tuit.

Hoe is die deinende moskee ontstaan?
Ik stel me voor: vier poten in één hand
en trekken aan de kop totdat het spant.
Een schepper die aan krachtsport heeft gedaan.

Wat ziet een dier, vijfledig zo verzuild?
De leeuwen gele poezen aan zijn hoeven,
de worgslang is voor regenworm geruild
('t zou hoogmoed zijn zich om die hals te schroeven).
Een dier dat niet kan kruipen en nooit schuilt,
in ruil daarvoor van 't hoogste blad mag proeven.

Sumatraanse tijger

Demonenmasker uit een heet verleden.
De muil breekt open, gaapt zonder geluid,
het lijf staat op en rekt zijn strepen uit.
Het herfstbont plooit zich soepel naar zijn schreden.

Zijn barnsteenblik is langs me heen gegleden,
want ik ben onbereikbaar, loze buit
achter de muur die zijn terrein omsluit.
Hij moet me niet, maar lust me onversneden.

Het roofdier gaapt weer en toont achteloos
een roze grot met witte stalactieten,
loopt weg, hurkt neer en gaat het zand begieten.

Ik ken die poezeblik, gedachtenloos.
Er vliegt een witte duif over ons heen.
‘Lust je nog vrede?’ vraag ik. Hij schudt neen.

Vale gier

Zijn scherpe ogen turen rond naar lijken,
maar dagjesmensen vallen zelden dood.
Hij trippelt driftig als in hoge nood
en staat mij strak en roerloos dood te kijken.

Gebochelde met opgetrokken schouders,
een mottig bontje om de kale nek.
Een druppel kwijl lekt uit zijn kromme bek:
incontinentie van geheelonthouders.

Boven zijn kooi de jacht van grijze wolken.
Zijn jachtseizoen een uitgemaakte zaak:
nooit zal hij kringsgewijs dat zwerk bevolken.

De weggeborgen vleugels zonder taak,
de scherpe klauwen brodeloze dolken,
maar 't felle oog zint zich al blind op wraak.

Parende otters

De otterjonkies voelen zich al groot
en willen nu hun moeder gaan bevruchten.
Ze rollen, tollen, kronkelen en zuchten
van terugverlangen naar de moederschoot.

Een grote broer danst in dolfijnenvlucht en
aalsnel zijn zus na, meer dan nestgenoot.
Zij borrelt en voorziet verdrinkingsdood,
diep onder hem, maar mag dan even luchten.

Het paren van de otters wordt weer spelen.
't Zijn eendere, geen andere rituelen.
De mens bedenkt de woorden vies en voos,
de greppeldel, de pretslet, bandeloos,
en van die boterhammen, afgelikt,
terwijl Calvijn goedkeurend naar hem knikt.

Vertaald proza

De oppasser
Snežana Bukal
(Vertaling Reina Dokter)

‘Maar steeds wanneer dat ter sprake kwam, spraken ze liever fluisterend’

Momčilo Nastasijević

Ik was mijn broer gaan opzoeken die, op de gewone, ouderwetse manier gezegd, in het gekkenhuis zat. Hoewel ik dat voor mijzelf niet wilde erkennen en ik het zelfs niet opmerkte, voelde ik me een beetje uit mijn evenwicht, bijna in vervoering, waartoe zeker ook werd bijgedragen door de ongewone kleuren van de middag waarop dit verhaal zich afspeelde. En door de weg die ik voor het eerst aflegde. Het was zoals wanneer je uit de stad afdaalt naar beneden, naar beneden tot de brug, en dan daaroverheen, linksaf langs de oever gaat, vanwaar alles verder, zo ver het oog reikt, één grote vlakte is. En dat alles in oker en groen licht, met een grijs dat een laaghangende flardenmist dreigt te worden. En dan nog een keer afslaan, nog meer naar beneden, en eindelijk, na een paar onbestemde straatjes en voorbij een paar verspreide huizen, ben je bij de omheining van zwart smeedijzer, waarachter zes vervallen, maar nog steeds Hongaars-luxe gebouwen liggen, achter elkaar, in een verwilderde omcirkeling van enorme kastanjes.

Ik ben niet intiem met mijn broer. Misschien ligt het aan het grote leeftijdsverschil, of hebben we gewoon nooit veel interesse in elkaar getoond. Nu, onder het rijden, probeerde ik vergeefs me iets gemeenschappelijks te herinneren. Terwijl ik neuriënd wachtte op groen licht, boorde zich door de dichte wolken een ogenblik een rechte, lichte zonnestraal, die het wateroppervlak beroerde, dat als zilver begon te glanzen.

‘Nu ga ik je leren zwemmen.’ ‘Ik wil niet! Ik wil niet zwemmen! Laat me los!’

‘Rustig, jochie! Het is tijd dat je leert zwemmen. Pas op, eerst zul je zinken, en dan kom je boven. Als je hoofd boven water is, dan zwaai je met je armen en benen tot je snapt hoe het werkt. Daarna gaat het allemaal vanzelf. Kom, we gaan! Ik ben erbij, je

hoeft niet bang te zijn. En doe je mond niet open onder water.' 'Ik wil niet! Alsjeblieft, ik wil niet zwemmen!'

Koud. Ik zink. Als ik de bodem maar niet raak, de modder van de bodem. Ik doe mijn ogen open. Groen, als rottend mos, als water waarin hagedissen verrotten, vol zon boven en duisternis beneden. Dan halen een paar armen mij eruit, wrijven me droog met een handdoek, kloppen me op mijn rug. Er buigen zich gezichten over me heen, die lachen. Het schijnt dat ik geslaagd ben, dat ze tevreden zijn. Dan laten ze me alleen, de schaduwen worden langer, het zand wordt kouder en geuriger. Ze laten me achter, ik was maar een episode in hun volwassen dag.

Ik ging het eerste van de zes huizen binnen. Ik wist niet precies waar mijn broer lag. Lag hij wel? Ik rende vlug een paar treden op en bleef verward staan. Er zat namelijk geen kruk aan de deur. Dat herinnerde me aan de aard van de plaats waar ik me bevond. Ik draaide me om en zag een bel waar niets bij geschreven stond. Ik belde aan. Na vrij lang wachten deed een jongeman in een lange blauwe badstof mantel open.

'Hallo. Neem me niet kwalijk. Goedemiddag. Ik ben op zoek naar een dokter, mijn broer is hier, ik weet niet precies waar. Ik moet dokter K. hebben.'

'Hier is niemand. Ze zijn allemaal op een vergadering. Op welke afdeling zit je broer?'

'Weet ik niet. Hij is tamelijk klein van stuk, dik.'

'Is hij een paar dagen geleden gekomen?'

'Ja.'

'Dan weet ik wie je bedoelt. Hij is hier geweest. Gisteren hebben ze hem overgeplaatst naar C. Dat is het derde huis van hieraf.'

'Ik weet niet wat het probleem is. Wij houden hem hier niet met geweld vast. We hebben hem een beetje gekalmeerd. Als u wilt, gaat uw gang... u mag hem meenemen.'

'Dat is niet mijn bedoeling, ik wilde alleen weten waarom hij hier is. En hoe het met hem gaat.'

'Waarom vraagt u hem dat zelf niet? Hij zit waarschijnlijk ergens beneden, op een bank. Waarom gaat u niet eerst naar hem toe, en komt u later hier terug? Als u nog vragen heeft.'

'Ja, natuurlijk. Ik wilde het alleen weten. Om voorbereid te zijn.'

'Maar u weet dat allemaal veel beter dan ik, nietwaar?'

Ik nader hem van de rug af.

‘Hallo,’ zeg ik, ‘Hier ben ik dan!’

‘Hallo. Ik zit de hele ochtend al op je te wachten. Wil je een stukje?’ Hij steekt me een stuk brood toe.

‘Heb ik gepikt uit de eetzaal. Het eten is hier vreselijk. Heb je sigaretten?’

‘Je weet dat je niet mag roken.’

‘Dat is nu niet het belangrijkste.’

‘De groeten van mama. Ze maakt zich zorgen.’

‘Als ze zich zorgen maakt, waarom is ze dan niet hier?’

‘Hou op met dat gejammer. Wat voer je hier uit?’

‘Ik kan er niet meer tegen. Ik kan er niet meer tegen! Ze hebben me gebroken.’

‘Waar heb je het over? We kunnen allemaal wel zeggen dat we er niet meer tegen kunnen. Weet je wat ik me herinnerde toen ik hierheen kwam? Hoe je me hebt leren zwemmen.’

‘Ik jou leren zwemmen? Wat zijn dat voor verzinsels?’

‘Jawel. Je had een zwembroek aan met een streep in het midden.’

‘Waar haal je het vandaan? Dat is zo lang geleden!’

‘En je was zo mager als een lat, maar toch waren alle meisjes gek op je.’

‘Maar nu kan ik niet meer.’

‘Wat moeten we nu doen? Wil je naar huis?’

‘Breng me maar naar mama.’

‘Ik breng je niet naar mama. Laat haar met rust, zij heeft haar eigen leven, haar eigen verdriet. Jij hebt je eigen huis, man.’

‘Ze willen me niet binnenlaten.’

‘Maar het is jouw huis. Jullie moeten een oplossing vinden. Wat heb je eigenlijk gedaan?’

‘Wat heeft ze tegen je gezegd?’

‘Dat je haar met een mes door de gang hebt nagezeten en dat de buren de politie hebben geroepen. Hoe kun je nou zoiets doen?’

‘Ik weet het niet. Jij kunt dat niet begrijpen, met die elegante das van je. Trouwens... Ik wou haar alleen tot zwijgen brengen, en zij bleef maar de hele tijd piepen. Ik vroeg haar vriendelijk of ze haar kop dicht wou houden, maar zij ging maar door. Waarom hebben ze haar niet ook opgesloten? Ik moest haar tot zwijgen brengen, anders was mijn kop gebarsten van de pijn. Nou weet je wat er gebeurd is.’

‘Dat zijn jullie zorgen. Ik wil me daar niet mee bemoeien. Wees een man, ga scheiden en zet je leven eindelijk eens op een rijtje.’

‘Hoe kan dat nou, ik hou toch van haar.’

‘Je houdt van de vrouw die je wilde doden? Zij houdt niet van jou. Ze moet je niet. Dat heb je zelf gezegd.’

‘Wat moet ik dan doen?’

‘Naar huis gaan en als grote mensen beslissen wat jullie willen. Ga verhuizen, scheiden, of verzoen je met elkaar. Dat maakt mij niet uit. Daar wil ik me niet mee bemoeien. Maar verman je, of je komt hier nog echt terecht.’

‘Nou en? Zo slecht is het hier trouwens niet. Als het weer maar wat beter was. Moet je eens kijken wat een park. Schitterend. Ik zou hier tot het eind van mijn leven kunnen zitten denken. Neem gisteren bijvoorbeeld. De hele middag kropen er slakken over dit pad. Een ware slakkenvolksverhuizing. Ik heb erover nagedacht of het juist zou zijn als ik ze gewoon naar de overkant bracht. Het zou mij maar een paar minuten kosten, hun kost het uren en uren. Om maar niet eens te spreken van de grenzeloze gevaren die hen op deze weg bedreigen.’

‘Doe niet zo mal.’

‘Ik ben bloedserieus. Dat was gisteren. Ik heb de hele middag zitten dubben. Doe ik er een goede daad mee? Bemoei ik me met Gods wegen? Ik heb geen vinger uitgestoken. Toch is het vreemd hier. Zie je dat meisje daar, dat knappe ding dat ligt te zonnebaden? Dat doet ze ook bij min tien. En geen mens houdt haar tegen. Hier worden andermans dromen, andermans fantasieën geëerbiedigd. Zij heeft ervoor gekozen dat ze aan een of ander watertje woont, punt uit.’

‘En waar ga jij voor kiezen?’

‘Weet ik niet. Ik moet hier nog een poosje blijven, weet je.’

Ik duwde al tegen de zwarte poort, ik zag mijn glanzende auto aan de overkant van de straat, toen iemand mijn naam riep. Ik draaide me om, uiteraard. Midden op het rode paadje stond iemand die vriendelijk naar mij glimlachte, zodat ik meteen begreep dat ik hem moest kennen, hoewel het twee ogen waren in een volkomen onbekend gezicht.

‘Ik ben het. S.B. We hebben samen op school gezeten. Je bent me vergeten.’

‘O ja! Ik kon er niet meteen opkomen, dat geef ik toe. Hallo.’

‘Hoe kom jij hier verzeild?’

‘Zomaar. Mijn broer zit hier.’

‘Iets ernstigs?’

‘Ach nee. Een beetje last van zijn zenuwen. Het komt wel goed. En jij? Wat doe jij hier?’

‘Dat is een lang, ingewikkeld verhaal. Een andere keer misschien, op een betere plaats. Weet je, je komt als geroepen. Wil je iets voor me doen?’

‘Dat hangt ervan af.’

‘Nou, ik ben hier onverwacht terechtgekomen. Mijn vogel zit nog thuis in zijn kooi. Die gaat dood zo. Ga alsjeblieft naar mijn huis en laat hem wegvliegen door het raam. Hij redt het wel. Wil je dat doen?’

‘Ik weet het niet. Het is een beetje raar. Ik weet niet eens waar je woont.’

‘Natuurlijk weet je dat. Je bent zo vaak bij me geweest. In de T.-straat, waar ik altijd gewoond heb.’

‘O ja, dat weet ik nog. Dus jullie wonen daar nog steeds?’

‘Alleen ik. Mijn vader is overleden.’

‘Neem me niet kwalijk, dat wist ik niet.’

‘Geeft niks, hij is al een jaar of tien geleden gestorven. De sleutel ligt in het schoteltje onder de bloempot met de ficus, vlak naast de deur. Doe je het alsjeblieft?’

Ik was lang niet in de T.-straat geweest, maar ik hoefde maar een stap te zetten en ik werd al gegrepen door haar onvergankelijke magie. Het was diezelfde oude bomenrij die kantachtige schaduwen werpt op alles wat hij raakt, en niets in deze straat valt buiten die aanraking. Noch de kaneelkleurige gevels, noch de schuttingen met de piepende poorten, noch de halfduistere portieken, noch de aangevreten gipsen figuren, overwoekerd door gras, noch de verwaarloosde vijvers vol droge bladeren. Elk van deze huizen verbergt een binnenplaats, waar zich een tweede, kleiner huis bevindt, de binnenplaatsen zijn via geheime weggetjes en bosjes met elkaar verbonden, en terwijl ik een van de huizen binnenging om op de binnenplaats te komen waar het huis van mijn vriend van vroeger lag, kwam de oude, vergeten kennis weer terug, de bekendheid met het stadshart, met alle doorsteekjes, groene en donkere hoekjes, de grasvelden, de balkons waar was hangt te wapperen, de afgebladderde keerzijden van de suikerwerkgevels, de stemmen van vrou-

wen die elkaar toeroepen, geschreeuw, geruzie, gelach, alles wat er leeft aan deze kant van de stad en jaloers verborgen wordt gehouden voor de wandelaars op straat, die denken dat de stad datgene is wat zij voor hun ogen zien: het park, de kade, het gymnasium, de markt, de kerken.

Ik til de bloempot op, de sleutel ligt er inderdaad onder. Terwijl ik de deur open, vraag ik me onbehaaglijk af hoeveel ogen me nu gadeslaan. Het is vreemd alleen andermans huis in te gaan, waar niemand is, waar je eens lang geleden vaak kwam, maar waar je nu niet meer thuishoort. Aankomst op een plaats waar je overheengegroeid bent. Alles maakt de indruk van iets nieuws, iets anders, maar tegelijkertijd is alles nog steeds hetzelfde, de algemene orde der dingen, van licht en donker; je neus herkent onmiskenbaar de geur van het huis. Ik herkende de kamer, waar ik als jongen vele dagen had doorgebracht, sneller dan ik mijn vriend herkend had. Maar er was nergens een kooi of een vogel te vinden. Ik schrijf het toe aan de fatale invloed van die straat dat ik op de zachte, ingezakte sofa ging liggen en wegdroomde, misschien zelfs in slaap viel. Je hoorde kinderen naar elkaar roepen, en het doffe gestuiter van een bal; waarschijnlijk waren het andere kinderen, maar ik hoorde onze stemmen en ten slotte, op de grens van het hoorbare, mijn eigen stem. Ik schrok op, sperde mijn ogen wijd open: aan het plafond hing, vastgemaakt aan de draad waar gewoonlijk een gloeilamp aan hangt, een messingen vogeltje te draaien; dat gewiebel had, net als die stem, iets huiveringwekkends, iets dat in een oogwenk al het verguldsel verjoeg dat ik bereid was om mij heen te zien.

Een humanist*

Romain Gary
(Vertaling Stella Linn)

Toen in Duitsland de Führer Adolf Hitler aan de macht kwam, woonde er in München een zekere Karl Loewy, speelgoedfabrikant van beroep, een joviale, optimistische man die geloofde in het goede van de mens, lekkere sigaren en de democratie, en die, hoewel hij weinig van een Ariër had, de antisemitische uidatingen van de nieuwe kanselier niet al te serieus nam, in de overtuiging dat rede, gematigdheid en een zeker aangeboren rechtvaardigheidsgevoel, dat ondanks alles verankerd was in het hart van zoveel mensen, over hun tijdelijke dwalingen zouden zegevieren.

Op de waarschuwingen waarmee Herr Loewy overstelpt werd door zijn rasgenoten, die hem aanspoorden net als zij te emigreren, reageerde hij doorgaans met een gulle lach en bracht, comfortabel met een sigaar in de mond in zijn fauteuil genesteld, de goede vrienden ter sprake die hij tijdens de Eerste Wereldoorlog in de loopgraven gemaakt had, vrienden van wie enkelen die het ver gebracht hadden, zeker voor hem in de bres zouden springen, mocht dat nodig zijn. Hij bood zijn bezorgde bezoekers dan een borrel aan en hief zijn glas ‘op het goede in de mens’, waarin hij, zo zei hij, een onbegrensd vertrouwen had, of die nu een nazi- of een Pruisisch uniform droeg, een Tiroler hoedje of een arbeiderspet. En het valt niet te ontkennen dat de eerste jaren van het bewind voor onze Karl niet al te gevaarlijk of zelfs maar onaangenaam waren. Goed, er deden zich wel wat nare dingen voor, wat pesterijen, maar, of de ‘vrienden uit de loopgraven’ nu inderdaad op discrete wijze voor hem in de bres waren gesprongen of dat het te danken was aan zijn oerduitse jovialiteit en het vertrouwen dat hij uitstraalde, dat hij zo lang met rust gelaten werd, terwijl iedereen bij wie iets op het uittreksel uit het geboortenregister aan te merken viel de weg van de ballingschap koos - onze vriend leefde kalmpjes verder te midden van zijn speelgoedfabriek en zijn boekenverzameling, zijn sigaren en zijn welvoorziene wijnkelder,

* Uit: *Les oiseaux vont mourir au Pérou*, Gallimard 1962.

geschraagd door zijn onwankelbaar optimisme en vertrouwen in de menselijke soort. Toen kwam de oorlog en namen de zaken een ongunstiger wending. Op een keer werd hem hardhandig de toegang tot zijn fabriek ontzegd, en de dag daarop werd hij aangevallen door een stel jongeren in uniform, die hem lelijk toetakelden. Mijnheer Karl pleegde links en rechts wat telefoontjes, maar de 'vrienden van het front' gaven geen gehoor meer. Voor het eerst voelde hij zich wat ongerust. Hij ging zijn bibliotheek binnen en liet zijn blik langs de boeken dwalen waarmee de wanden bedekt waren. Hij keek er lang en ernstig naar: die gehele kostbare verzameling nam het voor de mensen op, verdedigde ze, pleitte voor hen en smeekte mijnheer Karl de moed niet op te geven, niet te wanhopen. Plato, Montaigne, Erasmus, Descartes, Heine... Men moest vertrouwen hebben in die illustere pioniers, geduld oefenen, het humane de tijd geven zich te openbaren, een uitweg te zoeken uit de chaos en de misverstanden en weer de overhand te nemen. De Fransen hadden daar een mooie uitdrukking voor: verjaag je je aard, dan komt hij in galop terug. Mildheid, recht en rede zouden ook nu weer overwinnen, maar dat kon natuurlijk even duren. Men moest vertrouwen hebben en de moed niet laten zakken, al kon het nooit kwaad een paar voorzorgsmaatregelen te treffen.

Mijnheer Karl ging in een stoel zitten en begon te peinzen.

Hij was een welgedane man met blozende wangen, een schalks brilletje en een fijngevormde mond, met in de hoeken, zo leek het althans, nog de sporen van alle kwinkslagen die deze had geuit.

Lange tijd keek hij peinzend naar zijn boeken, zijn sigarenkistjes, zijn uitgelezen wijnen, zijn vertrouwde bezittingen, alsof hij ze om raad wilde vragen, en geleidelijk aan kwam er meer leven in zijn blik, er verscheen een brede, slimme glimlach op zijn gezicht, en hij hief zijn glas cognac naar de duizenden boeken in zijn bibliotheek, als om ze te verzekeren van zijn trouw.

Mijnheer Karl had een keurig echtpaar uit München in dienst dat al vijftien jaar voor hem zorgde. De vrouw deed het huishouden en kookte zijn lievelingsgerechten, de man werkte als chauffeur en tuinman en hield een oogje op het huis. Herr Schutz had maar één hartstocht: lezen. Na het werk kon hij, terwijl zijn vrouw zat te breien, uren over een boek gebogen zitten dat hij van Herr Karl had geleend. Zijn favoriete schrijvers waren Goethe, Schiller, Heine en Erasmus; hij las zijn vrouw in het kleine huisje achter in de tuin, waar ze woonden, de meest verheven passages

voor. Als mijnheer Karl zich een beetje eenzaam voelde, vroeg hij zijn vriend Schutz vaak naar de bibliotheek te komen en daar discussieerden ze met een sigaar in de mond dan langdurig over de onsterfelijkheid van de ziel, het bestaan van God, humanisme, vrijheid en al die schone zaken die te vinden waren in de boeken om hen heen, waarop ze waarderend hun blik lieten rusten.

Vriend Schutz en zijn vrouw nu waren degenen tot wie Herr Karl zich in deze gevaarlijke tijden wendde. Met een kistje sigaren en een fles schnaps begaf hij zich naar het huisje achter in de tuin en zette zijn vrienden zijn plan uiteen.

De dag erop al togen Herr en Frau Schutz aan het werk.

Het kleed in de bibliotheek werd opgerold, er werd een gat in de vloer geboord en daarin een ladder gezet om naar de kelder af te dalen. De oude toegang werd dichtgemetseld. Een flink deel van de boekenverzameling werd er heen gebracht, gevolgd door de kistjes sigaren; wijn en sterke drank stonden er al. Frau Schutz richtte de schuilplaats zo comfortabel mogelijk in en binnen een paar dagen was de kelder, met die echt Duitse hang naar Gemütlichkeit, tot een aardig, gezellig vertrek omgetoverd. Het gat in het parket werd zorgvuldig aan het oog onttrokken door een goed passende tegel waar het kleed weer overheen gelegd werd. Daarna begaf Herr Karl zich, in gezelschap van Herr Schutz, voor het laatst buitenshuis en tekende enige papieren waardoor hij een fictieve verkoop tot stand bracht, om te voorkomen dat zijn fabriek en zijn huis geconfisqueerd zouden worden. Herr Schutz drong er overigens op aan hem tegenbrieven en bewijsstukken ter hand te stellen waarmee de wettelijke eigenaar zijn bezittingen te zijner tijd zou kunnen terugkrijgen. Daarop gingen de beide samenzweerders weer naar huis en daalde Herr Karl, met een slimme glimlach om de mond, naar zijn schuilplaats af om er veilig en wel te wachten tot er betere tijden zouden aanbreken.

Twee keer per dag, om twaalf en om zeven uur, lichtte Herr Schutz het kleed op en haalde hij de tegel weg; dan bracht zijn vrouw een paar smakelijke schotels en een fles goede wijn in de kelder, en 's avonds kwam Herr Schutz geregeld met zijn werkgever en vriend van gedachten wisselen over een nobel onderwerp zoals de rechten van de mens, tolerantie, de onsterfelijkheid van de ziel of de weldaden van lezen en onderwijs, en dan leek de kleine kelder wel geheel verlicht door die fraaie, hoogstaande denkbeelden.

In het begin vroeg mijnheer Karl nog om kranten en had hij zijn radiotoestel naast zich staan, maar na een half jaar liet hij, aangezien de berichten steeds ongunstiger werden en de wereld onafwendbaar haar ondergang tegemoet leek te gaan, zijn radio weghalen, om het onwankelbare vertrouwen in de menselijke natuur dat hij wilde blijven koesteren, niet door de echo van een kortstondige actualiteit te laten verstoren, en met zijn armen over elkaar geslagen en een glimlach op zijn lippen hield hij beneden in de kelder onwrikbaar vast aan zijn overtuigingen door ieder contact met een toevallige, uitzichtloze realiteit af te wijzen. Tenslotte wilde hij zelfs de veel te deprimerende kranten niet meer lezen, maar herlas hij alleen nog de meesterwerken uit zijn bibliotheek, en putte uit het contact met die argumenten waarmee het permanente de macht van het tijdelijke weerlegde, de kracht om zijn geloof ongeschonden te bewaren.

Herr Schutz betrok met zijn vrouw het huis, dat op wonderbaarlijke wijze door de bombardementen gespaard werd. Op de fabriek had hij aanvankelijk wat moeilijkheden ondervonden, maar hij had immers de papieren die aantoonden dat hij, na Herr Karls vlucht naar het buitenland, de wettelijke eigenaar van het bedrijf was geworden.

Door het leven bij kunstlicht en het gebrek aan frisse lucht is Herr Karl nog corpulenter geworden en hebben zijn wangen in de loop der jaren allang hun blos verloren, maar zijn optimisme en vertrouwen in de mensheid zijn intact gebleven. Hij houdt het nog goed uit in zijn kelder, wachtend tot mildheid en gerechtigheid zegevieren op aard, en ofschoon de berichten die zijn vriend Schutz hem over de buitenwereld komt melden veel te wensen overlaten, weigert hij te wanhopen.

Enkele jaren na de val van Hitlers bewind kwam er een vriend van Herr Karl, die na zijn emigratie was teruggekomen, aan de deur van het statige herenhuis in de Schillerstrasse.

Hem werd opengedaan door een grote, grijzende man, die enigszins gebogen liep en er uitzag als een intellectueel. Een boek van Goethe had hij nog in zijn hand. Nee, Herr Loewy woonde hier niet meer. Nee, ze wisten niet wat er van hem geworden was. Hij had geen enkel spoor nagelaten en de onderzoekingen die na de oorlog waren ingesteld, hadden geen van alle iets opgeleverd. *Grüs Gott!* De deur sloeg dicht. Herr Schutz ging weer naar binnen

en liep naar de bibliotheek. Zijn vrouw had het dienblad al klaargezet. Nu er in Duitsland opnieuw welvaart heerste, verwende zij Herr Karl en zette hem de fijnste gerechten voor. Het kleed werd opgerold en de tegel uit de vloer gelicht. Herr Schutz legde het boek van Goethe op de tafel en ging met het blad naar beneden.

Herr Karl is de laatste tijd erg verzwakt en heeft last van een aderontsteking. Bovendien laat zijn hart het steeds meer afweten. Eigenlijk zou er een dokter moeten komen, maar hij kan het echtpaar Schutz niet aan zo'n risico blootstellen; het zou met ze gedaan zijn als bekend werd dat ze al jaren een joodse humanist in hun kelder verborgen hielden. Men moet geduld hebben, niet wankelmoedig zijn; het recht, de rede en de natuurlijke grootmoedigheid zullen weldra zegevieren. Men moet vooral niet de moed verliezen. Hoewel mijnheer Karl sterk achteruitgegaan is, heeft hij niets aan optimisme ingeboet en is zijn geloof in de mens volkomen intact gebleven. Iedere dag, als Herr Schutz met slecht nieuws in de kelder komt - de bezetting van Engeland door Hitler was een wel heel zware slag - steekt Herr Karl hem een hart onder de riem en montert hem met een kwinkslag weer op. Hij toont hem de boeken langs de wanden en wijst hem erop dat het goede in de mens in laatste instantie altijd overwint en dat de grootste meesterwerken daaraan ontsproten zijn, aan dat vertrouwen en dat geloof. Herr Schutz gaat dan altijd weer gesterkt de kelder uit.

De speelgoedfabriek loopt uitstekend. In 1950 heeft Herr Schutz het bedrijf uitgebreid en de verkoopcijfers weten te verdubbelen. Hij kwijt zich met kundigheid van zijn taak.

Elke morgen gaat Frau Schutz met een bos verse bloemen naar beneden, die ze bij het hoofdeinde van Herr Karls bed zet. Ze schudt zijn kussens op, helpt hem te gaan verliggen en voert hem met een lepel, want hij heeft geen kracht meer om zelf te eten. Hij kan nu bijna niet meer spreken, maar soms schieten zijn ogen vol tranen en richt hij zijn dankbare blik op het gezicht van die brave mensen, die zich het vertrouwen dat hij in hen en de mensheid in het algemeen had gesteld, zo waardig hebben betoond. Men voelt dat hij gelukkig zal sterven, met in beide handen de hand van een van zijn trouwe vrienden, in de voldoening het bij het rechte eind te hebben gehad.

Het afscheid van Siena*
André Suarès
(Vertaling Marcel van den Boogert)

Nog even blijf ik hier, in het tedere Siena, de plaats die als geen andere de schoonste droom tot leven laat komen en ons handelen aan de stoffelijkheid doet ontstijgen. Ik zal ook deze bron tot de bodem ledigen, voordat zij als alle andere wordt bevuild. Ik weet het, ik zal mij weer onder de mensen moeten begeven. Zoals ik Monte Olivete heb verruild voor Siena, zo zal ik Siena moeten verlaten voor Parijs. Het is niet meer dan een betoverend rustpunt in een noodlottige voortgang. De kolkende stroom sleurt alles mee in zijn vaart: ons resten slechts haltes en rustplaatsen. Aan de ziel de opgave om, al is het maar voor even, tot stilstand te komen, een schuilplaats te zoeken in de maalstroom en rust te vinden in het oog van de cycloon. De ziel vindt daar een contemplatief bestaan in de mystiek van de passie. Voor het raadsel van het leven bestaat geen gelukkiger oplossing: passie en zieleheil zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Hierin versmelt misschien wel de heidense geest met de christelijke zotheid. Bestaat er dan een liefde die aan de smart van de aardse genoegens de hemelse zaligheid schenkt? Wie die liefde voelt, heeft de sleutel tot het paradijs in handen en zal zien dat het zijn poort opent voor wie op de drempel staat. Hierin geloven betekent al genezing van de ongeneeslijke kwaal die met ons ter wereld komt.

[...]

Als ik jou verlaat, Siena mijn Liefde, verlaat mij dan ook. Zulk een tederheid blijft voor altijd trouw. Vurige tederheid is de hoogste hartstocht. Nooit zul je verre zijn, Siena, want ik draag je in mij om. Nooit zal ik bij je weg zijn, want je laat me niet gaan.

* *Toelichting: Aan het einde van zijn reis door Italië neemt Jan-Félix Caërdal, de Condottière, afscheid van de stad Siena. Hierbij twee fragmenten uit het laatste hoofdstuk plus het slot van* Sienne la bien-aimée, *het derde en laatste deel van de* Voyage du Condottière.

Wie liefheeft voelt een levenskracht uit de aarde opwellen die zijn hart vervult. Hij zet de ontvangen kracht vervolgens om in gevoel. Zijn blikken werpen licht op alles wat hij ziet. Heiligen, kunstenaars en verliefden kennen deze uitwisseling. Als zwaluwen die zich in driehoeksformatie opmaken voor de wintertrek, zo roepen de laatste uren in Siena mijn eerste uren hier in herinnering, toen ik dronken van vervoering door de straten doolde en alles in één keer wilde veroveren, de hele stad in mij wilde opnemen, maar me niet los kon maken van wat ik net gezien had en er niet van wilde wijken. Het plaveisel van Siena golft als elastiek waar ik overheen glijd. Mijn hakken zweven over die prachtige tegels. Zelfs die het meest zijn uitgesleten geven me nog dat gevoel van weelde waar ik zo van houd. Hoe voornaam en oogstrelend zijn die grote stenen platen, die altijd goed gelegd zijn en afwisselend de aanblik bieden van marmer, porfier en travertijn: je loopt door de straten als door een tempel. Altijd zijn ze blinkend gepolijst. Soms weerspiegelen ze het licht van de zon, alsof de aarde haar met een gloedvolle blik van verstandhouding toelacht. Dan weer zien ze blauw in de koelte van de ochtend. Hoezeer heb ik de stenen van Siena lief.

[...]

Daar het Palazzo Tolomei niet van mij is en het Palazzo Pubblico dat niet kan zijn, verlang ik naar het weerzien met het kleine palazzo met de drie ramen dat mij vanaf het eerste ogenblik zo heeft toegelonkt. Onveranderlijk staat het daar, in die donkere straat die als een bergbeek naar de Campo stroomt. Altijd gesloten, met de mooie ramen altijd vergrendeld als geloken ogen in eenzame afwachting. Waar wacht het op? Op wiens terugkeer? Op welk feest? Op welk galant avontuur? Ik ga niet weg uit Siena eer het, in stilte, van mijn terugkeer heeft gesproken. Zijn gesloten oogleden zijn van binnen geopend en nemen me aandachtig op. Hartstocht loochent iedere afwezigheid. En zelfs als de hartstocht sterft, wordt het leven gedwongen daarbij aanwezig te zijn.

Zie, de schemering is ingevallen en de eerste sluiers van de nacht zijn neergedaald. Alle inwoners van Siena zijn in hun huizen teruggekeerd. Ik loop heen en weer over het Domplein, de tempelberg van Siena, de sokkel van haar tabernakel. Dit is waarlijk het

heilige der heiligen, de Dom, de klokketoren, de onvoltooide grootsheid van de Nieuwe Dom en het hospitaal van S. Maria della Scala.

Niemand hier, helemaal niemand, zelfs geen jankende kat. Hoe droevig is het geluk waarmee ik hier blijf stilstaan.

Enkele lichtjes knipogen in de zwijgende gevel van de Scala, de plek waar mensen lijden, waar mensen sterven, waar mensen verzorgen en genezen, al zeven eeuwen lang. Hoe goed en diep moet er over zijn nagedacht, om het Huis van de Eeuwige Moeder oog in oog te plaatsen met de kerk van de zieken: hun grote deuren liggen recht tegenover elkaar en bieden elk hun eigen soelaas.

Roem, verovering, wereldrijk, heerschappij, alles valt op zijn plaats en komt als het hoogste goed onder handbereik. Eenmaal hier aangekomen, klinken de verheven woorden van de magere Caërdal, die met machtige blik uitziet voorbij tijd en plaats, als het gezang van de wind, als een oneindige huivering in de stilte. De woorden waarnaar Athene met Antigone zo heeft gezocht en die slechts zijn geopenbaard aan de Ziener, de levensdichter die ze hun onsterfelijke vorm schonk: ‘Alles gaat voorbij en is gedoemd voorbij te gaan. De profetieën vinden hun voleinding. De tongen zwijgen in alle talen. De volkeren verdwijnen. En zelfs de kennis verdwijnt. Louter de Liefde beklijft en kent geen einde.’

Onophoudelijk loop ik rond over dit plein, in gepeins verzonken. Ik besef dat dit mooiste zicht op Siena tevens het heiligste en meest verborgene is: tussen deze muren moet de sluipende tred van de dood tot stilstand worden gedwongen. Ik zou op het dak van de Scala willen wonen, boven de Fosse San Ansano: van daarboven zouden mijn blikken de hele stad en haar lieflijke omgeving kunnen omvatten.

De maan draait met mij mee om de Campanile. Alles lijkt nu te blijven hangen in de lucht, als de klanken aan de snaren van een zilveren harp. Alles zweeft en vervluchtigt in de ijle sferen die hemel en aarde nu zijn. En zelf ben ik lichter dan mijn schaduw. Misschien ben ik ook niet meer dan een schaduw van mijn schaduw.

Alle duisternis is leegte. Maar het lied verjaagt haar en vult de nacht: het donker zal niet zegevieren. Nietige wereld, onder-

maanse modderpoel, slechts één overwinnaar weet haar weer vruchtbaar te maken: in het oneindige en alomvattende niets is louter de ziel die leefheeft tot scheppen in staat. Een zuivere droom ontstijgt glimlachend de afgrond. De mooiste roos is opgebloeid in de diepste duisternis. Ik wacht op het aanbreken van de dag. Ik weet dat de dageraad komt.

Siena, ik neem je mee. Jij verlaat me niet. Het doet er niet meer toe of ik je bezit: wie het meest liefheeft, krijgt ook het meest. Hij is het die bezit. Voor eeuwig zal Siena bij mij zijn, het lieflijke Siena, het vurige Siena, Siena de mijne, Siena de teerbeminde.

Maan boven de rivier
Cao Xuan Tu
(Vertaling Erik Mossel)

Vlakbij de monding strekt de rivier zich breed uit. Op stormachtige dagen gaan de verre oevers over in wolken en zonder een spoor na te laten zinken de zanderige duinen weg achter de deining. De wind voert er scherpe geuren aan van zout en vis en zeewier, waar je dagenlang hoofdpijn van houdt. Pientere jochies die op de uitkijk staan beweren steeds dat ze de geesten van verdronken zeelui naar hen zien wuiven. Klagende stemmen drijven er over het wijd uitgestrekte water, irriteren de dorpslui die er betraande ogen van krijgen en dan 's ochtends te laat op hun werk komen om in de rivier garnalen te vangen.

Vaak sliep Tim 's avonds als een blok in en zag of hoorde zulke vreselijke dingen dan niet. Hij woonde bij zijn oom Phac in een huisje aan de rivier. Oom Phac had hem geadopteerd, nadat zijn ouders door een storm waren overvallen en nooit van de visvangst waren teruggekeerd. Ondanks dat voelde Tim zich toch een gelukkig jochie. Hij hoefde niet op stinkende binnenplaatsen te werken om garnalenpaté en vissaus te maken zoals de meeste jongens van zijn leeftijd, en daar was hij Boeddha en alle goden hier op aarde en in de hemel, maar vooral zijn goede oom, maar wat dankbaar voor.

Oom Phac was in het dorp een eenzame, nogal tragische figuur. In een of andere oorlog had hij een been verloren. De dorpelingen beschouwden hem als de plaatselijke held. Hij stampte rond tussen de sporen vuil, zijn verschoten khaki-shirt, zwaar behangen met medailles en onderscheidingen, boven een versleten korte broek die hij altijd, dag en nacht, aan had. De kinderen holden woest weg als hij met zijn vurige stomp in hun richting porde.

Toen Tim zo'n acht jaar was, stuurde oom Phac hem naar de dorpsschool om lezen en schrijven te leren. De onderwijzeres was een jonge vrouw die uit een provinciestad hierheen was gestuurd. Na drie maanden had ze er genoeg van en was ze vertrokken. De regering had vergeten haar te betalen, zei de dorpssecretaris, maar het verhaal ging dat een of andere onbeduidende partijslaaf haar

salaris had ingepikt. En die partijslaaf die aan de plaatselijke financiën kon komen was niemand anders dan die dorpssecretaris, dat wist iedereen.

‘Naar de hel met de dief!’ Oom Phac vervloekte niemand in het bijzonder en stootte dan, als hij er eentje te veel op had, met zijn stomp in de lucht.

In het land was een geboortengolf geweest en het dorp maakte op die plaag geen uitzondering. Waarom er zoveel jongens en zo weinig meisjes in de buurt waren had Tim nooit begrepen. En zo zaten ze, toen de onderwijzeres was vertrokken, in het dorp met een stel wilde, ongeschoolde jongens. De secretaris bepaalde toen dat iedereen van het mannelijk geslacht van zeven jaar en ouder, die daar lichamelijk toe in staat was, bij de vissaus-coöperatie moest gaan werken, zodat de produktie gehaald kon worden die de regering had vastgesteld.

‘Geen sprake van dat dat tuig ooit aan dat jong van me komt! Voor jou heb ik al plannen klaar.’ Oom Phac knarste met zijn vooruitstaande tanden toen hij het nieuws hoorde. Woest keek hij naar Tim alsof zijn boosheid eigenlijk op hem gericht was. Met zachte stem zei hij toen: ‘Ik ben een held, h-e-l-d, versta je! Nu ben je míjn zoon. Dus ben je ook de zoon van een held! En geen vervloekt partijlid dat m'n jongen voor die stinkende onderneming kan weghalen. Neerschieten zal ik ze, hiermee!’ Oom Phac hield zijn afgezette been als een machinegeweer met beide handen vast en wees er mee in de richting van het tinnen dak, waar het dorpsbestuur zetelde.

Toen de dag was aangebroken dat Tim zich voor het werk moest aanmelden, deed oom Phac of hij de aanmaningen uit de luidspreker niet had gehoord en hield hem thuis en bereidde zich al rondbanjerend voor op een confrontatie met de overheid. Oom Phac deed een grote koffer open die de vorm had van een doodkist en viste er een vergeeld stuk papier uit en een medaille zo groot als de palm van een kinderhand, met rode en gouden lintjes, de grootste die Tim ooit had gezien. Achteloos stopte hij ze allebei in zijn borstzak.

‘Ha, ha, ha!’ schaterde oom Phac van het lachen. ‘Ze moeten 's opletten, die schooiers!’ Tim moest voor hem onder het bamboebed kruipen om, zoals oom Phac altijd zei, ‘de medicijnfles’ te pakken, maar Tim wist dat het gewoon rijstwijn was, die zijn oom in het geheim zelf stookte in een leeg schuurtje ginds op het erf.

Wanneer je ook keek, altijd lagen er tientallen flessen onder het bed. Hij nam een flinke teug van het heldere vocht en lachte weer. ‘Hè, hè, hè! Dat spul is sterk genoeg om de overheid af te houden.’

Oom Phac lachte nog steeds toen de dorpssecretaris er met een stel forse trawanten aankwam, elk met een geweer over de schouder. Hun kleren stonken naar bedorven vissaus. Kennelijk kwamen ze regelrecht van de coöperatie.

Oom Phac nodigde ze niet binnen. Hij stond bij de stoep, zijn lichaam wat voorover, zijn wilde haar wapperend in de wind, en nu pas zag Tim dat het goede been van zijn oom stug was behaard, als van een varken.

‘Gegroet, waarde kameraden, gegroet!’ vleide oom Phac onnozel. ‘Da's lang geleden. Ha, ha! Dat is nog eens een verrassing. Welk geluk verschaft me de eer van dit bezoek?’ Tim had zijn oom nog nooit op zo'n uitermate beleefde manier horen praten. Hij gniffelde stilletjes en sloeg het gebeuren door de halfopen deur gade.

De secretaris stond op het erf en nam oom Phac van top tot teen op. Hij had een lang, donker gezicht en hoekige kaken. Het gezicht van een paard, vond Tim. Toen de secretaris begon te spreken weerkaatste de zon in iets metaalachtigs in zijn mond. Een paard met een gouden tand!

Zijn stem snerpte toen hij meedeelde: ‘In de naam van het dorpscomité gebied ik dat u uw jongen ten dienste van de gemeenschap overdraagt. Hij heeft zijn plicht al vier uur verzuimd.’

‘Jongen? Welke jongen?’ vroeg oom Phac vinnig.

‘Geen grapjes. Kom op met die jongen, dan vergeten we alles.’

‘Ah, u wilt míjn jongen!’ sneerde oom Phac. ‘Dan kent u me nog niet. Ooit deze onderscheidingen eerder gezien?’ Zijn stem klonk steeds luider. Buren kwamen nu hun rieten hutten uit. Tot Tim's verbazing begon zijn oom de onderscheidingen een voor een van zijn shirt te trekken en er mee naar de toegestroomde menigte te zwaaien. ‘Wat voor medaille is dit? Iemand die het weet?’ Zijn oog viel op een gepensioneerde soldaat, een veteraan die heel wat had gevochten en nu de waterbuffels in het dorp moest verzorgen. ‘Hé, kameraad! U weet toch wel wat dit is?’

De oude soldaat was maar wat blij dat zijn medewerking werd gevraagd. Hij zette een bril met dikke glazen op en kwam dichterbij om beter te kunnen zien. ‘Dat is de Medaille voor Heldenmoed, Eerste Klasse! Tjonge, u was in Dien Bien Phu! Was u daar

niet wat te jong voor?'

'Helden kennen geen leeftijd, kameraad,' zei oom Phac bescheiden. 'Wel, en wat is dit? En dit? En deze...'

Telkens als oom Phac met een medaille zwaaide, zat de oude soldaat er met zijn bril bovenop en raffelde de naam van een vreemde orde af en prees enthousiast de verdiensten en prestaties uit voorbije oorlogen. En elke keer joelde hij 'Lang leve kameraad Phac!' De menigte genoot danig van de voorstelling en brulde goedkeurend. Het leven was al vervelend genoeg in dit slaperige dorpje en dit soort vermaak kwam niet zo vaak voor.

Maar de secretaris scheen het niet bepaald amusant te vinden. Hij ging tussen oom Phac en de oude soldaat staan, geflankeerd door zijn twee trawanten die nogal dreigend keken.

'Daar kunt u maar beter meteen mee ophouden,' zei de secretaris streng. 'Opzij, kameraad. Laat ons binnen, anders gebruiken we geweld.' De trawanten kromden hun vingers om de lopen van hun geweer, hun ogen schoten vuur, klaar voor de aanval. De menigte werd helemaal stil.

Tim deinsde terug achter de deur; van angst deed hij het in zijn broek, een warm nat liep langs zijn blote benen. Hij wilde wegrennen en zich onder het bed verstoppen maar hij kon zijn benen niet verroeren.

'O-ver-mijn-lijk!' Oom Phac spuugde de woorden weg en duwde zijn stomp naar de secretaris. De menigte stond paf van dat uiterste tarten. Men rook bloed en vloog alle kanten op. Allemaal, op de oude soldaat na. Die kwam op oom Phac toe, legde zijn arm om hem heen en zei kalm: 'Nu heeft u iemand die achter u staat!'

'Daar ben ik u heel dankbaar voor, kameraad soldaat,' zei oom Phac opgewekt en zuchtte diep. 'Waarom ze u eigenlijk buffelhoeder hebben gemaakt, heb ik nooit begrepen. Heb nog een paar minuten geduld met me, dan is alles voorbij - voor hen.' Hij haalde het vergeelde papier en de grote medaille met de mooie lintjes te voorschijn die hij daarvoor in de koffer had teruggevonden. 'Wel, kameraad soldaat, wees zo aardig kameraad secretaris 's te vertellen wat voor medaille dit is?'

De oude soldaat zat met zijn dikke bril boven op de roestbruine penning en onderzocht die toen met zijn dikke vingertjes.

Plotseling keek hij op en riep: 'Aha! Dat is de Orde van de Grote Draak, Hoogste Graad! De belangrijkste onderscheiding van het land! Alleen hoge ministers en veldmaarschalken krijgen die.'

De secretaris stond versteld toen hij dit hoorde. Hij probeerde de medaille uit de hand van de soldaat te graaien maar oom Phac, met zijn ene been, was hem toch voor.

‘Dit is een heel bijzondere onderscheiding, kameraad. Een kapitaal waard,’ zei oom Phac sarcastisch. ‘Ik heb haar aan het Nationaal Museum beloofd. Zij behoort aan het volk. Als ik dood ben, bedoel ik. En leest u nu dit 's.’ Hij gaf het stuk papier aan de secretaris die het op zijn beurt, zonder te lezen, aan een van zijn gewapende trawanten gaf. Achter de deur kon Tim een giechellachje niet onderdrukken. De secretaris was duidelijk een ongeletterde sufferd!

De trawant legde zijn geweer neer en hield het papier naar de zon en begon als een schooljongen voor te lezen. ‘Democratische republiek van... in het jaar... punt. Als waardering aan generaal... voor zijn leiderschap en bijdrage aan de vele strijd die het land... De partij en de regering van... hebben besloten dat per... generaal... en zijn directe gezinsleden zijn vrijgesteld van diensten aan de gemeenschap, punt. De kinderen van generaal... hebben het recht hogescholen en universiteiten te bezoeken...’

De secretaris viel hem in de rede nog voor hij zijn voordrachtje had beëindigd. Vervolgens verontschuldigingen en eerbetoon. Alles was vergeten en vergeven en als een echte proletariër nodigde oom Phac iedereen uit binnen te komen, maar ze lieten het niet bij één fles van dat heldere vocht. Oom Phac stond er op dat Tim ook meedronk, waardoor hij zo misselijk en ellendig werd als hij zich nog nooit had gevoeld. In minder dan geen tijd lag hij op apegapen.

Toen Tim wakker werd was het avond. Hij ging naar de heg om zijn natuur de vrije loop te laten. Het huisje met het kleine erf en de grote rivier aan de overkant werden door maanlicht overgoten. Oom Phac zat in een stoel aan het water. Tim was nog steeds een beetje misselijk, maar zijn oom had kennelijk niet veel last van die afschuwelijke rijstwijn.

‘Ah, je leeft nog, kleine schobbejak!’ Oom Phac wenkte over de lange graspollen naar hem. ‘Hoe voel je je, jongen?’

‘Ik heb een enorme kei in m'n hoofd, oom. Van wel een paar kilo.’

‘Ha, ha! Bij mij is het maar een keitje. Eén keer moet de eerste zijn. Zo is het met drank, liefde en opium... Behalve met de dood.

Dat is begin en eind tegelijk. Ga oom maar 's de medicijnfles halen. Dan raak ik die kei weer kwijt.'

Terwijl oom Phac de tijd nam zijn kater met de fles te verjagen, hurkte Tim in het gras en staarde naar de druppeltjes maan die op de golfjes stuiterden. Het briesje dat over de rivier waaide, verkoelde zijn verhitte gezicht en langzaam voelde hij hoe de steen in zijn hoofd in kiezelsteentjes veranderde, die daarna als zandkorrels wegdreven, terwijl honderden zenuwen en duizenden cellen in zijn hoofd zoemend tot leven leken te komen, zich weer voegden en - zoals hij dat voelde - het normale denkproces weer terugkeerde. Langzaam kwamen de gebeurtenissen van de dag weer bij hem boven.

Met een brede grijns keek hij naar zijn oom op en vroeg: 'Vertel 's oom, was u echt generaal?'

Oom Phac gaf geen rechtstreeks antwoord. 'Je gelooft het niet echt, hè?' gniffelde hij. 'Maakt ook geen klap uit, jong. Geen klap.'

'En die grote onderscheiding dan?' hield Tim vol.

'Ach, precies hetzelfde. Ik zeg je toch dat het er niks toe doet. Het leven is te kort dat het iets uitmaakt. Het is gewoon een grote - grap!' Oom Phac slaakte een lachsalvo en bleef lachen tot zijn lichaam ervan schokte en hij er tranen van in zijn ogen kreeg. Toen hij eindelijk bedaard was, schraapte hij zijn keel en met een krakerig legato zong hij een lied dat Tim nog nooit eerder had gehoord:

Warme maan van mijn jeugd
Sprenkelt goud over de rivier
In je stralen smelt de liefde
Voorbij, voorgoed voorbij...
Roei, roei terug op het tij
Naar geliefden
Naar de zerken van voorvaderen...
Maar laat mij alleen
Verbannen thuis
Verdronken in de wijn
Dronken, eeuwig...

Het lied was zo droevig dat Tim er wel van kon huilen. Maar hij vond het wel mooi en hij wilde net vragen of hij het nog eens mocht horen, toen oom Phac ineens zijn houten kruk pakte en

opstond. Hij knipperde met zijn bloeddoorlopen ogen en wierp een blik over de rivier.

‘Zie je iets komen, jong?’ vroeg hij. ‘Ik verwacht bezoek.’

Tim tuurde over de lange, brede, door maanlicht overspoelde stroom die zo wit was dat zijn gezichtsveld werd uitgevaagd en doordrenkt werd in de melkachtige leegte van alles en niets.

‘Ik zie niks, oom,’ zei Tim.

‘Kijk of je een boot ziet, jong.’

Tim knipperde met zijn ogen, kneep ze toen samen en probeerde wanhopig de hallucinerende witheid uit te wissen. Eindelijk kon hij een piepklein puntje onderscheiden dat in het midden van de stroom naderde; het werd groter en groter tot het zo groot was als een mandje.

‘Het is inderdaad een boot! Een rieten boot!’ schreeuwde Tim blij. ‘Iemand zwaait naar ons!’

‘Dat is een compagnon van me, jong,’ mompelde oom Phac en knikte veelbetekenend. Hij hield zijn beide handen om zijn mond en stootte een vreemd geluid uit, net als dat van een uil, wat al gauw werd teruggekaatst door een hoger geluid uit de rieten boot. Dat wordt interessant, dacht Tim, die in zichzelf grinnikte naarmate zijn verbazing steeg.

Ze keken toe hoe een man met een tropenhelm uit de rieten boot klom en die aan de steiger vastlegde. Het was dezelfde oude soldaat, de buffelhoeder die voor oom Phac was opgekomen bij die vertoning met de overheid eerder die dag.

Oom Phac begroette de oude soldaat met een vriendschappelijk klopje op de schouder. ‘Wat een dag, kameraad!’ gniffelde hij.

‘Nou, nou,’ zei de oude soldaat. ‘Een mooie show die we daar hebben weggegeven. Kom, we moeten weer 's aan het werk.’

‘Zijn d'r nog genoeg flessen? En voldoende kurken?’

‘Van alles volop, makker.’

Op verzoek van zijn oom hielp Tim de oude soldaat twee jute zakken vol flessen uit de boot te halen. Die sleepten over het erf en maakten een rinkelend rumoer, terwijl oom Phac de weg naar het schuurtje wees. Het was de eerste keer dat Tim er binnen mocht. Binnen was het donker, maar de geur was zo onweerstaanbaar zoet en bedwelmend dat hij er wat draaierig van werd. Oom Phac streek een lucifer af en stak de stormlamp aan. Het gele licht wierp droevige schaduwen over twee grote vaten, met over elk een stromatje. Oom Phac hevelde de vloeistof over door een rubberbuis

- waarvoor hij een band van een of andere oude fiets gebruikte - in een groene fles waar de oude soldaat mee klaar stond. Tim's werk was het die met een kurk af te sluiten, wat hij met een houten hamertje deed. Het werkplaatsje draaide op volle toeren en het duurde niet lang of de vaten waren leeg en alle drie zaten ze op de aarden vloer te wachten tot de rode was in het blikje boven het vuur was gesmolten. Zo voorzichtig mogelijk dompelden ze de kurken in de gesmolten was, zodat ze gingen glimmen en de flessen er stijlvol uitzagen.

Tegen de tijd dat de oude soldaat zijn goederen veilig in de ruimtes van zijn boot had opgeslagen en wegroeide en aan oom Phac een aardige bom duiten had gegeven, was de maan al een eind gedaald en dreven er neveldraden tussen de hemel en de rivier.

'Kom mee naar binnen, makker, het wordt koud,' zei oom Phac hartelijk. Hij sloeg zijn arm om Tim heen terwijl ze de rivier de rug toekeerden en naar huis liepen; het nachtwerk zat er op.

Nooit zou Tim de dag meer vergeten dat zijn oom hem van die troep arbeiders in de vissaus-coöperatie had bevrijd en de nacht dat hij medeplichtige was gemaakt bij illegaal drankstoken.

Vertaalde poëzie

Drie gedichten
Innokenti Annenski
(Vertaling Margriet Berg en Marja Wiebes)

Klaprozen

De blijde dag gloeit op... Door kwijnend gras omhuld
Klaprozen overal - in krachteloos verbeiden,
Als lippen, van verleiding en vergif vervuld,
Als rode vlinders die de vleugels spreiden.

De blijde dag gloeit op... De tuin woest, uitgedoofd.
Niets is van feesten en verleiden nog gebleven, -
Klaprozen, dorrend als een oudevrouwenhoofd,
Door een bokaal van hemels licht omgeven.

Маки

Веселый день горит... Среди сомлевших трав
Всё маки пятнами - как жадное бессилье,
Как губы, полные соблазна и отрав,
Как алых бабочек развернутые крылья.

Веселый день горит... Но сад и пуст и глух.
Давно покончил он с соблазнами и пиром, -
И маки сохлые, как головы старух,
Осенены с небес сияющим потиром.

[2]

Weer ben jij, vriend herfst, teruggekomen,
IJziger dan ooit verbleekt het blauw
In de kale takken van jouw bomen,
Nimmer leek de sneeuw zo doods en grauw.

Jouw verval heeft mij terneergeslagen,
Nooit zag ik jouw wateren zo zwart,
Het patroon van gele wolkenvlagen
Aan de vale hemel kwelt mijn hart.

In verstarring alles mee te maken
Tot het eind... Een nieuwe hemel gloort...
Ooit dacht ik dat mij het meest zou raken
Dat er geen geheim schuilt in een woord...

[Russisch]

Ты опять со мной, подруга осень,
Но сквозь сеть нагих твоих ветвей
Никогда бледней не стыла просинь
И снегов не помню я мертвей.

Я твоих печальнее отребий
И черней твоих не видел вод,
На твоем линяло-ветхом небе
Желтых туч томит меня развод.

До конца все видеть цепенея...
О, как этот воздух странно нов...
Знаешь что... я думал, что больнее
Увидать пустыми тайны слов...

Oktobermythe

Ik ben triest. Ik voel me zwak.
'k Hoor de stappen van een blinde,
Die 's nachts boven op het dak
Struikelend zijn weg wil vinden.

Zijn het soms mijn tranen die
Mij het hart zo wreed verschroeien,
Of wel van de blinde die
Zonder woorden ze laat vloeien

Uit zijn ogen zonder vuur,
Over zijn verbleekte wangen,
Tranen die in 't nachtlijk uur

Aan de ramen blijven hangen.

Октябрьский миф

Мне тоскливо. Мне невмочь.
Я шаги слепого слышу:
Надо мною он всю ночь
Оступается о крышу.

И мои ль, не знаю, жгут
Сердце слезы, или это
Те, которые бегут
У слепого без ответа,

Что бегут из мутных глаз
По щекам его поблеклым,
И в глухой полночный час
Растекаются по стеклам.

Orlando Furioso
Fragment uit canto 14
Ludovico Ariosto[*]
(Vertaling Ike Cialona)

65

De fantasie neemt mij weer bij de hand en
Kiest zich een nieuwe weg, ons voerend naar
Het legerkamp waar heidense trawanten
Het Franse oor verdoven met misbaar,
En naar de tent waar koning Agramante
Het Roomse Rijk bedreigt met zijn gevaar,
En waar vorst Rodomonte durft te dromen
Van de verwoesting van Parijs en Rome.

65

Or l'alta fantasia, ch'un sentier solo
Non vuol ch'i'segua ognor, quindi mi guida,
E mi ritorna ove il moresco stuolo
Assorda di rumor Francia c di grida,
D'intorno il padiglione ove il figliuolo
Del re Troiano il santo Impero sfida,
E Rodomonte audace se gli vanta
Arder Pangi e spianar Roma santa

66

Toen Agramante hoorde dat er troepen
De kust bereikten vanuit Engeland,
Heeft hij Marsilio bij zich geroepen,
Sobrino, en nog menig commandant.
Hun raad was 't leger naar Parijs te roepen
Tot zij die vesting hadden overmand.
Men zou die onderneming niet licht klaren,
Wanneer de Engelsen genaderd waren.

66

* *De* Orlando Furioso (1532) *is, zoals eerder gemeld, nog nooit in zijn geheel op rijm in het Nederlands vertaald. Wel heeft Nicolaas Beets in 1882-1883 een paar fragmenten op rijm vertaald, waaronder stanza 75 tot en met 97 van canto 14, onder de titel* Aartsengel Michaels Boodschap.
Galileo Galilei schreef trouwens in zijn Scritti letterari *met betrekking tot het gebed van Karel de Grote, weergegeven in stanza 69 tot en met 72: 'Ik wou dat Karel zich beperkte tot bidden, zonder God te vermanen of te adviseren.'*

Venuto ad Agramante era all'orecchio,
Che già l'Inglesi avean passato il mare:
Però Marsilio c il re del Garbo vecchio
E gli altri capitan fece chiamare.
Consiglian tutti a far grande apparecehio,
Si che Parigi possino espugnare.
Ponno esser certi che più non s'cspugna,
Se nol fan prima che l'aiuto giugna.

67

De vorst had vele ladders laten halen
Uit dorpen en gehuchten in het rond,
En boten, bruggen, veel materialen
Die men toen voor de aanval bruikbaar vond,
Als rijswerk, planken, balken, bomen, palen;
En zelf nam hij zijn plaats in aan het front,
Waar hij de linie vormde, voor de wallen,
Die de Parijse vesting aan moest vallen.

67

Già scale innumerabili per questo
Da' luoghi intorno avea fatto raccorre,
Ed asse e travi, e vimine contesto,
Che lo potean a diversi usi porre;
E navi e ponti: e più facea che il resto,
Il primo e il secondo ordine disporre
A dar l'assalto; ed egli vuol venire
Tra quei che la città denno assalire

68

Daags voor de grote aanval van de Moren
Zond keizer Karel alom in Parijs
Het volk ter kerke om de mis te horen
Van priesters in het wit of zwart of grijs;
Om, na gebiecht te hebben, kort tevoren,
Gereed voor vagevuur of paradijs,
Zich daarna ter communie te begeven:
Men wist niet wie de strijd zou overleven.

68

L'imperatore il dì che 'l dì precesse
De la battaglia, fe' dentro a Parigi
Per tutto celebrare uffici e messe
A preti, a frati bianchi, neri e bigi;
E le gente che dianzi eran confesse,
E di man tolte agl'inimici stigi,
Tutti communicar, non altramente
Ch'avessino a morir il dì seguente

69

Zelf is hij naar de grootste kerk gereden,
Zijn edelen en ridders aan zijn zij,
Alwaar hij deelnam aan de plechtigheden
Als glanzend voorbeeld voor de burgerij.
Daar heeft hij met geheven blik gebeden
En met gevouwen handen. ‘Heer,’ zei hij,
‘Ik ben een zondaar; wil slechts mij kastijden
En laat om mij Uw trouwe volk niet lijden.

69

Ed egli tra baroni e paladini,
Principi ed oratori, al maggior tempio
Con molta religione a quei divini
Atti intervenne, e ne diè agli altri esempio.
Con le man giunte e gli occhi al ciel supini,
Disse. ‘Signor, ben ch'io sia iniquo ed empio,
Non voglia tua bontà, pel mio fallire,
Che 'l tuo popul fedele abbia a patire

70

‘Doch zendt Gij ons Uw straf voor onze zonden
En is ons leed Uw goddelijk gebod,
Laat ons niet door Uw vijanden verwonden,
Maar wil ons straffen met een ander lot:
Want richten zij ons in de strijd te gronde,
Waar wij bekend staan als Uw volk, o God,
Dan zullen al die heidenen vermoeden
Dat Gij onmachtig waart ons te behoeden.

70

‘E se gli è tuo voler ch'egli patisca,
E ch'abbia il nostro error degni supplici,
Almeno la punizion si differisca
Sì, che per man non sia de' tuoi nemici;
Che quando lor d'uccider noi sortisca,
Che nome avemo pur d'esser tuo' amici,
I pagani diran che nulla puoi,
Che perir lasci i partigiani tuoi.

71

‘En waar zich één slechts tegen U verzette,
Daar lopen er dan spoedig honderd rond
Die overheersen met hun valse wet en
Het volk verjagen dat Uw woord verkondt.
Wil hen beschermen die de Moor beletten
Bezit te nemen van Uw graf, de hond,
En die de Kerk van Rome niet verzaken,
Maar met haar stedehouders goed bewaken.

71

‘E per un che ti sia fatto ribelle,
Cento ti si faran per tutto il mondo;
Tal che la legge falsa di Babelle
Caccerà la tua fede e porrà al fondo.
Difendi queste genti, che son quelle
Che 'l tuo sepulcro hanno purgato e mondo
Da' brutti cani, e la tua santa Chiesa
Con li vican suoi spesso difesa.

72

‘De schaal is zo met onze schuld beladen
Dat geen verdienste daar gewicht in legt;
Wij weten dat, om onze euveldaden,
Gij Uw vergiffenis aan ons ontzegt:
Wellicht hangt op den duur door Uw genade,
Dat groot geschenk, toch nog de weegschaal recht;
Wij weten dat wij dat verwachten mogen,
Daar wij vertrouwen op Uw mededogen.’

72

‘So che i meriti nostri atti non sono
A satisfare al debito d'un'oncia;
Né devemo sperar da te perdono,
Se riguardiamo a nostra vita sconcia:
Ma se vi aggiugni di tua grazia il dono,
Nostra ragion fia ragguagliata e concia,
Né de 'l tuo aiuto disperar possiamo,
Qualor di tua pietà ci ricordiamo.’

73

Dit liet de toegewijde keizer horen,
Vol diep berouw en onderworpenheid.
Hij zei nog meer en heeft een eed gezworen
Die paste bij zijn status en zijn pleit.
Dat vurige gebed ging niet verloren:
Zijn goede engel bleek terstond bereid
Om op zijn wieken naar de Heer te tijgen,
Opdat Hij van die beden weet zou krijgen.

73

Così dicea l'imperator devoto,
Con umiltade e contrizion di core.
Giunse altri prieghi e convenevol voto
Al gran bisogno e all'alto suo splendore
Non fu il caldo pregar d'effetto voto;
Però che 'l genio suo, l'angel migliore,
I prieghi tolse e spiegò al ciel le penne,
Ed a narrare al Salvator li venne.

74

Er zijn op dat moment talloze beden
Door vele boodschappers naar God gebracht,
Want elke heilige kwam aangetreden,
Het aangezicht door medelij verzacht,
En deelde God zijn groot verlangen mede
Dat Hij, met al Zijn liefde en Zijn macht,
De Christenen Zijn hulp niet liet ontberen,
Die zij zo vurig bleken te begeren.

74

E furo altri infiniti in quello istante
Da tali messagger portati a Dio;
Che come gli ascoltar l'anime sante,
Dipinte di pietade il viso pio,
Tutte miraro il sempiterno Amante,
E gil mostraro il commun loro disio,
Che la giusta orazion fosse esaudita
Del populo cristian che chiedea aita.

75

De grote God, die zich nooit lang laat smeken,
Kreeg mededogen; met geheven hand
Liet Hij toen bij zich komen, met een teken,
De engel Michaël, zijn afgezant.
‘Ga naar de legers die de zeilen streken,’
Zo zei hem God, ‘op het Picardisch strand,
En breng ze snel naar de Parijse wallen,
Zonder dat dat de vijand op zal vallen.

75

E la Bontà ineffabile, ch'invano
Non fu pregata mai da cor fedele,
Leva gli occhi pietosi, e fa con mano
Cenno che venga a sé l'angel Michele.
‘Va,’ gli disse, ‘all'esercito cristiano
Che dianzi in Picardia calò le vele,
E al muro di Parigi l'appresenta
Sì, che 'l campo nimico non lo senta.

76

‘Zoek eerst de Stilte om haar hulp te vragen,
Uit naam van mij, bij deze zware taak;
Zij zal je zeker in je streven schragen,
Steeds aan je zijde, voor de goede zaak.
Dan laat je je op snelle wieken dragen
Naar waar de Tweedracht woont, voor ruggespraak:
Vraag haar, vuurslag en tonder zo te richten
Dat zij in 't kamp der Moren branden stichten;

76

‘Truova prima il Silenzio, e da mia parte
Gli dì che teco a questa impresa venga;
Ch'egli ben proveder con ottima arte
Saprà di quanto proveder convenga.
Fornito questo, subito va in parte
Dove il suo seggio la Discordia tenga:
Dille che l'esca e il fucil seco prenda,
E nel campo de' Mori il fuoco accenda;

77

‘Verzoek haar of zij tussen die soldaten
Zo'n net van tweedracht en verwarring weeft,
Dat zij elkander vreselijk gaan haten
En vechten tot er velen zijn gesneefd
Of toornig of gewond het kamp verlaten,
Zodat hun vorst maar weinig aan ze heeft.’
Waarop de goede engel niets meer zeide
En zich vanuit de hemel neer liet glijden.

77

‘E tra quei che vi son detti più forti
Sparga tante zizzanie e tante liti,
Che combattano insieme; ed altri morti,
Altri ne sieno presi, altri feriti,
E fuor del campo altri lo sdegno porti
Sì che il lor re poco di lor s'aiti.’
Non replica a tal detto altra parola
Il benedetto augel, ma dal ciel vola.

78

Waar Michaël ook zweefde, daar verdwenen
De wolken, en daar werd de hemel licht.
Er was een aureool rond hem verschenen,
Fel lichtend, als des nachts een bliksemschicht.
De hemelse koerier klapwiekte henen
Met in zijn hoofd het goddelijk bericht,
Te brengen aan de vijandin der woorden,
Verblijvend in nog onbekende oorden.

78

Dovunque drizza Michel angel l'ale,
Fuggon le nubi, e torna il ciel sereno.
Gli gira intorno un aureo cerchio, quale
Veggiam di notte lampeggiar baleno.
Seco pensa tra via, dove si cale
Il celeste corrier per fallir meno
A trovar quel nimico di parole,
A cui la prima commission far vuole.

79

Hij wist eerst niet, waarheen zich te begeven,
Maar kwam op een idee, na menig uur:
Zij zou wel in een kerk of klooster leven
Van monniken of nonnen in clausuur,
Waar alle loze woorden zijn verdreven
En Stilte staat geschreven op de muur
In alle cellen van de kloosterlingen,
De eetzaal, en waar zij hun psalmen zingen.

79

Vien scorrendo ov'egli abiti, ov'egli usi;
E se accordare infin tutti i pensieri,
Che de frati e de monachi rinchiusi
Lo può trovare in chiese e monasteri,
Dove sono i parlari in modo esclusi,
Che 'l Silenzio, ove cantano i salteri,
Ove dormeno, ove hanno la piatanza,
E finalmente è scritto in ogni stanza.

80

Hij dacht dat zij daar zeker resideerde,
En is er op zijn wieken heengesneld,
Verwachtend dat ook Vrede daar verkeerde,
Door Rust en Naastenliefde vergezeld.
Doch toen hij in het klooster arriveerde,
Was hij verbaasd en ook teleurgesteld:
De Stilte bleek aldaar niet meer te wezen;
Alleen haar naam stond overal te lezen.

80

Credendo quivi ritrovarlo, mosse
Con maggior fretta le dorate penne;
E di veder ch'ancor Pace vi fosse,
Quiete e Carità, sicuro tenne.
Ma da la opinion sua si ritrovosse
Tosto ingannato, che nel chiostro venne:
Non è Silenzio quivi; e gli fu ditto
Che non v'abita più, fuor che in iscritto.

81

Geen Rust te zien, geen Liefde en geen Vrede,
Geen Ootmoed en ook geen Barmhartigheid.
Die hadden daar gewoond, in het verleden,
Tot Hebzucht, Traagheid, Wreedheid, Gulzigheid,
Hoogmoed, Afgunst en Toorn hen vluchten deden;
De engel was verbijsterd door dat feit;
En kijkend naar die lelijke personen
Zag hij daar ook de Tweedracht zich vertonen.

81

Né Pietà, né Quiete, né Umiltade,
Né quivi Amor, né quivi Pace mira.
Ben vi fur già, ma ne l'antiqua etade;
Che le cacciar Gola, Avarizia ed Ira,
Superbia, Invidia, Inerzia e Crudeltade.
Di tanta novità l'angel si ammira:
Andò guardando quella brutta schiera,
E vide ch'anco la Discordia v'era.

82

Zij moest, had God gezegd, zich bij hem scharen,
Als hij de Stilte reeds gevonden had.
Hij dacht dat zij ter helle was gevaren
En dat zij daar bij de verdoemden zat;
Nu kon hij haar in deze hel ontwaren
(Wie zou dat denken?), waar men zong en bad.
Hij vond het vreemd om de gezochte vrouwe
Zo spoedig van nabij al te aanschouwen.

82

Quella che gli avea detto il Padre eterno,
Dopo il Silenzio, che trovar dovesse.
Pensato avea di far la via d'Averno,
Che si credea che tra' dannati stesse;
E ritrovolla in questo nuovo inferno
(Ch'il crederla?) tra santi uffici e messe.
Par di strano a Michel ch'ella vi sia,
Che per trovar credea di far gran via.

83

Hij kon haar in de schaar meteen bespeuren:
In honderd kleuren was haar kleed getint,
Met ongelijke stroken en veel scheuren,
Bewogen door haar stappen of de wind;
En van heur haren met hun vele kleuren,
Blond, grijs, bruin, zwart, elkander kwaadgezind,
Kon zij een deel in knot en vlecht bedwingen,
Terwijl er veel op rug en borsten hingen.

83

La conobbe al vestir di color cento,
Fatte a liste inequali ed infinite,
Ch'or la coprono or no; che i passi e 'l vento
Le giano aprendo, ch'erano sdrucite.
I crini avea qual d'oro e qual d'argento,
E neri e bigi, e aver parean lite;
Altri in treccia, altri in nastro eran raccolti,
Molti alle spalle, alcuni al petto sciolti

84

Ze liep daar heen en weer met grote passen,
Haar armen vol met schriftelijk venijn,
Verbalen, klachten, glossen en liassen
Vol controversen over mijn en dijn,
Waardoor de goederen der arme klassen
Voor 's anders hebzucht nimmer veilig zijn.
Dicht om haar heen, aan alle kanten, twistten
Notarissen, deurwaarders en juristen.

84

Di citatorie piene e di libelli,
D'esamine e di carte di procure
Avea le mani e il seno, e gran fastelli
Di chiose, di consigli e di letture,
Per cui le facoltà de' poverelli
Non sono mai ne le città sicure.
Avea dietro e dinanzi e d'ambi i lati
Notai, procuratori ed avvocati.

85

De engel riep haar, om haar uit te zenden
Naar het vijandig kamp op Franse grond,
Om twist te zaaien bij de Moorse benden
Tot een fatale strijd bij hen ontstond.
Ook vroeg hij of zij de verblijfplaats kende
Waar zich de Stilte nu wellicht bevond,
Want zij, de Tweedracht, kwam in vele landen
Om her en der haar vuur te doen ontbranden.

85

La chiama a sé Michele, e le commanda
Che tra i più forti Saracini scenda,
E cagion truovi, che con memoranda
Ruina insieme a guerreggiar gli accenda.
Poi del Silenzio nuova le domanda:
Facilmente esser può ch'essa n'intenda,
Sì come quella ch'accendendo fochi
Di qua e di là, va per diversi lochi.

86

De Tweedracht sprak: ‘Ik kan mij niet bezinnen
Dat ik haar ooit gezien heb, of gekend;
Wel heb ik vaak haar roem gehoord, hier binnen;
Zij is arglistig en intelligent.
Bedriegerij, een mijner gezellinnen,
Weet vast wel waar zij is, op dit moment:
Die wordt vaak samen met haar waargenomen.’
Zij wees en zei: ‘Daar zie ik haar al komen.’

86

Rispose la Discordia: ‘Io non ho a mente
In alcun loco averlo mai veduto:
Udito l'ho ben nominar sovente,
E molto commendarlo per astuto.
Ma la Fraude, una qui di nostra gente,
Che compagnia talvolta gli ha tenuto,
Penso che dir te ne saprà novella.’
E verso una alzò il dito, e disse: ‘E' quella.’

87

Haar gang, haar kleding en haar trekken leken
Bescheiden, volgens kloosterlijk model,
En zij bleek zacht en vriendelijk te spreken,
Als bij Maria Boodschap Gabrël.
Haar lichaam was misvormd en vol gebreken,
Doch haar gewaad onttrok dat wonderwel
Aan het gezicht; daaronder droeg zij mede
Een mes met in vergif gedoopte snede.

87

Avea piacevol viso, abito onesto,
Un urnil volger d'occhi, un andar grave,
Un parlar sì benigno e sì modesto,
Che parea Gabriel che disse: Ave
Era brutto e deforme in tutto il resto:
Ma naseondea queste fattezze prave
Con lungo abito e largo, e sotto quello,
Attossicato avea sempre il coltello

88

De engel vroeg of zij hem aan kon geven
Langs welke weg en waar hij Stilte trof.
Bedriegerij sprak: ‘Stilte placht te leven
Tussen de deugden, in de kloosterhof
Der pasgestichte orden, voorgeschreven
Door Benedictus en Elia, of
Ook in de scholen waar de hooggeleerde
Archytas en Pythagoras doceerden.

88

Domanda a costei l'angelo, che via
Debba tener, sì che 'l Silenzio truove.
Disse la Fraude ‘Già costui solia
Fra virtudi abitare, e non altrove,
Con Benedetto e con quelli d'Elia
Ne le badie, quando erano ancor nuove:
Fe' ne le scuole assai de la sua vita
Al tempo di Pitagora e d'Archita

89

‘Maar toen die heiligen gestorven waren
En ook die filosofen, allebei,
Toen viel de deugdzaamheid de Stilte zwaar en
Verviel zij gaandeweg tot schurkerij.
Eerst voegde zij zich 's nachts bij liefdesparen,
Daarna stond zij ook dieventuig terzij.
Nu zie ik haar vaak met Verraad verkeren;
Ook zag ik haar met Doodslag samenzweren.

89

‘Mancati quei filosofi e quei santi
Che lo solean tener pel eamin ritto,
Dagli onesti costumi ch'avea inanti,
Fece alle sceleraggini tragitto.
Cominciò andar la notte con gli amanti,
Indi coi ladri, e fare ogni delitto.
Molto col Tradimento egli dimora:
Veduto l'ho con l'Omicidio ancora

90

‘Met valsemunters pleegt zij te verzwinden
In diepe holen, duister en onguur.
Zij wisselt al te vaak van huis en vrinden,
En haar te zoeken is een avontuur;
Toch weet ik dat ge haar zult kunnen vinden,
Wanneer ge rond het middernachtlijk uur
De woning van de Slaap zult binnentreden,
Want daar heeft Stilte ook haar legerstede.’

90

‘Con quei che falsan le monete ha usanza
Di ripararsi in qualche buca scura.
Così spesso compagni muta e stanza,
Che 'l ritrovarlo ti saria ventura;
Ma pur ho d'insegnartelo speranza
Se d'arrivare a mezza notte hai cura
Alla casa del Sonno, senza fallo
Potrai (che quivi dorme) ritrovallo’

91

Bedriegerij placht leugens te vertellen,
Maar zei dit met zo'n overtuigingskracht,
Dat Michaël besloot om heen te snellen
En daarmee geen seconde heeft gewacht.
Hij vloog gestaag en bleef de uren tellen
Om niet te vroeg, precies om middernacht,
Aan 't einde van de hem bekende route
De Slaap, en dus de Stilte, te ontmoeten.

91

Ben che soglia la Fraude esser bugiarda,
Pur è tanto il suo dir simile al vero,
Che l'angelo le crede; indi non tarda
A volarsene fuor del monastero.
Tempra il batter de l'ale, e studia e guarda
Giungere in tempo al fin del suo sentiero,
Ch'alla casa del Sonno, che ben dove
Era sapea, questo Silenzio truove.

92

Een dal is in Arabië gelegen,
Ver weg van dorpen en van steden, waar
Veel oude, sterke bomen allerwegen
Beschaduwd worden door een heuvelpaar.
Hun groen houdt alle zonnestralen tegen,
Zo dicht staan beuk en spar er bij elkaar;
Nooit zal de dag dat duister overwinnen:
Daar gaat de engel nu een rotshol binnen.

92

Giace in Arabia una valletta amena,
Lontana da cittadi e da villaggi,
Ch'all'ombra di duo monti è tutta piena
D'antiqui abeti e di robusti faggi.
Il sole indarno il chiaro dì vi mena;
Che non vi può mai penetrar coi raggi,
Sì gli è la via da folti rami tronca;
E quivi entra sotterra una spelonca.

93

In 't duister woud heeft hij de grot gevonden
Onder de rotsen, uitgestrekt en wijd,
Waarvan de smalle ingang wordt omwonden
Door klimop, die zich kronkelend verbreidt.
In deze ruimte heeft de Slaap zijn sponde
En naast hem zit de dikke Ledigheid;
Ook Luiheid zit daar aan zijn zij te dutten:
Zij kan haar benen haast niet meer benutten.

93

Sotto la negra selva una capace
E spaziosa grotta entra nel sasso,
Di cui la fronte l'edera seguace
Tutta aggirando va con storto passo.
In questo albergo il grave Sonno giace;
L'Ozio da un canto corpulento e grasso,
Da l'altro la Pigrizia in terra siede,
Che non può andare, e mal reggersi in piede.

94

Vergetelheid is bij de deur gezeten;
Zij neemt geen boodschap aan en geeft er geen,
Laat niemand toe, is ieders naam vergeten,
En jaagt gelijkelijk een ieder heen.
Ook Stilte wil daar niemand welkom heten;
Op vilten sloffen houdt zij iedereen
Weg van de Slaap, zonder een woord te spreken,
Van verre reeds, met een onhoorbaar teken.

94

Lo smemorato Oblio sta su la porta:
Non lascia entrar, né riconosce alcuno;
Non ascolta ambasciata, né riporta;
E parimente tien cacciato ognuno.
Il Silenzio va intorno, e fa la scorta:
Ha le scarpe di feltro, e 'l mantel bruno;
Ed a quanti n'incontra, di lontano,
Che non debban venir, cenna con mano

95

Geluidloos weet de engel haar te naken;
‘Het is Gods wil dat jij,’ zegt hij gesmoord,
‘Over Rinaldo's troepenmacht zult waken,
Tijdens haar tocht naar de Parijse poort:
Verhoedend dat die krijgers leven maken
En dat de Saraceen hun opmars hoort,
Zul jij ze naar de vesting begeleiden
Voor het Gerucht de mare kan verspreiden.’

95

Se gli accosta all'orecchio e pianamente
L'angel gli dice ‘Dio vuol che tu guidi
A Parigi Rinaldo con la gente
Che per dar, mena, al suo signor sussidi
Ma che lo facci tanto chetamente,
Ch'alcun de' Saracin non oda i gridi;
Sì che più tosto che ritruovi il calle
La Fama d'avisar, gli abbia alle spalle.’

96

De Stilte heeft alleen het hoofd gebogen
En knikte woordeloos van ja, direct;
Toen zijn ze naar Picardië gevlogen,
Waar Michaël de troepen heeft gewekt.
Door hem geleid zijn ze op weg getogen,
En Michaël verkortte hun traject:
In één dag was men te Parijs: een wonder,
Maar geen van hen ervoer dat als bijzonder.

96

Altrimente il Silenzio non rispose,
Che col capo accennando che faria;
E dietro ubidiente se gli pose;
E furo al primo volo in Picardia
Michel mosse le squadre coraggiose,
E fe' lor breve un gran tratto di via;
Sì che in un dì a Parigi le condusse,
Né alcun s'avide che miracol fusse.

97

De Stilte snelde, waar de troepen gingen,
Steeds rond hen heen, met vederlichte tred,
En zorgde dat daar dikke wolken hingen;
Maar elders bleef het daglicht onverlet.
Die dichte mist kon het geluid bedwingen
Van de klaroen en van de krijgstrompet.
Ook ging zij met een middel naar de Moren,
Waardoor die niets meer konden zien en horen.

97

Discorreva il Silenzio, e tuttavolta,
E dinanzi alle squadre e d'ogn'intorno
Facca girare un'alta nebbia in volta,
Ed avea chiaro ogn'altra parte il giorno;
E non lasciava questa nebbia folta,
Che s'udisse di fuor tromba né corno:
Poi n'andò tra' pagani, e menò seco
Un non so che, ch'ognun fe' sordo e cieco

98

Terwijl Rinaldo's leger toe bleef stromen,
Zo gunstig door de aartsengel geleid,
En nimmer door de Moor werd waargenomen
Daar 't voortgegaan was zonder krijgslaweit,
Was Agramantes voetvolk saamgekomen
Rondom Parijs om binnen korte tijd
Vanuit de gracht de hoge vestingwallen
Zo krachtig als ze konden aan te vallen.

98

Mentre Rinaldo in tal fretta venìa,
Che ben parea da l'angelo condotto,
E con silenzio tal, che non s'udia
Nel campo saracin farsene motto,
Il re Agramante avea la fanteria
Messo ne' borghi di Parigi, e sotto
Le minacciate mura in su la fossa,
Per far quel dì l'estremo di sua possa

99

Wie 't Saraceense krijgersvolk wil tellen
Waar Agramante Karel mee bedreigt,
Moet waar de groene Apennijnen hellen
De bomen tellen, lommerrijk vertwijgd;
Of alle golven, als de zee gaat zwellen
En rond de voeten van de Atlas stijgt;
Of alle ogen die in 't duister spieden,
Vanuit de hemel, naar verliefde lieden.

99

Chi può contar l'esercito che mosso
Questo dì contro Carlo ha 'l re Agramante,
Conterà ancora in su l'ombroso dosso
Del silvoso Apennin tutte le piante,
Dirà quante onde, quando è il mar più grosso,
Bagnano i piedi al mauritano Atlante,
E per quanti occhi il ciel le furtive opre
Degli amatori a mezza notte scuopre.

100

Het klokgebeier met zijn mokerslagen
Galmt grimmig over stad en ommeland;
In kerken blijft men om Gods bijstand vragen,
Met vrome mond en uitgestrekte hand.
Zou rijkdom evenzeer de Heer behagen,
Als ons op aarde, in ons onverstand,
Dan zou men alle heiligen daarboven
Die dag: een eigen gouden beeld beloven.

100

Le campane si sentono a martello
Di spessi colpi e spaventose tocche,
Si vede molto, in questo tempio e in quello,
Alzar di mano e dimenar di bocche.
Se 'l tesoro paresse a Dio sì bello,
Come alle nostre opinioni sciocche,
Questo era il dì che 'l santo consistoro
Fatto avria in terra ogni sua statua d'oro.

101

Men hoort geklaag van achtbare bejaarden,
Die veel misère hebben overleefd,
Jaloers op hen die rusten in de aarde,
Daar zij reeds lang geleden zijn gesneefd.
Toch hechten koene jongeren geen waarde
Aan wat hun senior te zeggen heeft
En snellen haastig naar de vestingmuren,
Niet bang voor de aanstaande avonturen.

101

S'odon ramaricare i vecchi giusti,
Che s'erano serbati in quelli affanni,
E nominar felici i sacri busti
Composti in terra già molti e molt'anni.
Ma gli animosi gioveni robusti
Che miran poco i lor propinqui danni,
Sprezzando le ragion de' più maturi,
Di qua di là vanno correndo a' muri.

102

Daar zien ze paladijnen, potentaten,
Markiezen, graven, ridders, en een heir
Van eigen en van andermans soldaten,
Klaar om te sneuvelen voor Christus' eer.
Elk smeekt de keizer hem eruit te laten,
Doch Karel laat geen ophaalbruggen neer:
Hij is verheugd dat zij hun strijdlust uiten,
Maar laat zijn leger liever niet naar buiten.

102

Quivi erano baroni e paladini,
Re, duci, cavallier, marchesi e conti,
Soldati forestieri e cittadini,
Per Cristo e pel suo onore a morir pronti;
Che per uscire adosso ai Saracini,
Pregan l'imperator ch'abbassi i ponti.
Gode egli di veder l'animo audace,
Ma di lasciarli uscir non li compiace.

103

Hij laat zijn mannen zich alom posteren
Op plaatsen, passend in zijn strategie:
Eén plek laat hij door enkelen blokkeren,
Een tweede door een hele compagnie;
Eén sectie moet het krijgsvuurwerk beheren,
Een andere de werpmachinerie.
De keizer zit niet werkeloos terneder,
Maar spoedt zich onvermoeibaar heen en weder.

103

E li dispone in opportuni lochi,
Per impedire ai barbari la via:
Là si contenta che ne vadan pochi,
Qua non basta una grossa compagnia;
Aleuni han cura maneggiare i foehi,
Le macehine altri, ove bisogno sia.
Carlo di qua di lá non sta mai fermo.
Va soccorrendo, e fa per tutto schermo

104

Parijs is in een vlak gebied gelegen,
De navel, nee, het hart van 't Franse land;
De Seine heeft zich door de stad geregen
Dwars van de rechter- naar de linkerkant.
Zij splitst zich rond een eiland, halverwege,
Dat zij beschermend met haar stroom omspant;
Het water deelt de stad dus in drie moten,
En twee zijn door rivier én gracht omsloten.

104

Siede Parigi in una gran pianura,
Ne l'ombilico a Francia, anzi nel core,
Gli passa la riviera entro le mura,
E corre, ed esce in altra parte fuore
Ma fa un'isola prima, e v'assicura
De la città una parte, e la migliore,
L'altre due (ch'in tre parti è la gran terra)
Di fuor la fossa, e dentro il fiume serra

105

Haar mijlenlange omtrek maakt de veste
Van vele richtingen benaderbaar;
Doch Agramante acht één kant de beste,
Want hij houdt graag zijn troepen bij elkaar:
Hij valt de vesting aan vanuit het Westen,
Ten zuiden van de Seinestroom, want daar
Heeft hij al 't land en elke stad in handen
Tot aan de grenzen van de Spaanse landen.

105

Alla città, che molte miglia gira,
Da molte parti si può dar battaglia
Ma perchè sol da un canto assalir mira,
Né volentier l'esercito sbarraglia,
Oltre il fiume Agramante si ritira
Verso ponente, acciò che quindi assaglia,
Però ehe né cittade né campagna
Ha dietro, se non sua, fin alla Spagna.

106

Daar waar de muren heel Parijs omringen
Heeft keizer Karel door zijn buitenwacht
Veel kazematten en bekelderingen
En gangen laten bouwen langs de gracht;
Waar men per schip de stad kan binnendringen
Heeft hij een zware ketting aangebracht;
Vooral heeft hij de muren doen versterken
Waar hij behoefte had aan vestingwerken.

106

Dovunque intorno il gran muro circonda,
Gran munizioni avea già Carlo fatte,
Fortificando d'argine ogni sponda
Con scannafossi dentro e case matte;
Onde entra ne la terra, onde esce l'onda,
Grossissime catene avea tratte,
Ma fece, più ch'altrove, provedere
Là dove avea più causa di temere

107

Pepijns opvolger heeft met argusogen
Vorst Agramantes strategie doorzien:
Al wat de Saraceen heeft overwogen
Had Karel reeds verijdeld en voorzien.
Marsilio is naar de strijd getogen
Met Falsirone en met Serpentin,
Met Ferraù, Grandonio, Balugante
En Isoliero als zijn krijgstrawanten.

107

Con occhi d'Argo il figlio di Pipino
Previde ove assalir dovea Agramante;
E non fece disegno il Saracino,
A cui non fosse riparato inante.
Con Ferraù, Isoliero, Serpentino,
Grandonio, Falsirone e Balugante,
E con ciò che di Spagna avea menato,
Restò Marsilio alla campagna armato.

108

Links van de Seine staan de rotgenoten
Sobrino, Puliano, Dardinel
En ook de koning van Oran, die grote:
Van hoofd tot voeten meet hij wel zes el.
Zie hoe zij flitsend nu het zwaard ontbloten.
Ach, waarom flitst mijn pen niet even snel?
Ook Rodomonte vloekt en tiert van woede
En wil zich aanstonds naar de vijand spoeden.

108

Sobrin gli era a man manca in ripa a Senna,
Con Pulian, con Dardinel d'Almonte,
Col re d'Oran, ch'esser gigante accenna,
Lungo sei braccia dai piedi alla fronte.
Deh perchè a muover men son io la penna
Che quelle genti a muover l'arme pronte?
Che 'l re di Sarza, pien d'ira e di sdegno,
Grida e bestemmia e non può star più a segno.

109

Zoals zo vaak op warme zomerdagen,
Rondom de resten van een heerlijk maal,
Ons hinderlijke vliegen komen plagen,
Die zoemend dalen op karaf en schaal;
Zoals soms spreeuwen luid een gaard belagen,
Waar druiven glanzen tussen loof en paal:
Zo stormen nu de legers van de Moren
Met veel gekletter en gekrijs naar voren.

109

Come assalire o vasi pastorali,
O le dolci reliquie de' convivi
Soglion con rauco suon di stridule ali
Le impronte mosche a' caldi giorni estivi;
Come li storni a rosseggianti pali
Vanno de mature uve. così quivi,
Empiendo il ciel di grida e di rumori,
Veniano a dare il fiero assalto i Mori.

De gedichten voor de Zwarte Venus*)
Charles Baudelaire (Vertaling Peter Verstegen)

XXII
Exotisch parfum

Als ik in warme herfstnacht, met mijn ogen dicht,
Het zwoel aroma van je borsten in wil drinken,
Ontrolt er zich een lieflijk strand dat ligt te blinken
Onder een hete zon met een eentonig licht.

't Is een loom eiland waar de vreemdste bomen staan,
Waarvan de takken met saprijke vruchten prijken,
De mannen zijn er slank en sterk, de vrouwen kijken
Je steeds verrassend frank en openhartig aan.

Door jouw geur meegevoerd naar dat heerlijk klimaat,
Zie ik een ree met zeelui die hun zeilen reven
Waar nog de last van 't varen op te lezen staat,

Terwijl het zoet parfum van groene tamarinden,
Dat mij het neusgat spert en op mij toe komt zweven,
Zich in mijn ziel met hun gezang lijkt te verbinden.

XXII
Parfum exotique

Quand, les deux yeux fermés, en un soir chaud d'automne,
Je respire l'odeur de ton sein chaleureux,
Je vois se dérouler des rivages heureux
Qu'éblouissent les feux d'un soleil monotone;

Une île paresseuse où la nature donne
Des arbres singuliers et des fruits savoureux;
Des hommes dont le corps est mince et vigoureux,
Et des femmes dont l'oeil par sa franchise étonne.

Guidé par ton odeur vers de charmants climats,
Je vois un port rempli de voiles et de mâts
Encor tout fatiqués par la vague marine,

Pendant que le parfum des verts tamariniers,
Qui circule dans l'air et m'enfle la narine,
Se mêle dans mon âme au chant des mariniers.

*) *Jeanne Duval was de voornaamste vrouw in het leven van Baudelaire, een mulattin wier vermoedelijke grootmoeder als slavin verkocht was aan een bordeel in Nantes. Zelf was ze soubrette geweest en speelde ze een rol in de Parijse demi-monde. Met haar heeft Baudelaire zo'n tien jaar, af en aan, een moeizame verhouding gehad. De liefdesgedichten waartoe zijn 'zwarte Venus' hem inspireerde, behoren tot zijn mooiste werk.*

XXIII
De lokkenvracht

Vervoering van tot in de hals kroezende vacht!
O krullen! o parfum vervuld van nonchalance!
Moge mijn donker bed toch zijn bevolkt vannacht
Met de herinnering aan deze lokkenvracht,
Die ik als halsdoek in de wind wil laten dansen!

Een Azië dat smacht, een Afrika dat gloeit,
Heel een uitheemse wereld, bijna omgekomen,
Leeft in jouw diepten, woud dat zo welriekend bloeit!
Zoals een andere geest met de muziek vervloeit,
Zo drijft mijn geest, o liefste mijn, op jouw aromen.

Ik ga naar waar, vol sap en leefkracht, mens en boom
Onmachtig worden van een zon die kan verzengen;
Lokken vol kracht, breng mij erheen op snelle stroom,
Jij bent, mijn ebben zee, een luisterrijke droom
Van zeilen, roeiers, wimpels, masten, ra's en stengen:

XXIII
La chevelure

O toison moutonnant jusque sur l'encolure!
O boucles! O parfum chargé de nonchaloir!
Extase! Pour peupler ce soir l'alcôve obscure
Des souvenirs dormant dans cette chevelure,
Je la veux agiter dans l'air comme un mouchoir!

La langoureuse Asie et la brûlante Afrique,
Tout un monde lointain, absent, presque défunt,
Vit dans tes profondeurs, forêt aromatique!
Comme d'autres esprits voquent sur la musique,
Le mien, ô mon amour! nage sur ton parfum.

J'irai là-bas où l'arbre et l'homme, pleins de sève,
Se pâment longuement sous l'ardeur des climats;
Fortes tresses, soyez la houle qui m'enlève!
Tu condens, mer d'ébène, un éblouissant rêve
De voiles, de rameurs, de flammes et de mâts:

[Nederlands]

Een haven waar het davert, waar zich mijn gemoed
Aan klanken, kleur en geur te goed doet, ongehinderd,
Waar menig schip dat glijdt door goudsatijnen gloed,
Zijn wijde armen spreidt, de majesteit begroet
Van een klaar hemelruim dat steeds van hitte zindert.

Steeds doop ik mijn gezicht, dronken van tederheid,
In deze zwarte zee waarin de ander spiegelt;
En mijn geslepen geest, door het gedein verleid,
Vindt jou daar zeker weer, vruchtbare ledigheid!
Omgeurde werkeloosheid die mij eeuwig wiegelt!

Nachtblauw haar, paviljoen van strakke duisternis,
Jij hebt mij het azuur van 't hemelruim ontsloten,
En in de strengen van jouw donzen wildernis
Bedrink ik mij vol vuur aan geur die mengsel is
Van muskus, teer en van olie van kokosnoten.

Heel lang! Voor eens en al zal ik in jouw zwaar haar
Robijnen zaaien, parels en saffieren ringen,
Opdat je nooit voor mijn verlangen doof bent, maar
Steeds de oase waar ik droom, de wijnzak waar
Ik mij uit laaf aan nectar van herinneringen.

[Frans]

Un port retentissant où mon âme peut boire
A grands flots le parfum, le son et la couleur;
Où les vaisseaux, glissant dans l'or et dans la moire,
Ouvrent leurs vastes bras pour embrasser la gloire
D'un ciel pur où frémit l'éternelle chaleur.

Je plongerai ma tête amoureuse d'ivresse
Dans ce noir océan où l'autre est enfermé;
Et mon esprit subtil que le roulis caresse
Saura vous retrouver, ô féconde paresse,
Infinis bercements du loisir embaumé!

Cheveux bleus, pavillon de ténèbres tendues,
Vous me rendez l'azur du ciel immmense et rond;
Sur les bords duvetés de vos mèches tordues
Je m'énivre ardemment des senteurs confondues
De l'huile de coco, du musc et du goudron.

Longtemps! toujours! ma main dans ta crinière lourde
Sèmera le rubis, la perle et le saphir,
Afin qu'à mon désir tu ne sois jamais sourde!
N'es-tu pas l'oasis où je rêve, et la gourde
Où je hume à long traits le vin du souvenir?

XXVI
Sed non satiata

Jij wondere godin, jij omber van de nacht,
In je parfum vermengt zich muskus met havanna,
Jij werk van tovenaar, de Faust van de savannah,
Jij heks met ebben schoot, kind van de middernacht.

Liever dan Kaapse wijn of opium wil ik
't Elixir van je mond, die dans van liefde, smaken;
Als, bij jou op ontdekkingsreis, mijn lust zal blaken,
Laaft zich mijn onlust aan de bronnen van je blik.

Je zwarte ogenpaar, vensters van je natuur,
Giet daaruit, duivelin, niet al dat wrede vuur,
Ik ben de Styx niet die wel negen maal omhelst,

En ach! ik kan niet, Furie, in genot het felst,
Om je te temmen en je in het nauw te drijven,
Als een Proserpina in jouw hels bed verblijven.

XXVI
Sed non satiata

Bizarre déité, brune comme les nuits,
Au parfum mélangé de musc et de havane,
Oeuvre de quelque obi, le Faust de la savane,
Sorcière au flanc d'ébène, enfant des noirs minuits,

Je préfère au constance, à l'opium, au nuits,
L'élixir de ta bouche où l'amour se pavane;
Quand vers toi mes désirs partent en caravane,
Tes yeux sont la citerne où boivent mes ennuis.

Par ces deux grands yeux noirs, soupiraux de ton âme,
O démon sans pitié verse-moi moins de flamme;
Je ne suis pas le Styx pour t'embrasser neuf fois,

Hélas! et je ne puis, Mégère libertine,
Pour briser ton courage et te mettre aux abois,
Dans l'enfer de ton lit devenir Proserpine!

XXVII

In haar golvende kleren die als parels glanzen,
Lijkt zij mij, ook als ze gewoon maar loopt, te dansen,
Zoals een slang die een gewijd jongleur soms laat
Kronkelen om zijn staf in vaste regelmaat.

Zoals het dode zand, 't azuur van de woestijn,
Voor 't menselijke lijden ongevoelig zijn,
En zoals stromingen de oceaan verdelen,
Gaat zij haar eigen gang en niets kan haar nog schelen.

Haar ogen blinken als bekoorlijk mineraal;
In haar symbolische en wonderlijke aard
Waar zich de oude sfinx aan engelreinheid paart,

Waar alles diamant is, glans van goud en staal,
Straalt als een ster zo zinloos, tot in eeuwigheid
Van de steriele vrouw de koude majesteit.

XXVII

Avec ses vêtements ondoyants et nacrés,
Même quand elle marche on croirait qu'elle danse,
Comme ces longs serpents que les jongleurs sacrés
Au bout de leurs bâtons agitent en cadence.

Comme le sable morne et l'azur des déserts,
Insensibles tous deux à l'humaine souffrance,
Comme les longs réseaux de la houle des mers,
Elle se développe avec indifference.

Ses yeux polis sont faits de mineraux charmants,
Et dans cette nature étrange et symbolique
Où l'ange inviolé se mêle au sphinx antique,
Où tout n'est qu'or, acier, lumière et diamants,
Resplendit à jamais, comme un astre inutile,
La froide majesté de la femme stérile.

XXVIII
Dansende slang

Ik zie graag op je naakte leden,
   Lome lieveling,
Zo glanzend als changeante kleding
   De lichtspiegeling!

In 't diepste van je donkere haren
   Met hun scherpe geur
Van zilte en zwerfzieke baren,
   Blauw en bruin van kleur,

Droomt mijn ziel zich gereed te maken
   Voor een ver verschiet,
Zoals een scheepje, aan 't ontwaken
   In de ochtendbries.

Door zoet en bitter te verhelen,
   Staan je ogen koud,
Ze lijken ijzige juwelen,
   Half ijzer, half goud.

XXVIII
le serpent qui danse

Que j'aime voir, chère indolente,
   De ton corps si beau,
Comme une étoffe vacillante,
   Miroiter la peau!

Sur ta chevelure profonde
   Aux âcrcs parfums,
Mer odorante et vagabonde
   Aux flots bleus et bruns,

Comme un navire qui s'éveille
   Au vent du matin,
Mon âme rêveuse appareille
   Pour un ciel lointain.

Des yeux, où rien ne se révèle
   De doux ni d'amer,
Sont des bijoux froids où se mêle
   L'or avec le fer.

[Nederlands]

Zie ik je gaan met die cadansen,
Schone die zich gaf,
Dan is 't of ik een slang zie dansen
Bovenaan een staf.

Een lome ledigheid omvangt je
Kinderhoofd; die vracht
Wieg je gelijk een olifantje,
Mollig maar toch zacht.

Je lichaam rekt zich uit en buigt zich,
Een rank schip dat rijdt
Over de golven, als het tuig zich
Naar het water vlijt.

Zoals een stroom door dooi gezwollen
Bij gletsjergegrom,
Loopt je het water in de mond en
Rond tanden en tong.

Als drink ik wijnen uit Bohemen,
Bitter triomfaal,
Is 't voor mijn hart een vloeibre hemel
Van sterren doorstraald.

[Frans]

A te voir marcher en cadence,
Belle d'abandon,
On dirait un serpent qui danse
Au bout d'un bâton.

Sous le fardeau de ta paresse
Ta tête d'enfant
Se balance avec la mollesse
D'un jeune éléphant,

Et ton corps se penche et s'allonge
Comme un fin vaisseau
Qui roule bord sur bord et plonge
Ses verques dans l'eau.

Comme un flot grossi par la fonte
Des glaciers grondants,
Quand l'eau de ta bouche remonte
Au bord de tes dents,

Je crois boire un vin de Bohême,
Amer et vainqueur,
Un ciel liquide qui parsème

D'étoiles mon coeur!

XXXII

Toen ik eens sliep bij een jodin van laag allooi,
Als lijk naast nog een lijk lag ik weer bij te komen,
Begon ik naast dat veile vrouwenlijf te dromen
Van wie ik mij ontzei, een vrouw zo bitter mooi.

Ik zag de majesteit van haar uitheemse tooi,
Haar blik waar lieflijkheid en kracht in samenstromen,
De lokken die haar geurgehelmde hoofd omzomen,
En mijn verliefdheid viel aan nieuwe lust ten prooi.

Wat had ik graag vol vuur je edel lijf gekust,
En van je frisse voetjes tot je zwarte strengen
De schat van mijn liefkozingen tentoongespreid,

Als je maar ooit des nachts een traan zou willen plengen
Die maakte dat, vorstin van ongenaakbaarheid,
Het gloeien van je koude ogen werd geblust.

XXXII

Une nuit que j'étais près d'une affreuse Juive,
Comme au long d'un cadavre un cadavre étendu,
Je me pris à songer près de ce corps vendu
A la triste beauté dont mon désir se prive.

Je me représentai sa majesté native,
Son regard de vigueur et de grâces armé,
Ses cheveux qui lui font un casque parfumé,
Et dont le souvenir pour l'amour me ravive.

Car j'eusse avec ferveur baisé ton noble corps,
Et depuis tes pieds frais jusqu'à tes noires tresses
Déroulé le trésor des profondes caresses,

Si, quelque soir, d'un pleur obtenu sans effort
Tu pouvais seulement, ô reine des cruelles!
Obscurcir la splendeur de tes froides prunelles.

XXXIII
Postume spijt

Wanneer jij rusten zult, melancholieke schone,
Onder het zwarte marmer van een monument,
En je geen ander lustoord of boudoir meer kent
Dan een verregend grafgewelf om in te wonen,

En als de steen je bange borst drukt en je schoot
Die soepel bleef door iets bekoorlijk onverschilligs,
En aan je hart verbiedt te slaan of iets te willen,
Nadat hij 't zwerfziek reizen aan je voet verbood,

Dan zegt het graf, mijn drooms vertrouweling, tot jou
(Omdat het graf de dichter goed begrijpen zou),
Tijdens de lange nacht dat slaap je is vergaan:

‘Mislukte lichtekooi, wat heb je er nog aan
Dat je niet wist waarover elke dode schreit?’
- En aan jou knaagt de worm als diepgevoelde spijt.

XXXIII
remords posthume

Lorsque tu dormiras, ma belle ténébreuse,
Au fond d'un monument construit en marbre noir,
Et lorsque tu n'auras pour alcôve et manoir
Qu'un caveau pluvieux en qu'une fosse creuse;

Quand la pierre, opprimant ta poitrine peureuse
Et tes flanes qu'assouplit un charmant nonchaloir,
Empêchera ton cocur de battre et de vouloir,
Et tes picds de courir leur course aventureuse,

Le tombeau, confident de mon rêve infini
(Car le tombeau toujours comprendra le poète),
Durant ces grandes nuits d'où le somme est banni,

Te dira: ‘Que vous sert, courtisane imparfaite,
De n'avoir pas connu ce que pleurent les morts?’
- Et le ver rongera ta peau comme un remords.

XXXVI
Het balkon

Moeder van mijn geheugen, hoogste soeverein,
Jij bent heel mijn genot! jou wijd ik al mijn taken!
Het heugt je nog hoe mooi omstrengelingen zijn,
Het haardvuur dat de avond aangenaam kon maken,
Moeder van mijn geheugen, hoogste soeverein!

Die avonden verlicht door zachte kolengloed,
Of samen op 't balkon, waar roze nevels hingen.
Hoe teder was je borst, wat deed je hart mij goed,
Vaak zeiden we elkaar onsterfelijke dingen
Die avonden verlicht door zachte kolengloed.

Hoe prachtig is de zon bij warme avondval!
Wat is de ruimte weids! wat is het hart toch machtig!
Boog ik me naar je toe, o koningin van al
Wie ik aanbad, was ik je geur, je bloed indachtig.
Hoe prachtig is de zon bij warme avondval!

XXXVI
le balcon

Mère des souvenirs, maîtresse des maîtresses,
O toi, tous mes plaisirs! o toi, tous mes devoirs!
Tu te rappeleras la beauté des caresses,
La douceur du foyer et ie charme des soirs,
Mère des souvenirs, maîtresse des maîtresses!

Les soirs illuminés par l'ardeur du charbon,
Et les soirs au balcon, voilés de vapeurs roses.
Que ton sein m'était doux! que ton coeur m'était bon!
Nous avons dit souvent d'impérissables choses
Les soirs illuminés par l'ardeur du charbon.

Que les soleils sont beaux dans les chaudes soirées!
Que l'espace est profond! que le coeur est puissant!
En me penchant vers toi, reine des adorées,
Je croyais respirer le parfum de ton sang.
Que les solcils sont beaux dans les chaudes soirées!

[Nederlands]

De nacht leek als een vestingwal zo dicht te zijn,
In 't donker ried ik 't vuur dat in jouw ogen brandde,
Ik dronk je adem in, o zoetheid! o venijn!
Je voetjes sliepen in mijn broederlijke handen.
De nacht leek als een vestingwal zo dicht te zijn.

Ik weet hoe ik de uren van geluk oproep,
En ik herdenk hoe ik mij aan je knieën vlijde.
Wat baat het mij als ik je lome schoonheid zoek
Buiten jouw hart, jouw lijf waarin ik mij vermeide?
Ik weet hoe ik de uren van geluk oproep.

Die eindeloze kussen, liefdeseden, geuren,
Baart hen opnieuw een afgrond die onpeilbaar is?
Zoals de zon verjongd het hemelruim zal kleuren
Nadat hij met een bad in zee zich heeft verfrist?
- O eindeloze kussen! liefdeseden! geuren!

[Frans]

La nuit s'épaissisait ainsi qu'une cloison,
Et mes yeux dans le noir devinaient tes prunelles,
Et je buvais ton souffle, ô douceur! ô poison!
Et tes pieds s'endormaient dans mes mains fraternelles.
La nuit s'épaississaient ainsi qu'une cloison

Je sais l'art d'évoquer les minutes heureuses,
Et revis mon passé blotti dans tes genoux.
Car à quoi bon chercher tes beautés langoureuses
Ailleurs qu'en ton cher corps et qu'en ton coeur si doux?
Je sais l'art d'évoquer les minutes heureuses!

Ces serments, ces parfums, ces baisers infinis,
Renaîtront-ils d'un gouffre interdit à nos sondes,
Comme montent au ciel les soleils rajeunis
Après s'être lavés au fond des mers profondes?
- O serments! ô parfums! ô baisers infinis!

XXXVII
De bezetene

De zon heeft zich omfloerst. Doe jij dat evenzeer,
O Maan van mijn bestaan, dek je warm toe met donker,
Ga slapen of ga roken; zwijg maar stil, wees somber,
En stort je in de afgrond van de Onlust neer;

Zo houd ik van je! Niettemin, wanneer jij heden,
Zoals na een eclips een ster weer vaag verschijnt,
Wilt pronken op een plaats door Waanzin ondermijnd,
Mij is het best! Mijn mooie dolk, spring uit je schede!

Ontsteek je ogenvuur aan licht van kandelaren!
't Vuurt je begeerte aan als bruten naar je staren!
Alles aan jou is mij genot of juichend kwaad;

Wees wat je zijn wilt, nacht of rode dageraad;
Er is geen vezel in mijn bevend lijf te vinden
Die niet schreeuwt: *Belzebub, jij bent mijn teerbeminde!*

XXXVII
le possede

Le soleil s'est couvert d'un crêpe. Comme lui,
O Lune de ma vie! emmitoufle-toi d'ombre;
Dors ou fume à ton gré; sois muette, sois sombre,
Et plonge tout entière au gouffre de l'Ennui;

Je t'aime ainsi! Pourtant, si tu veux aujourd'hui,
Comme un astre éclipsé qui sort de la pénombre,
Te pavaner aux lieux que la Folie encombre,
C'est bien! Charmant poignard, jaillis de ton étui!

Allume ta prunelle à la flamme des lustres!
Allume le désir dans les regards des rustres!
Tout de moi m'est plaisir, morbide ou pétulant;

Sois ce que tu voudras, nuit noire, rouge aurore;
Il n'est pas une fibre en tout mon corps tremblant
Qui ne crie: *O mon cher Belzébuth, je l'adore!*

XXXVIII
Een fantoom

1
De duisternis

In 't onderhuis van grondeloos verdriet,
Waar mij het Lot reeds naar verwezen heeft,
Waar nooit het roze, blijde licht in zweeft,
Waar slechts de Nacht mij nors gastvrijheid biedt,

Ben ik een schilder die, door God getart,
Moet werken op het doek der duisternis;
Of als een kok, wiens smaak macaber is,
Bereid ik en verorber ik mijn hart;

Soms blinkt daar, en behaagziek rekt er zich,
Een geestverschijning, sierlijk, luisterrijk,
En aan haar pose, oosters, dromerig,

Wanneer ik die in heel haar pracht bekijk,
Ken ik de schone die ik mag onthalen:
Zij is het! Zwart, en toch lijkt ze te stralen.

XXXVIII
un fantome

1
Les ténèbres

Dans les caveaux d'insondables tristesse
Où le Destin m'a déjà relégué;
Où jamais n'entre un rayon rose et gai;
Où, seul avec la Nuit, maussade hôtesse,

Je suis comme un peintre qu'un Dieu moqueur
Condamne à peindre, hélas! sur les ténèbres;
Où, cuisinier aux appétits funèbres,
Je fais bouillir et je mange mon coeur,

Par instants brille, et s'allonge, et s'étale
Un speetre fait de grâce et de splendeur.
A sa rêveuse allure orientale,

Quand il atteint sa totale grandeur,
Je reconnais ma belle visiteuse:
C'est Elle! noire et pourtant lumineuse.

2
Het parfum

Lezer, ken jij ook die gelegenheden
Dat je, bedwelmd en vol verlustiging,
De wierook ruikt die heel een kerk doordringt,
Of 't builtje muskus, naar antieke zede.

Bekoringen waar ons hersteld verleden
Zich in het heden magisch aan bedrinkt!
Zo plukt een minnaar op een teer aanbeden
Lichaam de bloemen der herinnering.

Uit haar veerkrachtige en zware haar,
Levende buidel geur voor het boudoir,
Rees een aroma op, wild en baldadig;

En haar batisten of velouren dracht,
Van pure jeugd zo door en door verzadigd,
Liet geuren vrij als uit een dierenvacht.

2
Le parfum

Lecteur, as-tu quelquefois respiré
Avec ivresse et lente gourmandise
Ce grain d'encens qui remplit une église,
Ou d'un sachet le musc invétéré?

Charme profond, magique, dont nous grise
Dans le présent le passé restauré!
Ainsi l'amant sur un corps adoré
De souvenir cueille la fleur exquise.

De ses cheveux élastiques et lourds,
Vivant sachet, encensoir de l'alcôve,
Une senteur montait, sauvage et fauve,

Et des habits, mousseline ou velours,
Tout imprégnés de sa jeunesse pure,
Se dégageait un parfum de fourrure.

3
De lijst

Zoals een fraaie lijst het schilderij,
Al is 't geschilderd door een meesterhand,
Iets vreemds meegeeft als uit een wonderland,
Want van de rest der wereld maakt ze 't vrij.

Zo paste zich goudwerk, ameublement,
Spang en juweel steeds bij haar schoonheid aan;
Niets leek haar puurheid in de weg te staan
En alles diende haar tot ornament.

Dat elk ding om haar heen haar liefde schonk,
Leek soms haar overtuiging; zij verdronk
De weligheid die in haar naaktheid woonde

In de omhelzing van satijn en linnen,
En elk gebaar, heftig of traag, vertoonde
De kinderlijke gratie van apinnen.

3
Le cadre

Comme un beau cadre ajoute à la peinture,
Bien qu"elle soit d'un pinceau très vanté,
Je ne sais quoi d'étrange et d'enchanté
En l'isolant de l'immense nature,

Ainsi bijoux, meubles, métaux, dorure,
S'adaptaient juste à sa rare beauté;
Rien n'offusquait sa parfaite clarté,
Et tout semblait lui servir de bordure.

Même on eût dit parfois qu'elle croyait
Que tout voulait l'aimer; elle noyait
Sa nudité voluptueusement

Dans les baisers du satin et du linge,
Et, lente ou brusque, à chaque mouvement
Montrait la grâce enfantine du singe.

4
Het portret

De Ziekte en de Dood branden tot as
Al 't vuur dat ons het leven had geschonken.
Haar oogopslag die fel en teder was,
Haar mond, waarin mijn hart zich had verdronken,

Haar sterke kussen die een balsem waren,
Extase scherper dan lichtschittering,
Wat rest? Niets kon mijn ziel ervan bewaren
Dan een bleke driekleurentekening!

Die, net als ik, vergaat in eenzaamheid,
En die een brute oude man, de Tijd,
Elke dag aanraakt met zijn ruwe wieken...

Jij, zwarte moordenaar van Kunst en Leven,
Nooit zul jij de herinnering verzieken
Aan haar die mij zo groots genot kon geven!

4
Le portrait

La Maladie et la Mort font des cendres
De tout le feu qui pour nous flamboya.
De ces grands yeux si fervents et si tendres,
De cette bouche où mon coeur se noya,

De ces baisers puissants comme un dictante,
De ces transports plus vifs que des rayons,
Que reste-t-il? C'est affreux, ô mon âme!
Rien qu'un dessin fort pâle, aux trois crayons,

Qui, comme moi, meurt dans la solitude,
Et que le Temps, injurieux vieillard,
Chaque jour frotte avec son aile rude...

Noir assassin de la Vie et de l'Art,
Tu ne tueras jamais dans ma mémoire
Celle qui fut mon plaisir et ma gloire!

Vijf gedichten
Jorge Luis Borges[*]
(Vertaling Erik Coenen)

Waar wij niets van weten

Dat hij zo helder is, ontgaat de maan,
Zoals dat hij de maan is hem ontgaat.
Het zand weet niet wat zand is. Niets bestaat
Waaraan de eigen vorm niet zal ontgaan.
Vreemd aan 't abstracte schaakspel is het stuk,
Net als de spelershand, hem schuivend tot
De laatste zet. Misschien is 't menselijk lot
Van lange smarten en van kort geluk
Het werktuig van een Ander. Het valt niet
Te zeggen, en Hem God benamen biedt
Geen uitkomst. Loos is twijfel, vrees is loos,
Loos zijn de beden voor ons zieleheil.
Wat voor een boog lanceerde deze pijl
Die 'k ben? En wat voor zenit is de roos?

De que nada se sabe

La luna ignora que es tranquila y clara
Y ni siquiera sabe que es la luna,
La arena, que es la arena. No habrá una
Cosa que sepa que su forma es rara.
Las piezas de marfil son tan ajenas
Al abstracto ajedrez como la mano
Que las rige. Quizá el destino humano
De breves dichas y de largas penas
Es instrumente de Otro. Lo ignoramos;
Darle nombre de Dios no nos ayuda.
Vanos también son el temor, la duda
Y la trunca plegaria que iniciamos.
¿Qué arco habrá arrojado esta saeta
que soy? ¿Qué cumbre puede ser la meta?

* *In een tweetalige editie zal dit najaar bij uitgeverij Adders & Co. een ruime keuze uit Borges' vormvaste poëzie in vertaling van Erik Coenen verschijnen.*

De conquistador

'k Zag alles wat men vrezen kan of wensen.
Ik stierf en leefde vele malen al.
Cabrera was mijn naam, of Carbajal.
Ik ben het Archetype, zij de mensen.
Als dolende soldaat van 't Kruis en Spanje
Ontstak ik oorlog op een onverkend
Gebied, het goddeloze continent,
En in Brazilië was ik *bandeirante*.
Het blonde goud noch Christus noch mijn koning
Heeft mij ertoe gedreven bij de heiden
Ontsteltenis en doodsangst te verbreiden.
Mijn daden zochten louter als beloning
Het zwaard zo blinkend en de strijd zo bloedig.
De rest is onbelangrijk. Ik was moedig.

El conquistador

Cabrera y Carbajal fueron mis nombres.
He apurado la copa hasta las heces.
He muerto y he vivido muchas veces.
Yo soy el Arquetipo. Ellos, los hombres.
De la Cruz y de España fui el errante
Soldado. Por las nunca holladas tierras
De un continente infiel encendi guerras.
En el duro Brasil fui el bandeirante.
Ni Cristo ni mi Rey ni el oro rojo
Fueron el acicate del arrojo
Que puso miedo en la pagana gente.
De mis trabajos fue razón la hermosa
Espada y la contienda procelosa.
No importa lo demás. Yo fui valiente.

De nachtmerrie

Ik droom van een antieke koning: grauw
Zijn blik, zijn kroon van ijzer, woest zijn baard.
Zulke gezichten zijn er niet meer. 't Zwaard
Gehoorzaamt hem: zo zijn ook honden trouw.
Noors of Northumbrisch is de koning. Ik
Weet zeker dat hij uit het Noorden komt.
Zijn rosse baard ligt op zijn borst gekromd.
'k Word niet verwaardigd met zijn blinde blik.
Uit welke uitgebluste spiegel, uit
Welk schip der zeeën van zijn avonturen
Verrees die koning in de ochtenduren
Die mij zijn vroeger en zijn last beduidt?
Hij droomt mij en berecht mij, onverschrokken.
De nacht wordt dag en hij is niet vertrokken.

La pesadilla

Sueño con un antiguo rey. De hierro
Es la corona y muerta la mirada.
Ya no hay caras así. La firme espada
Lo acatará, leal como su perro.
No se si es de Nortumbria o de Noruega.
Se que es del Norte. La cerrada y roja
Barba le cubre el pecho. No me arroja
Una mirada su mirada ciega.
¿De qué apagado espejo, de qué nave
De los mares que fueron su aventura,
Habrá surgido el hombre gris y grave
Que me impone su antaño y su amargura?
Sé que me sueña y que me juzga, erguido.
El día entra en la noche. No se ha ido.

Aan de spiegel

Duurzame spiegel, waarom houd je stand,
En dupliceer je, mysterieuze broer,
De nietigste beweging van mijn hand,
En lig je in de schaduw op de loer?
Je bent de andere ik waarvan de Griek
Vertelt, en eeuwenlang bespied je ons al.
Je bent in water en in star kristal
Aan mij, zelfs in mijn blindheid, identiek.
Jou niet te zien verhevigt de beklemming
Van 't kennen van jouw werking. Jouw magie
Vermeerdert het totaal der dingen die
Wij zijn, 't stramien van onze lotsbestemming.
En na mijn dood weerspiegel jij een ander,
Een ander en een ander en een ander.

Al espejo

¿Por qué persistes, incesante espejo?
¿Por qué duplicas, misterioso hermano,
El menor movimiento de mi mano?
¿Por qué en la sombra el súbito reflejo?
Eres el otro yo de que habla el griego
Y acechas desde siempre. En la tersura
Del agua incierta o del cristal que dura
Me buscas y es inútil estar ciego.
El hecho de no verte y de saberte
Te agrega horror, cosa de magia que osas
Multiplicar la cifra de las cosas
Que somos y que abarcan nuestra suerte.
Cuando esté muerto, copiarás a otro
Y luego a otro, a otro, a otro, a otro...

All our yesterdays

Aan wie zou mijn verleden toebehoren
Van allen die 'k geweest ben? De Geneefse
Jongen die het Latijn las van vergeefse
Hexameters die spoorloos zijn verloren?
Het kind dat in de huisbibliotheek
Van vader op de landkaart de nauwkeurige
Meridianen volgde en op veelkleurige
Gravures naar de woeste tijgers keek?
Of aan die ander die in het verboden
Vertrek kwam waar een stervende in rustte,
En die het wegglippende aanschijn kuste,
En die het aanschijn kuste van de dode?
Zij allen. Tevergeefs ben ik degenen
Die ooit geweest zijn en die zijn verdwenen.

All our yesterdays

Quiero saber de auién es mi pasado.
¿De cuál de los que fui? ¿Del ginebrino
Que trazó algún hexámetro latino
Que los lustrales años han borrado?
¿Es de aquel niño que buscó en la entera
Biblioteca del padre las puntuales
Curvaturas del mapa y las ferales
Formas que son el tigre y la pantera?
¿O de aquel otro que empujó una puerta
Detrás de la que un hombre se moría
Para siempre, y besó en el blanco día
La cara que se va y la cara muerta?
Soy los que ya no son. Inútilmente
Soy en la tarde esa perdida gente.

Twee gedichten
Iosif Brodski
(Vertaling Werkgroep Slavistiek Leiden)*

[1]

Joodse begraafplaats bij Leningrad.
Een kromme schutting van rotte planken.
Achter de kromme schutting liggen naast elkaar
juristen, kooplui, revolutionairen, muzikanten.

Voor zichzelf zongen zij.
Voor zichzelf schraapten zij.
Voor anderen stierven zij.
Maar eerst betaalden ze belasting,
  hadden ontzag voor de politie,
en in deze wereld, hopeloos materialistisch,
legden ze de Talmoed uit,
  en bleven idealistisch.

[Russisch]

Еврейское кладбище около Ленинграда.
Кривой забор из гнилой фанеры.
За кривым забором лежат рядом
юристы, торговцы, музыканты, революционеры.

Для себя пели.
Для себя копили.
Для других умирали.
Но сначала платили налоги,
  уважали пристава,
и в этом мире, безвыходно материальном,
толковали Талмуд,
  оставаясь идеалистами.

* *Werkgroep Slavistiek Leiden, ditmaal bestaand uit: Margriet Berg, Yolanda Bloemen, Wanda Bruining, Netti Jansen, José van Leeuwen, Anne Pries, Lourens Reedijk, Karel van het Reve en Marja Wiebes.*

[Nederlands]

Misschien zagen ze meer.
Misschien geloofden ze blind.
Maar ze leerden hun kinderen verdraagzaam te zijn
en ze werden koppig.
En ze zaaiden geen graan.
  Nooit zaaiden ze graan.
Ze gingen gewoon zelf liggen
in de koude grond, als zaad.
En ze sliepen voor eeuwig in.
Daarna bedekte men hen met aarde,
ontstak men kaarsen,
en met Pasen
schreeuwden hongerige grijsaards met hoge stemmen,
hijgend van kou om eeuwige rust.
En die vonden ze ook.
  In de vorm van het verval.
Niets onthoudend.
Niets vergetend.
Achter de kromme schutting van rotte planken,
op vier kilometer van het eindpunt van de tram.

[Russisch]

Может, видели больше.
Может, верили слепо.
Но учили детей, чтобы были терпимы
и стали упорны.
И не сеяли хлеба.
  Никог да не сеяли хлеба.
Просто сами ложились
в холодную землю, как зерна.
И навек засыпали.
А потом их землей засыпали,
зажигали свечи,
и в день Поминовения
голодные старики высокими голосами,
задыхаясь от холода, кричали об успокоении.
И они обретали его.
  В виде распада материи.

Ничего не помня.
Ничего не забывая.
За кривым забором из гнилой фанеры,
в цетырех километрах от кольца трамвая.

De poolreiziger

Alle honden opgegeten. In het dagboek allang
geen lege bladzij meer. Een woordensnoer bedekt
de foto van zijn vrouw. Haar wang
door een mouche van twijfelachtige datum bevlekt.
Verder een foto van zijn zus. Ook hier geen medelij:
slechts de bereikte breedtegraad telt mee!
Zwart kruipt het gangreen omhoog langs zijn dij,
als de kous van een meisje van het variété.

Полярный исследователь

Все собаки съедены. В дневнике
не осталось чистой страницы. И бисер слов
покрывает фото супруги, к ее щеке
мушку даты сомнительной приколов.
Дальше - снимок сестры. Он не щадит сестру:
речь идет о достигнутой широте!
И гангрена, чернея, взбирается по ведру,
как чулок девицы из варьете.

Twee lange gedichten
T.S. Eliot
(Vertaling Yke Schotanus)

Preludes

I

De winteravond nestelt zich
Met braadlucht in de smalle straten.
Etenstijd.
De peuken van berookte dagen.
Regen nu, een windvlaag kletst
Een gore rest
Verrotte blaadren op je voet
En kranten van kaal bouwterrein.
De stortbui woedt
Op klapp'rend luik en schoorsteenpijp,
En bij een rijtuig op de hoek
Staat eenzaam 't paard dat dampt en stampt.

En dan het licht in lamp na lamp.

Preludes

I

The winter evening settles down
With smell of steaks in passageways.
Six o'clock.
The burnt-out ends of smoky days.
And now a gusty shower wraps
The grimy scraps
Of withered leaves about your feet
And newspapers from vacant lots;
The showers beat
On broken blinds and chimney-pots,
And at the corner of the street
A lonely cab-horse steams and stamps.

And then the lighting of the lamps.

II

De morgen, traag, komt bij, 't begint
Met bierlucht, oud, verschaald
Van de zaagsel-vertrapte straat
Waar menige moddervoet zich dringt
Naar een vroege koffiekraam.
Die maskerades die de tijd
Steeds weer begint,
Je ziet de handen gaan

Hoe ze openen 't vaal gordijn
In duizend kamers, anoniem.

II

The morning comes to consiousness
Of faint stale smells of beer
From the sawdust-trampled street
With all its muddy feet that press
To early coffee-stands.
With the other masquerades
That time resumes,
One thinks of all the hands
That are raising dingy shades
In a thousand furnished rooms.

III

Je woelde een deken van het bed
En op je rug lag je te wachten
Je doezelde, de nacht ontspon
De lage beelden allemaal
Die met elkaar je ziel uitmaakten;
Ze flakkerden tegen 't plafond.
En toen de wereld weer terug kwam
't Licht omhoog kroop tussen luiken door en
Je de mussen in de goten hoorde,
Zag je de straat in zo'n visioen
Dat de straat nauwelijks vatten kan;
Zittend op de bedrand, waar je
Papillotjes uit je haren draaide,
Of de gele zool van elke voet
In de palm nam van een vuile hand.

III

You tossed a blanket from the bed,
You lay upon your back, and waited;
You dozed, and watched the night revealing
The thousand sordid images
Of which your soul was constituted;
They flickered against the ceiling.
And when all the world came back
And the light crept up between the shutters
And you heard the sparrows in the gutters,
You had such a vision of the street
As the street hardly understands;
Sitting along the bed's edge, where
You curled the papers from your hair,
or clasped the yellow soles of feet
In the palms of both soiled hands.

IV

Zijn ziel, strak over luchten, grijs
Vervagend achter een blok flats
Of door gestaag geloop vertrapt
Om vier uur en rond vijf en zes.
En dikke vingers bij hun pijp
En avondkranten, ogen, vast,
Gerust op zek're zekerheid,
't Geweten van een straat die zwart
Het opgaan in de wereld wacht.

Er is iets dat mij raakt en dat
Zich krult en vasthecht rond dit beeld:
Het vaag besef van iets dat eind'loos zacht is
Eind'loos veel te lijden heeft.

Veeg je hand over je mond, en lach;
Werelden draaien als oude vrouwtjes

Brandstof vergarend op kaal bouwterrein.

IV

His soul stretched tight across the skies
That fade behind a city block,
Or trampled by insistent feet
At four and five and six o'clock;
And short square fingers stuffing pipes,
And evening newspapers, and eyes
Assured of certain certainties,
The conscience of a blackened street
Impatient to assume the world.

I am moved by fancies that are curled
Around these images, and cling:
The notion of some infinitely gentle
Infinitely suffering thing.

Wipe your hand across your mouth, and laugh;
The worlds revolve like ancient women
Gathering fuel in vacant lots.

De holle mannen

Mistah Kurtz - he dead
A penny for the Old Guy

I

Wij zijn de holle mannen
Wij zijn opgestopt
Steunend op elkaar
De kop vol stro. Ach, ach!
Onze dorre stemmen, wanneer
Wij fluisteren met elkaar
Zijn stil en betekenisloos
Als wind in droog gras
Of rattepoten op gebroken glas
In onze droge kelder

Vormloos contour, kleurloze schaduw
Kracht die verlamd werd, bewegingloos gebaar;

Zij die zijn overgestoken
Met open ogen, naar doods andere Koninkrijk
Denken aan ons - zo al - niet als dolende
Harde zielen, maar alleen
Als de holle mannen
Opgestopt.

The Hollow Men

Mistah Kurtz - he dead
A penny for the Old Guy

I

We are the hollow men
We are the stuffed men
Leaning together
Headpiece filled with straw. Alas!
Our dried voices, when
We whisper together
Are quiet and meaningless
As wind in dry grass
Or rats' feet over broken glass
In our dry cellar
Shape without form, shade without colour,
Paralysed force, gesture without motion;

Those who have crossed
With direct eyes, to death's other Kingdom
Remember us - if at all - not as lost

Violent souls, but only
As the hollow men
The stuffed men.

II

Ogen die ik in dromen niet ontmoeten durf
Ze verschijnen niet
In doods droomkoninkrijk:
Daar zijn de ogen
Zonlicht op wat sokkelresten
Daar staat een boom te wuiven
En klinken stemmen
In de windzang, het ruisen
Plechtiger en verder
Dan een dovende ster.

Laat me niet dichterbij zijn
In doods droomkoninkrijk
Laat me dragen ook
Die uitgekiende vermommingen
Rattejas, kraaiehuid, kruishout
Op het veld
Die de wind in zijn greep houdt
Niet dichterbij -

Niet die laatste ontmoeting
In het schemerrijk.

II

Eyes I dare not meet in dreams
In death's dream kingdom
These do not appear:
There, the eyes are
Sunlight on a broken column
There, is a tree swinging
And voices are
In the wind's singing
More distant and mor solemn
Than a fading star.

Let me be no nearer
In death's dreamkingdom
Let me also wear
Such deliberate disguises
Rat's coat, crowskin, crossed staves
In a field
Behaving as the wind behaves
No nearer -

Not that final meeting
In the twilight kingdom.

III

Dit is het dode land
Dit is cactusland
Hier zijn de stenen beelden
Verheven, hier ontvangen zij
Het smeekschrift van een dodemanshand
Onder 't getwinkel van een dovende ster.

Is het als hier
In doods andere koninkrijk
Eenzaam ontwaken
Op het uur dat we
Trillen van tederheid
Kuslippen vormen
Gebeden aan verbrokkeld steen.

III

This is the dead land
This is cactus land
Here the stone images
Are raised, here they recieve
The suypplication of a dead man's hand
Under the twinkle of a fading star.

Is it like this
In death's other kingdom
Waking alone
At the hour when we are
Trembling with tenderness
Lips that would kiss
Form prayers to broken stone.

IV

De ogen zijn niet hier
Er zijn hier geen ogen
In dit dal van de stervende sterren
Deze holle vallei
Dit gebroken kaakbeen van onze verloren koninkrijken

Op deze laatste ontmoetingsplaats
Tasten we naar elkaar
En zeggen geen woord
Bijeengebracht op deze oever van de helse rivier

Blind, tenzij
Daar de ogen weer zijn
Als de eeuwige ster
Veelbladerige roos
Van doods schemerrijk
De hoop alleen
Van lege mensen.

IV

The eyes are not here
There are no eyes here
In this valley of dying stars
In this hollow valley
This broken jaw of our lost kingdoms

In this last of meeting places
We grope together
And avoid speech
Gathered on this beach of the tumid river

Sightless, unless
The eyes reappear
As the perpetual star
Multifoliate rose
Of death's twilight kingdom
The hope only
Of empty men.

V

Zo dansen wij de cactus rond
De cactus rond de cactus rond
Zo dansen wij de cactus rond
Om klokslag vijf in de morgen.

Tussen het idee
En de werkelijkheid
Tussen de aanzet
En de daad
Valt de schaduw

Want van U is het Koninkrijk

Tussen de conceptie
En de creatie
Tussen de emotie
En de reactie
Valt de schaduw

Het leven duurt heel erg lang

Tussen het verlangen
En de aanval
Tussen de mogelijkheid
En de verwerkelijking
Tussen de essentie
En het afgeleide
Valt de schaduw

Want van U is het Koninkrijk

Want van U is
Het leven is
Want van U is het

Zo zal de wereld vergaan
Zo zal de wereld vergaan
Zo zal de wereld vergaan
Niet met een knal, maar met een zacht gejank.

V

Here we go round the prickley pear
Pricley pear prickley pear
Here we go round the prickley pear
At five o'clock in the morning.

Between the idea
And the reality
Between the motion
And the act
Falls the shadow

For Thine is the Kingdom

Between the conception
And the creation
Between te emotion
And the response
Falls the shadow

Life is very long

Between the desire
And the spasm
Between the potency
And the existence
Between the essence
And the descent
Falls the shadow

For Thine is the Kingdom

For Thine is
Life is
For Thine is the

This is the way the world ends
This is the way the world ends
This is the way the world ends
Not with a bang but a whimper.

Gedichten van A.O. Barnabooth
Valery Larbaud
(Vertaling Paul de Bruin)

Ode

Leen mij je machtig gedender, je machtig snelle souplesse,
Je nachtelijk glijden door het schijnsel van Europa,
O, luxe-trein! en de opzwepende muziek
Die langs je lange gangen bruist van goudgerand leer,
Terwijl achter de gelakte deuren, met zwaar koper beslagen,
Miljonairs liggen te slapen.
Ik loop neuriënd je gangen op en neer
En volg je koers naar Wenen en Boedapest,
Mijn stem gemengd met jouw honderdduizend stemmen,
O, Harmonika-Zug!

Ode

Prête-moi ton grand bruit, ta grande allure si douce,
Ton glissement nocturne à travers l'Europe illuminée,
O train de luxe! et l'angoissante musique
Qui bruit le long de tes couloirs de cuir doré,
Tandis que derrière les portes lacquées, aux loquets de cuivre lourd,
Dorment les millionaires.
Je parcours en chantonnant tes couloirs
Et je suis ta course vers Vienne et Budapesth,
Mêlant ma voix à tes cent mille voix,
O Harmonika-Zug!

J'ai senti pour la première fois toute la douceur de vivre,
Dans une cabine du Nord-Express, entre Wirballen et Pskow.
On glissait à travers des prairies où des bergers,
Au pied de groupes de grands arbres pareils à des collines,
Etaient vêtus de peaux de moutons crues et sales...
(Huit heures du matin en automne, et la belle cantatrice
Aux yeux violets chantait dans la cabine à côté.)
Et vous, grandes places à travers lesquelles j'ai vu passer la Sibérie et les monts du Samnium,
La Castille âpre et sans fleurs, et la mer de Marmara sous une pluie tiède!

[Nederlands]

Ik heb de stille verrukking van het leven voor het eerst geproefd
In een coupé van de Nord-Express, tussen Wirballen en Pskov.
We gleden door weiden waar herders,
Aan de voet van groepen bomen zo groot als heuvels,
Gekleed gingen in vuile, ruige schapevellen...
(Acht uur 's ochtends, een herfstdag, en de mooie diva
Met de violette ogen zong in de naaste coupé.)
En jullie, grote ramen, waardoor ik Siberië voorbij
zag komen en de bergen van Samnium,
Castilië, bars en zonder bloemen, en de Zee van Marmora
onder lauwe regen!

Leen mij, o, Oriënt-Express, Süd-Brenner-Bahn, leen mij
Jullie wonderschoon gonzen
Jullie trillende vogelzang;
Leen mij de lichte en soepele adem
Van hoge en ranke locomotieven, zo sierlijk van gang,
De locomotieven van sneltreinen,
Die moeiteloos vier gele rijtuigen met gouden letters voorgaan
Door de heuvels van het onherbergzame Servië,
En verder nog, Bulgarije door, een en al rozen...

Ach! Die geluiden en die beweging moeten
Mijn gedichten binnenkomen en namens mij
Mijn onuitsprekelijke leven spreken, mijn leven
Als van een kind dat niets wil weten, maar
eeuwig op onbestemde dingen hoopt.

[Frans]

Prêtez-moi, ô Orient-Express, Sud-Brenner-Bahn, prêtez-moi
Vos miraculeux bruits sourds et
Vos vibrantes voix de chanterelle;
Prêtez-moi la respiration légère et facile
Des locomotives hautes et minces, aux mouvements
Si aisés, les locomotives des rapides,
Précédant sans effort quatre wagons jaunes à lettres d'or
Dans les solitudes montagnardes de la Serbie,
Et, plus loin, à travers la Bulgarie pleine de roses...

Ah! il faut que ces bruits et que ce mouvement
Entrent dans mes poèmes et disent
Pour moi ma vie indicible, ma vie
D'enfant qui ne veut rien savoir, sinon
Espérer éternellement des choses vagues.

Het geschenk van zichzelf

Ik bied mezelf aan ieder als beloning aan;
Die schenk ik weg, al hebt u haar nog niet verdiend.

Er is iets in mij,
Binnen in mij, midden in mij,
Iets dat oneindig dor is
Als de top van de hoogste bergen;
Vergelijkbaar met de blinde vlek op het netvlies,
En zonder echo,
Maar dat niettemin ziet en hoort;
Een wezen dat een eigen leven heeft en onderwijl
Mijn hele leven leeft en luistert, onaangedaan,
Naar het gezwets van mijn geweten.

Le don de soi-même

Je m'offre à chacun comme sa récompense;
Je vous la donne même avant que vous l'ayez meritée.

Il y a quelque chose en moi,
Au fond de moi, au centre de moi,
Quelque chose d'infiniment aride
Comme le sommet des plus hautes montagnes;
Quelque chose de comparable au point mort de la rétine,
Et sans écho,
Et qui pourtant voit et entend;
Un être ayant une vie propre, et qui, cependant,
Vit toute ma vie, et écoute, impassible,
Tous les bavardages de ma conscience.

Un être fai de néant, si c'est possible,
Insensible à mes souffrances physiques,
Qui ne pleure pas quand je pleure,
Qui ne rit pas quand je ris,
Qui ne rougit pas quand je commets un action honteuse,
Et qui ne gémit pas quand mon coeur est blessé;
Qui se tient immobile et ne donne pas de consiels,
Mais semble dire éternellement:
‘Je suis là, indifférent à tout.’

[Nederlands]

Een wezen gemaakt uit niets, als zoiets bestaat,
Ongevoelig voor mijn lichaamspijn,
Dat niet huilt wanneer ik huil,
Dat niet lacht wanneer ik lach,
Dat niet bloost wanneer ik een flater sla,
En dat niet kreunt wanneer mijn hart gewond raakt,
Dat zich verroert noch goede raad geeft,
Maar eeuwig lijkt te zeggen:
'Ik ben er, mij kan niets deren.'

Wellicht is het even leeg als de leegte,
Maar toch zo groot dat Goed en Kwaad tezamen
Het niet eens vullen.
De haat gaat er dood aan ademnood,
En de grootste liefde dringt er nooit in door.

Neem dus alles van mij: de zin van deze regels,
Niet wat u leest, maar wat er mijns ondanks in doorklinkt:
Neem, neem, u heeft niets.
En waar ik ook ga, in heel het heelal,
Immer stuit ik,
Binnen en buiten mij,
Op de niet te vullen Leegte,
Het onoverwinnelijke Niets.

[Frans]

C'est pet-être du vide comme est le vide,
Mais si grand que le Bien et le Mal ensemble
Ne le remplissent pas.
La haine y meurt d'asphyxie,
Et le plus grand amour n'y pénètre jamais.

Prenez donc tout de moi: le sens de ces poèmes,
Non ce qu'on lit, mais ce qui paraît au travers malgré moi:
Prenez, prnez, vous n'avez rien.
Et où que j'aille, dans l'univers entier,
Je rencontre toujours,
Hors de moi comme en moi
L'irremplissable Vide,
L'inconquérable Rien.

Beelden

I

Op een dag in een volksbuurt in Charkov
(O, het Zuiden van Rusland, waar alle vrouwen
Met hun witte sjaals om hun hoofd, iets hebben van de Madonna!)
Zag ik een jonge vrouw terugkomend van de put
Twee emmers dragen, naar plaatselijk gebruik, als in Ovidius' tijd,
Bungelend aan de uiteinden van een stuk hout
Dat in evenwicht was op haar nek en haar schouders.
En ik zag een kind in lompen naar haar toe gaan en met haar praten.
Toen boog zij haar lichaam heel lief naar rechts
Totdat de emmer vol fris water de kasseien raakte
Ter hoogte van de lippen van het kind dat hurkte om te drinken.

Images

I

Un jour, 'a Kharkow, dans un quartier populaire
(O cette Russie méridionale, où toutes les femmes
Avec leur châle blanc sur la tête, ont des airs de Madone!),
Je vis une jeune femme revenir de la fontaine,
Portant, à la mode de là-bas, comme du temps d'Ovide,
Deux seaux suspendus aux extrémités d'un bois
En équilibre sur le cou et les épaules.
Et je vis un enfant en haillons s'approcher d'elle et lui parler.
Alors, inclinant aimablement son corps à droite,
Elle fit en sorte que le seau plein d'eau pure touchât le pavé
Au niveau des lèvres de l'enfant qui s'était mis à genoux pour boire.

II

Op een ochtend, op de Boompjes in Rotterdam
(Het was 18 september 1900 rond acht uur),
Stond ik te kijken naar twee meisjes op weg naar hun ateliers;
En tegenover een van de geweldige ijzeren bruggen namen zij afscheid,
Omdat ieder een andere kant op moest.
Zij kusten elkaar innig; hun trillende handen
Wilden wel en toch niet loslaten; hun monden
Weken met pijn uiteen, en zochten elkaar meteen weer op
Terwijl hun aandachtige ogen strak op elkaar gericht bleven...
Zo stonden zij daar een lang moment heel dicht bij elkaar,
Kaarsrecht en onbeweeglijk temidden van de drukke voorbijgangers,
Terwijl de sleepboten voorbij tuften op de rivier
En de treinen fluitend manoeuvreerden op de bruggen van ijzer.

II

Un matin, à Rotterdam, sur le quai des Boompjes
(C'était le 18 septembre 1900, vers huit heures),
J'observais deux jeunes filles qui se rendaient à leurs ateliers;
Et en face d'un des grands ponts de fer, elles se dirent au revoir,
Leurs routes n'étant pas les mêmes.
Elles s'embrassèrent tendrement; leurs mains tremblantes
Voulaient et ne voulaient pas se séparer; leurs bouches
S'éloignaient douloureusement pour se raprocher aussitôt
Tandis que leurs yeux fixes se contemplaient...
Ainsi elles se tinrent un long moment tout près l'une de l'autre,
Debout et immobiles au milieu des passants affairés,
Tandis que les remorqeurs grondaient sur le fleuve,
Et que des trains manoeuvraient en sifflant sur les ponts de fer.

III

Tussen Cordoba en Sevilla
Is een klein station, waar om onduidelijke redenen
De Sud-Express altijd stopt.
Vergeefs zoekt het oog van de reiziger naar een dorp
Achter dat kleine ingedutte station onder de eucalyptusbomen.
Er is niets te zien behalve het Andalusische land: groen en verguld.
Niettemin, aan de andere kant van het spoor, aan de overkant,
Staat een hut van geblakerde takken en leem.
Op het geluid van de trein komt wat haveloos grut tevoorschijn.
Het oudste zusje loopt voorop en nadert over het perron,
En zonder een woord te zeggen, maar met een glimlach
Begint zij te dansen voor een paar stuivers.
Haar voeten lijken wel zwart in het stof;
Haar donkere gezicht is vuil en niet mooi;
Zij danst en door de grote gaten in haar askleurige rok
Ziet men haar magere dijen bewegen
En haar gele buikje kronkelen, bloot;
En steeds weer moeten een paar heren daarom grijnzen,
In de geur van sigaren, in de restauratiewagen...

III

Entre Cordoue et Séville
Est une petite station, où, snas raisons apparentes,
Le Sud-Express s'arrête toujours.
En vain le voyageur cherche des yeux un village
Au delà de cette petite gare endormie sous les eucalyptus.
Il ne voit que la campagne andalouse: verte et dorée.
Pourtant de l'autre côté de la voie, en face,
Il y a une hutte faite de branchages noircis et de terre.
Et au bruit du train une marmaille loqueteuse en sort.
La soeur aînée les précède, et s'avance tout près sur le quai,
Et, sans dire un mot, mais en souriant,
Elle danse pour avoir des sous.
Ses pieds dans la poussière paraissent noirs;
Son visage obscur et sale est sans beauté;
Elle danse, et par les larges trous de sa jupe couleur de cendre,
On voit, nues, s'agiter ses cuisses maigres,
Et rouler son petit ventre jaune;
Et, chaque fois, pour cela, quelques messieurs ricanent,
Dans l'odeur des cigares, au wagon-restaurant...

Post-scriptum.

O, mijn God, zal het er ooit van komen
Dat ik die lieve vrouw leer kennen, daar in Klein-Rusland,
En die twee vriendinnen uit Rotterdam,
En het bedelaresje uit Andalusië
En dat ik met hen
Een onverbrekelijke vriendschap sluit?
(Helaas zullen zij deze regels niet lezen,
Zij zullen mijn naam niet kennen, noch de tederheid van mijn hart;
En toch bestaan zij, zij leven *nu*.)
Zal het er dan nooit van komen dat mij de grote vreugde gewordt
Hen te kennen?
Want, waarom weet ik niet, maar mijn God, ik denk dat ik met die vier,
Een wereld veroveren zou!

Post-scriptum

O mon Dieu, ne sera-t-il jamais possible
Que je connaisse cette douce femme, là-bas, en Petite-Russie,
Et ces deux amies de Rotterdam,
Et la jeune mendiante d'Andalousie
Et que je me he avec elles
D'une indissoluble amitié?
(Hélas, elles ne liront pas ces poèmes,
Elles ne sauront ni mon nom, ni la tendresse de mon coeur;
Et pourtant elles existent, elles vivent *maintenant*.)
Ne sera-t-il jamais possible que cette grande joie me soit donnée,
De les connaître?
Car je ne sais pourquoi, mon Dieu, il me semble qu'avec elles quatre,
Je pourrais conquérir un monde!

Tristia
Ovidius[*]
(Vertaling W. Hogendoorn)

III.3 Aan zijn vrouw

Als je verwonderd bent dat vreemde vingers schreven
Wat je hier leest: het is mij slecht gegaan.
Slecht, want ik lig hier ziek in onbekende streken,
Onzeker of ik ooit weer op zal staan.

Stel je mijn stemming voor, ik lig tussen Sarmaten
En Geten, in een gruwelijk gebied.
Ik walg van het klimaat, ik wen niet aan dat water
En hoe 't ook komt, het land bevalt me niet.
Er is geen passend huis of voedsel dat mijn kwalen
Verlicht, geen arts maakt dat ik beter word;
Er is geen vriend die troost, die aan mijn bed al pratend
Het traag verglijden van de tijd bekort.
Vermoeid, bij vreemden, in een uithoek van de aarde,
Lig ik te denken waar het mij aan schort.

III.3

HAEC mea si casu miraris epistula quare
alterius digitis scripta sit, aeger eram.
aeger in extremis ignoti partibus orbis,
incertusque meae paene salutis eram.
quem mihi nunc animum dira regione iacenti
inter Sauromatas esse Getasque putes?
nec caelum patior, nec aquis adsuevimus istis,
terraque nescioquo non placet ipsa modo.
non domus apta satis, non hic cibus utilis aegro,
nullus, Apollinea qui levet arte malum,
non qui soletur, non qui labentia tarde
tempora narrando fallat, amicus adest.
lassus in extremis iaceo populisque locisque,
et subit adfecto nunc mihi, quicquid abest.

* *Ovidius (43 v.C.-ca. 17 n.C.) is in het jaar 8 n.C. om niet geheel duidelijk geworden redenen door keizer Augustus verbannen naar Tomis, aan de Zwarte Zee, bij de monding van de Donau. Uit die plaats zond hij een ononderbroken stroom klaagzangen naar Rome, veelal in briefvorm. Hij heeft die gebundeld als* Tristia *(Droevige gedichten) en* Epistulae ex Ponto *(Brieven van de Zwarte Zee). Zijn doel was terugkeer naar Rome, maar daarin is hij niet geslaagd: na een jaar of negen is hij in Tomis gestorven. De hier gepubliceerde gedichten stammen uit het begin van Ovidius' ballingschap. Te gelegener tijd zullen ze worden opgenomen in een vertaling van de hele* Tristia, *te verschijnen bij Uitgeverij Querido*.

[Nederlands]

Maar waar ik ook aan denk, jij bent onvergelijkbaar,
Mijn hele hart gaat uit naar jou, mijn vrouw.
Ik spreek je, noem je naam; al zijn we ver gescheiden,
Geen nacht, geen dag verschijnt ooit zonder jou.
Zelfs heb ik, naar men zegt, toen ik vreemd lag te ijlen,
Je naam gestameld met ontzinde mond;
Ja, als mijn tong, aan mijn gehemelte verstijvend,
Bij ingedrupte wijn geen heul meer vond,
Meldt iemand dan je komst, ik zal terstond herrijzen:
Jou weer te zien, die hoop maakt mij gezond.

Zul jij dan thuis misschien je leven blij genieten,
Vergetend dat je man in doodsnood is?
Dat doe je stellig niet; ik weet het zeker, liefste,
Je leven zonder mij is droefenis.

Indien nu de termijn die 't lot mij schonk voltooid is
En mij het eind zo schielijk overmant,
Was het dan veel gevraagd een stervende, o goden,
Een graf te gunnen in zijn vaderland?
Och, was de straf toch naar mijn levenseind verschoven
Of had het zwaard mij vóór mijn tocht verdaan!
Ik had, nog onbesproken, kalm het oog gesloten,
Nu kreeg ik leven om hier dood te gaan.

Ver weg aan vreemde kust wordt dus mijn lot voltrokken,
Dat oord maakt dat ik treurig overlijd.
Mijn lichaam kwijnt niet weg op de vertrouwde sponde,
Geen mens die hier mijn vege lijf beschreit.
Geen tranen zal mijn vrouw op dit gelaat doen droppen,
Waardoor mijn dood nog kort zou zijn gestuit.

[Latijn]

omnia cum subeant, vincis tamen omnia, coniunx,
et plus in nostra peetore parte tenes
te loquor absentem, te vox mea nominat unam,
nulla venit sine te nox mihi, nulla dies
quin etiam sic me dicunt aliena locutum,
ut foret amenti nomen in ore tuum
si iam deficiam, subpressaque lingua palato
vix instillato restituenda mero,
nuntiet hue aliquis dominam venisse, resurgam,
spesque tui nobis causa vigoris erit
ergo ego sum dubius vitac, tu forsitan istic
iucundum nostri nescia tempus agis?
non agis, adfirmo liquet hoc, earissima, nobis,
tempus agi sine me non nisi triste tibi
si tamen inplevit mea sors, quos debuit, annos,
et mibi vivendi tam eito finis adest,

quantum erat, o magni, morituro parecre, divi,
ut saltem patria contumularer humo?
vel poena in tempus mortis dilata fuisset,
vel praecepisset mors properata fugam
integer hanc potui nuper bene reddere lucem,
exul ut occiderem, nunc mihi vita data est.
exul ut occiderem, nunc mihi vita data est
tam procul ignotis igitur moriemur in oris,
et fient ipso tristia fata loco,
nec mea consueto languescent corpora lecto,
depositum nec me qui fleat, ullus erit;
nec dominae laerimis in nostra cadentibus ora
accedent animae tempora parva meac,

[Nederlands]

Voor mij geen laatste wens, voor mij geen liefdevolle
Vriend die mijn naam roept en mijn ogen sluit.
Maar onbejammerd, zonder uitvaart, zonder tombe
Zink ik terneer in de barbaarse kluit!

Raakt, als je dat verneemt, je geest niet in verwarring?
Beef je ervan, beuk je je borsten dan
En roep je met vergeefs naar hier gestrekte armen
Zinloos de naam van je gedoemde man?
Maar ruk je haar niet uit, krab niet je wang aan flarden,
Mijn schat: je mist me niet de eerste keer.
Denk liever dat ik omkwam toen ik werd verbannen,
Want aan die eerste dood leed ik nog meer.

Je kunt - maar beste vrouw, dat zul je toch niet kunnen -
Blij zijn dat mij de dood bevrijdt van leed.
Wel kun je, door je smart met dapper hart te dulden,
Haar lenigen: daar ben je in doorkneed.

Och, mocht toch onze ziel verteren met ons lichaam,
Dat niets van mij het gretig vuur ontvlood!
Want zweeft mijn geest omhoog, naar 't zwerk, de dood ontglippend,
En geldt de wijsheid die uit Samos sproot,
De schim van een Romein doolt dan bij woeste schimmen
Van Sauromaten - balling na zijn dood!

[Latijn]

nee mandata dabo, nec cum clamore supremo
labentes oculos condet amica manus;
sed sine funeribus caput hoc, sine honore sepuleri
indeploratum barbara terra teget
ecquid, ubi audieris, tota turbabere mente,
et feries pavida pectora fida manu?
eequid, in has frustra tendens tua brachia partes,
clamabis miseri nomen inane viri?
parce tarnen lacerare genas, nec scinde capillos:
non tibi nunc primum, lux mea, raptus ero.
cum patriam amisi, tunc me periisse putato.
et prior et gravior mors fuit illa mihi.
nunc, si forte potes (sed non potes, optima coniunx)
finitis gaude tot mihi morte malis.
quod potes, extenua forti mala corde ferendo,
ad quae iampridem non rude peetus habes.
atque utinam pereant animae cum corpore nostrae
effugiatque avidos pars mihi nulla rogos.
nam si morte carens vacua volat altus in aura
spiritus et Samii sunt rata dicta senis,
inter Sarmaticas Romana vagabitur umbras,
perque feros Manes hospita semper erit.

[Nederlands]

Zorg voor een kleine urn die mijn gebeente thuisbrengt,
Dan blijf ik niet in eeuwigheid veraf.
Geen mens verbiedt het: voor des konings wet niet buigend
Borg eens Antigone haar broer in 't graf.
Door jou gemengd met loof en met amoom gezuiverd
Zij, bij de stad, mijn as ter aard besteld,
En groot geschreven, voor passanten snel te duiden,
Dient op de tombe dit gedicht vermeld:

HIER LIGT DE SPEELMAN VAN DE TEDERE GEVOELENS,
NASO, DOOR ZIJN TALENT TEN VAL GEBRACHT.
GUN, REIZIGER, DIE ZELF DE LIEFDE HEBT GEKOESTERD,
NASO'S GEBEENTE DEZE BEE: RUST ZACHT!

Als grafschrift reikt dit toe. Mijn boeken, glorieuzer
En grootser, zijn mijn blijvend monument.
Mij wordt door hen, die thans een vloek voor hun auteur zijn,
Een lang en roemrijk leven toegekend.

Maar jij, breng grafgeschenken, eer je man gedurig
Met kransen, van je tranenvloed doordrenkt.
Het lichaam mag tot as vergaan zijn in de vuurzee,
De sintel voelt hoe vroom je mij gedenkt.

Liefst schreef ik méér; mijn stem en droge tong beletten
Dat ik mij langer met dicteren kwel;
Aanvaard het laatste woord dat ik wellicht zal zeggen,
Je wensende wat mij niet geldt: ‘Vaarwel.’

[Latijn]

ossa tamen facito parva referantur in urna.
sic ego non etiam mortuus exul ero
non vetat hoc quisquam: fratrem Thebana peremptum
supposuit tumulo rege vetante soror.
atque ea cum foliis et amorni pulvere misce,
inque suburbano condita pone solo;
quosque legat versus oculo properante viator,
grandibus in tituli marmore caede notis:
HIC · EGO · QVI · IACEO · IENERORVM · LVSOR AMORVM
INGENIO · PERII · NASO · POEIA · MEO
AI · HBI · QVI · IRANSIS · NE · SII · GRAVE · QVISQVIS · AMASII
DIGERE · NASONIS · MOLLIIER · OSSA · CVBENI
hoc satis in titulo est. etenim maiora libelli
et diuturna magis sunt monimenta mihi,
quos ego confido, quamvis nocuere, daturos
nomen et auctori tempora longa suo.
tu tamen extineto feralia munera semper
deque tuis lacrimis umida serta dato.
quarivis in cineres corpus mutaverit ignis

sentiet officium maesta favilla pium
seribere plura libet: sed vox mihi fessa loquendo
dictandi vires siecaque lingua negat
accipe supremo dictum mihi forsitan ore,
quod, tibi qui mittit, non habet ipse, ‘vale’.

III.9 De naam Tomis

Wie had het ooit gedacht: hier zijn ook Griekse steden!
Vreemd klinkt hun naam in dit barbaarse oord.
Het werk van kolonisten, stammend uit Milete,
Bracht onder Geten Griekse huizen voort.
Maar Tomis' oude naam, van vóór de stad daterend,
Staat vast sedert Absyrtus werd vermoord.

Met hulp van Pallas was een oorlogsschip vervaardigd:
Medea, die daarmee was weggesneld
Op onbevaren zee, haar vader wreed verlatend,
Meerde aan deze kust, zo wordt verteld.
‘Een vloot! Ik ken hem! Colchisch! Komt hierheen gevaren!’,
Heeft van een berg haar uitkijkpost gemeld.

Dus hijst de Argonaut in rep en roer de trossen,
Het anker wordt met rappe hand gelicht,
Maar schuld beseffend beukt de Colchische haar borsten
Om 't gruw'lijks, door haar hand steeds weer verricht;
En ook al blijft haar geest geweldig onverschrokken,
Krijtwit is haar verbijsterde gezicht.

III.9

Hic quoque sunt igitur Graiae (quis crederet?) urbes
inter inhumanae nomina barbariae
huc quoque Mileto missi venere coloni,
inque Getis Graias constituere domos.
sed vetus huic nomen, positaque antiquius urbe,
constat ab Absyrti caede fuisse loco.
nam rate, quae cura pugnacis facta Minervae
per non temptatas prima cucurrit aquas,
impia desertum fugiens Medea parentem
dicitur his remos applicuisse vadis.
quem procul ut vidit tumulo speculator ab alto,
‘hospes,’ ait ‘nosco, Colchide, vela, venit.’
dum trepidant Minyae, dum solvitur aggere funis,
dum sequitur celeres ancora tracta manus,
conscia percussit meritorum pectora Colchis
ausa atque ausura multa nefanda manu,
et, quamquam superest ingens audaeia menti,
pallor in attonitae virginis ore fuit.

[Nederlands]

Zij ziet de vloot nabij en zegt: ‘Wij zijn verloren,
Door list moet vader worden afgeleid!’
Zij zint op raad, zij neemt de toestand onder ogen, -
Totdat haar blik over haar broertje glijdt.
Zij maakt zich hem bewust en roept terstond: ‘Victorie!
Zijn dood alleen brengt mij in veiligheid.’

Zij stoot haar harde zwaard in 't lijfje van de stumper,
Die argeloos geen enkel kwaad vermoedt.
Dan snijdt zij hem kapot en spreidt de losse stukken
Rondom in 't veld, dat men ze zoeken moet.
Hoog op een klip, dan blijft haar vader niet onkundig,
Plaatst zij de bleke handen, 't bloedig hoofd.
Hij die hem had verwekt, vergaart zijn zoon, droef zuchtend
En stelt zijn reis uit, door de smart verdoofd.

Daaraan ontleent dit oord zijn naam, Tomis: een zuster
Heeft hier het lichaam van haar broer gekloofd.

[Latijn]

ergo ubi prospexit vementia vela ‘tenemur,
et pater est aliqua fraude morandus’ ait.
dum quid agat quaerit, dum versat in omma vultus,
ad fratrem casu lumina flexa tulit.
cuius ut oblata est praesentia, ‘vicimus’ inquit.
‘hic mihi morte sua causa salutis erit.’
protinus ignari nec quicquam tale timentis
innocuum rigido perforat ense latus,
atque ita divellit divulsaque membra per agros
dissipat in multis invenienda locis.
neu pater ignoret, seopulo proponit in alto
pallentesque manus sanguineumque caput,
ut genitor luetuque novo tardetur et, artus
dum legit extinctos, triste moretur iter,
inde Tomis dictus locus hic, quia fertur in illo
membra soror fratris consecuisse sui.

III. 12 Lente

De kou gaat uit de lucht! Het jaar is om, de winter
Strenger dan ooit, neemt eindelijk de wijk;
En hij die Helle heilloos op zijn rug deed zitten,
Maakt nu de duur van dag en nacht gelijk.

Jongens en blijde meisjes plukken het viooltje,
Dat ongezaaid in 't vrije veld opschiet.
Een bonte bloemenpracht is aan de wei ontsproten,
De vogel fluit zijn kunstloos lentelied.
De zwaluw bouwt aan 't dak een wiegje in haar woning
En roept: zo'n valse moeder ben ik niet.

Het zaaigoed dat in Ceres' voren lag verborgen,
Tilt tere toppen uit het lauw terrein,
En waar de wijnstok groeit zwellen aan scheuten knoppen,
Maar niet bij Geten, want daar groeit geen wijn;
En daar waar bomen zijn ziet men de twijgen botten,
Maar niet bij Geten, waar geen bomen zijn.

III. 12

FRIGORA iam Zephyri minuunt, annoque peracto
longior antiquis visa Maeotis hiems,
inpositamque sibi qui non bene pertulit Hellen,
tempora nocturnis aequa diurna facit.
iam violam puerique legunt hilaresque puellae,
rustica quae nullo nata serente venit;
prataque pubescunt variorum flore colorum,
indocilique loquax gutture vernat avis;
utque malae matris crimen deponat hirundo
sub trabibus cunas tectaque parva facit;
herbaque, quae latuit Cerealibus obruta sulcis,
exit et expandit molle cacumen humo,
quoque loco est vitis, de palmite gemma movetur:
nam procul a Getico litore vitis abest;
quoque loco est arbor, turgescit in arbore ramus:
nam procul a Geticis finibus arbor abest

[Nederlands]

Thuis hebben ze vrijaf, en het geredekavel
Van 't kiftend forum zwicht voor sport en spel.
Nu drijft men paarden aan, men vecht met lichte wapens,
De bal gaat rond, de hoepel wentelt snel,
En in de Maagdenbron zoeken vermoeide knapen
Glanzend van olie een verkoelend bad.
Niet langer op drie forums maar in drie theaters
Klatert applaus na elk verwoed debat.
Hoe zalig, o hoe onbeschrijflijk gelukzalig
Is hij die mag genieten van de stad!

Maar ik, de sneeuw ligt in de lentezon te smelten
En water put men niet meer bloksgewijs;
De zee vriest niet meer toe, barbaarse voerlui mennen
Geen ossenkar meer over 't Donau-ijs.

Zelfs ons komt gaandeweg een enkel zeil bezoeken,
Dat schip zal welkom zijn aan Pontus' strand;
Dan ren ik gretig op de schipper toe, ik groet hem
En vraag hem wie hij is, zijn doel, zijn land.

[Latijn]

otia nunc istic, iunctisque ex ordine ludis
cedunt verbosi garrula bella fori.
usus equi nunc est, levibus nunc luditur armis,
nunc pila, nunc celen volvitur orbe trochus,
nunc ubi perfusa est oleo labente iuventus,
defessos artus Virgine ungit aqua.
scaena viget studusque favor distantibus ardet,
proque tribus resonant terna theatra foris
o quantum et quotiens non est numerare, beatum,
non interdicta cui licet urbe frui!
at mihi sentitur nix verno sole soluta,
quaeque lacu durae non fodiantur aquae
nec mare concrescit glacie, nec, ut ante, per Histrum
stridula Sauromates plaustra bubulcus agit
incipient aliquae tamen huc adnare carinae,
hospitaque in Ponti litore puppis erit
sedulus occurram nautae, dictaque salute,
quid veniat, quaeram, quisve quibusve locis.

[Nederlands]

't Zal zeker iemand zijn die uit nabije streken
Beschut aan de bekende kust afmeert;
Of die uit de Propontis door de lange zeestraat
Op stage zuidenwind hier arriveert:
Zelden heeft voor dit land, dat havens moet ontberen,
Een Italiaan de zeeën getrotseerd.

Indien hij, wie 't ook is, zich in het Grieks kan uiten,
Of het Latijn, o 't liefste in die taal,
Dan zal hij trouw de laatste nieuwtjes spuien,
Heeft deel aan een gerucht, brengt een verhaal.
Hij hoorde, smeek ik, Caesar's zegepraal verluiden
En hoe men Jupiter geloften deed
Toen jij, Germanië, je rebellie gefnuikt zag,
Nu onze veldheer jou in 't stof vertreedt.
Zulk nieuws - want zelf was ik, helaas! geen ooggetuige
Maakt dat ik in mijn huis hem welkom heet.

Wee mij, ligt Naso's haard nu in het rijk der Scythen?
Ben ik op Pontus' grond tehuis geraakt?
O goden, geef dat Caesar dit geen domicilie
Maar enkel herberg van mijn boete maakt!

[Latijn]

Ile quidem mirum ni de regione propinqua
non nisi vicinas tutus ararit aquas.
rarus ab Italia tantum mare navita transit,
litora rarus in haec portubus orba venit.
sive tamen Graeca scierit, sive ille Latina
voce loqui (certe gratior huius erit;
fas quoque ab ore freti longaeque Propontidos undis
huc aliquem certo vela dedisse Noto),
quisquis is est, memori rumorem voce referre
et fieri famae parsque gradusque potest.
is, precor, auditos possit narrare triumphos
Caesaris et Latio reddita vota Iovi,
teque, rebellatrix, tandem, Germania, magni
triste caput pedibus supposuisse ducis.
haec mihi qui referet, quae non vidisse dolebo,
ille meae domui protinus hospes ent.
ei mihi, iamne domus Scythico Nasonis in orbe est?
iamque suum mihi dat pro Lare poena locum?
di facite ut Caesar non hic penetrale domumque,
hospitium poenae sed velit esse meae.

III. 13 Jarig

Zinloos, of mijn geboorte enig nut kon hebben,
Komt mijn Verjaardag stipt weer aangestapt.
Wreedaard, waartoe het lijden van een balling rekken?
Van dit bestaan dient het restant geschrapt.

Had je wat aandacht of een grein fatsoen bezeten,
Je was mij buitenslands niet nagespoed;
Maar daar waar jij helaas voor 't eerst mij vond, als baby,
Had je mijn laatste moeten zijn, voorgoed;
En toen ik Rome uitmoest, doen als vrienden deden,
Het laten bij een droeve afscheidsgroet.

Wat moet je bij de Pontus? Heeft dan Caesar's woede
Ook jou verjaagd naar dit extreem klimaat?
Je wenst allicht dat ik de riten zal volvoeren:
Dat ik gekleed ga in een wit gewaad,
Dat er een altaar rookt, bekranst met bloemfestoenen,
Dat in het heilig vuur de wierook geurt,
Dat ik 't geboorte-uur markeer met offerkoeken,
Een mooi gebed bedenk, vroom gehumeurd.

III.I3

ECCE supervacuus (quid enim fuit utile gigni?)
ad sua natalis tempora noster adest
dure, quid ad miseros veniebas exulis annos?
debueras illis inposuisse modum.
si tibi cura mei, vel si pudor ullus inesset,
non ultra patriam me sequerere meam,
quoque loco primum tibi sum male cognitus infans,
illo temptasses ultimus esse mihi,
inque relinquendo, quod idem fecere sodales,
tu quoque dixisses tristis in urbe ‘vale’.
quid tibi cum Ponto? num te quoque Caesaris ira
extremam gelidi misit in orbis humum?
scilicet expectas soliu tibi moris honorem,
pendeat ex umeris vestis ut alba meis,
fumida cingatur florentibus ara coronis,
micaque sollemni turis in igne sonet,
libaque dem proprie gemtale notantia tempus,
concipiamque bonas ore favente preces.

[Nederlands]

Zo ben ik niet gesteld, zo zijn thans niet de tijden,
Dat ik door jouw verschijning word verblijd.
Mij past een doodsaltaar dat door cypres omheind is,
Een mutsaard, ter verbranding toebereid.
Ik walg van wierook die Gods gunst niet kan verkrijgen,
En voel bij zoveel doem geen dankbaarheid.

Maar als er toch iets is dat ik vandaag moet vragen:
Ik smeek dat jij geen nieuw bezoek beraamt,
Zolang ik vastzit in dit randgebied der aarde,
De Pontus, valselijk Gastvrij genaamd.

[Latijn]

non ita sum positus, nec sunt ea tempora nobis,
adventu possim laetus ut esse tuo.
funeris ara mihi, ferali cincta cupresso,
convenit et structis flamma parata rogis.
nec dare tura libet nil exorantia divos,
in tantis subeunt nec bona verba malis.
si tamen est aliquid nobis hac luce petendum,
in loca ne redeas amplius ista, precor,
dum me terrarum pars paene novissima, Pontus,
Euxinus falso nomine dictus, habet

III. 14 Aan een vriend

Vereerde vriend, beschermheer van de literator,
Wat voer je uit, patroon van je poëet?
Je zong gestaag mijn lof voordat ik werd gehavend,
Voorkom je nu dat men mij gans vergeet?
Beveilig je mijn werk, die *Kunst* dan daargelaten
Die aan zijn kunstenaar zo'n schade deed?

Ik smeek je, toeverlaat van nieuwe dichters, doe dat,
Dan blijft mijn oeuvre in de stad bewaard.
De ballingschap geldt mij, geen balling zijn mijn boeken,
De boete van hun heer blijft hun bespaard.
Men jaagt een vader vaak naar verre vreemde oevers,
Maar aan zijn telgen laat men huis en haard.

Als Pallas is mijn vers: niet uit een vrouw geboren;
't Zijn mijn gedichten, mij tot vlees en bloed.
Ik geef ze in jouw hand, als voogd ben jij hard nodig
Nu 't kroost ook nog zijn vader missen moet.

III 14

CVLTOR et antistes doctorum sancte virorum,
quid facis ingenio semper amice meo?
ecquid, ut incolumem quondam celebrare solebas,
nunc quoque ne videar totus abesse, caves?
conficis exceptis ecquid mea carmina solis
Artibus, artifici quae nocuere suo?
immo ita fac, quaeso, vatum studiose novorum,
quaque potes, retine corpus in urbe meum
est fuga dicta mihi, non est fuga dicta libellis,
qui domini poenam non meruere sui,
saepe per externas profugus pater exulat oras,
urbe tamen natis exulis esse licet
Palladis exemplo de me sine matre creata
carmina sunt; stirps haec progeniesque mea est.
hanc tibi commendo, quae quo magis orba parente est,
hoc tibi tutori sarcina maior erit.

[Nederlands]

Ik heb drie kinderen die net als ik besmet zijn,
Sta jij de rest toch openlijk terzij!
Ook vijftien boeken vol metamorfosen, verzen
Die in mijn doodsuur zijn ontrukt aan mij.
O, had ik daar de laatste hand aan kunnen leggen,
Hun roem versterkend, eer ik was gesneefd!
Nu zweeft op aller lippen slechts een ruwe versie,
Zo iets van mij op aller lippen zweeft.

Voeg bij mijn boeken ook dit nederige deeltje
Dat zich uit verre streken tot je richt.
Al wie het leest - indien al - moge overwegen
In wat voor tijd en land het werd gedicht.
Hij zal toegeeflijk wezen jegens werk, geschreven
In ballingschap en in barbarenland
En zich verbazen dat zo'n tegenspoed nog enig
Gedicht vergunde aan mijn droeve hand.

Het leed brak mijn talent, waarvan te allen tijde
De bron al schraal was en het water schriel;
Nu proeft geen mens het meer en is het weggesijpeld,
Tot het, verzaakt en dor, geheel verviel.

[Latijn]

tres mihi sunt nati contagia nostra secuti.
cetera fac curae sit tibi turba palam
sunt quoque mutatae, ter quinque volumina, formae,
carmina de domini funere rapta sui.
illud opus potuit, si non prius ipse penssem,
certius a summa nomen habere manu:
nunc incorrectum populi pervenit in ora,
in populi quicquam si tamen ore mei est
hoc quoque nescioquid nostris appone libellis,
diverso missum quod tibi ab orbe venit.
quod quicumque leget (si quis leget) aestimet ante,
compositum quo sit tempore quoque loco
aequus erit scriptis, quorum cognoverit esse
exilium tempus barbariamque locum:
inque tot adversis carmen mirabitur ullum
ducere me tristi sustinuisse manu.
ingenium fregere meum mala, cuius et ante
fons infecundus parvaque vena fuit.
sed quaecumque fuit, nullo exercente refugit,
et longo periit arida facta situ.

[Nederlands]

Ik mis een voorraad boeken die mij voedt en prikkelt,
Omdat hier wapens boven boeken gaan.
Draag ik in deze streek mijn verzen voor, dan vind ik
Geen kenners, die mijn poëzie verstaan.
Ik heb geen stil vertrek; de poort slaat dicht, de schildwacht
Betrekt de muur: de Geten vallen aan.

Hoe vaak blijf ik een woord, een naam, een wending schuldig,
En niemand is er die mij assisteert.
Ik wil iets zeggen, maar ik schaam mij voor een blunder,
Ik vind geen woord, ik ben de spraak verleerd.
Scythen en Thraciërs omgalmen mij luidruchtig,
Straks schrijf ik als de Geten, op hun maat.
Geloof me, ik ben bang dat in mijn verzen tussen
Latijnse woorden iets in 't Pontisch staat.

Hoe dus mijn boekje is, beoordeel het goedgunstig
En excuseer het, nu het lot mij slaat!

[Latijn]

non hie librorum, per quos inviter alarque,
eopia: pro libris areus et arma sonant.
nullus in hae terra, recitem si carmina, euius
intellecturis auribus utar, adest.
non quo secedam locus est. custodia muri
summovet infestos clausaque porta Getas
saepe aliquod quaero verbum nomenque locumque,
nec quisquam est a quo certior esse queam.
dicere saepe aliquid conanti (turpe fateri)
verba mihi desunt dedidicique loqui,
Threicio Scythicoque fere circumsonor ore,
et videor Geticis seribere posse modis.
crede mihi, timeo ne sint inmixta Latinis
inque meis scriptis Pontica verba legas.
qualemcumque igitur venia dignare libellum.
sortis et excusa condicione meae.

Aantekeningen

III.3 Aan zijn vrouw

44 Als iemand stierf, was het de gewoonte, luid zijn of haar naam te roepen.

48-51 Tot het gebruikelijk rouwbeklag hoorde niet alleen dat de weduwe zich op de borsten sloeg en aan het haar rukte, maar ook dat zij driemaal de naam van de overleden echtgenoot aanriep.

62 De wijsgeer en wiskundige Pythagoras, geboren op Samos (ca. 580 v.Chr.), verkondigde dat de ziel na de dood ofwel de eeuwige zaligheid of verdoemenis vond, ofwel rondzwierf, in afwachting van een nieuwe lichamelijke behuizing.

67-68 De Thebaanse prinses Antigone begroef, ondanks het verbod van haar oom koning Creon, het lijk van haar broer Polynices.

69 *amoom*: een welriekende oosterse plant, waaruit ook een balsem werd bereid. De as van doden werd in de urn gemengd met bloemen, kruiden en kostbare oliën.

70 *bij de stad*: de doden werden gewoonlijk bijgezet langs de grote wegen die de stad uitleidden.

III.9 De naam tomis

3 Tomis zelf was gesticht door kolonisten uit Milete.

6 e.v. Medea, dochter van Aeetes, de koning van Colchis, in het oosten van de Zwarte Zee. Uit liefde hielp zij de Griekse prins Iason bij het bemachtigen van het Gulden Vlies. Iason was naar Colchis gekomen op het schip Argo, gebouwd met hulp van de godin Pallas Athene en bemand door de Argonauten. Op datzelfde schip vluchtte zij met hem voor haar vader, haar broertje Absyrtus meenemend. Aeetes zette de achtervolging in.

16 Medea zou behalve Absyrtus later nog Iason's broer en haar beide kinderen vermoorden.

33 Nu blijkt dat Ovidius dit stuk van de mythe in Tomis localiseert om de naam van de stad te kunnen afleiden van het Griekse *témno* (*snijden*).

III. 12 Lente

het jaar is om, in dubbele betekenis: Ovidius had ongeveer een jaar in Tomis doorgebracht; en het Romeinse jaar begon in maart, met de lente.

3 Helle vluchtte op een gouden ram voor haar boze stiefmoeder, maar stortte van zijn rug in de zee-engte die sindsdien naar haar genoemd is, de Hellespont. De ram werd als sterrenbeeld aan de hemel geplaatst en is in het voorjaar het punt van dag- en nachtevening.

10 De Thracische koning Tereus had de zuster van zijn vrouw Procne verkracht. Procne wreekte zich door hun zoontje te doden, aan stukken te snijden en gekookt op te dienen. Achtervolgd door de woedende Tereus, aan wie zij na het maal de toedracht verteld had, werd zij door Zeus in een zwaluw veranderd.

11 Ceres is de godin van de plantengroei en in het bijzonder van de granen.

17 e.v. In het begin van de lente werden in Rome festivals gehouden en schortte men de rechtszaken op. Jonge Romeinen oefenden zich op het Marsveld in vechten en paardrijden en vermaakten zich met allerlei spelen.

21 *Maagdenbron*: De baden op het Marsveld onttrokken hun water aan de Aqua Virgo, een in 19 v.Chr. aangelegd aquaduct. De knapen zijn vermoeid en glanzen van olie (22) na het worstelen.

24 *drie forums*: het Forum Romanum, Iulium en Augusti; *drie theaters*: van Pompeius, Marcellus en Cornelius Balbus.
32 *Pontus*: de Zwarte Zee en het gebied eromheen.
37 *Propontis*: de huidige Zee van Marmora.
45 e.v. Ovidius vleit Augustus door te bidden dat hij de goede afloop mag vernemen van Tiberius' veldtocht tegen de Germanen; ze waren inderdaad verslagen, in de herfst van het jaar 9 n.Chr.

III. 13 Jarig

2 *mijn Verjaardag*: 20 maart. Verjaardag met een hoofdletter, omdat Ovidius hem traditioneel voorstelt als persoon, zijnde de *genius natalis* aan wie de Romeinen op hun verjaardag offers brachten.
28 De Zwarte Zee en het onherbergzame gebied eromheen werden eufemistisch Gastvrij (*Euxinus*) genoemd.

III. 14 Aan een vriend

5-6 *Kunst*: De *Ars amatoria*, Ovidius' instructies op het gebied van de liefde, die een aanleiding waren voor zijn ballingschap.
13 De godin Pallas Athene kwam in volle wapenrusting uit het hoofd van Zeus ter wereld.
17 De drie boeken van de *Ars amatoria*.
19 e.v. Ovidius heeft zijn *Metamorfosen* door zijn ballingschap geen laatste revisie kunnen geven.
48 Later, in zijn *Epistulae ex Ponto* (IV. 13:17-22) bekent Ovidius dat hij zelfs in het Getisch gedicht heeft en als dichter bij de Geten bekendheid kreeg. Het kan waar zijn, maar er is van dat werk niets overgebleven.
50 *Pontisch*: taal uit het Zwarte-Zeegebied.

Twee gedichten
Aleksander Poesjkin

[1] *(Vertaling Magriet Berg en Marja Wiebes)*

Ik had u lief: en van die liefde gloren
Misschien nog altijd sprankjes in mijn hart;
Maar laat die liefde u niet langer storen;
Laat mij geen oorzaak wezen van uw smart.
Ik had u lief, in stilte en gedreven,
Van schuchterheid en jaloezie ontzind;
Ik had u lief, oprecht en teer, God geve
Dat iemand anders u ooit zo bemint.

[Russisch]

Я вас любил: любовь еще, быть может,
В душе моей угасла не совсем;
Но пусть она вас больше не тревожит;
Я не хочу печалить вас ничем.
Я вас любил безмолвно, безнадежно,
То робостью, то ревностью томим;
Я вас любил так искренно, так нежно,
Как дай вам Бог любимой быть другим.

Herinnering
(Vertaling Werkgroep Slavistiek Leiden)

Als voor de sterveling de luide dag verstomt
En op de uitgestorven pleinen
De vage schaduw van het nachtlijk duister komt
En slaap de zorgen doet verdwijnen,
Dan rijen zich voor mij in diepe stilte aaneen
De smartelijk doorwaakte uren:
Ik moet in nachtelijke ledigheid, alleen,
Het knagende berouw verduren;
Dromen verdringen zich, mijn denken raakt verward
In sombere gedachtenstromen.
Herinnering ontrolt zich woordloos in mijn hart
Doet beelden in mij boven komen.
Met afkeer lezende mijn levensboek,
Beween ik de gebeurtenissen,
Hoe bitter ik ook klaag, hoe bitter ik ook vloek
De regels zijn niet uit te wissen.

Воспоминание

Когда для смертного умолкнет шумный день
И на немые стогны града
Полупрозрачная наляжет ночи тень
И сон, дневных трудов награда,
В то время для меня влачатся в тишине
Часы томительного бденья:
В бездействии ночном живей горят во мне
Змеи сердечной угрызенья;
Мечты кипят; в уме, подавленном тоской,
Теснится тяжких дум избыток;
Воспоминание безмолвно предо мной
Свой длинный развивает свиток;
И с отвращением читая жизнь мою,
Я трепещу и проклинаю,
И горько жалуюсь, и горько слезы лью,
Но строк печальных не смываю.

Vijf dizijnen uit: Délie
Maurice Scève[*]
(Vertaling Robert de Does)

15

Jij hebt volbracht dat deze veile tijd,
Verblind voor alle klaarheid van gedachten,
Zich inzet tegen winzucht en profijt
En zich wil stellen onder hoger machten:
Men vangt weer aan de deugden te betrachten,
Bespiegeling wordt boven nut gesteld.
Het gruwelijk monster dat de wereld kwelt
En onder pestilente stank doet lijden,
Zal jou, onder jouw voeten neergeveld,
Aanbidden als volmaaktste aller tijden.

xv

Toy seule as fait, que ce vil Siecle avare,
Et aveuglé de tout sain jugement,
Contre l'utile ardemment se prepare
Pour l'esbranler a meilleur changement:
Et plus ne hayt l'honneste estrangement,
Commençant jà a cherir la vertu.
Aussi par toy ce grand Monstre abatu,
Qui l'Univers de son odeur infecte,
T'adorera soubz tes piedz combatu,
Comme qui es entre toutes parfaicte.

* *Maurice Scève (1500? - 1560?) is zo goed als onbekend in ons taalgebied, zelfs bij leraren Frans, zodat ook hun leerlingen veelal onwetend zijn van het bestaan van 'een van de grootste Franse dichters' (Valéry Larbaud). Zijn meesterwerk* Délie *(1544), het eerste Franse canzoniere in navolging van Petrarca, is een bundel van 449 decasyllabaische dizijnen, verlucht met 50 gegraveerde emblemen die een visueel, en soms komisch commentaar geven op het dramatische avontuur van Scèves bitterzoete liefde voor een jonge vrouw die door litteratuurhistorici meestal wordt geïdentificieerd als de dichteres Pernette du Guillet. Het is één van die grote werken die niet alleen een samenvatting vormen van een verleden (hier dat van de rederijkerspoëzie en het petrarkisme) maar ook een opening bieden naar een toekomst (hier van de metaphysical poets via de symbolisten en Mallarmé naar een moderne dichter als Salah Stétié).*
Voor zover we weten hebben slechts twee nederlandstalige dichters zich ooit gewaagd aan vertalingen van een aantal dizijnen uit Délie: Hugues Pernat in Randstad 13 (1969) en Rein Bloem in een fraai artikel over Scève in De Gids 141 afl. 9/10 (1978).
In dit najaar zal in de serie Athaeneum - Polak & van Gennep verschijnen Maurice Scève, Honderd Dizijnen *vertaald door Robert de Does. De onderstaande vijf gedichten zijn niet in deze bundel opgenomen.*

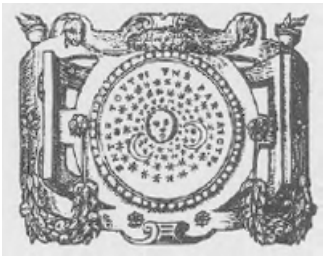

La Lune a deux croiscentz De maan met twee sikkels
Entre toutes une parfaicte Tussen vele één volmaakte

148

Zie, als de winter huivert in zijn woonst,
Hoe in het vale veld de bomen kalen;
En dan, als 't voorjaar schittert op zijn schoonst,
Hoe al hun knoppen, bloemen, vruchten stralen,
De bomen, struiken, planten, hagen pralen
Weer met hun kroezend groen in beemd en wei.
In jouw ijskoud en grimmig wintertij
Zal nooit mijn hoop zijn krullend blad ontsluiten;
En dan, bij de intree van het lentetij,
Zal in een trots april mijn jaar ontspruiten.

CXLVIII

Voy que l'Hyver tremblant en son sejour,
Aux champs tous nudz sont leurs arbres failliz.
Puis le Printemps ramenant le beau jour,
Leur sont bourgeons, fueilles, fleurs, fruictz sailliz:
Arbres, buissons, et hayes, et tailliz
Se crespent lors en leur gaye verdure.
Tant que sur moy le tien ingrat froit dure,
Mon espoir est denué de son herbe:
Puis retournant le doulx Ver sans froidure,
Mon An se frise en son Avril superbe.

163

Ik wil je danken voor je lief gebaar,
Waarvan ik tijd en plaats lang zal onthouden,
Toen, bevend, ik mijn last, ondraaglijk zwaar,
Voor jou niet langer kon verborgen houden;
Toen zag ik hoe mijn pijnen jou benauwden
Net als mijzelf, zij 't meer uit medeleven
Dan door die grote hartstocht mee te leven
Die mij, nu minder smartelijk, overmant;
Want door mij balsem voor mijn leed te geven
Aanvaardde jij mijn hart als offerpand.

CLXIII

De ce bien faiet te doibs je aumoins louer,
Duquel je note et le lieu, et la place,
Ou, tout tremblant, tu m'ouys desnouer
Ce mortel noud, qui le coeur m'entrelasse.
Je te vy lors, comme moy, estre lasse

De mon travail, plus par compassion,
Que pour sentir celle grand'passion,
Que j'ay encor, non toutesfoys si grande.
Car estaingnant mon alteration,
Tu me receus pour immolée offrande.

266

Ik zie mijn morgen in het oosten gloren,
De weemoed van mijn zwarte nacht vervaagt,
Niets kan mijn moede ogen meer bekoren
Dan 't eerste licht dat in mijn duister daagt.
Ik voel zijn warmte die de kou verjaagt
Waardoor mijn stervend hart reeds was bevangen.
Zie, ogen, zie de bron van je verlangen,
Zó lang verborgen en zó lang verwacht,
Geniet nu, als het hart en onbevangen,
Die klare dag na zulk een lange nacht!

CCLXVI

De mon cler jour je sens l'Aulbe approcher,
Fuyant la nuict de ma pensée obscure.
Son Crepuscule a ma veue est si cher,
Que d'aultre chose elle n'à ores cure.
Jà son venir a eschauffer procure
Le mortel froit, qui tout me congeloit.
  Voyez, mes yeulx, le bien que vous celoit
Sa longue absence en presence tournée:
Repaissez donc, comme le Coeur souloit,
Vous loing privez d'une telle journée.

366

Ik kan niet loochenen, niet licht althans,
Dat Liefde met haar alverterend vuur
Mijn leven heeft gevoed, te zwaar nochtans,
Gezien de pijn die ik door haar verduur.
Haar zachte vlammen, lieflijke tortuur,
Verwarmden 't hart zolang ze in mij bleven,
Maar werden zó hoog door haar opgedreven,
Dat vaak de vuurgloed uit het tochtgat slaat;
Zodat ik nu, uit angst ze lucht te geven,
In jou verhul wat ik in mij verraad.

CCCCXVI

Nier ne puis, au moins facilement,
  Qu'Amour de flamme estrangement diverse
Nourry ne m'aye, et difficilement,
Veu ceste cy, qui toute en moy converse.
  Car en premier sans point de controverse

D'un doulx feu lent le coeur m'atyedissoit
Pour m'allaicter ce pendant qu'il croissoit,
Hors du spirail, que souvent je luy ouvre.
Et or craingnant, qu'esventé il ne soit,
Je cele en toy ce, qu'en moy je descouvre.

Gedicht
Fjodor Tjoettsjev.
(Vertaling Werkgroep Slavistiek Leiden)

Hoe zwaar het stervensuur mag zijn -
Die onbegrijpelijke pijn
Van 's mensen laatste sidderingen, -
Toch moet de ziel nog meer doorstaan
Wanneer zij voelt verloren gaan
Haar dierbaarste herinneringen...

[Russisch]

Как ни тяжел последний час -
Та непонятная для нас
Истома смертного страданья, -
Но для души еще страшней
Следить, как вымирают в ней
Все лучшие воспоминанья...

Drie gedichten
Georg Trakl
(vertaling Jan Terpstra)

De profundis

Er is een stoppelveld waarop een zwarte regen valt.
Er is een bruine boom, die staat daar eenzaam.
Er is een sissende wind die om lege hutten waait.
Hoe treurig deze avond.

Voorbij het gehucht
Leest de zachtmoedige wees nog schaarse aren.
Haar ogen dwalen rond en goudglanzend in de schemering
En haar schoot verwacht de hemelse bruidegom.

Bij het naar huis gaan
Vonden herders het liefelijk lichaam
Vergaan tussen de doornstruiken.

De profundis

Es ist ein Stoppelfeld, in das ein schwarzer Regen fallt.
Es ist ein brauner Baum, der einsam dasteht.
Es ist ein Zischelwind, der leere Hutten umkreist.
Wie traurig dieser Abend.

Am Weiler vorbei
Sammelt die sanfte Waise noch sparliche Ahren ein.
Ihre Augen weiden rund und goldig in der Dammerung
Und ihr Schoss harrt des himmlischen Brautigams.

Bei der Heimkehr
Fanden Hirten den sussen Leib
Verwest im Dornenbusch.

[Nederlands]

Een schaduw ben ik ver van donkere dorpen.
Gods zwijgen
Dronk ik uit de bron in het woud.

Koud metaal raakt mijn voorhoofd.
Spinnen zoeken mijn hart.
Er is een licht dat uitdooft in mijn mond.

's Nachts kwam ik tot mezelf op een heideveld,
Bedekt met vuil en het stof der sterren.
In de hazelaars
Klonken weer kristallen engelen.

[Duits]

Ein Schatten bin ich ferne finsteren Dorfern.
Gottes Schweigen
Trank ich aus dem Brunnen des Hains.

Auf meine Stirne tritt kaltes Metall
Spinnen suchen mein Herz.
Es ist ein Licht, das in meinem Mund erloscht.

Nachts fand ich mich auf einer Heide,
Starrend von Unrat und Staub der Sterne.
Im Haselgebusch
Klangen wieder kristallne Engel.

Trompetten

Onder geknotte wilgen, waar bruine kinderen spelen
En bladeren dwarrelen, klinken trompetten. De huivering van een kerkhof.
Vaandels van scharlaken storten door de rouw van de ahorn,
Ruiters langs roggevelden, langs lege molens.

Of herders zingen 's nachts en herten treden
In de kring van hun vuren. De oeroude treurnis van het woud.
Dansers komen naar voren uit het zwart van een muur;
Vaandels van scharlaken, lachen, waanzin, trompetten.

Trompeten

Unter verschnittenen Weiden, wo braune Kinder spielen
Und Blatter treiben, tonen Trompeten. Ein Kirchhofsschauer.
Fahnen von Scharlach sturzen durch des Ahorns Trauer
Reiter entlang an Roggenfeldern, leeren Muhlen.

Oder Hirten singen nachts und Hirsche treten
In den Kreis ihrer Feuer, des Hains uralte Trauer,
Tanzende heben sich von einer schwarzen Mauer;
Fahnen von Scharlach, Lachen, Wahnsinn, Trompeten.

Zomer

's Avonds zwijgt de klaagroep
van de koekoek in het bos.
Dieper buigt zich het koren,
de rode papaver.

Zwart onweer dreigt
boven de heuvel.
Het oude lied van de krekel
verstomt in het veld.

Roerloos hangen de bladeren
van de kastanje.
Op de wenteltrap
ruist je gewaad.

Stil schijnt de kaars
in de donkere kamer.
Een zilveren hand
heeft hem gedoofd.

Windstilte. Nacht zonder sterren.

Sommer

Am Abend schweigt die Klage
Des Kuckucks im Wald.
Tiefer neigt sich das Korn,
Der rote Mohn.

Schwarzes Gewitter droht
Uber dem Hugel.
Das alte Lied der Grille
Erstirbt im Feld.

Nimmer regt sich das Laub
Der Kastanie.
Auf der Wendeltreppe
Rauscht dein Kleid.

Stille leuchtet die Kerze
Im dunklen Zimmer;
Eine silberne Hand
Loschte sie aus;

Windstille, sternlose Nacht.

Twaalf gedichten
*Marina Tsvetajeva**
(Vertaling Margriet Berg, Marko Fondse, Anne Stoffel, Marja Wiebes)

Katten

Voor Maks Volosjin

Ze komen naar je toe zodra
Geen pijn te zien is in je ogen.
Maar zien ze pijn - ze zijn gevlogen:
Het kattehart kent geen gena!

't Is dwaas, niet waar poëet, dat wij
Huisdieren van ze willen maken.
Ze vluchten voor de slaafse taken:
Voor 't kattehart geen slavernij!

Hoe je ze koestert en verwent,
Hoe je je best doet ze te lokken,
Voor je het weet zijn ze vertrokken:
Daar 't kattehart geen liefde kent!

1911
(MB & MW)

Кошки

Максу Волошину

Они приходят к нам, когда
У нас в глазах не видно боли.
Но боль пришла - их нету боле:
В кошачьем сердце нет стыда!

Смешно, не правда ли, поэт,
Их обучать домашней роли.
Они бегут от рабской доли:
В кошачьем сердце рабства нет.

Как ни мани, как ни зови,
Как ни балуй в уютной холе,
Единый миг - они на воле:
В кошачьем сердце нет любви!

* *Net als in het zomernummer aan 1993 zijn de gedichten in chronologische volgorde afgedrukt met daaronder telkens de initialen van de betreffende vertaler(s). Binnenkort verschijnt bij uitgeverij G.A. van Oorschot een tweetalige bundel met poëzie van Tsvetajeva.*

Aan grootmoeder

Streng en langwerpig het smalle ovaal,
Zwart de japon met de slippen...
Grootmoe, zo jong nog! Wie kuste eenmaal
Deze hooghartige lippen?

Handen die ooit in een zaal van 't paleis
Een wals van Chopin lieten horen...
En een gezichtje, bevroren als ijs,
Lokken, gekruld langs de oren.

Rechtstreeks de donkere blik die gebiedt,
Waarin verweer staat te lezen.
Jeugdige vrouwen, die kijken zo niet,
Grootmoeder, wie mag u wezen?

Hoevele mogelijkheden nam gij,
Poolse van net twintig jaren, -
Hoeveel onmogelijkheden daarbij
Mee in de schoot van de aarde!

Schuldloos de dag en de avondwind koel,
Donkere sterren vervagen.
Grootmoe, dit wreed en opstandig gevoel,
Komt dat van u, mag ik vragen?

4 september 1914
(MB & MW)

Бабушке

Продолговатый и твердый овал,
Черного платья раструбы...
Юная бабушка! Кто целовал
Ваши надменные губы?

Руки, которые в залах дворца
Вальсы Шопена играли...
По сторонам ледяного лица
Локоны, в виде спирали.

Темный, прямой и взыскательный взгляд.
Взгляд, к обороне готовый.
Юные женщины так не глядят.
Юная бабушка, кто вы?

Сколько возможностей вы унесли,
И невозможностей - сколько? -
В ненасытимую прорву земли,
Двадцатилетняя полька!

День был невинен, и ветер был свеж.

Темные звезды погасли.
- Бабушка! - Этот жестокий мятеж
В сердце моем - не от вас ли?..

[3]

Die zigeunerdrang om te scheiden!
Een ontmoeting - en snel weer weg!
'k Laat mijn hoofd in mijn handen glijden,
En kijk in de nacht, en zeg:

Geen mens die begrijpt bij het lezen
Van brieven van mij en jou,
Hoe trouw'loos we zijn, dus in wezen -
Hoe zeer aan ons zelf getrouw.

oktober 1915
(MB & MW)

[Russisch]

Цыганская страсть разлуки!
Чуть встретишь - уж рвешься прочь.
Я лоб уронила в руки
И думаю, глядя в ночь:

Никто, в наших письмах роясь,
Не понял до глубины,
Как мы вероломны, то есть -
Как сами себе верны.

Gedicht aan Blok

Jouw naam is een vogeltje in de hand,
Een ijsklontje dat op de lippen brandt,
Een enkele slag van de tong, dat's al.
Jouw naam, slechts vier lettertjes in getal.
Een bal die gevangen wordt van de grond,
Een zilveren belletje in de mond.

Een steentje gegooid in een stille beek,
Klinkt spattend alsof ik jouw naam uitspreek,
Geklikklak van hoeven voorbij het raam
Scandeert in het nachtelijk uur jouw naam.
De klik van de trekker op mij gericht,
Spreekt helder jouw naam uit bij mijn gezicht.

Jouw naam - ach, het hoeft toch ook geen betoog!
Jouw naam is een strelende kus op 't oog,
Op roerloze oogleden, teer en fris.
Jouw naam die een kus op het sneeuwdek is.
Als sprankelend bronwater, ijzig blauw.
Hoe diep is de slaap met die naam van jou.

15 april 1916
(MB & MW)

Стихи к Блоку

Имя твое - птица в руке,
Имя твое - льдинка на языке,
Одно-единственное движенье губ.
Имя твое - пять букв.
Мячик, пойманный на лету,
Серебряный бубенец во рту.

Камень, кинутый в тихий пруд,
Всхлипнет так, как тебя зовут.
В легком щелканье ночных копыт
Громкое имя твое гремит.
И назовет его нам в висок
Звонко щелкающий курок.

Имя твое, - ах, нельзя! -
Имя твое - поцелуй в глаза,
В нежную стужу недвижных век.
Имя твое - поцелуй в снег.
Ключевой, ледяной, голубой, голубой глоток.
С именем твоим - сон глубок

Insomnia 8

Zwart als pupillen, zwart als licht verslindende
Ogen - ik houd van je, alziende nacht.

Geef mij een stem dat ik jou mag bezingen, die
Moeder van liederen bent, die de winden ment.

Als ik je roep en je lof zing, ben ik niet meer dan een
Schelp die van binnen het ruisen der zee nog bewaart.

Nacht! Ik heb mensen genoeg in de ogen gekeken!
Wil mij verzengen, jij zwarte zon - o, nacht!

9 augustus 1916
(AS)

[Russisch]

Черная как зрачок, как зрачок сосущая
Свет - люблю тебя, зоркая ночь.

Голосу дай мне воспеть тебя, о праматерь
Песен, в чьей длани узда четырех ветров.

Клича тебя, славословя тебя - я только
Раковина, где еще не умолк океан.

Ночь! я уже нагляделась в зрачки человека!
Испепели меня, черное солнце - ночь!

[6]

Ik zie weer die novembernacht, de straat.
Regen en mist. Jouw tedere gelaat
Onzeker - door lantarenlicht beschenen,
Net als bij Dickens - haast in mist verdwenen,
Waardoor mijn hart in huiver overslaat,
Als door de winterzee... Jouw tedere gelaat.

[Russisch]

Я помню ночь на склоне Ноября.
Туман и дождь. При свете фонаря
Ваш нежный лик - сомнительный и странный,
По-диккенсовски - тусклый и туманный

Знобящий грудь, как зимние моря...
- Ваш нежный лик при свете фонаря.

[Nederlands]

Terwijl de wind woei en de trap zich wond,
Liet ik geen oog af van jouw zachte mond,
Mijn vingers in verstrengeling gebogen,
Ik, kleine Muze die, een lach in d' ogen,
Onschuldig - als het laatste uur - daar stond...
Terwijl de wind woei en de trap zich wond...

Onder vermoeide oogleden vandaan
Stromen onzekere verlangens aan.
Je blik beroert mijn mond, blijft even hangen...
Zo lokt een serafijn, beschermd, gevangen
Door zijn gewijde kleed, de wereld aan -
Onder vermoeide oogleden vandaan.

Vandaag diezelfde regen, weer zo'n nacht,
Net als bij Dickens, waar geen hulp ons wacht.
Het kolken van de buizen is te horen.
De wenteltrap... Jouw lippen als tevoren...
Diezelfde stappen, haastig en gejacht -
Net als bij Dickens, voortgaand in de nacht.

2 november 1918
(MB & MW)

[Russisch]

И ветер дул, и лестница вилась...
От Ваших губ не отрывая глаз,
Полусмеясь, свивая пальцы в узел,
Стояла я, как маленькая Муза,
Невинная -как самый поздний час...
И ветер дул и лестница вилась.

А на меня из-под усталых вежд
Струился сонм сомнительных надежд.
- Затронув губы, взор змеился мимо... -
Так серафим, томимый и хранимый
Таинственною святостью одежд,
Прельщает Мир - из-под усталых вежд.

Сегодня снова диккенсова ночь,
И тоже дождь, и так же не помочь
Ни мне, ни Вам, - и так же хлещут трубы,
И лестница летит... И те же губы...
И тот же шаг, уже спешащий прочь -
Туда - куда-то - в диккенсову ночь.

[7]

Weinig en veel, het is beide.
Evenzeer helder als grauw.
Zij, die aan ontrouw zich wijdde,
Werd in een avond getrouw.

Zij, als een non zo bescheiden,
- Ogen gericht naar benee. -
Zij, die zich nimmer liet leiden,
Werd in een avond gedwee.

eind december 1918 / begin januari 1919 (MB & MW)

[Russisch]

Это и много и мало.
Это и просто и темно.
Та, что была вероломной,
За́ вечер - верная стала.

Белой монашкою скромной,
- Парой опущенных глаз. -
Та, что была неуемной,
За́ вечер вдруг унялась.

[8]

Mijn zolderpaleis is een waar paradijs!
Hier is 't, waar die berg manuscripten verrijst...
Kom binnen, trap niet in het water.
Kijk, daar zit het dak vol met gaten.

Neem plaats op die koffer en zie nu eens aan
Hoe Brussels die spin hier te werk is gegaan.
Geloof ze maar niet, die beweren
Dat vrouwen geen kantwerk begeren!

Wel, wonderen kent onze zolder volop:
Hier zoeken ons duivels en engelen op
En hij, die het hoogst is verheven.
Van hemel naar dak - 't is maar even!

Mijn dochters - twee zolderprinsesjes in stijl -
Gaan u, mèt mijn vrolijke muze - terwijl
Ik 'n luchtig diner zal bereiden -
Door heel mijn imperium leiden.

[Russisch]

Чердачный дворец мой, дворцовый чердак!
Взойдите. Гора рукописных бумаг...
Так. - Руку! - Держите направо, -
Здесь лужа от крыши дырявой.

Теперь полюбуйтесь, воссев на сундук,
Какую мне Фландрию вывел паук.
Не слушайте толков досужих,
Что женщина - может без кружев!

Ну-с, перечень наших чердачных чудес:
Здесь нас посещают и ангел, и бес,
И тот, кто обоих превыше.
Недолго ведь с неба - на крышу!

Вам дети мои - два чердачных царька,
С веселою музой моею, - пока
Вам призрачный ужин согрею, -
Покажут мою эмпирею.

[Nederlands]

‘Maar als u geen hout meer hebt voor uw fornuis?’
Een dichter heeft altijd een voorraad in huis
Van woorden, die vuur evenaren.
Ons dreigen dit jaar geen gevaren...

Vanouds eten dichters toch enkel droog brood;
Wij hebben geen boodschap aan Moskou in 't rood!
Kijk, ver boven al die gebouwen,
Daar ziet u ons Moskou - het blauwe!

En wordt het gebrek zelfs de dichter funest
In Moskous jaar negentien, jaar van de pest:
Wij hoeven geen brood, nog geen zemel!
Ons dak is toch vlak bij de hemel.

eind 1919
(AS)

[Russisch]

- А что с Вами будет, как выйдут дрова?
Дрова? Но на то у поэта - слова
Всегда - огневые - в запасе!
Нам нынешный год не опасен...

От века поэтовы корки черствы,
И дела нам нету до красной Москвы!
Глядите: от края - до края -
Вот наша Москва - голубая!

А если уж слишком поэта доймет
Московский, чумной, девятнадцатый год, -
Что ж, мы проживем и без хлеба!
Недолго ведь с крыши - на небо.

[9]

Je schat mijn vluchtigheid gering
En wilt daaraan geen woord verspillen.
Jij bent een monument. Ik zing.
Jij staat. Ik vlieg en volg mijn grillen.

Ik weet - voor 't oog der Eeuwigheid
Heeft ook de teerste mei geen gelding.
Maar maak een vogel geen verwijt
Dat hem een lichte wet gesteld is.

16 mei 1920
(MF)

[Russisch]

На бренность бедную мою
Взираешь, слов не расточая.
Ты - каменный, а я пою,
Ты - памятник, а я летаю.

Я знаю, что нежнейший май
Пред оком Вечности - ничтожен.
Но птица я - и не пеняй,
Что легкий мне закон положен.

[10]

Er zijn er uit leem en er zijn er uit steen en
Ik zelf ben geschitter van zilver!
Mijn naam is Marina, de wisseling mijn wezen,
Ik ben zeeschuim, het grillige zilte.

Voor hen die uit leem zijn, voor hen die uit vlees zijn
De grafzerken en sarkofagen!
Mijn doopvont de zee, word ik - net maar verrezen -
Steevast weer uit-enen geslagen!

Mijn eigengereidheid breekt dwars alle harten
En netten door, niet te bedwingen.
Uit mij - zie mijn krullen die elk gezag tarten -
Valt geen zout der aarde te winnen.

Steeds weer op 't graniet van uw knieën verbrijzeld,
Herrijs ik als golf weer tot leven!
Lang leve het luimige schuimende blije,
Het schuimen der zee hoogverheven!

23 mei 1920
(MF)

[Russisch]

Кто создан из камня, кто создан из глины, -
А я серебрюсь и сверкаю!
Мне дело - измена, мне имя - Марина,
Я - бренная пена морская.

Кто создан из глины, кто создан из плоти -
Тем гроб и надгробные плиты...
- В купели морской крещена - и в полете
Своем - непрестанно разбита!

Сквозь каждое сердце, сквозь каждые сети
Пробьется мое своеволье.
Меня - видишь кудри беспутные эти? -
Земною не сделаешь солью.

Дробясь о гранитные ваши колена,
Я с каждой волной воскресаю!
Да здравствует пена - веселая пена -
Высокая пена морская

[11]

O liefde! Liefde! In 't graf, in 's levens krampen,
Verleid, verward, steeds waakzaam, weer 'k mij fel.
Beminde! Noch in grafsneeuw, noch in dampen
Van wolkensneeuw zeg ik je ooit vaarwel.

Ik kreeg mijn vleugels toch om op te veren
En niet opdat ik 't hart met lasten rem,
Of om de vege voorstad te vermeren
Met vale larven zonder oog of stem.

Nee, vrij de handen! Met één slag bevrijd ik
- Dood - uit uw windselen mijn fier postuur.
En rond mij, in de duizend mijlen wijdte,
Smelt weg de sneeuw en staat het bos in vuur.

En moet het graf mij eenmaal toch verslinden
- De schouders, vleugels, knieën saamgeperst -
Dan slechts opdat ik, lachend om ontbinding,
Tot roos ontbloei - of op zal staan als vers!

28 november 1920
(MF)

[Russisch]

Любовь! Любовь! И в судорогах, и в гробе
Насторожусь - прельщусь - смущусь - рванусь.
О милая! - Ни в гробовом сугробе,
Ни в облачном с тобою не прощусь.

И не на то мне пара крыл прекрасных
Дана, чтоб на сердце держать пуды,
Спеленутых, безглазых и безгласных
Я не умножу жалкой слободы.

Нет, выпростаю руки! - Стан упругий
Единым взмахом из твоих пелен
- Смерть - выбью! Верст на тысячу в округе
Растоплены снега и лес спален.

И если всё ж - плеча, крыла, колена
Сжав - на погост дала себя увесть, -
То лишь затем, чтобы смеясь над тленом,
Стихом восстать - иль розаном расцвесть!

Verstolen...

Is dan misschien de beste zege
Op tijd en zwaartekracht nog deze:
Er zonder spoor doorheen bewegen,
Zo, dat geen schaduw staat te lezen

Op wanden...
Weigerenderhand
Nemen? Zich uit de spiegels kruisen?
Verstolen 't bergmassief besluipen,
Als Lermontov 't Kaukasisch land.

Is dan misschien het mooist genot
Met vingers van een Bach de echo
Van orgelzang *niet* vast te leggen?
Vergaan, geen urn met overschot

Nalaten...
Nemen bij bedrog?
Zich uit de breedtegraden schrijven? -
Verstolen door de tijd heen glijden,
Gelijk een scheepje zonder zog...

14 mei 1923
(AS)

Прокрасться...

А может, лучшая победа
Над временем и тяготеньем -
Пройти, чтоб не оставить следа,
Пройти, чтоб не оставить тени

Настенах...
Может быть - отказом
Взять? Вычеркнуться из зеркал?
Так: Лермонтовым по Кавказу
Прокрасться, не встревожив скал.

А может - лучшая потеха
Перстом Себастиана Баха
Органного не тронуть эха?
Распасться, не оставив праха

На урну...
Может быть - обманом
Взять? Выписаться из широт?
Так: временем как океаном
Прокрасться, не встревожив вод...

[De Tweede Ronde 1994, nummer 3]

Voorwoord

Dit Winternummer bevat *Nederlands proza* van drie beproefde medewerkers (Arnon Grunberg, Frans Pointl, Hendrik van Teylingen) en een bepaald indringend debuut, het verhaal ‘Poep’ van Manon Uphoff. *Nederlandse poëzie* is er van Catharina Blaauwendraad, Eric Coenen, Job Degenaar, Juliën Holtrigter, Jan Kostwinder, Johanna Kruit, Jean Pierre Rawie, Bas Rompa, Thom Schrijer (een debuut), Victor Vroomkoning, Duco van Weerlee, Rina van der Wel, Staf de Wilde en Klaas de Wit. De tijdschriftkritiek laat zich zelden gunstig uit over Nederlandse poëzie in De Tweede Ronde, maar poëzie die toegankelijk, bondig en beeldend is, en in bepaalde gevallen rijmt, hoort niet te worden beschouwd als irrelevant, zomin als onbekende teksten van o.m. Beethoven, Heine en Tolstoj (in het Muzieknummer) een recensent zouden moeten doen denken aan de lucht van motteballen.

Light Verse is in dit nummer weinig omvangrijk, met bijdragen van Frits Criens, Kees van den Heuvel, Drs. P en Jan Vanhaelen; Gé van den Bovenkamp debuteert in deze rubriek.

De sectie *Foto's* (Beelden van Portugal, van de Nederlandse Portugees José Melo) markeert de overgang naar het vertaalde gedeelte, samen met *Essay*, waarin behalve een historische beschouwing over de Fado, van Rentes de Carvalho, een overzichtsartikel over de Portugese letteren in de twintigste eeuw te vinden is, van de hand van de beide gastredacteuren voor dit nummer, Harrie Lemmens en Piet Janssen, die samen al het Portugese materiaal hebben vertaald. In *Vertaald proza* werk van zeven auteurs van wie vooral Direitinho, Paixão en Sá-Carneiro opvallen, in *Vertaalde poëzie* acht dichters onder wie Pessoa, met zijn ‘Triomfode’, en José Almada Negreiros, met zijn ‘Ode aan Fernando Pessoa’. Dit keer zijn de bi(bli)ografische noten ondergebracht in het overzichtsartikel.

Redactie

Nederlands proza

Jola de danseres
Arnon Grunberg

Ze heette Jola. Ze was danseres en ze had een gele kever en een zoon die net zo oud was als ik. Haar man studeerde theologie en haar minnaar verkocht rozen, en met zijn tweeën hadden ze die auto voor haar betaald. Haar man wist van de rozenverkoper, maar de rozenverkoper niet van haar man. De rozenverkoper noemde zich Sem en hij kwam vroeg in de ochtend als hij klaar was met zijn werk. Hij droeg altijd een groene hoed en basketbalschoenen en hij had een oude zwarte fiets waarop hij reed alsof het een kostbaar paard was. Hij lachte, wat je ook tegen hem zei, hij lachte en zei nooit iets terug. Soms pakte hij een spel kaarten uit zijn jaszak. ‘Neem kaart,’ zei hij. Dan moest je een kaart nemen en haar goed bekijken en haar dan terug doen in het spel, zodat hij kon zeggen: ‘Was het harten acht?’ En je knikte: ‘Ja, het was harten acht.’ Als hij eenmaal begonnen was met zijn kaarten dan hield hij niet meer op. Dan bleef hij je achtervolgen tot je hem al je kleine geld uit je binnenzak had gegeven. Als de rozen niet goed liepen maakte hij cafés schoon, maar hij hield van de kaarten. Dat kon je zien aan de manier waarop hij ze vasthield en hoe hij ze razendsnel, bijna onzichtbaar, streelde. Jola zei dat hij vroeger voor geld had gespeeld. Dat hij bij de beste spelers hoorde die in Europa rondliepen. Dat hij twee maanden achter elkaar had gewonnen en dat hij toen overmoedig was geworden en in vijf dagen alles had verloren. Hij zelf zei niets. Als je hem iets vroeg zei hij: ‘Neem kaart.’ En hij liet je nieuwe trucs zien die heel erg knap waren, maar toch niemand konden imponeren. Misschien kwam dat door zijn gestalte of zijn hoed of de sigaren die uitgedoofd in zijn mond hingen.

Jola's man heette Sytse. Ze waren achttien jaar getrouwd en achttien jaar was hij bezig een goede katholiek te worden. Toen hun zoon twee was zei Sytse dat hij niet meer met zijn vrouw onder één dak kon leven. Hij huurde een kamer bij een blinde dame in de Valeriusstraat voor wie hij boodschappen deed en de belastingformulieren invulde. Dat deed hij ook nog voor andere mensen om in leven te blijven. Een keer per maand zocht hij zijn vrouw en zijn zoon op en hij informeerde of ze nog wat nodig had-

den. Terwijl hij in zijn eigen stoel zat en uit zijn eigen kopjes dronk keek hij volgens Jola bij die gelegenheid altijd alsof hij een priester was. Hij droeg een bril en hij was lang en de paar keer dat ik hem heb gezien deed hij mij niet denken aan een priester, maar aan monsieur Hulot. Jola kwam uit Warschau. Haar vader verkocht paraplu's en snuisterijen die mannen voor hun vrouwen kopen als ze nog niet getrouwd zijn. Over haar moeder heeft ze nooit iets anders verteld dan dat ze doodging. En dat ze die dag nog een kilo tomaten voor haar had gekocht. Hoe verder haar moeder aftakelde hoe groter haar liefde voor tomaten werd. Tomaten waren in die tijd blijkbaar bijzonder zeldzaam in Warschau en toen ze ze eindelijk vond was het al te laat. Sytse was naar Warschau gegaan, omdat hij de Polen bewonderde om hun kerk en hij dacht dat het voor zijn studie noodzakelijk was dat hij Pools kon spreken. Hij kwam in de zomer en een paar maanden later kocht hij in de winkel van Jola's vader een paraplu en een tweedehands regenjas die eigenlijk niet voor de verkoop bestemd was. Nadat de koop was gesloten kwamen ze in gesprek over de kerk en over Polen. Toen Jola die avond thuiskwam zei haar vader: ‘We hebben een gast. Hij zit al in de woonkamer. Vertel niet dat je op de dansacademie zit, vertel ook niets over je broer, en spreek ook maar niet over je moeder.’ De broer van Jola werkte in de haven van Gdansk en hij was al een paar keer opgepakt wegens openbare dronkenschap, en de moeder van Jola was dood, en het waren niet alleen de buren die zeiden dat ze gestorven was van verdriet. Het waren haar familieleden die zeiden dat ook zij de dood hadden verkozen boven zo'n man als de vader van Jola.

Ze aten die avond duifjes, zoals bijna elke avond. Duifjes, dat zijn opgerolde koolbladeren gevuld met gehakt. Sytse zei niet veel, Jola zei niets, daarom praatte haar vader, zo veel en zo opgewonden dat hij niet merkte dat er etensresten in zijn snor achterbleven. Ook als hij zweeg, wat hij meestal deed, merkte hij dat niet. Op het eind van de avond, toen ze allemaal een glaasje wodka dronken, prees Sytse het eten, en hij prees de vader om zijn mooie dochter, en de Polen om hun mooie kerk, en Jola om haar mooie haar. Toen haalde de vader de beste fles wodka te voorschijn die hij in huis had en hij zei dat de communisten en God ervoor zorgden dat het altijd regende in Warschau. Daarom moest iedereen erg lachen behalve Jola, die hem dit al honderd keer had horen zeggen, en die wist dat hij dit zou blijven zeggen zolang hij leefde.

Ze zei: ‘Papa, je snor.’ ‘Wat,’ zei hij geïrriteerd, want hij was iemand die er niet van hield onderbroken te worden wanneer hij praatte. ‘Je snor,’ zei ze, ‘er zit nog wat van de duifjes in je snor.’ Haar vader veegde zijn snor schoon en zei dat een dochter iets moois was, maar dat een zoon ook prachtig is, en dat hij een zoon miste zoals een boer zijn land. Hij zweeg over de broer van Jola wiens enige levensteken telegrammen waren waarin hij om geld vroeg. Op het eind van de avond zei hij: ‘Mijn dochter wil danseres worden. Maar, mijn God, als ik denk aan de stommiteiten die ik heb uitgehaald toen ik jong was.’ Zachtjes voegde hij eraan toe: ‘Ik had vijf zusters. Uiteindelijk zijn ze allemaal moeder geworden en een goeie vrouw voor hun man. Vraag me niet hoe, maar ze zijn moeder geworden en ze hebben hun dwaasheden vergeten.’

Twee maanden later trouwde Jola met Sytse. Drie maanden later vertrokken ze naar Nederland. Ze nam haar kleren mee en het ingelijste diploma van de dansacademie. Ze gingen op een zolder wonen in de Jordaan en daar baarde ze ook een kind. Sytse studeerde en 's avonds vulde hij belastingformulieren van anderen in en Jola gaf les aan studenten en oudere heren die wat aan hun lichaam wilden doen. Ze was mooi en mensen die het konden weten zeiden dat ze veel talent had. Dit vertelde Jola me op de zondagmiddagen dat ik op haar zolder zat en zij net was opgestaan en ze me zou gaan leren bewegen zoals een man zich beweegt. Ik heb een foto van haar uit de tijd dat ze net in Amsterdam was. Ik weet niet waarom ze haar aan mij heeft gegeven, ik heb dat ook nooit gevraagd. Ze staat op een rondvaartboot en heeft een kind in haar armen. Ze heeft lange haren. Haar zoon was zeven maanden oud toen ze de eerste nacht niet thuiskwam. Sytse zag onverstoorbaarheid als een deugd, daarom zei hij niets toen ze de volgende ochtend voor de deur stond. Hij was op weg naar de kerk, want het was zondag. Toen ze bovenkwam zag ze dat het speelgoed van haar zoon verbrijzeld was. Op nachten dat ze niet thuiskwam werden haar parfumflessen kapotgetrapt en haar panty's opengeknipt. Zo kwam het dat ze de gewoonte kreeg al haar belangrijke en breekbare dingen mee te nemen in een grote tas die langzamerhand op een huis begon te lijken, ja zelfs naar een huis begon te ruiken. Behalve van onverstoorbaarheid hield Sytse nog meer van stilte. In haar afwezigheid trapte hij alles behalve de meubelen kapot. Maar zelfs dat, zo stel ik me voor, deed hij niet in grote woede, eerder als een arbeider die zijn werk met lichte tegenzin

maar met grote precisie uitvoert. Sytse verliet haar op tweede paasdag. Hij nam een kleine koffer mee en nog diezelfde nacht vond hij een kamer bij de blinde mevrouw die hij vertelde dat hij ongehuwd was en voor de rest van zijn leven van plan was ongehuwd te blijven. ‘Van verlaten was geen sprake,’ vertelde Jola, ‘hij ging bij me weg, zoals je iemand uitlaat die te lang is gebleven.’ Nu Sytse niet meer bij haar woonde kwam ze nog minder vaak thuis, want ze hield niet van lege huizen, ze hield eigenlijk helemaal niet van huizen. Haar zoon nam ze mee naar de dansstudio en in de cafés was hij een soort mascotte die van schouder tot schouder ging, en toen hij wat ouder was er op uit werd gestuurd om kwartjes in de jukebox te gooien.

Naast Jola woonde een loodgieter met een zoon en vier racefietsen en naast de loodgieter woonde een vrouw die uit Krakow kwam. Ze heette Ewa en van haar ouders wist ze alleen de achternaam. Ze maakte beelden van klei. Jola ging vaak langs bij Ewa om te telefoneren als haar eigen telefoon was afgesloten, en om te eten als haar koelkast leeg was, en om Pools te kunnen spreken als ze een kater had. Ewa was altijd blij met Jola's bezoek. Iemand die hele dagen en nachten alleen is kwelt zich niet door te zoeken naar de oorzaak van het plotselinge bezoek. Op een dag in de lente vroeg Jola aan Ewa of ze even op haar zoon wilde passen, zodat ze boodschappen kon doen. Twee weken later kwam ze terug. Ze vertelde dat ze in New York was geweest en dat heren haar hadden getrakteerd op bontmantels zoals ze hier kinderen trakteren op zuurtjes. Ewa geloofde toen al niets van haar verhalen. Niet omdat ze zo onwaarschijnlijk waren, maar omdat voor sommige mensen liegen een levensbehoefte is. Het is bijna misdadig hun leugens te willen ontrafelen. Alsof je het spinneweb van een spin vernielt. Bovendien is het heel moeilijk, want ze zijn geraffineerde leugenaars die nooit zullen toegeven dat ze gelogen hebben. Alleen maar nieuwe leugens zullen bedenken om hun oude te dekken. Vanaf die keer bleef Jola's zoon steeds vaker bij Ewa. Toen hij leerde praten ging hij haar tante noemen, en zelfs als hij niet bij haar bleef slapen kookte Ewa voor hem en aten ze samen. Hij was de nieuwste en jongste man in haar leven. De drie die ze voor hem had gehad waren dood of opgeborgen in een gekkengesticht.

Jola leerde ik kennen op de dag dat ik mij aanmeldde voor haar danscursus. Alleen mijn gebrekkige motoriek stond mijn carrière als acteur in de weg. Een danscursus zou dit probleem in korte tijd

verhelpen, hadden mensen mij gezegd. Ik had geen balletpak, maar mocht ook in een gymbroek en een t-shirt meedoen. Vanaf het eerste moment boezemde Jola mij ontzag in met haar strak achterovergekamde korte witte haar en haar rode balletpak en de felheid waarmee ze al de eerste les mijn voet beetpakte en in mijn oor fluisterde: 'Je hebt sterke benen, maar een bijzonder zwakke rug.' Met de andere cursisten had ik geen contact. Mensen in het algemeen vond ik eng, en dansende mensen vond ik al helemaal niet te vertrouwen. Alleen Jola nam me na afloop mee naar de cafés waar ze tientjes van me leende en in mijn oor fluisterde: 'Ik weet dat jij ook geen geld hebt.' Aan haar accent was ik snel gewend, alleen haar plotselinge aanrakingen konden me nog steeds verrassen. Wat me ergerde, want ik was een acteur en die lieten zich niet van hun stuk brengen door de handen van een danseres, waar die handen ook naar toe gingen. Vaak moest ik midden in de nacht in het café de wals laten zien die ze me die avond had geleerd. Dat deed ik dan. Er waren weinig dingen die ik in die tijd niet voor haar zou hebben gedaan. Op een avond had ze tegen me gezegd: 'Zo met die vieze brilleglazen ben je sexy.' Als iemand op deze wereld me iets kon leren over vrouwen dan was Jola het, wist ik vanaf dat moment. Ik vertelde haar dat ik acteur wilde worden en toen begon ze me ook spraaklessen en extra bewegingsoefeningen te geven bij haar thuis op de zolder op zondagmiddag. Eerst moest ik dan bij de avondwinkel sigaretten voor haar kopen. Daarna zette ik koffie, en zij vertelde verhalen waarvan ik meestal maar de helft begreep, omdat ze nergens begonnen en nergens ophielden en doorspekt waren met Poolse woorden. Door haar verhalen maakte ik kennis met al haar minnaars die ik al na twee zondagen niet meer uit elkaar kon halen. Ook Sem leerde ik kennen op haar zolder. Hij kwam boven met zijn fiets en een plastic tas vol rozen. Hij groette mij alsof ik daar al jaren kwam en ging op de bank liggen en viel in slaap. 'Mijn fiancé,' zei Jola. Ze zei het zacht en geheimzinnig. 'Aha,' zei ik en keek naar de man die daar sliep met zijn hoed op zijn gezicht.

Jola had danseres kunnen worden bij het Nationale Ballet. Ze had het contract zelfs al getekend, maar op de dag dat ze moest verschijnen voor de repetities ging ze naar Polen en kwam pas twee maanden later terug. Dit verbaasde me niets. Het was moeilijk met haar afspraken te maken. Het was haar specialiteit om weg te blijven op plaatsen waar ze eigenlijk zou moeten zijn. Het rook

op haar zolder naar oud parfum, maar een heel enkele keer ook naar vis. Dan moest ik voor haar gaan zoeken waar die lucht vandaan kwam. Meestal vond ik dan in een afwasteiltje een hoop garnalen die een week geleden gekookt hadden moeten worden, maar om onverklaarbare redenen nooit gekookt waren. Ik liet ze aan Jola zien. ‘Ach,’ zei ze, ‘dat was die avond.’ Dan begon er een verhaal dat een uur later en twintig jaar geleden in een stille straat in Warschau ophield. Ik weet niet of Jola mannen verzamelde. Ik bedoel dat ik niet weet of ze dat expres deed, of het een besluit van haar was. Maar als al haar ex-minnaars haar zouden opzoeken zou het huis te klein zijn. Zelfs vier huizen bij elkaar zouden dan te klein zijn. Haar passie kwam pas tot leven laat in de avond. 's Ochtends en 's middags was ze kil en humeurig en ze klaagde over geld en de banken die haar geen cheques meer wilden geven. Een stapel cheques en een kleine persoonlijke lening waren het laatste dat ontbrak aan haar geluk, vertelde ze me een keer. Ze was geobsedeerd door geld in het algemeen en persoonlijke leningen in het bijzonder. Maar er was geen bank in Nederland te vinden die haar zelfs maar een stuiver wilde lenen. 's Nachts heb ik haar wel eens zien dansen op tafels, ook kneep ze wel eens wildvreemde mannen in hun kruis. Sommigen hadden baarden, anderen waren kaal en droegen kettingen. Soms waren ze stokoud, dan weer zaten ze nog op de middelbare school. Er viel geen lijn in te ontdekken. Als er niemand anders was kneep ze mij in mijn kruis. Natuurlijk moest ik wennen aan haar gedrag. Maar ik bewonderde haar, dus had ik me aan ieder gedrag van haar gewend.

De vijfde zondag dat ik bij haar kwam leerde ik Ewa kennen, en de loodgieter en de hond van Ewa die Tromka heette, wat geloof ik Pools is voor trompet. Vanaf die tijd brachten we soms de avond met zijn vieren door in het atelier van Ewa. De vrouwen instrueerden me hoe ik acteur moest worden, en hoe ik meisjes moest benaderen en hoe ik me moest kleden. Of beter gezegd, ze vertelden me dat ik andere kleren moest kopen. Dat de broeken die ik nu droeg om mijn magere billen hingen als een doodskleed om een lijk. Dan kocht ik de volgende dag een nieuwe broek, al moest ik mijn vader ervoor bestelen. Ze vertelden me dat ik mijn haar moest laten groeien en dat ik niet zo uitgezakt moest staan alsof ik een opa was van tachtig. Ze vertelden me dat ik naar het buitenland moest, dat ik wat van de wereld moest zien en contact moest zoeken met mijn leeftijdsgenoten in plaats van rond te hangen bij

twee oude Poolse vrouwen. De loodgieter vertelde dat er mensen waren die het vreemd vonden dat hij met zijn zoon in één bed sliep. Maar dat zijn huis zo klein was dat het niet veel had gescheeld of ook de racefietsen hadden in bed moeten liggen. ‘Bovendien,’ voegde hij eraan toe, ‘scheelt het stookkosten.’ Dan verviel hij weer paar uur in gepeins om vlak voor hij wegging nog een keer te zeggen: ‘Ik heb ook bij mijn vader in bed gelegen.’ Laat op de avond kwamen andere Poolse emigranten. Jossi die naar Nederland was gekomen om diepzee te duiken. En Jaszek de elektricien met zijn rode baard, en Ursula die de ene dag een school voor positief denken wilde beginnen en de andere dag een salon van de magie, want ze kende in de Oekraïne wel honderd waarzeggers. En Bruno de krachtpatser die een oog had verloren in de bergen en voor zeven gulden per uur mensen hielp verhuizen. Dan kon ik de gesprekken niet meer verstaan, omdat er te veel Pools tussen zat. Ik dacht aan mijn moeder die toen ze zo oud was als ik op een vrachtboot naar Buenos Aires was vertrokken. Eerst was de kapitein op haar verliefd geworden, en later de rest van de bemanning. Ze zei dat nog nooit iemand zo lekker voor haar had gekookt als de kok op die boot. Maar toen ze eenmaal in Buenos Aires was beloofde ze geen van hen dat ze haar ooit nog terug zouden zien. En anderhalf jaar later is ze op een vrachtboot weer teruggekomen. Op de kade wachtte mijn vader op haar. De gedachte aan vaccinaties konden mij al afhouden van een lange buitenlandse reis. Jola's adviezen om in het buitenland te gaan studeren legde ik dan ook naast mij neer, hoewel ik vriendelijk knikte. Het zou niet lang meer duren voordat ik zou doorbreken als acteur. ‘Jij bent onweerstaanbaar grappig,’ zei ik tegen mijzelf wanneer ik op zondagmiddag door de motregen van Jola's huis naar de avondwinkel liep. Jij bent een komiek,’ fluisterde ik en liet een rijksdaalder van mijn schouder naar mijn hand rollen en van mijn hand weer naar mijn schouder en wachtte op de sigaretten die de Marokkaan van de avondwinkel van onder de toonbank vandaan moest halen. Na een tijd klonk het woord komiek zo hopeloos ouderwets dat ik er bedroefd van werd. Ik keek naar de rook die uit Jola's mond kwam, en naar haar slapende fiancé op de bank, en naar de plastic zak met rozen en de ongelooflijke hoeveelheid lippenstift die ze in huis had. Ik dacht aan de heren die haar bontmantels hadden gegeven alsof het zuurtjes waren, en ik meende dat het tijd werd dat ook ik bontmantels weggaf als zuurtjes.

Toen het zomer werd hielden de danslessen op. Jola wilde met haar verloofde naar Polen vertrekken en ze nodigde me uit mee te gaan. Ik moest de kans grijpen om wat van de wereld te zien, zei ze, en de geur van de winkel van haar vader op te snuiven, zodat ik zou weten wat dat is, leven. Ik nam de uitnodiging aan. We zouden met haar Kever gaan. Haar enige bezit dat ze onderhield. De avond voor ons vertrek was ze laveloos. Dat gaf niet, want haar fiancé zou rijden. In de buurt van Braunschweig begaf de auto het. We logeerden in een Gasthaus. 's Avonds danste Jola voor de gasten en Sem sliep in mijn bed, want we hadden maar één kamer kunnen krijgen. Sem, die al in veertien landen had gewoond en nu naar het vijftiende ging zonder dat hij daar warm of koud van leek te worden. Vier dagen bleven we in het Gasthaus iets buiten Braunschweig. 's Ochtends sliepen we, 's middags zaten we op onze kamer, en de rest van de dag wachtten we aan de bar tot de regen zou ophouden, zodat Sem en Jola de auto konden repareren. De reparatie zou duizend mark kosten en ze dachten dat ze het zelf wel konden als de regen maar eenmaal ophield. De vierde dag kregen ze ruzie. Ik weet niet waarover, want ik was beneden. Toen ik boven kwam had Sem zijn spullen gepakt en hij zei dat er vast nog andere slaapplaatsen waren in Braunschweig. ‘En mijn Kever,’ krijste Jola, ‘wie moet hem repareren?’ Maar Sem ging. Jola schreeuwde hem nog na dat ze veel honden in haar leven had ontmoet, maar dat hij toch wel de grootste was. Dat maakte op hem niet de minste indruk. Diezelfde avond kocht Jola van haar laatste geld een enkele reis Warschau. Ik ben niet meegegaan. Ik twijfelde tot op het perron. Jola keek rond of ze Sem ergens zag, maar hij was niet te vinden. Ik zei dat het me onder deze omstandigheden beter leek om terug te gaan. Ik heb dus ook nooit de mensen ontmoet die ik zou ontmoeten, en in de cafés gezeten waar Jola me mee naar toe zou nemen, en ik heb ook nooit de geur opgesnoven van de oude parapluwinkel die ik had moeten opsnuiven om te weten wat dat is, leven. De autosleutels heeft Jola aan de eigenares van het Gasthaus gegeven.

Jola heb ik een paar maanden later in Amsterdam weer ontmoet. Op een avond bij Ewa dat iedereen er weer was. Bruno, Jaszek, Jossi, de loodgieter en Ursula die nu een plan had om eersteklas eieren te exporteren. Ewa zei dat ik mee moest met de vrachtwagen vol eieren om eindelijk wat van de wereld te zien. Bruno antwoordde dat ik meer van de wereld zou zien als ik

samen met hem mensen hielp verhuizen. En Jossi vertelde dat de moeder van Bruno bij de directeur van de school had geklaagd dat de enige hobby van haar zoon was om mensen op hun gezicht te timmeren en dat dat haar behoorlijk ongezond leek voor een knappe jongen van veertien. Op het moment dat hij nog meer wilde vertellen over Bruno kwam Jola binnen. Ze was in gezelschap van een dikke kale neger en een vrouw. ‘Dit is mijn schoonmoeder,’ zei ze, ‘en dit is mijn verloofde.’

Iedereen keek naar de neger en zijn moeder. De moeder had een lucht om zich heen van mierzoete bloemen en haar zoon rook naar tabak. Ze woonden met zijn drieën in het huis van Jola. En Jola zei dat ze heel gelukkig was, maar dat ze nog altijd wachtte op die verdomde persoonlijke lening. We vroegen Jola waar ze was geweest al die tijd. Ze vertelde dat ze op klompen had gedanst voor toeristen, en dat ze een been had gebroken en uit het ziekenhuis was ontsnapt. Het waren geen leugens meer te noemen die ze vertelde. Het was mist. Haar hoofd was een leeggetapt biervat waaruit alleen nog maar blubber kwam. Ursula vertelde dat de eieren haar tot een miljonair zouden maken, en ze gaf Jola's nieuwe verloofde een hand en zei: ‘I'm a businesswoman, we're all businessmen and businesswomen.’ Bruno begon te lachen, en zei: ‘Daar komt ook een businessman.’ Hij wees op het raam. We zagen de groene hoed en de uitgedoofde sigaar van Sem. Hij was al een paar weken terug uit Braunschweig en hij ging vaak bij Ewa langs omdat hij daar altijd warm eten kon krijgen. Maar waarom moest hij nu komen? Waarom vandaag, waarom uitgerekend deze avond? Hij die in veertien landen cafés had schoongemaakt en zich de koning van het schijthuis noemde. En die op een avond zoveel had verdiend dat zijn ouders er een jaar van hadden kunnen leven. We dachten dat hij zich op Jola zou storten, al was het alleen maar om het geld dat hij nog van haar kreeg. Bruno was al opgestaan. Hij lokte vechtpartijen uit zoals sommige vrouwen mannen uitlokken. Maar Sem kwam binnen, zoals hij altijd binnenkwam, een beetje als een hond die met rust wil worden gelaten. Toen hij Jola zag bleef hij staan en zei: ‘Geef sleutel, fiets is nog boven.’ Ze gaf hem de sleutel en hij ging weer weg. ‘Wie is dat?’ wilde de moeder van de neger weten. ‘Een vriend,’ zeiden we. Behalve Ewa die zei: ‘Een bloemist.’ Tien minuten later was hij terug. Zonder fiets, want die had Jola verkocht. Hij gaf de sleutel aan Jola, Bruno tikte hij vriendschappelijk op zijn schouder en toen verdween hij zonder

nog iets te zeggen.

Nog voor Jola en ik een afspraak konden maken om onze danscursussen te hervatten werd ze meegetrokken door haar verloofde en zijn moeder. ‘Jola zwelt op,’ zei Bruno. Toen keken we en zagen dat hij gelijk had. Vooral haar hoofd. Maar Jola deed of ze niets gehoord had en bij de deur riep ze: ‘We moeten iets afspreken om naar Polen te gaan. Hier gebeurt nooit iets, maar daar gaat alles razendsnel. Het is een land voor jou, het is een land voor coming men.’

‘We're all businessmen and businesswomen,’ zei Ursula, maar dat hoorde Jola al niet meer.

Daarna zag ik Jola een tijd niet, ik hoorde alleen verhalen over haar. Dat ze geen les meer gaf, dat ze danste op klompen voor toeristen, en dat ze een been had gebroken en uit het ziekenhuis was ontsnapt. Dat een verpleger haar een blauw oog had geslagen en dat ik haar moest bellen, zodat ze me wat van de wereld kon laten zien.

Tot een paar weken geleden iemand voor mijn deur stond te roepen en ik het accent van Jola onmiddellijk herkende. ‘Ben je al rijk,’ riep ze, ‘dan moet je weer bij me komen dansen. Je hebt sterke benen, maar een zwakke rug. Je hebt een sterke rug nodig. Je moet bij me komen dansen. Ben je al rijk? Ze zeggen dat je rijk bent. Kom bij me dansen. Vanavond. Vannacht.’

Ik deed niet open. Een half uur daarvoor had Ewa me gebeld en gezegd: Jola is naar je op weg. Doe niet open. Ik heb wel opengedaan en het was vreselijk.’

Heeft hij daar ook knoopjes?
Frans Pointl

Toentertijd reden in Amsterdam uitsluitend zwarte blokbandtaxi's, hoog op de wielen staande bijna vierkante modellen, vooral Fords, Chevrolets en Plymouths. Dat was ook de periode waarin een politieman te paard nog enig ontzag inboezemde, de donkerblauwe bijwagens van de open trams nog brievenbussen aan de achterkant hadden, de melkboer met zijn bakfiets langskwam. Bij de Blauwbrug zag je soms een roeibootje waarin een palingvisser doende was zijn netten uit te zetten.

In 1956 telde ik drieëntwintig lentes. Met een aantal ex-zwerfkatten woonde ik sinds enkele maanden op een grote zolderruimte. Voor een laag bedrag had ik deze gehuurd van het niet meer zo jonge echtpaar Ziechenmacher dat eronder woonde. Ze hadden een mongoloïde dochter, die dik en gedrongen was; ze liep met zijwaarts geplaatste voeten zoals Charlie Chaplin of een eend, haar grote kont achteruit gestoken. Haar ogen waren rood omrand en traanden vaak.

Aanvankelijk dacht ik dat ze een jaar of dertig was maar de moeder vertelde me dat ze eenentwintig was. Af en toe stak het meisje, dat Maja heette, haar enorme tong snel een paar maal achtereen uit en riep vervolgens: ‘Boe!boe!boe!’ Ze had schitterend blond haar dat in twee lange vlechten hing. Aan de uiteinden zat altijd een rood, geel of paars strikje.

‘Heeft ze geen prachtig haar,’ merkte de moeder vaak op. Eens nam ze mijn hand en liet me voelen hoe zacht het wel was. Dat haar fonkelde en glansde alsof er zonnestralen in waren verzameld.

Twee huizen verderop was een verpleegtehuis waar voornamelijk dementen woonden, de meesten op gesloten afdelingen. Als je erlangs liep hoorde je vaak hun woeste kreten, want ze wilden uit hun lichaam worden verlost. Af en toe ontsnapte er een, die liep dan in pyjama en kamerjas overal aan te bellen en verkondigde dat hij of zij was ‘thuisgekomen’. Anderen hurkten bij een boom en gingen spelen met de steentjes en het zand eromheen. Er was een oude baas geweest die het gepresteerd had tot halverwege in een boom te klimmen van waaruit hij zijn woeste kreten slaakte.

De voortdurende confrontatie met schreeuwende, kwijlende, zo uit het schimmenrijk getrokken wezens die door verpleegsters of verplegers in rolstoelen werden voortgeduwd en mijn ontmoetingen met boe!boe!Maja stemden me pessimistisch. Ik had al moeite genoeg om via allerlei klussen voor uitzendbureaus mijn kop boven water te houden.

Sociale contacten onderhield ik niet. Soms meende iemand dat ik eenzaam was - dat was ik allerminst in mijn zorgvuldig afgebakende universum. Af en toe vroeg het echtpaar me koffie te komen drinken.

De Ziechenmachers bezaten een prachtige collectie grammofoonplaten, klassieke pianocomposities vertolkt door de grote namen uit die vijftiger jaren: Emil Gilels, Alexander Brailovski, Gina Bachauer, Rudolf Serkin, Claudio Arrau, Youra Guller.

Ze vertelden me dat Maja - hun enige kind - rustig werd door ernaar te luisteren. Als de muziek weerklonk zag ik aan haar starende blik dat deze vat op haar had.

Na het koffiedrinken zette ik mij met het meisje aan de tafel. De moeder schudde een linnen zakje leeg waaruit blankhouten blokjes vielen met gekleurde afbeeldingen van bananen, appels, citroenen, kersen, grote letters en cijfers en afbeeldingen van dieren. Educatief speelgoed voor vijfjarigen.

Ook bezat Maja een ouderwets bouwdoosje met pilaartjes, muren, roze daken en raampjes waarin zich een gelig mica bevond - ooit had ik ook zoiets bezeten.

Ik dacht aan ons Heemsteedse huis, aan de hoge zwarte salamanderkachel. Aan de benedenkant daarvan bevond zich een deurtje met drie geligbruine micaruitjes. Vaak drukte ik die kapot, het mica fascineerde me. De ruitjes werden steeds vernieuwd en steeds bleef ik ze, tot mijn moeders ergernis, kapotdrukken.

Maja's lievelingsspeelgoed was een veelkleurig houten locomotiefje met grote wielen. Er was een touwtje aan bevestigd. Ze holde er roekeloos mee door de kamer waarbij ze steevast tegen iets opliep of zomaar viel, haar grote kont dwaas omhooggestoken.

Ik ging naast haar zitten en tekende auto's in haar schetsboek opdat ze die kon inkleuren. Dat lukte haar nooit omdat ze zo hard op de potloden drukte dat de punten braken.

Ik noemde haar ‘Maja de kleine bij’. Ooit had ik van mijn moeder een boekje met die titel gekregen (ik was toen veertien), een Nederlandse vertaling van Waldemar Bonsels ‘Die Biene Maja und

ihre Abenteuer'. Mijn moeder hield van de dromerige sprookjes die erin stonden, vooral omdat er geen sprake was van verhoudingen tussen mannen en vrouwen. Alle voor mij bestemde boeken die ze meebracht uit de kleine boekhandel annex leesbibliotheek 'Batavo' in de Rijnstraat las ze eerst zelf. In die boeken kregen vrouwen kinderen zonder ooit hun dijen te hebben gespreid, ze hadden zelfs nog nooit de schlong van hun echtgenoten gezien.

'Boelboe!' riep Maja als ik een zorgvuldig gebouwd huisje liet instorten. Ze stonk altijd enigszins naar pis en stront omdat ze nooit zindelijk was geworden en nog steeds luiers droeg.

De moeder vroeg me of ik een zondagmiddag op Maja zou willen passen. Het echtpaar wilde naar een verjaardag toe, wat met Maja erbij ondoenlijk was. Als een magneet werd ze naar de gebakjes en taarten toe getrokken, die ze met haar vlakke hand krachtig plette.

'Ik zal limonadesiroop en koekjes klaarzetten. Je kunt ook wel een stukje met haar gaan wandelen, maar houd haar alsjeblieft stevig bij de hand! Je krijgt dan onze huissleutels.'

Ik bedankte hen voor het in mij gestelde vertrouwen, zei dat ik de komende zondagmiddag om één uur present zou zijn en goed op hun oogappel zou passen.

De nacht voorafgaande aan die zondag droomde ik dat Maja op mijn zolderruimte met de katten aan het spelen was. Plotseling rende ze naar het openstaande raam en boog zich ver voorover. Ik holde op haar toe maar ze was er al uit gevallen. Ik boog me uit het kozijn; tijdens haar trage val zag ik haar in een zwarte kat veranderen.

'Boe!boe!' klonk het achter me. Verbaasd draaide ik me om. Daar stond ze - als zeemeermin! Ja 'stond', op haar brede staartvin. Haar schubben en haar, dat nu tot ver over haar schouders golfde, glansden goudachtig. Haar blote borsten waren groot en stevig, met roodpaarse tepels. Alleen haar gezicht was onveranderd gebleven met de bekende scheve grijns.

Lang na het wakker worden lag ik nog aan dat oogverblindende mythologische schepsel te denken.

Ik gaf mijn zeven katten kattebrokjes en vers water, en verliet mijn chaotische woonruimte.

De ouders stonden al klaar om te vertrekken. Zij droeg een lange donkerblauwe mantel met een grote kraag, hij een zwart pak

met een vest. Voor de gangspiegel zette zij haar donkerblauwe tulband op, hij zijn zwarte hoed. Ze zagen eruit of ze naar een begrafenis gingen.

Maja zat aan de tafel haar arsenaal kleurpotloden op haar schetsboek te breken.

'De puntenslijper ligt erbij,' zei de moeder, ging naar Maja toe en drukte een kus op het blonde haar. Met een gewonde glimlach bleef ze even voor haar staan.

Ik schoof een stoel bij naast Maja en begon een huisje in haar schetsboek te tekenen. Ze stak haar tong uit en riep 'Boe!boe!' terwijl een straal kwijl op het papier terechtkwam. Ze duwde het schetsboek van zich af. Ik pakte de linnen zak met de grappige blokjes, maar daar had ze ook geen belangstelling voor.

Graag had ik een plaat opgezet, maar ik was vergeten te vragen hoe de radio-grammofoon werkte. Stel dat ik zo'n kostbaar apparaat ondeskundig zou behandelen!

Ik stond van tafel op en ging in een leren fauteuil zitten. Maja ging voor me staan, haar fletsblauwe tranerige ogen staarden me aan. Ze stak haar rechterarm uit, haar wijs- en middelvinger die tot één brede vinger waren verkleefd wezen iets aan, maar wàt?

'Boe!boe!boe!' riep ze.

'Boe!boe!' antwoordde ik, want ik converseer op elk niveau.

Hardnekkig bleef ze naar iets in de buurt van mijn schoenen wijzen. Ik telde een zevenmaal herhaald boe.

Dan valt ze met een bons op haar dikke, onhandige knieën, steunt met haar korte brede handjes op de armleuningen van de stoel en begint luidruchtig mijn gulpstreek te besnuffelen zoals ongemanierde honden dat wel doen.

Daar valt niets te ruiken. Arm als de overbekende kerkrat, maar zolang er water, zeep en handdoeken zijn, ben ik altijd schoon. Een bepiste gulpstreek is pas over vijftig jaar mijn deel.

Ik wil haar wegduwen, maar ze heeft aardig wat kracht in dat logge lichaam. Langzaam begint ze over mijn gulp te wrijven - wat krijgen we nu? In een steeds sneller tempo wrijft ze, in no time begint mijn schlong te steigeren. Ik ben niet meer bij machte de hand weg te duwen - ben ik al zo'n eind heen? Bijna automatisch spreid ik mijn knieën; 'wenn der putz steht, ligt der sechel in drerd.'*

* Als de pik staat, liggen de hersens in de grond.

Misschien droom ik alles wel. Behendig knoopt ze de gulp los, duwt het elastiek van de onderbroek omlaag en haalt hem tevoorschijn.

Ze neemt de door de voorhuid bedekte kop tussen duim en vergroeide wijs-middelvinger en begint er knedend op te drukken, niet te hard, niet te zacht, niet te langzaam, niet te snel, precies zoals ik het zelf af en toe doe. Hoe kent ze mijn ritme? Graag zou ik iets van haar voelen, maar haar lichaam windt me niet op. Verdomme, ik heb nog nooit een naakte vrouw gezien! Ik leg een hand op die weelde van goudblond haar boven mijn schoot en laat een van de lange vlechten keer op keer door mijn vingers glijden alsof ik het met de vlecht doe.

Dan, ineens, is het opwindende gevoel weg. Hardhandig duw ik haar hoofd en hand van me af, beschaamd frommel ik mijn ding in mijn kleding.

‘Boe!boe!boe!’ Ze roept het veel harder dan ik van haar gewend ben.

‘Boe, boe,’ reageer ik zonder enthousiasme.

Ze kijkt naar me op, ze ligt nog steeds op haar knieën. Het lijkt of haar gezicht teleurstelling uitdrukt, maar het ziet er zo clownesk uit dat het evengoed vreugde kan zijn.

Ik sta op, ga naar de tafel toe, pak een glas en vul dat met een bodempje limonadesiroop. In de keuken doe ik er water bij. Als ik terugkom ligt ze nog steeds op haar knieën, haar beide handen steunend op één leuning. Verdwaasd, met opgetrokken wangen grijnzend zodat haar spleetogen bijna dichtgaan, neemt ze het glas van me aan, drinkt gulzig en slurpend. Ik help haar met opstaan, daar heeft ze altijd moeite mee.

Die keurige meneer Ziechenmacher, denk ik, die saaie bankbediende met zijn leren diplomatentas met vier boterhammen in vetvrij papier. Heeft hij ook gulpen met knoopjes? Is zijn ritme gelijk aan het mijne?

Arme mevrouw Ziechenmacher, die hem met zo'n van trots blakend gezicht kan aankijken.

Hoe houdt hij Maja van zich af als zìj in de kamer is? Of zou hij haar, gespeeld grommend, geïrriteerd wegduwen? Had ik onbewust een beweging gemaakt, het sein dat hij haar had ingeprent?

Maja en ik bouwden een torentje van Babel toen het echtpaar thuiskwam.

‘Is ze lief geweest?’ vroeg meneer terwijl hij zijn hoed afzette.

Ik knikte. ‘Ik heb werkelijk geen kind aan haar gehad, je kunt haar best om een boodschap sturen.’

Ik stond op van mijn stoel, ging voor hem staan en keek hem recht in de ogen. Nu viel me pas op dat ze, evenals die van Maja, fletsblauw en tranerig waren.

‘Ze is handiger dan ik ooit had gedacht.’

Meneer Ziechenmacher glimlachte, hij knipperde zelfs niet met zijn oogleden.

‘Boe!boe!’ riep Maja en liep op haar moeder toe, die haar rechterhandje greep en het onstuimig begon te kussen.

Anansi
Hendrik van Teylingen

Ik, Henk Bavink, begeer niets anders dan genot. Daarom sta ik hier in de snel donkerende avond in bloedwarm Paramaribo, vers uit Amsterdam, buik aan buik met Wonnie en haar creoolse lippentuit. Ze heeft me net opgehaald van vliegveld Zanderij in een taxi van Garage lieve Renee. Ze heeft me zojuist ons huis in de gribus Abra Broki laten zien, dat ze voor ons en haar tweeling gehuurd en gemeubileerd heeft. (Ik zal de huur betalen.) Eindelijk zijn we samen onder één dak. Holland en huwelijk liggen duizenden kilometers achter me.

Even vertroebelt het beeld van betraande blauwe oogjes het tropengenot van de levenslustige vader: mijn lief dochtertje. Ik zwiep het gezichtje opzij. Ik zal nu vader zijn voor Wonnies meisjes, die het vanaf hun geboorte zonder pa hebben moeten stellen. Door vader voor twee te zijn maak ik mijn leven meer ten nutte dan als vader van één. Breed gezien maak ik zo het kwaad van de enkelvoudige vaderlijke verlating dubbel ongedaan. Ik ken de dametjes al vanuit Amsterdam. Ze zijn twaalf, dus hoog tijd dat zíj eens een vader krijgen. Tot dusver hebben ze weliswaar geen grein belangstelling voor me getoond, maar dat zal veranderen. Wanneer ze me eenmaal een beetje kennen, zullen ze weg van me zijn *ahum*! - en om mijn gunsten kibbelen. Beverley heeft al bijna naar me gelachen. En Dorothy kijkt me zo dreigend aan dat er ieder ogenblik een gevoelsonweer over me los zal barsten, waarna de lucht natuurlijk heerlijk opklaart. Ik zal ze overladen met aandacht en pret en spulletjes en alles wat ik mijn eigen dochter niet meer kan geven.

‘Wat sta je te prakkizeren?’ zeggen Wonnies lippen tegen mijn adamsappel.

Die lippen hebben me uit mijn huwelijk losgezogen, en wel als volgt. Wonnie werkte mee aan de kookrabriek van een van onze vrouwenbladen. Op een dag was ze te laat met haar bijdrage. Verzoek van de redactie: of ik de tekst even bij haar wilde gaan ophalen, ik moest toch haar kant uit voor een interview. Ik als een pijl uit de boog naar haar toe. Ik had haar één keer op de uitgeverij gezien en was gevallen voor haar schoonheid, die een ander

misschien weinig doet maar mij bedwelmt: een gulle mélange van Benin, Bihar en Java. Eenmaal op haar flatje, zat ik als vastgeketend. Bev en Dotty waren naar school. Ze was alleen en vóelde zich alleen, vertrouwde ze me toe.

‘Hoe kan dàt nou? Jij alléén? Jij kan toch aan iedere vinger een goeie man krijgen? Eentje die je graag helpt om voor je dochters te zorgen?’

Ik bleef mijn bronst spuien tot de redactie belde waar ik verdomme bleef. Toen ik schoorvoetend naar de deur liep, legde ze van achteren een hand in mijn hals zodat ik me vanzelf omdraaide. Ze sloeg haar armen om me heen, zoende me dringend op mijn mond en deinsde terug.

‘Het kan niet, hè?’

De woorden klonken gelaten, maar in haar kleine feliene ogen gloeide het triomfantelijke weten, haar door mijn koortsige gedrag geschonken, dat mijn huwelijksbanden tot op de draad versleten waren.

Nu staan we lijf aan lijf in Abra Broki, in de snel donkerende avond, ik met mijn neus in de muskus van haar overdadige haardos. Ik zal hier gestalte geven aan de Surinaamse correspondent van ons tijdschriftenconcern, in het bijzonder van het mannenblad *Tango*, dat zijn abonnees per column wil berichten hoe de kolonie het avontuur van de onafhankelijkheid tegemoet gaat.

Ze moet eraan wennen dat ik werkelijk gekomen ben, merk ik. Ze moet het verwerken dat ik hier echt voorgoed wil blijven: enkele reis paradijs. Ze is gespannen, op het trillerige af. We hebben elkaar vier lange maanden en een nog langere week niet gezien. Heeft ze opeens spijt van onze verbintenis? Net nu ik mijn schepen achter me verbrand heb?

In het grijs dat door de shutters naar binnen stroomt zie ik achter Wonnie iets over de muur bewegen. Ik herken het niet dadelijk: het is even grauw als de schemering. Ik tuur en dan zie ik hem goed. Zo'n spin ken je alleen van foto's.

‘Wat heb je?’ vraagt ze. ‘Is er iets?’

Ze heeft me voelen verstrakken. In het donker van haar plotseling opgeheven gezicht licht haar oogwit op.

Ik probeer me te ontspannen. ‘Je hebt me in Amsterdam van die Surinaamse dierenfabels verteld,’ zeg ik. ‘Je zei dat de spin de andere bosbewoners altijd te slim af is. Hoe noem je die spin ook al weer? Asjanti?’

‘Anansi. Dat zijn onze anansi-tori's, onze spinne-stories.’ Ze slaakt een schorrig lachje.

Zachtjes haal ik haar naar me toe, weg van de muur, waarop de spin nu stil zit.

‘Ba Anansi is de geest van Suriname in eigen persoon,’ voegt ze eraan toe.

Ik voer haar een stap verder met me mee.

‘Wat doe je toch? Wat is er?’ Ze klinkt echt geïrriteerd opeens. Zo heb ik haar nog niet meegemaakt.

‘Dan is Anansi zeker de kwaaiste niet?’ vraag ik hoopvol. ‘Dan valt hij de mensen vast niet zomaar aan, hè?’

In mijn onzekerheid zie ik het beest al in haar hals flappen om er met zijn harige poten ongeneeslijke gifwonden te slaan. Maar nee, bedenk ik, alleen parasieten belagen grotere wezens. Spinnen zijn geen parasieten. Het zijn rovers, die alleen klein grut bespringen. De grootste prooi die ze attaqueren zijn nestvogeltjes.

‘Kijk,’ zeg ik en draai Wonnie om naar de nu wel zeer donkere muur.

‘Wat moet ik zien dan? Ik zie niets.’

Ik aarzel om het licht aan te doen. De spin kan een luchtsprong maken. Ik verman me en draai het knopje om. Hij blijft zitten.

‘Aaajiii!’ schreeuwt Wonnie. ‘Een bosspin! Maak hem dood! Maak hem doooooood!’

Ik grijp de bezem die naast de deur staat en richt, zoals een biljarter zijn keu, de steel op het ruige spinnelijf. Ik schuif hem door de vork van duim en wijsvinger heen en weer, heen en weer. Hoeveel kracht moet een Europese stedeling zetten om een Zuidamerikaans oerbeest met het uiteinde van een bezemsteel te vermorzelen? Als ik mis stoot, bij voorbeeld net even onder het lijf, een halve poot kapot of zo, zal het dan niet met zijn zeven nog hele gifgriffels over mijn eigenste bezemsteel aan komen roffelen om mijn ogen te vernietigen, zodat ik Wonnie, ellendig mooie W o n n i e , voor wie ik mijn schattige dochtertje in de steek gelaten heb, nooit van mijn levensdagen meer zal zien? En als ik raak stoot, zal er dan geen luguber stinkende en brandende ingewandensmurrie over ons heen flodderen?

‘Maak hem doooooood,’ snikjammert Wonnie achter me. ‘Toe, Henk, maak hem doo-ood.’

Doden moet je sowieso. Geen mens kan in leven blijven zonder dit of dat wezen om zeep te helpen. Ik heb het niet alleen over var-

kens en kippen, die in hele stammen en volkeren gefokt en vetgemest worden om de mens tot spijze te dienen; ik heb het ook over vruchten en knollen, groenten en granen, die volgroeide dan wel embryonale levende wezens zijn; en die volgens *The Secret Life of Plants* van onze geleerde mensenbroeders Bird & Tompkins net als wij vreugde en verdriet ervaren: niet alleen om wat hunzelf maar ook om wat hun soortgenoten geschiedt.

Zoals ik zei: doden moet je sowieso. Je doodt enerzijds om je lichaam te voeden ook al is het maar met broeder aardappel of zuster sla; anderzijds dood je om je lichaam niet als voedsel te laten gebruiken door oom schurftmijt of tante tijgerin. Dat zijn de vormen van doden waartegen een beschaafd mens, die vindt dat hij er recht op heeft om in leven te blijven, geen bezwaar maakt. Maar andere vormen van doden - uit lekkerbekkerij, voor de lol, uit angst...

'Jij *froektoe* witte pier!' schreeuwt Wonnie terwijl ze haar gelakte nagels in mijn schouders zet. '*Kill* dat *froektoe* beest! Waarvoor ben je anders hier? Bescherm me dan toch, aaajiii!'

Gedreven door haar paniek schiet de steel door de vork van mijn vingers muurwaarts en pint met een dof *pòk* het schepsel vast.

'Draai! Draaaai!'

Het moet niet prettig zijn om Wonnie tegen je te hebben. Het uiteinde van de steel perst en maalt met de kracht van haar angst, die zich van mijn vuisten meester heeft gemaakt, het spinnelijf tegen de muur om en om.

Ze haalt opgelucht adem. 'Is ie nu dood?'

Ik weet niet of ik het schepsel al genoeg gemangeld heb. Ik geneer me voor mijn onervarenheid. Ik doe mijn best om mijn bedwelmend mooie geliefde verschrikkelijk goed te beschermen. Amper in de bush en meteen al in actie! Mijn eerste daad in den vreemde die van een *fighter*!

Bestaan er eigenlijk geen verhalen over de fabelachtige taaiheid van de Surinaamse bosspin? Hoe hij bij voorbeeld zonder poten, afgehakt dus, als een sjoelsteen op zijn kant over de grond op zijn tegenstander toe ratelt en in één paarse straal al zijn gif in zijn sokken loost, zodat de arme kerel binnen de minuut olifantsbenen heeft die nooit meer zullen overgaan? Of hoe hij met zijn poten nog aan zijn lijf zich dood houdt, zich bij het afval op het erf laat vegen en dan in de nacht opnieuw het huis in klimt naar het plafond van de slaapkamer van zijn moordenaar om zich *bàf*! in zijn

snurkende gezicht te laten smakken? Terwijl hij al zijn gifnagelpoten tegelijk onwrikbaar in zijn ogen en neusgaten klauwt?

Ik wring het uiteinde van de bezemsteel nog een poosje rond in de grauwte tegen de muur. Welbeschouwd is het maar een klein beest. Niet groter dan een muis en even ongepantserd.

Ik laat mijn wapen zakken. De spin valt vrijwel geruisloos op de stenen vloer. Op zijn rug, zo te zien, want de poten sluiten zich over het lijfje als de zich toevouwende blaadjes van een bloem. De spitse voetjes of handjes raken elkaar allemaal tegelijk even aan als in een groet. Dan ontvouwen ze zich weer en liggen roerloos op de grond.

Wonnie rukt me de bezem uit de hand en mept en mept. Wie mept daar? Wat mept ze daar?

Anansi! denk ik opeens. We hebben Anansi gedood! Mijn eerste daad hier is het doden van de geest van Suriname geweest! Had ik maar niks gezegd! Dan was hij even stil gegaan als hij me was komen groeten.

Het zweet staat me op mijn voorhoofd. Ik staar naar de dolle Venus, die het lijkje met een bezemhaal uit mijn werkkamer zwiept.

Doden moet je sowieso als het om voedsel gaat, zoals ik zei, of uit zelfverdediging. Maar in een enkel geval moet je doden - móet je doden, zeg ik - omdat je jezelf niet meer bent. Omdat een kus je veranderd heeft in een gek.

Poep
Manon Uphoff

Er was eens een aardige lange man die heel arm was en nooit veel te besteden had. Hij hield ervan om in de buurt van de singels te wandelen in de vroege ochtendlucht. Het licht in de huizen brandde dan waterig geel en het water in de singels was nog glad en strak. Het zachte geluid van bladeren en steentjes onder zijn schoenen maakte dat hij zich bijna tevreden voelde, alsof hij voor een moment de eigenaar was van het water, de singels en de huizen. Dat hij arm was stak hem echter, maar veel kon hij daar niet aan veranderen.

Op een dag liep de aardige lange man opnieuw over de singel. Helemaal aan het eind gekomen - daar waar de singel een scherpe bocht maakte en in zichzelf terugkeerde - op de plek waar een aantal met mossig groen overdekte oude bomen stonden, hield hij stil om zich te bukken en steentjes te rapen. Die wierp hij zo vlak mogelijk over het water, keek ze na tot ze onder water verdwenen en het wateroppervlak weer strak en onaangedaan achterlieten. Hij dronk de kalmte van het water in en zuchtte diep. Wat later nam hij plaats op een houten bankje een eindje verderop. Dit bankje stond links voor een schitterend wit huis. Een huis met een statige entree - met hoge gebrandschilderde ramen en gele zijde achter het glas. Een huis met een lieflijke tuin - zo'n tuin die in een zomers Engeland of Frankrijk past, maar hier altijd een beetje een deftige en uitdagende toon aanslaat.

Zo'n huis, dacht de man die maar zo weinig geld te besteden had. In zo'n huis, met zo'n tuin zou ik eigenlijk moeten wonen. Zo'n huis zou ik kunnen geven wat het nodig heeft - waarom is dat huis het mijne niet?

Bijna werd hij er treurig en opstandig van, maar hij vermande zich en keek weer naar het water, en de bladeren die goud en geel en rood aan de walkant lagen.

Juist op dat moment ging de deur van het schitterende huis open en kwam er een dame met twee grote honden naar buiten. De honden trokken vrolijk aan de lijnen en sleepten de vrouw in hun onstuimigheid achter zich aan.

‘Poehoe,’ zei de dame even later. Ze had de honden losgemaakt. Het waren twee grote, uitstekend verzorgde Deense doggen. Hun korte vacht glansde en hun rozerode tongen slingerden opgewekt langs hun brede kaken. Ze dansten door de bladermassa's heen en zaten elkaar juichend achterna.

‘Sterk zijn ze hoor,’ sprak de dame. ‘Ik hou ze soms bijna niet tegen.’

Ze hijgde terwijl ze dit zei en ging naast de arme man op het bankje zitten. Je kon zien dat alles aan haar veel geld gekost had. Het leer van haar kleine laarsjes kromp bijna van zachtheid in deze herfstkou en haar lange jas geurde naar bevers. Haar haar was net zolang gewassen en gespoeld tot het op gouddraad leek.

‘Ik kom hier altijd met de honden,’ zei de vrouw. Ze wees naar achteren. ‘Ik woon hier zo heerlijk dichtbij - en zo ben ik niemand met mijn lievelingen tot last.’

‘Ik kom hier ook graag,’ zei de man. ‘Ik vind het hier prachtig.’

‘O zeker,’ zei de dame, bijna zuchtend van genot. ‘Het uitzicht vanuit de serre over de singels is zo heel erg beeldschoon - het is alleen jammer dat je hier nog zo vaak voorbijgangers ziet. Ik bedoel - mensen die hier niet werkelijk iets te zoeken hebben, die niet in staat zijn van schoonheid te genieten.’

Ze legde haar keurig gemanicuurde hand op een ronde knie die onder haar warme mantel uit kwam.

‘Komt u hier vaker?’ voegde ze eraan toe, met een volstrekt in toom gehouden glimlach.

‘Wat is vaak,’ antwoordde de arme man die maar zo weinig te besteden had. ‘Misschien zo'n twee of drie keer per week. Zoals ik al zei: ik vind het hier prachtig, en u woont in een geweldig huis. Erg indrukwekkend, dat wit tussen het groen.’

‘Het is een heel duur huis, maar ik heb het er graag voor over. Het was van mijn echtgenoot zaliger. O, je woont er zó heerlijk rustig. Alles wordt gemakkelijk in zo'n woning. Woont u mooi?’

‘Ik heb een kamer in het centrum,’ zei de man. ‘Klein, maar ik kan er leven.’

‘Ja, zo'n huis. Het betekent veel in een leven hoor - het maakt een hoop ellende goed.’

De arme man kon zich niet langer beheersen.

‘Volledig gelijk heeft u!’ riep hij. ‘Hoe gelijk. Wat ik er niet voor over zou hebben om in zo'n huis als het uwe te wonen. Dat kan ik niet in woorden uitdrukken.’

Terwijl hij dit zei sprongen de Deense doggen met een jolig enthousiasme het water van de singel in, om er een paar minuten later uitgelaten blaffend weer uit te kruipen, de kant op. Met hun natte neuzen woelden ze de bladermassa's omhoog. Toen - als op afspraak hielden ze stil en zakten naast elkaar door het achterlijf om in de natte berm tegelijkertijd, met een uitdrukking alsof ze aan het bidden waren, twee enorme hopen poep te draaien. Er zat een afstand van ongeveer anderhalve hond tussen de twee bolussen, die nadampten in de herfstige ochtendlucht.

De dame, die diep weggedoken in haar peperdure bontmantel nadacht over de woorden van de man, kreeg ineens een vreemde glans in haar zilverblauw gemaquilleerde ogen. Een onbekend, maar niet onprettig tintelen begon in haar tenen en hield op bij haar maag.

‘Mag ik u een voorstel doen?’ begon ze. ‘Zag u wat mijn twee lievelingen daarnet deden?’

‘Ze sprongen in de singel,’ antwoordde de man. ‘Het zijn snelle, sportieve dieren, dat kan iedereen zien.’

‘Op de kant,’ wees de dame. ‘Daar! Het zijn toch wis en waarachtig geen poppekeutels.’

Haar parelmoerkleurige nagel wees vooruit en stuurde zijn blik naar wat ze bedoelde: de twee diepbruine, glanzende hopen hondepoep.

‘Als u die twee hopen opeet, krijgt u mijn huis. Het huis van uw dromen, met de tuin en alles erbij.’

De arme man die maar zo weinig te besteden had, keek naar de vrouw en van de vrouw naar de twee bolussen. De honden waren een heel eind verderop en blaften naar een teckel aan een kort riempje.

Het was een ochtend met een zuiverheid die hem bijna pijn deed - en dan zo'n onzinnig voorstel van iemand die zich rond- en rondwentelde in haar eigen rijkdom.

‘U eet beide hopen op. Helemaal, zonder ook maar iets uit te spugen, en dan geef ik u de sleutel van mijn woning.’

De dame grabbelde in haar leren tasje en haalde daaruit een sleutelbos. Ze nam er de grootste sleutel van en hield die de man voor zijn neus.

‘Alletwee,’ zei de man. ‘Helemaal - en ik mag niets uitspugen? En als ik dat doe geeft u mij die sleutel?’

‘Dat spreekt voor zich,’ zei de vrouw.

Ze liet de sleutel weer in haar tas glijden en keek tevreden uit over het gladde wateroppervlak van de singel.

De arme man strekte zijn stijve benen en rekte zich wat uit, vervolgens nam hij een diepe teug frisse lucht en stevende toen af op de twee enorme drollen, die hem bijna spottend toeriepen: ‘Eet ons, eet ons’.

Verdomd, ik doe het, dacht de man. Ik vreet ze allebei op, die rotdrollen.

In twee passen was hij op de plek waar het te gebeuren stond. Hij zakte door de benen, boog zich diep voorover en stak zijn vingers in een van de hopen. Snel en zonder na te denken begon hij te eten, de ene hap na de andere.

Op het bankje staarde de vrouw in een mengeling van afschuw en stomme verbazing naar de voorovergebogen man die schrokkend en slokkend de stinkende maaltijd nuttigde. De doggen slopen wat verbaasd naderbij.

Ze zag het schokken van zijn schouders en hoorde hem na de derde hap heftig kokhalzen.

De dingen die mensen proberen, dacht ze, met de rustige kalmte van de rijken. Als ik dit vanavond aan Lidy, Cecile en Margaret vertel. Ze zullen niet geloven wat er hier buiten rondloopt, in de wijken van deze stad.

Zo druk was ze met haar eigen gedachten dat ze niet zag hoe de man bezig was zich de tweede helft van de eerste bolus toe te dienen. Hij trilde nu hevig en ze ving vreemde geluiden op - geluiden die het midden hielden tussen gesnik en gegrinnik.

Langzaam druppelde de twijfel binnen en hoewel haar ongeloof met elke hap toenam, drong met dit ongeloof ook een waarheid tot haar door. Een waarheid die bijna te verschrikkelijk was om over na te denken: hij was bijna aan het einde van zijn eerste drol!

Nog maar één, dan zou ze haar prachtige woning moeten overdragen aan deze idioot. Geen moment kwam het bij haar op dat ze ook gewoon kon weigeren de woning af te staan.

De arme man die maar zo weinig te besteden had, werd overmand door een gevoel dat hij al jaren en jaren achter elkaar poep at. Het leven had voor hem nog maar één kleur: diepbruin, en nog maar één smaak: die van hondestront. Hij durfde niet over een volgende hap na te denken, en al helemaal niet naast zich te kijken, waar nog zo'n verschrikkelijke berg op hem lag te wachten.

Hij kon het niet! Hij kon het niet! Het zweet liep hem tappelings

langs de rug.

Vooruit! schreeuwde hij zichzelf geluidloos toe. Nog een drol, nog een! en je mag jezelf de eigenaar noemen van een van de prachtigste huizen van deze stad! Maar hij kon het niet. Zijn maag, slokdarm en darmstelsel hadden het heft in handen en namen eenzelfde beslissing. Afgelopen was het. Hij kon niet meer.

Uitgeput en in vijf minuten oud en bitter geworden, richtte hij zich op. Hij wierp de dame, die met haar hand voor haar mond op het bankje was blijven zitten, een blik toe die zij als triomfantelijk opvatte, maar die er in werkelijkheid een was van diepe vermoeidheid.

‘Stop!’ riep ze uit. ‘Stop!’

Ze rende naar hem toe en ging voor de tweede, nog onaangetaste hoop staan, alsof ze die wilde beschermen.

‘Wacht! In godsnaam - wacht! Kunnen we iets afspreken? Dit kan toch niet. Dit mag toch niet. U bent toch een mens, net als ik. Wat moet ik zonder mijn huis? Mijn prachtige woning. U kunt toch niet echt van mij verlangen dat ik alles opgeef? Als ik nou die tweede hoop neem. Ik doe hetzelfde als u, en ik laat niets liggen. Ik spuug niets uit, dat beloof ik u. Dan blijft het huis gewoon van mij. Is dat acceptabel voor u?’

De arme man had moeite de strekking van haar woorden te bevatten, zo gonsde het in zijn hoofd. De poep oefende een verschrikkelijke terreur uit op zijn smaakpapillen. Hij knikte echter, omdat hij begreep dat ze hem iets gevraagd had, en wat ze ook van hem vroeg, erger dan dit kon het onmogelijk zijn.

Met een bijna meisjesachtig optimisme knoopte de dame haar bontmantel los en vouwde hem naar achteren.

‘Komaan,’ sprak ze zichzelf toe.

Op haar knieën in de natte bladeren boog ook zij zich nu voorover en begon te eten, in grote haast, bang dat de man zich alsnog zou bedenken. De twee doggen draaiden aarzelend om haar heen - niet helemaal zeker van zichzelf. Beide gaven een kort, schril blafje ten beste.

De vrouw zag en hoorde niets meer. Met alle kracht die haar persoonlijkheid in zich borg probeerde zij zich gebraden kip, gesuikerde amandelen en toffees voor te stellen, maar de smaak van de drol was krachtiger dan haar krachtige verbeelding. Ook haar schouders begonnen te trillen.

Zo'n smerige stank, dacht ze nog wel, en zo'n afschuwelijke

smaak.

De angst om haar huis te verliezen was echter groter dan haar afschuw, en sneller at ze, sneller en sneller, tot er geen kruimeltje meer over was. Eenzelfde vermoeidheid als die welke de man had getroffen kwam nu over haar, en ze leunde achterover in het gras.

Kleiner leek het huis haar nu, veel kleiner en onbeduidender dan het ooit geweest was. De man naast haar wilde ze niet aankijken. Na een paar minuten stond ze op, hoestte en klopte haar mantel uit.

'Aaron!' riep ze. 'Atlas!'

De twee grote goedverzorgde doggen renden terug naar hun bazin en besnuffelden haar met tederheid.

'Af!' riep de vrouw. Haar stem was hoog en schel geworden.

Ze knoopte de leren riemen weer vast aan hun halsbanden en trok de beide honden krachtig met zich mee. Zonder om te kijken rende ze over de natte bladeren omhoog, het pad over, haar lieflijke tuin in. Ze draaide de deur tweemaal in het slot.

Nu stond ook de man op. Hij staarde lang naar de plek waar de twee bolussen hadden gelegen, en van die plek af wierp hij een blik op het huis.

De singel boog zich kalm en glad door de stad. Een eindje verderop stonden de oude bomen, groen en onaangedaan. Hij hoorde hoe de steentjes onder zijn zolen wegsprongen.

Erg stil was het in dit stadsdeel, maar de man hield de handen tegen zijn oren om zichzelf te beschermen tegen het lawaai dat van binnenuit kwam:

Waarom heb ik poep gegeten? dreunde het tegen zijn trommelvliezen. Waarom heb ik in godsnaam poep gegeten?

Binnen, in de warmte van haar Engels ingerichte kamer, zat de vrouw op haar zachte sofa. Voor haar op de notehouten tafel stond een stevig glas cognac. Haar voeten waren veilig opgeborgen in dikke wollige pantoffels. Toch rilde de vrouw. En het rillen werd sterker en sterker, totdat ze het glas cognac, dat ze juist had opgepakt om er een slok uit te nemen, weer terug moest zetten op tafel.

Waarom heb ik poep gegeten? dacht ze, terwijl de cognac goud glansde in het glas. Waarom heb ik in godsnaam poep gegeten?

Nederlandse poëzie

Waanvoorstelling
Catharina Blaauwendraad

Met alles wat ik leer, verliest
de liefde haar magie. Ik gooi
geen doek over de kooi. Ik leg
de vogel die nog zingen wil
achter mijn vastgeroeste ribben
niet langer meer het zwijgen op.

Maar nuchter blijf ik wel. Ik weet,
zijn lied geldt niet een soortgenoot
of zielsverwant. Hij zingt alleen
en is gevangen in een waan.

Hij ziet de spiegel in zijn kooi
voor een geopend venster aan
waardoor hij zijn gelijke ziet
en zingt, misleid, het mooiste lied.

Twee gedichten
Erik Coenen

Alles

Als alle dingen in de dingen blijven,
schuilt de mensheid in elk individu.
Als één mens alle mensen is, zijn nu
met mij ook u en Shakespeare aan het schrijven.

Als alles microkosmos is van 't grote
heelal, huist gene in deze en deze in gene.
Als alles een facet is van het Ene,
ligt in elk woord de Eeuwigheid besloten.

De eeuwen en de dagen en de nachten
verglijden tevergeefs. Het eerste licht
schijnt nu en op millennia die wachten.

Alle gezichten vormen mijn gezicht.
Alle gedachten vormen mijn gedachten.
Alle gedichten vormen dit gedicht.

Sneeuw

De nacht geeft een volmaakte ochtend prijs,
als was de wereld nieuw en ongeschonden
door zwarte symboliek of door de zonde
die ons verstootte uit het Paradijs.

Eén is de wereld. Wonderlijkerwijs
zijn alle wegen die elkaar nooit vonden
nu door een witte wintervacht verbonden;
alleen de hemel hult zich nog in grijs.

Geëxalteerde kinderen herkennen
de sleutel tot een groot geheim, en rennen
sneeuwballen gooiend door de jonge dag.

En van zijn speelgenoten afgezonderd
bouwt één een sneeuwpop. Ik kijk toe, verwonderd,
alsof ik God de mensheid scheppen zag.

Twee gedichten
Job Degenaar

Peepshowmeisje

Op dit draaiplateau wakker
ik de machtsstrijd aan
tussen wellust en geweten

niemand telt, heeft mij lief, ziet
door zijn venster hoe ik verwelk:
dat maakt me opwindend onvolmaakt -

soms, wanneer de trage carrousel
van ogen langstrekt, woekert in
spiegels oneindig het niets

Kom, bezoekers, spiegel je
aan hoe het leven om dit ene draait,
alle lust uit doodsdrift oplaait

Paard

De ogen van het paard in
de roerloze morgen, ze zijn zo
onbereikbaar als de wei
die voor ze klaarligt -

om daar te staan bij de sloot,
alleen maar volmaakt, met op
zijn rug de warme adem van de zon,
is hij geboren en weet dit niet

hem is het eender als ik
zijn wereld binnendring, benoem,
verdeel en blikken steel

hij heeft zijn wei en stoot mij,
hoofdpersoon, als hij moet
grazen, van de troon

Twee gedichten
Juliën Holtrigter

Lougharnes, Wales 1986

Toen, daar, halverwege de heuvel,
bij het graf met de onnozele bloemen,
onder invloed van de regen, de zee
beneden, de drank - drijfzand, doedelzak
van de dood - en de lente - verwoed toch
zongen de vogels -, hielden wij elkaar
overeind, elkaar kussend, te luid, veel
te luid roepend: Hier ligt hij!

De volgende dag kwam ik terug, alleen,
nuchter - Dylan Thomas, las ik opnieuw -,
om te kijken van daar naar de baai,
liep ik achterwaarts door het hoge gras
een vers gedolven graf in en schreeuwend,
schaterlachend klom ik eruit, stond ik op,
vluchtte ik beschaamd daarvandaan naar
de kroeg, zijn kroeg, naar pen en papier.

Jonge berk

Word je wakker met een verkeersader tussen
je oren, een vuile geluidsband, geruis zonder
einde, op een dag hoor je niets meer, zegt
men, behalve bij zuidwestenwind, vrijwel
iedere morgen: het halve land op weg naar
de andere helft, om geld te maken.

Kijk je uit het raam om te zien welke kant
het opgaat met de wereld. Het wintert.

De winter mag kalm zijn en wijd, maar is meestal
bleek en leeg, uitgehold als een weg in
een overbekend perspectief, met grijze bomen
als afgeleefde mannen of vergeten dames,
stijfjes, ja bijna gestold.

Zie je op de parkeerplaats een meisje dat,
zou je zeggen, zojuist een jonge vrouw is
geworden, zo soepel, zo strak als een berk
loopt ze daar
door deze oude, vermoeide wereld.

Ben je de dag doorgekomen, sluit je je ogen,
zoek je het donker voorbij het denken.

Drie gedichten
Jan Kostwinder

Liaison

Mag het raam open? De witte dame
die mij schaduwde in het antiquariaat
maakt mij desperaat als toen.

Mijn hoofd schuw op haar kussen,
de glimlach zuurzoet op haar lippen
- valbijlen hingen in de baldakijnen.

Een dronk en een grande dame blanche
op de dame van cultuur, opnieuw
tegenover mij gezeten.

Zou zij genegen zijn?
Ze geeft een knikje, en zie:
zij heeft het raam gesloten.

Zomers

Heb je nog altijd dat laatje
met geheimen, of is dat van vroeger?
Hoe je handen die glimmende bladen
lieten ritselen - weet je dat nog?

Er moest iets gebeuren in die zomers
vol stilte en stilstand. Plotseling
kon de deur van je kamer door de vader
worden opengetrokken maar spoedig zou je

in de zonnewagen van het verlangen opgenomen worden.

Nu kijk je naar de vrouw, gelaten.
Zoals dat gaat: een laatje
wordt een la en een la
wordt een lade.

Asdag

Mooi was ze, als regen van Ierland, als
een oude ansichtkaart. Een danseres,
een sirene met woeste haren. Waar is ze nu,
in de velden tussen de varens, in een bootje?

Ze heeft een gordijntje voor haar ogen
neergelaten, ze rookt een filtersigaret.
Op een schommel in de wind denkt zij
aan wilde bloemen, vraagt de dood belet.

Maar daarvoor was haar rok te paars,
danste ze veel te bloot op tafel,
was haar stem te hees, haar mond
te gulzig - de handen in haar schoot

zijn rusteloos gebleven. In een tuin
vol wolken reikten regenwormen
naar de zon.

Zusje dood
Johanna Kruit

1

Ik droomde je in mijn gedicht.
We reden op zwarte paarden.

Oorlog was ver. Gevlucht waren we
voor geweld en gingen overal doorheen.

We galoppeerden voorbij het laatste duin.
De paarden bewogen hun oren.

Misschien ook konden zij het inslaan van
granaten op mijn netvlies horen.

2

Gevlogen: los van jou kon ik nog zijn, maar hoe?
Je vangt me in je vleugels, vouwt ze toe.

Overal uitzicht op wat is.
Duizelig word ik van wat je mist.

Laat me maar los, laat me verdomme gaan.
Of durf je niet? Ik zal te pletter slaan.

3

Dat nacht vergeet? Was het maar waar:
dwars door het duister kom je aan.

Ik ben je beu, bekijk het maar,
ik sluit het raam, vergrendel deuren.

Ren niet zo om het huis
je hebt niets meer te willen.

Er is gebeurd wat moest gebeuren.
Je hoeft niet zo naar me te gillen.

4

Mijn zusje kiest voor dromen.
Zij zweeft voorzichtig om me heen.
Ik kan haar niet vertalen.

Ik hou mijn woorden in.
Maar altijd als het donker is
begint ze weer te schijnen.

Sprekend weet ze soms te leven.
De stilte die is opgebruikt
zet zij weer vol geluid.

Steeds sta ik aan het water
waar zij begint te komen
en denk haar in en uit.

Najaar
Jean Pierre Rawie

Dit is de herfst, dit zijn de mooiste maanden,
maar ze ontgaan ons zoals ieder jaar,
want wij zijn blinden in een wereld waar
het blijvende niet geldt, alleen het gaande.

Wij tastten in het duister naar elkaar,
een oogwenk dat wij ons onsterflijk waanden,
en zijn niet dan elkanders nabestaanden;
het bed is ons niet nader dan de baar.

Geen troost valt aan het najaar te ontlenen,
de bladeren verworden in de goot
en alles is voor je het weet verdwenen.

Misschien is ons vergund pas metterdood,
door vreemde hemellichamen beschenen,
iets lief te hebben dat ons niet verstoot.

Dode tijd
Bas Rompa

Zelfs het kerkje heeft de begraafplaats
de rechte rug toegekeerd, doden
vullen immers geen banken - wel kisten.

Zerken brengen een stil saluut,
een enkele scheefgezakt. Vermoeid
van het nutteloos in het gelid staan.

Vroeger was er een kleine kroeg
op minder dan een steenworp afstand waar
de fanfare op woensdagavond oefende

en in het weekeinde stoffige soldaten
de oorlog kwamen vergeten met koud bier
en hete meiden aan de bar.

Dat waren nog eens tijden voor
de lijken. Na middernacht trilde
de grond onder verbeten geneuk.

Gebleven zijn klokslagen om het uur,
de tijd valt onmogelijk te doden.
Wat nooit leefde is het doodst.

Wintermorgen
Thom Schrijer

Daar is de scheelte van
de eerste wintermorgen
met even veel kooldroeve
donkerte als fijngesponnen
gelig licht en even veel
aangezegd doodgaan als
in nieuw uiteenvallen,
als zich de tijd verdicht
en wij het glazen voorhuis
van de winter binnenlopen,
bijgestaan door standvogels
en steevaste beloften
en evenzeer misleid door
dubbelbeelden van eerder
en later tegelijk.

Drie gedichten
Victor Vroomkoning

De anatomische les

Voor Jos van Abel

Met het dode lijf vertrouwd
twee jaar lang leerstuk na
kikker en cavia, hoe ervaar
je leven tijdens je eerste
spreekuur? Jong is ze en
gaaf, intiem de kamer.
Je zou haar kunnen liefkozen
maar je ogen staan op onder-
zoek, je handen zijn van
rubber, je neus stikt nog
van formaline, de touche
wordt onbewogen uitgevoerd.

Het bloed dat naar haar
wangen stoot, herken je niet
van het corpus dat zich op
het marmer in de snijzaal
niets van je aantrok.

Lot

Kapotte uitlaat, afstands-
bediening defect, lekke
voorband, linker box
uitgevallen, gezin door-
midden, diepvriezer op nul,
in maanden geen heel vers
tot stand gebracht, door
spit half overeind het lot
onder ogen ziend, weet ik
sinds de klassieken weinig
veranderd in de menselijke
staat: wat buiten is, is
binnen; wat toen was, nu.

Ontmoeting

Ik zie mij in de tuin
een faun die door de ruiten
van het huis heen gluurt
kappen van handen om de ogen
een vlezen pijl voor zich uit.

Binnen bij de haard een man
die naar mij kijkt. Ik spring
van raam naar raam, hij volgt
me, beide handen aan zijn
lid, zo naakt als ik kan zijn.

Drie gedichten
Duco van Weerlee

Vader en zoon

Na de regen en het drogen schuilt
Darta bij mij op schoot. Zijn kille
voeten op mijn voeten, mijn armen
om zijn armen.
Langzaam voel ik zijn rumoer verstillen,
zijn hoofd zwaarder worden en daar zit ik
met een slapende tiener op schoot.
Ooit kende ik een kipje dat op mijn knie
op stok wilde, maar dit vaderschap weegt
zwaarder. De opstelling dwingt tot
eerbied, jeuk en kramp. Geen heilige
of hij is door beproevingen gegaan.

Maar hoe vleiend zijn koninklijke
overgave. Hoe verheffend
slaapt mijn kind.

Water en vuur

Wayan klimt in een boom. Ketut verzinkt
in trance. Onze jongens melden: uitzicht
op ver en de gunst van dorpsgenoten in
het onzienlijke.
Laten we nu eten, bidden en vrolijk zijn.
Een beetje gokken ook.
Happend naar lucht klimt Wayan nog één keer
in de boom. Verveeld van eigen vraatzucht
zakt Ketut voorbeeldig in de diepte.
Daarna wankelen de anderen over sawahdijkjes
naar huis. Wij redden het wel in de tijd
tussen vruchtwater en brandstapel.

Tot dagelijks gedoe ons verlangen
dempt, vervalst, verbittert.

Holland of Bali

De geur van Hollandse sloten, of het wit
van pasgekookte rijst? Sterker nog: een
wulpse brij met boter, suiker, snuifje
kaneel, of een hartige hap met kippelevertjes,
pindasaus, verse krupuk?
Snuivend en smekkend ondervraag ik mijn hart.
Een verwarde veldmuis piept in het voorhuis.
Kikkerkabaal en windmolens, schildersluchten.
Kikkerkabaal en windharpen, stromende sloten.

Boven een haag van palmen fonkelt een vlucht
reigers tegen de regenlucht, verkondigend grote
blijdschap. Laten we zeggen: welbehagen.

Twee gedichten
Rina van der Wel

Land

Een middag, jaren geleden. wolken
kalm uitgeplozen boven mij en lager aan de lucht
zo'n lichtbaan waarvan jij ooit zei: ‘als
dat een land was zou ik erheen gaan.’

ik ging naar jou, de weg
was langs het kanaal gelegd, een lineaal
van rust en recht, wanneer mijn leven zich
daar eens naar voegen wou? nu

het kanaal gedempt, aan stilte
en de wind gegeven je fabriek: roodsteen
verdonkerd met de tijd, somber als de wet
van arbeid, plicht, eentonigheid - waar iedereen

is weggegaan, ook jij. mijn hand
streelt langs de stenen: ik
ben nog van dit land.

Tischgesellschaft mit Ausblick in den Garten*

Voornaam gezelschap, nauwelijks ingetogen
gevangen in secure lijnen. daarbovenop
weer glas. leven hermetisch afgesloten, niets
kon ertussen komen, je ziet hoe mooi het was

maar vormloze vlekken, roestbruine
wolken groeien onbewogen, gescheiden
van wat onder hen bestaat
traag en voorgoed over de plaat

waarop intussen het leven altijd
onwetend van dit plan is gebleven
tot aan het eind toe verder leeft

hoe smal en klein is de bediende maar hij heeft
een zware schaal met fruit hoog opgeheven
al is zijn borstkas bijna weggevreten
het oog maakt af wat er ontbreekt

boezem en been bestaan niet meer maar toch
aan tafel een dame op schoot van een heer

kijk een oor herinnert nog aan de bokaal
waaruit de wijn geschonken werd. de straal
is weg, het glas is vol

en bij de openslaande deur met uitzicht op de tuin
de vijver en de verre bomen
staat iemand haast onaangepast
van het gezelschap afgekeerd. half
weggebeten is zijn hoofd. misschien
wou hij eruit naar wat
de tuin belooft, om daar
te zijn: onaangetast.

* Het betreft hier een zg. ‘Hinterglas’ uit de Barok, een voorstelling die direct achter het glas lijkt te zijn getekend en ingekleurd, zodat ze als het ware met het glas samenvalt. In de loop der tijd zijn op de plaat beschadigingen ontstaan.

Twee gedichten
Staf de Wilde

jarig

de koning is moe en drinkt
en droomt zich schaarsgeklede
hofmeisjes die zijn nek en mollige schouders kneden
en narren die de naakte meier sarren met een koprol,
een rollende kop

zwaar is de koning en vadsig
hij omvat zijn beker en beft
de gouden rand, in de scepter
op het brokaten kussen herkent zijn waterig oog
de slagtand van de gekeelde ever

nog even, denkt hij, nog even
er wordt geklopt in de poten van mijn troon

veronica

hou vol hou van
sneeuw die zolang het duurt
het bos zwart-wit laat zien
en spreeuwen als dansend
verbrand papier

hou van het meisje met koperhaar
haar zomerblauwe omslag
en het rijmpje d'rin voor je verouderdag

hou van het lege blad
het is een doek
een vrouw duwt het wenend
op een van je gezichten
een dat je weer vergat

hou vol
er is nog niets verloren
dat niet opnieuw begon

Twee gedichten
Klaas de Wit

Ontmoeting te Fátima

Voor Angela

Over het blakerend lege zonneplein
- (geen mensenmassa's wachtend op een teken,
geen schare dorstenden aan de fontein,

de lucht nog onvervuld van donderpreken
uit luidsprekers in serie opgesteld;
enkel een vrouw uit noordelijker streken,

wegschuilend voor het thermische geweld) -
kruipt een zwart figuurtje; de bleke jongen
die haar voetje voor voetje vergezelt

heeft haast geen lucht meer in zijn ijle longen,
mompelend in het uur van onzen dood
waar hij zo dikwijls luidkeels heeft gezongen;

de knieën van de oude vrouw zijn rood
van bloed, ze kan elk ogenblik bezwijken,
gezegend is de vrucht van uwen schoot...

Tot zij (afkomstig uit het land der dijken
waar alles goed en wel geregeld is)
er heen holt om niet langer toe te kijken

en hun, uit schaamte dan wel ergernis,
de steun te bieden van haar sterke armen.
Het antwoord schittert vlijmend als een kris:

laat ons met rust, Maria heeft erbarmen.

Columbus op het strand

Lissabon, 1482

Zijn wereld paste niet in een plat vlak -
Starend naar de traag aanrollende golven
waarvan de voorste steeds weer brak

(ze naderden als horden grijze wolven
vanaf een licht gekromde horizon,
de ene onder de andere bedolven)

wist hij: achter die kromming was de bron,
de voedster van zijn knagende verlangen,
de enige die het heimwee stillen kon

waarin hij nu al jarenlang gevangen,
dromend van een Westelijk Paradijs,
aan deze godvergeten kust bleef hangen;

en zo, aan 't eind van elke nieuwe reis
als uit het kraaienest het Land-
in-Zicht weerklonk, betaalde hij zijn prijs.

Hij schreef zijn twijfels in het natte zand:
zal ik een Nieuwe Wereld gaan verwerven
met roem en goud als lokkend onderpand,

of toch de Oude blijven overzwerven
aan boord van mijn karveel *De Nostalgie* -
liever de warme droom om aan te sterven

dan leven in gestolde fantasie?

Light Verse

Drie gedichten
Gé van den Bovenkamp

Dankwoord

Ik wil u danken: Stip, Van Wissen, Kal,
dat u mij het sonnet hebt leren zien.
Vooral gij, Scheepmaker, grootste van al,
die er nu niet meer bent, verdient een 10.

U bent de dichters van de haute cuisine,
mijzelf beschouw ik slechts als uw vazal.
Ik die - ik weet het - slechts uw hoon verdien:
nog ver van lezing, boek of festival.

Maar ook al won mijn werk nog nooit een prijs,
het houdt me van de straat en uit de kroeg.
Van slechte vrouwen heb ik geen idee.

Ach, was ik maar een drs. P.
't Verschil met u is dat ú dicht. Ik zwoeg.
(Verdomme, ik vergeet Ivo de Wijs!)

In mijn knollentuin

Ik kan het nu al dagen niet verkroppen
dat het (ik geef het toe: het is een gril)
me niet lukt, ondanks alle goeie wil,
een aardappel in een sonnet te stoppen.

Gezeten achter zeven koffiekoppen
vrees ik ten zeerste dat ik me vertil.
Een knol in een sonnet: wat een paskwil.
Hier helpt het rijm het metrum naar de knoppen.

‘Maar knul,’ roept u, ‘neem dan een eigenheimer!
Een prima keus en, klinkt dit niet komiek:
het is een ras met knollen als meloenen.’

Dát weiger ik. Ik ben geen versjeslijmer.
Genoeg van dit gepruts. U maakt me ziek.
Ik schrijf wel een gedicht over citroenen.

Blue Angels

Als altijd, bij het stijgen en het landen,
grijpt me de vliegangst wurgend bij de strot:
een verse Librium tussen m'n tanden
en heftig biddend tot de goede God.

Die schept de zwakke plekken in de banden
en stuurt het noodweer volgens Buys Ballot.
Spontaan knijp ik mijn buurvrouws hand tot snot.
Dat zal wel sissen als we zo verbranden!

Toch, eenmaal boven, wordt het wel weer lollig:
de stewardessen bieden whisky aan
en die kost in de business klasse niks.

Die platte hak! Wat zijn hun knieën mollig...
Waar haalt de KLM ze toch vandaan?
Ze lijken allemaal op Beatrix.

Twee gedichten
Frits Criens

Arleblanc ***

De zon komt 's morgens op, gaat 's avonds onder
En brengt ons tussentijds haar warme licht
Ze stemt daarmee een ruim publiek tevreden

Maar om de vraag die eeuwig bleef omstreden
- Waar blijft ze na haar dagelijkse plicht? -
Ontaardden veel disputen in gedonder

Dus zou Professor Sung, het is geen wonder
Als man van wetenschap een zwaargewicht
Aan deze zaak wat veldwerk gaan besteden

Hij volgde haar voorbij de kim, maar heden
Verscheen zijn niet-bevestigd doodsbericht
Dat maakt zijn laatste boodschap zo bijzonder

.. ._. / – –.. ._ ._.. / –.. . / ._– – . ._. . ._.. –.. /
–... .. –. –. . –. –._ – – – ._. – / –... . ._– – –. – – – –.. . –. /
. ._. / .. ... / – –. . . –. / – – – –. –.. . . –. – –. . ._ ._– –. /
... . –.. . –._. .... – ... / . . ..– ._– – .. – – . /
._. –._– – – –.. . –. // *
*

* De vertaling van de morsetekst luidt: Ik zal de wereld binnenkort bewijzen / Er is geen ondergaan, slechts eeuwig rijzen

Niersteen
Een mannenangst

Een flauwe golf van vaag maar zeurend zeer
Negeer je achteloos en laconiek
Maar als een vloed van pijn zo ongeveer

Tot springtij escaleert, is die koliek
De eerste in een lange martelgang
Met eindpunt de o.k. van een kliniek

In je urethra graaiend met een tang
Vergruist de uroloog een concrement
Dat hij nog meer vernielt is zeker wrang

Nu jij te vroeg de grote slapte kent
En zorg om jouw genot in bed je kwelt
Zoek jij het financiële happy end

Helaas wordt niet vergoed met smartegeld
Gemis van iets dat niets heeft voorgesteld

Twee gedichten
Kees van den Heuvel

Jaarwisseling (1)

Waarom begroet men steevast alle jaren
Die middernacht als magisch fenomeen?
Al is het nieuwe jaartal even wennen
De dagen zijn niet anders dan voorheen

We kunnen wel met veel tamtam verklaren
'Ik kuis mijn taal' 'Ik drink niet meer alleen'
Maar hoe we ook gaan lijnen, sparen, rennen
De dagen zijn niet anders dan voorheen

We blijven wie we gister ook al waren
En rijgen stil een levensloop aaneen
We dromen, vrezen, hopen, wachten, plannen
De dagen zijn niet anders dan voorheen

We krijgen meer (of minder) grijze haren
Al zullen velen liefst ook dat ontkennen
De dagen zijn niet anders dan voorheen

Jaarwisseling (2)

Saai hoor, die kerstdagen!
Nooit eens een spoedgeval
Waar ik als arts
Enthousiast over word

Aangenaam anders zijn
Oudejaarsavonden
Dan kom ik ogen en
Oren te kort

Gedicht
Drs. P

Te Angke - provinciaal en antivries -
Nabij Djakarta, stond een machtig pand
Daarin bevond zich ons bureau (reclame)

Men hoort van alles in zo'n groepsverband
Zo was er een AE*, een zeer bekwame
Wiens oma plattelands gebleven was

Zij was wat trots op hem, de oude dame
Daar hij uitheems verstond en boeken las:
'Mijn kleinzoon spreekt Bahasa Portugis!'

Zo bleek, na eeuwen van geschiedenis
Hoe onuitwisbaar het verleden is

* *Account executive*

Aan zee
Jan Vanhaelen

Zestig mijl van huis. Alles rustig,
alles anders en toch zo bekend.
Altijd die vissersbootjes op dat breed
bruisend water. In hun zog
een zwerm meeuwen, dwarrelend
naar weggesmeten sprot.

's Morgens, na het lezen van
het Laatste Nieuws, naar Veurne,
een Sixtus drinken op de Markt.
Tinnen uurwerk aan de wand,
op de rand een stevig porselein
en geblonken koperen obussen.

Op gevlochten riet gezeten,
naast een paraplubak uit melkkan,
leest men: ‘70 F, Inge, 11:39.’

Schalks brengt Inge om 12:14
nog een beker en zegt: ‘Men kust niet
beter aan de Kust,
wel zouter.’

Foto's van José Melo

[Beelden van Portugal]

Vissers Lagoa de Santo André

Boer drenkt zijn vee Trás-os-Montes

Loodgieter Albufeira

Muurschildering Lissabon 1975

Scheepsbouw Peniche

Processie Trás-os-Montes

Kapper Lissabon

Fado in het buurtcafé

Fado op de vlooienmarkt Lissabon

Straatbeeld Lissabon

Mijnwerkerskinderen Aljustrel

Essay

Inleiding
Piet Janssen en Harrie Lemmens

Fernão Mendes Pinto, Luís de Camões, Eça de Queiroz, Fernando Pessoa, Mário de Sá-Carneiro, Miguel Torga, J. Rentes de Carvalho, José Saramago, Lídia Jorge, António Lobo Antunes, Almeida Faria, José Cardoso Pires, João Melo, Herberto Helder, Sophia de Mello Breyner Andresen, Clara Pinto Correia, Luísa Costa Gomes - de rij namen van Portugese auteurs die in het Nederlands zijn vertaald, is met name de laatste jaren behoorlijk gegroeid. Een gelukkige ontwikkeling, die ons bij het samenstellen van dit themanummer ontslaat van de plicht volledig de rol van gids te vervullen, de Nederlandse lezer bij de hand te nemen voor een wandeling door een hem volstrekt onbekend literair landschap. Dat biedt ruimte voor het inslaan van zijpaden - aanvullingen op wat reeds in vertaling voorhanden is - en het wijzen op tot dusver onbekende gebieden - de introductie van ‘nieuwe’ dichters en schrijvers. We willen dat doen in de vorm van een korte vlucht door de twintigste eeuw, achtereenvolgens de periode van en rond *Orpheu*, de lange beklemmende jaren onder Salazar en de meest recente tijd. Die vlucht wil geen overzicht zijn, ze wil slechts uit het grote aanbod enkele momenten kiezen die een indruk geven van wat er leeft binnen de Lusitaanse letteren. Wat tijd betreft ligt het accent op hedendaags werk, waarbij we gestreefd hebben naar een evenwicht tussen proza en poëzie. Als essayistische bijdrage hebben we gekozen voor een (speciaal voor dit nummer geschreven) verhaal van J. Rentes de Carvalho over Portugals eigen muziekgenre, de fado.

1.

De tijd tussen het definitieve einde van de monarchie, in 1910, en de opmars van Salazar, die inzette in het jaar 1928, was op talrijke niveaus een turbulente en levendige tijd. Regeringen en regeringsvormen wisselden elkaar in snel tempo af, in economisch en sociaal opzicht vonden nogal wat wijzigingen plaats en in de cultuur deden zich dezelfde revolutionaire verschuivingen voor als elders

in Europa. Een centrale positie werd daarbij ingenomen door de avantgarde die zich in de Lissabonse cafés ophield en daar de discussies voerde die leidden tot de oprichting en vaak even snelle begrafenis van literaire bladen, van stromingen, polemieken, controversen. En de voornaamste figuren binnen die groep, of in ieder geval de meest actieve, waren Fernando Pessoa, Mário de Sá-Cameiro en José de Almada Negreiros.

Fernando Pessoa moge genoegzaam bekend worden verondersteld; toch heel summier: geboren in Lissabon in 1888, verliest zijn vader op vijfjarige leeftijd, verhuist met zijn moeder naar Zuid-Afrika, waar hij de rest van zijn kinderjaren en zijn jeugd doorbrengt, tot zijn zeventiende, wanneer hij alleen terugkeert naar Lissabon. Daar begint hij een leven als zeer produktief schrijver die weinig in boekvorm publiceert, maar wel betrokken is bij talrijke kranten en tijdschriften, en in zijn levensonderhoud voorziet als buitenlands handelscorrespondent van verschillende firma's. Van jongs af aan schrijft hij onder verschillende namen, die ten slotte culmineren in de geboorte (in 1914) van de drie heteroniemen Alberto Caeiro, Ricardo Reis en Álvaro de Campos, met wie het spel van de voortdurende persoonsverwisseling wordt gespeeld in diverse bladen (maar ook in het dagelijkse leven, getuige de correspondentie met Ophélia Queiroz, Pessoa's enige ‘geliefde’). Met name Álvaro de Campos zal, samen met Bernardo Soares, schrijver van *Het boek der rusteloosheid*, Pessoa's grote begeleider blijven tot aan zijn dood, in 1935, ten gevolge van overmatig drankgebruik. Veel van wat Pessoa publiceert is bedoeld om later opgenomen te worden in een verzamel-editie, waarvoor hij onophoudelijk plannen maakt, maar die er tijdens zijn leven nooit zal komen. Hij laat het niet in boekvorm na, maar op losse vellen in een grote dekenkist, waaruit na zijn dood al menige uitgave is ontstaan en er ongetwijfeld nog veel zullen volgen. Pessoa is dan ook een instituut geworden, een referentiepunt voor iedere nieuwe Portugese schrijver. Onze keuze is gevallen op de (in het eerste nummer van *Orpheu* gepubliceerde) *Triomf-Ode* van Álvaro de Campos, omdat daarin een aantal elementen van die roerige jaren tien en twintig duidelijk tot uitdrukking komen. De bejubeling van techniek en vooruitgang, de seksualiteit en de hang naar het absolute, het ongebreidelde, het onmogelijke, het totale, die we ook bij Pessoa's grote vriend, de jong gestorven Mário de Sá-Carneiro aantreffen.

Sá-Carneiro (1890-1916), eveneens in Lissabon geboren, verloor

op jonge leeftijd zijn moeder, en werd grotendeels opgevoed door zijn grootouders. Studeert korte tijd in Coimbra, waarna hij naar Parijs vertrekt, de stad waar hij vier jaar zal wonen (afgewisseld met korte verblijven in Lissabon), waar de diverse plannen worden gesmeed en waar ook *Orpheu* tot stand komt, het beroemde tijdschrift dat de belangrijkste stoot tot het modernisme in Portugal gaf. Hij was de grote instigator van dit blad, zoals hij ook, samen met schilders als Santa Rita Pintor en Amadeu de Souza Cardoso, de brug vormde tussen de Parijse (avantgarde)cultuur en de Lissabonse (café)wereld. Het hier opgenomen verhaal, *De man van de dromen*, geeft een goed beeld van Sá-Carneiro's werk, waarin als constanten zijn aan te wijzen de droom, onvrede met zoiets als de 'werkelijkheidsstructuur' en het onafgebroken rukken aan de grenzen die het leven stelt aan de mens. Anders dan Pessoa, voor wie dit alles nooit verder ging dan een beheerst intellectueel spel, was het voor Sá-Carneiro een zeer emotionele aangelegenheid waaraan hij op den duur ten onder ging: in 1916 pleegt hij zelfmoord op zijn hotelkamer in Parijs.

Veel minder ernstig, om niet te zeggen speels, ludiek, was die derde grote man, artistiek duizendpoot José de Almada Negreiros (1893-1970), eveneens redacteur van *Orpheu* en later van *Sudoeste*, dat hij in zijn eentje vulde. Behalve schrijver van verhalen, een roman, essays, gedichten en toneelstukken was Almada Negreiros schilder, toneelspeler, beeldhouwer, maker van glas-in-loodramen en cartoonist. Het gedicht *Ode aan Fernando Pessoa* speekt voor zichzelf, het korte verhaal *De schildpad* is tamelijk typerend voor het eerste kwart van de twintigste eeuw, waarin niet alleen veel -ismen de kop opstaken, maar ook een absurd soort humor ontstond, waarvan bij ons Van Ostaijen een vertegenwoordiger is. Almada Negreiros was dan ook de grote bezieler van menige opzienbarende manifestatie in Lissabon, hij zorgde voor de uiterlijkheid, daar waar Pessoa en Sá-Carneiro zich veel meer naar binnen gekeerd, en in ieder geval als persoon onopvallend, door hun tijd bewogen.

Van Fernando Pessoa zijn in het Nederlands verschenen: *Gedichten* (De Arbeiderspers, vert. August Willemsen), *Ode van de zee* (AP, vert. August Willemsen), *De anarchistische bankier* (Meulenhoff, vert. August Willemsen), *Het boek der rusteloosheid* (AP, vert. Harrie Lemmens). In 1995 verschijnt *Binnen in mij, brieven en beschouwingen* (AP, vert. Harrie Lemmens).

Van Mário de Sá-Carneiro: *De bekentenis van Lúcio* (AP, vert. Harrie Lemmens) en *Gedichten* (Maatstaf, 1992/4, vert. Harrie Lemmens).

2.

Anders dan in de rest van Europa, waar de overwinning van de Geallieerden in 1945 een einde maakte aan het fascisme, hielden de fascistische dictaturen op het Iberisch schiereiland stand tot halverwege de jaren zeventig. Spanje had Franco en Portugal Salazar.

Portugal was een koloniaal imperium. Het had overzeese gebiedsdelen in Afrika en Azië. Behalve in cultureel opzicht was Portugal weinig op Europa gericht.

Het moederland industrialiseerde, waarbij het een zeer liberaal kapitalisme stimuleerde en de lonen laag gehouden werden. Het aandeel van de middenstand in de nationale economie ging achteruit, de agrarische sector werd verwaarloosd. Het gevolg was dat velen emigreerden, niet alleen om economische maar ook om politieke redenen, naar het buitenland of naar de koloniën.

De kolonisatiepolitiek was een racistische. Er ontstonden conflicten in de koloniën, bevrijdingsbewegingen. Het regime koos ervoor deze bewegingen gewapenderhand te bestrijden. De conflicten groeiden uit tot oorlogen die het imperium tenslotte vernietigden. De Afrikaanse koloniën werden zelfstandig, de Aziatische koloniën werden bezet door India, respectievelijk Indonesië. Een ander gevolg van deze oorlogen was dat het fascistische regime in Lissabon door de kapiteins uit het koloniale leger ten val werd gebracht. In 1974 was het revolutie in Portugal, de Anjerrevolutie.

Aanvankelijk liet het zich aanzien dat Portugal misschien wel een communistisch land zou worden, maar na enkele spannende jaren kwam toch de sociaal-democratie als overwinnaar uit de bus. Economisch was het met Portugal niet beter gesteld dan voor de revolutie. De emigratie ging gewoon door, terwijl tegelijkertijd vele Portugezen uit de vroegere koloniën terugkeerden. Het imperium bestond niet meer. Wat resteerde, was een derde-wereldland, gelegen aan de rand van de eerste wereld.

Portugal kon nu niet anders dan zich economisch en politiek op Europa richten en werd tenslotte lid van de Europese Unie.

De ideologie van het fascistische regime en de misstanden die het veroorzaakte of verzuimde aan te pakken, werden gekritiseerd in neo-realistische geschriften. Een al te openlijke en directe kritiek was echter niet toegestaan, er was censuur, boeken werden in beslag genomen.

Het neo-realisme was zeker in het proza de dominante stroming. De schrijvers lieten zich inspireren door het socialisme, door auteurs als Malraux en Hemingway. In dit themanummer hebben we geen neo-realistische verhalen of poëzie opgenomen. Voorbeelden van in het Nederlands vertaalde romans die op meer of minder gecodeerde wijze de Portugese maatschappij hekelen, zijn *De Kroonprins* uit 1968 van José Cardoso Pires (De Prom, vert. Catherine Barel) die tot de neo-realisten gerekend wordt, en *Passie* uit 1962 van Almeida Faria (De Prom, vert. Piet Janssen). Aan beide romans is waar te nemen dat ook andere invloeden verwerkt werden, bij Faria bijvoorbeeld die van Faulkner, van de *nouveau roman* en het existentialisme.

Niet alle schrijvers hielden zich bezig met al of niet verhulde sociale kritiek. Er waren er die zich richtten op de beschrijving van het psychologische, het innerlijke. Een voorbeeld van dergelijk proza is *A Sibila* uit 1954 van Agustina Bessa Luís, een roman die nooit in het Nederlands vertaald is.

De poëzie organiseerde zich vooral rond een aantal tijdschriften. De belangrijkste zijn: *Presença, Cadernos de Poesia* en *Távola Redonda*.

Van drie dichters die in deze periode publiceerden, hebben we werk opgenomen: Ruy Cinatti, Ruy Belo en Natália Correia.

Ruy Cinatti* publiceerde in *Cademos de Poesia*, waarvan de eerste serie verscheen in de periode 1940-1942. De oprichters van dit blad ontwikkelden zich vanuit het eclecticisme in de richting van een elitair katholiek idealisme, daarbij zwevend tussen neo-realisme, surrealisme en traditionalisme. Vanaf het begin is bij Cinatti zichtbaar waardoor hij geobsedeerd wordt: het beeld van een te vroeg overleden moeder, zijn fascinatie voor het paradijs-eiland (Timor of São Tomé), zijn vaststaande bestemming evenzeer als zijn weerkerende drang om te vertrekken, om te reizen, om de eenzaamheid te zoeken.

* *Ruy Cinatti*: geboren te Londen in 1915, gestorven te Lissabon in 1986. Hij was van beroep agronoom en meteoroloog. Hij werkte in Engeland en op Timor. In 1941 debuteerde hij met *Nós não somos deste Mundo*, en in 1982 verscheen zijn tweeëntwintigste en laatste bundel, *Gazetilha*.

Ruy Belo* wordt wel de meest originele religieuze dichter van de jaren zestig genoemd. Met een breed gamma aan denigrerende metaforen en wat dies meer zij schildert hij het ondermaanse waar de mens met zijn verlangens vertoeft, hardnekkig zoekend naar bewijs van een andere wereld waar de dood zin krijgt.

In de poëzie na 1950 zijn de kenmerken van het surrealisme alom aanwezig: het automatisch schrijven, de verbale associatie, zwarte humor, het invoeren van het objectieve toeval. Natália Correia's* bijtende provocerende satire past binnen deze stroom. Het van haar geselecteerde gedicht herinnert echter ook aan wat in de jaren vijftig een veel voorkomende thematiek was, het dichterschap, het staren naar 's dichters eigen navel. Ook de twee opgenomen gedichten van Ruy Belo verwijzen daarnaar.

In de periode na 1974 overheersen vervolgens, zo constateren Lopes en Saraiva in hun geschiedenis van de Portugese literatuur, tendensen tot retrospectie, tot een pessimistische kijk op het Portugese heden en tot een zich naäperig aanpassen aan wat als Europees beschouwd wordt. Anderen wijzen op de invloed van het Latijnsamerikaanse magisch-realisme.

Enkele van de voor deze Tweede Ronde geselecteerde verhalen hebben inderdaad dat retrospectieve. Manuel Alegre* romantiseert enigszins de strijd tegen het fascisme in *De man uit het blauwe land* en

* *Ruy Belo*: geboren in 1933 te São João de Ribeira, gestorven in 1978 te Queluz. Hij debuteerde in 1961 met *Aquele Grande Rio Eufrates*, zijn laatste bundel was *Os Poucos Poderes*, welke verscheen in 1984. Tussen deze twee publiceerde hij negen bundels. Hij schreef ook kritieken.

* *Natália Correia*: geboren in 1923 op het eiland São Miguel, Azoren, gestorven in 1993 te Lissabon. Ze was medewerkster van verscheidene tijdschriften, en na 1974 lid van het parlement. Enige werken, waaronder toneelstukken, van haar hand werden door de censuur verboden; ze werd tot drie jaar voorwaardelijk veroordeeld. Tussen haar debuut *Rio de Nuvens* in 1947 en haar *Sonetos Românticos* uit 1990 publiceerde ze zestien dichtbundels. Ze schreef voorts proza, toneel, essays, dagboeken, enz.

* *Manuel Alegre* werd geboren in 1936 te Agueda. Hij studeerde rechten. Van 1964 tot 1974 verbleef hij als tegenstander van het Salazar-regime in ballingschap, onder andere in Algerije. Hij werkte als journalist. Tegenwoordig is hij lid van het parlement voor de PS (de socialistische partij). Hij publiceerde gedichten, verhalen en een roman.

Teresa Veiga* ironiseert het doen en laten van een uit Angola gerepatrieerd kolonelsgezin in *Gevolgen van het dekolonisatieproces*.

Teresa Veiga publiceerde enige verhalenbundels waarin opvalt met welk gemak ze haar thema's en haar vrouwen plaatst in verschillende periodes van deze eeuw en op diverse locaties, en hoe ze zich tegelijk van verschillende stijlen bedient, soms ironiserend à la Eça de Queiroz, soms romantiserend à la Camilo Castelo Branco.

Manuel Alegre is minder actief als romancier dan als dichter. Zijn thema's zijn nauw verbonden met de (niet meer zo) recente Portugese geschiedenis: verzet, ballingschap, emigratie, de koloniale oorlog; hoop en wanhoop.

Ook nu weer is er literatuur die zich moeilijk direct laat koppelen aan het (vroegere) politieke gebeuren in het land: literatuur waarin thema's aan de orde komen die betrekking hebben op het domein van de intermenselijke verhoudingen, zoals dat van de echtscheiding bijvoorbeeld in *Heb jij misschien gebeld?* van Miguel Esteves Cardoso*, of dat van de liefde in Pedro Paixão's *Het joodse bruidje*.

Of de twee recente verhalen van Esteves Cardoso en Pedro Paixão* gezien moeten worden als uitdrukking van de tendens tot naäperij van wat Europees heet te zijn, mag de lezer zelf beoordelen. Overigens is het wel zo dat beide schrijvers graag laten uitkomen dat ze on-portugees zijn. De eerste genoot zijn intellectuele vorming in Engeland, de ander in Duitsland en België. De verhalen spelen zich af in een stadse, universele omgeving.

* *Teresa Veiga*: geboren in 1946. Studeerde rechten en romaanse talen. Debuteerde in 1981, publiceerde een aantal verhalen en novellen. *História da Bela Fria* dateert van 1992.

* *Miguel Esteves Cardoso*: geboren in 1955. Hij studeerde in Engeland, is journalist en medewerker van verscheidene tijdschriften, o.a. van het literaire tijdschrift *As Escadas não têm Degraus*. Voorts is hij hoofdredacteur van het weekblad *O Independente*. Hij heeft een grote reputatie als columnist, veel van zijn columns zijn gebundeld. Daarnaast schrijft hij verhalen en vertaalt uit het Engels. Zijn columns worden gekenmerkt door een bijna hilarische ironie.

* *Pedro Paixão*: geboren in 1956, te Lissabon. Hij studeerde filosofie onder andere in Leuven en Heidelberg. Hij is als journalist werkzaam geweest voor het weekblad *O Independente*. Momenteel is hij directeur van een reclamebureau en docent filosofie aan de universiteit. De verhalenbundel *A Noiva Judia*, zijn debuut, dateert van juli 1992: binnen een jaar tijd verscheen van zijn hand nog een verhalenbundel en een roman.

De aanwezigheid van platteland in een verhaal geeft er iets echt Portugees aan, maar ook in Portugal heeft platteland tegelijkertijd iets universeels. Zo ook in *Akte van angst* van José Riço Direitinho*, die in zijn eerste verhalenbundel universele thema's aanpakt als schuld en boete. Zijn verhalen hebben iets Latijnsamerikaans.

Tenslotte de dichters van wie de hier geselecteerde gedichten uit de periode na 1974 stammen: Luíza Neto Jorge en João Miguel Fernandes Jorge.

Luíza Neto Jorge* behoorde tot de groep *Poesia 61*, die startte met experimentele of post-surrealistische poëzie, die ten tijde van de koloniale oorlogen politiek-sociaal kritisch was en zich vervolgens zeer divers ontwikkelde. Neto Jorge reduceert de vibraties van wilde, provocerende agressiviteit tot een desolaat of wanhopig koud steenschrift.

João Miguel Fernandes Jorge* schrijft zowel verleidende als ontwijkende dichtregels, met vloeiende ritmes en beelden, waarbij de lezer constant verrast wordt door verwijzingen en flarden spreektaal. Zo ook in zijn *Hollandse Kastelen* (*Castelos de Holanda*, 1992).

Belangrijkste bron: António José Saraiva, Oscar Lopes: *História da Literatura Portuguesa* (1988).

* *José Riço Direitinho*: geboren in 1965, te Lissabon. Hij studeerde landbouwkunde. Vanaf 1985 schrijft hij voor tijdschriften en publiceert hij verhalen. Zijn eerste en enige verhalenbundel tot nu toe, *A Casa do Firn*, verscheen in 1992. Er staat een roman op stapel.

* *Luíza Neto Jorge* is geboren in 1939 te Lissabon en daar ook gestorven, in 1989. Ze was vertaalster. Tussen haar debuut *A Noite Vertebrada* uit 1960 en *A Lume* uit 1989 publiceerde ze acht dichtbundels.

* *João Miguel Fernandes Jorge* is geboren in 1943 te Bombarral. Hij studeerde geschiedenis, was eerst leraar aan het gymnasium, later docent aan het Conservatório Nacional. Hij publiceerde tussen *Sob Sobre Voz* (1971) en *A Jornada de Cristóvão de Távora Terceira e Ultima Parte* (1990) vijftien dichtbundels. Voorts schreef hij proza en beschouwingen over kunst.

Het fatum van de fado
J. Rentes de Carvalho
(Vertaling Harrie Lemmens)

De fado kan ontstaan zijn uit het gezang waarmee de uit Kongo gehaalde slaven de *lundum* begeleidden, een sensuele dans. Hij kan ook afkomstig zijn van een Arabische melodie, gezien de sterk klaaglijke intonatie. Of misschien ontdekt men nog ooit dat hij afstamt van de in de achttiende eeuw uit Brazilië geïmporteerde *modinhas*, of gewoon rechtstreeks voortkomt uit de heimweeliedjes van de zeelui. José Pinto de Carvalho (1858-1930), schrijver van de enige geschiedenis van de fado, stelt in zijn uit 1903 daterende boek met die titel, dat ‘de klaaglijke muziek van de fado vaag doet denken aan bepaalde andantes uit de Tjechische muziek’. Verderop haalt hij een zekere M.A. Lambertini aan, die in een boek getiteld *Chansons et instruments* zou hebben beweerd: ‘Het leidmotief van het allegretto uit de zevende symfonie van Beethoven, eerst toevertrouwd aan alten en cello's, vervolgens aan de violen, geeft bij benadering een idee van de fado, niet alleen qua ritmische opbouw, maar ook wat de melodielijn betreft.’

We schieten echter weinig op met gewaagde veronderstellingen of vergezochte interpretaties: feit is en blijft dat de ware oorsprong van de fado onbekend is. Vreemd genoeg geldt hetzelfde voor de Portugese gitaar, de *guitarra*, een instrument dat uiterlijk enigszins lijkt op de mandoline, maar daar weer van verschilt doordat hij geen acht, maar twaalf snaren heeft, negen hoge en drie bassnaren.

Iemand die de fado zingt, wordt traditioneel begeleid door een *guitarra* en een gitaar, hoewel er de laatste tijd een tendens te bespeuren is om dat met een groter aantal instrumenten te doen. Deze ontwikkeling, die op geen enkele manier iets toevoegt aan de kwaliteiten van de zangers - of daar afbreuk aan doet -, wordt voornamelijk ingegeven door commerciële overwegingen.

De grote doorbraak van de fado vond plaats halverwege de negentiende eeuw, toen Maria Severa op het toneel verscheen, een prostituée die door haar zangtalent, haar relatie met de markies van Vimioso en haar tragische lot veranderde in een soort nationaal symbool.

Het duurde niet lang of de fado, lamentomelodie over hartstocht en verraden liefde, aanvankelijk voorbehouden aan nachtbrakers, penoselui, prostituées en stierevechters, veroverde fans in het hele land, onafhankelijk van status en positie. Hij werd gezongen door hoeren en hertoginnen, door pooiers, heren en herders. Was, net zoals nu weer, te horen in kroegen en salons.

Nadat hij in de eerste twee decennia van deze eeuw de top van zijn populariteit had bereikt, en een van de favoriete manieren was geworden om het zo typisch Portugese gevoel van de *saudade* uit te drukken, verloor de fado echter geleidelijk zijn glans. Weliswaar bleef hij in de lagere regionen van de samenleving geliefd, vooral dank zij de stem van Amália Rodrigues, maar de fine fleur richtte zich steeds meer op de veel gekunstelder fado die de studenten uit Coimbra zongen.

Het fascistische regime probeerde hem nog in te lijven als dé nationale zangvorm en voor het karretje van zijn propaganda te spannen, maar of het nu aan het tekortschieten van die pogingen lag of aan de maatschappelijke ontwikkeling, dat mislukte jammerlijk en in de jaren zestig was de fado als muziekgenre volledig in ongenade gevallen. Links, al dan niet doorgeslagen, zag er een symbool van imperialisme en kolonialisme in, terwijl het weldenkende deel van de natie hem beschouwde als een abjecte uitdrukkingsvorm van de gevoelens van het grauw.

Het dieptepunt volgde in de jaren direct na de Anjerrevolutie (1974), toen hij was afgezakt tot een verwerpelijk genre, dat alleen nog maar bestond in bepaalde etablissementen, waar hij samen met zogenaamd folkloristische dansen als nationaal curiosum werd opgediend aan de toeristen. Amália Rodrigues, terecht bang voor haar eigen hachje in die roerige periode, vluchtte naar Brazilië.

Maar de tijden veranderen en de nostalgie werkt als een schommel: terwijl de economie met de toetreding tot de Europese Unie aantrekt en de politiek een flinke ruk naar rechts maakt, is er tegelijk sprake van een sociale herwaardering van de fado. Min of meer sinds het begin van dit decennium mag je er niet alleen weer van houden, maar staat hij overal, onder studenten en bij het gewone volk, in de huizen der rijken en in sloppen en stegen, op radio en televisie, weer even hoog aangeschreven als voorheen. Hij is opnieuw de politiek correcte muzikale uitdrukkingsvorm van *saudade*, weemoed en onbeantwoorde liefde, en vervult nu de rol die het fascisme hem niet kon verlenen: die van algemeen aan-

vaard symbool van een treurige en in feite domme vorm van nationalisme.

Omdat hij zo diep geworteld is in de Portugese ziel, en samen met de bijna vergeten volksmuziek een van de schaarse, simpele maar oprechte middelen is waarover het volk beschikt om zijn verdriet en verlangens uit te drukken, verdient de fado eigenlijk een beter lot.

Toen ik klein was, waren er nog nauwelijks radio's, maar hadden de meeste mensen wel een *guitarra* of een gitaar thuis, of zelfs alle twee, zoals wij. En niet alleen konden mijn opa, mijn vader en mijn enige oom er redelijk mee overweg, ook waren warme zomeravonden op het pleintje waar wij woonden bijna altijd fado-avonden. De buurtbewoners zaten op kisten en stoelen om de spelers heen en soms stond er iemand spontaan op om te zingen.

Ik kan me herinneren dat de mannen dat eerder deden dan de vrouwen, maar dat die laatsten veel meer gevoel legden in de tekst en de melodie. En ook al weet ik best dat het daar niet om muzikale hoogstandjes ging, toch koester ik herinneringen aan die avonden die mij niet alleen dierbaar zijn vanwege de vertrouwdheid, maar ook vanwege de gedeelde vreugde waar ik daar kennis mee maakte.

Mijn eerste instrument was een mondharmonica, waar ik een heel aardige *fado corrido* uit wist te halen, maar zo gauw mijn vingers lang genoeg waren om de hals van de *guitarra* te omvatten, zo rond mijn achtste, negende, bracht mijn vader mij de eerste akkoorden bij. Gedurende God weet hoeveel tijd stelde ik ieders geduld thuis op de proef met het spelen van de *fado menor* en het onophoudelijk herhalen van het kinderlijke volksdeuntje dat het trillen van de snaren nabootste:

> Tingeling, klein hinkeding,
> Tingeling, wat hink je nou?
> Tingeling, ben pootje gehaakt,
> Tingeling, door een oude vrouw.

Door goed te kijken naar het spel van de ouderen en af en toe te vragen hoe ik mijn vingers moest neerzetten bij moeilijker akkoorden, deed ik geleidelijk genoeg ervaring op om mee te mogen doen. Maar niks solo's, alleen begeleiding, een bezigheid die mij, hoe eenvoudig ook, immens veel voldoening schonk.

Serieus les kreeg ik later van António Fidalgo, een vriend die een paar jaar ouder was dan ik, en meneer Zé Cigano, een paardenhandelaar. Beiden genoten een faam op de *guitarra* die verder reikte dan de dorpen van Trás-os-Montes, en de keren dat ik hen op feesten hoorde, begeleid door Zezinho, geniaal gitarist, beleefde ik een ontroering en een enthousiasme die ik later in concertzalen nooit heb gekend.

In die oude, simpele tijd waarin er, zoals ik al zei, amper radio's waren en de commercie de fado nog lang niet ontdekt had, ontstonden teksten en melodieën niet alleen in de beruchte kroegen van Lissabon, maar werden ze ook geschreven door anonieme tekstdichters, die zo verhaalden over misdaden en uitzonderlijke gebeurtenissen. Vervolgens werden ze op straat gezongen door groepen blinden, een folkloristisch fenomeen dat voor zover ik weet nog nooit bestudeerd is, ofschoon die tot het eind van de jaren veertig fungeerden als een waardevol en efficiënt doorgeefluik van de orale geschiedenis.

De televisie, altijd op zoek naar nieuwe bronnen, heeft zich de afgelopen jaren bij het toerisme en de commercie gevoegd als ontginner van de fado-mijn. Zo subsidieert de regering tegenwoordig de gelegenheden waar de toeristen kennismaken met de nationale zangvorm en worden er regelmatig wedstrijden voor professionals en amateurs georganiseerd (met het lokkertje van een geldprijs of uitzicht op een muzikale carrière), en de televisie helpt niet alleen bij het opzetten van dergelijke evenementen, maar zorgt ook voor de nodige publiciteit om ze te laten uitgroeien tot nationale gebeurtenissen.

Omdat de fado ontstaan is bij het volk en daar ook groot geworden is, lijkt het wellicht tegenstrijdig te klagen dat de televisie het volkse karakter ervan beklemtoont. Helaas echter beperkt de invloed van de enorme machinerie die de televisie is zich niet tot beklemtonen, maar werkt ze ook vervalsing in de hand van wat ooit zo oprecht en gemeend was. En al overtreft de fado die je vandaag de dag hoort in muzikaal opzicht de simpele melodieën uit mijn jeugd, toch is hij het element kwijtgeraakt dat hem uniek maakte: de ziel. Het is een commercieel produkt geworden, inzetbaar voor alles: spektakelstukken en reclame, verkiezingscampagnes, kunstzinnige soirees. En zoals ik al eerder zei, wordt hij ook gebruikt om het nationalisme aan te scherpen waarmee Portugals heersende klassen hun onvermogen om het land behoorlijk te

besturen trachten te verdoezelen.

Daar kun je natuurlijk je schouders over ophalen, het afdoen als een van de talloze demagogische trucs en manipulatievormen, maar als je op televisie met trillende stem kwatrijnen hoort zingen als het volgende, voel je niet alleen schaamte, maar weet je zeker dat de fado, de echte, dood en begraven is.

> Wanneer God hoog in het heelal,
> Zich ergert aan 's mensen gedoe,
> Blikt Hij omlaag naar Portugal,
> En komt tot rust door de fado.

Vertaald proza

De man uit het blauwe land
Manuel Alegre
(Vertaling Piet Janssen)

Niemand wist met zekerheid wie hij was of waar hij vandaan gekomen was. Hij is van Hier, zei de een. Van Ginds, zei de ander. Een enkele keer insinueerde iemand: misschien is hij van de Overkant. Hij grijnsde alleen maar. Op feestavonden kon hij heel verveeld zeggen:

'Ik kom uit een blauw land.'

Hij kon Italiaan zijn, Argentijn, Slaaf, Marokkaan, het was moeilijk te zeggen, hij had een bruin gezicht en een paar grijze ogen. Midden september dook hij op, in dat jaar waarin de zomer maar duurde. Hij kwam in de café's van het Quartier Latin waar de Portugese, Spaanse en Latijnsamerikaanse ballingen gewoon waren elkaar te treffen. Soms kwam hij alleen, andere keren vergezeld van prachtige vrouwen, bijna altijd helblond, Duitse of Zweedse, altijd andere, nooit zag iemand hem twee dagen achtereen met dezelfde. Het vermoeden rees dat hij betrokken was bij de handel in blanke vrouwen.

Hoe het ook zij, dat mysterieuze van hem oefende een onweerstaanbare aantrekkingskracht uit op iedereen. Er was, zoveel is zeker, vooral van de kant van de Spanjaarden een bepaalde reserve ten opzichte van hem, als ze hem al niet ronduit wantrouwden. Ik denk dat het jaloezie was. Zij verdroegen moeilijk de mannelijke superioriteit, de bijzondere veroveringskwaliteiten van Vladimir, zoals hij zei te heten zonder dat iemand zou kunnen garanderen dat dit zijn echte naam was. Eerlijk gezegd deed het er niet toe. Niemand wist met zekerheid wie wie was, bijna iedereen gebruikte pseudoniemen, sommigen zelfs zonder noodzaak. Het was een soort revolutionair en romantisch snobisme, in die tijd waarin alles met alles verstrengeld raakte, revolutie, liefde, mysterie, avontuur, en soms de dood.

Zodoende begon Vladimir langzamerhand deel uit te maken van dat volk dat een som was van vele volkeren. Hij zat met ons onder de bruggen, aan de Seine, in nachten waarin soms een flamenco-gitaar klonk, of een fluit uit de Andes, en minder vaak een weemoedige, trieste Portugese ballade.

Midden oktober, toen de bladeren die reeds lang vielen, de boulevards een licht melancholisch aanzien gaven, hield onze man op te komen. Aanvankelijk was het nauwelijks onderwerp van gesprek. Daarna kwam het gevraag, de onrust, en ontstonden er verschillende theorieën over zijn verdwijning. Ik vermoed dat de legende rond hem toen is begonnen.

Het is gewoon een pooier, zeiden sommigen, met weinig overtuiging. Misschien een spion, suggereerden anderen. Hij was zo knap, zeiden de vrouwen, vooral de Portugese, die meer dan de Spaanse behoefte hadden hun recente emancipatie te bevestigen.

Vreemd genoeg, waren het de Spanjaarden, in het bijzonder de Basken, die de verdediging van Vladimir op zich namen. Zij konden op dat moment garanderen, hoewel ze niet uitlegden waarop ze dat baseerden, dat hij binnen de revolutionaire wereldbeweging een van de kopstukken was. En verder hielden ze hun mond stijf dicht.

Ze hoefden daar trouwens verder niets aan toe te voegen. In die tijd geloofde men uit noodzaak en uit behoefte om te geloven. Wij hadden voorbeeldfiguren nodig, grote mysteries, helden, mythen, en een enkele keer martelaren. Af en toe verdween iemand van ons, gevangen genomen bij de grens, gewond in het gevecht, gefolterd in Spanje, gedood in Brazilië. Wij voelden dan enorme opstandigheid en tegelijkertijd inwendige trots, een van ons schreef elders Geschiedenis, wij maakten deel daarvan uit, in Afrika, in Azië, in Latijns Amerika, zelfs in Europa, waar toen alleen enkele Basken en Portugezen nog dachten dat de revolutie mogelijk was.

Geen wonder dat we vanaf toen in iedere nieuwe guerrilla-actie de magische hand van Vladimir zagen. Op een dag verscheen er in een Frans tijdschrift een reportage over de guerrillabewegingen in Latijns Amerika. En meteen zwoeren sommigen van ons dat die ene kerel met diepzwarte baard, die naast de leider van de Venezolaanse guerrilla Ruben Bravo stond, niemand anders was dan Vladimir, die uit het blauwe land. Anderen (of dezelfden) zwoeren dat ze hem gezien hadden in een documentaire over een oproer van boeren in het Noordoosten van Brazilië. De Basken echter deden er het zwijgen toe, maar toen de Tupamaros hun eerste akties uitvoerden, grijnsden ze, betekenisvol, raadselachtig. Een tijd later kwamen ze aanzetten met een Mexicaans weekblad dat een grote reportage bracht over de Tupamaros.

‘*Mira*,’ zei een van de Basken, ‘*que te parece?*’

Het was werkelijk verbazingwekkend. Die blik, die glimlach. Alleen de baard leek te licht van kleur, hoewel de foto nogal onscherp was. Het was het gezicht van een van de stadsguerrilleros die gevangengenomen waren in Montevideo na de ontvoering van een westerse ambassadeur. Er stond geen naam bij, het onderschrift meldde slechts: '*Uno de los principales jefes terroristas*'.

Ja, het is hem, zeiden allen.

'Daarom danste hij zo goed de tango,' herinnerde een Portugese zich die bijzonder weemoedig aangelegd was.

Zo werd Vladimir van held tot heilige en martelaar. Iemand kwam met het idee om een solidariteitsbeweging op te zetten, om misschien een meeting in de *Mutualité* te organiseren.

Toen het eerste enthousiasme geluwd was, doemden de moeilijkheden op. Solidariteit met wie, dat was het probleem. Niemand wist hoe Vladimir heette en hij zou nu vast wel een andere schuilnaam voeren. 'Vladimir uit het blauwe land' kon een titel van een novelle of van een gedicht zijn, maar paste misschien niet bij een solidariteisbeweging. Vervolgens rezen er twijfels of hij het wel was. De gelijkenis was groot, maar misschien was het toeval en niet meer dan dat. De foto was een beetje bewogen, zekerheid hebben was onmogelijk. Tenslotte kwamen de ideologische verschillen op de proppen. De Latijnsamerikanen wilden een solidariteitsbeweging voor het hele strijdende continent, niet enkel voor een gevangene van wie men eigenlijk niet eens zeker wist wie hij was.

'Waarom alleen met Latijns Amerika?' wierp een Portugees tegen die onlangs in Parijs was aangekomen. 'En de strijd dan van de volkeren van Angola, Guinee en Mozambique?'

'Het belangrijkste front is Vietnam,' stelde een oude Catalaan, die van tijd tot tijd, wanneer de verleiding hem te machtig werd, nog eens vertelde hoe buitengewoon de tijd van de anarchistische commune in Catalonië geweest was.

De ene onenigheid na de andere leidde tot nieuwe breuken en schisma's, met de onvermijdelijke excommunicaties en daaropvolgende hergroeperingen. Vladimir werd niet vergeten, maar het was duidelijk dat de ideologische polemiek hem naar het tweede plan had verwezen. Ideologie boven alles. Het was een tijd waarin het kleine ondergeschikt werd gemaakt aan het grote. Zoals in de oosterse godsdiensten diende het individuele wezen zich van zijn eigen substantie te ontdoen om op te gaan in de grote vreemde substantie: de partij, de klasse, de revolutie. Deze tendens vererger-

de aanzienlijk met de opkomst van de maoïsten. Ik probeerde nog tegen de stroom op te roeien, geholpen vooral door Basken en Catalanen, die evenmin in staat waren zich van hun eigen individualiteit en hun libertaire drang te ontdoen. Maar hetzelfde kan ik niet zeggen van sommige landgenoten die misschien tezeer doordrenkt waren van de geest van het Concilie van Trente en van de Contrareformatie. Nutteloos hen te herinneren aan Antero's waarschuwing dat wij allen een jezuïet, een fanaticus en een schijnheilige in ons hebben, ook al beschouwen we ons zelf als zeer progressief. Nutteloos Hegels bewering te citeren dat de vrijheid gebaseerd is op het besef dat ieder mens uniek en onvervangbaar is. Honderden citaten kreeg ik van hun kant op me afgevuurd die mij moesten bewijzen dat het sociale zijn het bewustzijn determineert en niet andersom. Ik probeerde nog een andere interpretatie van Marx' thesen over Feuerbach. Ik antwoordde hen met het *Manuscript van 1844* dat niemand van hen gelezen had. Tevergeefs. Zij kruisigden mij met een marxisme van de kansel en van horen zeggen. Bovendien hadden ze mij betrapt op het lezen van Camilo, Rilke, Pessoa, Mário de Sá-Carneiro, Camus, en vooral van Camões. Men begon mij te verdenken van onvergeeflijke ketterijen. Ik had een immens heimwee naar die september toen een lauwe bries de bladeren meevoerde en wij weemoedige liedjes zongen aan de oever van de Seine. De harmonie was veranderd in disharmonie. Iets had de plaats ingenomen van de zorgeloosheid, van het avontuur en van het mysterie waar Vladimir een symbool van was geweest, telkens wanneer hij verschenen was met zijn helblonde metgezellinnen die heimelijk begeerd werden door de Spanjaarden.

Een tijd lang bleef ik in de *Select Latin* komen. Maar de scheuring was definitief. Samen met enkele Basken en Catalanen kwam ik voortaan in de *Dôme*, op Montparnasse. We spraken over Antonio Machado, Lorca, Oliveira Martins, hun geliefde schrijvers. Wanneer we teveel dronken, kwamen we onveranderlijk uit op Lope de Vega. *Quien mató al Gobernador? Fuenteovejuna. Y quien es Fuenteovejuna? Todos a la una*.

Af en toe herinnerden we ons Vladimir. Wie was hij toch? Zou hij echt gevangen zitten in Montevideo?

Langzamerhand ging ieder zijns weegs. Het grote schisma breidde zich uit, er kwamen nieuwe breuken, die geheeld werden, en nieuwe excommunicaties, die ongedaan gemaakt werden. Groepen

vielen uiteen en er werden nieuwe gevormd, men wisselde van stamtafel, van stamcafé. Sommigen vertrokken, anderen arriveerden, vooral uit Portugal dat nu het grootste contingent leverde, met zijn deserteurs uit de Afrikaanse oorlogen. Ook ik vertrok tenslotte.

Twee jaar later was ik in Cairo, om deel te nemen aan een conferentie over de bevrijdingsbeweging in Afrika. Ik liep langs de Nijl en dacht aan prins Dom Pedro das Sete Partidas. Ook hij was daar geweest. Evenals hij was ik een dolende Portugees, evenals hij ervan beschuldigd niet te willen dat mijn land van de regen in de drup geraakte. Dat was een goede gedachte: waarom niet, op de conferentie, de kritiek op de koloniale oorlogen baseren op die oer-Portugese politiek van consolidatie (tegenovergesteld aan die van handel en expansie) waar Dom Pedro de eerste verdediger van is geweest?

Ik bezocht de piramiden en liet me bekoren door de sfinx. Vanuit zijn holle oogkassen grijnsde de tijd mij ironisch aan: mij, arme sterveling, die ertoe veroordeeld was te worden zoals het zand van de woestijn, stof, en niet meer dan stof. Ik geloof dat ik me nooit zo broos, zo vergankelijk, zo tijdelijk gevoeld heb als op dat ogenblik waarin ik de tijd en de eeuwigheid zag in de lege oogkassen van de sfinx.

Daarom ril ik nu nog als ik me de grijns herinner waarmee iemand mij, toen ik in de conferentiezaal terugkwam, aanstaarde, twee rijen voor de mijne. Het was dezelfde grijns als van de sfinx. Hij draaide zich om en keek me aan. Ik voelde een schok, ik kon het niet geloven, maar er was geen twijfel mogelijk, hij stond al op en gaf me een teken. We omarmden elkaar op de gang.

‘Vladimir.’

‘Abdul,’ verbeterde hij.

Ik vroeg hem waar hij geweest was. Hij antwoordde in het Engels, alsmaar grijnzend: ‘Over de bergen, in een blauw land.’

Ik vertelde hem de geschiedenis van zijn eigen legende en vroeg hem nadrukkelijk of hij wel of niet die gevangen guerrillero in Montevideo was.

‘Wie weet. Montevideo is een blauwe stad.’

En meer kreeg ik niet te horen.

Hij maakte deel uit van de Palestijnse delegatie en 's avonds, op de receptie aangeboden door Nasser (die grote ogen had, als van een koningsadelaar), verscheen hij aan de zijde van Arafat. We

herinnerden ons Parijs en de gemeenschappelijke vrienden, we lachten over de machistische jaloezie van de Spanjaarden.

‘En je vrouwen?’ vroeg ik hem. ‘Nu je Abdul bent, zul je wel een harem hebben.’

‘Ik ben als de Indianen,’ zei hij, ‘ten tijde van oorlog praktizeer ik de onthouding.’

‘Ik geloof je verhaal niet, jij bent geen Palestijn.’

‘Wie weet,’ antwoordde hij, ‘ik heb je al eens verteld dat ik uit een blauw land kom. Dat kan Palestina zijn. Palestina is een blauw land.’

's Nachts overhandigde hij me een gedicht, dat *Palestina* heette. Het was in het Portugees geschreven.

Er is een naam om te schrijven
Tussen de ene wond en een andere
Een naam omdat er geen andere
Plaats is voor het leven

Er is een naam om te zeggen
Waar enkel dood bevolen wordt
Een naam omdat er geen andere
Naam is voor het land

Er is een naam om voor te sterven
Tussen de ene straathoek en de andere
Een naam die geboren worden zal
Te midden van belegering en ruïne
Een naam omdat er geen andere
Droom of bestemming is
Dan de drang te zijn
Palestina.

Há um nome para escrever
Entre uma ferida e outra ferida
Um nome como não haver
Outro lugar para a vida

Há um nome para dizer
Onde só morte se diz
Um nome como não haver
Outro nome de país

Há um nome para morrer
Entre uma esquina e outra esquina
Um nome para nascer
Sobre o cerco e a ruína
Um nome como não haver
Outro sonho e outra sina
Senão a força de ser
Palestina

Ik was in de war. Alleen een Portugees zou dat gedicht hebben kunnen schrijven. Het was geen vertaling. Het was oorspronkelijk in het Portugees. Dat zei ik tegen hem.

‘Je vertelt me toch niet dat je Portugees kent of dat je Portugees bent.’

‘Wie weet. Portugal is ook een blauw land.’
En verder zei hij niets.
Ik moet toegeven dat ik me ergerde. Slechts het respect voor de

regels der samenzwering verhinderde me om een scene te maken. Het zou een kwestie van onfatsoen geweest zijn om op wat voor manier dan ook te proberen hem te dwingen een tipje van de sluier van zijn mysterie op te lichten.

En zo gingen we uit elkaar. *Hasta siempre*, zei hij. Tot ooit, antwoordde ik.

Maanden later wandelde ik in Algiers door de Rue Didouche Mourade, nadat ik Francesco Rosi's film gezien had waarin die pionier van de Algerijnse revolutie, die vermoord werd in zijn cel, ten tonele wordt gevoerd. Ik dacht aan de broosheid van het menselijk bestaan en aan de tijdelijkheid van de macht en wat al niet meer en herinnerde mij het verhaal dat me door een van mijn Algerijnse vrienden verteld was over zijn ontmoeting met Didouche Mourade. Dat was in het prille begin geweest, het Front de Liberation Nationale speelde in de publieke opinie nog maar nauwelijks een rol, maar Didouche was al een van de door de politie meest gezochte personen. Toentertijd was het volk nog niet direct betrokken bij de bevrijdingsstrijd, de revolutionairen leefden niet als vissen in het water en de mensen van het verzet hadden een buitengewoon hard leven. Op een dag trof mijn vriend, die officier van het Armée de Liberation Nationale zou worden, Didouche Mourade aan terwijl deze een dutje zat te doen op een bank in het park van het plein dat tegenwoordig Place des Martyrs heet. ‘Hij leek wel een bedelaar,’ zei hij tegen me, ‘zoals hij daar zat, ongeschoren, het overhemd gescheurd, slaperig, hongerig. Ik voelde een enorm medelijden, maar plotseling begreep ik: zoals hij op dat moment was, juist zo, was Didouche Mourade al Algerije.’

Dat verhaal is me altijd bijgebleven. Daarover peinzend, ik had tevoren *De slag om Algiers* gezien, liep ik de Rue Didouche Mourade omhoog, toen ik plotseling oog in oog stond met Vladimir, alias Abdul, die nu een safari-jasje droeg en vergezeld werd door een Angolese dichter met wie ik bevriend was.

Hij groette me broederlijk, in het Frans. De Angolees verbaasde zich.

‘Kennen jullie elkaar?’

‘Ik heb nog met hem geknikkerd,’ antwoordde ik hem in het Portugees.

‘Dan kent hij Albuquerque toch wel?’ zei Vladimir, ex-Abdul, en nu klaarblijkelijk Albuquerque, en hij gaf me een knipoog.

Ik haalde mijn schouders op en lachte. Mij kon niets meer ver-

bazen, niet eens als hij me zou zeggen dat hij heette zoals ik en dat niet hij het was maar ik. We spraken af in een van de restaurants van de Pêcherie, aan de haven, vlakbij de ingang van de Kasba.

Toen hij om een uur of acht kwam (het was in april, als ik me niet vergis), trilden de lichten al op de boten die voor anker lagen, en op de admiraliteit, in de verte, links. De mensen wandelden op het plein voor de moskee, of gingen zitten op de terrasen van de café's, speelden domino en dronken mintthee. Het rook naar Middellandse Zee en naar gebakken vis. Af en toe kwam op een bries vanuit de tuinen in de Kasba een geur van jasmijn. Het was een van die schemeravonden in Algiers die me altijd in een half serene, half nostalgische stemming brachten. Hier had Cervantes veertien jaar in gevangenschap doorgebracht. Misschien dat hij op avonden als deze ook gedacht had aan de zonsondergang ergens in La Mancha. Dat troostte mij, in uren van schemer en weemoed.

Ik had al een halve fles redelijk koele *Medea rosé* op, toen Vladimir eindelijk aanschoof.

‘Hoe kom je nou bij Albuquerque?’ brandde ik los, zodra we een garnalenspies besteld hadden.

‘Dat is mijn hommage aan het Portugese Imperium. Albuquerque was de grootste,’ zei hij, ‘de enige die een droom had en een strategie. Ik geef toe dat hij me fascineert: zijn passie voor Goa, zijn obsessie voor Hormoez, zijn plan de loop van de Nijl te veranderen en de Kaäba mee naar Lissabon te nemen. Als ze hem hadden laten doen wat hij wilde, zou de wereld er anders uitgezien hebben. Aan mij is nu de taak het tegenovergestelde van zijn droom te realiseren,’ besloot hij en hief zijn glas, misschien op mijn gezondheid, of op onze vriendschap, of ter nagedachtenis van Afonso de Albuquerque.

‘Je hebt studie van ons gemaakt.’

‘Een beetje wel, ja, van de geschiedenis van het Imperium. Overigens weet jij even goed als ik dat het niet mogelijk is de wereld te veranderen zonder de geschiedenis van het verleden te kennen en in zekere zin om te vormen.’

‘Hoezo?’

‘Bijvoorbeeld, toen jij de piramiden bezocht, ervoer jij, zoals je me vertelde, de extreme vergankelijkheid van het leven.’

‘Ja,’ erkende ik. ‘Wat wil je daarmee zeggen?’

‘Dat is een typisch westerse wijze van denken en een ernstige verminking van de Geschiedenis.’

‘Kom nou,’ reageerde ik verontwaardigd.

Maar hij bleef erbij.

‘Jawel, jij dacht over de mens, over het leven en de dood in metafysische, abstracte, individualistische termen. Alsof die monumenten gebouwd zijn om vorm te geven aan jouw persoonlijke idee van de eeuwigheid. Toen ik daar liep, zag ik daarentegen de Geschiedenis, de slaven, de zweep, de onderdrukking, de onderwerping van de ene mens door de andere.’

‘Bravo, Fanon zou het niet beter kunnen zeggen.’

Maar hij gebaarde dat hij de confrontatie niet zocht. We schonken de glazen nog eens vol, bestelden een fles bij, we hadden een mooie avond voor de boeg.

‘Een ding snap ik niet,’ zei ik tegen hem.

‘Wat dan?’

‘Jij bent ook een westerling.’

‘Maar ik ben Albuquerque.’

En hij barstte in lachen uit. We dronken nog een glas.

‘Ik heb een cadeautje voor je,’ zei hij.

En hij haalde uit zijn zak een boekje van een dichter die ik toen nog niet kende: Wallace Stevens.

‘Een Amerikaan, hij heeft een van de mooiste gedichten van de moderne poëzie geschreven,’ zei hij en onderwijl bladerde hij zoekend door het boek. ‘Kijk, *The Man with the Blue Guitar*, het bestaat uit verscheidene canto's, prachtig.’

En hij las enkele verzen.

They said ‘You have a blue guitar
You do not play things as they are.’

The man replied ‘Things as they are
Are changed upon the blue guitar.’

Ik bedankte hem, ontroerd, ik weet niet of het door de verzen was, of door het gebaar.

‘De man van de blauwe gitaar,’ mompelde ik bijna alleen voor mezelf.

‘Die man ben ik,’ zei hij in vlekkeloos Portugees. Hij was ernstig.

Ik had al geleerd hoe ik met hem om moest gaan. Daarom toonde ik niet de minste verbazing, ervan overtuigd dat dat de beste manier was om hem te verleiden tot een beetje meer openhartigheid.

‘Het is een boek dat ik steeds bij me heb,’ voegde hij eraan toe. ‘Ik wil dat je het houdt.’

Hij pauzeerde, keek naar zee.

‘We moeten onze vrienden datgene geven waar we zelf het meest van houden,’ zei hij.

Ik had het gevoel dat hij zin had om te praten en daarom zweeg ik en liet hem van de spies en de *Medea* genieten. Enige minuten aten en dronken we in stilte. Maar ik had me niet vergist. Even later nam hij de draad weer op, opnieuw in het Frans.

‘Ik ben in Angola geweest.’

‘Zo,’ zei ik, op een zo neutraal mogelijke toon.

‘Ja, Angola is een blauw land.’

En hij glimlachte. Hij keek weer naar zee, daarna vervolgde hij:

‘Het is moeilijk. Angola is erg groot, toegang krijgen tot het Noorden is erg moeilijk voor de MPLA, vanwege de positie van de Kongolezen. Maar het volk daar is strijdbaar.’

Hij nam een slok koffie en stak een sigaret op.

‘Ik zal je een geheim verklappen: er komt revolutie in Portugal. Vroeg of laat zal een deel van het leger in opstand komen. Amilcar Cabral heeft gelijk: de bevrijdingsstrijd is een culturele daad. En, volgens mij, in een dubbele betekenis. Door zichzelf te bevrijden, haalt het onderdrukte volk de onderdrukker over om zichzelf ook te bevrijden. In het Portugese geval is dat heel duidelijk, gegeven de aard van het systeem. Het proces van nationale emancipatie dat zich bij de volkeren in de koloniën voltrekt, zal in Portugal leiden tot de val van het regime. Wat ik je zeg, er komt revolutie in jouw land en die revolutie zal Europa en Afrika schokken.’

Er klonk in zijn stem grote overtuiging door. Ik rilde, en ik weet niet waarom, maar ik geloofde hem. Het was bijna een profetie, iets dat de kracht had van het lot.

Hij vertrouwde mij toe dat hij de volgende dag vertrok, maar zei me niet waarheen. We wandelden nog een beetje, we waagden ons zelfs in de straten van de Kasba, herinneringen ophalend aan gemeenschappelijke vrienden, aan de goeie ouwe tijd in Parijs en aan die kleine voorvalletjes die de basis vormden van een veeleisende vriendschap die altijd moest balanceren op het dunne koord tussen intimiteit en afstandelijkheid.

Tijden later deed het gerucht de ronde dat Che Guevara in Bolivia zou zijn. Ik had hem tijdens zijn korte verblijf in Algiers Ieren kennen en dacht af en toe terug aan wat hij me toen gezegd

had: *No te vayas en Europa, chico, Europa es una puta vieja*.

Toentertijd was men zeer gefascineerd door de Latijnsamerikaanse guerrillabewegingen. Sommigen droomden ervan om van de Serra da Estrela een Portugese Sierra Maestra te maken. Dat kwam niet zozeer voort uit de wil om tot revolutie te komen, maar vooral uit zucht naar avontuur en verlangen naar vrolijkheid. De berichten over de aanwezigheid van Che in Bolivia veroorzaakten dan ook grote opwinding. Een van de onzen was elders midden in de wildernis. Soms declameerde iemand: *De grote mensheid zei basta en ging op pad*. Men droeg een pet, had lang haar en geloofde dat iedere guerrilla-actie noodzakelijkerwijs uitmondde in een triomferende revolutie. Deze of gene zei wel eens waarschuwend dat Cuba de uitzondering was geweest en niet de regel. Maar de generatie van toen leefde vooral swingend op het ritme van haar eigen enthousiasme.

Achter de bergen ligt een blauw land, zei Vladimir soms. Wie weet was hij nu in een guerrillakamp, hoog op een berg, ergens in Bolivia.

In oktober 1968 was ik opnieuw in Parijs. Daar kreeg ik het bericht van de dood van Che. In de kranten verscheen vervolgens een foto van hem als Christus Guerrillerus, zoals later een dichter hem zou bezingen. Wanneer ik dat gezicht met die half geloken ogen goed bekeek, dan zag ik soms, dat moet ik toegeven, Vladimir en niet Che. Ik durfde dat tegen niemand te zeggen, maar op een dag ontmoette ik een vriendin die ook de man uit het blauwe land goed gekend had. Ik kon geen weerstand bieden aan de verleiding en vroeg: ‘Wat vind je?’ en ik liet haar de foto zien.

‘Ik weet wat je zeggen wilt, ik had dezelfde twijfels. Maar nee. Ik heb hem daarna nog gezien. Hij was niet in Bolivia.’

Ze liet verder niets los en ik drong niet aan. Maar ik heb nooit die onheilspellende foto kunnen bekijken zonder te huiveren. Ik wist nu wel dat het Che was; maar ik kon zweren dat het ook Vladimir was.

Vraag me niet waarom. Er zijn dingen die niet uit te leggen zijn.

In de lente van 1974 was ik opnieuw in Algiers. Er was veel veranderd: Amílcar Cabral was dood, Allende ook. Met hen was er iets in ons gestorven. Geen overwinningsliederen, geen triomfmarsen in de Afrika's en Amerika's van onze verbeelding. Ballingschap, gevangenschap, oorlog. En de tijd die voorbij ging en niet voorbij ging.

Op melancholische middagen, wanneer ik wandelde in Bab-El-Oued, aan zee, dacht ik af en toe terug aan de laatste ontmoeting met Vladimir. Alsof het gisteren geweest was, alsof het nooit geweest was. Mijn eigen leven leek me een fantastische vertelling en ik vroeg me af of we niet allen verzonnen personages waren. Maar daar lag, geurend naar pannekoeken en mint, de Middellandse zee, met zijn schepen, zijn mensen en zijn blauw, dat blauw dat misschien het laatste vaderland was van Teixeira Gomes, in zijn toevluchtsoord in Bejaia.

Hoelang nog? Veertien jaar had de gevangenschap van Cervantes geduurd, dertien en tot aan zijn dood, de ballingschap van de Portugese ex-president. En ik?

Op de ochtend van de vijfentwintigste april werd ik uit mijn slaap opgeschrikt door een rinkelende telefoon.

‘Lissabon is ingenomen,’ zei een stem heel ver weg.

Ik vroeg wie hij was.

‘Er is revolutie op straat,’ zei de stem, ‘er is revolutie op straat en jij ligt in bed.’

‘Met wie spreek ik?’

‘Het doet er niet toe wie er spreekt, maar wat er op dit moment gebeurt.’

Die stem: ik kneep me hard in mijn arm om er zeker van te zijn dat ik niet droomde.

‘Vladimir?’

‘Lissabon is ingenomen,’ herhaalde de stem, ‘de overwinning is zeker, ik heb het je gezegd.’

‘Hou op met die flauwekul, waar ben je?’

‘Hoezo flauwekul, ik ben nooit zo serieus tegen je geweest, Lissabon is een blauwe stad.’

Er was geen twijfel meer mogelijk, dat kon alleen hij zijn.

‘Waar ben je?’ schreeuwde ik bijna.

‘Elders, onder andere hemelen.’

Tot op de huidige dag weet ik niet of de verbinding verbroken werd of dat hij ophing. Van Vladimir uit het blauwe land heb ik nooit meer iets vernomen.

uit: *O Homem do País Azul*, 1989

Heb jij misschien gebeld?
Miguel Esteves Cardoso
(Vertaling Piet Janssen)

De jongen was een sukkel. De vader was een sukkel. Tot zover niets aan de hand.

Ze waren ongelukkig. Nog maar kort geleden had de poetsvrouw die zelden iets zei, tegen de vader gezegd: ‘Meneer is triestig vandaag.’ Op een dinsdag, midden op de dag. Zo was de sfeer.

De vader had telefoon in de auto. De vader wreef dit de jongen steeds onder de neus, telkens als er een serieus probleem was.

‘Wat weet jij nou van het leven!’ zei de vader. ‘Vraag je vrienden maar eens of zij telefoon in hun auto hebben. Sommigen hebben niet eens een auto, als je dat maar weet.’

Zo ging dat wanneer er een familielid stierf of de rekeningen en masse binnenstroomden of de jongen weer eens bleef zitten. Wanneer er een serieus probleem was, herinnerde de vader zich enkel hoe goed de jongen het had en hoe onrechtvaardig dat was in een wereld waarin de kansen schaars zijn en duur betaald worden.

De jongen was een sukkel en snapte niks. Hij sloeg een arm om zijn vader heen en zei: ‘Kop op, pa! Je moet je niet tegen je eigen bloed keren. Je zult zien dat alles op zijn pootjes terecht komt, en ik zal je daarbij helpen.’

En de moeder? De moeder was er lang geleden vandoor gegaan, zevenentwintig was ze geweest en ze had tweeduizend contos aan travellers cheques mee en een ingenieur. Desondanks misten ze haar. Ze had altijd goede zin. En zij was helemaal geen sukkel geweest. In huis werd het nooit meer zoals vroeger.

Ze belde af en toe op. De dagen waarop ze belde, was het feest in huis. De vader kende je niet terug. De jongen kende je niet terug. De vader, een andere vader. De jongen, een andere jongen.

‘Ma, ik mis je zo! Hoe is het met je? Wanneer kom je ons opzoeken? Hoe is het met Jorge? Wanneer bel je weer?’

Soms belde Jorge, ongegeneerd. Wanneer er in huis niemand opnam, liet hij een boodschap achter op het antwoordapparaat: ‘Hier met Jorge! Hallo, alles goed? Manuela heeft me gevraagd te bellen en te zeggen dat alles goed gaat en dat ze jullie mist. Zij kan

vandaag niet bellen, want morgen gaat ze naar Madrid om het een en ander te regelen. Maar als het kan, belt ze van daaruit. Als jullie iets nodig hebben, dan weet je wat je doen moet. Groeten, ik hang op nu.'

Soms gingen er weken voorbij zonder dat ze belde en met de jongen ging het dan langzaam bergaf. Hij studeerde niet, ging niet naar de bioscoop, gaf de hond geen eten, gaf zijn vader nauwelijks antwoord. Als hij echt ten einde raad was, huilde hij tranen met tuiten, vatte moed en belde zijn moeder.

Zijn moeder vond het absoluut niet leuk dat hij belde.

En hij zei dan: 'Sorry Ma, maar Esmeralda zei dat er iemand gebeld had toen ik op school was en ik dacht dat jij dat misschien was....'

En zij antwoordde dan: 'Denk je dat ik, als ik het was geweest, geen boodschap had ingesproken?'

En hij: 'Weet ik niet... Mama, ik mis je zo!'

En zij: 'Ik jou ook. Nu moet ik ophangen. Ik bel je nog.'

En hij bedelde: 'Echt niet vergeten, hè Ma!'

En zij beloofde: 'Natuurlijk niet. Ik heb je toch altijd nog gebeld?'

Tot zover, niets aan de hand. Er zijn tal van manieren om van iemand te houden. Wat betekent afstand nou helemaal? Een brief, een telefoontje, een teken van leven door een bevriend persoon verstuurd, kunnen voor iemand heel veel betekenen. Wie kent niet de gezinnen die jaren achtereen onder een en hetzelfde dak wonen en waar niet één vriendschappelijke geste te noteren valt?

De vader zei tegen de jongen: 'Niet huilen, jongen. Het zou erger kunnen zijn. We zouden haar nooit gekend kunnen hebben. Ze zou niks met ons te maken kunnen willen hebben. Of Jorge zou jaloers kunnen zijn en haar verbieden met ons te praten.'

De jongen was makkelijk op te beuren. Een enkel opbeurend woord en bij hem scheen weer de zon. 'Ik vind Ma de liefste van alle mensen in de hele wereld behalve jou, Pa.' En hij sloot zich op in zijn kamer om naar klassieke muziek te luisteren. Hij was een sukkel.

Net zoals zijn vader. De vader bleef in de woonkamer televisie kijken of ging op de zolder schilderen. Daarna dronk hij een malt-whisky, nam een pilletje en ging naar bed.

'Waarom schaf je je geen vriendin aan, Pa?'

'Praat je op zo'n manier tegen je vader?'

‘Sorry, Pa.’

‘Jij zou je een vriendinnetje aan moeten schaffen. Hoe oud ben je al?’

‘Dertien.’

‘Dat is nog aan de vroege kant. Laat maar, het gaat zo ook wel goed met jou.’

‘Heb je zin in een partijtje backgammon?’

‘Nee. Je moet nu naar bed.’

‘Tot morgen, Pa.’

‘Slaap lekker. En vergeet niet het raam dicht te doen.’

Op een dag kwam de moeder langs. Het was een grote verrassing voor hen beiden. De jongen was enthousiast. ‘Wat ben je mooi, Ma! Je lijkt wel een filmster!’ Jorge bleef in de auto zitten. De vader wilde dat hij binnenkwam maar de moeder schudde van nee, en zei: ‘Laat maar, zo is het goed. Je moet niet op de dingen vooruitlopen.’ De vader drong aan: ‘Wat voorbij is, is voorbij...’ Maar de moeder was daar niet voor in: ‘Ik wil geen scene, heb je dat gehoord?’

Een scene kwam er toch. De vader nodigde haar uit om te blijven eten maar zij zag dat niet zitten. Ze zei: ‘Nu is het genoeg!’ en vertrok. Jorge kwam binnen om excuses aan te bieden: ‘Ze is heel erg nerveus. Ze heeft rust nodig. Een andere keer misschien.’

De jongen, die Jorge niet eerder gezien had, mocht hem meteen. Hij gaf hem een hand en zei: ‘Zorg goed voor mijn moeder, okee?’ De vader voelde zich een beetje gekrenkt, maar dat ging voorbij. Een storm in een glas water. ‘Kom,’ zei hij tegen zijn zoon, ‘we gaan vanavond uit eten.’ De jongen antwoordde dat hij geen zin had. Reden genoeg om niet te gaan.

Na dit voorval belde de moeder meer dan drie maanden niet. Steeds was het Jorge die iets meldde. Hij liet boodschappen achter op het antwoordapparaat: ‘Manuela maakt een moeilijke tijd door. Haar leven loopt niet zoals zij het zou willen. Maar het zal ongetwijfeld wel allemaal goed komen, laten we het hopen, zo gauw ze weer tot zichzelf komt.’

Het greep de jongen sterk aan. Hij begon te roken en kalmeringstabletten te slikken. Hij haalde geen enkele voldoende. Hij ging niet meer naar de film. Maakte ruzie met de twee vrienden die hij had. De vader dacht er zelfs over om met hem naar een psychiater te gaan, maar de jongen wilde niet. Sloot zich op in zijn

kamer, een heel weekend lang. Pas maandagmiddag ging hij naar buiten. Hij belde zijn vader en zei: ‘Pa, het is beter dat we proberen een tijd lang zonder Ma te leven, want zo kunnen we niet doorgaan.’ Zijn vader gaf hem gelijk. Hij zei: ‘Ik heb je dat niet willen vertellen, maar ik heb al een hele tijd hetzelfde lopen denken.’ De jongen huilde even, maar snoot toen zijn neus. ‘Okee! Gaan we vandaag dan samen uit eten?’ De vader antwoordde: ‘Vandaag komt me niet uit...’ ‘Dat is niet erg,’ zei zijn zoon, ‘gaan we komend weekend toch.’ ‘Afgesproken,’ antwoordde de vader, ‘we kunnen naar Costa da Caparica gaan en daar krab eten.’

Dat deden ze. Ze gingen al met een heel andere instelling van huis. Wie een sukkel is, accepteert makkelijker een nieuwe situatie dan wie dat niet is. De gewenning gaat sneller, alsof de werkelijkheid al langer zo is. Tijdens het dessert, met een halve fles wijn achter de kiezen, wilde de vader een toost uitbrengen.

‘Doe maar net alsof je moeder gestorven is. Natuurlijk blijft ze zonder meer voor ons de liefste ter wereld. Maar ze is dood. We zullen haar missen maar verwachten niets meer van haar.’

‘Nee,’ zei de zoon, ‘dat gaat te ver.’

‘Wat je wilt,’ zei de vader.

‘We hoeven alleen maar net te doen of zij ons op geen enkele manier meer telefonisch kan bereiken. Dan weten we zo waar we aan toe zijn.’

‘Goed,’ antwoordde de vader, ‘dat lijkt me een goed idee.’ Toen de moeder belde, lieten ze het antwoordapparaat aanstaan. Ze liet een boodschap achter om te zeggen dat ze gebeld had. Dit gebeurde verscheidene keren. Tussendoor belde Jorge: ‘Manuela is het zat om op te bellen en jullie niet aan de lijn te krijgen. Is er iets gebeurd?’ ‘Nee Jorge,’ antwoordde de jongen die het antwoordapparaat onderbrak, ‘gelukkig gaat het met ons allebei goed. Mocht ze iets nodig hebben, dan horen we het wel.’

Op een avond sprak de moeder deze boodschap in: ‘Ik snap er niets van! Ik snap er niets van! Is daar bij jullie soms iemand die jullie verbiedt op te nemen? Is er soms een vrouw? Als dat zo is, dan hoop ik wel dat ze ophoudt zo respectloos tegen mij te doen!’ De vader probeerde de boodschap voor de zoon verborgen te houden, maar slaagde daar niet in. De jongen stelde hem gerust: ‘Laat maar Pa. Daar ben ik niet van onder de indruk. Het is toch alleen maar Ma die zich zorgen om ons maakt, en verder niets. Bel morgen alsjeblieft Jorge op en zeg tegen hem dat het ons beiden goed

gaat en je kunt eraan toevoegen dat er in huis niet zo gauw een andere vrouw zal zijn!'

'Wie weet...,' zei de vader ondeugend, voor het eerst en meteen voor het laatst in zijn leven.

'Hallo...! Je vertelt me toch niet dat je een vriendin opgedaan hebt...'

'Okee! Als je nog eens op die manier tegen me praat, weet ik niet wat ik je aandoe.'

'Grapje Pa ...'

'Maak maar grapjes met je vrienden. Niet met mij.'

'Ik zal er niet meer over zeuren. En een partijtje backgammon, zit dat erin?'

'Nee,' antwoordde de vader, 'nu niet. Ga naar je kamer. Het is al elf uur.'

De jongen ging naar zijn kamer. Toen hij zijn pyjama aandeed, ging de telefoon. Hij nam op. Het was zijn moeder. Haar stem sloeg over van geluk.

'Nuno! Ben jij het? Ik ben het, Ma.'

'Hallo Ma. Hoe is het met jou?'

'Goed. En met jou, schat? Is er iets met je aan de hand?'

'Nee, Ma, het is uitstekend met me.'

'Mis je mij?'

'Natuurlijk...'

'Je bent nooit thuis!'

'Sorry ...'

'Heb je mij op het antwoordapparaat gehoord?'

'Ja, Ma...'

'O,' zei de moeder, 'nou, weet je, het meisje vertelde me dat toen ik weg was iemand gebeld heeft, maar dat die geen naam had ingesproken en ik dacht dat jij dat misschien was ...'

'Nee... Als ik het was geweest, had ik wel een boodschap ingesproken, denk je niet? Maar ik bel binnenkort. Dat beloof ik je.'

'Heb je mijn telefoonnummer?'

'Ik denk dat Pa het wel heeft.'

'Nou, dan hoor ik wel van je.'

'Een dikke kus, Ma.'

'Bel wanneer je wil.'

'Ik bel je. Dat is beloofd.'

'Ik wacht erop. Nou dan. Geef je vader een kus.'

'Doe ik.'

De volgende dag, aan het ontbijt, zei de jongen tegen zijn vader: ‘Gister belde Ma en automatisch nam ik op.’

‘En?’

‘Het is goed met haar. Je moet een kus van haar hebben.’

‘Geef er haar een terug, als je haar weer spreekt.’

‘Okee,’ antwoordde de jongen.

uit: *As Escadas não têm Degraus, 5*.

Akte van angst
José Riço Direitinho
(Vertaling Piet Janssen)

> *'...niemand weet hoe en wanmer hij zal sterven, sommigen, bij het einde aangekomen, doden zichzelf op een barbaarse manier om alle twijfels weg te nemen.'*
> Camilo José Cela, San Camilo, 1936

Er was voor hem geen ontkomen aan: de scherpe stank van lang bewaarde olijfolie herinnerde hem altijd aan het lijk van zijn vader, dat bedekt met een zwarte laag vliegen en vleugels van vleermuizen achter in het pershuis had gehangen, aan de hanebalk van het dak, als een varken voor het opengesneden wordt.

'Ik heb daarna nooit meer iets kunnen eten dat aangemaakt was met ongezuiverde olijfolie, ik kon er zelfs niet naar kijken,' vertelde hij me toen ik hem leerde kennen, half dronken en heel triest, leunend tegen de draagbalk boven de open haard in de taveerne. 'Dat trieste draagt hij al twintig jaar met zich mee, sinds zijn vader zich vanwege hem verhangen heeft,' zei de baas van het lokaal nadat hij hem de deur uit had zien gaan. 'Vroeg of laat zal hij zich uiteindelijk voor zijn kop schieten. Het is altijd een slappeling geweest, al twintig jaar is hij moed aan het verzamelen. Dat is een lange tijd in het leven van een man.'

'Op de dag van zijn vaders begrafenis vroeg hij mij permissie om de doodgraver de kist te laten openmaken voor ze die het graf in lieten zakken,' vertelde de pastoor me de volgende dag, de dag waarop ik hem voor de tweede en laatste keer zou zien, op het eind van de middag, toen hij de taveerne inkwam om een likeur van kersen en honing te drinken. 'Hij wilde de zakken van de jas en de broek van zijn vader volstoppen met bolletjes naftaline om ervoor te zorgen dat de wormen langer zouden wachten met het opvreten van zijn lijk. Daarna gooide hij nog de rest van de bolletjes bovenop de kist om ze met de grond te mengen.'

Twintig jaar geleden, op de dag waarop hij zich een touw om de nek had gebonden, had zijn vader het geld ontvangen van de verkoop van bijna alle landbouwgrond en landbouwwerktuigen; hij zou met boeren ophouden. Hij wist niet dat hij op het eind van de

nacht, en vanwege dat geld, met een laddertje bovenop een stapel deurmatten, in het pershuis, zou moeten klimmen en zich op zou moeten hangen aan de vermolmde hanebalk van het dak.

Twintig jaar later zal ook de zoon zelfmoord plegen, omdat hij maar niet kan vergeten hoe het dode lichaam van zijn vader aan de dwarsbalk bungelde, het doet hem altijd denken aan een enorme vrucht die hangt te wachten tot hij gaat rotten. ‘Mijn vader bezatte zich nooit, dat was de eerste keer dat ik hem dronken heb gezien. Ik wist dat hij veel geld op zak had en dat hij tevreden was omdat hij ophield met op het land te werken,’ zei hij tegen me met trillende stem, terwijl hij dronk en een paar tranen wegveegde. ‘Die nacht, toen ik naar huis liep, ik had al zijn geld afgepakt zonder dat hij het merkte, hoorde ik een uil krassen op het dak van het pershuis, maar ik vond dat toen niet vreemd. Pas later toen hij voor de derde keer kraste, zag ik verband tussen dat beest en het feit dat mijn vader wegbleef. Ik vond hem meteen daarna, onder de vleermuizen en zwarte vliegen, en een geelachtig vocht sijpelde langs zijn ooghoeken. Ik kan me niet herinneren dat het pershuis ooit zo naar te lang bewaarde olijfolie en naar stront van nachtvogels gestonken heeft als toen die ochtend.’

Nadat hij zijn glas had leeggedronken en de drankrekening van die maand had betaald, drukte hij iedereen de hand en ging weg met in zijn ogen de trieste blik van twintig jaar wanhoop. Men zag hem gaan en iedereen wist dat hij zelfmoord ging plegen. Toen er een half uur later een jongetje de taveerne binnenkwam en schreeuwde dat hij de twee lopen van het jachtgeweer in zijn mond had leeggeschoten, was er dan ook niemand die vreemd opkeek.

‘Hij was zijn hele leven een slappeling maar uiteindelijk heeft hij ons laten zien dat hij nog kloten had,’ zei de baas van het lokaal, ‘het heeft twintig jaar op zich laten wachten; dat hij nu ruste in vrede.’

Op de dag van de begrafenis heeft iemand hem het pak aangetrokken waarin zijn vader zich opgehangen had. Er kwam een scherpe bloemen- en kamfergeur vanaf, het was nog vuil van de roodachtige stront van de vleermuizen; de korte broekspijpen, van tijk, lieten het begin van zijn scheenbenen zien. Op het moment dat ze zijn kist sloten, veegde een harde, warme wind door het voorportaal van de kerk en de roerdompen op de tuinderijen begonnen allemaal te zingen. ‘Stomme vogels,’ hoorde ik achter

mijn rug mompelen, ‘ze zingen alleen voor de dood, ze moesten ze de hals afsnijden.’

Op de ochtend van de begrafenis, het was zaterdag, had niemand het erover dat het zou gaan regenen. Maar op het einde van de mis hingen er al een paar zware, snelle wolken boven de kerk. Toen de regen begon, halverwege de begrafenisoptocht naar het kerkhof, ter hoogte van het pershuis, was dat dan ook voor niemand een verrassing. En zacht en ononderbroken is hij blijven vallen tot de zevende-dagsmis.

‘Moet je me dit toch eens zien,’ zei de pastoor tegen mij bij de ingang van de begraafplaats, en hij haalde onder zijn kazuifel een boek vandaan, met gele bladzijden en een zwarte kaft, ‘een schrift dat ik op zijn slaapkamer gevonden heb. De pagina's zijn genummerd van een tot honderd en het staat tot en met de laatste bladzijde vol met de zin: *Ik heb hem het geld afgepakt om te voorkomen dat ze het van hem stalen of dat hij het verloor; ik had geen schuld*. In zijn slaapkamer liggen er over de tweehonderd, allemaal dezelfde en met diezelfde verdomde zin. Dat is de helft van zijn leven geweest!’

uit: *A Casa do Firn*, 1992.

De schildpad
José Almada Negreiros
(Vertaling Harrie Lemmens)

Er was eens een man met een sterke eigen wil. Soms wandelde hij in z'n eentje langs 's heren wegen en een van die keren zag hij midden op de weg een dier dat hij daar niet vond thuishoren - een waterschildpad.

De man met de sterke eigen wil had nog nooit een waterschildpad gezien, maar meende toch dat het er een was. Hij kwam wat dichterbij en zag dat het inderdaad dat bewuste dier uit de zoologie was.

De man met de sterke eigen wil straalde, want nu had hij iets te vertellen bij het middageten, en hij rende naar huis. Halverwege bedacht hij dat ze het misschien niet zouden geloven, omdat hij het schildpadje niet bij zich had, en hij bleef met een ruk staan. Omdat hij een sterke eigen wil had, kon hij er niet tegen dat ze zouden denken dat hij het verzonnen had, en hij liep terug. Toen hij in de buurt van de bewuste plek kwam, had de schildpad, die het zaakje de eerste keer al niet helemaal vertrouwde, stiekem een gat in de grond gegraven.

De man met de sterke eigen wil keek in het gat en zag na lang turen niet meer dan wat je gewoonlijk ziet in gaten, dat wil zeggen diep donker. Van de schildpad geen spoor. Hij stak voorzichtig zijn hand in het gat, niets; vervolgens zijn arm tot aan de elleboog, weer niets; ten slotte zijn hele arm, maar het bleef niets. Hij had het natuurlijke hulpmiddel waarover de mens beschikt nu tot in de volle lengte uitgeprobeerd, en het resultaat was nihil.

Toen zocht hij zijn toevlucht tot een buitengewoon lange stok, veel langer dan stokken meestal zijn, en stak die in het gat, maar de schildpad zat nog veel dieper. Toen hij de stok losliet, viel die naar beneden en was voorgoed verloren.

Na enige andere manieren te hebben overwogen, gooide hij het daadwerkelijk over een andere boeg. Vlakbij stond een groot bassin, waar vrouwen de was deden, en naast dat bassin stond een flinke emmer, van het grootste model dat er is. Hij schepte de emmer boordevol water en goot hem leeg in het gat. Dat één emmer niet genoeg was, wist hij van tevoren al, en tien ook niet,

maar toen hij op twee na bij nummer honderd was en het water in de verste verte nog niet tot aan de rand van het gat kwam, begon de man met de sterke eigen wil na te denken over alle soorten gaten die er zo al zijn.

‘En als ik nou tóch gewoon zou zeggen dat ik de schildpad heb gezien?’ dacht de man met de sterke eigen wil bij zichzelf. Nee, dat kon niet! ‘Iedereen kan zo denken, alleen ik niet, want ik heb een sterke eigen wil.’

De zon, dat rotding, hielp ook niet mee. Misschien was het beter helemaal niets van de schildpad te zeggen aan tafel. Terwijl hij daarover nadacht, richtten zijn schreden zich onwillekeurig naar het middageten.

‘Het gaat er al niet meer om dat ze mijn verhaal over de schildpad niet geloven, nee, nu gaat het alleen nog maar om mijn wilskracht. Mijn wilskracht wordt op de proef gesteld, dit is het juiste moment, laten we geen tijd verliezen! Niet zwak worden nu!’

Naast het gat lag een ijzeren schop, zo een van landarbeiders. Hij raapte hem op en begon het gat uit te graven. De eerste schop, de tweede, de derde; en het was een schitterende aanblik, dat majestueuze tafereel dat onze ogen getuige liet zijn van de grootste proeve van doorzettingsvermogen sinds de Oudheid. Telkens wanneer hij de schop in de grond stak, vol vertrouwen, robuust en met maar één doel voor ogen, was het zonneklaar dat daar een intacte wil aan het werk was; en ook al is het wetenschappelijk onmogelijk dat de aarde iedere keer openscheurde als hij de schop erin stak, had hij toch onmiskenbaar de indruk dat dat het geval was. O nee! Hij was geen doodgewone landarbeider. Het was overduidelijk dat hij een zeer sterke eigen wil had en puur toevallig daar stond te graven, omdat hij het zichzelf had opgelegd, uit dwang, uit geestelijke noodzaak, om andere redenen kortom dan landarbeiders, ter vervulling van een plicht, een belangrijke plicht, een zaak van leven en dood - de wil.

Hij was al bij zijn negentigste schop, maar spitte nog even fel en energiek als in het begin, een keer geen middageten kon hem niet schelen. Of het nu om een schildpad ging of om iets anders, de mensheid zou te zien krijgen hoe sterk iemands wil kan zijn.

Op duizend meter diepte loodrecht naar beneden, werd de man met de sterke eigen wil ineens bevangen door een afschuwelijke twijfel - hij wist niet meer zeker of hij bij de vijftig miljoen vierentachtigste schop was. Hij kon onmogelijk opnieuw beginnen, dan

maar eentje minder.

Nog steeds had hij geen spoor gezien van de stok, het water of de schildpad. Alles wees erop dat hij een nutteloos gat had gegraven; toch wist de man met de sterke eigen wil dat hij moest doorgaan, ook al zag het er slecht uit. Want zeg nou zelf, als het karwei niet zwaar en lastig was, kon de wil er ook niet superlatief sterk en rijk uit komen.

Iedere notie van tijd en ruimte, en elke andere notie waarmee wij mensen de dagelijkse dingen waarnemen, werden een voor een vrijgesteld van deelname aan het graafwerk. Nu de tot één enkel ritme gedisciplineerde spieren volledig ter beschikking stonden, waren alle redeneringen en andere hersenkronkels overbodig, het enige dat nodig was, waren die spieren.

Soms, daar waar de aarde uit dikke lagen zand en modder bestond, schoot hij er doorheen, maar de winst die hij dan boekte, raakte hij meteen weer kwijt wanneer hij op een van die reusachtige rotsen stuitte welke in de ondergrond zitten. Er was niemand in de buurt die hem kon aansporen of stimuleren, zodat we de gedecideerdheid waarmee de man met de sterke eigen wil de schop van de landarbeider had gepakt, in herinnering moeten roepen om de intensiteit en duur van dit doorzettingsvermogen te verklaren. Zelfs het middelpunt van de aarde, dat toch tot vreugde zou moeten leiden bij degene die zich in de ingewanden van onze planeet waagt, ging onopgemerkt voorbij aan de man met de sterke eigen wil. Het gat was werkelijk eindeloos. Hoe diep hij ook groef, het ging steeds maar door. Dat verklaart natuurlijk wel waarom je zo weinig schildpadjes ziet, de gangen van de voordeur tot hun eigenlijke vertrekken zijn veel te lang.

Intussen had de familie van de man met de sterke eigen wil hem eerst als vermist opgegeven en ten slotte zware rouw aangenomen, en ze lieten niemand binnen in de kamer waar hij 's nachts placht te slapen.

Op een bepaald moment, toen hij al niet meer geloofde dat er ooit een einde aan zou komen, ging het gat niet meer verder, hield patsboem op, zomaar ineens, zonder enig opzien, gewoon als een gat in de grond waarvan je de bodem in het zonlicht ziet. Enfin, daar had zelfs verontwaardiging geen zin.

Zich suf peinzend zocht de man met de sterke eigen wil naar een besluit, een nieuw besluit, maar helaas, hij was alles vergeten, had alles van zich afgeschud, kon alleen nog maar spitten met een

schop. Hij had vooral vreselijk veel slaap, dacht aan zijn bed met lakens, sprei en zacht kussen, zo ver weg! Verdomde rotschop! Verdomde schildpad! En hij stak de schop met kracht onder in het gat. Maar de schop schoot uit zijn handen en ging dieper dan hij dacht, maakte een scheur waardoor iets naar binnen kwam dat hij al lang vergeten was -het zonlicht. Zijn eerste gevoel was er een van blijdschap, maar dat duurde maar een paar tellen, meteen daarna kwam er een gevoel van schrik: zou hij echt dwars door de aarde heen gegraven hebben?

Om zich daarvan te vergewissen, maakte hij de scheur met zijn nagels breder en gluurde naar buiten. Wat hij zag was een vreemd land; mannen, vrouwen, bomen, bergen en huizen hadden andere afmetingen, heel andere dan hij kende. Ook de zon was niet dezelfde, ze was niet geel, maar van koper vol patina, en ze maakte lawaai als ze ergens op scheen. Maar het raarste moest nog komen: toen hij uit het gat wilde klimmen, dacht hij dat hij rechtop op de grond zou komen te staan, net zoals de inwoners van dat vreemde land, maar de enige manier om de dingen normaal te zien was door op zijn hoofd te gaan staan...

Omdat hij stierf van de dorst, besloot hij vlakbij water te gaan drinken, maar hij moest er op zijn handen naar toe lopen, zijn benen recht de lucht in, want als hij op zijn voeten stond, steeg het bloed hem naar het hoofd. Toen begon hij in te zien dat hij niets te verwachten had van dat land, waar ze trouwens niet door de mond praatten, maar door de neus.

Ineens werd hij overvallen door heimwee naar huis, zijn familie en zijn kamer. Gelukkig lag de weg naar huis open, hij had die zelf gebaand met een ijzeren schop. Hij dacht niet langer na en begon het hele gat terug door te kruipen. Hij kroop en kroop en kroop; hoger en hoger en hoger...

Toen hij boven kwam, lag er naast het gat iets dat er eerst niet was geweest - de grootste berg van Europa, beetje bij beetje door hem gemaakt, met de schoppen aarde, een voor een, tot hij ongemerkt enorm, kolossaal was geworden, de hoogste berg van Europa.

Door die berg was de stad waar zijn huis stond niet te zien, en ook de weg naar de stad niet, of de panoramisch prachtige omgeving van de stad. De berg stond overal bovenop.

De man met de sterke eigen wil was doodop, omdat hij twee keer dwars door de aarde heen was gekropen. Hij wilde alleen

maar in zijn eigen lekkere bedje slapen, maar daarvoor moest hij eerst die grootste berg van Europa boven op de stad waar zijn huis stond weghalen. En dus pakte hij een andere schop van de landarbeiders en begon onmiddellijk de grootste berg van Europa af te graven. Een voor een gooide hij de schoppen terug in de aarde waarmee hij daar dwars doorheen had gegraven. De natuurlijke bergtoppen, de kruisen op de kerktorens, de daken van de huizen, zijn eigen huis, het kwam allemaal weer te voorschijn, veel mensen zaten onder het vuil, omdat ze begraven waren geweest, anderen waren gewond, de rest was onveranderd.

De man met de sterke eigen wil kon nu naar huis om uit te rusten, maar hij wilde meer, hij wilde alle schoppen teruggeven aan de aarde, allemaal. Er ontbraken er nog maar een paar, een paar dozijn slechts. Hij kon dus net zo goed doorgaan tot het eind. Toen hij de laatste schop aarde in het gat wilde gooien, dus de eerste die hij er in het begin uitgehaald had, merkte hij dat de aardkluit vanzelf bewoog, zonder dat iemand hem aanraakte; nieuwsgierig wilde hij zien waarom - het was de schildpad.

Het joodse bruidje
Pedro Paixão
(Vertaling Piet Janssen)

I

Voor de Taag staan enkele auto's geparkeerd. Het is avond. In een ervan zit Sara. Dat is het enige wat er toe doet. Er is een constant gezoem van auto's die boven over de brug rijden, maar hij hoort niets. Sara kijkt voor zich uit naar een geweldige, donkere rivier die niet stroomt. Hij is bang om naar Sara te kijken. Wat hij voelt is feitelijk angst. Wat Sara voelt, weet Sara niet eens. Ze weten niet wat hun overkomt, misschien dat ze daarom zo stil zitten.

Zijn hand vindt, plotseling en eigenmachtig, de hare en grijpt die vast. Haar hand is het enige wat telt. De hele wereld draait om die hand. Sara's hand zoekt de zijne en grijpt die. Twee handen sluiten in elkaar op zoek naar elkaar. De auto, de rivier, de brug waarover onophoudelijk auto's rijden en de stad die langzaam inslaapt zijn hun totaal onverschillig, ze zouden in het luchtledige kunnen oplossen en door de schepper die er niet toe doet, aan hun lot overgelaten kunnen worden. Wat ertoe doet, zijn de twee grijpende handen op zoek naar elkaar, de ene in de andere, de ene omsloten door de andere en daarna geopend door de andere, terwijl ze ophouden hand te zijn en veranderen in kleine wezens met een eigen leven.

En dan, plotseling en eigenmachtig, zoekt zijn mond Sara's mond, eerst op de schouder, dan in de hals, dan, dan pas, in het gezicht. Haar mond op de schouder, in de hals, in het gezicht, steeds van plaats wisselend. De smaak van de huid, de tegenstand van de tanden, de druk van de lippen, het afstotend verleidelijke van de tongspier. Hij, met dichtgeknepen ogen, bezig Sara's mond te ontdekken, alsof hij nooit eerder de mond van een vrouw heeft gekust, verbaasd dat er zoiets is als een mond, zoiets onvoorstelbaars en onmogelijks.

In een auto, vlakbij de rivier geparkeerd, grijpen ze elkaar vast zonder te weten waar, zonder te beseffen dat het donker is, zichzelf vergetend, zich overgevend, gek geworden, op de rand van een afgrond, zich aan elkaar vastklampend.

En daarna in een kamer, zonder dat ze een lamp durven aandoen, bijna in het donker, Sara's lichaam op dat van hem, hij kan het allemaal niet geloven. Daarna het licht van de zon die heel, heel langzaam opkwam en hen weldadig belichtte en daarna van elkaar scheidde, hij aan de deur van Sara's huis zonder een woord te zeggen, niet eens als afscheid, haar handen teder kussend.

Nee, nee, het was niet nodig dat er iets herhaald werd, omdat er niets herhaald wordt.

II

Simão herinnerde zich:

zijn snelste rit, van Freiburg naar Lissabon, alleen maar denken aan Sara. Sara die gezegd had ja, dat ze zou trouwen met hem als hij dat zo wilde en wenste. Het ja door de telefoon op drieduizend kilometer afstand, een week, enkel een week nadat ze elkaar voor het eerst gezien hadden. Nee, dat was niet te kort, te kort was de tijd die hun restte. Een pijnscheut enkel als hij eraan dacht hoe vreselijk lang ze niet samen waren geweest, hoe onrechtvaardig het was dat ze alles gescheiden hadden gedaan, hoe wreed het was dat ze zo lang op elkaar hadden moeten wachten zonder weet van elkaar te hebben, niet eens een hint, niets. Ja, had ze gezegd, ja, eerst glimlachend en daarna ontroerd. Simão had alles gehoord, alle stiltes, terwijl hij op drieduizend kilometer afstand de telefoon omklemde.

Zijn snelste rit. Simão stopte alleen om benzine te tanken, om zijn gezicht op te frissen - het was augustus - om iets te eten, water te drinken en een kaart naar Sara te sturen, kaarten waarop hij haar zijn vurige liefde verklaarde en waarvan hij wist dat ze na hem zouden aankomen, maar dat deed er weinig toe, misschien kwam hij zelf wel niet aan, misschien stierf hij onderweg wel, de auto van de weg afgeraakt in een bocht langs de rivier waarvan hij wist dat die wel in Lissabon zou aankomen, op wat voor manier dan ook, zelfs al zou hij niet aankomen.

Zijn snelste rit. Altijd boven de toegestane snelheid over de autowegen die Simão uit zijn hoofd bleek te kennen en die hij nu aflegde met de ogen dicht, met zijn ogen die naar Sara keken. Simão met de raampjes dicht, de auto, een bakoven, over de door de Andalusische zon kapot gemaakte wegen en Sara was de enige luchtspiegeling.

Simão die zeven uur eerder aankwam dan voorzien en Sara die hem niet verwachtte. Simão die die zeven uur moest liggen wachten, terwijl hij zich ziek voelde worden, wenste te sterven, tot Sara uit het niets kwam opdagen op het voorziene tijdstip. Sara met twee ogen als duiven, Sara absoluut onwerkelijk, alsof er niets gebeurd was.

III

Simão herinnerde zich:

de dag waarop hij getrouwd was met Sara, een dag waarvan hij nooit de precieze datum heeft kunnen onthouden, een herfstdag, een dag zoals andere dagen, alleen dat dit de dag was waarop hij ging trouwen met Sara.

Sara vóór hem, heel haastig lopend door de smalle straten in het centrum, die op dat uur van de ochtend vol mensen waren.

Hij probeerde Sara te volgen, zei tegen haar hoe gewoon het was dat het bruidspaar te laat kwam, dat ze maar heel weinig te laat waren. Zij draaide zich niet naar hem om, rende bijna, in haar blauwe kleren die ze had laten maken.

Hij volgde Sara, voelde in zijn linker broekzak de twee gouden trouwringen, elk met de naam van de ander, haar ring die zo perfect paste in die van hem, dat ze in elkaar klemden. Sara en Simão en de dag van het jaar, waarop ze trouwden.

Hij keek in vervoering naar Sara, snel en soepel slalommend, met haar diepzwarte haar, met alle krullen die hij zichzelf beloofde die nacht te zullen tellen, zoveel krullen als jaren sinds er licht was en water en de aarde en wie er op woonde.

Zij, een en al haast, te gehaast, stootte bijna de mensen weg die haar pad kruisten, en hij probeerde zo ver mogelijk achterop te raken maar zonder Sara uit het oog te verliezen, hij wenste dat al die ogenblikken zouden duren zonder voorbij te gaan. Zij keek voor zich uit en baande zich een weg. Hij, achter haar, bekeek haar en voelde zich gelukkig. Zij alsof ze op de vlucht was, hij alsof hij haar achtervolgde door die smalle straten die vol mensen waren op dat uur in het centrum van de stad. Mensen die nooit te weten zouden komen dat dit de dag was waarop Simão trouwde met Sara.

IV

Simão herinnerde zich:

hij kwam thuis, floot zonder te weten wat hij floot, met allerlei boeken onder iedere arm waarvan enkele op de grond vielen meteen nadat hij erin geslaagd was de sleutels uit zijn zak te trekken, er twee geprobeerd had en tenslotte die gevonden had die in het sleutelgat paste. Hij floot harder om Sara een teken te geven dat hij daar was, stapte het huis in, liet de deur open, wachtte, met de boeken die hij nog onder zijn armen had, op het geluid van de stem waar hij het meest naar verlangde, de stem van Sara, alsof hij bang was dat hij niet meer wist hoe ze klonk, alsof haar stem nooit bestaan had tenzij in een droom.

Hij, ineens stil, liep de gang door tot aan de kamer waar hij Sara in bed vond, misschien nog in slaap, zonder te weten wat te doen, of hij haar wakker zou maken of verder zou laten slapen. Hij ging terug om de gevallen boeken op te halen en de deur zachtjes dicht te doen om daarna heel snel naar de kamer te gaan, het lichaam van Sara te bekijken dat uitgestrekt in bed lag, verlaten, precies zoals hij het achtergelaten had, 's morgens vroeg, om de ochtenduren vrolijk door te brengen omdat hij aan Sara dacht en dacht naar huis terug te keren en dat het huis niet leeg was, want Sara zou daar zijn en dat hij haar zou kussen.

Hij vatte moed om haar wakker te maken want het was niet vroeg meer en het kon haar slecht bekomen zo lang te slapen. Hij raakte haar zachtjes aan, trok de deken van haar af, absoluut gelukkig dat zij daar lag, hoewel ze niet op hem lag te wachten, omdat ze zich nu eenmaal niet bewoog, misschien sliep ze.

Zij werd wakker, knipperde met haar ogen, ze ontblootte haar ogen die op duiven leken. En daarna glimlachte ze en vroeg hem hoe laat het was, of het al laat was en hij zei haar van niet en zij, verbaasd bij het horen hoe laat het was, trok hem op bed, hij helemaal gekleed, met stropdas, zij bloot onder de lakens, warm. Hij kuste haar, dankte haar dat ze daar was, dat ze bestond. Zij zei niets, met een glimlach op de lippen vroeg ze hem haar nog eens te kussen, en hij kuste haar.

Zij, in donkerblauwe kamerjas, dronk de thee die hij had gezet, at langzaam de geroosterde sneeën brood met boter en honing, die hij had gesmeerd. Samen zaten ze voor het gordijnloze raam waar alle licht door binnenkwam. Zij at heel langzaam de stukjes perzik

die hij geschild en gesneden had. Samen rookten ze, ieder zijn eigen sigaret, en hun beider rook vermengde zich, blauw en grijs, boven de tafel waar zij beiden zaten, badend in het licht. Hij absoluut gelukkig, zo gelukkig dat het hem niet kon schelen dat die momenten niet zouden duren, dat ze van het ene op het andere moment konden ophouden, want die momenten waren voldoende.

V

Simão herinnerde zich:

hij en Sara in New York, de navel van de wereld, op Kerstdag. Sara door en door koud, aan het klagen over de kou alsof het zijn schuld was, alsof hij verplicht kon worden de lucht te verwarmen, al was het alleen maar de lucht om Sara heen. Als hij dat zou kunnen, zou hij het doen.

En aan de weg terug naar het hotel scheen geen einde te komen, en het was niet mogelijk te stoppen om op een bus te wachten want Sara kon bevriezen, er kwam niet één taxi voorbij, terwijl er op andere dagen zoveel taxi's voorbijkwamen.

Hij zonder te weten wat te doen en Sara almaar bozer. Zonder te weten of het door de koude wind kwam of door hem dat zij zo was, alsmaar bozer. Sara met handschoenen aan, iedere vinger een andere kleur, het leek wel de regenboog. Sara met een das om in alle kleuren van de regenboog. Sara met haar lichaam verpakt in een helder grijze mantel, prachtige Sara. Hij tot over zijn oren verliefd op Sara die boos was op de wind en op hem vanwege de wind en de kou. Geroerd omdat zij hem in haar woede verwarde met een van de elementen of met een kleine god die macht behoorde te hebben over de wind en de kou, maar die macht niet had.

Tenslotte de taxi en zijn opluchting toen Sara de taxi instapte waarin Sara, zo verwachtte hij, hem haar excuses zou aanbieden, zou beseffen dat hij niet als enige verantwoordelijk was voor de kou die met Kerst in New York heerste. Maar ze bood geen excuses aan, ze bleef zwijgen tot ze voor de deur van het hotel aankwamen. En toen wist hij dat Sara hem geen excuses zou aanbieden voor wat dan ook en hij was geschrokken van haar trots die hem buitennissig voorkwam. Meer dan geschrokken. Hij voelde angst en had niet eens de moed om dat tegen Sara te zeggen, hoopte dat hij zich vergist had, wenste boven alles dat hij zich vergiste.

Hij en Sara wachtend op de lift die maar niet kwam. Sara zonder hem ook maar een keer aan te kijken. Hij kijkend naar Sara met zijn droevigste ogen, naar haar die alles voor hem was.

Sara ging hem voor de kamer in, liep onmiddellijk door naar de badkamer. Hij hoorde het lawaai van het water dat de badkuip instroomde. Hij was alleen in de kamer, keek naar de enorme gebouwen alsof hij geëmigreerd was naar een verre planeet en zich verdwaald voelde. Hij probeerde aan het geluid de bewegingen van Sara te raden, stelde zich het lichaam van Sara voor, dat geliefde lichaam, dat verre lichaam dat hij zich telkens verder van hem zag verwijderen.

Hij wachtte op Sara die in bad bleef en hij durfde de badkamer niet binnengaan, durfde niets te zeggen of wat dan ook te denken. Hij hoorde de auto's die hij daar in de diepte voorbij zag rijden. Hij keek naar de bijzonder heldere hemel waartegen zich scherp-gelijnde gebouwen aftekenden die hem onwerkelijk bleven voorkomen, papierknipsels waren het nu, fröbelwerkjes van kinderen. Hij voelde zich een kind dat niet wist wat te doen, verlaten in een stad die iemand New York genoemd had.

VI

Simão herinnerde zich:

hoe Sara voor de spiegel haar haren kamde die lang waren en krullerig. Voor de spiegel die ze had meegenomen uit het huis van haar moeder, de enige die er in huis was, behalve een heel kleine die op een van de muren van de badkamer hing en die Simão gebruikte bij het scheren.

De spiegel die zij in de kamer waar ze sliepen op een tafel had gezet. Hoe Sara, gevat in de spiegel met houten lijst, langdurig haar ravezwarte haren kamde. Heel lang, verscheidene keren per dag.

Hij soms nog in bed, soms in de gang, wanneer de deur van de slaapkamer open was blijven staan, soms net thuiskomend, wanneer alle deuren open stonden; hij keek, loerde naar Sara voor de spiegel, gaf haar complimentjes. Sara en haar haren, en haar krullen, de ontelbare krullen in haar haren.

Hij zat op de rand van het bed, keek naar Sara in de spiegel en keek naar zichzelf naast haar, als naar een portret, verbaasd over

haar schoonheid, momenten lang vastgelegd in een tableau vivant, het kostbaarste van alle schilderijen die hij gezien had in alle musea die hij bezocht en opnieuw bezocht had.

Hij erg onder de indruk van de schoonheid van Sara, onbegrijpelijke schoonheid, werk van een onbekende maker, of van de natuur, of van God, dat hij als uitzonderlijk geprivilegieerde in zijn eentje mocht aanschouwen, hij zat op de rand van het bed, heel stil, zonder een enkel woord te zeggen, bang dat een gebaar of een geluid voor eeuwig dit wonder van Sara en haar haar zou kunnen vernietigen.

Sara stond plotseling op, zei tegen hem dat ze al konden gaan, vroeg vergiffenis dat ze hem had laten wachten en hij bedankte haar dat ze zo mooi was waarop zij altijd antwoordde: mooi in jouw ogen.

Hij kuste Sara's ogen, de twee duiven, die hij onder zijn lippen voelde trillen die ook trilden want hij was diep geroerd.

Hij pakte de arm van Sara, leidde haar door de gang, heel trots haar aan zijn zijde te hebben, bijna te trots, bijna ijdel vanwege haar die hem door de gang volgde met haar glimlach die hem zei dat hij gek was.

VII

Simão herinnerde zich:

hoe hij voor het kleine spiegeltje dat in de badkamer hing, zich voor de tweede keer aan het scheren was, hoe hij in de spiegel keek om Sara niet te zien die eindelijk thuisgekomen was en naast hem stond.

Hij vroeg haar met een angstaanjagend rustige stem, met een van god-weet-wie geleende stem om de verschrikkelijke pijn te verbergen die hij voelde op de meest gevoelige plek van de ziel, of alles goed gegaan was, of het vliegtuig geen vertraging had gehad. Zij zei van nee terwijl hij wist dat het vliegtuig niet eens aangekomen was, dat de luchthaven gesloten was vanwege de mist die haar niet eens opgevallen was. Hij vroeg het opnieuw alsof zij hem niet gehoord had, hoewel zij daar vlak naast hem stond, en zij herhaalde nee, er waren geen problemen geweest niet bij aankomst en niet bij vertrek en dat het vliegtuig richting Rome gevlogen was om daarna naar huis terug te keren, naar Jeruzalem.

Hij schoor zich verder, hoewel hij niets zag behalve een vloeiende vlek die zijn gezicht moest zijn; hij zei haar dat het onmogelijk was omdat de luchthaven dicht was vanwege de mist, met dezelfde schijnbaar rustige stem, die geleende stem. En na haar zwijgen dat lang duurde, zei ze uiteindelijk dat ze feitelijk niet was gaan werken, dat Raul haar vervangen had, dat zij zich niet in staat had gevoeld om te werken, dat ze naar de stad gegaan was en dat ze een bioscoop was ingegaan om de tijd te doden en om haar hoofdpijn te vergeten. Hij vroeg haar welke film er draaide en zij antwoordde dat ze dezelfde was gaan zien die ze met zijn tweeën gezien hadden de week tevoren. Hij wist dat ze hem beloog, hem die haar aanbad, hij kon het niet begrijpen, voelde een steeds heviger pijn op de gevoelige plek van zijn ziel.

Zij liep de badkamer uit, liet hem alleen voor de spiegel waarin hij niets zag dan een vormeloze vlek die zijn gezicht moest zijn, onder de tranen. Hij dwong zichzelf te geloven in haar leugen, slaagde daar niet in, in zijn huid en in zijn ziel gesneden en zijn gezicht aan het bloeden.

VIII

Simão herinnerde zich:

hij, met zeven dioptrieën voor ieder oog, zonder bril want die had hij 's ochtends domweg gebroken bij het schoonmaken. En zij zei dat ze weg moest, dat ze Fernando moest zien, want hij zou beslist verdrietig zijn en dat hij haar nodig moest zien. En hij zei dat zij hem niet zo achter kon laten, half blind in de nacht, dat ook hij haar nodig had, meer dan wie ook, dat zij niet kon vertrekken zo.

Zij zat op de rand van het bed waar hij lag met zijn ogen dicht, zijn hoofd dat pijn deed. Zij zei dat het heel moeilijk was, je bemind voelen door twee mannen en hij begreep dat hij een van die twee moest zijn wat hem aan het lachen maakte. Zij zei toen, furieus met een stem die hij nauwelijks herkende als de hare, een angstaanjagende stem, dat zij dan maar zou doen wat hij wilde, dat als hij dat wilde zij daar naar hem op bed zou blijven kijken, zelfs met een glimlach als hij dat zo wilde, dat als hij dat wilde zij het eten zou klaarmaken en dat hij maar moest zeggen wat hij beliefde te eten, als hij dat wilde, want zij was alleen maar daar om

hem te dienen, en dat hij haar meester was en dat als hij wilde dat zij huilde, zij precies zoveel druppels tranen zou huilen als hij haar zou bevelen. Zo praatte ze.

Zij stond op en begon zich voor de spiegel op te maken om weg te gaan, ondanks alles wat hij gezegd had en alles wat zij gezegd had. Toen is hij uit bed gesprongen en heeft haar vastgepakt met een woede die hij niet kende. Zij zei dat hij haar los moest laten, dat hij haar aan het slaan was, dat ze weg zou gaan omdat ze bang was dat hij haar nog meer zou slaan, dat zij nu meteen echt weg zou gaan.

Hij liet zijn armen zakken, keek naar de mistige vloer, zéker van het genot waarmee zij hem zo zag lijden, een vreemd genot, waarmee zij hem daar zo staande zonder bril, die gebroken was, achter zou laten. Zij wilde niets horen, zij die zeker was dat twee mannen van haar hielden, terwijl een van hen de vloer met tranen bevochtigde. Zij was vrij te doen wat ze wilde.

uit: *A Noiva Judia*, 1992.

De man van de dromen
Mário de Sá-Carneiro
(Vertaling Harrie Lemmens)

Zijn naam heb ik nooit gekend. Ik geloof dat hij een Rus was, maar dat weet ik niet zeker. Ik heb hem leren kennen in Parijs, in een groezelig *chartrier* aan de Boul'Mich, in mijn tijd van gesjeesde student medicijnen.

We aten 's avonds altijd aan dezelfde tafel, zodat we op zekere dag bijna vanzelf aan de praat raakten.

Hij was bijzonder origineel en uitermate boeiend, hield er bizarre opvattingen en vreemde ideeën op na - zoals ook zijn woorden vreemd waren en zijn gebaren extravagant. Die man leek mij een mysterie. Ik had me niet vergist, merkte ik later, want *hij was totaal gelukkig*. Ik overdrijf niet, nee, hij was werkelijk totaal gelukkig - zo gelukkig dat niets of niemand zijn geluk kapot zou kunnen maken. Ik zeg zelfs altijd tegen mijn vrienden dat het opvallendste feit van mijn leven is, dat ik een gelukkig iemand heb gekend.

Het mysterie drong ik binnen op een regenachtige avond - een pikdonkere, ijskoude avond. Ik zat te vloeken op het leven, en op een toon die ik niet van hem gewend was, viel hij mij bij: ‘U hebt gelijk, u hebt volkomen gelijk! Dit leven is een ramp - zo verschrikkelijk dat het niet mooi kán worden! Neem bijvoorbeeld een man die alles heeft: een goede gezondheid, geld, roem en liefde. Hij kan gewoon niets meer wensen, want hij bezit alles wat er aan fraais bestaat. Hij heeft de hoogste vorm van geluk bereikt, en het is een arme donder. Want bestaat er iets ellendigers dan niets meer te wensen hebben...?

En geloof maar dat er niet veel nodig is om tot zulke ellende te geraken. Het leven bevat in wezen o zo weinig dingen, het is zo weinig gevarieerd... Kijk maar, overal, op alle vlakken. Vertelt u me maar eens of u nog niet misselijk bent van alle gerechten die u sinds uw geboorte voorgeschoteld krijgt. Dat bent u, allicht, het kan niet anders; maar u hebt uw bord nooit weggeschoven, omdat u een mens bent, en het leven niet kunt en niet weet te beheersen. Haal de beste koks bij elkaar. Ze zullen u allemaal groenten en vlees voorzetten - een half dozijn plantensoorten, een half dozijn diersoorten. En dan nog, wat op aarde niet dierlijk of plantaardig

is, kan alleen nog maar mineraal zijn... Hetgeen onomstotelijk de immense armoe van de natuur bewijst!

En onze gevoelens? Noem er mij een dat uiteindelijk niet herleidbaar is tot liefde of haat, een van de twee. En onze gewaarwordingen? Eveneens twee: vreugde en verdriet. Nee heus, in het leven gaat alles paarsgewijs, net als de geslachten. À propos, *weet u iets wankopigers dan het feit dat er maar twee geslachten bestaan*?

Maar om terug te keren naar het materiële vlak, noem mij één vermaak dat buiten de religie, de kunst, het toneel of de sport valt. Dat kunt u niet, dat kan ik u verzekeren.

Het beste dat het leven te bieden heeft, is de beweging, want als je loopt met een snelheid gelijk aan die van de tijd, vergeet je die. Een rijdende trein is een tijdvreter - en daarom het mooiste dat de mens ooit heeft uitgevonden.

Reizen is de beweging beleven. Maar na even reizen word je alweer overvallen, geeuwend overvallen door het eeuwige gevoel van aardse saaiheid. Overal hetzelfde decor, dezelfde accessoires: bergen of vlakten, zeeën of weiden en bossen - dezelfde kleuren: blauw, groen en sepia - en, in de poolstreken een eindeloos verblindend wit, het toppunt van saaiheid. Ik heb ooit een vriend gehad die zich van kant heeft gemaakt omdat hij geen andere kleuren, geen andere landschappen kon leren kennen naast de bestaande. En ik had in zijn plaats precies hetzelfde gedaan.'

Ik glimlachte en merkte ironisch op: 'Maar u hebt het niet gedaan...'

'Waar ziet u mij voor aan, zeg...? Ik kén andere kleuren, ik kén andere vergezichten. *Ik ken wat ik maar wil! Ik heb wat ik maar wil!*'

Zijn vreemde blauwe ogen schoten vuur; hij boog zich verder naar voren en brulde: 'Ik ben niet als de anderen. Ik ben gelukkig, begrijp me goed, ik ben com-pleet gelukkig!'

Zijn gedrag was zo zonderling, zo bijzonder de klank van zijn stem, dat ik dacht dat ik naar een gek aan het luisteren was en een eindeloos verlangen voelde om op te stappen. Maar ik zag er geen kans toe. Ik moest blijven, en vanaf dat moment deed de bizarre man mij zonder enige terughoudendheid de volgende opvallende bekentenis: 'Ja, het is echt zo. Ik ben totaal gelukkig. Mijn geheim heb ik nooit aan iemand verteld. Maar nu, waarom weet ik niet, ga ik het u vertellen. O, dacht u heus dat ik in dat ene geval zou doorleven...? Lage dunk heeft u van mij! Ik dacht dat u me hoger aansloeg. Als ik dat had gedaan, zou ik er al al lang geleden aan

bezweken zijn. Mijn trots is ontembaar en het vervelendste wat er is, is het leven leven. Ik blijf het herhalen: het menselijk leven is een onding - geen greintje afwisseling, geen greintje originaliteit. Ik vergelijk het altijd met de kaart van een restaurant waar de gerechten altijd hetzelfde zijn, er hetzelfde uitzien, hetzelfde smaken.

Nu goed! Mij is het gelukt variatie aan te brengen in het bestaan - en dan bedoel ik dag in dag uit. Ik heb niet alleen alles wat er ís, ik heb ook alles wat níet bestaat, begrijpt u? (Alleen wat niet bestaat, is trouwens mooi.) Ik beleef momenten die nooit iemand heeft meegemaakt, momenten gemaakt door mijzelf, gevoelens geschapen door mijzelf, wellustigheden die enkel en alleen van mij zijn - en ik reis door verre landen, door geheimzinnige naties die voor mij bestaan, *niet omdat ik ze ontdekt heb*, maar omdat ik ze heb gesticht. Want ik sticht en vestig alles. Ooit zal ik zelfs het ideaal vestigen - ik bedoel niet dat ik het bereik, nee, veel meer, ik máák het. En ik zie het al fantastisch voor me... heerlijk rank... heerlijk rank... verdwijnend in een blauwe hoogte... gehouwen in overwinning... stralend als goud, of nee, niet als goud maar als een metaal dat meer goud is dan goud zelf...

Overigens zult u begrijpen dat woorden mij tekortschieten om de schitterende dingen die niet bestaan te beschrijven... O, het ideaal... het ideaal... Vannacht ga ik erover dromen... Want in mijn dromen is het dat ik alles beleef. Begrijpt u? *Ik heb de dromen getemd*. Ik droom wat ik wil. Ik beleef wat ik wil.

De fantastische reizen die ik heb gemaakt. Ik zal u over een paar vertellen... De mooiste is de volgende, omdat het ook de vreselijkste was: Ik had genoeg van het licht. Alle landen waar ik door getrokken was, alle decors die ik aanschouwd had, werden overspoeld door het daglicht, en 's nachts door dat van de sterren. Wat vond ik dat eeuwige licht vervelend, dat onuitstaanbare licht, dat nooit veranderde en *altijd maar het mysterie van de dingen weghaalde...* Dus vertrok ik naar een onbekend land, verloren in een buitenwerkelijke wereld, waar steden en bossen onafgebroken in de diepste duisternis gehuld liggen... Er zijn geen woorden voor de schoonheid die ik ervoer in die bijzondere streek. *Want ik zag het donker*. Waarschijnlijk kunt u dat niet bevatten, zoals niemand dat kan...

Het was een immense hoofdstad... De boulevards waaierden breed uit, *altijd stijgend* en omzoomd door grote bomen; de mensenmenigte stapte er zwijgend op voort en het verkeer - trams, omni-

bussen, automobielen - bewoog onder stil gedreun heen en weer als de slinger van een uurwerk. *En heel die stilte verenigde zich tot muziek*. O, wat voelde ik een heerlijk nieuwe siddering door mijn vervluchtigde lijf lopen! Voor mijn ogen ontvouwde zich een geheimzinnig leven, geheimzinnig omdat het niet beschenen werd door het licht...! Een angstwekkend en verheven schouwspel! Ik zag het donker...! Ik zag het donker...! Teruggetrokken in een afgelegen steegje zag ik twee geliefden die elkaar hartstochtelijk kusten. Ach, wat moeten die felle zoenen daar in het opperste donker van de diepste duisternis grandioos zijn geweest...! Verderop stuitte ik op een bloederig tafereel: er werd met stiletto's gezwaaid, kreten van pijn klonken op... Nooit heb ik bangere ogenblikken doorstaan... En rondom de stad de zwaar met druiven behangen wijngaarden, het rijpe graan, de korenvelden en de fruitbomen waar de wind door speelde... heel het leven, kortom, heel het leven in ondoordringbare duisternis... Wat een triomf! Wat een triomf...!

Maar nog groter misschien was de glorie die ik bereikte op mijn reis naar een volmaakte wereld, waar niet slechts twee geslachten bestaan... Ik kon daar hele doolhoven zien van verstrengelde lichamen die elkaar bezaten in een onafgebroken keten van orgasmen, steeds maar weer, als een langgerekte fuga... Eindeloos! Eindeloos! Het was de vlammend rode dageraadscantate van het vlees, de sublieme partituur van de wellust die trillend en wervelend door al die verschillende geslachten raasde... Het leven dat in golven langsgleed... het leven dat in golven langsgleed...!

U al mijn reizen vertellen zou onmogelijk zijn. Toch is er een die ik u niet wil onthouden.

Wat een vreemd land was dat... Helemaal van een kleur die ik u niet kan beschrijven omdat ze niet bestaat - *van een kleur die geen kleur was*. En let op waarin de grootste schoonheid school. De atmosfeer van die wereld werd niet gevormd door de lucht of een ander soort gas - nee, het was geen atmosfeer, maar muziek. *In dat land ademde men muziek*. Maar het allerbizarst waren nog wel de mensen die er woonden. Ze hadden lichaam en ziel, net als wij hier. Alleen was wat zichtbaar was, wat welbepaald en werkelijk was - was dat de ziel. De lichamen waren onzichtbaar, onbekend en mysterieus, zoals onze zielen onzichtbaar, onbekend en mysterieus zijn. Misschien bestonden ze niet eens, net zoals ook onze zielen misschien niet bestaan...

O, wat heb ik een goddelijke gewaarwordingen beleefd in dat

land...! Mijn geest dijde uit... Ik heb ervaren het onbegrijpelijke te begrijpen... Misschien ga ik er nog een keer naar toe, naar dat weergaloze land, dat Zielenland...

Kortom, beste vriend, ik reis waarheen ik wil. Voor mij zijn er altijd weer nieuwe panorama's. Als ik bergen wil hebben, hoef ik niet naar Zwitserland; ik ga naar andere streken, waar de bergen hoger zijn, de gletsjers schitterender. Voor mij is er een eindeloze reeks bergdecors, allemaal verschillend, zoals er ook zeeën zijn die geen zeeën zijn en uitgestrekte weidsheden die geen bergen of vlakten zijn, die iets mooiers, hogers of vlakkers - enfin, *iets gevoeligers* zijn! Voor mij is de wereld zichzelf voorbijgesneld: ze is een heelal geworden, maar dan een heelal dat onophoudelijk groeit, dat zich onophoudelijk uitbreidt. Dat wil zeggen, het is niet echt een heelal; het is iets meer.

Op geestelijk vlak bestaan er evenmin barrières voor mij - en naast liefde en haat heb ik andere gevoelens gekend die ik u uiteraard niet kan beschrijven, omdat ik ze als enige heb gehad, zodat het onmogelijk is ze u door woorden of vergelijkingen begrijpelijk te maken. Ik ben de enige man die bewogen wordt door die gevoelens. Het zou dus volstrekt overbodig zijn een stem te hebben die ze vertaalt, aangezien die er met niemand over zou kunnen praten. Hetzelfde gebeurt trouwens met de mooiste momenten die ik heb meegemaakt. Ik kan u alleen over die vertellen welke heel in de verte lijken op momenten uit het leven en juist daarom de minst wonderbaarlijke zijn.'

Nu zal ik u een paar nieuwe vormen van wellust schetsen.

Een vrouwenlichaam is ongetwijfeld een schitterend iets - het bezit van een prachtig, geheel naakt lichaam is een welhaast bovenmenselijk, gedroomd genot. O, het vurige mysterie van onder kussen bedolven borsten, en de blonde tepels die in marmeren extase langs je vlees strijken... de nerveuze, klemmende benen - verre vibraties van een keizerlijke orgie... de lippen die gebeeldhouwd lijken om uit liefde te verwonden... de tanden die knarsen en bijten tijdens het bovenaardse orgasme... Ja, dat is mooi; dat is allemaal erg mooi! Maar het ellendige is dat er maar zo weinig manieren zijn om die schoonheid te bezitten. Hoezeer de lijven zich ook wringend verstrengelen, hoeveel begerige kussen er ook op het vlees worden gedrukt, ja zelfs al vloeit er bloed... uiteindelijk zullen de twee geslachten elkaar strelen, zich met elkaar verenigen, elkaar verslinden - en alles zal eindigen met een orgasme dat altijd

hetzelfde zal zijn, aangezien het altijd in dezelfde organen zetelt...!

Nu goed! Ik heb vrouwen bezeten op duizend andere manieren, heb in vervoering andere orgasmen gevoeld die in andere organen zetelen.

O, wat is het verrukkelijk te bezitten met je ogen... Je vlees raakt niet eens lichtjes het vlees van de naakte minnares. Je ogen, alleen je ogen zuigen op haar mond en bijten in haar borsten... Een kolkende rivier stort omlaag door je aderen, je zenuwen trillen als de snaren van een lier, de haren voelen, de spieren rekken uit... en vanuit de verte, al kijkende, putten je ogen die schoonheid uit, totdat tenslotte je zicht uitdijt, je hele lichaam ziet, een huivering door je heen trekt en een eindeloos orgasme, *een schaduworgasme*, je vlees splijt in opperste begeerte... Je hebt het hoogste genot bereikt! Je hebt een vrouwenlichaam bezeten enkel door je blik. Je hebt fysiek, maar immaterieel bezeten, zoals je ook kunt beminnen met de ziel. In dat geval is het orgasme dat je in de afgrond slingert zoeter, serener, maar niet minder verrukkelijk.

Ik wil er u nog een noemen, omdat het zo'n interessante is: dat is het volledig bezitten van een vrouwenlichaam dat louter en alleen smaakt naar een borst die je kneedt.

Enfin, beste vriend, begrijp me goed: Ik ben totaal gelukkig omdat ik alles heb wat ik wil, en omdat ik nooit door datgene wat ik wil heen zal raken. Ik heb het heelal oneindig kunnen maken - het heelal dat iedereen wel *oneindig* noemt, maar dat voor iedereen een smal, goed ommuurd terrein is.'

Er viel een lange stilte. Een tyfoon gierde door mijn brein, en de fantastische beelden die de onbekende voor mij had opgeroepen, tolden razend rond, terwijl ze zich in tastbaarder trekken leken te willen vertalen. Maar zodra ze bijna vaste vormen aannamen, spatten ze als zeepbellen uiteen...

De man zei nog: 'Het leven is een gemeenplaats. Ik heb die gemeenplaats weten te vermijden. Dat is alles.'

En hij bestelde cognac.

Twee dagen zag ik hem niet. Toen ik hem opnieuw aan de tafel in het restaurant trof, merkte ik dat hij een andere uitdrukking op zijn gezicht had. Hij bekende me: 'Ik ken het ideaal nu. Uiteindelijk is het toch minder mooi dan ik dacht.. En u, nog iets gebeurd?'

We praatten over koetjes en kalfjes. Ik wilde het gesprek nog op zijn gedroomde leven brengen, maar al mijn pogingen mislukten.

We gingen weg. Hij liep met me mee tot thuis. Wenste me welterusten. Daarna heb ik hem nooit meer gezien.

*

Ik heb lang nagedacht over de vreemde man: maanden lang leefde ik in de ban van de herinnering aan hem. Ik wilde ook over mijn dromen heersen en zocht naar het geheim. Maar tevergeefs. Het is me nooit gelukt en na enige tijd gaf ik die gouden hersenschim op.

Sindsdien heb ik als een waanzinnige geprobeerd licht, al was het maar schemerig licht, te werpen op het wonderlijke mysterie.

En op een dag, een triomfantelijke dag, dacht ik eindelijk dat ik het wist.

Wie was die man eigenlijk? Een en al geheim! Geheim! Ik wist zo goed als niets van hem. Vaak was hij met me meegelopen naar huis - waar hij zelf woonde heb ik nooit geweten. Hij had mij een Rus geleken; maar dat had ik nooit uit zijn mond gehoord.

Lang, extreem lang en broodmager. Lange krullerige haren, van een triest, *vluchtig* blond; en zijn fantastisch blauwe ogen, ongetwijfeld de vreemdste ogen die mij ooit toegestraald hebben. Ik kan ze slechts op de volgende incoherente manier voor u oproepen: ze hadden een vlammende glans - *maar ze glansden niet*.

Zijn huiveringwekkende stem, die gedempt en sonoor klonk, leek uit een onechte keel te komen, een keel die niet bestond in zijn lichaam. Als hij opstond en liep, wekten zijn soepele, stille, grote passen de indruk dat zijn voeten de grond niet raakten; zijn tred was onbepaald en - ziehier het meest bizarre - ook zijn trekken waren onbepaald en wazig. Zijn gelaatstrekken lagen niet vast, zou je bijna kunnen zeggen, en het was praktisch onmogelijk ze in hun geheel te vangen: een groot schilder zou werkelijk moeite hebben het beweeglijke gezicht van de man van de dromen op het doek vast te leggen. Ook al had je hem lange uren voor je, je leerde hem toch niet kennen.

Enfin, uit zijn gezicht, zijn manier van lopen, zijn gebaren, zijn stem bleef deze indruk over: de onbekende was een mistige, onbepaalde, vage, onwerkelijke figuur. *Een droomwezen!* - schoot ineens als een bliksemschicht door mijn hoofd. Ja, hij was volkomen vergelijkbaar met de personages die in je dromen verschijnen en die je je 's morgens nooit duidelijk voor de geest kunt halen, hoezeer je je

ook inspant, omdat je details van hun tekening mist: als je de ogen nog weet, ben je de uitdrukking van de mond vergeten; als je je herinnert dat hij bruine haren had, ben je de fantastische tint van zijn ogen kwijt. Kortom, je kunt met geen mogelijkheid het geheel reconstrueren van het onduidelijke personage dat je in je droom hebt gezien. Zijn trekken ontglippen je - precies zoals de trekken van de bizarre man mij ontglipten.

Ik bedoel: *de wonderlijke onbekende was een droomfiguur* - en desondanks een werkelijk iemand.

Maar net toen ik in mijn ijdelheid meende dat ik enige helderheid in de zaak had gebracht, sloeg het wonderbaarlijke geheim om in een idee-fixe. Ik dacht bijna dat ik gek werd, en God weet wat er met mijn arme brein, waar de vleugel van het mysterie langs gestreken was, gebeurd zou zijn als ik er ten slotte niet in geslaagd was dieper in de blauwe afgrond te duiken: als de man van de dromen een droomfiguur was, maar tegelijkertijd een reëel iemand - dan moest hij een werkelijk leven leiden. Ons leven, mijn leven, het leven van ons allemaal? Dat kon niet. Hij had me zelf verteld dat hij niet tegen dat afgrijselijke bestaan kon. *Bovendien was zijn houding in dat bestaan die van een droomfiguur*. Ja, van een onwerkelijke figuur, onduidelijk, met irreële en onduidelijke trekken. Dus leidde de wonderbaarlijke onbekende niet ons leven. *Maar als hij dat niet leidde en er toch vaag in verscheen, kwam dat doordat hij het droomde*.

En ziedaar hoe ik een glimp opving van het oneindige. De vreemde man droomde het leven, leefde de droom. Wij beleven wat bestaat; van mooie dingen kunnen wij alleen maar dromen. Maar hij niet. Hij had de werkelijkheid vernietigd, haar veroordeeld tot de droom. En hij leefde het onwerkelijke.

Verhersenschimd opdwarrelend stof...

Gouden vleugels! Gouden vleugels...!

Parijs, maart 1913

Gevolgen van het dekolonisatieproces

Teresa Veiga
(Vertaling Piet Janssen)

Een walgelijk tiep, die kolonel. Hij wandelde door het hotel, aanen opmerkingen brakend, alsof hij de eigenaar van dat alles was, en hoewel van gevorderde leeftijd, goed in de vijftig, kon hij geen vrouw zien zonder meteen een poging te doen er bovenop te kruipen. Voor mijn neus had hij de euvele moed de borst te betasten van mijn weldoenster toen we gedrieën in de lift stonden, waarbij hij deed alsof hij een plotselinge evenwichtsstoornis had waardoor hij zijn handen naar voren moest strekken, en waarvan hij pas weer herstelde toen de lift stopte en in de deuropening een hele familie in gelid staande Jehova-getuigen verscheen.

Ik bemerkte echter pas goed de kracht van dat beest toen hij me alleen aantrof in een verlaten gang en me binnen enkele seconden van boven tot onder fouilleerde zonder ook maar een erwt een plekje te gunnen om zich te verstoppen. Juffrouw Borges deelde mijn verontwaardiging, maar omdat ze een paar jaartjes ouder was dan ik, al ongeveer dertig, en een heel sterk besef had van de broosheid en de vergankelijkheid des levens, trachtte ze alles op te lossen met warme baden, Hirudoid, hoestsiroop en een Biazepam wanneer ze de rust van een goeroe behoefde. Welbeschouwd deed de kolonel, oud-strijder van ons koloniale imperium, niet anders dan in de gangen van het Siesta Hotel de bij hem ingeroeste oude methoden van de stadsguerrilla toepassen. In plaats van op wraak te zinnen moest ik proberen begrip voor hem te hebben en zo mogelijk een strategie bedenken hoe ik hem het minst voor de voeten kon komen. Of doen zoals zij, zij had een verbond met de vrouw van de kolonel gesloten, een zeer verlegen, deugdzame vrouw, praktizerend katholiek, altijd zorgvuldig gekleed en gecoiffeerd, hoewel ze toch iedere dag geneukt werd.

We brachten de vakantie door in het Siesta Hotel, drie-sterren, honderdvijfentwintig appartementen, bijna allemaal bewoond door gerepatriëerden, opdringerige wanden in schreeuwende kleuren, op de kamers palmen in potten, vloerkleden van jute en rode sofa's, op de gangen blikken bussen waaruit lila, mauve en witte

pluimen van acryl puilden, en lampekappen in een helse overvloed aan kleuren en vormen, van het model mobile met plastic strookjes. Het buitenaanzicht was nog spectaculairder, honderdvijfentwintig balkons gebouwd op de zon en een niervormig zwembad bereikbaar via betonnen paadjes met daartussen gazons die door honderden voeten platgetrapt waren en waarvan de kleur verworden was tot een metalig grauw. Ik genoot mijn eerste strandvakantie, in de hoedanigheid van begeleidster en minder bemiddelde verwante van mijn nicht, juffrouw Borges, en ik schaamde me niet me dankbaar te tonen, hoewel ik zag dat ze op mijn voeding enigszins beknibbelde, waarbij ik in mijn hoffelijkheid jegens haar zover ging dat ik anticipeerde op haar intenties om haar maar niet te verplichten tegen haar natuur in te gaan. Bijvoorbeeld, als mijn nicht twee stukken taart bestelde, terwijl de ervaring leerde dat één stuk haar lust nooit en te nimmer bevredigde, at ik slechts de helft van het mijne, terwijl ik mijn best deed om er zo lang mogelijk over te doen. Zo kon ik haar de andere helft geven voordat ze mij erom zou vragen, waar ik dus niets bij verloor, terwijl ik bovendien het genoegen smaakte haar dank-je-wel te horen zeggen, alsof ik het was die haar iets aangeboden had. Om deze en om andere misschien niet enkel en alleen genetische redenen was mijn nichtje Borges een rond tonnetje aan het worden, maar, zoals zij het heel goed uitdrukte, zoals ze was, beviel ze haar fans. Kolonel Ramires, met zijn vleselijke neigingen, had haar nog meer gesterkt in haar opvattingen aangaande vrouwelijke schoonheid. De waarheid is dat ik haar sinds haar verkering met een aannemer (die verdween met het geld bestemd voor de funderingen van hun toekomstige woonstede) nooit meer zo ongegeneerd en uitgelaten gezien had, en als ik bepaalde tekenen goed interpreteerde - ze likte ijsjes in het openbaar met haar hele tong, stal gracieus druiven en gedroogd fruit van de stalletjes op de markt, glimlachte onbeschaamd tegen jan en alleman, sprak onnodig luid en met opgewonden gilletjes -, bracht mijn gezelschap bij haar zeker een eigenaardig soort regressie teweeg, ook al ging ik niet mee in haar raadselachtige gedrag en werd ik zelfs gehinderd door een aantal van haar domme streken.

Op een dag ging de televisie van het hotel kapot, een algemene frustratie was het gevolg en de sfeer in de conversatiezaal was verpest. Na een week was het ding nog steeds in handen van een amateur die maar niet ontdekken kon waarom het beeld plotseling verstek had laten gaan. Woede en teleurstelling gaven voedsel aan de

meest absurde speculaties. Mijn nicht overwoog serieus de mogelijkheid van ons vertrek. Ze verdroeg het niet om nog langer de buitenissige wereld van Bataclã en de twijfelachtige verleidingskunsten van de mysterieuze doctor Mundinho te moeten missen. Toen dit dreigde, heb ik haar eraan herinnerd dat de kolonel een eigen toestel in zijn appartement had. En zo zijn we op een avond, gekleed als twee lekezusters met griep en psychologisch gepantserd tegen alle mogelijke aanvallen, gaan aankloppen op de deur van het appartement van de kolonel, hij had ons immers toch meer dan eens laten weten hoezeer onze aanwezigheid hem zou plezieren.

Het avondje begon onder de beste omstandigheden, de kolonel was volledig in de ban van de telenovela, hij verslond letterlijk de actrices zoals zijn bespeekselde hoektanden aantoonden en hij maakte enige vlegelachtige opmerkingen die er verder niet toe doen. De gezellige avond werd voortgezet met een partij bridge waaraan ik me onttrok omdat er ondertussen een vriendin van de vrouw van de kolonel gekomen was, die aan het spelletje verslaafd was, en eindigde met het laten zien van foto's waarop bijna zonder uitzondering blote negerinnen stonden, die door de kolonel met veel omhaal ‘beelden uit ons Afrika’ genoemd werden.

Omdat we geen slechte ervaring hadden opgedaan, deden we het de volgende dag nog eens over. Dit keer was er nog een andere persoon aanwezig, over wie ik trouwens al veel gehoord had. Ik doel hier op de dochter van de kolonel. Over haar deden de meest tegenstrijdige verhalen de ronde, sinds haar vader in het hotel zelf een kleine ruimte voor haar geregeld had om daarin een kapsalon te beginnen. Zij vertelde me, en dat werd door niemand ooit vermeld, dat de subsidie van de staat die ze gekregen had nauwelijks voldoende was geweest om een droogkap, een wasbekken en een krultang aan te schaffen. In de loop van dat ene jaar had ze al van alles meegemaakt, ranzig vette vlechten, ontevreden kroeskoppen, roze schedels van geplukte bejaarden, besmettelijke huidziekten, vlooien en allerhande parasieten. Van alles had ze gebruikt om haar clientèle te dienen, van DDT tot en met eigen brouwseltjes die gesierd werden met het etiket ‘made in France’. Wat zij niet vertelde, maar wat rondgefluisterd werd, was dat zij al die kilo's haar omgetoverd had in een spaarbankboekje, waarin het getal voor de komma in zo'n ongelooflijk tempo groeide dat het leek op een fout van de computer. En dit schepsel, dubbel aantrekkelijk vanwege

haar financiële vernuft en haar slanke gestalte, honderd procent koloniaal, dit personage ging met mij om, interesseerde zich voor mijn bestaan, bood aan mijn haar te doen, gratis, liet me zien hoe alles er op vooruit ging als de gestreken rok vervangen werd door eenvoudige, nauwsluitende shorts en een knallend bloesje geknipt uit een lendendoek! Op TV begon een toneelstuk en zij maakte daarvan gebruik om me uit de kring weg te rukken.

'Kom,' zei ze, 'ik zal je kennis laten maken met mijn broer. Hij mag zijn kamer niet af want hij heeft straf.'

Goed, misschien had ik dit verhaal moeten beginnen met de broer van Semíramis. In werkelijkheid bestond het gezin uit vader, moeder en twee kinderen en het bijzondere eraan was dat de kinderen in niets op hun ouders leken en dat ze elkaar allemaal hartgrondig haatten, behalve de twee kinderen die een sterke onderlinge band hadden. De zoon had nog iets bijzonders dat alleen voor hem gold: hij was een dwerg, maar een grote dwerg, volgens zijn blauwe identiteitskaart een meter veertig, hoewel hij al bijna zeventien was. Ik had hem eerder gezien maar enkel van een afstand en om hem te tonen dat ik hem niet voor een kleine jongen hield, had ik hem met een echt vrouwelijke halve glimlach gegroet.

Dus Semíramis zei: 'Ik zal je laten kennismaken met mijn broer,' en ik voelde me diep geroerd omdat het de eerste keer was dat er eer bewezen werd aan mijn sexuele andersoortigheid en dat op een zeer galante wijze.

'Mijn broer Péricles, Pikles voor zijn vrienden,' zei Semíramis. 'Hij lijkt tien maar wordt binnenkort zeventien. De doktoren zeggen dat een of ander emotioneel probleem zijn groei vertraagd heeft maar als hij op een dag begint te groeien, zal hij niet te stuiten zijn.'

Toen leek me de wijze waarop zij hem voorstelde, weinig tactvol, maar zoals ik later wist, was dit de manier waarop Pikles het spel wenste te spelen, meteen bij de eerste ontmoeting alles riskeren, zo werd iedereen verplicht te kiezen hoe hij hem wilde zien: ziek, abnormaal, gehandicapt, een circusattractie, of gewoon Péricles, met zijn beginnend snorretje en zijn lengte van één meter veertig.

Om hem heen lagen tijdschriften over electronica, computers en andere weinig aantrekkelijke onderwerpen die hem wel bijster enthousiast moesten maken, gezien de chaos aan vellen met getallen en diagrammen die zijn werktafel bedekten. Ik beging de stom-

miteit me geïnteresseerd te tonen met als resultaat dat ik hem een half uur moest horen uitleggen, door middel van metaforen en beelden, hoe een computer werkt. Ik voelde me bijna dankbaar toen de vrouw van de kolonel de kamer binnenkwam en nadat ze gezegd had dat ze ons even gezelschap kwam houden, begon te praten over het leven dat ze in Afrika leidden (ze aten iedere dag kreeft en zij ging naar het bal van de gouverneur in een zilveren avondjurk en op vergulde sandaaltjes!) en over de plannen die ze voor de toekomst van de kinderen had. Het viel me op dat de moederliefde haar niet blind maakte en ook dat de herinnering aan een schitterend verleden geenszins invloed had op haar realiteitszin en haar praktische instelling. Onder andere zei ze heel treffend dat haar zoon niet de ware Jacob was voor iemand die zich een mooie man voor in bed wenste, maar dat slimme meisjes als ik een toekomstig werktuigbouwkundig ingenieur op zijn juiste waarde zouden weten te schatten. Ik keek naar Pikles. Hij verbeterde met zijn lippen ‘electrotechnisch ingenieur’. Toen dit misverstand uit de weg geruimd was, lachten we alle vier en werd de conversatie beschaafd en ordelijk voortgezet.

‘Wat denk je van mijn broer?’ vroeg Semíramis me bij het afscheid, bijna angstig.

Ik antwoordde haar, weinig op mijn gemak, dat ik hem een zeer zonderling tiep vond.

‘Maar waarom?’ drong zij aan.

‘Nou goed ... omdat hij een heleboel weet en ook omdat ik de indruk heb dat ‘dat ene’ hem een speciale volwassenheid heeft verleend.’

Ze was opgelucht. Ze zei: ‘Ik wist dat je het zou snappen. Het is niet alleen zijn intelligentie, het gaat om de rest. Het is niet eens echt volwassenheid. Volwassenheid is zo'n weinigzeggend woord, vind je ook niet? Maar je hebt gelijk als je het hebt over ‘dat ene’. ‘Dat ene’ kan soms heel irritant zijn of zelfs vreselijk, maar anders dan gewoonlijk gedacht wordt.’

‘Zonder meer,’ concludeerde ik snel, zonder het geringste vermoeden van wat zij wilde zeggen.

Daarna wende ik aan de onnavolgbaarheid van de gedachten en het taalgebruik van Semíramis telkens als ze op haar geliefde thema, haar broer, uitkwam. Doelde ze op hem dan sprak ze met lange omwegen en inleidingen, alsof de waarheid omtrent Pikles ergens midden in een labyrint verborgen was en zij als enige de

draad in handen had die daar naartoe leidde.

Ik kwam niettemin aan de weet dat ze bij de kolonel een schuldpsychose diagnosticeerde ten opzichte van zijn zoon die als kind flauw viel telkens wanneer hij in huis zijn vader met zijn commandeerstem hoorde brullen, en op een dag, naar aanleiding van Pikles' vrees voor huisdieren, speciaal voor katten, vertelde zij me dat de kolonel hem verplicht had te schieten op zwerfkatten om alvast te oefenen voor later wanneer er op andere doelen gericht moest worden. Mijn belangstelling voor hem verdubbelde dientengevolge en verscheidene malen heb ik, bedekte toespelingen makend, geprobeerd het gesprek te brengen op oorlogstrauma's, toentertijd een gesprekthema dat zeer in zwang was, maar de familie gaf en bloc geen blijk me te begrijpen, de vrouw van de kolonel glimlachte onverholen, schudde met haar hoofd en draaide me vervolgens haar rug toe, alsof tegenover mijn recht om te spreken haar recht stond om niet te antwoorden. Met Pikles praten was ook niet makkelijk want hij had bijna altijd straf (te vertalen als: hij zat op zijn kamer opgesloten te studeren) en de kolonelsvrouw stuurde me telkens op beminnelijke wijze terug. Ik vroeg aan Semíramis welke misdaad hij had gepleegd en zij legde me uit dat hij afgezien van niet-groeien niets had misdaan, maar dat, juist omdat hij een dwerg was, zijn ouders hem dwongen veel te studeren om zijn intelligentie maximaal te benutten, wat daarentegen niet nodig zou zijn, dat was duidelijk, als hij een voldoende domme spierbundel zou zijn. Bovendien lukte het niemand de kolonel van het waanidee af te brengen dat de jongen een dwerg was omdat hij hardnekkig volhardde in het niet-groeien, eerstens om onder de militaire dienst uit te komen, tweedens om de plannen van de kolonel te dwarsbomen; het was nu eenmaal zo dat hij volgens de erfelijkheidsleer een boom van een kerel had moeten worden zoals alle mannelijke telgen uit het geslacht Ramires.

Mijn nicht, aan wie ik deze informatie overbracht, werd vreselijk boos toen ik het paar van farizeïsme en geestelijke wreedheid beschuldigde. Niet alleen was de kolonel een volmaakte man, maar ook had de vrouw van de kolonel alle kwaliteiten van een uiterst liefhebbende moeder en gedroeg ze zich waardig als een dame van hoge komaf die in ongenade gevallen was. Als ze zich een beetje streng betoonden voor hun enige zoon dan was dat omdat ze hem wilden voorbereiden op de zware problemen die hem te wachten stonden buiten het gezin, mocht hij er niet in slagen een normale

lengte te bereiken. Liever klein, zo viel ik haar deugdzaam in de rede, dan een hersenloze reus. ‘Dan heb jij het goed mis!’ reageerde zij kattig, geïrriteerd door mijn tersluikse toespeling op de kolonel. Dit was het startschot voor een heftige ruzie waarin juffrouw Borges zoals altijd het belang van de seksuele component in de liefde en in het huwelijk verdedigde en ik haar oren beledigde door haar mijn erotische voorkeuren op te sommen die voor alles stoelden op Clayanger, mijn leraar levensbeschouwing, en op de onvergetelijke Poil de Carotte voor hij Monsieur Renard werd.

Ik meen dat het na dit gesprek was dat ik over Pikles aan het denken sloeg, ik weet niet goed door welke associaties het gebeurde, maar uiteindelijk draaide alles nerveus en onophoudelijk dag en nacht om hem, dit tot verbazing van sommige mensen die het opviel dat ik in een voortdurend fysiek en geestelijk contact stond met een onzichtbaar personage. Zo bezien, en dan vergeet ik even de invloed van Semíramis die erop lette haar spel goed achter een vaag en verwarrend masker te verbergen, moet ik toegeven dat ik het was die rondom Pikles een ingewikkeld web weefde van betovering en verleiding en, meer nog dan te bezwijken onder de machten van het onschuldige slachtoffer, liet ik mij wikkelen in mijn eigen spinsel.

En dat gebeurde als volgt. Al enige tijd had de kolonel een plan voor een dagje strand, niet op het gewone stukje zand dat propvol zomergasten lag en waar de hotelgasten zich steeds naar toe spoedden, maar op een nog maagdelijk stukje kust waar we naakt konden verkeren in heilige verbondenheid met de natuur en waar ongeremd mosselen groeiden als gras in de wei. We zouden een lunchpakket meenemen, oude beddespreien om een tent van te bouwen en om een dutje op te doen, we zouden vissoep eten en bij donker terugkeren, nadat we de zon in de zee hadden zien zakken, dezelfde zon die ons eerder geroosterd had. Op de avond tevoren, hoewel de weersvoorspellingen niet erg gunstig waren, troffen we ijverig voorbereidingen. De Opel van de kolonel, van buiten en van binnen schoongespoten, had echter niet zijn ranzige reuk verloren, alsof er iets van de bezitter op hem was overgegaan. Daartegenover stond dat hij groot en comfortabel was, met veel bergruimte. Voorin gingen de kolonel en zijn vrouw. Achterin mijn nicht, een vriendin van de vrouw van de kolonel, Semíramis, Pikles en tenslotte ik, schuin achter onze leider. Omdat mijn nicht twee plaatsen in beslag nam, restte Pikles een symbolisch plekje op

de rand van de zitting, dat te danken was aan de permanente krachtsinspanning van Semíramis en mij om onze benen schuin opzij te houden en tegen elkaar te persen. Het was zo ongemakkelijk dat ik, we hadden nog geen vijf kilometer gereden, hem op mijn knieën hees en mijn armen als veiligheidsgordel om zijn middel sloeg.

Iets beters had ik niet kunnen doen. Vedergewicht Péricles kon onmogelijk mijn rok kreukelen en gaf niet meer warmte af dan een lamp van 40 watt. Vanaf toen was de rit voor mij werkelijk een genot. De Opel, hoewel een joekel, niet uitgebalanceerd en voortdurend geneigd van de rijbaan af te glijden, reed daar zijn plicht te doen, tot grote vreugde van de kolonel die niet krenterig was met zijn loftuitingen. Meteen in het begin had hij niet nagelaten te waarschuwen dat een uitstapje een uitstapje was, wij gingen geen marathon lopen, maar, opgejuind door Semíramis, ging hij ertoe over het gaspedaal in te trappen tot de wijzer van de kilometerteller helemaal naar rechts uitsloeg. Waanzinnig gewoon. De zoute lucht kwam met kracht door de open raampjes naar binnen en de badlakens en alle andere lappen wapperden en dreigden weg te vliegen. Pikles en ik, naar voren gekromd, kregen de zweepslagen van de wind vol in het gezicht, een opwindende ervaring, niet erg verschillend, vermoed ik, van wat we gevoeld zouden hebben als wij twee motorduivels waren geweest, op de vlucht voor de politie in de Mohave-woestijn. De waarheid is dat de snelheid en het geschud me deden duizelen en zonder het te bemerken omarmde ik Pikles zo stevig dat hij protesteerde met een gesmoord steunen. Dat was een reden om weer bij zinnen te komen en te proberen hem op zijn gemak te stellen met de zoetste woordjes uit mijn vocabulaire, en de vurige toon waarop ik ze zei, zou, als de wind ze tenminste niet tegenhield, voldoende moeten zijn om hem te overtuigen. Niet tevreden hierover schoof ik mijn handen onder het met tekeningen van tropische dieren en vruchten bedrukte Afrikaanse hemd en ik streelde zijn bruine huid die gespannen was over een flexibele, elastische ribbenkast als van een duivenlijfje. Toen ik zag hoe over zijn rug de rillingen golfden, bedacht ik dat een massage misschien heel goed van pas kwam, een kunst waarin ik redelijk vaardig was sinds mijn nicht me in deze methode had ingewijd om haar terzijde te staan bij het bestrijden van haar slapeloosheid. Ik begon in het gebied van de schouderbladen, die ruw en heuvelachtig waren, en van daaruit verkende ik centimeter na

centimeter ieder perceeltje van het terrein, nu eens trok ik over de fijne rozenkrans van de botten van de wervelkolom, dan weer ondernam ik excursies naar de zijden, aanvankelijk vooral erop bedacht het virtuoze van de vingers van mijn nicht te evenaren, dan geleid door een veel meer persoonlijke inspiratie, die eerder recht deed aan de taal van het hart dan aan een geperfectioneerde techniek.

Het bewijs dat het me niet slecht afging, was te zien aan hoe Pikles wiegde op het ritme van mijn knieën en langzaam onder mijn handen verslapte als een slecht dichtgebonden ballon. Ik hoefde hem niet te zien om te weten welke uitdrukking hij in zijn ogen had. Als ik zou stoppen, zou hij me ongetwijfeld haten, dus was ik gedwongen om door te gaan en een houding te bewaren die tegelijkertijd gewoon en enthousiast was maar niet té. Gelukkig dat Semíramis als kamerscherm fungeerde en, lachend en converserend met haar harde stem, alle aandacht trok.

Toen mijn polsen pijn begonnen te doen, probeerde ik mijn protégé voor ander, gezonder divertiment te interesseren zoals voor de mooie dag, de vrolijke autobussen vol dagjesmensen, de hoertjes in de berm van de weg die daar stonden alsof ze net uit de stratosfeer waren komen vallen, maar meteen begreep ik dat het nog geen tijd was om een serie schoppen tegen mijn schenen te krijgen. Het ergste was dat Pikles met hetzelfde niet langer genoegen wilde nemen, zoveel werd wel duidelijk, en ik verkeerde niet in de situatie om hem dat te weigeren zonder dat ik een ongelofelijk schandaal zou veroorzaken. Hij gebaarde een commando, en gehoorzaam liet ik toe dat mijn vingers door de streek gleden van de heupen en de buik, een gladde stevige holte, verzonken tussen twee botten die scherpgekant waren als rotspieken. Daar constateerde ik dat ik vrije doorgang had en niet gehinderd werd door de zware broekriem die hij altijd op de heupen had hangen en die het meest leek op een koppelriem of een ijzeren slavenband. Er was geen weg terug. Ik was Pikles' invloedssfeer binnengegaan (een elegante omschrijving die me pijnlijke uitleg bespaart) en ik was evenmin vrij om me terug te trekken als hij vrij was om het nieuwsgierige gevraag van zijn moeder te negeren die wilde weten waarom wij tweeën ons zo stil hielden. Kort gezegd, ik liet hem behoorlijk aan zijn trekken komen en kwam dat zelf ook enigszins, en wel zodanig dat ik de verhitte stem van Semíramis absoluut niet meer hoorde en enkel reageerde op de vriendschappelijke stoot die zij

me met de elleboog gaf, toen de auto stopte en we uitkeken op de donkerblauwe lijn van de zee. Op de extatische stilte volgde het rumoer en de tumultueuze drukte van de aankomst. Pikles en ik, die in een sfeer van beestachtige euforie verkeerden, zagen ons plotseling van elkaar gescheiden zonder goed te begrijpen welke middelen ze gebruikt hadden om een einde te maken aan ons hechte samenzijn.

Het strand was nog ver en daardoor zakten we al bijna door onze knieën van vermoeidheid toen we de begeerde zanderige bodem bereikten. We gingen in twee groepen uiteen, de mannen naar de ene kant, de vrouwen naar de andere, en hurkend tussen het riet deden we onze zwemkleding aan. Traag kwamen we vervolgens samen bij ons kampement, ieder doende zijn zwakke punten te verhullen en heimelijk andermans figuur te monsteren, behalve Semíramis die stevige, welgevormde dijen, een zijdezachte kaneelkleurige huid en bovenal een exuberant tropische uitstraling had. De kolonel had het lichaam van een pad, de vrouw van de kolonel en haar vriendin verdedigden zich met korset-achtige, gewatteerde badpakken en verborgen hun wanordelijke kapsels onder imposante kegels van Mexicaanse hoeden. Maar mijn nicht sloeg alles. Haar badpak was model ijsrevue met een handbreed rokje van ruches om haar overvloedige weelde aan vlees te bedekken, en daar ze zich als altijd opgemaakt had en opgetuigd was met dikke halskettingen, armbanden en ringen, leek ze op een jeugdig, mormelachtig afgodsbeeld. Semíramis stelde voor dat we meteen het water in zouden gaan. We volgden haar allemaal en sloegen geen acht op het voortdurende geroep van juffrouw Borges, die geen enkele haast had om zich nat te maken en haar toonbaar uiterlijk te verliezen. Pikles, Semíramis en ik lieten de anderen spartelend en schreeuwend in de golven achter en zwommen evenwijdig aan het strand met de stroom mee naar een kleine inham die met droge voeten onbereikbaar was. Ik viel op het zand, uitgeput; zij verwijderde zich, geen blijk gevend van enige vermoeidheid, en kondigde aan dat ze wat op verkenning uitging en aan gezelschap geen behoefte had. Pikles was meteen bij de waterlijn languit neergegaan, met zijn neus naar beneden en armen en benen gestrekt als een schipbreukeling die dood op de kust is aangespoeld. Ik sloot de ogen. Ik dacht dat hij, als hij dat wilde, wel naar me toe zou komen, maar de minuten kropen voorbij zonder dat de rust van het uur en van de plek op enigerlei wijze

verstoord werd. Onverwachts begon het te regenen. We konden het niet geloven maar het was echt regen, komend uit één enkele, gigantische, bolle wolk die zich voor de zon en boven onze hoofden geïnstalleerd had en een donkere ruimte afbakende die doorsneden werd met schuine strepen, die bij het neerkomen kratertjes sloegen in de grond. Om te voorkomen dat we doornat zouden worden, renden we naar een vooruitspringende rotspunt om te schuilen. Daar dichtbij gaapte, tussen twee blokken, een diep soort nis, waar we naar toe verhuisden om meer afdoende beschutting te vinden. Het bleek dat de opening zich voortzette in een gang die zich verbreedde en uitliep in een grot met een laag plafond. De lucht leek er samengeperst en had een sterke jodiumreuk. En juist op deze plek voltrok zich het wonder, of beter gezegd de metamorfose, want er gebeurde niets wat niet de wetten der natuur gehoorzaamde en door de medici voorzien was. In die zuivere zeebodemachtige atmosfeer ontvouwde Pikles zich, richtte zijn romp op, rekte zijn armen, en binnen enkele ogenblikken raakte hij met zijn hoofd het plafond van de holte. Even later moest hij knielen om er nog in te passen. Hij bleek evenwel geenszins geschrokken, en ikzelf, nadat ik me overtuigd had dat het fenomeen gevaarlijk noch oncontroleerbaar was, raakte overmand door het blije, ontroerde gevoel samen met hem aanwezig te zijn bij de Grote Gebeurtenis. Bovendien huilde ik, of eerder, we vergoten samen tranen die voldoende waren om een beetje van het zand om ons heen vochtig te maken.

We keerden terug en vonden de vrouw van de kolonel en haar vriendin vlijtig breiend in de schaduw van hun Mexicaanse hoeden, tussen hoopjes vuile handdoeken. De kolonel en mijn nicht waren op kreeftenjacht, Semíramis kon overal zijn, ergens op zee of op de klif. Ik verwachtte dat de vrouw van de kolonel iets zou zeggen over de transformatie van Pikles, maar alles wat ze hem schonk was een korte goedkeurende blik. De andere vrouw was niet explicieter. Pas later begreep ik dat ze aan het samenzweren waren tegen mijn nicht en de kolonel. De geraffineerde bewegingen van de naalden waren een volmaakte uitdrukking van hun beider geestesgesteldheid.

Toen ik Pikles wilde weerzien, werd ik praktisch op straat gezet. Hij was zich aan het voorbereiden op de eindexamens van de schriftelijke cursussen en de kolonel gaf niemand de kans de oogst van een jaar werken in gevaar te brengen. Juffrouw Borges had

even weinig geluk. De vrouw van de kolonel had haar man gedreigd zijn onwaardig gedrag aan de grote klok te hangen, waardoor hij de goede naam die hij in het hotel genoot, zou verliezen en misschien ook wel enige privileges.

We verlieten het hotel nog tijdens het hoogseizoen, toen het zwembad verdween onder een zee van mensen en zich alle dagen drukke samenklonteringen voordeden in de hal, terwijl de vleugeldeuren naar binnen en naar buiten sloegen en ademsmorende hitte en toestromende nieuwe gasten aanvoerden. Alvorens in de taxi te stappen keek ik voor de laatste maal naar de honderdvijfentwintig balkons en het niervormige zwembad; nu was alles vertekend en mistig, alsof ik het door een vloeistofmembraan bekeek. Toch denk ik dat ik vond wat ik zocht: Pikles op het balkon van zijn appartement. Hij zat boven op de railing en zwaaide tot ziens. Maar hij was ver weg en ik moest tegen de zon in turen, zodoende durf ik niet met zekerheid te stellen dat het tot ziens voor mij bedoeld was, en ook niet of hij het was, een kleine man, een dwerg, een onbekende jongen of zomaar een kind.

uit: *História da Bela Fria*, 1992

Vertaalde poëzie

Twee gedichten
Ruy Belo
(Vertaling Piet Janssen)

Zuren en zuurstof

Een vreemde zomer hebben we dit jaar
En toch zou ik zweren dat ik hier geweest ben
Nee, ik heb echt geen pijn. Hoe is het met tante?
Natuurlijk loont het de moeite, waarom ook niet?
Jawel, ik ben het, ik moet het zijn, geen twijfel mogelijk
Jullie kunnen op me rekenen, ík heb principes
Is het niet mooi, de zee, de golven, dit alles hier?
Tot nog toe heb ik het steeds wel anders weten te formuleren
Er zijn belangrijke zaken, sommige meer dan andere
Dat vreemden hun voeten bij de ingang vegen
Wil zeggen dat wij in dit krocht de lakens uitdelen
In wezen is het de trots die ons drijft
Weet je wat ik in deze tijd van het jaar, nu
de wind ons zo teistert, graag zou willen zijn?
Nee, niets hoogs of een erebaantje. Gewoon een kat in de zon,
misschien een manier om met dingen om te gaan of er een zin aan
te geven

Ácidos e óxidos

É uma coisa estranha este verão
E no entanto ia jurar que estive aqui
Não me dói nada, não. A tia como está?
Claro que vale a pena, por que não?
Sim, sou eu, devo sem dúvida ser eu
Podem contar comigo, eu tenho uma doutrina
Não é bonito o mar, as ondas, tudo isto?
Até já soube formas de o dizer de outra maneira
Há coisas importantes, umas mais que outras
Basta limpar os pés alheios à entrada
e só mandarmos nós neste templo de nada
E o orgulho é a nossa verdadeira casa
Nesta altura do ano quando o vento sopra
sobre os nossos dias, sabes quem gostava de ser?
Não cargas ou honras não. Um simples gato ao sol,
talvez uma maneira ou um sentido para as coisas

[Nederlands]

O zomerse zonovergoten dagen in mijn verloren land,
zekerder dan in winterse plassen kwijnende zon,
deze of andere manieren waarop wij iedere dag weer sterven
zoals mensen die gewetensvol hun werkdag volmaken
Jij was het niet, dit niet, hier ook niet. Maar okee,
ik ben voor liquidatie omdat ik weet dat er niet meer is
Het kan zijn dat ik me vergis, het kan zijn dat ik het ben
en toch sta ik rechtop, draai me in de zon,
ik ben hier geboren en getogen en ik verjaar telkens weer
want zonder iets te doen, kun je niet bestaan

Gewaarmerkt curriculum getuigenis mening...
wat doet het ertoe als zelfs de zomer een bepaald seizoen is?
Kies, schrijf je in, hoor er bij, vind je ook niet
dat sommige kleuren mooier zijn dan andere?
Ik ben iemand die zijn woord houdt en ik zal alles nakomen
jullie zullen zien dat er samenhang is in al wat ik doe
Dit en niet dat zijn, uitzinnig houden van
iemand iets de bepalingen van een verdrag
Dit of dat, of hij of ik, zonder verdere aarzelingen
Hier zijn in de zomer, is dat geen stellingnemen?
Is de minste of geringste uitlating niet vergelijkbaar met
op een bepaald soort papier een verklaring afleggen?
Er zijn codes, weet ik wel, en ze moeten in acht genomen worden
zoals de kat zijn zonplicht vervult
Het is tijd, kom we gaan, het ziet er goed uit, de eerste regens
spoelen al lichamen gezichten weg of schoon

[Portugees]

Ó dias encobertes de verãn no meu país perdido
mais certos do que o sol consumido nos charcos
no inverno,
estas e outras formas de morrermos dia a dia
como quem cumpre escrupulosamente o seu horáno
rio de trabalho
Não eras tu, nem isto, nem aqui. Mas está bem,
esteu pelos ajustes porque sei que não há mais
Pode ser que me engane, pode ser que seja eu
e no entanto esteu de pé, reboto-me no sol,
sou filho desta terra e vou fazendo anos
pois não se pode estar sem fazer nada
Curriculum atestado testemunho opinião..
que importa, se o verãn mesmo é um certo
estação?
Escolhe, inscreve-te, pertence, não concordas
que há cores mais bonitas do que outras?
Sou homem de palavra e hei-de cumprir tudo
hão de encontrar coerência em cada gesto meu
Ser isto e não aquilo, amar perdidamente

alguém alguma coisa as cláusulas do pacto
Isto ou aquilo, ou elc ou eu, sem mais hesitações
Estar aqui no verão não é tomar urna atitude?
A mínima palavra não será como prestar
em certo tipo de papel qualquer declaração?
Há fórmulas, bem sei, e é preciso resreitá-las
como o gato que cumpre o seu devido sol
São horas, vamos lá, sorn, já as primeiras chuvas
levam ou lavam corpos caras

[Nederlands]

We weten dat we echt altijd op je kunnen rekenen
Morgen, op deze plek, onder deze zon
en vandaag over een jaar? Afgesproken
Vind je niet dat dit terras een klein soort vaderland is
dat we trouw zijn? We gaan hier zitten als mensen die net komen
kijken

Is het waar dat je niemand hebt?
Waar is je toevluchtsoord, die plaats van stilte
en ondeelbaar lijden? Die is nodig
Zo gaat het jou. Ze praten over jou en in die woorden lig je dan
vast, star, onbeweeglijk, voorgoed gezegd, gereduceerd
tot een nummer. Curriculum dossier buurt
Denk jij dat de zomer wat wordt? Krijg je toestemming? Zeg eens:
zou dit alles zijn, dit?
Je hebt een naam, weet ik wel. Als die jou inperkt,
dan is het een hel en is er geen ontkomen aan
Voorlopig, tijdelijk is je naam
Die tien jaar lang met slaapwolven achter je
die je niet te pakken kreeg en vandaag nog minder
Geweren en gehuil en terugkeer, een bolle
schoot - de enige echte plek, de
smaak van niet alleen zijn, kerstmis van vroeger,
de winterzon over de wateren, alles nieuw,
de minutieuze inspectie van moerassen, duinen, dammen

[Portugees]

Sabemos que podemos bem contar contigo em tudo
Amanhã, neste lugar, sob este sol
e de aqui a um ano? Combinado
Não achas que a esplanada é uma pequena pátria
a que somos fiéis? Sentamo-nos aqui como quem
nasce

Será verdade que não tens ninguém?
Onde é o teu refúgio, ó sítio de silêncio
e sofrimento indivisível? É necessário
Vais assim. Falam de ti e ficas nas palavras
fixo, imóvel, dito para sempre, reduzido
a um número. Curriculum cadastro vizinhança
Acreditas no verão? Terás licença? Diz-me:
seria isto, nada mais que isto?
Tens um nome, bem sei. Se é ele que te reduz,
aí é o inferno e não achas saída
Precário, provisório é o teu nome
Lobos de sono atrás de ti nesses dez anos
que nunca conseguiste e muito menos hoje
Espingardas e uivos e regressos, um regaço
redondo - o único verdadeiro espaço, o

sabor de não estar só, natal antigo,
o sol de inverno sobre as águas, tudo novo,
a inspecção minuciosa de pauis, de cômoros,
marachas

[Nederlands]

Je hebt dagen en nachten meegemaakt, seizoenen, stations, vertrek
En alles zo verschrikkelijk, want alles
had in het begin het einde van alles in zich
De dood is de belofte: volledig op één plek te zijn,
in de ogenblikkelijke transparantie van het zijn voort te duren
En vragen wordt voor jou antwoordgeven

Je bent gewoon een kwestie van tijd en je beperkt je lichaam tot
bepaalde plaatselijke omstandigheden. Je gaat zitten, staat op
en soms schijnt de zon op dat voorhoofd waar het denken resideert
- dat terwijl het jou beheerst, toestaat dat jij heerst -
Je bent er en je bent er nooit en de wind komt en je kromt je
en er is ook regen en soms word je nat,
je accepteert dagelijkse verplichtingen, je gaat van hot naar haar,
je vat moed, verliest die, er is de ander, je sterft
Wanneer was dat dan? Waar had je pijn? Je deelde je op
tussen het einde van de zomer en de huur van het huis
Wat is het resultaat van je gedane en vergeefse stappen?
Werktijden, een gezin, de telefoon, brieven,
het lachen omdat er afkeurende ogen op je gericht zijn
Wat laat je na? Of laat je misschien een spoor achter?
Hoe dan ook, ik zit hier maar en verspil mijn tijd

[Portugees]

Viste noites e dias, estações, partidas
E tão terrível tudo, porque tudo
trazia no princípio o fim de tudo
A morte é a promessa: estar todo num lugar,
permanecer na transparência rápida do ser
E perguntar será para ti responder

Simples questão de tempo és e a certas circunstâncias de lugar
circunscreves o corpo. Sentas-te, levantas-te
e o sol bate por vezes nessa fronte aonde o pensamento
- que ao dominar-te deixa que domines - mora
Estás e nunca estás e o vento vem e vergas
e há também a chuva e por vezes molhas-te,
aceitas servidões quotidianas, vais de aqui para ali,
animas-te, esmoreces, há os outros, morres
Mas quando foi? Aonde te doía? Dividias-te
entre o fim do verão e a renda da casa
Que fica dos teus passos dados e perdidos?
Horário de trabalho, uma família, o telefone, a carta,
o riso que resulta de seres vítima de olhares
Que resto dás? Ou porventura deixas algum rasto?
E assim e assado sofro tanto tempo gasto

Boca Bilingue, 1966

Vijf woorden vijf stenen

Vroeger schreef ik lange gedichten
Tegenwoordig heb ik vier woorden om een gedicht te maken
Dit zijn ze: lusteloosheid neerslachtigheid verslagenheid moedeloosheid
En ik heb er nog een vergeten: opgave
Het schoot me te binnen voor het afsluiten van het gedicht
en het valt gedeeltelijk samen met wat ik denk van het leven
als de eerste week van de maand weer voorbij is
Met deze vijf woorden omring ik mij
en daaruit komt de muziek die nodig is
om door te gaan. Ik herhaal in het kort:
opgave lusteloosheid neerslachtigheid verslagenheid moedeloosheid
Vroeger toen de goden groot waren
had ik steeds vele verzen tot mijn beschikking
Tegenwoordig heb ik slechts vijf woorden vijf steentjes

Cinco palavras cinco pedras

Antigamente escrevia poemas compridos
Hoje tenho quatro palavras para fazer um poema
São elas: desalento prostração desolação desânimo
E ainda esquecia-me de uma: desistência
Ocorreu-me antes do fecho do poema
e em parte resume o que periso da vida
passado o dia oito em cada mês
Destas cinco palavras me rodeio
e delas vem a música precisa
para continuar. Recapitulo:
desistência desalento prostração desolação desânimo
Antigamente quando os deuses e ram grandes
eu sempre dispunha de muito versos
Hoje só tenho cinco palavras cinco pedrinhas

Homem de Palavra(s), 1970

Vier gedichten
Ruy Cinatti
(Vertaling Piet Janssen)

Beschikbaarheid

Kom en zie het leven
stil voorbijglijden
als een vogeltje in heldere lucht.

Kijk het daalt. Grijp het.
Even blijft het
in de schelp van je handen.

Laat het vluchten. Er zijn er meer.

Disponibilidade

Vem ver a vida
passar silenciosamente
como a ave no ar claro

Vê-a que desce. Prende-a.
Nas tuas mãos em concha
fica um instante

Deixa-a fugir. Outras há.

Nachtwake

Parallel volg ik twee wegen
Verdiept in het zicht van een weidse hemel.
Noch de ene noch de andere voldoet, en evenmin dat ene
Doel dat zich opdringt
Met een stem die de mijne lijkt. De beste wereld
Moet nog ontdekt worden. Ze volgt niet de maan
En ook niet de lijn van de boeg. Rechtstreeks gaat ze af
Op het vage, onzekere,
Opvallende en verborgen geklapper van de zeilen.

Ik wens me meer binnen in me,
Vliegend en verankerd
In nachtelijke winden die golven ontrollen,
Visseruggen roepen naar het watervlak.
En vleugels in het lichtend kielwater werpen.
Van het leven...

....De stralende zachtheid van een blik. Bevallig
Dansen van verticale zielen in de volle
Ochtendzon die de oogleden ontsluit.

Vigília

Paralelamente sigo dois caminhos
Abstracto na visão de um ceu profundo,
Nem um nem outro me serve, nem aquele
Destino que se insinua
Com voz semelhante à minha. O melhor mundo
Está por descobrir. Não segue a lua
Nem o perfil da proa. Vai direito
Ao vago, incerto
Bater das velas sinalado e oculto.

Quero me mais dentro de mim,
Surto e alado
Nas aragens nocturnas que desdobram vagas,
Chamam dorsos de peixe ao lume de água.
E precipitam asas na esteira de luz.

Da vida...

...A doçura luminosa de um olhar. Ameno
Brincar de almas verticais em pleno
Sol de alvorada que descerra as pálpebras.

Eeuwige terugkeer

Luide nachtelijke stilten en verdwaalde ogen,
Gedompeld in donkerte van bomen
Zoals in de ziel het murmelen van een beek,
Aanhoudend en melodieus,
En tussen stenen glipt de schittering van een gedachte,
Bijna emotie;
En bladeren die vallen en
Hun innerlijke betekenis verstrooien
In de natuur die stil is en bepaald
Door het leven van een lichaam in het wezen waarvan
Heel de aarde trilt
En de sterrennacht de koers beraamt.

De nacht! Was het maar nacht...
Maar mijn stappen klinken en stoppen niet,
Worden niet weerhouden door het denken,
Door de angst die voortduurt en de zinnen vertroebelt
Op de hoek van het toeval;
Andere werelden verdwijnen,
Andere weerkaatsen herkomstloze lichten in de lucht.
Om hen stoppen mijn stappen niet.
En om hen vat het mysterie vlam.

Regresso eterno

Altos silêncios da noite e os olhos perdidos,
Submersos na escuridão das árvores
Como na alma o rumor de um regato,
Insistente e melódico,
Serpeando entre pedras o fulgor dc uma ideia,
Quase emoção;
E folhas que caem e distraem
O sentido interior
Na natureza calma e definida
Pela vivência de um corpo em cuja essência
A terra inteira vibra
E a noite dc estrelas premedita.
A noite! Se fosse a noite...
Mas os meus passos soam e não param,
Mesmo parados pelo pensamento,
Pelo terror que não acaba e perverte os sentidos
À esquina do acaso;
Outros mundos se somem,
Outros no ar luzes reflectem sem origem.
É por eles que os meus passos não param.
E é por eles que o misténo se incendeia.

[Nederlands]

Alles is voelbaar, lichtgevend en vaag
Aan de zoom die terugwijkt en het eiland ontvouwt
In baaien van een ongewisse droom...
Alles is mogelijk want het leven duurt
En de nacht lost op
In luide heldere stilten.
Maar niets belet de wedergeboorte van het beeld,
De verloren kindertijd, herbeleefd,
In twee dwalende ogen, gebogen
Over een beek die onophoudelijk murmelt.

[Portugees]

Tudo é tangível, lummoso e vago
Na orla que se afasta e a ilha dobra
Em baías de precário sonho...
Tudo é possível porque a vida dura
E a noite se desfaz
Em altos silêncios puros.
Mas nada impede o renascer da imagem,
A infância perdida, reavida,
Nuns olhos vagabundos debruçados,
Junto a um regato que sem cessar murmura.

Koerslijn

Wie me geen Liefde gaf, gaf me niets.
Ik ben blijven staan...
Kijk om me heen en zie
Mijn betere wereld, onaf.

Zoveel tijd verloren...
Hoe weemoedig en blij is mijn herinnering aan haar:
Velden met bloemen
En bramen...

Bron van het leven was ik. Ik denk na, breng ordening aan.
Ik bedenk de toekomst die er zijn zal.
En volg gefascineerd de gedachten
Die komen.

Wie me geen Liefde gaf, gaf me niets.
Ontheemd,
Ontheemd ga ik verder.
En droom me zonder Vaderland en zonder Vrienden,
Opzettelijk.

Linha de rumo

Quem não me deu Amor, não me deu nada.
Encontro-me parado...
Olho em redor e vejo inacabado
O meu mundo melhor.

Tanto tempo perdido...
Com que saudade o lembro e o bendigo:
Campos de flores
E silvas...

Fonte da vida fui. Medito. Ordeno.
Penso o futuro a haver.
E sigo deslumbrado o pensamento
Que se descobre.

Quem não me deu Amor, não me deu nada.
Desterrado,
Desterrado prossigo.
E sonho-me sem Pátria e sem Amigos,
Adrede.

O Livro do Nómada Meu Amigo, 1958, 1966

Chemische bruiloft
Natália Correia
(Vertaling Piet Janssen)

Een hart uit glas sneed ik me tijdens een droom als een diamant
mochten jullie een dronkaard zien, dan is dat mijn kleumende dichtersziel
zoals het bacchantenleven het dode leven in zijn armen draagt
dat pas herrijst wanneer het de dronkaard verdrinkt in het water der rivier

dwaze meeuwen van het instinkt kleden hem in gala om havens in te gaan
de dronkaard is dronken de dronkaard is ziel en wat hem ontgaat
is dat hij de godin die de melk der doden melkt in zijn armen draagt
dwaze meeuwen welke vreemde trekken schildert gij op ons gelaat!

wat een nachtelijk vee op de weide der dromen! o dronkaard o heer
van de nacht die gromt! de nacht is een hond als jullie haar blaffen horen
een geur van sinaasappelen bedwelmt de boom van de slaap
en als we ze eten krijgen we lust niet wakker te worden

Núpcias químicas

Coração de vidro cortei-me num sonho como um diamante
se virem um bêbado é a minha alma poeta com frio
como leva a vida morta nos seus braços a vida bacante
que só ressuscita quando afoga o bêbado na água do rio

gaivotas do instinto vestem-no de gala para entrar nos portos
o bêbado é bêbado o bêbado é alma nem sequer repara
que leva nos braços a deusa que ordenha o leite dos mortos
gaivotas do instinto que estranhas feições nos pintais na cara!

que gado nocturno no pasto dos sonhos! oh bêbado oh dono
da noite que rosna! a noite é um cão se a ouvem ladrar
um cheiro a laranjas entontece os ramos da árvore do sono
e se a gente as come fica-nos o gosto de não acordar

[Nederlands]

kijk er zijn nog engelen, ambtenaarengelen met knijpbrillen
bijna waren het mensen als ze geen vleugels aan hun voeten droegen
ze vullen hun pennen met het bloed dat ze niet vergoten
omdat god op een dag hen juist in cafés zal komen zoeken

hoor die piano die vroeger op een derde verdieping stond
of in plaats van de piano het idee daarvan of tevens de vaas
beroer o ziel o dronken muzikant liefst niet de toetsen van de zee!
want de zee, die oude lusiadische piano, klinkt als een gitaar

wacht op mij waar een bank staat en waar de maan schijnt
als jij daar zit en op me wacht zie ik je daar op een feestelijke dag
in de witte jurk van mijn naaktheid zal ik komen
en als je me kust, verlicht een ster mijn voorhoofd wellicht

wacht op mij misschien op een zondag bij het roeien misschien
alles voorbereid zoals in een tuin een hemel van magnolia's
wacht op mij alsof er in de lucht bomen staan
waar onze ogen moerbeien plukken gaan.

[Portugees]

vê que ainda há anjos são funcionários anjos com lunetas
por pouco eram homens se não fosse as asas que trazem nos pés
enchem com o sangue que não derramaram as suas canetas
porque deus um dia virá procurá-los mesmo nos cafés

ouve esse piano que dantes havia num terceiro andar
ou em vez do piano a ideia dele ou ainda a jarra
não toques oh alma oh músico bêbado as teclas do mar!
que o mar é um velho piano lusíada com som de guitarra

espera por mim onde houver a lua e onde houver um banco
se me esperas sentado irei ter contigo num dia de festa
irei ter contigo com minha nudez de vestido branco
e se me beijares talvez uma estrela me ilumine a testa

espera por mim talvez num domingo talvez a remar
tudo colocado como num jardim um céu de magnólias
espera por mim como se existisse um bosque no ar
onde os nossos olhos vão colher amoras.

O Vinho e a Lira, 1966

Twee gedichten
João Miguel Fernandes Jorge
(Vertaling Piet Janssen)

Hollandse kastelen
Eerste Hollandse kasteel

Boven de ijzeren poortdeur het raster van gebrandschilderd glas
een watergroen soms zonder kleur
schrijft cirkels en ruiten van lood,
sponningen.
De kettingkast van de zwarte
op de stoep gevallen fiets vangt het
waterige licht, smet van roest, lekke
band. Bij de ingang verscheen een toerist
cyclaamroze sjaaltje slecht gewikkeld om
de hals.
Wat moet ík met dit dode konijn
deze patrijzen, deze produkten van het jacht-
en kastanjeseizoen?
De lemur zal langzaam groeien, in grijs haarkleed,
boven de geometrie van de tuin, de lijnen van buksboomheggen,
verborgen waterleidingen. De vruchten van de granaatappel
de droge bladeren van de druivenwingerds, het bruine aan
hun randen.
De wind schudt de dunne stam.

Primeiro castelo de Holanda

Sobre o portão de ferro a grade de vitrais
um verde água às vezes incolor
escreve os círculos e os losangos de chumbo
engastes.
A caixa protectora da corrente da negra
bicicleta sobre o passeio caída recebe a
aguada luz, a mágoa da ferrugem, a câmara
de ar ferida. A entrada parecia um turista
cachecol ciclame mal enrolado à volta
do pescoço.
Que posso eu fazer com este coelho morto
estas perdizes pelo tempo da caça e das
castanhas?
O lémur vai crescendo na pelagem cinzenta
sobre a geometria do jardim, regras de buxo
secretas tubagens de água. Os bagos da romã
as folhas secas das videiras, o crestado dos
seus extremos.
O vento estremece o estreito caule.

[Nederlands]

Op het vlak van de zee tekent zich de slag af. Schepen
doorkruisen de voorgrond, vlaggen,
die Hollands zijn.
In de benedenstad
onder het water van de nacht
opent de wind het vuur
het raam.
Regenwolken, zwarte en blauwe. Handen
brengen instemmende vrolijkheid.

[Portugees]

Desenha-se no chão do mar a batalha.
Os barcos
tecem o plano, as bandeiras
os que estão dHolanda.
Na cidade baixa
sob a água da noite
o vento abre o fogo
a janela.
Nuvens de chuva, negras e azuis. As
mãos
trazem a consentida alegria.

Vierde Hollandse kasteel

De deur van de portierster staat open,
ze rust uit van een lange werkdag.
Ze zit en naast zich op het tafelblad,
van linoleum, heeft ze een fles met
een of ander spul. In een kast drie of vier
voorwerpen van porselein en
zilver, die ze bewaakt. Zij,
die zoveel lijkt op het platane-
bladpatroon van haar verkreukelde moesselienen
jurk vetvlekken, zweet. De
schort van geel plastic
met een koekjesblik erop gedrukt en een
meisje, een korengarve in de armen, dat
het begin van een bijna al voorbije eeuw en
een tijdperk van industriëel voedsel aankondigt.

Quarto castelo de Holanda

A porta da porteira está aberta
ela repousa de um longo dia de trabalho.
Sentada, tem ao lado sobre o tampo da
mesa, coberto de oleado, uma garrafa de
qualquer coisa. Num armário guarda
três ou quatro peças de porcelana e
prata. Ela
que tanto se parece com desenhada folha
de plátano no seu vestido de musselina
amarrotado e nodoas de gordura, suor. O
avental de plástico amarelo
com uma lata de bolachas impressa e uma
menina de ramo despigas de braçado
anunciando o começo de um século quasc
já passado e uma era de comida industrial.

[Nederlands]

Alles lijkt uit te rusten. Een sigaret
brandt tussen haar lippen. Een voet buiten
de afgetrapte touwsandaal gelaten. Het uitrusten van een
poetsvrouw in een smal souterrain op de
hoek van de Jansdam met de Keistraat. Ze heeft iets
heldhaftig welgemanierds of een hang naar het chique.
Voor haar langs drijven resten
Utrechtse ochtendmist en ook al
is het nacht en tegen het einde van haar
werkuren, de aarzeling, de luiheid nog
roept vaag enthousiasme in haar wakker, onzekere
hoop. Ze houdt haar krachteloze, niet erg schone
hand op het geboende vlak van het
linoleum. Dichtbij staat de fles, ligt het verkreukeld
pakje sigaretten dat zijn Portugese merk
verraadt. In gedroom - wat voor verkeerds steekt daarin?
rust ze uit tussen hyacinten en blauw.
Onvergankelijk weerspiegelen haar lippen,
hoewel gebarsten, de verloren naam
beeld van een ochtend in een
zomer lang geleden.

[Portugees]

Tudo parece descansar. Um cigarro
queima-se lhe nos lábios. Um pé deitado
fora do chinelo de corda. Repouso de
mulher-a-dias numa estreita cave à
esquina da Jansdam com a Keistraat. Não
lhe falta galanteria heróica nem o vício
da elegância. Prepassa-a o nevoeiro da
manhã de Utreque que foi restando e mesmo
sendo noite e p'lo fim das horas de
trabalho, a hesitação, a preguiça ainda
lhe desperta vago entusiasmo, incerta
esperança. Lânguida, detém a mão, não
muito limpa, na polida superficie do
oleado. Perto está a garrafa, o amarrotado
maço de tabaco que denuncia a sua marca
portuguesa. Em sonho - que mal tem? -
ela descansa entre jacintos e azul.
Indeléveis os lábios reflectem, apesar de
gretados, o nome perdido
imagem de uma manhã de verão
antiga.

Castelos de Holanda
As Escadas não têm Degraus 3, 1992

Zes gedichten
Luíza Neto Jorge
(Vertaling Piet Janssen)

Ik kom van binnen, de deur ging open

Ik kom van binnen, de deur ging open:
niet alle uren van dag en nacht
zal ik kunnen zien van opkomst
tot ondergang en ergens in het midden de eilanden.

Bliksemstralen spelen boven de wereld.
Licht dat ik me enkel verbeeld, slaat me neer,
op mijn andere wang is schaduw nog.

Zonnebaden
op het eerste zand van de ochtend.
Tederheden op mijn huid en uit het labyrint enkel
het krampende draaien van het lichaam.

Venho de dentro, abriu-se a porta

Venho de dentro, abriu-se a porta:
nem todas as horas do dia e da noite
me darão para olhar de nascente
a poente e pelo meio as ilhas

Há um jogo de relâmpagos sobre o mundo.
De só imaginá-la a luz fulmina-me,
na outra face ainda é sombra.

Banhos de sol
nas primeiras areias de manhã.
Mansidões na pele e do labirinto só
a convulsa circunvolução do corpo.

[2]

De scene is een andere nu, verzengend
die van de eerste uren van de explosie.
Bloemen die verschijnen, verdwijnen. Een zoon
die masturbeert.

Natuurramp in klein formaat, paradijs
in staafvorm, sint sebastiaan doelwit
van onderhuidse naalden.

[Portugees]

A zona agora é outra, tórrida
a das primeiras horas da explosão.
Flores descontínuas. Um filho
masturbando-se.

Cataclismo a copo, paraíso
em barra, são sebastião alvo
de agulhas hipodérmicas.

[3]

Wij, die de dood berekenen,
we gaan niet zomaar onrustzaaiend
de wereld in. We voeden ons met
kleinere wezens

zachte neons gecontroleerd
door kindervreters, zeepbellen
die in stilte uiteenspatten.

En naar de holtes van het zaad, naar de tedere ader van de
baarmoeder
eeuw na eeuw keren we weer.

[Portugees]

Nós, que medimos a morte,
não entramos de roldào dessossegando
o mundo. Alimentamo-nos de seres
menores

néons macios controlados
por ogres, bolas de sabão

que em silêncio estoiram.

E às jazidas do sémen, ao tenro veio da
madre
século após século retomamos.

Het vuur

Ik bekijk me in de ogen
van mijn tweelinghelft
(haar ogen in de afwezige
van mij)
en steeds zie ik
onveranderlijk flonkerend
een vuur

Alles rondom mij is al
onder zovele bundels zon
verkleurd
achter zovele vale gordijnen
bespied

Maar de schitter
in de spiegel waaiert uit
zoals in de pupil
het licht van de Meesteres

A lume

Olho-me nos olhos
do meu gémeo
(seus olhos nos meus
ausentes)
e sempre vislumbro
fixo e refulgente
um lume

Já tudo à minha volta
de tantas résteas de sol
descoloriu
de tantas cortinas baças
grelou

Porém o resplendor
no espelho alastra
como na pupila
a luz da Mestra

[5]

Ik leef in modder
op de rand van overlopen.
In de krater.

Ik leef in bed

op spijkers, glas
roofdiertanden

Ik leef in vlammen.
Het vuur hechtte zich aan het pak
dat dood aan leven
paart.

[Portugees]

Vivo em lama
à beira do derrame.
Na cratera

Vivo em cama
de pregos, vidros
dentes de fera.

Vivo em chama.
Pegou-se o fogo ao fato
que morte e vida
irmana.

[6]

‘Het vuur moet om allen verbranden, publiek en acteurs, tezelfdertijd’
L.M. Cintra

Ze stierf met de dag
de trouwe zon die ons verwarmde
en er kwam een andere zon
verwoestend.

Ook zij liet ons
op toneel, alleen
verdelgde acteurs

En er kwam een nieuwe zon
wanstaltig
en weer een dag zonder geur en heerlijkheid

Het bliksemen van de hoogste acteur
een ijle stem kaatst het weer
in het hart van wie ernaar luistert
vóór het donderen de siddering.

[Portugees]

‘O fogo há-de queimar-nos a todos, público e actores, ao mesmo tempo’

L.M. Cintra

Morreu com o dia
o sol fiel que nos aquecia
e veio outro sol
depredador

Também ele nos deixou
em cena, sós
extintos actores

E veio outro sol
desfigurado
e outro dia sem cheiro e sem sabor

A fulgurância do supremo actor
um fio de voz a repercute
no coração de quem lhe escute
anterior às réplicas o tremor.

A Lume, 1989

Ode aan Fernando Pessoa
José Almada Negreiros
(Vertaling Harrie Lemmens)

Jij die droomde de stem te zijn van Portugal
jij was werkelijk de stem van Portugal
en je was niet jezelf!
Jij was werkelijk, niet feitelijk, de stem van Portugal.
Alleen was je werkelijk noch feitelijk jezelf.
Portugal krijgt altijd zijn stem achteraf
en jij wilde het die bij leven al geven
en daar vergiste je je,
jijzelf, niet jouw stem van Portugal
niet het achteraf dat nu al was.
Jij was slechts je droom om de stem te zijn van Portugal
jouw droom van jezelf
jouw droom van de Portugezen
enkel gedroomd door jou.
Jij droomde de voortzetting van de Portugese droom
de optelsom van alle eeuwen Portugal
de optelsom van alle Portugese dromen
jij droomde de definitieve ontcijfering
van de droom van Portugal

[Portugees]

Tu que tiveste o sonho de ser a voz de Portugal
tu foste de verdade a voz de Portugal
e não foste tu!
Foste de verdade, não de feito, a voz de Portugal.
De verdade e de feito só não foste tu.
A Portugal, a voz vem-lhe sempre depois da idade
e tu quiseste aceitar-lhe a voz com a idade
e aqui erraste tu,
não a tua voz de Portugal
não a idade que já era hoje.
Tu foste apenas o teu sonho de ser a voz de Portugal
o teu sonho de ti
o teu sonho dos portugueses
só sonhado por ti.
Tu sonhaste a continuação do sonho português
somados todos os séculos de Portugal
somados todos os vários sonhos portugueses
tu sonhaste a decifração final
do sonho de Portugal
e a vida que desperta depois do sonho
a vida que o sonho predisse.

[Nederlands]

en het leven dat na de droom
het leven wekt dat de droom heeft voorspeld.
Jij droomde de stem te zijn van Portugal
jij was ook werkelijk de stem van Portugal
en je was niet jezelf!
Jij komt later
en zo ook Portugal.
Jij hield in je droom
de vlag van Portugal
recht omhoog
zonder ergens te verliezen
wat niet is weggelegd voor Portugezen.
Niemand zag in jou, Fernando,
iets anders dan iemand die een vlag draagt
zonder dat er een feest is geweest.
In ons geliefde land, waar niemand niemand bewondert
en iedereen bepaalde lieden verafgoodt.
Portugal werd vervangen door het nationalisme
waardoor je afrekent met partijen,
en misschien wel de partij van Portugal,
maar nog niet Portugal zelf wordt!

Portugal dat komt later,
net zoals de Portugezen
en net zoals jij.

[Portugees]

Tu tiveste o sonho de ser a voz de Portugal
tu foste de verdade a voz de Portugal
e não foste tu!
Tu ficaste para depois
e Portugal também.
Tu levaste empunhada no teu sonho
a bandeira de Portugal
vertical
sem perder pra nenhum lado
o que não é dado pra portugueses.
Ninguém viu em ti, Fernando,
senão a pessoa que leva uma bandeira
e sem a justificação de ter havido festa.
Nesta nossa querida terra onde ninguém a ninguém admira
e todos a determinados idolatram.
Foi substituído Portugal pelo nacionalisme
que é a maneira de acabar com partidos
e de ficar talvez o partido de Portugal
mas não ainda talvez Portugal!

Portugal fica para depois
e os portugueses também

como tu.

Triomf-ode
Fernando Pessoa
(Vertaling Harrie Lemmens)

Bij het schelle licht van de sterke fabriekslampen
Ben ik koortsig verhit en schrijf,
Schrijf knarsetandend, als een roofdier loerend naar de schoonheid hiervan,
Een schoonheid die de Antieken niet kenden.

O raderen, raderwerk, onafgebroken r-r-r-r-r-r-r!
Heftige kramp van de razende mechanieken!
Razend buiten en binnen in mij,
Door al mijn geprikkelde zenuwen heen,
Door alle papillen en alles waar ik mee voel!
Mijn lippen zijn droog, o moderne geluiden,
Omdat ik u hoor van te dichtbij,
En mijn hoofd gloeit van het verlangen om u te bezingen
Met een overdaad aan expressie van al mijn zinnen,
Met een overdaad die past bij u, machines!

Koortsig kijk ik naar de motoren als naar een tropische natuur
- Grootse menselijke tropen van ijzer en vuur en geweld -
En zing ik, bezing het heden en daarmee verleden en toekomst.

[Portugees]

À dolorosa luz das grandes lâmpadas eléctricas da fábrica
Tenho febre e escrevo.
Escrevo rangcndo os dentes, fera para a beleza disto,
Para a beleza disto totalmente desconhecida dos antigos.

Ó rodas, ó engranagens, r-r-r-r-r-r-r eterno!
Forte espasmo retido dos maqumismos em fúria!
Em fúria fora e dentro de mim,
Por todos os meus nervos dissecados fora,
Por todas as papilas fora de tudo com que eu sinto!
Tenho os lábios secos, ó grandes ruídos modernos,
De vos ouvir demasiadamente de perto,
E arde-me a cabeça de vos querer cantar com um excesso
De expressão de todas as minhas sensações,
Com um excesso contemporâneo de vós, ó máquinas!

Em febre e olhando os motores como a uma Natureza tropical -
Grandes trópicos humanos de ferro e fogo e força -
Canto, e canto o presente, e também o passado e o futuro.

[Nederlands]

Want het heden is ook het verleden en de toekomst
En in de machines en gloeilampen zit Plato, zit Vergilius,
Omdat Vergilius en Plato bestaan hebben en mensen waren,
En stukken van Alexander de Grote uit laat ons zeggen de vijftigste eeuw,
Atomen die koorts zullen brengen in het brein van de Aeschylus van de honderdste eeuw,
Schieten door deze kettingen en zuigers en vliegwielen,
Bruisend, knarsend, sissend, dreunend, ratelend,
En strelen overdadig mijn lichaam in één enkele streling van de ziel.
Ach, kon ik mij maar uitdrukken zoals een motor zich uitdrukt!
Volmaakt zijn als een machine!
Triomfantelijk door het leven gaan als het nieuwste model auto!
Mij lijfelijk van dit alles doordringen,
Mij openscheuren, openstellen, doorlaatbaar maken
Voor alle geuren van olie en hitte en steenkool
Van deze schitterende, zwarte onverzadigbare kunstflora!

Eén zijn met alle drijfkrachten!
De razende waanzin deel uit te maken
Van het kosmopolitische rijden
Der ijzersterke treinen.

[Portugees]

Porque o presente é todo o passado e todo o futuro
E ha Platão e Virgílio dentro das máquinas e das luzes eléctricas
Só porque houve outrora e foram humanos Virgílio e Platão,
E pedaços do Alexandre Magno do século talvez cinquenta,
Átomos que h~ao-de ir ter febre para o cérebro do Ésquilo do século cem,
Andam por estas correias de transmissão e por estes êmbolos e por estes volantes,
Rugindo, rangendo, ciciando, estrugindo, ferreando,
Fazendo-me um excesso de carícias ao corpo numa só carícia àalma.
Ah, poder exprimir-me todo como um motor se exprime!
Ser completo como uma máquina!
Poder ir na vida triunfante como um automóvel último-modelo!
Poder ao menos penetrar-me fisicamente de tudo isto,
Rasgar-me todo, abrir-me completamente, tornar-me passento
A todos os perfumes de óleos e calores e carvões
Desta flora estupenda, negra, artificial e insaciável!

Fraternidade com todas as dinâmicas!
Promíscua fúria de ser parte-agente
Do rodar férreo e cosmopolita
Dos comboios estrénuos.

[Nederlands]

Het noeste goederentransport der schepen.
Het wellustig trage draaien der hijskranen,
Het gedisciplineerde tumult der fabrieken,
En de sissend saaie bijna-stilte der transmissiesystemen!

Produktieve Europese uren, ingeklemd
Tussen machines en nuttig gezwoeg!
Grote steden die stilstaan in de cafés,
De cafés - oasen van rumoerige nuttelоosheid
Waar de geluiden en gebaren van het Nuttige
En de raderen en tandwielen en lagers der Vooruitgang
Zich kristalliseren en voorwaarts ijlen!
Zielloze nieuwe Minerva der kaden en stations!
Nieuw elan met de duur van het Moment!
Plaatstalen kielen die glimmen in de dokken,
Of op het droge, opgetild, op de hellingen der werven!
Internationale, transatlantische bedrijvigheid, *Canadian-Pacific!*
Lichten en koortsig tijdverspillen in bars en hotels,
Op de Longchamps en de Derbies en Ascots,
En Piccadillies en Avenues de l'Opéra die binnendringen
In mijn ziel!

[Portugees]

Da faina transportadora-de-cargas dos navios.
Do giro lúbrico e lento dos guindastes,
Do tumulto disciplinado das fábricas,
E do quase-silêncio ciciante e monótono das correias de transmissão!

Horas europeias, produtoras, entaladas
Entre maquinismos e afazeres úteis!
Grandes cidades paradas nos cafés,
Nos cafés - oásis de inutilidades ruidosas
Onde se cristalizam e se precipitant
Os rumores e os gestos do Útil
E as rodas,e as rodas-dentadas e as chumaceiras do Progressivo!
Nova Minerva sem-alma dos cais e das gares!
Novos entusiasmos de estatura do Momento!
Quilhas de chapas de ferro sorrindo encostadas às docas,
Ou a seco, erguidas, nos planos-inclinados dos portos!
Actividade internacional, transatlântica, *Canadian-Pacific!*
Luzes e febris perdas de tempo nos bares, nos hotéis,
Nos Longchamps e nos Derbiese nos Ascots,
E Piccadillies e Avenues de l'Opéra que entrant
Pela minh'alma dentro!

[Nederlands]

Hela de straten, hela de pleinen, helaho *la foule*!
Alles wat langsloopt, alles wat stilstaat voor de etalages!
Zakenlieden; zwervers; overdreven goed geklede *escrocs*;
Onmiskenbare leden van adellijke sociëteiten;
Groezelige dubieuze figuren; vaag gelukkige gezinshoofden,
paternalistisch tot in de gouden ketting over het vest
Van zakje tot zakje!
Alles wat voorbijgaat, alles wat voorbijgaat en nooit voorbijgaat!
Opzichtige *présence* der cocottes;
Boeiende alledaagsheid (en wie weet wat daarbinnen?)
Van de burgervrouwtjes, meestal moeder en dochter,
Die over straat lopen met een of ander doel;
Het verwijfde, vals gracieuze der pederasten die traag langslopen;
En al het gewoon elegante volk dat wandelt en zich laat zien
En toch een ziel heeft!
(O, wat zou ik graag de souteneur van dit alles zijn!)
De wonderlijke schoonheid van politieke corruptie,
Financiële en diplomatieke vingerlikschandalen,
Politieke agressie op straat,
En af en toe de komeet van een koningsmoord
Die als een schitterende verschijning langs
De heldere hemel van de dagelijkse beschaving flitst!

[Portugees]

Hé-lá as ruas, hé-lá as praças, hé-lá-hô la *foule!*
Tudo o que passa, tudo o que pára às montras!
Comerciantes; vádios; *escrocs* exageradamente bem-vestidos;
Membros evidentes de clubes aristocráticos;
Esquálidas figuras dúbias; chefes de família vagamente felizes
E paternais até na corrente de oiro que atravessa o colete
De algibeira a algibeira!
Tudo o que passa, tudo o que passa e nunca passa!
Presença demasiadamente acentuada das cocotes
Banalidade interessante (e quem sabe o quê por dentro?)
Das burguesinhas, mãe e filha geralmente,
Que andam na rua com um fim qualquer;
A graça feminil e salsa dos pederastas que passam, lentos;
E toda a gente simplesmente elegante que passeia e se mostra
E afinal tem alma lá dentro!
(Ah, como eu desejaria ser o *souteneur* disto tudo!)

A maravilhosa beleza das corrupções políticas,
Deliciosos eseândalos financeiros e diplomáticos,
Agressões políticas nas ruas,
E de vez em quando o cometa dum regicídio
Que ilumina de Prodígio e Fanfarra os céus
Usuais e lúcidos da Civilização quotidiana!

[Nederlands]

Tegengesproken kranteberichten.
Ongemeend oprechte politieke commentaren,
Nieuwsberichten *passez à-la-caisse*, grote misdaden -
In twee kolommen doorlopend op de tweede pagina!
De verse geur van drukinkt!
Net opgehangen nog natte affiches!
Gele *vients-de-paraître* met witte band!
Hoe heb ik u allemaal, allemaal lief.
Hoe heb ik u allemaal lief op alle manieren,
Met de ogen en de oren en de reuk
En met de tast (wat u betasten voor mij betekent!)
En met het verstand, als een antenne die u doet trillen!
O, wat zijn al mijn zinnen bronstig door u!

Mest, maaimachines, agrarische vooruitgang!
Landbouw chemie en de handel haast een wetenschap!
O staalkoffers der handelsreizigers,
Dolende ridders der industrie,
Menselijke verlengstukken van fabrieken en kantoren!

O stoffen in de vitrines! O etalagepoppen! O laatste modellen!
O nutteloze spullen die iedereen wil kopen!
Hallo warenhuizen met afdelingen voor alles!
Hallo lichtreclames die aan en uit flitsen!

[Portugees]

Notícias desmentidas dos jornais.
Artigos políticos insinceramente sinceros,
Notícias *passez à-la-caisse*, grandes crimes -
Duas colunas deles passando para a segunda página!
O eheiro fresco a tinta de tipografia!
Os cartazes postos há pouco, molhados!
Vients-de-paraître amarelos com uma cinta branca!
Como cu vos amo a todos, a todos, a todos,
Como cu vos amo de todas as maneiras,
Com os olhos e com os ouvidos e com o olfacto
E com o tacto (o que palpar-vos representa para mim!)
E com a inteligência como uma antena que fazeis vibrar!
Ah, como todos os meus têm cio de vós!

Adubos, debulhadoras a vapor, progresses da agricultural
Química agrícola, e o comércio quase uma sciência!
Ó mostruários dos caixeiros-viajantes,
Dos caxeiros-viajantes, cavaleiros-andantes da Indústria.
Prolongamentos humanos das fábricas e dos calmos escritórios!

Ó fazendas nas montras! ó manequins! ó últimos figurinos!
Ó artigos inúteis que toda a gente quer comprar!
Olá grandes armazens com várias seeçõcs!

Olá anúnicios eléctricos que vêm e estão e desaperecem!

[Nederlands]

Hallo alles waar men vandaag mee bouwt, waar men vandaag anders mee is dan gisteren!
Hé cement, gewapend beton, nieuwe technieken!
Verfijning der verheven dodelijke wapens!
Kurassen, kanonnen, mitrailleurs, onderzeeërs, vliegtuigen!
Ik heb u allemaal lief, als een roofdier lief.
Ik wil u verslinden,
Rol met mijn ogen en loer ziekelijk pervers
Naar u, gij grootse, banale, nuttige, nutteloze dingen,
Gij door en door moderne dingen,
Gij dingen van mijn tijd, huidige en komende vorm
In de stelselreeks van het heelal!
Gij nieuwe, dynamische, metalen Openbaring van God!

O fabrieken, laboratoria, *music-halls*, lunaparken,
O pantserkruisers, bruggen, drijvende dokken -
In mijn warrige, gloeiende hoofd
Bezit ik u als een mooie vrouw,
Bezit ik u volledig als een mooie vrouw die je niet liefhebt,
Die je toevallig ontmoet en aantrekkelijk vindt.

[Portugees]

Olá tudo com que hoje se constroi, com que hoje se é diferente de ontem!
Eh, cimento armado, beton de cimento, novos processos!
Progressos dos armamentos gloriosamente mortíferos!
Couraças, canhões, metralhadoras, submarines, aéroplanos!
Amo-vos a todos, a tudo, como uma fera.
Amo-vos carnivoramente,
Pervertidamente e enroscando a minha vista
Em vós, ó coisas grandes, banais, úteis, inúteis,
Ó coisas todas modernas,
Ó minhas contemporâneas, forma actual e próxima
Do sistema imediato do Universo!
Nova Revelação metálica e dinámica de Deus!

Ó fábricas, ó laboratórios, ó *music-halls*, ó Luna-Parks,
Ó couraçados, ó pontes, ó docas flutuantes -
Na minha mente turbulenta e encandescida
Possuo-vos como a uma mulher bela,
Completamente vos possuo como a uma mulher bela que não se ama,
Que se encontra casualmente e se acha interessantissima.

[Nederlands]

Helaho puien van luxewinkels!
Helaho liften van flatgebouwen!
Hela herbezettingen van ministersposten!
Parlementen, beleidsnota's, begrotingsontwerpen.
Vervalste begrotingen!
(Een begroting is net zo natuurlijk als een boom
En een parlement net zo mooi als een vlinder.)

Hela belangstelling voor alles in het leven,
Want alles is het leven, van de briljanten in de etalages
Tot de nacht, mysterieuze brug tussen de sterren,
En de oude, ernstige zee die de kusten wast
En barmhartig dezelfde is
Als ze was toen Plato werkelijk Plato was,
Toen hij rondliep in zijn lichaam met daarin de ziel,
En sprak met Aristoteles, die niet zijn leerling zou worden.

Ik zou kunnen sterven verpletterd door een motor
Met het verrukkelijke gevoel van een vrouw die zich geeft.
Smijt mij in de ovens!
Gooi mij onder de treinen!
Ransel mij aan boord van schepen!
Masochisme door mechanieken!
Sadisme van God weet wat voor moderns en ik en lawaai!

[Portugees]

Eh-lá-hô fachadas das grandes lojas!
Eh-lá-hô elevadores dos grandes edificios!
Eh-lá-hô recomposições ministeriais!
Parlamentes, políticas, relatores de orçamentos,
Orçamentos falsificados!
(Um orçamente é tão natural como uma árvore
E um parlamento tão belo como uma borboleta.)

Eh-lá o interesse por tudo na vida,
Porque tudo é a vida, desde os brilhantes nas montras
Até à noite ponte misteriosa entre os astros
E o mar antigo e solene, lavando as costas
E sendo misericordiosamente o mesmo
Que era quando Platão era realmente Platão
Na sua presença real e na sua carne com a alma dentro,
E falava com Artistóteles, que havia de não ser discípulo dele.

Eu podia morrer triturado por um motor
Com o sentimento de deliciosa entrega duma mulher possuída.
Atirem-me para dentro das fornalhas!
Metam-me debaixo dos comboios!
Espanquem-me a bordo de navios!
Masoquismo através de maquinismos!

Sadismo de não sei quê modemo e eu e barulho!

[Nederlands]

Hopla-ho jockey die de Derby hebt gewonnen,
Klem je tweekleurige *cap* vast tussen je tanden!

(Zo groot zijn dat je door geen enkele deur naar binnen kunt!
Ah, kijken is bij mij een seksuele perversie!)

Hela, hela, hela, kathedralen!
Laat mij het hoofd breken tegen jullie scherpe richels
En van straat weggedragen worden onder het bloed
Zonder dat iemand weet wie ik ben!

O trams, trolley's, metro's,
Strijk langs mij heen tot ik kom!
Heila, heila, heilaho!
Lach mij uit recht in mijn gezicht,
O automobielen vol boemelaars en hoeren,
O vrolijke noch trieste massa's op straat,
Bonte naamloze rivier waarin ik niet zo kan zwemmen als ik graag
zou willen!
Ah, wat een complexe levens, wat een toestanden in de huizen van dit alles!
Ah, het leven kennen van hen allemaal, hun geldzorgen,
Hun huiselijke twisten, de onvermoede liederlijkheden,
De gedachten die iedereen heeft alleen op zijn kamer
En de gebaren die iedereen maakt wanneer niemand het kan zien!

[Portugees]

Up-lá-hô jockey que ganhaste o Derby,
Morder entre dentes o teu *cap* de duas cores!

(Ser tão alto que não pudesse entrar por nenhuma porta!
Ah, olhar é em mim uma perversão sexual!)

Eh-lá, eh-lá, eh-lá, catedrais!
Deixai-me partir a cabeça de encontro às vossas esquinas,
E ser levantado da rua cheio de sangue
Sem ninguém saber quem eu sou!

Ó tramways, funiculares, metropolitanos,
Roçai-vos por mim até ao espasmo!
Hilla! hilla! hilla-hô!
Dai-me gargalhadas em plena cara,
Ó automóveis apinhados de pândegos e de putas,
Ó multidões quotidianas nem alegres nem tristes das ruas,
Rio multicolor anónimo e onde eu não me posso banhar como quereria!
Ah, que vidas complexas, que coisas lá pelas casas de tudo isto!
All, saber-lhes as vidas a todos, as dificuldades de dinheiro,
As dissensões domésticas, os deboches que não se suspeitam,
Os pensamentos que cada um tem a sós consigo no seu quarto
E os gestos que faz quando ninguém o pode ver!

[Nederlands]

Dit alles niet kennen is niets weten, o razernij,
O razernij die als koorts en bronst en honger
Mijn gelaat uitmergelt en soms mijn handen doet schokken
In absurde krampen midden in de menigte
In de straten vol botsingen!

Ah, en het vuile plebs, dat altijd hetzelfde lijkt,
Dat scheldwoorden bezigt als omgangstaal,
Waarvan de zonen stelen uit de kratten der kruideniers
En de dochters op hun achtste - en ik vind dit mooi en prachtig!
Net uitziende heren gerieven in portieken.
Het gepeupel uit de bouw dat zich huiswaarts spoedt
Door sloppen haast onwerkelijk zo smal en zo goor.
Schitterend mensenvolk dat leeft als honden,
Dat lager is dan alle morele stelsels.
Voor wie geen enkele godsdienst werd gemaakt.
Geen enkele kunst geschapen,
Geen enkele politiek bestemd voor hen!
Wat heb ik u lief, omdat ge zo zijt.
Niet eens immoreel, zo verdorven, niet eens goed of slecht.
Onvatbaar voor vooruitgang,
Wonderlijke fauna op de bodem van de levenszee!

[Portugees]

Não saber tudo isto é ignorar tudo, ó raiva,
Ó raiva que como uma febre e um cio e uma fome
Me põe a magro o rosto e me agita às vezes as mãos
Em crispações absurdas em pleno meio das turbas
Nas ruas cheias de encontrões!

Ah, e a gente ordinária e suja, que parece sempre a mesma,
Que emprega palavrões como palavras usuais,
Cujos filhos roubam às portas das mercearias
E cujas filhas aos oito anos - e eu acho isto belo e amo-o! -
Masturbam homens de aspecto decente nos vãos de escada.
A gentalha que anda pelos andaimes e que vai para casa
Por viclas quasc irreais de estreiteza e podridão.
Maravilhosa gente humana que vive como os eães,
Que está abaixo de todos os sistemas morais,
Para quem nenhuma religião foi feita,
Nenhuma arte criada,
Nenhuma política destinada para eles!
Como eu vos amo a todos, porque sois assim,
Nem imorais de tão baixos que sois, nem bons nem maus,
Inatingíveis por todos os progressos,
Fauna maravilhosa do fundo do mar da vida!

[Nederlands]

(Aan het scheprad op het erf bij mij thuis
Sjokt de ezel rond en rond,
En het geheim van de wereld is van die orde.
Veeg het zweet weg met uw arm, ontevreden werker.
Het zonlicht smoort de stilte der sferen
En we gaan allemaal dood,
O donkere bossen in de schemering,
Bossen waar mijn kindertijd iets anders was
Dan wat ik thans ben...)

Maar ah, wederom de mechanische razernij!
Opnieuw de bezeten drukte der bussen.
En opnieuw het waanzinsgevoel tegelijk in alle treinen
Van alle delen der wereld te zitten,
Vaarwel te zeggen aan boord van alle schepen
Die om deze tijd het anker lichten of wegvaren uit de havens.
O ijzer, staal, alluminium, o ijzeren golfplaten!
O kaden, havens, treinen, o hijskranen, o sleepboten!

Hela grote treinrampen!
Hela ingestorte mijngangen!
Hela verrukkelijke schipbreuken der grote oceaanstomers!

[Portugees]

(Na nora de quintal da minha casa
O burro anda à roda, anda à roda,
E o mistério do mundo é do tamanho disto.
Limpa o suor com o braço, trabalhador descontente.
A luz do sol abafa o silêncio das esferas
E havemos todos de morrer,
Ó pinheirais sombrios ao crepúsculo,
Pinheirais onde a minha infância era outra coisa
Do que eu sou hoje...)

Mas, ah outra vez a raiva mecánica constante!
Outra vez a obsessão movimentada dos ómnibus.
E outra vez a fúria de estar indo ao mesmo tempo dentro de todos os comboios
De todas as partes do mundo,
De estar dizendo adeus de bordo de todos os navios,
Que a estas horas estão leventando ferro ou afastando-se das docas.
Ó ferro, ó aço, ó alumínio, ó chapas de ferro ondulado!
Ó cais, ó portos, ó comboios, ó guindastes, ó rebocadores!

Eh-lá grandes desastres de comboios!
Eh-lá desabamentos de galerias de minas!
Eh-lá naufrágios deliciosos dos grandes transatlânticos!

[Nederlands]

Helaho revoluties her en der,
Grondwetswijzigingen, oorlogen, verdragen, invasies,
Lawaai, onrecht, geweld en binnenkort wellicht het einde,
De overrompeling van Europa door de gele horden,
En een andere zon aan een andere kim!

Wat doet dit alles ertoe, ja wat doet dit alles ertoe
Bij het vlammend rode lawaai van vandaag,
Het verrukkelijk wrede lawaai van de huidige beschaving?
Dit alles dooft alles, behalve het Moment,
Het Moment, half bloot en verhit als een stoker,
Het Moment, mechanisch en snerpend,
Het Moment, dynamische doorkomst van alle bacchanten
Van ijzer en brons en de dronkenschap der metalen.

Heia treinen, heia bruggen, heia hotels tijdens het diner,
Heia apparaten in alle maten en soorten, van ijzer, grof en verfijnd,
Precisie-instrumenten, apparaten om te malen, te graven,
Installaties, boren, roterende machines!
Heia, heia, heia!
Heia elektriciteit, zieke zenuwen van de materie!
Heia draadloze telegraaf, metalen sympathie van het onbewuste!
Heia tunnels, heia kanalen, Panama, Kiel, Suez!

[Portugees]

Eh-lá-hô revoluções aqui, ali, acolá,
Alterações de constituições, guerras, tratados, invasões,
Ruído, injustiças, violências, e talvez para breve o fim,
A grande invasão dos bárbaros amarelos pela Europa,
E outro Sol no novo Horizonte!

Que importa tudo isto, mas que importa tudo isto
Ao fúlgido e rubro ruído contemporâneo,
Ao ruído cruel e delicioso da civilização de hoje?
Tudo isso apaga tudo, salvo o Momento,
O Momento de tronco nu e quente como urn fogueiro,
O Momente estridentemente ruidoso e mecânico,
O Momento dinâmico passagem de todas as bacantes
Do ferro e do bronze e da bebedeira dos metais.

Eia comboios, eia pontes, eia hotéis à hora do jantar,
Eia aparelhos de todas as espécies, férreos, brutos, mínimos,
Instrumentos de precisão, aparelhos de triturar, de cavar,
Engenhos, brocas, máquinas rotativas!
Eia! eia! eia!
Eia electricidade, nervos doentes da Matéria!
Eia telegrafia-sem-fios, simpatia metálica do Inconsciente!
Eia túneis, eia canais, Panamá, Kiel, Suez!

[Nederlands]

Heia heel 't verleden binnen het heden!
Heia heel de toekomst reeds binnen in ons, heia!
Heia, heia, heia!
Vruchten van ijzer en nut van de kosmopolitische boomfabriek!
Heia, heia, heia, heiaho-o-o!

Ik weet niet of ik naar binnen besta. Ik draai, tol, maak me.
Ze koppelen mij vast aan alle treinen.
Hijsen mij op op alle kaden.
Ik draai in de schroeven van alle schepen.
Heia, heiaho, heia!
Heia! Ik ben wrijvingswarmte en elektriciteit!
Heia! En de rails en machinefabrieken en Europa!
Heia en hoera voor mij-alles en alles, werkende machines, heia!

Met alles over alles heen springen! Hopla!

Hopla, hopla, hoplaho, hopla!
Hela! Heio! H-o-o-o-o-o!
Z-z-z-z-z-z-z-z-z-z-z-z!

Ach, dat ik niet iedereen en de hele wereld kan zijn!

Londen, juni 1914
Álvaro de Campos

[Portugees]

Frutos de ferro e útil da árvore-fábrica cosmopolita!
Eia! eia! eia! eia-hô-ô-ô!
Nem sei que existo para dentro. Giro, rodeio, engenho-me.
Engatam-me em todos os comboios.
Içam-me em todos os cais.
Giro dentro das hélices de todos os navios.
Eia! eia-hô! eia!
Eia! sou o calor mecânico e a electricidade!
Eia! e os *rails* e as casas de máquinas e a Europa!
Eia e hurrah por mim-tudo e tudo, máquinas a trabalhar, eia!

Galgar com tudo por cima de tudo! Hup-lá!

Hup lá, hup lá, hup-lá-hô, hup-lá!
Hé-há! Hé-hô! Ho-o-o-o!
Z-z-z-z-z-z-z-z-z-z-z-z!

Ah não ser eu toda a gente e toda a parte!

[De Tweede Ronde 1994, nummer 3]

Voorwoord

Muziek is de kunst die de mens het diepst kan aangrijpen en vele bijdragen in dit Muzieknummer getuigen daarvan. Van oudsher bestaat er een band tussen muziek en taal, want de oudste muziek was stellig krijgsgezang, ondersteund door gestamp en geroffel; die relatie vormt een *Leitmotiv* in dit nummer. Een oud twistpunt is of muziek zonder woorden beelden oproept die een verhaal vertellen. Het fragment uit Heine's *Florentinische Nächte* over 'vioolvampier' Paganini, in *Vertaald proza*, maakt duidelijk van wel; anderzijds illustreert het verhaal van Fogazzaro hoezeer die beelden voor ieder anders zijn. In *Vertaald proza* voorts proza van Isaak Babel (over een accordeonist); van Beethoven (een schrijnend ego-document over zijn doofheid); van Berlioz (een fraai fragment uit zijn memoires); van Sjostakovitsj (brieven over het ontstaan van zijn Dertiende Symfonie); en van Tolstoj (een hilarische boutade tegen Wagners *Siegfried*).

In *Vertaalde poëzie* naast vier negentiende-eeuwers (Barrett Browning, Baudelaire, Schiller en Tennyson), vier vroeg twintigsteeeuwers (Boenin, D.H. Lawrence, Mandelstam, Rilke), één oudere tijdgenoot (Ripellini) en één jongere (Vikram Seth), met een nieuw hoofdstuk uit *The Golden Gate* dat in het Zomernummer niet meer mee kon, maar genoeg muziek bevat om in dit nummer niet te misstaan. In *Essay* een beschouwing van Maarten 't Hart over de barre teksten die Bach niet verhinderden er goddelijke muziek op te schrijven, en een stuk van Drs. P over de cafémuziekcultuur uit een nabij verleden. In *Light Verse* veel oude bekenden en één debutant, Serge Helfrich.

In *Nederlandse poëzie* werk van twaalf dichters onder wie verscheidenen die enige tijd ontbraken in ons blad. De rubriek telt vier nieuwelingen: Pieter Breman, Joske Janszen, Syb de Lange en André Spruit. Ook *Nederlands proza* is ruim voorzien: een stuk autobiografie over muziek en kinderjaren van Marko Fondse, een fragment van Hans Koning waarin de wijsheid van de *evergreen* aan bod komt, een verhaal van Erik Lotichius (nieuw in ons blad) over Wagner en zijn streken, en een van Henk Romijn Meijer, waarin jazz de hoofdrol speelt.

In *Tekeningen*, tenslotte, dromerige muziekimpressies van Nemanja Mitrović, kunstenaar uit ex-Joegoslavië die pas kort in ons land verblijft. De dramatische prenten op voor- en achteromslag zijn van een anoniem tekenaar en komen uit een reeks die ooit in minieme oplage is verschenen bij de Bosbespers.

Redactie

Nederlands proza

Het hatelijk ik
Een proletarisch lamento
Marko Fondse

> *Haarlem heeft mij aan het licht gebracht, dertig jaar terug. Conditie: proletaar. Toen de nazi inbrak werd ik acht. Met mijn twaalfde was het zaakje klaar. God mag weten welke moer of vaar uit de Zeeuwse klei per atavisme schuldig is aan 't eeuwig ikvergisme bij mijn keuze uit de aardse waar.*
> (*Rekenschap*, fragment, 1960)

I

Al meer dan een kwart eeuw geleden wist ik dat ik eens een boek met deze titel zou moeten schrijven. Het hatelijk ik. Foute vertaling van Pascals *Le moi* (est) *haïssable*, dat als literaire term de precieze betekenis heeft van: hou jezelf buiten je geschriften. Aan *Het hatelijk ik* was niets precies, ik wist niet wat ik ermee aan moest, maar als titel voor dat nooit geschreven boek stond het als een huis en de ondertitel staat als een dépendance.

Pas dezer dagen leerde ik wie en wat dat hatelijk ik is - de ik in mij die zich niet heeft waargemaakt en mij verwijtend en hatend voor de voeten blijft lopen, de ik zonder middelen, zonder *modeste aisance*, het proletariërskind met zijn dure gave, het kind dat alles wat het meekreeg tegen zich had, maar dat niet mocht klagen, omdat het nog zoveel in zich had dat zich wél kon ontwikkelen. Tegen zich had het de muzikant in zich.

Als literator haat ik de muzikant in mij. De muzikant haat de literator die het wél ‘gemaakt’ heeft, op zijn kosten. En geef hem eens ongelijk, hij met zijn oudste rechten.

Als baby en kleuter was ik dirigent, weet ik van mijn moeder. En twee van mijn zussen hebben mij onafhankelijk van elkaar verteld dat ik in die fase van mijn ontwikkeling al een onverbiddelijke huistiran was. Men had aan mij geen kind. Zolang de juiste muziek

maar op de radiodistributie aan stond, zat ik in de kakstoel op de maat van het gebodene te zwaaien of anderszins te gesticuleren. ‘Van hem heb ik naar mooie muziek leren luisteren,’ hoor ik mijn moeder nog zeggen tegen mijnheer Berghuis, mijn tweede pianoleraar. Stond daarentegen een verkeerde muziek aan, dan fronste ik en hield me dood. Ik kreeg mijn zin en het geluid ging af, of werd afgewisseld door iets dat meer met mijn ‘voorkeuren’ strookte. De geluidsknop werd door mijn moeder beheerd. Vader werd op gezette tijden bediend met het nieuws en verder ploos moeder de radiobode uit op het altijd zekere trefwoord *Mozart*. Ik ben er niet bewust bij geweest en geef maar door wat ik gehoord heb. Maar verbazen doet het me niet.

Met praten begon ik op mijn vierde. Aangenomen werd dat al het voor een gezond ras benodigde reeds aan het tiental van vóór mijn blijde incomste op dit ondermaanse besteed was. De huisarts nam het heft in handen en mijn moeder was uitgekinderd. Deze confidentie deed ze mij op mijn vierentwintigste.

Nee, een adelaarsjong was ik niet. De hekkesluiter was een beetje achterlijk en toen ik de eerste klas van de lagere school moest overdoen had de familie daaromtrent zo goed als zekerheid. Zo'n kind wordt gekoesterd in een gezin waar talent of intelligentie niet tot het bewuste huisvocabulaire hoort. Ik was als was in de handen van mijn twee oudste zussen en werd op alle wijzen ontzien.

Van de kleuterschool of ‘poppedrol’ herinner ik me vrijwel niets en ook mijn eerste grote-schooljaren zijn voornamelijk dichte duisternis. De eerste juf was een schat, maar zij moest me laten zitten en nam de kinderschare mee naar de tweede klas. Haar opvolgster in de eerste zal er wel voor gezorgd hebben dat ik me nu helemaal in mezelf terugtrok. Halverwege het jaar werd zij afgelost door een arme zenuwlijder van een man die het er niet beter op gemaakt kan hebben. Dat ik niet opnieuw zakte dankte ik aan een oudere broer die me iedere dag een uurtje liet lezen.

Met dat lezen was het een merkwaardige zaak. Ergens lag een onoverwinnelijke barrière. In het leesboek - *Ot en Sien*, neem ik aan - stond een onoverkomelijke regel: ‘Pik-pik, deden de kippen,’ of woorden van gelijke strekking. Dat lelijke woord (hoe wist ik dat het lelijk was?) kon er niet staan, *was nicht sein darf, nicht sein kann*. Pik-pik, deed Arie voor, maar pas na wel tien keer zei ik het hem eindelijk na, blijkbaar op zijn gezag aannemend dat wat gedrukt staat *ipso facto* door de beugel kan.

Wel zong ik. Tekst en wijs kende ik na één keer horen van buiten en mijn repertoire was dan ook onuitputtelijk. Urenlang draaide ik het af. Werd dat in huis te veel van het goede, dan zette ik mijn falderalderiere voort in de tuin of even buiten de bebouwde kom - we woonden aan de stadsrand - of aan de boorden van ‘het zilvren vlak van 't Sparen’. Tot voorbij Spaarndam en Santpoort zette ik de keel op die ik tot mijn vierde gespaard had en schalde heel *Kun je nog zingen, zing dan mee!*, die door de ondankbare natie nu vrijwel vergeten schat aan mooie, lelijke, tedere en bombastische zangstukken.

Bij de afwas was ik meer de luisteraar wanneer mijn moeder en zusters twee- en soms driestemmig zongen van het in de verte kleppende Angelus of *Wees gegroet, volschone lentetijd* van de pinnige weldoenster Catherina van Rennes, die de moeder van onze vorstin het zingen nog heeft bijgebracht. Maar mooist van al was het ook door een broer uit volle borst meegeschalde *Trara, trara, mijn hoorngetoet schalt vrolijk langs velden en wegen*, dat zij hadden ingestudeerd op het jeugdkoor van de apostolische gemeenschap en dat ik nooit door anderen heb horen zingen. Later heb ik dit lied over een verliefde postiljon, dat aardige werkstuk van Worp, nog eens in partituur gezien. Die man heeft veel gedaan voor onze zangcultuur; in de huiselijke uitvoering was dat er althans duidelijk aan af te horen. Maar wat waren ze schaars, die zanguurtjes!

Hoe ik de tweede klas ben doorgekomen kan ik zelfs niet gissen, maar in de derde kregen we mijnheer Rijkens en die hád iets met mijn stem. Ik moest solo zingen, terwijl de rest van de klas werd gereduceerd tot een *sotto voce* zoemen, of duetteren met Suusje, een verlegen meisje met pijpekrullen en een brilletje, het enige gezicht dat ik me uit al die jaren voor de geest kan halen. Haar stemmetje was lief, maar zo iel dat ik me tot het uiterste moest inhouden bij ‘die galm zo schoon zo schoon’. Schoon zal het wel geweest zijn, maar galm? Na het zingen zonk ik weer terug in de anonimiteit van een overvolle klas op een volksschool.

Wat niet in de omgang met andere kinderen geïnvesteerd kon worden stak ik in bloemen, konijnen en huisdieren. Inmiddels was ik een min of meer normaal schoolkind geworden met normale prestaties, want voor meester Rijkens ging ik door het vuur. Toch staan me alleen die zanguurtjes bij en de leeshonger die meester Rijkens stilde met steeds nieuwe delen van een reeks die geloof ik *Het ruischende woud* heette en die uit de roulatie was genomen na

een spellingswijziging. Meester liet me in een heel deel alle naamvals n-nen, ch's en dubbele klinkers schrappen met potlood waar dat pas gaf.

Ook de zondagen waren deels muzikaal. Twee keer moesten wij naar ‘de dienst’ van de apostolischen. Meestal zat ik naast mijn moeder en tuurde wat, terwijl er van een verhoging werd georeerd, in de zangbundel met al die vreemde tekens waarachter muziek moest schuilgaan. Als er werd gezongen, en dat werd er veel, nam ik haar hand en kneep daarin zachtjes op de maat van de muziek, vertelde ze me later.

Rond mijn tiende of elfde ben ik ontwaakt.

Tot die apostolische gemeenschap hoorden oom en tante Staller. Voor ons kinderen waren alle volwassenen daar ooms en tantes, zoals zij voor elkaar broeders en zusters waren. Liever mensen dan de Stallers kon een kind zich niet wensen. Oom was beursmakelaar in Amsterdam en duidelijk van een hogere standing dan de doorsnee leden van het genootschap. Ik ben nooit meer iemand tegengekomen met een vergelijkbaar imposant postuur en voorkomen. Zijn grote hoofd straalde een voorname noblesse uit. Hij was de kalmte en opgeruimdheid in persoon, maar in zijn prachtige, grote bruine ogen lag toch een melancholieke ernst, die mij deden beseffen dat er meer schuilging achter die opgeruimdheid.

Kinderen waren dol op hem (en waarachtig niet alleen maar omdat hij op gezette tijden postzegels onder hen verdeelde) en hij was dol op kinderen. Wie zo iemand in zijn prille jeugd heeft leren kennen, kan nooit meer helemaal verloren gaan. Zo mogelijk nog doller op kinderen was tante Staller, een klein vrouwtje met ongelooflijk blauwe schitterogen vol sterretjes, ogen die altijd lachten, ook als ze eens verdrietig was.

Zij was oom Stallers tweede vrouw. Waar liefde heerst, gebiedt de Heer zijn zegen, zo wil het lied, en zo te zien wás zij een gezegend mens, al was het alleen al omdat ze oom Staller iedere dag bij zich had. Maar één zegen was haar onthouden, de kinderzegen. Heel haar liefde investeerde zij in het kleinkind uit haar mans eerste huwelijk, maar er schoot nog rijkelijk veel over voor andere kinderen en als daar één van getuigen kan, dan ik wel. De Stallers kwamen graag naast mijn ouders en mij zitten, wat haast een vorm van onderscheiding moet zijn geweest, besef ik nu. Mijn moeder moet in de ogen van tante wel zeer bevoorrecht zijn geweest met haar kinderschare.

Mijn oudere broer Kees hadden zij al veel vroeger eens onder hun hoede genomen en die had met de zoon uit het eerste huwelijk konijnenhokken getimmerd. Mijn eigen konijnenfase, een zeer intensieve, kwam tot een einde met mijn eerste bezoek aan hun huis. Mijn hand begon nu beurtelings die van mijn moeder en die van tante Staller vast te houden.

Op een goede zondag vroegen ze mijn moeder of ook ik na de dienst een keer met ze mee naar huis mocht. Die dag zou het keerpunt in mijn leven worden.

De Stallers bewoonden de bovenverdiepingen van een mooi en gerieflijk huis op de Zaanenlaan, vlak bij het park van die naam. De inrichting van dat huis moet voor mij van een ongekende weelderigheid zijn geweest, maar veel aandacht kan ik daaraan die eerste keer niet geschonken hebben. Tegen de muur recht tegenover de kamerdeur stond iets dat meteen al mijn kijkvermogen mobiliseerde, een zwarte piano van het goddelijke fabrikaat Pleyel. Het is me nooit gelukt later een Pleyel-vleugel te verwerven, die aristocratische toon was blijkbaar niet voor me weggelegd.

Ik moet stokstijf in de deuropening hebben gestaan, geheel opgegaan in de aanblik van die zwarte schoonheid met de elegante, in gouden sierletters in het lakwerk gedreven merknaam. Later hoorde ik dat ik drie keer genood moest worden verder te komen, eer ik van die aanblik bekomen was. Had ik toen kunnen vermoeden wat me nog te wachten stond op het punt van piano's, dan had ik waarschijnlijk rechtsomkeert gemaakt. Hoe dan ook, het moet overduidelijk zijn geweest dat mijn wereld op dat moment helemaal teruggebracht was tot dat ene, sacrale ding, de piano.

Ik weet niet meer in welk jaar, in welk seizoen, bij wat voor weer zich dit voltrok. Ik weet niet meer of er eerst koffie-, thee- of chocoladesurrogaat werd gedronken, eer oom Staller zich aan het instrument zette. Wel wat hij speelde. Eerst het nog altijd populaire *Blumenlied* van Gustav Lange, daarna ‘het’ nog steeds onversleten menuet van Boccherini. Blümenlied zei ik, toen oom uitgespeeld was. Bloemenlied, zei tante Staller. Het staat er in het Duits en de Duitsers spreken de u uit als oe.

Mijn opvoeding was ter hand genomen.

Ik bleef totdat zij zich gereed hadden gemaakt voor de middagdienst en toen ik weer aan mijn ouders was overgedragen kon ik *Boer daar ligt een kip in 't water / Boerenjongen hou je snater / dicht* spelen, van duim naar pink en terug met de rechterhand, van pink naar

duim en terug met de linker. Ik vind dat nog steeds het moeilijkste pianostuk, omdat het de aspirant pianist meteen met een van de moeilijkste problemen van de pianistiek confronteert - het egaliseren van de toonsterkte binnen een gegeven reeks tonen met vingers van ongelijke kracht. Ik denk dan ook dat moderne pianomethoden *Boer daar ligt een kip in 't water* opschorten tot een latere fase in het onderricht.

Als kostbare schat droeg ik van hen een stukje papier mee, waarop een notenbalk was getrokken en de noten van het octaaf cc' door oom Staller waren ingevuld achter de viool-, of g-sleutel. De vraag waarom die toonladder met een c en niet met een a begon brandde op mijn tong, maar ik durfde hem niet te stellen. Acht noten dus. Dagenlang probeerde ik uit te dokteren hoe je acht opeenvolgende noten met maar vijf vingers kon spelen en ten slotte speelde ik op het tafelblad de hand uit van duim tot pink en zette toen ten einde raad maar de middelvinger over de pink heen. Ik kwam niet op de gedachte de duim na de derde noot onder de middelvinger door te zetten en dan de hand uit te spelen tot aan de pink. En waarom zaten die zwarte toetsen toch op dat toetsenbord?

Onpeilbare vreugde: de volgende zondag mocht ik weer mee. Naar ‘de dienst’ gaan werd nu de zoete voorsmaak van wat erop volgde, want de pianolessen werden nu een wekelijkse gebeurtenis. Daar stond tegenover dat de middagdiensten een toenemende kwelling werden, maar er was niet aan te ontkomen, omdat dat het moment was waarop ik weer in het ouderlijk gezag overging. Ik benijdde mijn broers die naar vermogen spijbelden.

Na de tweede les was ik ook het hoogste octaaf in de bassleutel machtig. Een inmiddels gekregen muziekboekje met blanco notenbalken vulde ik met alle mogelijke notencombinaties en op eigen gelegenheid breidde ik de toonladder van C naar boven en naar onder uit, naar beide kanten, tot de ruimten op de balken op waren. Hoe moest het nu verder? Er waren immers veel meer toetsen op de piano dan er plaats was voor noten op de balken. Een blokfluit spelend meisje uit de buurt legde me uit dat dat probleem kon worden opgelost met hulplijntjes, althans voor de g-sleutel, want een bas- of f-sleutel kende haar instrument natuurlijk niet. Het probleem van de zwarte toetsen werd ook opgelost, toen ik van het bestaan van kruisen en mollen leerde. Binnen een week had ik kliederend in mijn muziekboekje de geheimen van het wes-

terse tonale stelsel doorgrond. De opbouw daarvan is zo eenvoudig en logisch, dat ik nooit heb kunnen begrijpen waarom zo veel mensen er moeite mee hebben.

Het is gemakkelijker aan te leren dan het alfabet, waarvan het maar de eerste acht letters nodig heeft. Met behulp van verhogingstekens (‘kruisen’) en verlagingstekens (‘mollen’) laten zich er vierentwintig gelijkwaardige toonsoorten uit afleiden, die eindeloos mengbaar zijn en voor een ongehoorde spankracht zorgen, die door geen enkel niet-westers tonaal stelsel maar bij benadering te evenaren is.

Sinds mijn eerste pelgrimage naar de Stallers beheerste de muziek mijn leven. Maar er was iedere week alleen maar die ene oase met hen en dat instrument in de - wat toen leek - woestijn van zeven hele dagen.

Het leerboek waaruit zij me de eerste beginselen van de toonkunst bijbrachten was er een van de bekende Duitse pedagoog en veelschrijver Louis Köhler, die rissen van dergelijke instructieve werken geschreven moet hebben.

Op de Botermarkt vond ik in een stapeltje rare bladmuziek een andere leergang, waarin een flink deel van het toetsenbord afgebeeld stond. De beheerder van de magische boekenkraam - later zou hij me nog heel wat onverkoopbaar drukwerk toestoppen - keek me eens goed aan toen ik benauwd naar de kosten vroeg en noemde zijn prijs. Een kwartje. Dat was veel geld voor een jongetje van toen. Ik diepte een stuiver op die een broer me gegeven had voor het zwembad en vroeg hem die als aanbetaling te nemen en het boek voor me apart te houden totdat ik dat hele exorbitante bedrag bijeen had gespaard. Dat zou, zo rekende ik snel uit, binnen twee weken kunnen als ik de plakker (2,5 cent) voor de zaterdagse zondagschool uitzuinigde door spijbelen en in die tijd het zwembad meed. De man bekeek me nog eens aandachtig, nam me eerst het boek uit handen, en daarna de stuiver in ontvangst. Toen overhandigde hij me de beduimelde schat, drukte me de stuiver in de handpalm, vouwde er mijn vingers overheen en bromde: ‘En koop dáár maar een ijssie voor, Beethoven.’ Ik zal hem wel ongelovig aangekeken hebben, maar in ieder geval stoof ik na een gestotterd bedankje weg, als vreesde ik dat hij zich nog zou kunnen bedenken. Die week stal ik ergens een appel uit een verwaarloosde tuin in Santpoort en bracht hem die de volgende marktdag. Een goed voorbeeld deed slecht volgen.

Aan de hand van de afgebeelde klaviatuur in dat boek probeerde ik op een paar blanco vellen uit een schrijfbloc een vergroting daarvan te maken, wat me maar slecht afging. Een grote broer zag me modderen en nam me het werk uit handen, nadat ik hem uitgelegd had hoe groot zo'n toets ongeveer was. Er kwam een duimstok aan te pas, alles werd keurig op schaal uitvergroot, getekend en daarna met Oostindische inkt bijgewerkt en ten slotte op stevig karton of hardboard opgeplakt. Wat cellofaan of fineer erover en klaar was mijn eerste piano. Ik volgde het allemaal bewonderend en voelde me zeer dom. Maar wat was ik trots op mijn hoogsteigen klavierfabrikant.

Ik begon de oefeningen uit het boek nu op dit stemloze instrument in te studeren en twee weken later speelde ik daarvan uit het hoofd iets aan de Stallers voor. Ik vertelde de toedracht. Oom Staller zuchtte eens en weer was er in zijn ogen die melancholie toen hij zei: 'Ja jongen, een piano, daarvoor zou je vader een heel jaar moeten werken.' Ik was stomverbaasd. De gedachte dat ik mijn ouders ooit zou kunnen vragen zo'n instrument voor me aan te schaffen zou nog in geen haar op mijn daarmee welvoorziene hoofd zijn opgekomen. Was ik al niet bevoorrecht (dat woord zal ik toen wel niet gekend hebben, maar alla), bevoorrecht genoeg omdat zìj, oom en tante Staller, mij op hún piano leerden spelen? Ik had vroeg geleerd nooit te vragen. Ik kreeg en wat ik kreeg, dat had je maar af te wachten. Wat had het voor zin voor jezelf op te komen tegenover de gestelde orde der dingen?

Hoe lang ik mijn kartonnen monstrum heb bespeeld weet ik niet meer. Maar veel 'toucher' kan ik er niet mee opgedaan hebben... Wel deed ik er iets anders mee op, dat me later nog veel heilloze parten zou spelen: ik begon steeds meer muziek te *lezen*. En allengs natuurlijk steeds meer muziek die ik technisch gezien met geen mogelijkheid aankon, al kon ik me er heel goed een klankvoorstelling van maken. Gevolg was een bittere kloof tussen kennen en kunnen. Ik zat propvol mentaal opgepotte muziek die er via de vingers niet uit kon. Nog altijd kan ik een pagina muziek tien keer sneller lezen dan een bladzijde met woorden, ik zie in een oogwenk waar de muziek harmonisch naar toe wil en kan veel à vue begeleiden. Zie ik iets dat ik technisch niet meteen aankan, dan vereenvoudig ik het tot een ondersteunend akkoord of een dergelijke ingreep. Het voornaamste is, dat de solopartij door kan gaan.

Ik kopieerde muziek. Ik begon te componeren, dingen die ik

veelal zelf niet of nauwelijks kon spelen, en ontwikkelde daarmee een mooie hand van muziekschnjven. Tegelijkertijd ging ook mijn schoonschrift, dat tot dan toe erbarmelijk was geweest, met sprongen vooruit, tot oprechte verbazing van mijnheer Rijkens.

Uit die tijd dateert ook mijn eerste ervaring met de ‘literatuur’, al kende ik dat woord natuurlijk niet.

Een mooie lente-, of vroege zomermiddag. De lessen zullen net weer beginnen. Ik zit wat uit het klasraam te turen, zodat het me ontgaat dat er een beklemmende stilte in het schoollokaal heerst.

‘Hier met dat boek!’ klinkt opeens bars de stem van mijnheer Rijkens. Het dringt niet goed tot me door, ik zit met mijn gedachten elders. ‘Hier met dat boek!’ klinkt het opnieuw. Leo, mijn vriend en schoolbankgenoot, stoot me aan. Ik kijk van het raam weg en zie dat alle kinderen mijn kant uit kijken. Dan gaan mijn ogen in de richting van de meester.

‘Ja, tegen jou heb ik het,’ zegt hij, ‘hier met dat boek!’

Zo ken ik hem niet. Wat heb ik misdaan? Ik tast in het vak onder de schoolbank en leg de enkele boeken daaruit neer op de lessenaar. Mijnheer Rijkens beent op ons af, langs de raamkant, kijkt het stapeltje door en zegt: ‘Nee, dat andere boek, je weet best welk ik bedoel!’

Ik weet van geen ander boek. Ik moet hem dodelijk verschrikt en hulpeloos aangekeken hebben. Waar kon hij het toch over hebben?

‘Dat boek waaruit je het hebt overgeschreven.’

Overgeschreven? Waar heeft hij het toch over?

Dan legt hij met een klap het opstelletje voor me neer op de bank, het opstelletje dat ik daags tevoren had moeten maken, naar vrije keuze.

‘Dat heb ik niet overgeschreven, dat heb ik gelezen.’ Ik ben doodsbang.

Waar ik dat dan gelezen heb. In een boek dat Leo's moeder me geleend heeft. Waar dat dan is. Thuis. Dan ga je het maar halen. Zijn stem klinkt nu wat minder bars.

Trillend op mijn benen kom ik thuis. Mijn moeder dodelijk verontrust. Weggestuurd, door de meester? Wat heb ik dan gedaan. Ik leg het haar uit. Nou, het zal allemaal wel loslopen. En met een bemoedigend tikje onder het zitvlak stuurt ze me weer de wijde wereld in. Boek onder de arm ga ik de nu steeds eindelozer lijkende troosteloze straten door, terug naar school, naar de rechtszitting

ten aanschouwen van al mijn klasgenoten.

Ik reik mijnheer Rijkens het boek aan, een ingebonden jaargang van *Voor het jonge volkje* van S. Abramsz, de man, weet ik, die tekst en muziek had geschreven van de heerlijke meezinger *Holland, ze zeggen je grond is zo dras, maar mals zijn je weiden en groen is je gras, en vet zijn je glanzende koeien*. Het lied waarin zo heerlijk gemoduleerd wordt, maar waar ik nu geen troost uit kan putten.

'Zoek op waar het staat,' zegt mijnheer Rijkens. In mijn zenuwen weet ik het zo snel niet meer en dan - al die ogen van kinderen die getuige zijn van mijn afstraffing. Gelukkig mag ik naar mijn plaats terug om de gewraakte tekst terug te vinden. Ik zou er wat liefs voor over hebben als ik dat verhaaltje in mijn weergave van toen terug kon zien. Hier is alles wat ik er nu nog van kan maken: Mozart verkeert in gezelschap van rijke muziekliefhebbers. In dat gezelschap bevindt zich ook een pas in Wenen aangereisde pianovirtuoos die er zich op beroemt alles, ook het moeilijkste, à vue te kunnen spelen. Mozart hoort het aan, trekt zich even terug en noteert snel een eenvoudig menuetje, dat hij aan de praalhans overhandigt. Deze bekijkt het misprijzend, zet zich achter het instrument en speelt het dingetje moeiteloos voor de vuist weg. Maar *in cauda venenum*. Het stukje, in C groot, eindigt met een C rechts, een C links en een C in het midden. Maar de uiterste C's liggen beide twee octaven verwijderd van de middelste C, en dat kan natuurlijk geen enkel handenpaar behappen.

'Dat kan niemand zo spelen,' zegt de virtuoos geërgerd.

'Toch, toch,' werpt Mozart tegen, zet zich aan het klavier, speelt en, aan het eind gekomen, slaat hij de buiten-C's met beide pinken en de midden-C aan met zijn neus. Iedereen lachen, zelfs de virtuoos, die een goed verliezer blijkt.

Mijnheer Rijkens neemt de tijd voor zijn tekstvergelijking en ondertussen doen al die kinderen niets, omdat ze niets is opgedragen. Bedrukt zie ik aan hoe zijn ogen van het rampzalige boek naar mijn opstelletje heen en weer gaan, heen en weer terug. Er lijkt geen eind aan te willen komen, al is het maar één bladzijdje.

Gaandeweg klaart zijn gezicht op en af en toe hoor ik hem zelfs onderdrukt grinniken. Natuurlijk, zo mooi als in een boek kan ik het niet, maar ik heb er toch echt mijn best op gedaan? Als hij eindelijk klaar is zegt hij:

'Luister, jongens en meisjes. Maar eerst moet ik jullie wat uitleggen.' Dan vertelt hij ons wat over Mozart, vertelt wat een menuet

is, wat een C. Daarna leest hij mijn opstelletje voor. Ik weet niet hoe de kinderen erop reageren, zou het liefst van schaamte onder de bank gekropen zijn.

'Bliksemse jongen,' komt er dan, 'je hebt het veel mooier verteld dan het hier in dit boek staat,' en met de knokkels van zijn vingers geeft hij een klap op het boek, waarna hij het luidruchtig dichtslaat.

De lof en een dikke tien onder mijn werkstuk kunnen me nauwelijks schadeloos stellen voor de doorstane angsten. En dan moet ik ook nog met mijn opstel alle meesters en juffen van alle klassen langs om ook die te laten meegenieten. Mooi hoor jongen, krijg ik in alle toonaarden te horen. Maar voor mij is het spitsroeden lopen, de aandacht trekken was wel het laatste wat mijn soort kinderen zou doen.

Pas als ik na schooltijd op de verontruste vragen van mijn moeder verslag uitbreng - ze moet de woorden wel uit me trekken - bekom ik een beetje van de doorstane emoties. Aai over de bol, opgetild, zoen. Bij het avondeten vertelt ze de gebeurtenis in geuren en kleuren, inclusief het verhaaltje over Mozart. Op die dag zal ik wel in één keer het een beetje achterlijke kind-af geweest zijn. De Stallers horen het hele verhaal na de volgende zondagsdienst schaterend van haar aan. Ik kon er nog steeds niet om lachen en moet er beteuterd bij gestaan hebben. Ergens om geprezen worden hoorde eigenlijk niet bij het pakket van mogelijkheden en veel redenen tot loftuiting had ik dan ook waarlijk niet gegeven met mijn schoolprestaties.

Mijn eerste actieve kennismaking met de poëzie is ook via mijnheer Rijkens verlopen. Daarover heb ik verslag gedaan in *Iets doen aan Montale* (De Tweede Ronde, winternummer 1981). Zoals gezegd, van mijn medeleerlingen kan ik me nauwelijks een naam of gezicht voor de geest halen, maar vrijwel al mijn onderwijzers en leraren herinner ik me zeer goed en de meesten met affectie en erkentelijkheid.

Hoe lang ik precies pianoles van oom en tante Staller heb gehad weet ik niet. Maar de dag kwam dat zij mijn ouders lieten weten dat er nu toch maar eens moest worden omgezien naar een professionele leerkracht. Ik schrok hevig. Betekende dat een einde aan de zondagse oasen? Nee hoor, ik was en bleef altijd welkom. Maar zij konden weinig meer voor me doen, al lagen *Blumenlied* en menuet technisch nog steeds buiten mijn bereik.

En zo ging ik over in handen van mijnheer Berghuis, organist van de Sint Barbarakerk, voor de somma van vijf gulden per maand, waarbij de mogelijkheid om elke werkdag een half uur bij hem thuis te oefenen inbegrepen was. Op zondagen had hij de handen vol aan zijn muzikaal-kerkelijke verplichtingen.

Vijf gulden per maand was een massa geld voor mijn ouders en de transactie plaatste me in een scheve positie ten opzichte van de andere kinderen, maar zo ergens, dan was bij ons moeders wil wet.

Mijnheer Berghuis was een mooie slanke man met gitzwart, waarschijnlijk gepommadeerd haar, dat strak om zijn Jules Deelder-schedel zat. Hij stamde uit een muzikantengeslacht. Soms, als hij het druk had met een kerkelijke ceremonie, stuurde hij me door naar zijn vader in een verafgelegen buurt. Dat was een heel strenge man die niets door de vingers zag. Bij hem aanschouwde ik voor het eerst een vleugel, althans in een huis, want ik had die onbereikbare schoonheden natuurlijk wel gezien in de toonzalen van Alphenaar en Goldschmeding, van welke godenbedrijven ik op gezette tijden de winkelruiten met mijn toen ook al goed ontwikkelde neus vetmaakte. Ik durfde het instrument eerst nauwelijks aan te raken.

Veel indruk op mij maakte ook de in mijn herinnering onafzienbare reeks legkasten, waarin niet te tellen hoeveelheden muziek plat in schappen lag opgeslagen. Etiketjes gaven de namen der componisten aan. De oude mijnheer Berghuis verbaasde ik mijnerzijds met mijn voor een kind fabelachtige kennis van componisten en hun werken, want ik las alles wat los en vast zat over die materie.

Ik denk dat ik in 1944 bij mijnheer Berghuis in de leer gedaan ben. Een gunstig jaar kan het niet geweest zijn met de ellende van de hongerwinter 1944-45, die ook nog eens bitter koud zou worden, voor de deur. Van de crisisjaren, gedurende welke mijn vader, een aanpakker als geen ander, vrijwel voortdurend werkloos was, de oorlog in, toen er wel werk was, maar niet in zijn branche, de bloembollenteelt. Door kwalitatief slecht voedsel, waarmee mijn moeder toch nog wonderen verrichtte onder haar potdeksels, groeide ik snel uit mijn krachten en ik zou de oorlog dan ook niet onbeschadigd doorkomen.

Op school had ik inmiddels kans gezien ook de vierde klas nog eens te doubleren, niet omdat ik de leerstof niet aankon, maar omdat het al halverwege dat schooljaar duidelijk was dat mijn

schoolbankgenoot en gezworen kameraad Leo de vijfde niet zou halen. Toen de door mij aangeboden hulp bij de leerstof niets uithaalde, omdat Leo inderdaad geen leerhoofd had, of de kop elders had zitten, begon ik mijn eigen prestaties omlaag te schroeven en zijn knoeiboel bij proefwerken over te schrijven, want op eigen kracht was ik niet in staat tot zulke aantallen fouten in taal en rekenen. Op mijn zangstem had deze even koelberaamde als onbekookte 'vriendendienst' geen invloed. Ik zong er geen lied en speelde er geen noot minder om. Het enige wat die onbesuisde solidariteit uithaalde was het verlies van nog een op die leeftijd zo kostbaar jaar en het beoogde doel werd niet bereikt, want we werden alsnog gescheiden: inmiddels was de oorlog voorbij en werd ik overgeplaatst naar de openluchtschool, nadat een opkomende longtuberculose bij mij was geconstateerd.

De bevrijding maakte ik mee vanuit huize Berghuis, waar ik op die vijfde mei al heel vroeg present was. De heel lieve mevrouw Berghuis, die me wel eens heimelijk wat toestopte tegen de altijd knagende honger, onderbrak me bij het clandestiene worstelen met Chopins as-dur Wals opus 69 - clandestien omdat hij niet op het lesprogramma stond - en zei me dat ik maar eens naar buiten moest gaan, want daar was iets heel bijzonders gaande. Ik rende de trappen van het bovenhuis af en belandde in een steeds sneller aanzwellende, uitzinnig hossende, met God weet waar zo gauw vandaan getoverde oranje sjerpen, kokardes, haarstrikken uitgemonsterde menigte mensen, die elkaar omhelsden, onder de arm namen, schreeuwden en zongen. Waar kwamen opeens al die driekleuren vandaan, die soms bij bossen tegelijk uit de ramen hingen? Hollands vlag, je bent mijn glorie!

Ze waren dus toch waar, al die wilde geruchten, dagenlang, dat de Canadezen in aantocht waren en al op de Wagenweg in tanks aanrolden. Nog maar twee dagen daarvoor waren wij schoolkinderen door onze panische onderwijzers nog voor het speelkwartier om was de schooldeuren ingedreven, nadat een paar jongens op het dak van de fietsenstalling op het schoolplein waren geklommen en het Wilhelmus hadden ingezet. Hoe kenden wij dat lied nog?

Ik had eerst nog naar mevrouw Berghuis terug willen hollen om haar verslag te doen, maar er was geen weg terug meer. Ik werd meegezogen door de massa, richting Cronjéstraat, de Kalverstraat van Haarlem-Noord, waar ik kans zag me eruit los te maken, een zijstraat in en naar huis te hollen. Daar kwam ik voor een dichte

deur; wat er nog over was van het inmiddels sterk uitgedunde gezin was op zijn of haar werk en mijn ouders moesten ook de straat zijn opgegaan. Hoe ik die dag verder ben doorgekomen weet ik niet meer, maar een vergelijkbare feestroes heb ik daarna nog maar éénmaal beleefd, tijdens de Praagse Lente in 1968, bij de val van Novotný. De ineenstorting van het Griekse kolonelsbewind in 1974 heb ik helaas gemist.

Bij zoveel vreugde durfde ik een paar dagen later die wals van Chopin wel aan mijnheer Berghuis voor te spelen. Hij keek er van op, maar zei me toch dat ik me moest houden aan wat hij me opdroeg. Meer dan een jaar, anderhalf jaar kan ik niet bij hem in de leer geweest zijn. Een paar hoogtepunten uit die tijd van vlak na de oorlog staan me nog bij. Op een dag nam mijnheer Berghuis me mee naar zijn kerk, de trap op naar het orgel, en speelde me daar Bachs *Toccata* en *Fuga in F* voor, gevolgd door Hendrik Andriessens *Sonata da chiesa*, die voor mij qua muzikaal idioom als zo'n openbaring kwam, dat ik om een reprise vroeg. Niets in mijnheer Berghuis' voorkomen en optreden wees normaliter op de gedreven en bevlogen musicus die zich toen aan mij openbaarde. Wel toonde hij zich achteraf verbaasd, omdat ik ongevraagd de bladzijden voor hem omsloeg van beide stukken, die toch heel wat snelle leesarbeid vergden, vooral dat laatste. Op de piano heeft hij me maar een keer voorgespeeld, Haydns knisterende cis-moll sonate. Ook toen zag ik weer een ander wezen voor me.

Maar het helderst voor de geest staat me een gebeurtenis die voor altijd uit mijn geheugen gewist zou zijn, als mijnheer Berghuis die tweetraps-herinnering niet zelf bij me teruggeroepen had. Dat geschiedde in het jaar dat ik aan het Heerlense Grotius-college mijn eindexamen gymnasium met zeer goed gevolg had afgelegd en ik mijn geboortestad weer eens voor een paar dagen aandeed. Ik had hem een jaar of zes geleden voor het laatst gezien en moest naar hem zoeken. Zijn vader bleek inmiddels overleden en de zoon had diens veel riantere woning met de vleugelpiano betrokken. Het was een verheugd weerzien, voor mij met een dierbare persoonlijkheid uit mijn kinderjaren, voor hem omdat het lot blijkbaar zo gunstig was geweest als hij me dat had toegewenst.

Ik vertelde hem dat ik op mijn zeventiende het ouderlijk huis had verlaten en verwisseld voor dat van het lerarenechtpaar dat Frans gaf aan dat Grotius-college.

‘Dat is precies wat ìk je toegewenst had,’ zei mijnheer Berghuis,

‘ik vond altijd al dat je uit dat milieu van jou weg moest.’

Ik was verbluft. Hoe kon hij over ons gezin spreken als ‘dat milieu’? Ik vroeg om een nadere verklaring en mijnheer Berghuis gaf me die in de vorm van een verhaal, waarvan hij maar één kant kende, die waarvan hij getuige was geweest.

Uit het voorgaande is iets duidelijk geworden van de overheersende rol die de muziek in mijn kinderjaren heeft gespeeld. Maar de muzikant in hope borg dan ook een normaal volkskind in zich, een straatboefje als elk ander met de behoeften van elk ander kind. Bovendien was de muziek vrij laat in mijn leven gekomen en kon ik er veel minder tijd aan geven dan onder gunstige omstandigheden mogelijk zou zijn geweest.

Om te beginnen was ik een briljant knikkeraar en de trofeeën van mijn kunnen, in de vorm van knikkers, stuiters en zelfs looiers, lagen bij zakken tegelijk onder mijn bed. Ook de filatelie had mijn brandende aandacht.

Nu wilde het geval dat op de dag van de herinnering waaraan mijnheer Berghuis refereerde, ik bij het knikkeren een leeftijdgenoot had getroffen die althans die twee hartstochten, knikkeren en postzegels, met me deelde. Daar ik de knikkerfase aan het ontgroeien was en ik die knaap in eerlijke tweekamp, zonder gemene truken, bijna heel zijn voorraad rollend materieel afhandig had gemaakt, stelde ik een ruil voor: hij stuiters en ik zegels. Hij had de zijne volgens zijn eigen wooorden meer gekregen dan zelf door ruilen verworven, dus hing hij er niet zo aan.

We gingen naar zijn huis, dat nogal uit de buurt lag, en hij toonde mij zijn collectie, die terstond mijn laaiende begeerte gaande maakte. Bij dozijnen zag ik zegels die aan mijn verzameling ontbraken en die ik geen enkele hoop had ooit te zullen verwerven. Ik kende de markt. Listig vroeg ik zijn moeder of zij die ruil wel zou toestaan. Zij zag geen bezwaar, als er maar geen ‘waar twee ruilen moet er één huilen’ van zou komen.

Ik rende het hele stuk naar huis in één ruk af en viel languit door de achterdeur, struikelend over de deurmat, de keuken binnen. Geen hulp of arme jongen wachtte me daar. Daar werd ik aan mijn lurven overeind getrokken door mijn moeder, die me als een toornende godin der wrake de huiskamer binnensleurde, waar mijnheer Berghuis in demi-saison, benen over elkaar geslagen, hoed op een andere stoel, de voor mij zo onverwachte ontwikkeling volgde. Ik overzag meteen de bittere werkelijkheid: in mijn

speelwoede had ik voor de eerste en enige keer vergeten dat ik op woensdagmiddag pianoles had. En nu was mijnheer Berghuis rekenschap komen vragen. Daar stond ik als de geslagen hond, nog voor er een klap was gevallen.

‘Kom jie's ier, jie mègeren driangel!’ blafte ze me toe. Zeeuws sprak ze alleen met mijn vader, maar nooit tegen mij of de andere kinderen, tenzij er wat zwaaide en nu zwaaide er wat er te zwaaien viel. Zij vatte me bij een schuldig oor, en over de knie ging ik, waarna ik duchtig werd uitgeklopt met een pantoffel die ze van haar voet rukte.

‘Wel, hier ben ik geloof ik niet meer nodig,’ sprak mijnheer Berghuis, of woorden van gelijke strekking, en hij verliet het pand, waar op zo drastische wijze gerechtigheid geschiedde.

Het is vrijwel het enige pak rammel dat ik me van ouderlijke hand herinner en ik had er geen verweer tegen, want ik vond dat het me ten volle toekwam. Wat werkelijk een straf geweest zou zijn, een tijdje géén pianoles meer, kwam niet bij haar op.

Mijn zitvlak brandde wel, maar heviger brandde de begeerte naar die fatale postzegels. Kermend voor de vorm en om ook moeder er wat aan te laten hebben, sloop ik naar boven, griste mijn hele rollende handel bijeen, smeet die in een grote tas en ontsloop daarmee het huis, op weg naar de plaats waar de transactie plaats zou vinden. Daar raakte ik in één keer, zonder iets achter te houden, van mijn hele verzameling speelgoed af, want de moeder van de jongen moest toegeven dat ook zij nog nooit zo veel moois bij elkaar had gezien. Met *Nederland en Koloniën* en nog een paar insteekalbums vol buitenlands moois maakte ik mij zo snel als de beleefdheid toeliet uit de voeten, na zelfs een verlokkend glas kunstgrenadine te hebben afgeslagen, uit vrees dat zij zich nog zouden bedenken.

Of de vader van de jongen - en van wie anders kon zo'n verzameling afkomstig zijn - even gelukkig met de overeenkomst geweest zou zijn als moeder en zoon waagde ik ook toen al te betwijfelen. Waar die collectie uiteindelijk terechtgekomen is, blijft me een godsraadsel, hoe hard ik ook pieker.

Thuisgekomen sloop ik weer naar boven om mijn schat te verbergen, omdat er anders zeker vragen zouden komen en pas daarna durfde ik mijn moeder weer onder ogen te komen. Gelukkig waren er inmiddels ook andere gezinsleden naar de stal teruggekeerd, wat de aandacht van me afleidde. Een paar dagen was ik zo mak als een lam.

Dat pak rammel was al wat mijnheer Berghuis van de zaak had meegekregen. De volgende dag was ik het alweer vergeten bij het heimelijk genotteren boven mijn postzegelschat. De conclusie die hij daaruit over mijn ‘milieu’ getrokken had, weerlegde ik zes jaar later tegenover hem dan ook met passie. Hij was daar blij om, maar bleef het toch jammer vinden dat de kwaliteiten van zo'n begaafd kind pas zo laat waren onderkend. Wat kon ik daar tegen inbrengen? Zo was het, maar het was niet anders. Enige gelatenheid in dat opzicht dacht ik me met dat kersverse gymnasiumdiploma wel te kunnen veroorloven op dat moment. Er wachtten me wel erger dingen. Maar zijn spijt ging toch op me over.

Intermezzo

De tweede week van augustus al. Vijftig jaar na de postzegelaffaire. Om vier uur word ik deze zondagmorgen wakker van Kichli*, die zijn zwarte neusje over mijn oogleden strijkt. Na het verlies, vlak achter elkaar, van onze gigantische witte koningskat Vásia en lapje Pikilia zouden we het bij na sterilisatie monsterlijk vervette Kléine Poes houden. Nooit meer kattenverdriet. Maar Kichli had ik allang in de peiling en na zeker drie weken van bittere tweestrijd plukte ik hem eindelijk van de straat. De dag daarop bracht Rolfe, ontstemd over mijn schending van onze dure eed (‘nooit meer...’) een denkelijk vierweeks, plakkerig pluisballetje binnen onze muren, weggeraapt uit het sleufje dat ons huis scheidt van een van de driehonderdvijfenzestig kerken en kapellen op Hydra. Een ontdooiing (117 getelde springers en ongetelde andere) en drie grondige wasbeurten later bleek ons vermoeden dat het om een witje ging juist. Wéér eentje met de ontnaalde injectiespuit opkweken? Waarom niet... Maar hij versmaadt de verdunde melk, dat wordt wat. Dan echter blijkt zijn vraatzucht bij vast voedsel ongeremd. Doel en wezen van de kattebak doorgrondt hij in één sessie. Zijn drie keer oudere broer, niet erg tierig nog, heeft een speelkameraad en een bondgenoot tegen de dikke tsarjévna, die zich schandelijk gedraagt.

In het lamplicht worstelen ze, waarbij ik voortdurend als scheidsrechter moet optreden, gezien hun nog zo ongelijke krach-

* *Kichli - Grieks voor lijster*.

ten. Dan heeft Kichli er genoeg van en zit, zit als een gepolijste ebbehouten prins. En weer moet ik denken aan Loekie, het aanbeden poesje van vijf kinderjaren, even zwartglanzend als Kichli en nooit veel groter geworden dan hij nu is met zijn geschatte drie maanden. En van Loekie zwerven mijn gedachten, als zo vaak eerder, naar wat nu vijftig jaar terug in de tijd ligt, naar een vroege zomermorgen, een schooldag, maar moeder heeft me thuisgehouden, want ik ben niet helemaal wel.

Ik zit op het betegelde stuk grond dat huis van achtertuin scheidt en haal de vroege sperzieboontjes van het jaar 1944 af. Loekie zit naast me, roerloos, wat ze eindeloos kan volhouden. Moeder is bedrijvig in de keuken en zingzangt voor zich heen.

Dan hoor ik haar de woonkamer binnengaan, waar ze de radiodistributie aanzet. Door de wijdopen ramen komt de geur van boenwas en mengt zich bij het al aanwezige geluk wat na afloop het Ländler-achtige tweede deel van Brahms' Sonate in f-klein voor klarinet en piano blijkt te zijn. Dat zinderend koele klarinetgeluid door de warme lucht...

Als moeder door de keukendeur de tuin inkomt, ziet ze dat ik een beetje huil en haalt een hand door mijn haar. Of het gaat met de boontjes? Tranen, waarom tranen? Om de muziek, om de zwarte aanbedene naast me, het warme licht dat neerstrijkt in de tuin, waar nu haast geen bloemen meer staan, maar groenten in alle kleuren. Hoe mooi is aardappelloof. Er is geen oorlog, er is geen armoede. Er is wat nu is en moeder. Mijn moeder, die haar zoon nooit is kwijtgeraakt, omdat ze altijd wist aan wie ze hem af kon staan.

De wereld is uit goud gemaakt en uit geluk. Het een zo ongrijpbaar als het ander.

Nu, vijftig jaar later, komen er opnieuw tranen, de tranen die uitbleven toen ik ze het afgelopen jaar zoveel harder nodig had. Ik laat ze maar gaan, er is toch geen houden aan. Mijn vriend van een week wrijft er zijn snuitje nat aan. Met dat dier kan ik door het leven. Dat geluk van toen komt nooit weer en moeder is al meer dan twintig jaar dood.

Uit dát milieu kom ik en geen God en geen dood maken dát ongedaan.

Hydra, juli-augustus 1994

Night and Day
Fragment uit een roman in wording

Hans Koning*

Hij probeerde naar haar te luisteren, maar in het rumoer van de bar kon hij niet ieder woord verstaan. Hij lachte als zij lachte. Door alles heen bleef de vraag in hem zeuren: waarom zitten we hier en waarom raakte ik zo krankzinnig opgewonden toen ze zei dat ze naar New York kwam. Het is een soort ijdelheid, een nare manier om jezelf mooier voor te doen dan je bent. En ik voel me onzeker, omdat ik niet een beetje op haar neer kan kijken zoals bij Ann, en daardoor zou ik er in bed vast ook niet veel van terecht brengen. Niet dat het erin zit dat ik me zal moeten bewijzen. Al is ze dan helemaal van Montreal hierheen gekomen, meer dan achthonderd kilometer, vrijen lijkt het laatste waar ze aan denkt. En zelfs als dat niet zo was, zou het dan zo fantastisch anders zijn dan met Ann dat ik bloemen op haar hotelkamer moest laten zetten, gele tulpen notabene, en dat ik me om vier uur naar huis haastte om me nog een keer te scheren. Ze is een bijzondere vrouw, bijzonder is precies het goeie woord, een dubieus compliment want het betekent ook dat alles wat ze zegt zo verdomde ethisch is, net als alles wat ik erop antwoord. Mijn betovergrootvader, de Hollandse dominee, zou tevreden over haar zijn. Een vrouw in

* *Hans Koning week in de oorlog uit naar Engeland, vocht mee met de RAF en vestigde zich na de oorlog in de V.S., waar hij een succesvol Amerikaans auteur werd. Zijn romans verschijnen in Nederlandse vertaling bij Uitg. Meulenhoff. Bovenstaand fragment heeft hij zelf in het Nederlands vertaald, in samenwerking met Peter Verstegen.*

den Heere. Ik zou liever willen dat er een kleine smet aan haar kleefde, iets grofs, een neiging tot blasfemie, een beetje racisme, wat dan ook.

Ze was opeens opgehouden met praten, midden in een zin, leek het, en hij keek haar aan. De kaars op tafel wierp schaduwen onder haar jukbeenderen, haar gezicht is de afgelopen zes weken magerder geworden, dacht hij.

Ze glimlachte flauwtjes naar hem. ‘Je hebt geen woord gehoord van wat ik zei.’

‘Jawel. Echt wel.’ Een nieuw gevoel nam bezit van hem, een soort tederheid maar anders, compassie. Plotseling verbeeldde hij zich dat hij haar alleen maar een rol zag spelen, dat ze een façade ophield - maar wat verborg ze dan? Ze loopt tegen de dertig, dacht hij, misschien is ze al ouder, van haar beste jaren is de helft al voorbij, wie ter wereld kan voldoen aan die hooggespannen verwachtingen van haar? Wie kan er in haar leven komen en haar het gevoel geven dat het niet allemaal illusie is? ‘Nee, ik heb niet alles gehoord wat je zei,’ gaf hij toe. ‘Maar ik zat over je te denken.’

Tot zijn verbazing kleurde ze licht. Ze antwoordde niet. Ze plukte een stuk brood los en begon erop te kauwen. Aan koketteren doet ze niet, dacht hij.

Het werd stiller in de bar, de meeste gasten waren vertrokken. De barman draaide de televisie uit en zette een radio of cassetterecorder aan die achter hem op de toog stond. De staccato noten van een pianosolo werden hoorbaar, langzaam gespeeld, het leek haast met één vinger. *Solstice*. ‘Ik heb altijd..,’ begon hij, maar zag toen dat ze was opgestaan en naar achter liep. ‘Ik heb altijd barpianist willen worden,’ had hij haar willen zeggen. In zijn studententijd, zo'n twintig jaar geleden, had je die overal, zelfs in miezerigste kroegjes. Hij had de indruk dat ze destijds gewoon voor zichzelf hadden gespeeld, zonder al het geklets en de aankondigingen en reclamepraatjes en lange pauzes en al die van de TV gegapte flauwekul die er nu was. Ze speelden gewoon en er hing een sigaret uit hun mond en nu en dan namen ze een slok uit het glas dat altijd wel iemand voor hen op de piano zette. Het zou een prachtig soort werk zijn, vond hij toen. Je kon uitslapen, 's middags was je vrij om te lezen, te wandelen of wat dan ook, en dan om een uur of acht moest je in je bar zijn en daar kwam je binnen als iemand die er thuis hoorde, niet de een of andere waardeloze toerist, en dan speelde je tot in de kleine uurtjes, zolang er mensen

wilden luisteren, en soms kwam er een vrouw die zich naar je over boog en vroeg om een bepaalde song, en als de kroeg dicht ging bracht je haar naar huis, of ze ging met jou mee...

'Dat vind ik een heel mooi nummer,' zei Helena die weer ging zitten. Ze zong zachtjes mee met de piano: *I never knew the technique of kissing, I never knew the thrill I could get from a touch, never knew much, oh look at me now...'* Ze lachte om het gezicht dat hij trok. 'Het moet stokoud zijn, mijn moeder speelde het soms als we thuis kwamen van school. Ik bedoel, als ze me van school had gehaald, speelde ze altijd een uurtje. Dat nummer kon m'n vader razend maken. Hij is een pedante kwast.'

'Leven je ouders nog?'

Ze knikte maar zei niets en bleef de song meeneuriën met haar ogen dicht.

Het tafeltje naast hen was vrijgekomen en hij zag zijn gezicht in de muurspiegel, zijn gezicht en de achterkant van haar hoofd... Door het kaarslicht en het rode behang leken ze wel een liefdespaar uit een Franse film - wat zal ik me droevig voelen, dacht hij, als ik ooit in de verre toekomst deze song weer hoor, al die kostbare tijd voorgoed voorbij. Eindigt het leven altijd in ondraaglijke nostalgie? Of je gaat jong dood, in elk geval niet oud, of het eindigt gegarandeerd tragisch. De wijsheid van Marie de France: 'Zonder kut geen romantische liefde.' 't Is het enige wat je beschermt tegen eenzaamheid. Voor een man wordt het: 'Zonder erectie blijf je alleen.' Maar dit is te grof, te rauw, er moet meer zijn. Als ik echt van haar zou gaan houden, zou het naar bed gaan voor ons dan niet gewoon een van de vele emoties zijn, en zouden we niet van elkaar blijven houden zolang onze tijd duurde, hoe krakkemikkig onze lijven ook zouden worden? Maar zo zal het niet gaan, het is verspilde tijd, zij zal oud zijn en ik zal ergens anders oud zijn.

Hij stak haar over de tafel zijn handen toe en na een lichte aarzeling nam ze die in de hare en drukte ze. De muziek veranderde, er kwam een Frans chanson. Brigitte Bardot die *Fin de l'été* zong - woorden over het eind van de zomer op een verlaten strand, en regen die zich vermengde met haar tranen. Helena moest erom glimlachen, bijna verontschuldigend naar hem glimlachen. Ze wist nog hoe hij tegen haar tekeer was gegaan over Mozart en Bach die echte muziek hadden geschreven, en dat die idiote showbiz-liedjes niets voorstelden. Hij herinnerde het zich ook weer, maar hij dacht er nu totaal anders over. Die liedjes waren niet idioot, die simpele

rijmpjes waren een deel van heel de inventaris van gevoelens die mannen en vrouwen er op na hielden. Hij moest eraan denken hoe hij en zijn vriendjes, toen ze dertien of veertien waren, de teksten uit hun hoofd leerden. Het leek hem nu dat ze de meest wezenlijke emoties van het leven voor je opriepen, en dat ze ondanks het kinderlijke Engels of Frans evenveel wijsheid bevatten als de liederen van troubadours en profeten vroeger. Ze betekenen iets. Ze zijn als namen die in bomen of parkbankjes zijn gekrast, ze geven ons houvast. Ons enige houvast. Uiteindelijk is er misschien niets anders.

Hij had pas ergens gelezen 'dat het kan gebeuren dat de ontroering van een verlicht raam ons langer bijblijft dan de grote emoties op het gebied van liefde en ambitie,' en dat het misschien wel de enige was die we tot het eind zouden vasthouden. Waar had hij dat gelezen, waar? Ik moet het terugvinden. Zo is het, zei hij bij zichzelf. De ontroering van een verlicht raam. Een raam dat licht uitstraalde en dat je van veraf naderde, op een donkere avond in je jeugd. *Through the mist of a memory you wander back to me*. Of: *And when people talk of the chance they have wasted, I know but too well what they mean*... Dat zijn de liefdessonnetten van mijn generatie, van die vette en onvruchtbare jaren die de onze zijn.

Hij stond abrupt op. Zij stond ook op, misschien vanwege de uitdrukking op zijn gezicht. Hij deed een stap naar haar toe en sloeg zijn armen om haar heen.

De dwerg
Teaparty met Wagner
Erik Lotichius

Wenen, 1903.

De bijna 80-jarige Prof. Dr. Eduard Hanslick, jurist, musicoloog en muziekcriticus, ging weer zitten op het terras van zijn villa even buiten de stad. De journalist was vertrokken.

Het was een mooie namiddag, eind september. De zon schoot gouden vonkjes door het lover van de hoge bomen verderop en bescheen nog een klein stukje van de tuin, waar chrysanten en een enkele roos bloeiden.

Waarom heb ik het interview eigenlijk toegestaan? dacht hij en liet zijn machtige kop met de ver vooruitspringende neus, het hoge voorhoofd en de witte lokken aan weerskanten van de kale schedel, achterover leunen. De journalist, een Fransman, was gekomen naar aanleiding van een opvoering van Wagners *Meistersinger* in Parijs. En juist die opera vertegenwoordigde een uitermate vervelende periode uit Hanslicks leven. Ja, waarom heb ik dat interview toegestaan? - IJdelheid. ‘U hoort tot de weinigen die Wagner nog persoonlijk gekend hebben,’ had de journalist gezegd. ‘U bent nog bij de première van de *Meistersinger* geweest.’ Zeker, zeker, en het sprak dan ook bijna vanzelf dat de vraag aan de orde kwam hoe ik na al die jaren tegenover Wagner stond, of ik ‘verwerkt’ had dat hij me belachelijk had gemaakt in de figuur van Beckmesser, in die opera. Ik antwoordde wat ik altijd antwoord: ‘Ik vond het een kostelijke grap!’ - Daar begreep hij niets van. Een grap? - ‘Jazeker, een grap. Dergelijke grappen zijn het zout in de muziekgeschiedenis.’

Dat mocht dan waar zijn, nooit was een criticus door een componist zo te grazen genomen als Hanslick door Wagner. Daarmee had hij zich de spotlust op de hals gehaald van de Wagnerianer en de horde meelopers, ja, zelfs merkte hij dat er in eigen kring nogal eens over gemeesmuild werd. Het was zwaar te verduren geweest. Het was een smet op een eerbaar leven, op een criticus die er een eer in stelde de objectiviteit zoveel mogelijk te betrachten en het persoonlijke buiten beschouwing te laten. Maar zo lang de

Meistersinger werd uitgevoerd zou hij de risee zijn en Wagner de overwinnaar. Na Wagners dood, zo'n twintig jaar geleden, leek het of diens ster dalende was; Hanslick had het met een zeker genoegen geconstateerd. Maar de laatste tijd groeide de belangstelling voor de componist weer, Wagnerverenigingen schoten als onkruid de grond uit, in de kleinste Duitse steden werden zijn opera's opgevoerd en nu begon blijkbaar een herwaardering in Frankrijk.

De journalist was goed op de hoogte. Hij wist dat ik op de teaparty aanwezig was waarop Wagner de tekst van zijn *Meistersinger* had voorgelezen. Of ik niet 'geschokt' was geweest toen me die belediging recht in het gezicht geslingerd werd. Natuurlijk was ik dat. En nu, bijna veertig jaar later, zijn er nog genoeg woede en pijn over om me de middag van die teaparty tot in de kleinste details uit het geheugen op te roepen.

Hanslick sloot de ogen.

Het voorlezen vond plaats in het huis van Dr. S., waar de porseleinen kachel in de ruime suite behaaglijk brandde. Het was een heldere koude dag in november; de winter was vroeg ingevallen, dat jaar. De vrouw van Dr. S. was met haar dochter en twee dienstmeisjes danig in de weer geweest om de teaparty tot een succes te maken. Toen ik binnenkwam - een half uur voor het tijdstip waarop Wagner zou verschijnen - was Dr. S. in een allergenoeglijkst gesprek gewikkeld met baron T.: over het nut van veldmuizen. De baron was net terug van de jacht en had zijn jachtkostuum nog aan. Zijn schedel was bovenop zo kaal als een ei en rondom bezet met een krans van rode haartjes die kennelijk geverfd waren; bakkebaarden van dezelfde kleur liepen tot voorbij zijn mondhoeken. De kring waarbinnen hij zijn geestigheden over de veldmuizen debiteerde lachte hartelijk; hij zelf lachte het hardst; van de bezoekers, meest collega's van Dr. S., kende ik er enkele, onder wie een professor in de natuurkunde, een rustig en beminnelijk man.

In een andere hoek was de beroemde impresario N. aan het praten met een hoge ambtenaar van het ministerie en de volumineuze zangeres F.; het kleine opgewonden mannetje sprak er schande van dat de voorstelling van een opera van Weber, in Wenen, zo weinig bezoekers had getrokken; hij gebaarde zo heftig met zijn armen dat zijn beide toehoorders af en toe een stap terugweken.

Ik raakte in gesprek met de componist Cornelius en de pianist

Tausig. De laatste was een protégé van Wagner; hij hield een grote map onder de arm met de tekst van de *Meistersinger* en een paar gedeelten van de opera die al voltooid waren. Hij was gekomen, zei hij, om die fragmenten ten gehore te brengen.

Toen de direkteur van de Grote Schouwburg en zijn vrouw binnenkwamen, was het gezelschap compleet; nee, in hun kielzog kwam een buitengewoon mooie vrouw mee - op haar zou de componist zeker een welgevallig oog laten vallen. De direkteur was een gedistingeerd man met bleke scherpe trekken en een golf wit haar, die over zijn kraag viel.

Niet voor niets hadden ze mij uitgenodigd. Er was een klein complot gesmeed; daarvan was ik op de hoogte. De bedoeling was dat er iets van een verzoening tot stand zou komen tussen Wagner en mij, tussen de grote componist-dirigent en de geduchte criticus, ook nog professor in de Aesthetiek der Muziek. Dat zou de pers misschien wat gunstiger stemmen ten aanzien van een opvoering van *Tristan* in Wenen; de plannen daarvoor waren al in een vergevorderd stadium; nauw betrokken daarbij waren natuurlijk de direkteur van de schouwburg en de impresario, maar ook het gemeentebestuur van Wenen, dat een deel van de financiën moest opbrengen.

Wagner moet mij in die tijd als vijand beschouwd hebben, want na *Tannhäuser*, een opera die ik bewonderde en waaraan ik veel lovende woorden gewijd had, waren mijn kritieken op *Lohengrin* bepaald minder juichend en de stukken uit *Tristan* die ik gehoord had, had ik zonder meer afgekraakt. Een verzoening dus? Ik was ten volle bereid, me open te stellen voor de muziek van de *Meistersinger*, graag wilde ik tot een ander inzicht komen. Maar ik kende Wagner slecht, dat zou die middag blijken.

De gastvrouw nodigde de aanwezigen uit, plaats te nemen. De mooiste stoel uit de salon, een prachtig bewerkt empire meubel, was voor Wagner bestemd en stond in de kom van de vleugel.

Het werd twee uur, tijdstip waarop hij geacht werd te komen. Men roerde geen nieuwe onderwerpen meer aan, de impresario had zijn vloed van woorden gestaakt, de baron zweeg. Na enige tijd haalde hij een groot gouden horloge uit zijn vestzak en verkondigde dat het al ver over tweeën was. Maar het moest kwart voor drie worden voor een dwingend bellen door het huis klonk en de vrouw des huizes zich naar de voordeur haastte. Allen stonden op. Na de begroeting hoorden we een korte vrolijke hondeblaf en de stem van Wagner:

‘Af! Nee, nee, nee!! Laat die mevrouw met rust! Die mevrouw is niet gediend van jouw avances, dat zie je toch? Misschien wel van andere avances, maar niet van de jouwe, hihi. Zitten in hoek, daar, en rustig. Rustig. In hoek! En wachten op baas. Wachten op baas. Poot. Braaf. Nee, liggen in hoek. Wachten op baas. Goed zo.’

Degenen die hem nooit hadden horen spreken, waren lichtelijk geschokt. Was dat Wagner, de grote componist en dirigent? Iemand die een Saksisch dialekt sprak zoals je alleen in de achterbuurten van Leipzig hoorde?

Het duurde nog enige tijd voor de deur open ging en hij op de drempel verscheen. Klein, een dwerg haast. Gekleed in geel, paars en groen fluweel. Het haar, dat overvloedig van onder de baret te voorschijn kwam en langs de slapen naar achteren golfde, grijzig. Hij nam die baret af, hief het hoofd, keek over het gezelschap heen alsof hij het niet zag en maakte een buiging, waarbij hij de armen voor de borst kruiste. Daarna ging hij de kring rond om ieder, heel kort maar, de hand te reiken, zijn naam noemend, of, als hij iemand kende, ‘Mijn vriend’ te mompelen. Ik kende hem van vorige gelegenheden, hij mij ook, maar hij gaf geen enkel blijk van herkenning. Een slecht teken. Een klein heftig gebaar dat beduidde: ‘In welke stoel moet ik in godsnaam gaan zitten?’ en de gastvrouw geleidde hem naar het fraaie empire meubel dat op hem wachtte. De baret legde hij op de vleugel. Nadat de gastheer een paar welkomstwoorden gesproken had, begon hij aan een grote monoloog:

‘Moet ik bijna 50 jaar oud worden en nog steeds leuren met mijn muziek? Met mijn teksten? Binnenkort verschijnt er in alle kranten een artikel van mijn hand waarin ik de groten dezer aarde oproep om een componist te steunen die gedoemd is tot zwerven! Van land naar land, van stad naar stad, van asiel naar asiel. Een componist die maar één ding verlangt: rust, rust. Rust om een werk tot stand te brengen dat, alleen al qua omvang, zijn gelijke in de muziek niet kent. Op mijn vorige smeekbeden hebben de groten steeds met een hardnekkig “nee!” geantwoord. Schouwburgdirekteuren zeiden nee! Impresario's zeiden nee! Critici zeiden nee! en trachtten me het graf in te schrijven! Uitgevers: nee, nee, nee!

Eén land is nog erger dan onze Duitse landen, en dat is Frankrijk. Ook daar was het altijd: nee! Twee en een half jaar hebben mijn vrouw en ik in Parijs honger geleden. Als een hond heb ik er door de straten gezworven op zoek naar werk: een kranteartikel dat ik zou kunnen plaatsen, een walsje, een marsje dat ik aan

de man zou kunnen brengen om een stuiver te verdienen. Het enige waar ik moed uit putte was dat zo nu en dan een vrouwenblik met welgevallen op me scheen te rusten.

Twintig jaar later bezocht ik die stad opnieuw, voor de opvoering van mijn *Tannhäuser*. Dat is nog maar kort geleden en u zult ongetwijfeld van het schandaal gehoord hebben. Mijn stiefkind *Tannhäuser*! Het heeft er 160 repetities beleefd - en drie opvoeringen. Hoe is dat mogelijk, zult u zich afvragen. Maar dan kent u de Parijse Jockeyclub niet. Dat zijn heren met geld en een enorme invloed, voor en achter de schermen. Zij kunnen een theatergebeuren maken en breken. Ze komen nooit binnen vóór de tweede acte. Erger nog: de tweede acte kan pas beginnen als de heren binnen zijn. Dat weet de direkteur even goed als de juffrouw die de toiletten schoonmaakt. Want de heren dineren eerst: met volle pensen kunnen ze zich de muziek beter laten smaken. De muziek zei ik? Nee nee, het ballet! Daar gaat het om! Daar is altijd wel een juffrouw van hun gading tussen die ze door hun verrekijkers grondig bestudeerd hebben. Na afloop is het dan ook een gedrang van jewelste in de kleedkamers. U begrijpt dus dat iedere opera die in Parijs wordt opgevoerd, een ballet moet hebben in de *tweede* acte. Een componist als Verdi buigt daarvoor. Gounod, Meyerbeer, Auber, alle Fransen buigen daarvoor. Maar zoiets is beneden *mijn* waardigheid. Ik vraag u in alle ernst: moet een componist die zijn vak serieus neemt een opera om het ballet heen componeren of moet het ballet een functioneel onderdeel binnen de opera zijn? Welnu, voor mij is het antwoord duidelijk. In *Tannhäuser* heb ik dan ook het geweldige bacchanaal op de Venusberg in de éérste acte geplaatst. - Dat was niet naar de zin van de heren. Fluitjes, toeters, bellen, gesis en geschreeuw begeleidden de muziek van mijn stiefkind. Het kwam zelfs tot een handgemeen, daar zijn de heren niet vies van. Parijs is geen opera waard, zelfs niet zijn eigen opera's. Dan Dresden! Daar kwam men voor de muziek, daar luisterde en keek men in devote stilte, daar heeft men de handen stuk geklapt. *Tannhäuser* was geen stiefkind meer. Parijs... het mag in vlammen ten onder gaan met als laatste gloeiende snippers de heren van de Jockeyclub. Zet daar maar neer, kind, achter me.'

Dat laatste was tegen het dienstmeisje gericht, die de thee en een schaaltje met cake en bonbons op de vleugel neerzette.

'U hebt het niet zo begrepen op de Fransen,' zei de baron.

Het was of Wagner hem niet hoorde.

‘Toch heb ik me laten vertellen dat nergens ter wereld kundiger personeel is en de outillage beter, de belichting briljanter, dan in Parijs.’

Wagner zweeg nog steeds, dronk zijn thee.

‘Eh, hoe stonden de Franse componisten tegenover uw werk? Hebben die u niet geholpen? Berlioz bijvoorbeeld?’

Wagner zette het kopje terug en smakte met de lippen.

‘Berlioz is de prooi van zijn eigen jaloezie geworden. De deuren van de Opéra werden wèl geopend voor mijn *Tannhäuser* en nìet voor zijn *Troyens*, dus u begrijpt. Lang voor die tijd hebben we elkaar in Londen ontmoet. Toen ging het wel vriendschappelijk toe tussen ons. Maar later, in Parijs, werd hij bleek en verkrampte zijn gezicht zodra hij me zag. Die jaloezie heb ik nog in juiste banen proberen te leiden. Ik heb zelfs aangeboden dat ik wilde afzien van een opvoering van mijn *Tannhäuser*. Het was onbegonnen werk. Toch hoort hij tot de betere Franse componisten. Ik heb werken van hem gehoord waar aardige momenten in zaten. Ook schrijft hij... òver muziek. Maar zijn woorden zijn scherp en bitter. In zekere zin heb ik medelijden met hem. Hij is moe en zonder hoop.

Dat kan ik van onze bon-vivant Rossini niet zeggen. Maar dat is ook een Italiaan! Eens heeft hij zich in negatieve zin over mij uitgelaten. Ik zou geen *melodieën* kunnen schijven. Tenminste, de Parijse achterklap beweerde dat hij iets dergelijks gezegd had. Er werd zelfs in Duitse kranten over dat *bon mot* geschreven. Toen heeft hij een verklaring uitgegeven waarin hij zich distantieerde van die opmerking. Hij bleek alleen de mars uit mijn *Tannhäuser* te kennen en die had hem een daverend plezier verschaft! Ook droeg hij mij als collega alle achting toe!

Maar u had het over mijn Franse collega-componisten. Moet ik Meyerbeer noemen? Aan hem kan ik nauwelijks een woord vuil maken. Elk van zijn opera's is een hol klinkend vat - en de vaten worden steeds holler. Zijn muziek is bij het ontstaan al verleden tijd, evenals die van Mendelssohn trouwens; toen ik een symfonie van hem dirigeerde, in Londen, heb ik glacé handschoentjes aangetrokken om de karakterloosheid ervan te accentueren.’

‘Ik hou heel veel van Mendelssohn,’ sprak de baron. Even kwamen de tongen los, maar Wagner maande tot stilte door de hand te heffen.

‘Misschien bent u geschokt. Ik zèg het, een ander dènkt het.

Maar, ik wil wel wat leuks over Gounod zeggen. Met hem had ik steeds de meest vriendschappelijke relatie; de man is me altijd uiterst bescheiden tegemoetgetreden. “God moge *mij* dergelijke invallen geven,” zei hij eens over mijn muziek. En dat terwijl ik het, ondanks alle vriendschap, niet kon opbrengen om naar zijn *Faust* te gaan: de fragmenten die ik eruit gehoord had, maakten me misselijk. *Faust* is een persiflage op de goede Goethe.’

‘Maar wie erkent u dan als voorbeeld? Wie is een groot componist volgens u?’ vroeg de vrouw des huizes.

‘Beethoven.’

Toen de dienstmeisjes weer met grote potten thee verschenen om de kopjes nog eens vol te schenken, keek de hond plotseling om de hoek van de deur. Het was een bruine spaniel. Hij richtte een paar smekende ogen op zijn baas. Maar hij kwam geen stap verder. Men lachte vertederd. Wagner niet. Hij keek, heel lang; zijn ogen werden bijna geel, toen stak hij de arm uit en riep: ‘Terug!’ Haastig maakte de spaniel rechtsomkeert. De dienstmeisjes verdwenen, Wagner dronk een slok van zijn thee, smakte weer met de lippen en zei:

‘Beethoven.’

‘Maar die is toch allang dood?’ merkte iemand op.

Wagner negeerde de opmerking.

‘Beethoven is mijn voorbeeld, mijn leidsman, de ster die mijn leven heeft bepaald. Bij elke noot die ik schrijf denk ik aan Beethoven. Al sinds mijn vroegste jeugd. Toen Beethoven stierf was ik 13. In die tijd hoorde ik zijn *Fidelio*-ouverture, die me diep aangreep. Ik vroeg mijn oudere zuster de oren van het hoofd naar de grote componist, ik kreeg een lithografie van zijn portret, ik hoorde van zijn doofheid, van de afzondering waarin hij leefde. In mij vormde zich het beeld van een man van bijna bovenaardse originaliteit. Ik droomde van hem, ik sprak met hem, vaak in tranen. Na het horen van de Zevende Symfonie was ik niet meer te houden. Ook ik! Ook ik! Daarmee begon de lange weg naar de verwezenlijking van mijn eigen talent. Wat bij Beethoven in de kiem aanwezig is, heb ik voortgezet en tot zijn uiterste consequenties ontwikkeld, speciaal de doorwerkingen uit zijn symfonieën. De eerste acte van mijn *Tristan* is één grote, oneindige doorwerking!’

Wagner nam nog een slok.

‘In de Negende Symfonie heeft hij mij de hand gereikt. In het slotdeel. Daarin wordt gezegd: “Nicht diese Töne!” Dat wil zeg-

gen: geen instrumentale muziek meer, maar vokale! Het woord! De muziek als dienaar van het woord! Dat is de erfenis die Beethoven mij heeft nagelaten.'

'Maar ik mag misschien opmerken dat Beethoven is teruggekeerd tot het schrijven van absolute muziek, in zijn laatste kwartetten.' De professor in de natuurkunde, die een verwoed kwartetspeler was, zei het schuchter.

'Die kwartetten... zijn niet het beste van Beethoven.'

'Kenners zullen dat tegenspreken. - Wat is uw mening hierover, professor Hanslick?' vroeg de baron.

'Ik houd van de kwartetten. Maar dat Beethoven nieuwe wegen geopend heeft door een symfonie te schrijven met koor en solisten - zijn laatste nog wel - zal niemand ontkennen. En ik kan me voorstellen dat een volgende generatie componisten, zoals de heer Wagner, daar dankbaar gebruik van maakt.'

'En wat denkt u van Brahms? Is Brahms niet juist degene die Beethovens werk voortzet?' De baron was niet bang.

'Brahms getroost zich veel moeite.'

'Wat moet u een gelukkig mens zijn als u Beethoven dirigeert,' zei de gastvrouw.

Niet lang geleden was onder Wagners leiding de Zevende Symfonie uitgevoerd. De kranten hadden er geen splinter van heel gelaten: Wagner had instrumenten toegevoegd, instrumenten weggelaten; binnen een deel schommelden de tempi van allegro naar andante, en vice versa; krankzinnige crescendo's wisselden af met even krankzinnige diminuendo's. Daarbij maakte hij capriolen voor het orkest als een clown. Karikaturisten hadden er hun handen vol aan.

De goedbedoelde opmerking van de gastvrouw viel niet in goede aarde.

'Ik ben alleen gelukkig als ik iets schrijf wat een Beethoven waardig is,' zei Wagner. 'Bovendien: laat de doden met rust en eert de levenden! U hebt mij uitgenodigd om de tekst van de *Meistersinger* te lezen en niet om cultuurhistorische onderwerpen te behandelen. Daar zullen we nu dan ook toe overgaan. Om u in de stemming te brengen heb ik mijn goede vriend, de pianist Tausig, uitgenodigd om enkele fragmenten daaruit aan de piano voor te dragen. Kom maar, jongen, en speel ons het Vorspiel tot de Derde Acte.'

De pianist ging aan de vleugel zitten, frommelde nerveus in de map, zette een paar bladzijden muziekpapier op de standaard en

keek naar Wagner. Deze leunde achterover in zijn stoel, sloot de ogen en gaf met de hand een teken dat kon worden begonnen.

Het Vorspiel was kort en zeer bijzonder. Eerlijk gezegd was ik verbijsterd, na de fragmenten van *Tristan* die ik gehoord had en waar ik zo negatief over geoordeeld had. De broeiende chromatiek van *Tristan* was geheel verdwenen; hier klonken weer natuurlijke modulaties, natuurlijke melodieën. Dit was muziek, een Beethoven waardig, en toch droeg iedere toon het stempel van Richard Wagner.

'Speel het nog eens, mijn jongen,' zei Wagner, 'dan kan ik er de nodige uitleg bij geven.'

De pianist begon opnieuw.

'Dit is het motief van Sachs' grote monoloog,' sprak Wagner, weer met gesloten ogen. 'Sachs is, zoals u weet - of misschien niet weet - de grootste Meistersinger uit de 16de eeuw. Die monoloog zal ik straks ten gehore brengen. Hoort u dit motief? Dat wordt later het grootse "Wach" auf!'-koor. U moet zich voorstellen dat in die derde acte alles samenkomt: leerjongens, stadgilden, Meistersinger, burgers overstromen het toneel, mèt de solisten uiteraard, de hoofdrolspelers in dit drama. Ach, en dit... speel het nog eens, jongen, dit is het tedere motief dat Sachs' gevoelens voor het jonge meisje Eva tot uitdrukking brengt, mijn dierbare Eva...'

Hier opende hij de ogen en keek bijna onbeschaamd in het mooie gezicht van de vrouw die met de schouwburgdirecteur was meegekomen en die toevallig vlak tegenover hem zat. Misschien schrok ze van dit affront, want ze sloeg de ogen neer, daarna weer op, en liet een Mona Lisa-achtige glimlach op haar gezicht verschijnen.

Toen het Vorspiel voor de tweede maal gespeeld was, stond Wagner op en verklaarde enkele fragmenten uit de opera te willen zingen. Daar had niemand op gerekend. Men bewoog wat ongemakkelijk in de stoelen. En... begon zich te generen. Want wat Wagner ten beste gaf, was geen zingen, eerder een persiflage. Zijn stem sprong over van bariton naar tenor, van tenor naar... sopraan, schoot dan weer terug in het basregister. Dat zingen was een hysterisch janken, een emotioneel huilen, een hees gefluister en dan weer een angstaanjagend geloei. Hij riep de volumineuze zangeres tot zich, sloeg een arm om haar middel (het leek wel moeder en kind) en samen zongen zij nog een van de duetten tussen Eva en Sachs. Het was verschrikkelijk. Van de muziek bleef niets over.

Het kleine publiek was ontzet.

Toen hij weer in zijn stoel zat en ook de zangeres en de pianist hun plaatsen hadden opgezocht, begon iedereen dan ook verward door elkaar heen te praten. De gastvrouw, nerveus, riep de dienstmeisjes, die nog eens thee schonken en gebak presenteerden van grote zilveren dienbladen. Wagner at tevreden zijn taartje; er vielen wat kruimels op zijn knalgele vest; hij ging staan en klopte ze af. Hij luisterde niet naar wat er gezegd werd; niemand richtte ook het woord tot hem. De professor sprak over de strijkkwartetten van Beethoven, de baron vertelde dat hij eens in een operette had gezongen.

Er klonk een snerpende gil. Iedereen verstomde. Het was Wagner die de aandacht opeiste.

Hij vond dat zijn hond maar eens moest binnenkomen, die had lang genoeg in de gang gezeten.

De vrouw des huizes haastte zich om aan dat verzoek te voldoen en de spaniel kwam kwispelstaartend naar zijn baas toe. Deze pakte de kruk onder de vleugel vandaan, plaatste hem naast zijn stoel, spreidde er een zakdoek overheen en beval de hond, daarop te gaan zitten. Dat deed het dier maar al te graag; hij likte nerveus de handen van de baas en viel er een paar keer bijna af. Als beloning kreeg hij het gebaksschoteltje voor zijn neus, dat hij in mum van tijd schoonlikte. Wagner hief de vinger: ‘En denk eraan dat je geen woord zegt, geen woord. Baas gaat lezen, baas gaat lezen. Geen woord, hoor je?’

De pianist gaf hem een in fraai rood leer gebonden boek, Wagner vroeg of de kachel opgestookt kon worden, want hij kreeg het koud en verklaarde dat hij nu niet meer gestoord wenste te worden door binnenlopende dienstmeisjes. Daarna begon hij te lezen, beginnend met de lijst van dramatis personae.

‘Hans Sachs, schoenmaker.’

‘Veit Pogner, goudsmid.’

‘Zijn dochter Eva.’

En zo door, tot hij stuitte op de naam: ‘Sixtus Hanslich, Stadtschreiber.’

Hier pauzeerde hij en zei met zijn zwaarste basgeluid: ‘Doktor Sixtus Hanslich, Stadtschreiber.’

Er ging een gemompel door het gezelschap, iemand lachte zelfs, heel even; men wierp steelse blikken op mij. Wagner keek even in onbestemde richting en ging verder.

Dit was dus het vuurtje waarop ik geroosterd zou worden. Maar het kon nog als grap opgevat worden. In het begin van de eerste acte is er nog niets aan de hand. Wagner mocht dan miserabel zingen, voortreffelijk wist hij de verschillende typen uit de opera neer te zetten, met de intonatie, de mimiek en de gebaren van een ervaren acteur. Zo kwam de zelfverzekerde jonge ridder Walther von Stoltzing tot leven die straks, in een zangwedstrijd, de lieftallige Eva voor zich zal proberen te winnen. Natuurlijk zijn die twee dodelijk verliefd op elkaar en alleen Magdalena, Eva's moederlijke verzorgster en vriendin, kent het geheim. Maar in de derde scène, tijdens een vergadering van de Meistersinger, komt Hanslich op de proppen. Ook hij, oude snoeper, wil meedoen aan de wedstrijd om Eva voor zich te winnen. Hij is een intrigant. Met zoete woordjes tracht hij in het gevlij te komen bij vader Pogner. Kan die misschien invloed op zijn dochter uitoefenen om haar hart voor Hanslich open te stellen? Kan hij óók zijn invloed aanwenden in de jury van Meistersinger, die straks de uitslag zal bepalen? Pogner, eerlijk man, die bovendien zijn dochter liever schenkt aan ridder Walther dan aan zijn oude collega, houdt zich op de vlakte.

Het wordt nog erger. In de tweede acte, 's avonds, als heel Neurenberg slaapt, brengt Hanslich een serenade aan Eva, die als de bliksem haar dienares Magdalene voor het venster schuift. En daar staat de arme man dan met zijn luit te zingen, voor de verkeerde! Zingen? Hanslich kan niet zingen, geen wijs houden, geen luit spelen, verslikt zich in de tekst, die bovendien ouderwets, oubollig en beneden alle peil is, evenals de melodie. Terwijl Magdalene dus in de kleren van Eva voor het venster staat om de serenade in ontvangst te nemen, willen Walther en Eva vluchten, maar Sachs verijdelt dat, door licht uit zijn schoenmakerswerkplaats op straat te laten vallen. Ondertussen tart hij de zanger door diens tekst en melodie te becommentariëren en geeft keiharde klappen op zijn schoenmakersleest bij iedere fout die door de arme Hanslich gemaakt wordt. En dat zijn er wat! Dit alles wekt de stad uit haar slaap, de brave burgers komen hun huizen uit om te zien wie daar toch zo erbarmelijk staat te blèren, ook Magdalene's vriend David. Die kan zijn ogen niet geloven. Wat? Zijn meisje wordt daar toegezongen? Die zullen we krijgen! Hij pakt een knuppel, gaat er Hanslich mee te lijf, het volk mengt zich in de strijd en in korte tijd is er een kluwen vechtenden op het toneel. Tenslotte scheidt meester Sachs de Stadtschreiber en zijn woedende belager.

In de derde acte loopt Hanslich geblutst rond, hinkend en steunend. Maar op de wedstrijd zal hij zingen! Zijn enige tegenstander is Walther, maar dat is dan ook een hoogbegaafde, door geen regels of conventie gekortwiekte zanger van wezenlijk nieuwe muziek! Zukunftmusik! Die wint natuurlijk, zoals het een goed blijspel betaamt, en mag Eva in de armen sluiten, terwijl Hanslich het nog erger te verduren krijgt dan de vorige dag: niet alleen haspelt hij de tekst volledig door elkaar, hij voegt woorden toe die kant noch wal raken, tracht zijn ontstemde luit weer in het gareel te krijgen, herhaalt en herhaalt zijn onbeschrijflijk saaie melodie - en valt ten prooi aan de minachting, de hoon en de spotlust van van het hele Neurenbergse volk! -

Het kwam hard aan. Niet minder dan Hanslich voelde ik me de risee van het gezelschap. Ik was niet eens verontwaardigd, niet eens woedend - dat zou later pas komen - ik voelde me alleen diep vernederd. Al tijdens het lezen begonnen mijn gedachten af te dwalen, daardoor drong niet tot me door welke intrigues de Stadtschreiber nog meer op zijn geweten had. Soms keek ik over Wagner heen, naar de hoge kale bomen in de tuin, die zich steeds zwarter begonnen af te tekenen tegen een schemerig wordende lucht en ik dacht: was ik maar buiten! Een wandeling door de natuur om deze rotstreek van me af te schudden en me mijn gemoedsrust terug te geven. Tegelijk was er, ergens achteraf in mijn bewustzijn, de gedachte dat er een klein dramaturgisch foutje in de opera zat: hoe was het mogelijk dat een vooraanstaand gilde als de Meistersinger een dergelijke intrigant in haar midden had opgenomen? Nee, intrigant was nog tot daar aan toe, maar iemand die absoluut niet kon zingen en dichten? Ik zou dat Wagner wel eens onder de neus willen wrijven, maar hield de eer aan mezelf, wilde er maar liever het zwijgen toe doen in plaats van een discussie aan te gaan die ik toch zou verliezen. Zodra de mogelijkheid zich voordeed, vertrok ik. Ik gaf de gastvrouw een hand; ze keek me lang aan en zei: ‘We zien u toch, hoop ik, gauw weer terug?’ Iets dergelijks zei ook haar man; ik ging naar Wagner toe, die inmiddels met de hond in de weer was, bedankte hem voor het gebodene en nam afscheid van het gezelschap met een knik en een lichte buiging. Toen ik in de gang was, hoorde ik Wagner lachen, hard en kort, maar het kan verbeelding geweest zijn.

Hanslick opende de ogen. De kale bomen van destijds werden de

nazomerse bomen van nu. De zon was bijna verdwenen, de tuin lag nu geheel in de schaduw en de vonkjes die door het lover schoten, kregen de kleur van rood koper.

'Toch is er iets merkwaardigs met me gebeurd,' dacht hij. De laatste jaren ben ik tot een herwaardering van Wagners muziek gekomen. Natuurlijk blijf ik bepaalde bezwaren houden, maar toen ik onlangs *Tristan* nog eens hoorde en fragmenten doorspeelde op de piano, vond ik daarin zoveel prachtigs dat ik de bezwaren bijna vergat. Dat was vreemd. Is het een kwestie van gewenning aan wat destijds nieuw en ontoegankelijk voor me was? Of heeft het te maken met de decadentie van de ouderdom? Misschien dat laatste. Ik heb van die uitvoering *genoten*, ik heb *genoten* van een muziek die ik zó had veroordeeld! Wie is dan eigenlijk de dwerg, Wagner of ik?'

Weer sloot hij de ogen en viel even in slaap. In die korte tijd droomde hij, tamelijk verward. Hij stond in een tuin met - alweer - hoge bomen; in die bomen zaten spaniels met hoofden als apen. Ze hadden gele pakjes aan; zij blaften tegen hem, een blaffen dat overging in een schaterend lachen. Waar was Wagner? Hij was er zojuist nog. Nee, hij is vertrokken, nieuwe opvoeringen van zijn werk achterna.

Hij werd wakker.

Wagner had later de naam Hanslich in Beckmesser veranderd. Men had zich wel eens afgevraagd, in welke figuur uit de opera de componist zichzelf geportretteerd had. Het antwoord was: in de alwijze Sachs èn in de jeugdige, overmoedige componist-zanger Walther von Stolzing. Maar, dacht Hanslick, eigenlijk is het meeste van Wagners persoon terecht gekomen in de intrigant Beckmesser.

Ja, het is lang geleden. Wagner is al meer dan twintig jaar dood, Brahms leeft niet meer, Berlioz, Meyerbeer, de beminnelijke Mendelssohn, allen zijn zij gestorven. En het zal niet lang meer duren of ik ben aan de beurt. Zo lost de tijd alle problemen op. -

'Waar blijft mijn vrouw toch?' dacht hij.

Don't Blame Me
Henk Romijn Meyer

Ze kleden zich nog voor zo'n festijn, hier volop in de provincie, de sierlijke dames in hun strakzittend lang aan de zij van hun broodheren, vlekkeloos in het pak en verwikkeld in stormachtige begroetingen: de zaken gaan goed. Als dat geen avond van late verzoeknummers wordt, geen sigaar die stinkend boven de piano hangt, geen smartlappen van weleer en geen 'Dixieland, daar gaat toch niets boven -'

We zien het opbloeien vanaf de met laken omzwachtelde houten stellage waarop WELKOM in het zwart is geverfd boven HOOGENDIJKS JAZZ FESTIVAL (het achtste alweer). Op ons podium in de hal opzij van de draaideur en tegenover de geïmproviseerde bar waar nog niemand drinkt zijn wij de voorpost: Jarig aan zijn onttakelde piano, Erik achter zijn bescheiden drumstel en ik. Naast de hinderlijke palm in de emmer die met kerstpapier is versierd zit ik mijn basgitaar te stemmen.

We zijn hier als gangmakers neergezet en om de jamsession van aanstonds in goede banen te leiden, de aanwaaiende blazers, de tenorsaxofonisten voor wie je jezelf en je naasten in bescherming moet nemen, de haastige klaarkomers op hun kosmische toeters, snuivend en briesend, zuivere lichaamsmuziek. En als het eindelijk is afgelopen - 'Dat had ik even nodig' zeggen ze dan en niet eens als verontschuldiging.

Het is 19 maart 1994, we spelen 'Watch What Happens', geheel voor onszelf, Jarig raakt nauwelijks de toetsen, Erik veegt. En kijk, daar staat er zo een, je herkent ze op slag, zo quasi afzijdig, quasi schoorvoetend tot bij de zijmuur gelopen en zogenaamd verdiept in de schaduw van morgen, je haalt ze er dadelijk uit, de mestblazers, de helden van de tenor. In vermeende diepzinnigheid beluistert hij ons en geef hem aanstonds een pink, dan bijt hij je hand af. Zo'n jongen is dat, in zijn gifgroene opzichtige joggingpak en op zijn geruisloze canvas schoenen: een blonde bruut, we hebben hem in de gaten.

Jarig zegt: ‘Waar wind je je over op, laat ze blazen.’ Jarig heeft een hart als een hooischuur.

‘Watch What Happens’ is een ballad die heel diep gaat, een mooi wezenloos nummer, die luisterende jogger verroert geen vin. Ik zit op de kist die ik dadelijk bij aankomst voor mezelf heb bestemd - zetel zonder de leuning waarop de Fender zijn nek zo makkelijk breekt, geen mens zal me van deze plaats verdrijven.

Ik houd van de sound van ons trio, van Jarig die rakelings over de toetsen scheert hoewel hij ook onbekommerd kan beuken. En van Erik die zijn brushes roert en veegt voor schoenen die feestelijk opgepoetst aan ons voorbij schuifelen. ‘Watch What Happens’ in de hoogte naar mineur zwemend en zwevend aan de grens van het verdriet: de gifgroene jogger luistert gebogen, om ons te lijmen, voor de jamsession van aanstonds.

Zo zijn we een poosje volledig onszelf en gelukkig, het tempo verdubbelend, halverend, in de hoop dat geen mens ons hoort, geen mens zijn passen zal inhouden om jolig te roepen: ‘Jongens, wat vrolijkers, alsjeblieft, anders vallen we meteen al in slaap!’ Hier in de hal zijn we meer voetveeg dan trekpleister en daarom worden we vorstelijk betaald. Hoogendijk is een welvarende stad (plastic doppen van flessen, kartonnage en nog het een en ander) en we hebben een manager die de wereld begrijpt, die een stilte laat vallen wanneer zo'n organisator apetrots een bedrag noemt en daarna dodelijk vermoeid zegt: ‘Mijnheer, de jongens met wie ik werk zijn gewend om behoorlijk te worden betaald.’ Waarna hij doorgaans het gevraagde dubbele krijgt.

Laat de joggers luisteren als ze uitgejogd zijn: de tijd vliegt als je speelt voor eigen genoegen. ‘I Want To Be Happy’ nemen we in topsnelheid, om het elkaar in te peperen, we spelen weemoedig ‘Just One Of Those Things’ (‘Oh how the ghost of you clings’) en knikken elkaar toe: er is een verstandhouding, er is samenhang. Een enkele keer overkomt het je dat je speelt zoals je kunt spelen, vraag niet hoe en probeer niet om het te herhalen. Hoe afgetrapt ‘Autumn Leaves’ ook mag zijn, we geven de blaren een voorjaarsachtig elan, en zoals ze nu vallen, als lavende voorjaarsregen, zo zou ik ze graag hebben bewaard.

Een mens moet niet willen bewaren. Hij moet de herinnering zijn vrijheid gunnen, zijn armslag. We spelen ‘Don't Blame Me’, we maken het kort, we nemen een pauze en ik zeg tegen Erik: ‘Hoe gaan die woorden ook weer?’

Erik kijkt op en zegt: ‘Wat?’

‘De woorden,’ zeg ik, ‘de woorden van “Don't Blame Me”?’

Erik haalt een schouder op en veegt een beetje over zijn high hat, in gedachten. ‘For falling in love with you’, zegt hij, ‘zoiets, geloof ik.’

Jarig heeft geen idee.

De pauze, stilte voor onze storm, de jamsession, god sta ons bij. Boven luister ik een poosje naar het herrezen dansorkest waarvoor ik vroeger devoot voor de radio lag geknield - jonge jongens nu, degelijk opgeleid, ze spelen de arrangementen van weleer blindelings perfect op dit jazzfestival onder leiding van een grijsaard, de enige ‘nog in leven zijnde’. Hij kondigt een nummer aan, vertelt een schuine mop die niet aanslaat, en ik wandel naar een aangrenzend vertrek waar het fluitspelend wonderkind van weleer zich ook al zo jong niet meer in het zweet staat te blazen. Hij heeft een vurige bassist meegebracht die zich over zijn vingers buigt als in ongeloof over de wonderen die ze verrichten. Een slagwerker van het slag waarover ik een vriendin hoorde zeggen: ‘Wat heeft hij het druk in zijn winkeltje.’

Een trap hoger word ik ongevraagd opgenomen in de verblindende lach van een overvolle bar die in het teken staat van Gerard Verhoven, zijn piano, zijn altijd herkenbare aanslag, zijn wonderlijk passende harmonieën - Gerard, Jarigs leermeester, altijd ‘zichzelf gebleven’, een toegewijde die al een hartinfarct overleefd heeft. Zijn schonkig lichaam buigt zich over de toetsen, zijn lippen bewegen zich uitgestulpt, hij ziet er niet uit en zo hoort het. Ik voeg me bij de achteloos tegen de muur hangende toehoorders, muzikanten zoals ik die het raffinement van zijn stiltes herkennen. Hier en daar schud ik een hand en breng in gedachten hulde aan Gerard, aan dat slome van hem, zijn slakkegang, onverstoorbaar zelfs bij de razernij van zijn slagwerker, en ik voel me tevreden. ‘Ghost Of A Chance’ speelt hij, ik ga wat te drinken halen. Luisterend drink ik een glas leeg aan de bar, bestel nog een glas, drink het leeg en bestel er nog een en dring me, met het glas in de hand, terug door de mensen die niets hebben gehoord en niets zullen horen. Gerard speelt ‘It's Allright With Me’ Waarom hangen ze niet aan zijn lippen?

Op de brede trap naar beneden raak ik in paniek. Hoe lang ben ik weggebleven? Twintig minuten, hadden we afgesproken, hoogstens een half uur, waar blijft de tijd? Ik moet terug naar mijn kist en mijn palm. Er is een sluis opengedraaid om een zee van mensen te spuien, de glimmende oproerkraaiers waartegen ik oproei, denk niet dat ze ruimte maken. Ik roei me in het zweet en zie beneden dat ik me de haast had kunnen besparen. De jamsession heeft van de ruimte bezit genomen, vier tenoristen schouder aan schouder, ze blazen een riff achter de trompettist die naast het schema zit (‘Honey Suckle Rose’), een bonk van een pianist heeft Jarig verdreven, en op mijn plaats op de kist zit een stokoud mannetje driftig op een witte gitaar in te hakken via mijn versterker die zijn knallen onrustbarend lomp doorgeeft (mijn Fender heeft de geront precair tegen het podium gezet). Ik baan me een weg om de zonderling te kunnen verdrijven zodra het nummer zal zijn afgelopen en Louise klampt me aan. ‘Hé,’ schreeuwt ze me in het gezicht, ‘herken je me niet eens meer?’ Ze duwt haar bril hoger, ze schreeuwt: ‘Heb je Bob niet gezien, want hij zei dat hij hier zou spelen vanavond en ik geloofde hem niet en ik belde de babysit en ik ben hierheen gereden, ik heb iedereen gevraagd! Weet jij waar Bob uithangt?’ Louise duwt haar bril op.

Trombonist Bob is de echtgenoot van Louise. Hoe zou ik weten waar hij zich bevindt? Als die stokoude gitarist nog tien minuten zo doorspeelt versterft zijn gerontische rechterarm, zoveel is zeker. Rondom het podium staan mensen hard in hun handen te klappen. ‘En ik de hele dag alleen voor die baby opdraaien,’ schreeuwt Louise, ‘en 's avonds, *'s avonds* -’ De vier tenoren hebben Bobs zijde gekozen: ik versta niets meer.

Arme Louise, haar smeltende bruine ogen vergroot door haar brilleglazen, ik hoor haar schreeuwen: ‘Ik geloof allang niet meer wat hij zegt.’ Louise leest Barthes in het oorspronkelijk, ze wil aan Foucault onderschriften ontlenen voor haar reeks doeken ‘Het lichaam van de vrouw’ en daarbij biedt haar baby geen steun. Ze loopt bij me vandaan, een ziel in nood die ik geen vertroosting kan schenken. ‘Ik geloof niet dat musici hun diepste gedachten met anderen kunnen delen,’ heeft ze mij eens toevertrouwd, ‘zij hebben hun instrument en ik heb de hele dag vieze luiers.’

‘Honey Suckle Rose’ komt scheurend aan zijn einde, de vier saxofonisten zoeken hun heil elders en opeens is de hal uitgestorven. Ik ga wat te drinken halen, drink mijn glas leeg in één teug en

slenter terug naar het podium waar Jarig weer achter de piano zit en Erik zijn brushes roert. Hoe laat is het inmiddels geworden? Zittend op de kist hoor ik vertrouwde akkoorden en ik hang de bas om mijn hals. Ik draai het volume wat hoger en keer me naar Erik en merk dat ik niet alleen op de kist zit.

Niet alleen op mijn kist... Iemand zit mij in de weg en ik vervloek wie het ook is die denkt dat hij mij van mijn kist kan verdrijven. Ik kijk kwaad achterom: dacht ik het niet? Ik wist dat ik het gifgroene joggingpak terug zou zien, al was het niet een van de vier - de rug naar mij toe, recht als de rug van een oplettende leerling, het steile blonde haar, handen gevouwen in de schoot van het modieuze kostuum. Ik roep een paar sarcastische woorden naar Jarig. Ze halen niets uit en daarom roep ik naar de groene kledij achter mij: ‘Kun je het wel uithouden daar?’ En ik schurk me tegen het pak om mijzelf speelruimte te geven en zo zal ik doorgaan, desnoods tot het bittere einde.

Het joggingpak keert zich een beetje, langzaam en stijf, onverschrokken speurend naar de richting van waaruit de onvriendelijke stem heeft geklonken. En het antwoord is onthutsend van openhartigheid - lijzig als roomijs, zangerig en van een licht verdriet: ‘Ja, ik zit hier wel goed hoor.’

Omdat hij wel goed zit blijft hij rustig zitten en ik speel een riedel en nog een, om mezelf tot bedaren te brengen. Jarig herkent ‘All Blues’, we spelen gelijkop, en voordat we bij de slepende melodie aangeland zijn zegt de jongen: ‘Of zit ik soms in de weg? Want dan ga ik wel ergens anders zitten, hoor.’

Zijn bereidwilligheid ergert me misschien nog het meest. Ik wantrouw die jongen. Kijk uit je ogen, dan hoef je geen domme vragen te stellen. Of misschien is hij high als een kievit, snuiver of spuiter en veel te ver heen om zijn biezen te pakken. Waarom worden mijn gedachten soms zo onbeholpen meedogenloos, in geen verhouding tot wat is gebeurd? Als iemand je plaats steelt zorg dan gewoon dat je hem terugkrijgt. Ik concentreer me op wat mijn vingers van plan zijn, ik heb geen last van die jogger, ook al misdraagt hij zich. *If music be the food of love* - en waarom niet? ‘All Blues’ stemt tot vergevingsgezindheid. We spelen nog twee nummers en daarna lever ik mijn Fender uit aan een jonge bassist die ik vaag ken en die staat te popelen om de gorilla's van de tenorsaxofoon ten dienste te zijn. Nu kan hij zich uitleven, mijn groene ridder van het eigentijdse harnas.

Ik ga wat te drinken halen. Ik loop niet zo vast meer als een paar uur geleden, ik schommel een beetje. Ik vind trombonist Bob ineengezakt aan de bar boven, is het Bob? Nee, het is Nol de altist en ik ratel: ‘Wil je wat drinken, laten we er samen een nemen.’ En ik zeg: ‘Heb jij ergens gespeeld? Heb je Bob soms gezien, je weet wel, Bob, de trombonist?’

Nol heeft niemand gezien. Ik zwaai mezelf bij hem vandaan, het loopt tegen tweeën, ik heb zin om mijn plaats in te nemen. In de hal hoor ik Jarig een ‘partij vette akkoorden’ spelen en ik herken Erik. En ik hoor ‘Summertime’, stevig en vol ingezet - uptempo, zeker, vloeiend. Ik kan niet zien wie er speelt, zie alleen dat er mensen om het podium gaan staan, mensen die klappen bij de smachtende toon, Hodges-achtig traag en slepend, de eerste altsaxofonist die zich laat horen die avond, krachtig, zonder gebruik van de microfoon. Ik zie de lampen gericht op dat domme WELKOM en ik zie voor de palmboom het pak dat gifgroen oplicht.

‘And the livin' is easy...’ - een kind kan horen dat de jongen de woorden moet kennen in de wrange vertolking die ze zo'n vijfenveertig jaar geleden hebben gekregen. Hij speelt altsaxofoon, hij staat als versteend op de planken, roerloos boven dat WELKOM, in dat vieze pak van hem, koperaanslag boven die smerige schoenen van canvas.

Je hebt gekken die net zo rigide spelen, Tom Harrell, en er zijn anderen geweest. Overdrijf ik? Wie zal het zeggen? Ik ben misschien dronken, al weet ik heel goed wat ik denk.

Golvend van dronkenschap beluister ik chorus na chorus van de muzikant die een doorlopend verhaal weet te brengen - hoed af, een begenadigde. Ik zal hem mijn complimenten maken, hem mijn verontschuldigingen aanbieden, hem vertellen dat die plaats achter mij op de kist zijn vaste burcht mag zijn en blijven: ze is hem van harte gegund. ‘Mijn vraag was bot, het spijt me, een misverstand.’

Is dit het einde van een set die ik heb gemist of weet deze onbekende niets anders te spelen dan dat ene hartverscheurende ‘Summertime’?

Vreemd houterig staat hij te luisteren naar het daverend applaus, zo roerloos als wij naar hem hebben geluisterd. Een stijf knikje is alles dat we van hem krijgen, vreemde vogel die zijn triomf zo emotieloos over zich heen laat gaan, de gouden alt in beide handen voor zich, schildwacht naast zijn hok, stram op zijn plaats tot iemand het podium betreedt en hem beetpakt bij zijn

bovenarm en hem laat keren, de canvas schoenen schuifelend over de planken, voet voor voet schuifelend naar de achterkant waar de man van het podium springt en zich omkeert om de altist, met twee handen nu, verder te helpen. De jongen zakt stijf door op zijn hurken en maakt een hachelijke sprong. De man stuit zijn geringe vaart in een vreemde omhelzing achter de palmboom die daar misschien neergezet is om vreemde omhelzingen te verhullen. Zodra de jogger op eigen benen staat maakt zijn vrije arm een zwembeweging naar opzij, roeiend in het luchtruim, zoekend naar houvast, een handvat.

Ze zeggen dat je over de blinden geen grapjes kunt maken en waarschijnlijk hebben ze het bij het rechte eind. Dovemansoren zijn komisch, maar blind... Ontnuchterd sta ik voor het voetlicht en gebaar naar de jonge bassist dat hij door mag spelen zo lang als hij spelen wil: ‘Ik ga nog wat te drinken halen.’

Ik zoek Nol en ik kan hem niet vinden en ik ga op zoek naar Louise. Warmte voor Louise doorstroomt me nu haar Bob er niet is, ik heb haar een hoop te vertellen. Ik zal haar overladen met sympathie voor ‘Het lichaam van de vrouw’ en voor haar leven aan de zij van trombonist Bob, die zijn instrument heeft om lief en leed mee te delen. Ik loop de trap op en af en ik vind geen Louise. Ik ga naar de bar boven waar het overvol was en waar Gerard Verhoven zich uitleefde, zoëven.

Van Gerard is geen spoor meer te bekennen en de bar is verlaten, drijfnat van gemorst schuim of misschien is het wijn of god weet wat voor bocht grijze as tot zwarte kledder versombert - eilanden van drek, ik heb ze gezien, ik wil naar huis.

Ik heb de hele avond jenever gedronken en toch ben ik broodnuchter, bij kennis. De trap naar beneden is vrij, de bar in de hal loopt op haar laatste benen. ‘Ja, ik zit hier wel goed hoor’ - de lijzige, romige stem. Wat ik Louise te vertellen had is geen geloofwaardig verhaal en daarom is ze naar huis gegaan, terug naar haar babysit en haar luiers. In de hal zie ik Jarig en Erik niet eens meer en dit is het laatste glas dat ik kan krijgen, zegt de vrouw bits en vlak bij mijn verhitte gezicht, een vrijwilliger. Het feest is opgebrand - een nachtmerrie, in zijn wiek geschoten.

‘Summertime’ - het moment is er geweest, hoewel twijfels rijzen. Speelde die jongen werkelijk zo mooi en wie waren die mensen die zo hard klapten? ‘Ja, ik zit hier wel goed hoor.’ Het moment is niet vastgelegd en ik ben er blij om. Ik loop naar buiten,

snuif de buitenlucht op, de kilte die geen naam mag hebben. Het moment is niet vastgelegd. Ik draag mijn versterker en mijn bas de buitenlucht in en in mijn hoofd is het alles nevel, een nevel die zich verdunt tot een zweverigheid die maakt dat ik zwierig loop, als op zacht krakend ijs. En ik ben blij dat niemand me ziet, niets is vastgelegd, het ogenblik voor altijd verloren.

Nederlandse poëzie

Die Kunst der Fuge
Pieter Breman

Onaardse orde heerst in dit verband
van stem en tegenstem, massale vlucht
langs eindeloze ladders voor een nooit te blussen brand
geharnaste uitbundigheid van een choreografie
van buitelen en tuimelen die duizelingen wekt
hiermee heeft hij
de contrapunten op de i van zijn
barok-imperium van klank gezet

Ik zou een klinkdicht als zo'n fuga willen schrijven
maar haak al voor het einde af
uit eigen onvermogen en dat van de taal
en, zonder overdrijving, onuitsprekelijk ontzag
voor deze lange, lange laatste ademtocht van Bach

Schuberts kamer
P.J. Donnee

1

Er staat een kamer
in het landschap

met prachtig uitzicht
op het lijden

en een beekje in het midden
als een kleine aesculaap.

Gesneden uit hetzelfde hout
als violen en een cello

staat het huisraad
aan weerskanten

altijd in een afscheidslicht.

2

De vloer ruikt sterk
naar pas gedolven aarde.

Papier krult
als een glimlach op
in alle vier de hoeken.

En door het donker
schiet forel voorbij

met weerlicht
in de natte schubben

en lindebloesem
valt op tafel

hard tegen het onhoorbare aan.

3

Hectaren veldboeketten
in een enkel raam

houden de weemoed
nooit meer tegen.

Zo ziek van hoop
raakt strijklicht
aan de randen

dat alles haast
doorzichtig worden wil.

4

Soms gorgelt de bergbeek
met al te scherpe steentjes

en neuriet zijn bebloede mond
bewijzen uit het ongerijmde.

Bijvoorbeeld dat vergaan
de traagste vorm is
van verlossing

of dat de ergste harmonie
niets anders
dan fantoompijn is.

5

Alles kwijnt hier weer
dat het een lieve lust is.

Want een meisje zingt
voorbij de schemering

een lied in vlinderachtig
tere lijnen.

Het raakt de grondtoon
van de dingen.

Zij laten af
van hun intiem verweer.

En in dezelfde schemering
worden zij heimwee
niets dan heimwee.

6

De avondzon ontsteekt
een waakvlam in de coniferen.

Dunne takjes traliën
een eenzaam bovenlicht.

En langs de muur
van het belendend najaar
schuren felle vuurdoornbesjes

als de laatste
droevige geheimen
van een rode rozenkrans.

7

Een winterreis is aangetreden.
Sneeuw ligt
in de hoeken vrij.

Er kraken deuren
in de hoge linde,

een klok valt stil
en kijkt opzij.

Niets meer rest
van deze kamer
dan een omtrek
in een groene wei.

Alles rust
in diepste vrede.

Niets is meer
voorgoed voorbij.

Trio
Maarten Doorman

1

Zonder ophouden zegt de klarinet
niets, de klarinet zingt niet, poetst
nooit haar tanden, de klarinet
neuriet van slecht weer met een geluid
van oud nat riet dat geen onderdak biedt
aan wat nog zwoegt op een lied.

De klarinet draagt
niet ver, in mist op zee is zij
een roepende in de woestijn, de klarinet
ziet het neusverkouden protest van de trompet
over het hoofd, besuisd klaagt zij en weet
van geen ophouden.

2

Stokkerig gaat de cello, licht
aangeschoten struikelt hij
het best
in triolen, een kruisdode gigoio
die zijn ooit onwankelbaar geloop
eraan heeft gegeven.

Gespeeld wordt hij een insekt -
gelakte hommel die zoemt, een bange sprinkhaan
die vastzit en leven maakt
als een stomme krekel die de dag
verkwist - een bromvlieg gevangen
in het web van de componist.

3

Het hangt af van de stem -
instrument waar je met de handen
van afblijft, dat ergens onderhuids
is gaan slingeren

een operatieklem
die knijpt, balg die fluit en trommel
die beroerd wordt, dichter dan op de huid
vervoert tot het met adem en al
de strot uitzweeft, voor haar en
hem, van graszacht geschommel
tot koperluidkeels, van de stem
gaat alles uit.

Andante
Joske Janszen

Bewegingloos in het weiland
dat haast lichtgevend is zo stralend groen,
staan van die helder bruinfluwelen koeien,
niet met vlekken maar egaal. Doodstil
in mistig tropisch weer,
een schilderij van Ruysdael
naast het voorbij razende verkeer.

Mozarts andante KV 456 op mijn autoradio,
schrijnend akkoord dat in de ruimte valt,
zegt dat alles eeuwenlang al vaststaat
en tijdelijk is, voorbijgaat.
Een klein moment van samenvallen,
domweg gelukkig langs de snelweg.

Twee gedichten
Syb de Lange

Mendelssohn

Mijn kind speelt een verlokkend allegretto,
ik zit veraf en luister naar zijn toets -
de zang, hoe zoet, herschept mijn hart tot ghetto
van klacht en wroeging.
    Toch, als in een koets
op hoge wielen, palfrenier de jongen,
de vroeg gestorven meester als koetsier,
groet ik, van radeloze pijn verwrongen,
de liefste, en reis opnieuw,
    opnieuw van hier.

Nuages gris, sinistre

Wist jij, dat Liszt - je weet wel, grijze manen,
gepukkeld adelaarsgezicht, Mephisto,
jong, aan 't klavier, ruim baan scheppend voor Wagner,
en zelf vader van 't oratorium Christus -

oud, sterk nog, zwart getoogd in Villa d'Este
omwaaierd wijd van tuinen en fonteinen,
en zittend onder eeuwige cypressen,
vergroeide tot een kale boom, die schrijnend

zijn naakte stam prijsgaf aan nieuwe tijden,
takken als sprieten, spiedend in de wolken,
in eenzaam, visionair, vreemd, bang, grauw lijden -
hoor mijn jong kind hem, diep verwant, vertolken.

Twee gedichten
Max Niematz

Violen

In een halve kring staan ze, de violisten,
hun wangen gloeien, hun baarden wippen,
hun knieën knikken, je ziet de warme glans
op het hout van de klankkasten, maar
wat de snaren zéggen, dat hoor je niet.
Doe dan je ogen dicht en weet
wat het is. Ze zeggen hoezeer ze
verlangen. En ook bevangt nu verlangen:
naar baarden, wangen, knieën, want o,
het verdriet van de blinde is groot.

Gigue

De wet is gul en goed, het land
maagdelijk. De speelman noodt ons
buiten onder de lindebomen. We slachten
de vetste gans, de puddingen zijn warm
en dik, maar ach, wat nu? De deur
van de herberg zit dicht. Boer noch
schoppenvrouw wil komen. Schraal en
allenig klinkt de gigue uit de doedelzak.
Waar kruiken en pinten overstromen.

Passacaglia in c-mol
Renée van Riessen

Op zondagmorgen kan ik je verwachten,
dan reikt de stilte verder dan de tijd.

Jij wees eens op de haan, die met twee passen
over de bastoon heen de dag in schrijdt.

Dat blijft nu het motief: vergankelijkheid
als overgankelijk doorlopen. Als (alsof)

het mogelijk was dat jij vanmorgen Bach speelt
en ik naar je luister tegelijk.

Twee gedichten
André Spruit

Westerik

De lucht van bladgoud en het water blauw.
Het gras is bleek als een papieren plant,
papieren blaren in het natte zand,
reukloos, voorgoed vergeten, als dor hout.

Ze staat doodstil met opgeheven hand.
Er vallen lange druppels door het beeld
dat van haar overblijft. Het komt verdeeld
in grote kringen bij de overkant.

Daar komt langzame muziek vandaan:
Fauré, een elegie. Ze buigt haar hoofd
en ziet een vreemde in het water staan.

Beweging van muziek is het begin
en dat moet voortgaan, stilstand is de dood
en dood, dood dat is droefheid zonder zin.

Hopper - second-story sunlight

Ze kijkt omlaag vanaf een wit balkon
met uitzicht op het bos. De takken kraken
onder de vrachten blad, alsof een laken
te strak staat uitgespannen in de zon.

Het evenwicht waarmee de dag begon
is zoek. Wanneer ze uit balans zal raken,
zal dat een einde aan de stilte maken:
van tweehoog stort ze neer op het beton.

Binnen muziek, Dvorzak, ze klemt haar handen
over de leuning en kijkt in het dal.
Een cello speelt tussen de gele wanden.

De lucht betrekt, en hoor daar zijn ze al,
de oorverdovende geluiden van de
zondag die ze niet beleven zal.

Kerkhof in Ierland
Jos Versteegen

Ik zie een stolp met violieren
van stofbeladen kunstsatijn,
het overkoepeld, luw domein
van traag verval en zwarte mieren.

Een braamstruik overhuift een graf.
De kruisen, Keltisch, staan als wielen
in 't gras waar niemand nog zal knielen.
Korstmos dekt holle namen af.

Maar aan de open traliepoort,
naast uitgebloeide gele brem,
leunt 's avonds in de waterzon
een blinde: zijn accordeon
klinkt op, hij zingt als requiem
Hoe 't huis McGray werd uitgemoord.

Twee gedichten
Victor Vroomkoning

Speelmeisje

Pianospeelse dochter als ik heb
klimt ze 's morgens al in ladders
uitgezet door Duvernoy en Heller.

's Middags stoeit ze met Chopin,
vraagt ze om Clementi
als Tsjaikovski haar te machtig wordt.

Moe van Mozart gaat ze 's avonds
liggen bij Satie, mediteert ze Bach.

In haar slaap nog speelt ze
blindemannetje met Debussy.

Olivier Messiaen

Leed aan synesthesie,
ziekte en beeldspraak
tegelijk, hoorde kleur
zoals de eerste vogel
die groen weerspiegeld
zag toen de wind hoorbaar
over de wateren streek,
eerste muziek waar
zijn keel die imiteerde.

Groen zong de wind
groen zong de nachtegaal
groen strijken de violen
bij Messiaen, vogelaar
onder de scheppers.

Zag de kleuren die zijn
lotgenoten zongen, stak ze
in fluit, piccolo, triangel,
herschiep de leeuwerik
herblies de eerste zucht.

Twee gedichten
Nico Weber

House with no door*

Mijn kamer, waar ik elk gezelschap weerde,
bood me de ruimte om er clandestien
de ander, die ik buitenshuis acteerde,
te laten vallen, niemand kon me zien.

Een zanger was mijn vaste huisgenoot,
hij zong een lied van de beslotenheid,
over een huis dat niemand toegang bood,
waar hij alleen verkeerde met de tijd.

Geluiden uit een koffergrammofoon,
een stem, bedreigender dan de gitaren,
pianoklanken en een saxofoon.

Soms leek het of we samen leegte bouwden,
een woning die de afstand zou bewaren
om er met de hiaten huis te houden.

* *'House with no door' werd gecomponeerd door Peter Hamill, zanger, componist, instrumentalist. De compositie verscheen in 1970 op het album 'H to he, who am the only one', onder de naam van Hamill's toenmalige band 'Van der Graaf Generator'.*

Im wunderschönen Monat Mai

Een tweetal uren op de bank,
geen meter van elkaar vandaan,
heb ik met flauwekul en drank
het voorbereidend werk gedaan.

Muziek vulde wanneer ik zweeg
de kamer met wat romantiek.
Je glimlachte, de spanning steeg,
de avond viel melancholiek.

Toen ik mijn armen om je sloeg
zong Dieskau nog een Schumannlied.
Nadat ik je onzeker vroeg

hoe laat je weer naar huis zou gaan,
vertelde je: ik weet het niet,
je gaf het voorjaar te verstaan.

Gebeurtenis
Klaas de Wit

Gewoon aan het ontbijt - in koningsblauw
een helle vlam, verblindend opgelaaid
op het gazon, net lentegroen gemaaid -
jij, ver van hof en haard verdwaalde pauw.

Jouw lage lokroep, in het ochtendgrauw
langs akkerwal en tochtsloot uitgezaaid,
kwam laat die nacht mijn kamer ingewaaid,
meedogenloos weemoedig, fel en rauw...

O vogel zonder nest: jouw pure blauw,
het roepen van je droeve klarinet,
je liet mij niet meer los, hoe ik ook wou;

je staat voorgoed als teken neergezet
in oog en oor - een sprakeloos gebed,
blauwe heraut, verkondiger van rouw.

Essay

De barre teksten die Bach op muziek zette*

Maarten 't Hart

De wereldlijke Cantate 206, *Schleicht, spielende Wellen*, beëindigt Bach met een vrolijk slotkoor. Dat verrukkelijke koor bevat een kort middendeeltje waarin uitsluitend vrouwenstemmen te horen zijn. Aan het eind van dat deel zingen de dames zelfs in canon. Het is, hoe kort ook, een allemachtig mooi stukje muziek van een Mozartiaanse gratie en bevalligheid. Al vaak had ik dat stukje verrukt beluisterd, zonder mij ooit af te vragen wat die sopranen en alten nu eigenlijk zongen. Op een dag echter was ik onvoorzichtig genoeg om de tekst van het koor te bekijken. Wat de vrouwen zongen was het volgende:

> *So viel sich nur Tropfen in heutigen Stunden*
> *in unsern bemoosten Canälen befunden,*
> *umfange beständig dein hohes Gemüthe*
> *Vergnügen und Lust!*

Vrij vertaald luidt dus de tekst: zolang er nog water in de kanalen staat, mag het Uwe Doorluchtigheid goed gaan. Ik moet eerlijk zeggen dat ik daar bepaald onthutst van opkeek. Je hoort een onvergankelijk stuk muziek en dat blijkt dan geïnspireerd te zijn door kanaalwater. Het is nauwelijks geloofwaardig dat deze muziek en deze tekst bij elkaar horen. Op zichzelf zijn met mos bedekte oevers van kanalen best poëtisch, daar schort het niet aan, en ik gun de doorluchtige August, die toen aldus werd toegezongen, ook van harte zijn *Vergnügen und Lust*, maar de tere gratie van de muziek, dat prachtige moment waarop sopranen en alten even een canon zingen - dat gaat toch niet over mos, en water, en kanalen, en de lust van een koning?

Toch levert bestudering van de wijze waarop Bach zijn teksten op muziek zette wel meer onthutsende ogenblikken op voor de

* *Dit is de tekst van een lezing die Maarten 't Hart 4 juni jl. uitsprak op de Taaldag van NRC/Handelsblad te Utrecht.*

vaak verbijsterde luisteraar. De verbinding tussen tekst en muziek is bij Bach doorgaans bijzonder innig. Wat in de tekst staat is in de muziek haast altijd in enigerlei vorm terug te vinden. En soms niet slechts in de muziek zoals zij opklinkt, maar ook, haast grafisch weergegeven in de partituur. In de *Matthäus-Passion* verhaalt de evangelist vrijwel aan het eind: *Und siehe da, der Vorhang im Tempel zerriss in zwei Stück, von oben an bis unten aus*. Dat scheuren van het voorhangsel van de tempel laat Bach niet alleen in het orkest opvallend duidelijk horen met stijgende en dalende toonladderfiguren, hij laat het in de partituur ook zien. Al die stijgende en dalende toonladderfiguren vormen tezamen een notengordijntje.

Als Bach het woord ‘graf’ verklankt - een woord dat buitengewoon vaak in zijn teksten voorkomt - zet hij dat woord haast altijd op een bijzonder lage basnoot, bijvoorbeeld in cantate 156 (*Ich steh' mit einem Fuss im Grabe*) in cantate 56, in cantate 1, in cantate 54 en - heel opvallend - in cantate 78. In de partituur zie je dan een heel lage noot, ergens in de diepte zwevend, met extra lijntjes. Met zo'n diepe, lage noot geeft Bach aan, naïef realistisch zou je kunnen zeggen, hoe diep onder de grond het graf ligt. In dit geval gebruikt Bach één noot om in de partituur grafisch een graf weer te geven, en bij de voorhang van de tempel greep hij naar simpele toonladders. Maar in cantate 165, *O heil'ges Geist- und Wasserbad* wordt Jezus *Heilschlänglein* genoemd en Bach grijpt daar het woord slang aan om met zestienden in de partituur een slang te tekenen. Speel je die slangemuziek, dan hoor je het heilsbeest als het ware kronkelen, maar 't frappante hier is, vind ik, dat je het dier ook netjes met zestiende nootjes getekend ziet als je de partituur bekijkt. Kortom: Bach was een uitgesproken realist, een componist bovendien die niet alleen liet horen wat hij in de tekst aantrof, maar het soms zelfs laat zien in de partituur, met behulp van het notenschrift als tekenmateriaal.

Bovendien is het niet alleen zo dat Bach in zijn vocale werken zijn teksten soms met adembenemend grof realistische middelen verklankte, zoals ieder kan zien die de teksten van de koren, aria's en recitatieven van de cantates en de passies bestudeert; zelfs in zijn instrumentale stukken baseerde hij zich wel eens op een tekst die hij zo precies mogelijk in noten omzette. Zulks geldt bijvoorbeeld voor het *Probestück* dat Bach componeerde naar aanleiding van zijn opname in de *Sozietät der musikalischen Wissenschaften* in 1746/47 te Leipzig. In dit stuk, de canonische *Veränderungen* van het

kerstlied *Vom Himmel hoch, da komm' ich her*, baseert Bach zich in de vijf verschillende variaties op de tekst van vijf verschillende coupletten van dat kerstlied. Als je die teksten erbij neemt, begrijp je opeens veel beter waarom Bach elke variatie op een bepaalde manier componeerde. De fraai dalende toonladders in de eerste variatie slaan bijvoorbeeld duidelijk op de uit de hemel neerdalende engelen in de kerstnacht. Ook in de koraalpartita's baseerde Bach zich per variatie op de tekst van een bepaald couplet van het kerklied op de melodie waarvan hij de variaties componeerde. Bepaalde notenbeelden worden soms pas begrijpelijk als je weet welke tekst Bach daarbij voor ogen had. Overigens is bij deze partita's en bij de *Canonische Veränderungen* niet altijd haarscherp duidelijk hoe de verhouding tekst en muziek in elkaar steekt. Er is in 1989 een voortreffelijk proefschrift verschenen van Albert Clement, *O Jesu, du edle gabe*, waarin de verhouding van tekst en muziek in de partita's en in *Vom Himmel hoch* uitputtend bestudeerd wordt, maar uit dat boek blijkt vooral hoe divers de interpretaties van de omzetting van tekst naar muziek kunnen zijn.

Ook in zijn vele koraalbewerkingen, orgelstukken dus zonder tekst eronder, baseerde Bach zich, al componerend, op de tekst van het koraal dat als uitgangspunt diende van de compositie. In het onvolprezen koraalvoorspel *Christ, unser Herr zum Jordan kam*, BWV 684, heeft Bach in de linkerhand het kabbelen van het Jordaanwater verklankt. Je moet dat wel weten als je dit koraalvoorspel speelt, anders begrijp je niet waar al die zestienden voor dienen. Kabbelend water was trouwens toch iets waar Bach mee uit de voeten kon. In cantate 56 heeft hij, naar aanleiding van de tekst *Mein Wandel auf der Welt ist einer Schiffahrt gleich*, het golven van het water fraai uitgebeeld, en in cantate 206 laat hij het spelen der golven horen in het openingskoor. Vanwege de tekst *Sleicht, spielende Wellen*. Frappant is dat Franz Schubert, toen hij zijn lied *Auf dem Wasser zu singen* componeerde, naar vrijwel dezelfde figuren greep om het spelen der golven te verklanken. Daarbij plagieerde Schubert Bach niet, want die cantate 206 heeft Schubert, voorzover bekend, nooit kunnen beluisteren.

De verhouding tekst/muziek is bij Bach dus bijzonder innig. Of om de woorden van Albert Schweitzer te gebruiken: *'Das Verhältnis der Bachsen Musik zu ihrem Texte ist so lebendig wie es nur vorgestellt werden kann*.' Wie het proefschrift van Wolfgang Spindler bestudeerd

heeft, getiteld *Das Verhältnis zwischen Wort und Ton in den Kantaten Johann Sebastian Bachs*, heeft pas goed voor ogen hoezeer Bach bij *Die Musikalische Umsetzung der Rezitativtexte*, zoals de ondertitel van het proefschrift luidt, uitging van de tekst die hij onder handen had. Des te merkwaardiger is daarom dat Bach, als hij een bepaalde tekst eenmaal *tonmalerisch* behandeld had, moeiteloos in staat was om de muziek van die tekst los te koppelen en met een nieuwe tekst te verbinden die met de oorspronkelijke tekst weinig of niets uitstaande had. Zo zijn grootse werken als het *Weinachtsoratorium*, de kleine Missen, de *Hohe Mess*, en zelfs grote delen van de *Matthäus-Passion* ontstaan. Verschillende delen van de Mattheus nam Bach over uit een treurmuziek voor vorst Leopold von Anhalt Koethen die in november 1728 overleed. Zo is bijvoorbeeld de aria *Aus Liebe will mein Heiland sterben* oorspronkelijk gecomponeerd voor een treurcantate waarin het *'ableben'* van Leopold werd beweend. Uit die muziek is dus moeilijk de conclusie te trekken dat Bach zo gelovig was en door het sterven van de Heiland geïnspireerd werd.

A. Schmitz heeft gezegd dat er bij Bach, als hij bestaande muziek onder een nieuwe tekst zette, in zo'n geval altijd sprake was van *'gleiche Affektebene zwischen Original und Neutext'*. Soms is dat inderdaad het geval. Zo werd het slaapliedje uit de cantate 213, over *Herkules auf dem Scheidewege*, het slaapliedje voor het kindeke Jezus in het *Weihnachtsoratorium*. Maar lang niet altijd blijft het verband tussen tekst en muziek in het geval van zo'n parodie gehandhaafd. Terecht zegt Spindler nadat hij de *'gleiche Affektebene'* van Schmitz geciteerd heeft: *'Aber auch das Gegenteil kann offensichtlich der Fall sein.'*

Dat Bach kennelijk zo moeiteloos, en vaak ook zo weinig fijnzinnig, muziek kon loskoppelen van de tekst die de muziek had geïnspireerd, is verbazingwekkend en onthutsend, gelet op het feit dat Bach zozeer vanuit de tekst componeerde. Anderzijds ervaar ik dit ook wel weer als een opluchting. Zoveel betekenden die teksten voor Bach blijkbaar toch niet, en dat is maar gelukkig, want de teksten die Bach op muziek zette waren doorgaans ten hemel schreiend miserabel. Schweitzer zegt: *'Seine Texte waren, formell betrachtet, zur Musik so ungeeignet, wie nur denkbar is.'* Schweitzer formuleert het nog vriendelijk. Uit de verdere Bach-literatuur klinkt een vreselijk gehuil op over de erbarmelijke kwaliteit van de door Bach gebruikte teksten, of om het in de woorden van één van hen te zeggen, over *'den als geschmacklos angesehenen "infamen Kirchentexten"'* Ook

Schweitzer die ik zoëven nog citeerde met een vrij neutrale opmerking, kan zich soms flink opwinden over die *'infamen Kirchentexten'*. Zo zegt hij dat het recitatief *O Sünder trage mit Geduld* uit de cantate 114 *'gebieterisch Umdichtung'* verlangt. Met andere woorden: voert men de cantate uit dan moet die tekst worden vervangen door een nette, hedendaagse tekst. En die roep vond gehoor. De Leipzigse gymnasiumleraar Rudolf Wustmann heeft de teksten verbeterd, bijgeschaafd en omgedicht. Maar Werner Neumann laat zich daar in het voorwoord bij de uitgave van de *Sämtliche von Johann Sebastian Bach vertonte Texte* niet gunstig over uit. Hij zegt: 'Niet alleen enkele woorden, en groepen woorden, maar hele verzen werden omgedicht.' Hij is van mening dat bij zo'n omdichting *Originalitätsverlust* optreedt *'an den pittoresken, affektiven und drastisch-realistischen Barocktexten'*. Ook Spindler wijst zo'n omdichting verontwaardigd van de hand. Wie nieuwsgierig is geworden naar de tekst waarvan Schweitzer *umdichtung* verlangt, en deze opslaat, leest het volgende: *'O Sünder, trage mit Geduld,/ Was du durch deine Schuld/ Dir selber angezogen!/ Das Unrecht säufst du ja/ Wie Wasser in dich ein,/ Und diese Sündenwassersucht/ Ist zum Verderben da/ Und wird dir tödlich sein.'* Schweitzer valt daarbij vooral over het merkwaardige, door de recitatief-dichter bedachte neologisme 'zondenwaterzucht'. Maar zulke dwaze neologismen komen vaak in de cantates voor. Eerder noemde ik al het zonderlinge woord *Heilsschlanglein* voor Jezus. En wat te denken van 'aandachtsvlammen', 'sodomsappels', 'treurborst', 'hellewolf', 'treurnisweder', 'kruisstam'? Er is in haast elke cantate wel zo'n zonderling nieuw woord te vinden. Daarnaast tref je de wonderlijkste rijmpjes aan. Bijvoorbeeld:

Tausendfaches Unglück, Schrecken,
Trübsal, Angst und schneller Tod,
Völker, die das Land bedecken,
Sorgen und sonst noch mehr Not
Sehen andre Länder zwar,
Aber wir ein Segensjahr.

Je ziet de dichters van de cantateteksten worstelen met de rijmdwang. Je kunt het zo dwaas, kreupel of eigenaardig niet bedenken, of het is in de cantates te vinden. Neem de regel *'Wohl denen, die im Sarge liegen'*. Of de wijze waarop de maagdelijkheid van Maria wordt beschreven: *'O Wunder! die Keuschheit wird gar nicht beflecket.'* Of het rijmpje:

Verdoppelt euch demnach, ihr hessen Andachtsflammen,
Und schlagt in Demut brüngstiglich zusammen!
Steigt fröhlich himmelan
Und danket Gott vor dies, was er getan!

Wat de teksten, naast het zo veelvuldig voorkomende kreupelrijm, en naast de dwaze neologismen, vooral bederft zijn de voortdurende toespelingen op vijanden, op de satan, op satansranken, op satanskoorden, op sodom, op de hel, hellepoorten, hellewolven, hellezonden. In één van Bachs allermooiste recitatieven, *Wenn die Mietlinge schlafen* uit cantate 85, luiden de laatste drie regels: *'Denn sucht der Höllenwolf gleich enzudringen,/ Die Schafe zu verschlingen,/ So hält ihm dieser Hirt doch seinen Rachen zu.'* Van wraak, van vergelding en verdelging, is regelmatig sprake in de teksten. In feite zijn al die teksten doortrokken van een kwaadaardige, zelfs verbitterde wrok. En die wrok, woede, wraakzucht geldt al de vijanden van Jezus. Waarvan er toch, in de tijd van Bach, toen iedereen nog gelovig was, niet veel geweest kunnen zijn. Eén van de frappantste voorbeelden van die kwaadaardigheid levert een aria uit cantate 126. Daar wordt de vijand niets minder toegewenst dan dat hij ter aarde zal storten, waarop de afgrond hem dan moge verslinden. Bach heeft de regel *Stürze zu Boden* met een dalende toonladderfiguur geïllustreerd. Aan het eind van de figuur vinden we een octaafsprong omlaag - zo stort de vijand keihard op de grond. Kras realisme!

Niet slechts van de satanskinderen, maar vaak ook van de gelovigen zelf worden ons in de cantate-teksten schrille, bepaald kwaadaardige beschrijvingen gegeven. In cantate 179 heet het: *'Das heutge Christentum ist leider slecht bestellt:/ Die meiste Christen in der welt/ Sind laulichte Laodicäer/ Und Aufgeblasne Pharisaër,/ Die sich von aussen fromm bezeigen/ Und wie ein Schilf den Kopf zur Erde beugen,/ Im Herzen aber steckt ein stolzer Eigenruhm;/ Sie gehen zwar in Gottes Haus/ und tun daselbst die äusserlichen Pflichten,/ Macht aber dies wohl einen Christen aus?/ Nein, Heuchler können's auch verrichten.'* Op dat recitatief, waarvan je amper begrijpen kunt dat Bach het nog zo overtuigend op muziek heeft weten te zetten, volgt een aria die er ook niet om liegt:

Falscher Heuchler Ebenbild
Können Sodomsäpfel hassen,
Die mit Unflat angefüllt

Und von aussen herrlich gleissen.
Heuchler, die von aussen schön,
Können nicht vor Gott bestehn.

Mij dunkt, geen tekst die erom vraagt omrankt te worden door een treffende melodie, maar Bach schrijft die toch, en doet dat ook bij de volgende aria uit deze cantate die eindigt met de potsierlijke regels:

Meine Sünden kränken mich
Ab ein Eiter in Gebeinen,
Hilf mir, Jesu, Gottes Lamm,
Ich versink im tiefen Schlamm.

Wat naast die bepaald onaangename wraakzucht, en dat onophoudelijk vermelden van de Satan, niet zozeer onaangenaam aandoet als wel bevreemdt, is de vaak onverhuld erotische ondertoon in de teksten die betrekking hebben op de liefde voor Jezus. In cantate 82 vinden we de onsterfelijke regels: 'Ik heb de Heiland, de Hope der Vromen, in mijn begerige armen genomen.' In cantate 1 schittert de tekst:

Die Seelen empfinden die kräftigsten Triebe
der brünstigsten Liebe.

In cantate 134 zingen alt en tenor:

Wir danken und preisen dein brünstiges Lieben
Und bringen ein Opfer der Lippen vor dich.

In cantate 21 vinden we een duet van sopraan en bas dat zo uit een opera afkomstig had kunnen zijn, waarin twee gelieven elkaar toezingen: *'Nein, ach nein, du hassest mich, Ja, ach ja, ich liebe dich.'* Een soortgelijk duet vinden we in cantate 49: *'Ich geh und suche mit Verlangen Dich, meine Taube, schönste Braut.'* En uitgesproken, onverhuld erotisch is het sopraan-bas duet uit cantate 140: *'Mein Freund ist Mein,/ Und ich bin dein,/ Die Liebe soll nichts scheiden./ Ich will mit dir,/ Du sollst mit mir/ In Himmels Rosen weiden,/ Da Freude die Fülle, da Wonne wird sein.'* (Die laatste alliterende regel lijkt haast van Wagner afkomstig). Een enkele keer levert de lichtelijk erotische ondertoon van sommige teksten een niet onverdienstelijk gedicht op, bijvoorbeeld in cantate 96:

Ach, ziehe die Seele mit Seilen der Liebe,
O, Jesu, ach zeige dich kräftig in ihr!
Erleuchte sie, dass sie dich gläubig erkenne,
Gib, dass sie mit heiligen Flammen entbrenne,
Ach wirke ein gläubiges Dürsten nach dir!

Een mooi, nu eens niet jambisch ritme, goed rijm, fraaie woordkeus, mooie alliteraties in de eerste en laatste regel, en de dichter heeft de satan er helemaal uit weten te houden! Bach heeft die tekst ook mooi op muziek gezet. Een fraaie aria, met een mooie obligate fluitpartij, maar toch is het niet zo dat juist deze bij uitzondering redelijk geslaagde tekst ook de beste muziek meekreeg. Er is bij Bach absoluut geen verband tussen de kwaliteit van de tekst en van de muziek.

Is zo'n redelijk gedicht dan echt uitzonderlijk in de cantates? In de veelal kreupel rijmende recitatieven en al evenzeer dwangmatig rijmende teksten van de aria's helaas wel. Gelukkig bevatten de cantates daarnaast vaak een openingskoor dat op een enkel vers uit de bijbel gezet is. Zo zette Bach het onvolprezen openingskoor van cantate 104 op psalm 80 vers 2: 'O Herder Israëls! neem ter ore, die Jozef als schapen leidt; die tussen de cherubs zit, verschijn blinkende.' Uiteraard ontberen de bijbelteksten waarop de openingskoren gebaseerd zijn, het kreupelrijm, de onbeholpenheid, de wraakzucht en de erotische ondertoon die aan zoveel teksten van de aria's en recitatieven eigen zijn. En hetzelfde geldt meestal ook voor de teksten van de koralen waarmee Bach zijn cantates besluit. Dat zijn vaak echt Lutherse of piëtistische teksten, menigmaal van grote schoonheid in hun sobere, vaak grimmige eenvoud. En er zijn gelukkig ook heel wat cantates waarin Bach gewoon maar zes of zeven of acht coupletten van zo'n koraal toonzette, bijvoorbeeld de cantates 137, 100, 117, 97. Dan is het vaak wel merkwaardig om te zien hoe Bach die afzonderlijke coupletten, die qua vorm toch bedriegelijk veel op elkaar lijken, tot totaal verschillende aria's omtovert. In cantate 100 heeft hij zes coupletten van het lied *Was Gott tut, das ist wohlgetan* getoonzet. Zes volledig verschillende stukken muziek, maar alle zes uitzonderlijk mooi, met als hoogtepunt de alt-aria in 12/8 maat. Ook in cantate 117 heeft hij negen strofen van een lied van Jakob Schütz getoonzet, en bij die cantate is het weer merkwaardig dat hij acht van de negen strofen voorzag van niet zeer uitzonderlijke melodieën, en één strofe, de zevende,

van wellicht de mooiste melodie die Bach heeft gecomponeerd. En waarom kreeg dat zevende couplet nu die onbeschrijfelijk prachtige melodie mee? Dat is, als je naar de teksten van die negen coupletten kijkt, niet te begrijpen. Hetzelfde geldt voor cantate 97. Ook hier zette Bach negen strofen op muziek van een lied van Paul Fleming. Een waarlijk prachtige tekst. Sober, strak, precies. Er spreekt grote deemoed uit. Bach maakte er een prachtige cantate van, met als hoogtepunt de tenor-aria *Ich traue seiner Gnaden*. Waarom nu, op die tekst, zo'n uitzonderlijk mooie aria, met zo'n onbegrijpelijk mooie vioolsolo?

En daarmee kom ik toe aan datgene waar het uiteindelijk om gaat: hoe kan het dat zulke veelal diep erbarmelijke, potsierlijke, dwaze, vaak ook onaangenaam wraakzuchtige teksten zulke wonderbaarlijke muziek hebben opgeleverd? Want ik ben het geheel eens met de violist Nathan Milstein die in zijn autobiografie schreef: 'Voor mij zijn Bachs cantates, zijn *Matthäus-Passion* en Mis in b-klein de mooiste muziek ooit geschreven.'

Het antwoord op de vraag waarom zoveel slecht proza zo'n groots oeuvre heeft opgeleverd, is niet gemakkelijk te geven. Ik kan er alleen maar naar gissen. Zoveel is wel zeker: Bach zelf heeft de teksten die hij toonzette niet als slecht of zwak of onbeholpen ervaren. Dat leid ik niet alleen af uit het feit dat hij er nooit over geklaagd heeft, maar ook uit het feit dat hij een enkele keer zelf als tekstdichter optrad en dan teksten vervaardigde van hetzelfde kaliber als zijn tekstdichters. Cantate 139 *'deren Textbearbeitung allgemein Bach selbst zugeschrieben wird'* (Spindler) bevat hetzelfde kreupelrijm, (*Mich drücken schwere Sorgen,/ Von Abend bis zum Morgen*) en dezelfde onbeholpen woordkeus (*Ich bin verlassen./ Es scheint, als wollte mich auch Gott bei meiner Armut hassen*) als zoveel teksten van andere cantates.

Daarnaast is van belang te bedenken dat Bach weliswaar sterk componeerde vanuit de tekst die hij onder handen had, maar daarbij vaak vooral door één woord, één uitdrukking of frase geïnspireerd werd. Zo is het heel opvallend dat Bach, zodra er in de tekst sprake is van het luiden van de doodsklok, die klok ook altijd laat horen - cantate 8, cantate 95, cantate 198, - en dan beheerst het luiden van een klok of klokje (cantate 198) zo'n hele compositie. En het is evenzeer opvallend dat Bach, zodra in de tekst sprake is van *Schritten*, of van *Laufen*, of *Wanken*, of *Eilen* door dat éne woord bevleugeld raakt en zijn mooiste stukken schrijft. De rest

van de tekst wijkt dan naar de achtergrond, en alleen dat woord levert de inspiratie. Voorbeelden: cantate 33, cantate 78, cantate 111. In cantate 121 vinden we een buitengewoon mooie bas-aria op de tekst *Johannis freudenvolles Springen*. Het woord springen heeft Bach hier in hoge mate geïnspireerd tot vrolijk huppelende, springerige, welhaast schwingende muziek. Bach lijkt daarbij vergeten te zijn welk springen van Johannes de Doper in deze aria-tekst gememoreerd wordt. Het gaat om het roerende verhaal uit Lucas 1 vers 41. Als de zwangere Maria Elisabeth groet, die in verwachting is van Johannes de Doper staat er: 'En toen Elisabeth de groet van Maria hoorde, geschiedde het, dat het kind opsprong in haar schoot.' Dat is *Johannis freudenvolles Springen* waar Bach zulke schitterende muziek bij schreef, maar toch ook muziek té levendig, té dynamisch, té dionysisch dan dat je die zou kunnen associeren met de misschien wat wilde, maar noodzakelijkerwijs toch ook beperkte bewegingen van een kind in de moederschoot. In de al eerder genoemde cantate 206 begint een aria met de woorden *Hört doch! der sanften Flötenchor*. Terstond schrijft Bach een aria die wordt begeleid door maar liefst drie fluiten. Een fluitenkoor, kortom.

Daarnaast geldt natuurlijk dat niet zozeer de onbeholpen teksten zelf, als wel de erin vervatte boodschap - die toch onveranderlijk getuigt van een vurige liefde voor Jezus - Bach inspireerde. Neem één van de allermooiste aria's, de tenor-aria uit cantate 85. De tekst daarvan luidt:

Seht, was die Liebe tut.
Mein Jesus hält in guter Hut
Die Seinen feste eingeschlossen,
Und hat am Kreuzesstamm vergossen
Für de sein teures Blut.

Bepaald geen indrukwekkende tekst. Het woord *Hut* is erbij gesleept terwille van het rijm op *tut* en *Blut*. Ook *eingeschlossen* dankt zijn plaats in het gedichtje aan de noodzaak dat er iets moest rijmen op *vergossen*. En *Kreuzesstam* staat er alleen maar omdat, vanwege het ritme, het woord kruis niet genoeg was. Maar de boodschap dat Jezus, uit liefde voor de zijnen, zijn bloed aan het kruis heeft vergoten, heeft Bach hier geïnspireerd tot één van zijn allermooiste ingevingen. Het ligt daarom voor de hand te zeggen dat het in het algemeen niet zozeer die slechte teksten waren die Bach inspireerden, maar zijn grote geloof, zijn grote liefde voor Jezus.

Toch valt daar weer veel op af te dingen. Neem de alt-aria uit cantate 34, *'arguably the most beautiful aria Bach ever wrote'*, zegt Alec Robertson in zijn boek over de cantates van Bach. En Alfred Dürr zegt in zijn waardevolle boek over de cantates: *'Mit Recht wird diese Aria zu den glücklichsten Eingebungen Bachs gezählt.'* De tekst van deze aria luidt:

Wohl euch, ihr auserwählten Seelen,
Die Gott zur Wohnung ausersehn.
Wer kann ein grösser Heil erwählen?
Wer kann des Segens Menge zählen?
Und dieses ist vom Herrn geschehn.

Geen bijzondere tekst, en de laatste regel is een echte dooddoener, staat er alleen maar bij vanwege dat woord *geschehn* dat op *ausersehn* moest rijmen. Maar ook hier zou je kunnen veronderstellen dat Bach geïnspireerd werd door de gedachte aan de uitverkoren zielen, en in deze aria een beeld heeft geschetst van de hemelse zaligheid, van het eeuwige Jeruzalem. Helaas, dat kan niet het geval zijn, want deze aria figureerde oorspronkelijk in een cantate ter gelegenheid van de bruiloft van een dominee. En deze trouwlustige dominee werd door een van zijn gemeenteleden aldus toegezongen:

Wohl euch, ihr auserwählten Schafe,
Die ein getreuer Jacob liebt.
Sein Lohn wird dort am grössten werden,
Den ihm der Herr bereits auf Erden
Durch seiner Rahel Anmut gibt.

De tekstdichter van cantate 34 heeft dus heel handig een tekst vervaardigd met hetzelfde ritme, dezelfde hoeveelheid woorden, en hier en daar zelfs dezelfde woorden als de tekst van de aria uit die bruiloftscantate. Dat moest ook wel, want dan kon Bach zijn muziek uit die bruiloftscantate overnemen in de Pinkstercantate nummer 34. En zo geschiedde, en zo ontstond dus een van de meest onvergankelijke stukken muziek die Bach schreef op een lompe tekst over een *'getreuer'* dominee die met een vrouw beloond wordt. Hoe volstrekt ondoorgrondelijk en onbegrijpelijk zijn toch de wegen van een genie. Hoe kan het bestaan dat een componist, geïnspireerd door zo'n tekst, een aria schrijft die naar mijn smaak, tezamen met de tenor-aria's uit cantate 85 en 87, en de alt-aria uit

cantate 117, en de sopraan-aria uit cantate 149, tot het allermooiste behoorde wat Bach ooit heeft gecomponeerd? Maar wie de teksten van die aria's uit cantate 85, 87, 117 en 149 bekijkt, kan al evenmin begrijpen waarom juist deze teksten Bach inspireerden tot het beste wat hij te geven had. De conclusie kan alleen maar zijn dat de tekst er kennelijk weinig of niets toe deed, en dat Bach zijn ingevingen kreeg onafhankelijk van de tekst die hij onder handen had. Dat geldt soms ook bij Mozart, bij Schubert, bij Verdi, maar bij hen is de afgrond die er gaapt tussen de kwaliteit van de muziek en de kwaliteit van de tekst toch nooit zo groot als bij Bach. Wie ook de teksten bestudeert die Bach inspireerden, eindigt met alleen nog maar veel grotere bewondering voor de ongelofelijke genialiteit van Bach, met daarbij de ontnuchterende kanttekening dat in die genialiteit kennelijk niet enig literair gevoel besloten lag.

Echte muziek
Drs. P

Betrad men destijds na een uur of vier, of 's avonds, een café van enige omvang, dan kon men rekenen op muziek. En deze veel geprostitueerde term slaat hier niet op harige microben met veel stroomverbruik, maar op de adequate bediening van keurige, acoustische instrumenten, aan de hand van min of meer sublieme en in elk geval fatsoenlijke partituren.[1)]

Een pretentieloos soort muziek herinner ik me van een familie-café in Rotterdam, kort na het bombardement. De binnenstad met al haar vertier was teloorgegaan, en wij studenten moesten nieuwe adressen bezoeken. In de Van Speykstraat vonden we die drukbeklante zaak. De kastelein deed, te oordelen naar gedrukte kaartjes (Stimmung! Stimmung! Jedere Mittag Musika von Jan, Toon und Piet), een gooi naar het bezetterspubliek, doch bleek in een voorzichtig oriënterend gesprek rabiaat anti-Duits te zijn, op het marxistische af, zodat we met een rein geweten bleven komen. Niet voor de muziek, want Jan, Toon en Piet (2 accordeons, slagwerk en zang) hadden als gezegd geen verheven repertoire. Vrolijk, dat wel.

Dan had je ook heel grote etablissementen, met name Heck's, waar betere en talrijkere musici concerteerden (*Tijdens de muziek worden de prijzen der consumpties met f 0,15 verhoogd*). Als deze conventioneel gekleed gewoon hun werk deden was het een ‘vermaard orkest’; waren ze op zijn uitheems gecostumeerd, of wezen de trombones tegelijkertijd dezelfde kant op - denk aan Glenn Miller e.d. - dan noemde het etablissement hen een ‘showorkest’.

Onder de vermaarden noem ik Paul Godwin, een klassiek geschoolde meesterviolist. Boyd Bachman, een Deen, bracht veel show. En voor de volledigheid vermeld ik dat er ook heuselijke jazzorkesten konden verschijnen, dat van de Belg Robert de Kers bijvoorbeeld.

Waar ik het nu verder over wil hebben is een oud en zeer bekoorlijk fenomeen: het strijkje.

Deze benaming klinkt huiselijk, ja bijna kneuterig, en ik neem

aan dat de uitvoerenden liever spraken van hun *ensemble* of *salonorkest*. Hoe men het ook noemde, het strijkje mocht en mag in genen dele worden onderschat. Het spel was *gekonnt*, de composities waren altijd melodieus en dikwijls brillant. En de geschiedenis van het instituut was roemrijk.

Frankrijk is de bakermat van het *café-concert*. Een gravure uit de jaren der Revolutie toont een Parijs koffiehuis, trefpunt van schrijvers en politici, waar de muziek wordt verzorgd door een *Stehgeiger*, een zitviolist, een cellist en een bassist - de klassieke bezetting van het strijkje.

Over de *Stehgeiger* (er bestaat geen Nederlandse benaming) moet ik even uitweiden. Hij is q.q. de solist, gewoonlijk ook de leider van het orkest, en als het goed is een persoonlijkheid die meer doet dan zijn noten ten gehore brengen. Zo was er in Oostenrijk, waar overigens ook de *Pariser Besetzung* evenals in Duitsland populair werd, een zekere Michael Pamer, die uitstekend musiceerde, een straffe leiding voerde en graag met bier omging. Componeren kon hij ook, en zijn *Selige Erinnerungen an das Hütteldorfer Bier* voerde hij het liefst uit: na afloop namelijk dronk hij een glas bier in één slok leeg. Het applaus leidde tot herhaling, een tweede herhaling, een volgende... in totaal een keer of twintig.

In zijn orkest zaten twee musici, de violist Josef Lanner en de altist Johann Strauss, die zonder drankzucht observeerden hoe Pamer met allerlei stilistische versieringen - een *pianissimo*, een *rubato*, een stilte, een spectaculair accoord - zijn melodieën extra zeggingskracht meegaf.

Zeggingskracht, inderdaad. Een beetje Stehgeiger (ik denk dan mede aan de *primas* van het zigeunerensemble) had uiteraard een heel boek met vioolpartijen onder zijn schedeldak, hij wandelde stijlvol door het publiek en vertolkte bij de tafeltjes datgene wat hij toepasselijk achtte - *Beautiful Dreamer, Parlez-moi d'amour, Tea for two, Ich weiss in der Nähe ein kleines Hotel...* Men zou hem *Spaziergeiger* kunnen noemen, wat bij mijn weten nooit gebeurd is.

De waarlijk beroemde solisten hoefden niet te circuleren, die hadden zo al charisma genoeg. Dat berustte allicht op hun karakter, maar niet minder op de strenge leerschool die het genre nu eenmaal vertegenwoordigt. In Frankrijk keek geen vakman erop neer. Carl Flesch, een ster (en auteur van *Die Kunst des Violinspiels*), vertelt dat er in de jaren '90 door vrijwel alle conservatoriumviolis-

ten 's avonds in vermaaksorkesten werd gewerkt. Zulke schnabbelaars daar en elders konden later onsterfelijk worden: Jacques Thibaud, José Iturbi, Pablo Casals.

En niet te vergeten Fritz Kreisler, die als wonderkind begon, daarna een tijdlang zijn draai niet kon vinden en ten slotte toch maar koos voor een violistenloopbaan. Voor zijn studie trok hij zich terug in een logement buiten zijn Wenen (waar Schubert, blijkens een gedenksteen, ook placht aan te keren). Kost en inwoning hoefde hij niet te betalen, mits hij 's avonds de gasten muzikaal bezighield: zijn vader had die regeling getroffen.

Op een foto uit de jaren '90 zien we vijf muzikanten in Tirolerdracht, w.o. Kreisler (Stehgeiger) en Arnold Schönberg (cello).

Als concertviolist debuteerde hij in Parijs en vierde hij triomfen in alle wereldsteden. In 1925 voerde hij te Honoloeloe zijn bewerking van het Hawaiiaanse volkslied *Aloha oe* (toegeschreven aan Liliuokalani, de laatste vorstin) uit, waarvoor hij de handen onstuimig op elkaar kreeg. Daarop reduceerde hij de geestdrift met de mededeling dat Liliuokalani in feite een volkslied had besteld bij een Duitse violist die in San Francisco les gaf en Honoloeloe dikwijls bezocht; deze maakte het zich niet moeilijk maar diende het Weense deuntje *Jetzt geh'n wir gleich nach Nussdorf 'raus* in.

Een andere Kreisler-anecdote betreft zijn onderhoud met een puissant rijke Amerikaanse die hem aanzocht als attractie bij een huiselijk partijtje. Met zijn tarief van tienduizend dollar ging ze accoord. ‘Maar mijnheer Kreisler,’ stipuleerde het mens, ‘het is *niet* de bedoeling dat u zich onder de gasten mengt.’ Zijn antwoord luidde: ‘Goed, mevrouw; in dat geval bedraagt het honorarium slechts achtduizend dollar.’[2)]

Kreisler had *présence*, en plezier in zijn vak. Klassieke werken vertolkte hij feilloos, en met hetzelfde elan speelde hij populaire stukjes, mits van goede kwaliteit. Zo heeft hij o.m. *Blue Skies* van Irving Berlin en *Swanee River* (Stephen Foster) op de plaat gezet.

En daar hij een volwaardig muzikant was, kon hij uitstekend componeren. Naast een strijkkwartet en twee operettes ontstonden tal van salonmelodieën, waarvan *Liebesfreud* en *Liebesleid*[3)] tot op heden repertoire houden.

In brede, onbevoegde kringen heerst de mening dat echte muziek een hele tijd moet duren - of er nu een dichtbevolkt orkest aan te pas komt dan wel een groepje, of een enkeling. En het behoort

plaats te vinden in een serieuze ruimte, voor zwijgende toehoorders.

Nu, de kapelmeester van de Mecklenburg Schwerin Hofkapelle had al in 1550 een clausule in zijn contract die hem opdroeg, niet slechts in de slotkerk te spelen maar eveneens '*mit anderen Musizi zu Tisch wenn es begehrt würde*'. Tafelmuziek bleef lang gebruikelijk, en Bach heeft ervoor geschreven, o.a. een paar Brandenburger concerten; ook Telemann achtte het niet beneden zijn waardigheid zulke amusementsmuziek te leveren. Maaltijden, zeker toen, werden niet gekenmerkt door stilte en plechtigheid. En u denkt toch zeker niet dat de opvarenden van het koninklijke ontspanningsvaartuig op de Thames destijds met omfloerste blik en ingehouden adem de wijsjes van die Mr. Handel aanhoorden? Of dat Haydn, Schubert, Lully en andere onsterfelijken handenwringend leden onder het feit dat er tijdens hun muziek werd gepraat, geconsumeerd, rondgelopen?

Waarmee gezegd wil zijn dat de zogeheten lichte muziek qua vertolking *en* inhoud op hoog peil kan staan, en dat werkelijk bekwame spelers en toondichters zulks weten. Elke rechtgeaarde componist moet jaloers zijn op de bromvliegpassage in *Orphée aux enfers* van Offenbach, het Viljalied van Léhar, *Always* van Berlin, *Ich küsse Ihre Hand, Madame* - ik kan wel aan het opsommen blijven, want naast (onvermijdelijk) een massa bijkomstig spul hebben we alleen al aan Tin Pan Alley, d.i. de lichte muziek van de V.S., een grot van Aladdin te danken: *evergreens* die geraffineerd zijn (als Cole Porter's *Night and Day*) of elementair (*Whispering* van Schönberger), maar nooit banaal.

Dat is het fascinerende van muziek: ook de simpelste melodie kan pakken en voortbestaan als ze inhoud heeft. Als ze dus muzikaal is. Het pretentieloze volksliedje *Muss i denn zum Städtele hinaus* is middeleeuws, maar Elvis Presley had groot gelijk, en veel succes, met zijn opname. Echte muziek kan niet kapot.

Terug naar het strijkje *an sich*. Zoals een zitkamer zonder boekenkast of -wand geen complete woonruimte is, deed een strijkjeloos café-restaurant voor de oorlog wat pover aan, ondanks de leestafel, wandversiering en lichtbronnen.

In Arnhem had je Royal, en daar speelde Lajos Veres. De naam zegt het al: zigeunermuziek.

Deze bestond al heel lang en werd in Hongarije sterk gewaardeerd, zodanig dat men haar als nationaal erfgoed ging beschou-

wen. Tijdens het Wener Congres brachten enige magnaten hun eigen kapellen mee; de musici luisterden hun feesten op en maakten zich overdag nuttig als lakeien. Het zigeunerorkest werd *reçu* in hoge kringen.

De traditionele taakverdeling was als volgt: soloviolist en nog 1 of 2 violen, altviool, klarinet, cello, contrabas, en dan natuurlijk een cymbalom (cembalo, cymbaal - de naam is nogal veranderlijk) met zijn evenwijdige snaren waarop met twee omzwachtelde hamertjes vakbekwaam werd geslagen. Grote orkesten hadden er twee, en ook twee bassen.

De *primas* koos een motief en improviseerde daarop, met toenemende ornamentiek en passie; ook de cymbalist en klarinettist kregen de kans zich te profileren.

Gaandeweg slonk de bezetting tot een man of vier, vijf, en absorbeerde het zigeunerstrijkje andersoortig, goed in de markt liggend materiaal - walsen, tango's desnoods, operettemelodieën. De *sound* evenwel handhaafde zich kranig; de uitmonstering eveneens.

Hoe het ensemble van Lajos Veres was samengesteld weet ik niet meer exact, en ook niet wat ze allemaal lieten horen; er was dunkt me nog heel wat Hongaars bij, en vooral de vaste prikken waar elk zigeunerstrijkje mee diende uit te pakken - bijvoorbeeld het bravourestukje *Kanarie* (als het zo heette; in elk geval ging het over een piepvogel). Bij zulke instrumentale uitschieters werd er algemeen geluisterd, en hartelijk geklapt. Voor het overige was de muziek meer een - wat zal ik zeggen - discrete auditieve liefkozing dan een aandachtvragend concert. Men babbelde, men bestelde nog eens wat, men onderging min of meer onbewust de behaaglijke werking van die knap bedachte, fraai voortgebrachte geluiden.

Van het Park in Rotterdam staat me Sandor Vidak bij - wat vuriger dan Lajos Veres, Bela Kiss en anderen. In het algemeen gaapte er geen afgrond tussen het zigeunerstrijkje en het ‘burgerstrijkje’, als ik dat zo mag aanduiden, afgezien van kleding en apparatuur. De ambiance was in beide gevallen opgewekt-romantisch, en geenszins drammerig.

Niet voor niets werd in de tijd van de stomme film bij bepaalde opnamen een strijkje ingezet, om de acteurs en actrices in de vereiste stemming te brengen. Ten mogelijken overvloede zij hier herhaald dat echte muziek - waarover we het immers hebben - los

van alle mode, verkooptechniek of compositorische gewichtigdoenerij aan een diepe behoefte voldoet, althans bij normale mensen: de behoefte aan orde en schoonheid. Dit klinkt pompeus, maar is gemeend.

En aantoonbaar. Door economische en geluidstechnische oorzaken is het strijkje verdwenen, bij ons tenminste. Het salonorkest echter bloeit nog, en het is de verdienste van Hub. Mathijsen (†1994) dat hij die muziekvorm met zijn Resistentieorkest, dat veel navolging kreeg, heeft doen herleven.

De *evergreens* zullen hun naam blijven waarmaken, dankzij competente musici en een sympathieke kant van de menselijke natuur; en er zullen *evergreens* blijven ontstaan, wil ik hopen. Anders mankeert er iets aan de samenleving.

Eindnoten:

1) *De meeste parate kennis hierna is te danken aan de onvolprezen informatiebron* Melodieën en muzikanten *door Alexander Caret, die de beschaving nog heeft meegemaakt*.
2) *Voor de bedragen sta ik niet in, wel voor de teneur*.
3) *Rachmaninov, met wie Kreisler vaak samenspeelde, heeft ze voor de piano bewerkt*.

Tekeningen van Nemanja Mitrović

[Muziekimpressies]

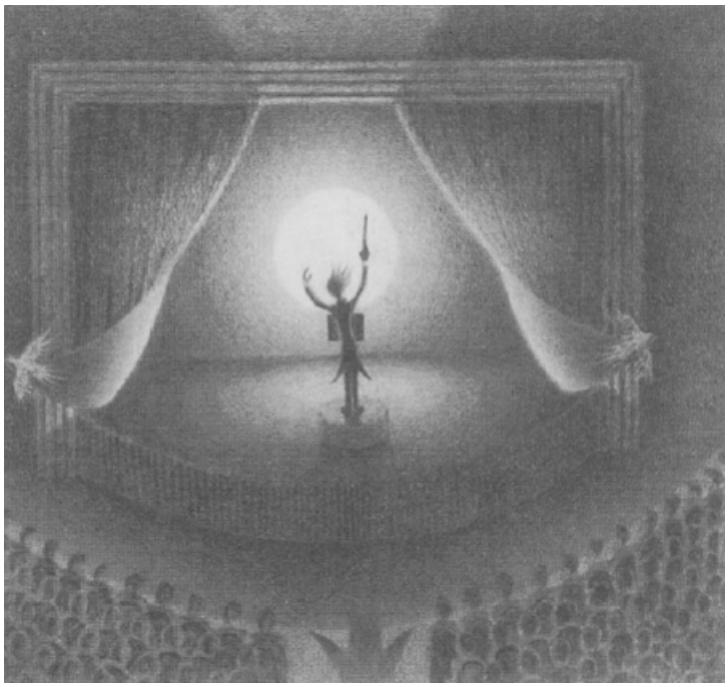

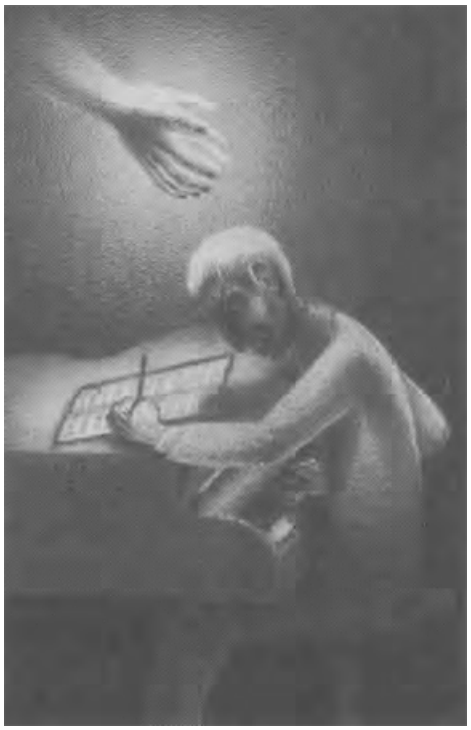

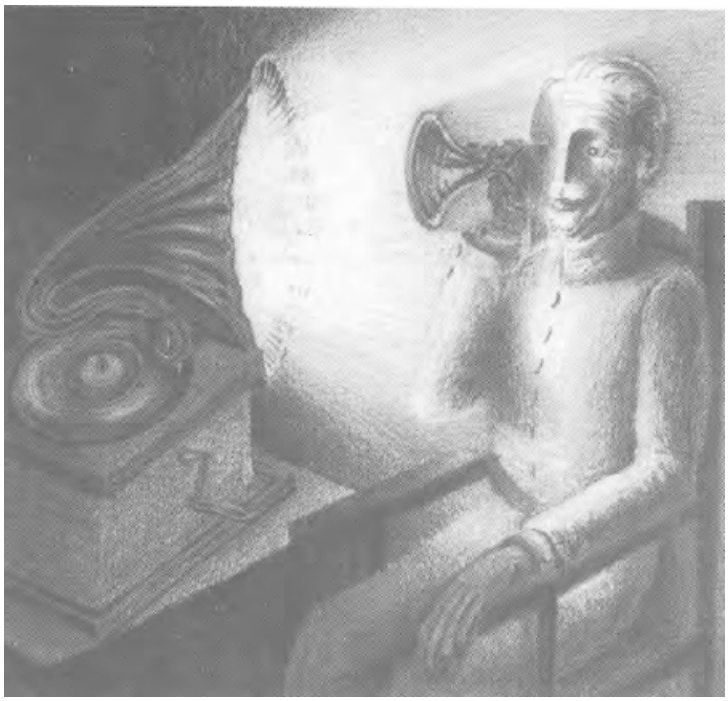

Light Verse

Loflied op het lied
Jan Boerstoel

Al in de oertijd zongen duistere druïden
hun toverzangen in de volle maneschijn
en in Egypte zong men bij de piramiden,
terwijl de oude Grieken zongen van de wijn.
Des avonds in het licht van walmende flambouwen
zong keizer Nero liefst een zelfgeschreven lied
en de Germanen zongen over bier en vrouwen;
alleen de Friezen zongen toentertijd nog niet.
En later zong men in Parijs, Berlijn en Londen,
en in Italië daar deed men het zelfs graag,
zozeer dat daar de opera werd uitgevonden,
die honderdduizenden bekoort tot aan vandaag.

Heb ik te véél op, heb ik te véél op,
heb ik te véél op, maar wat is te veel?
Zet ik een keel op, zet ik een keel op,
zet ik een keel op en wat voor een keel!
Zing ik van helden en zing ik van schurken,
dikke sopranen in vliesdunne jurken,
komische kappers en woedende Turken,
die ik con brio hun harem ontsteel...
Wat een keel! Wat een keel!
En al gauw is geen glasruit meer heel!

Maar wie zich prettig muzikaal wil gaan ontspannen
en geen behoefte heeft aan drama en aan bloed,
wie valt op mooie meisjes en op knappe mannen
zit bij een operette ook wel goed.

De koeien zijn drachtig en zwak is het vlees
en feestelijk bollen de decolleté's,
de wijn is weer fijn en het bier is weer best
en menige dorst is nog lang niet gelest.
Als helblonde Gretl verschijnt in de zaal
haalt Hansl zijn alpenhoorn uit zijn foedraal
en dan wordt het lachen en dan wordt het pret,
daar hoog in de Alpen en ver van ons bed.

En wie gebukt gaat onder sombere gedachten
als hij de boze wereld om zich heen beziet,
kan in het levenslied een woord van troost verwachten,
dat maakt, dat hij er toch een beetje van geniet.

Beter dan de allerbeste hoofdpijnpoeder,
als je depressief of sikkeneurig bent,
werkt een lied over de rimpels van je moeder
of je vader die zijn kind nooit heeft gekend.
Overal wordt er gestorven en gescheiden,
om nog maar te zwijgen van het dierenleed,
maar een lekker driekwartsmaatje medelijden
brengt je zingend bovenaan de hitparade.

Toch zoekt een nieuwe tijd naar nieuwe uitingsvormen,
ook de muziek krijgt af en toe een nieuw gezicht,
kijk naar de kids die thans de podia bestormen,
die zijn vaak house-verslaafd en ook wel rap-gericht.

Moet je horen, brother, weet je waar ik aardigheid in heb?
Om de wereld te bezingen op de wijze van de rap,
om te rappen op de struggle en de strijd om het bestaan,
maar het mag natuurlijk ook wel over mooie meiden gaan.
Nou, dat red je niet op wijsjes van het ouderwetse slag
van zo'n vogel als die Mozart of zo'n asshole als die Bach,
en dan heb je ook al weinig aan de shit van Archie Shepp,
nee, die dingen vragen om zo'n bloody motherfuckin' rap!

Maar wie een dagje ouder is, maar nog geen tachtig,
die schiet nog steeds bij jankende gitaren vol,
al sinds de jaren vijftig onverwoestbaar prachtig:
de ijzersterke goeie ouwe rock 'n roll!

Rót óp met je opera en je operette,
ben je van de pot gerukt om dat op te zetten!
Rót óp met je levenslied en je levensleed,
stop die maffe rap van jou ook maar in je reet!
Hard rock wil ik horen, hard rock wil ik horen,
harde rock 'n roll en anders niet!
Hard rock is het einde, hard rock is het einde,
hard rock is het einde van het lied!

Carrière
Frits Criens

Het heeft zijn naam dus aan zijn vorm te danken
Het hier gepresenteerde instrument
Dat ons vergast op helder ijle klanken

Het krijgt vaak per concert maar één moment
Om boven alles uit te mogen klinken
Dat vergt van spelers timing en talent

Een vaste hand (veel rust, niet roken/drinken)
Is eis, naast technisch meesterschap
Om als solist een beetje uit te blinken

En ook al is de aanslag niet te slap
Aan concentratie of elan geen mangel
Dan blijft het naar de top een hele stap

Zo blijkt maar al te vaak de tingeltangel
Het lot van veel beloftes op triangel

Une éducation musicale
Karel van Eerd

Zwart was de kist en zwaar voor zijn zes jaren;
daarin geheel het halve instrument,
een licht gekromde stok met paardeharen,
de hars, muziekpapier van twintig cent,
het vierkant zakje met reservesnaren.
Hier ging een tweede Heifetz, onherkend.
Er werd het eerste van veel halve uren
nog niet gestreken, voorrang had het pure:

'Muziek is wat het oor streelt en het hart
beroert.' Reeds bleek dat hij nog veel zou leren,
het strijkgenot, maar daarnaast ook veel smart.
Muziek was wat de ziele zou bezeren,
de kist zou immer zwaar zijn en lijkzwart,
de kunst ambitie, en een jeugd ontberen.
De radio speelt Schumann, Dromerij
uit Kinderscènes, Mamma weent erbij.

Muziek bestaat, zoals men weet, uit noten,
de hele, halve, kwarten, achtsten, zes-
tienden en korter nog. Daaraan ontsproten
de noties van genieën; Mozarts Es
vond daar zijn Ich, en ook de minder groten
deden het zo. Dat was de tweede les.
De kist bleef dicht; hij zou wel willen strijken,
Meneer bleef over ware toonkunst zeiken.

De derde les beloofde alle goeds,
de doos mocht, ongelofelijk, toch open.
De krul, de knoppen, brug en hals, de toets,
waarover parallel vier snaren lopen:
hier werd iets tastbaar, echt. Maar onverhoeds
kwam daar weer iets abstracters ingeslopen.
'Kijk door die *f* heen,' en hij keek dociel,
'daar staat een stapel, oftewel de ziel.'

Ach, hoeveel keren brak hij de akkoorden
en trok de ganse kwintencirkel rond!
Het was niet wat een kinderziel bekoorde,
het was net gymnastiek en dus gezond.
Het repertoire was wat Meneer nog hoorde
en voor Pleyel al op de vleugel stond.
De moeder ging na twee, drie jaren kniezen:
een strijker tokkelt nimmer *Für Elise*.

Na Crickboom, Kalliwoda en Mazas
kwam eindelijke het uur van één echt stukje,
Vivaldi, a, la,
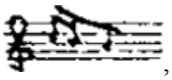 , do-si la, het klein gelukje.
De moeder weent weer: ‘Doe het maar eens na!
Dat speelt al op een hele, ukkepukje!’
En spoedig *Humoresque* van Dvorak,
maar dat was geen barok en laf van smaak.

Na Kayser Kreutzer, dat ging ook niet vlotter,
zulk enharmonisch mies gemoduleer.
Meneer dacht: ‘Cis!’ ‘Nee, des!’ riep hij, steeds botter
na zes jaar ongeduld, het ging niet meer.
Tot het sforzando van zijn stembreukstotter:
‘Me-me-meneer, dit was de laatste keer!’
Hij durfde niet naar huis: wat Mam zou zeggen?
Thuis zat Meneer heel wijs het uit te leggen.

Hij dacht, ik moet een ander instrument:
piano, geen gedoe met intoneren;
een mondharmonica van vijftig cent:
die mop ‘toen onze mop’ is gauw te leren;
of harp, dan weet men dat je iemand bent,
maar dat was toen voor dames, niet voor heren.
De moeder: ‘Maar dit is mijn ideaal!
Jij krijgt een licht, bruinlederen foedraal.’

De slagwerker
Martin de Haan

Het ritme stolt onder zijn handen
en vormt een kolossaal kristal,
dat flonkeringen doet belanden
waar nooit een lichtstraal vallen zal.

Geen slag, geen plof hoort men ontbranden,
geen klap, geen plotselinge knal:
niets doet de monoliet verzanden
in een geluidenwaterval.

Dan breekt het ding in duizend scherven.
Hij laat ze kort de zaal door zwerven
en stort ze uit over 't publiek.

Applaus volgt; ogen overleggen
en schitteren, als om te zeggen:
‘Waarachtig, zo maakt men muziek!’

Labiel
Serge Helfrich

Het goddelijke loopt
altijd op lichte voeten
om ooit eens onverhoopt
de zwaarte te begroeten.

Alcyone, zij noopt
te volgen op de route
waarop men immer hoopt
de vrijheid te ontmoeten.

En wie dat nog gelooft,
zoals slechts schizofrenen,
lijkt aangenaam verdoofd,

maar topzwaar zijn diegenen
met Wagner in het hoofd
en Mozart in de benen.

Drie gedichten
J. Houtsma

Brahms

In memoriam Leonard Bernstein

Uw zeer ironische ooglid, maëstro,
en uw met bewonderenswaardige
terughoudendheid voorgedragen emfyseem,
maken u vrijwel onaantastbaar.
West Side Story: vergeven en vergeten;
ieder spoor van herinnering aan uw

hoerigheid uitgewist. we blijven mensen
nietwaar, maëstro, en we weten dat
mensen nu eenmaal ad infinitum
wat eens gebeurd is, naspelen. De joden
in Israël studeren 's avonds op
de hoekse en kabeljauwse twisten van
Richteren en *Koningen*. De Arabieren
houden het op *1001 nacht*.

Wat heeft de voorkeur? Zelf was ik verloren
toen ik de zwierige gebaartjes zag
waarmee u, als een blikje nogal dure
shagtabak, de wondere wereld van
Brahms open maakte. Sindsdien werkte ik
iedere avond aan uw astmatisch kuchje,
oefende ik me in uw oogopslag.

No Chamber Music

voor Luciano Berio

Geen vrouwen, geen stemmen
van opgewekt pratende vrouwen,
geen gerinkel van kopjes en schotels, geen
gesuis van verwarmingsbuizen.

IJzige stilte, beste vriend, is
het enige wat je ten deel valt.
De stilte van tussen
pluchen fauteuils. Geen gefluister.
Geen hoesten. Geen kraken van snoepjes-

papiertjes. *No Chamber Music*.

Vanitas

Sluit nu vrede met Joseph Haydn:
deze beminnelijke oude heer
is er alleen op uit u te behagen,
de duist're wolken om uw vorstelijke
voorhoofd, uw muizenissen, te verjagen.

Hij is een en al charme en gratie,
vol welgemutste humor, die
u de betrekkelijkheid wil
doen inzien van uw kniezen:

dan wórdt dat huis maar onder
de prijs verkocht, dan ìs ze maar gebelgd,
dan gáát de kans op een
fantastische carrière maar verloren.

Luister, een ander thema, even licht,
even luchtig als wat voorafgaat. Alles
is vluchtiger dan zonlicht op een weiland

vroeg in de lente. We zijn kinderen
die bellen blazen in een strakke wind.

Twee gedichten
Frank van Pamelen

Ladder

DOmaine de Lafayette, Cointreau en cider
En **RE**delijk wat whisky met Bordeaux
Een lu**MI**neuze wondermix voor ieder
Domaine de la**FA**yette, Cointreau en cider
Bewegen je tot **SOL**che schöne Lieder
Al lal je meestal weinig **LA**ter: YO!
Doe mijn de la Fajet, Kwantro en **SI**der
En redelijk was wiskie met Bor**DO**!

[2]

Nieuws uit het ziekenhuis
Musical therapy
Blijkt een plezierig
En heilzaam produkt

Jammer alleen van die
Hemofiliepatiënt
Aan het infuus
Maar die wilde unplugged

Vertaald proza

Siegfried en de beer, Bayreuth 1896

Het lied

Isaak Babel[*]

(Vertaling Pieter Zeeman)

Toen ik was ingekwartierd in het dorpje Boedatitsji viel me een kreng van een hospita ten deel. Ze was weduwe, ze was arm; ik heb heel wat sloten van voorraadkamers bij haar opengebroken, maar iets van levende have heb ik er niet aangetroffen.

Er bleef me niets anders over dan het slimmer aan te pakken, en zo zag ik op een keer, toen ik vroeg, tegen de schemering, thuiskwam, hoe mijn hospita de deur van de nog niet afgekoelde oven dichtsloeg. In de boerenwoning rook het naar koolsoep, en misschien zat er wel vlees in de soep. Ik rook vlees in haar soep en legde mijn revolver op tafel, maar het oude mens hield zich van den domme, er liepen stuipen over haar gezicht en door haar zwarte vingers, ze werd somberder en keek me vol schrik en met verbazingwekkende haat in haar ogen aan. Maar niets zou haar hebben gered, met mijn revolver zou ik haar klein hebben gekregen, als ik hierin niet was gestoord door Sasjka Konjajev, oftewel, Sasjka Christus.

Hij stapte met zijn accordeon onder de arm de woning binnen, zijn magnifieke benen bungelden in afgetrapte laarzen.

‘Laten we wat liedjes zingen,’ zei hij, zijn met blauw slaperig ijs volgestorte ogen naar mij opslaand. ‘Laten we wat liedjes zingen,’ zei Sasjka, terwijl hij op een bankje ging zitten en een intro begon te spelen.

Dit dromerige intro leek van ver te komen, de kozak brak het af met een weemoedige blik in zijn blauwe ogen. Hij draaide zich om en zette, wel wetend waarmee hij mij een plezier kon doen, een Koebanlied in.

‘Ster van de steppen,’ zong hij, ‘ster van de steppen boven mijn vaders huis, en moeders droeve hand...’

Ik hield van dit lied. Sasjka wist dit, want we hadden het beiden - hij en ik - voor het eerst gehoord in 1919, aan de monding van de Don bij het kozakkendorp Kagalnitskaja.

* *Op 13 juli jongstleden was het precies honderd jaar geleden dat Isaak Babel werd geboren*. De Tweede Ronde *gedenkt dit feit met een nieuwe vertaling van een verhaal uit diens* Rode Ruiterij.

Een jager die in verboden wateren vis ving, had ons dat lied geleerd. Daar, in die verboden wateren, schoten vissen kuit en er zaten ontelbare zwermen vogels. In de kreken plant de vis zich ongebreideld voort, je kunt ze met een emmer of gewoon met je handen uit het water scheppen, en als je een roeispaan in het water steekt, blijft hij rechtop staan - de vis houdt de spaan overeind en voert hem mee. We hebben het zelf gezien, we zullen de verboden wateren bij Kagalnitskaja nooit meer vergeten. Alle autoriteiten hadden de jacht daar verboden, en terecht, maar in 1919 woedde er een gruwelijke oorlog, en de jager Jakov, die vlak voor onze neus zijn ongeoorloofde bedrijf uitoefende, schonk onze eskadronszanger Sasjka Christus zijn accordeon opdat we een oogje dicht zouden doen. Hij leerde Sasjka zijn liedjes, vele met een oude, bewogen melodie. Daarvoor hebben we de gewiekste jager alles vergeven, want zijn liedjes hadden we nodig: niemand zag toen het einde van de oorlog naderen, en alleen Sasjka placht onze moeizame wegen met klanken en tranen te plaveien. Er liep een bloedig spoor over die wegen. Het lied vloog boven ons spoor mee. Zo was het in de Koeban en op onze veldtochten tegen de Groenen, zo was het in de Oeral en in het voorgebergte van de Kaukasus, en zo is het tot op de dag van vandaag. We hebben de liedjes nodig, niemand ziet het einde van de oorlog naderen, en Sasjka Christus, de eskadronszanger, is nog niet rijp om te sterven...

En zo wist Sasjka mij ook op die avond, toen ik me verkeek op de koolsoep van mijn hospita, te kalmeren met zijn halfverstikte en wiegende stem.

‘Ster van de steppen,’ zong hij, ‘ster van de steppen boven mijn vaders huis, en moeders droeve hand...’

En ik lag in een hoek van de kamer naar hem te luisteren, uitgestrekt op een laag muf stro. Een droom brak me de botten, een droom schudde het rottende stro onder mij op, zijn hete regenvloed onttrok de oude vrouw, die haar verwelkte wang met haar hand ondersteunde, goeddeels aan mijn zicht. Het aangevreten hoofd gebogen, stond ze bewegingloos bij de muur en verroerde zich niet toen Sasjka was opgehouden met spelen. Hij was opgehouden en had de accordeon opzij gelegd, hij geeuwde en schoot in de lach, alsof hij uit een lange slaap ontwaakte, en toen hij zag hoe verwaarloosd de woning van de weduwe was, sloeg hij het vuil van het bankje af en droeg een emmer water naar binnen.

‘Zie je, m'n hartje,’ zei de hospita tegen hem, met haar rug

tegen de deur schurkend en naar mij wijzend, ‘daar heb je je commandant, een paar dagen geleden kwam ie bij me, ging tegen me tekeer, stond te stampvoeten, haalde overal de sloten af en duwde zijn wapens onder m'n neus... Een zonde voor God is het, wapens onder m'n neus te duwen, ik ben toch een vrouw...’

Zij schurkte zich opnieuw tegen de deur en gooide een paar schapevachten over haar zoon heen. Die lag onder een icoon op een groot, met vodden bezaaid bed te snurken. Het was een doofstomme jongen met een vet en opgezwollen wit hoofd en gigantische voeten, als van een volwassen boer. Zijn moeder veegde zijn neus schoon en liep naar de tafel terug.

‘Vrouwtje,’ zei Sasjka toen, haar schouder even aanrakend, ‘desgewenst, kan ik wel wat tijd voor je uittrekken...’

Maar de vrouw scheen zijn woorden niet gehoord te hebben.

‘Koolsoep heb ik allang niet meer gezien,’ zei ze met haar hand tegen haar wang. ‘Weg is m'n soep; de mensen laten me alleen nog maar hun wapens zien, en als er eens een aardige vent opduikt met wie ik best eens even plezier zou willen maken, dan voel ik me zo beroerd dat ik zelfs in de zonde geen aardigheid heb...’

Ze bleef doorzeuren over haar troosteloze toestand en schoof toen, al mompelend, de doofstomme jongen wat dichter naar de muur. Sasjka ging bij haar liggen op het voddenbed, terwijl ik probeerde te gaan slapen en dromen begon te verzinnen om met prettige gedachten in slaap te vallen.

Het testament opgemaakt te Heiligenstadt*
Ludwig van Beethoven
(Vertaling René Kurpershoek)

Voor mijn broers Carl en [Johann] Beethoven.

O gij mensen die vindt dat ik een vijandige stijfkop of mensenhater ben, of mij zo betitelt, wat een onrecht doet u mij aan. U kent de verborgen oorzaak niet van wat u als zodanig voorkomt. Mijn hart en mijn bewustzijn waren van kindsbeen af gericht op tedere gevoelens van toegenegenheid. Ik heb mij altijd geroepen gevoeld tot het verrichten van grote daden, maar bedenkt wel dat ik sedert zes jaar in een heilloze toestand ben komen te verkeren, nog verergerd door onnozele artsen die mij van jaar tot jaar valse hoop op verbetering voorspiegelden, terwijl ik ten slotte gedwongen ben onder ogen te zien dat het gaat om *een blijvende kwaal* (waarvan de genezing wellicht jaren zal duren of zelfs onmogelijk zal blijken). Hoewel ik ben geboren met een vurig, levendig temperament, en gevoelig ben voor de verstrooiingen die het gezelschap van anderen biedt, heb ik me al vroeg moeten afzonderen en mijn leven doorbrengen in eenzaamheid; en als ik mij bij wijlen over dat alles heen wilde zetten, o hoe hard werd ik dan teruggeworpen door het dubbele verdriet van mijn slechte gehoor; en toch was ik nog niet in staat tegen de mensen te zeggen: Spreek luider, schreeuw, want ik ben doof. Ach, hoe had ik op zulke momenten kunnen bekennen dat ik leed aan zwakte van dat zintuig dat bij mij juist een hogere graad van volmaaktheid diende te hebben dan bij anderen, een zintuig dat bij mij ooit de hoogste graad van perfectie bezeten had, perfectie in een mate zoals stellig slechts weinig vakgenoten

* *Dit smartelijk document maakt duidelijk hoezeer Beethoven geleden heeft onder zijn doofheid. Hij zou hierna nog vijfentwintig jaar leven en het grootste deel van zijn oeuvre schrijven. Uit de algehele toon van dit 'testament', maar ook uit de veronachtzaming van spelling en grammatica, laat zich afleiden dat hij ten tijde van het schrijven in een geestelijke crisis verkeerde. (De vertaling is omwille van de leesbaarheid lichtelijk genormaliseerd.) Het frappantst is dat Beethoven zich blijkbaar de naam van zijn broer Johann niet kon herinneren. De naam werd tot driemaal toe opengelaten.*

die bezitten of ooit bezeten hebben - o, ik kan het niet. Vergeef me dus wanneer u me ziet wegsluipen waar ik me gaarne onder u had gemengd. - Mijn ongeluk is nog eens zo pijnlijk wanneer ik daarin wordt miskend. Mij is de verstrooiing van menselijk gezelschap, fijnzinnige conversatie, wederzijdse ontboezemingen ontzegd; bijna uitsluitend voorzover de hoogste noodzaak het gebiedt, kan ik mij nog in gezelschap begeven. Ik moet leven als een balling, en kom ik ooit in gezelschap, dan word ik op slag bevangen door een hete benauwdheid, omdat ik bang ben het gevaar te lopen dat mijn toestand wordt opgemerkt - en zo was het ook het afgelopen halfjaar dat ik op het land heb doorgebracht, op aanraden van mijn verstandige arts, om mijn gehoor zoveel mogelijk te sparen. Dit advies strookte eigenlijk al met mijn natuurlijke dispositie van de laatste tijd, ofschoon ik me, gedreven door behoefte naar gezelschap, toch soms verleiden liet om het op te zoeken; maar wat een vernedering als er iemand naast mij stond die in de verte hoorde fluitspelen terwijl *ik niets* hoorde, of als iemand de *herder* zijn lied hoorde zingen terwijl ik opnieuw niets hoorde. Zulke ervaringen brachten mij de vertwijfeling nabij. Het had weinig gescheeld of ik had zelf een eind aan mijn leven gemaakt - alleen de kunst weerhield me daarvan. Neen, het kwam me onmogelijk voor de wereld te verlaten zolang ik nog niet al datgene had voorgebracht waartoe ik mij geroepen voelde, en zo rekte ik dit ellendige, echt ellendige leven. Een lichaam zo vatbaar voor prikkels dat elke wat snelle verandering mij uit mijn beste toestand in de slechtste kan brengen: *geduld*, zo zegt men, moet ik thans tot mijn leidraad maken. Ik zal volharden (blijvend hoop ik - moet ik mij voornemen) tot het de onverbiddellijke schikgodinnen behaagt de draad te breken: misschien gaat het beter, misschien niet - ik berust. Ertoe te worden gedwongen nu al, op mijn achtentwintigste, een filosoof te zijn, dat is niet gemakkelijk, en voor de kunstenaar moeilijker dan voor ieder ander. God, gij ziet omlaag naar mijn innerlijk; gij kent het, gij weet dat daar mensenliefde en de neiging om goed te doen huizen. O gij mensen, wanneer u dit ooit leest, bedenkt dan dat u mij onrecht hebt aangedaan, en wie van u ongelukkig is, trooste zich ermee een lotgenoot te hebben gevonden die ondanks al zijn lichamelijke gebreken toch alles heeft gedaan wat in zijn vermogen lag om in de rijen der verheven kunstenaars en hoogstaande mensen te worden opgenomen. Mijn beide broers Carl en [Johann], willen jullie zodra ik dood ben, en professor Schmidt leeft nog, namens

mij aan hem vragen mijn ziekte te beschrijven en dit hier beschreven papier bij die ziektegeschiedenis te voegen, opdat de wereld na mijn dood althans zoveel mogelijk met mij worde verzoend. Ook verklaar ik jullie beiden hierbij tot erfgenamen van mijn kleine vermogen (als men het zo noemen kan). Deelt het naar billijkheid en verdraagt en helpt elkaar. Dat wat jullie tegen mijn zin hebt gedaan, is je allang weer vergeven, dat weet je. Jou, broeder Carl, dank ik in het bijzonder voor de aanhankelijkheid die je me in deze laatste tijd hebt bewezen. Het is mijn wens dat jullie een beter, zorge-['lijker' doorgestreept]-lozer leven vergund zal zijn dan mij. Leert je kinderen *deugdzaam* te zijn, want dat alleen kan gelukkig maken, geld niet, ik spreek uit ervaring. Het was de deugd die me in mijn ellende heeft opgebeurd, aan haar, naast mijn kunst, is het te danken dat ik niet door zelfmoord mijn leven heb beëindigd. Vaarwel en bemint elkaar. Al mijn vrienden dank ik, in het bijzonder *vorst Lichnowski* en *professor Schmidt*. De instrumenten van vorst L., daarvan heb ik het liefst dat ze bij een van jullie worden bewaard, maar laat daarover tussen jullie geen onenigheid ontstaan. En mochten ze jullie ooit tot enig groter nut kunnen dienen, verkoop ze dan maar - wat ben ik blij dat ik jullie ook vanuit het graf nog van dienst kan zijn. Zo is het dan gedaan. Vol vreugde spoed ik mij de dood tegemoet - mocht hij komen voordat ik de gelegenheid heb gehad al mijn kunstzinnige vaardigheden te ontplooien, dan komt hij me ondanks mijn harde lot toch nog te vroeg, en ik zou wensen dat hij later kwam. Maar ook dan ben ik tevreden: verlost hij me immers niet uit een oneindig lijden? Kom wanneer ge maar wilt, ik treed u onvervaard tegemoet. Vaarwel en vergeet me niet geheel in de dood - dat heb ik wel aan jullie verdiend, omdat ik tijdens mijn leven vaak aan jullie heb gedacht in de hoop je gelukkig te maken. Weest het -

Ludwig van Beethoven
Heiglnstadt, de 6de oktober 1802

Heiglnstadt de 10de oktober 1802 - Hierbij neem ik dan afscheid van je - en met verdriet, - ja, de dierbare Hoop - die ik naar hier had meegenomen, dat ik althans tot op zekere hoogte zou genezen - zij moet mij nu geheel en al verlaten, zoals de bladeren afvallen in de herfst, verwelkt; zo is - ook zij voor mij verdord, haast zoals ik hier gekomen ben - vertrek ik ook weer - zelfs de opgetogenheid - die me dikwijls op mooie zomerdagen bezield heeft - is ver-

dwenen - o Voorzienigheid - laat ooit op een fraaie dag de *vreugde* aan me verschijnen - zo lang reeds is de ware, van binnen klinkende vreugde me vreemd - o wanneer - o wanneer o Godheid - zal ik haar in deze tempel van natuur en mens weer voelen, - nooit weer? - nee - o dat ware te wreed. - -

[*in margine*:] Voor mijn broers Carl en [Johann] na mijn dood te lezen en af te handelen.

Uit het leven van een onbemiddeld componist
Hector Berlioz
(Vertaling Martin de Haan)

Feuilletons en meesterwerken

Het had me vrij veel tijd gekost de muziek van *Benvenuto Cellini* te schrijven, en als een vriend me niet te hulp was gekomen, had ik het werk niet af kunnen hebben op het vastgestelde tijdstip. Om een opera te schrijven moet je vrij zijn van elke andere bezigheid, dat wil zeggen voor min of meer lange tijd verzekerd zijn van je bestaan. Ik bevond me echter allerminst in die positie; ik verdiende slechts bij de dag mijn brood met de artikelen die ik publiceerde in verschillende kranten, en waarvan het schrijven al mijn tijd in beslag nam. Ik probeerde wel twee maanden aan mijn partituur te wijden, bij de eerste aanval van de koorts die ze mij bezorgde; maar al snel rukte de meedogenloze nooddruft de componistenpen uit mijn hand en verving die met geweld door die van de criticus. Dat deed mijn hart onbeschrijflijk veel pijn. Maar ik mocht niet aarzelen, ik had een vrouw en een kind, kon ik die het noodzakelijke laten ontberen? In de diepe verslagenheid waarin ik gedompeld was, heen en weer geslingerd tussen aan de ene kant de nood en aan de andere de muzikale ideeën die ik gedwongen was weg te duwen, had ik zelfs de moed niet meer om mijn gehate taak van veelschrijver te vervullen.

Ik was verzonken in de allersomberste overpeinzingen toen Ernest Legouvé me kwam opzoeken. ‘Hoever is uw opera?’ vroeg hij me. ‘Ik heb het eerste bedrijf nog niet af. Ik kan geen tijd vinden om eraan te werken.’ ‘Maar als u die tijd wel had...’ ‘Waarachtig, dan zou ik van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat schrijven.’ ‘Wat heeft u nodig om uw handen vrij te hebben?’ ‘Tweeduizend francs die ik niet bezit.’ ‘En als iemand.... Als u ze... Kom, helpt u mij toch eens.’ ‘Wat? Wat bedoelt u?’ ‘Nou, als een vriend van u ze u zou lenen...’ ‘Aan welke vriend zou ik zo'n bedrag kunnen vragen?’ ‘U hoeft er niet om te vragen, ik bied het u aan!’ Mijn vreugde laat zich raden. De volgende dag leende Legouvé

mij inderdaad die tweeduizend francs, die me in staat stelden *Benvenuto* af te maken. Edele ziel! Waardige en innemende man! Voortreffelijk schrijver als hij was, zelf kunstenaar, had hij een vermoeden gehad van mijn martelgang, en met zijn geraffineerde fijngevoeligheid vreesde hij mij te kwetsen door me de middelen te bieden om daar een einde aan te maken!... Alleen kunstenaars begrijpen elkaar zo... En ik heb het geluk gehad, er meerdere te ontmoeten die me op dezelfde manier te hulp zijn gekomen.

Paganini was terug van zijn reis naar Sardinië toen *Benvenuto* werd afgeslacht in de Opera. Hij woonde die afschuwelijke voorstelling bij, ging diep bedroefd weg en durfde achteraf te zeggen: ‘Als ik directeur van de Opera was, zou ik die jongeman vandaag nog uitnodigen om nòg drie partituren voor me te schrijven, ik zou hem van te voren uitbetalen en daarmee een gouden transactie sluiten.’

Het fiasco van de opera, en meer nog de woedeaanvallen die ik had gekregen en ingehouden tijdens de eindeloze repetities, hadden mij een ontsteking aan de bronchiën bezorgd. Ik moest het bed houden en mocht niets meer doen. Maar we moesten toch leven, mijn gezin en ik. Een krachtsinspanning was onvermijdelijk, en ik besloot twee concerten te geven in de zaal van het Conservatorium. Het eerste dekte nauwelijks de kosten. Om de recette van het tweede op te drijven, kondigde ik in het programma mijn twee symfonieën aan, de *Fantastique* en *Harold*. Ondanks de slechte gesteldheid waarin ik door mijn hardnekkige bronchitis verkeerde, voelde ik me nog sterk genoeg om dat concert te dirigeren, dat plaatsvond op 16 december 1838.

Paganini woonde het bij, en hier volgt het relaas van het beroemde avontuur waarover zoveel tegenstrijdige meningen zijn verkondigd, en zoveel boosaardige leugens zijn verzonnen en verspreid. Ik heb verteld hoe Paganini, voor hij Parijs verliet, mij had aangezet tot het componeren van *Harold*. Deze symfonie, die tijdens zijn afwezigheid meermalen was uitgevoerd, had sinds zijn terugkeer bij geen van mijn concerten op het programma gestaan, hij kende het werk derhalve niet en hoorde het die dag voor het eerst.

Het concert was net afgelopen - ik was uitgeput en bezweet, en ik trilde van top tot teen - toen Paganini bij de orkestdeur hevig gebarend op mij afkwam, gevolgd door zijn zoon Achille. Tengevolge van de ziekte aan zijn strottehoofd, waaraan hij gestorven is, was hij toen zijn stem al volledig kwijt, en wanneer hij niet

ergens was waar volmaakte stilte heerste, kon alleen zijn zoon verstaan of veeleer raden wat hij zei. Hij gaf een teken aan het kind, dat op een stoel klom, zijn oor vlak bij zijn vaders mond hield en aandachtig naar hem luisterde - waarna Achille weer naar beneden kwam en zich tot mij wendde: 'Mijn vader,' zei hij, 'draagt mij op u te verzekeren, meneer, dat hij nog nooit van zijn leven zo onder de indruk is geweest van een concert, dat hij ondersteboven is van uw muziek en dat hij zich voor u op de knieën zou werpen om u te bedanken, als hij zich niet zou inhouden.' Bij het horen van die vreemde woorden maakte ik een gebaar van ongeloof en verwarring; maar Paganini greep mijn arm, rochelde aldoor *ja! ja!* met wat hij nog aan stem over had en sleepte mij zo het podium op, waar nog veel van mijn musici waren, knielde neer en kuste mijn hand. Ik hoef denk ik niet te zeggen, wat voor roes zich van mij meester maakte; ik vermeld het feit, dat is alles.

Toen ik in deze staat van extreme opwinding naar buiten ging, waar een zeer vinnige kou heerste, kwam ik Armand Bertin tegen op de boulevard; ik bleef een tijdje staan om hem de scène te verhalen die zich zojuist had afgespeeld, werd bevangen door de kou en ging naar huis, waar ik nog zieker dan tevoren terugdook in mijn bed. De volgende dag was ik alleen in mijn slaapkamer, toen ik de kleine Achille zag binnenkomen. 'Het zal mijn vader zeer spijten,' zei hij me, 'te vernemen dat u nog steeds ziek bent, en als hij niet zelf zo onwel was, was hij u komen opzoeken. Hier heeft u een brief die hij mij opgedragen heeft u te brengen.' Toen ik hem open wilde maken, hield het kind mij tegen: 'U mag geen antwoord geven, mijn vader heeft me gezegd dat u dit moest lezen als u alleen was.' En terstond ging hij naar buiten.

Ik nam aan dat het ging om een brief met felicitaties en complimenten, maakte hem open en las:

[18 december 1838]

Mio caro amico,

Beethoven spento non c'era che Berlioz che potesse farlo rivivere; ed io che ho gustato le vostre divine composizioni degne d'un genio qual siete, credo mio dovere di pregarvi a voler accettare, in segno del mio omaggio, venti mila franchi, i quali vi saranno rimessi dal signor baron de Rothschild dopo che gli avrete presentato l'acclusa. Credete mi sempre

il vostro affezionatissimo amico, Nicolò Paganini
Parigi, 18 dicembre 1838.

[Mijn beste vriend,

Toen Beethoven was overleden, kon slechts Berlioz hem doen herleven; en ik die genoten heb van uw goddelijke composities, een genie zoals u waardig, acht het mijn plicht u te verzoeken, als teken van mijn hulde twintigduizend francs te willen accepteren, welke u ter hand gesteld zullen worden door de Baron de Rothschild nadat u hem de bijgesloten brief aangeboden hebt. Gelooft u mij altijd

uw meest toegenegen vriend, Nicolò Paganini.
Parijs, 18 december 1838]

Ik ken genoeg Italiaans om een dergelijke brief te begrijpen, de onverwachte inhoud ervan verraste me echter zodanig, dat mijn gedachten in de war raakten en de betekenis mij volledig ontging. Maar er zat een aan Rothschild geadresseerd briefje bij ingesloten, en zonder te bedenken dat ik een indiscretie beging, maakte ik dat in aller ijl open. De schaarse Franse bewoordingen luidden:

Meneer de baron,

Ik verzoek u zo goed te willen zijn, de heer Berlioz de twintigduizend franc te overhandigen die ik gisteren bij u in bewaring heb gegeven.

Hoogachtend, Paganini

Pas toen ging mij een licht op en blijkbaar werd ik flink bleek, want mijn vrouw, die op dat moment binnenkwam en me aantrof met een brief in mijn hand en met een ontsteld gezicht, riep uit: ‘Och kom, wat is er nu weer? Weer een nieuwe ramp? Moed houden! We hebben al meer doorstaan!’ ‘Nee, nee, integendeel!’ ‘Wat dan?’ ‘Paganini...’ ‘Nou?’ ‘Hij stuurt me... twintigduizend franc!...’ ‘Louis! Louis!’ roept Henriette buiten zichzelf, en ze rent weg om mijn zoon te halen, die in de aangrenzende salon aan het spelen was, *‘come here, come with your mother*, kom de lieve Heer bedanken voor wat hij voor je vader gedaan heeft!’ En mijn vrouw en mijn zoon komen samen aanhollen en vallen op de vloer voor mijn bed - de moeder bidt, het verbaasde kind vouwt naast haar zijn kleine handjes... O Paganini!!! Wat een scène!... Waarom heeft hij die niet kunnen zien?!

Het eerste wat in mij opkwam was, zoals men zich kan indenken, hem terug te schrijven, aangezien ik onmogelijk weg kon. Mijn brief heeft mij altijd zo ontoereikend geleken, zover beneden wat ik voelde, dat ik hem hier niet durf weer te geven. Er zijn situaties en gevoelens die je verpletteren...

Weldra had het gerucht van Paganini's weldaad zich door Parijs verspreid, en mijn woning werd het trefpunt van massa's kunstenaars, die elkaar twee dagen lang afwisselden, brandend van nieuwsgierigheid om de fameuze brief te zien en van mij bijzonderheden te vernemen over zo'n buitengewone omstandigheid. Iedereen feliciteerde me; een van hen gaf blijk van een zekere jaloerse ergernis, niet jegens mij maar jegens Paganini. ‘Ik ben niet rijk,’ zei hij, ‘anders zou ik hetzelfde hebben gedaan.’ Hij is violist, dat is waar. Dit is het enige voorbeeld dat ik ken van een opwelling van eerbare afgunst. Daarna kwamen de commentaren, de ontkenningen en de woede van mijn vijanden los, hun leugens, de uitbarstingen van vreugde en het triomfgevoel van mijn vrienden, de brief die Janin me schreef, zijn prachtige en sprekende artikel in het *Journal des débats*, de beledigingen waarmee een paar ellendelingen mij vereerden, de lasterlijke verdachtmakingen aan het adres van Paganini, de ontketening en de botsing van talrijke goede en slechte hartstochten.

Temidden van zo'n opwinding en met het hart vervuld van zoveel onstuimige gevoelens, beefde ik van ongeduld omdat ik mijn bed niet uit kon. Na zes dagen, toen ik me wat beter voelde, hield ik het tenslotte niet meer uit, kleedde me aan en vloog naar de Néothermes in de rue de la Victoire, waar Paganini toen verbleef. Er werd me gezegd dat hij alleen in de biljartkamer rondliep. Ik ga naar binnen, we omhelzen elkaar zonder een woord te kunnen uitbrengen. Na een paar minuten, toen ik stamelend in weet-ik-wat-voor termen mijn dank betuigde, onderbrak Paganini, die ik dankzij de stilte van de kamer waarin we ons bevonden kon verstaan, mij met de volgende woorden:

‘Begint u daar niet meer over! Nee, houdt u het hierbij! Het is de diepste voldoening die ik in mijn leven ondervonden heb; nooit zult u weten met wat voor emoties uw muziek mij heeft geroerd; het is zoveel jaren geleden dat ik iets dergelijks heb ervaren!...’ ‘Ah!’ voegde hij daaraan toe, terwijl hij krachtig met zijn vuist op het biljart sloeg, ‘nu zullen de mensen die tegen u samenspanden niets meer durven zeggen; want ze weten dat ik er verstand van

heb en *dat ik niet bepaald ben wat men in uw taal* aisé *noemt!*'

Wat verstond hij onder die woorden? Wou hij zeggen: '*Ik ben niet* makkelijk *door muziek te ontroeren*,' of: '*Ik ben niet* makkelijk *in het uitgeven van mijn geld*,' of juist: '*Ik ben niet* welgesteld?'

De schampere toon waarmee hij zijn zin eruit gooide, maakt volgens mij die laatste interpretatie onaanvaardbaar.

Hoe het ook zij, de grote kunstenaar vergiste zich: zijn autoriteit alleen, hoe groot die ook was, kon de zotten en de kwaadwilligen niet tot zwijgen brengen. Hij kende het Parijse rapalje niet goed, en dat zat me weldra des te harder blaffend op de hielen. Een natuurkenner heeft gezegd dat bepaalde honden ooit aanspraak maakten op de menselijke status - ik geloof dat er een veel groter aantal mensen is dat aanspraak maakt op de status van hond.

Toen mijn schulden betaald waren en ik zag dat ik nog steeds de bezitter was van een zeer aanzienlijke som gelds, was mijn enige gedachte, die voor muzikale doeleinden te gebruiken. Ik moet met alle andere bezigheden ophouden, zei ik tegen mezelf, en een meesterwerk schrijven, nieuw en weids van opzet, een groots en hartstochtelijk werk, vol fantasie ook, waardig kortom om te worden opgedragen aan de vermaarde kunstenaar aan wie ik zoveel te danken heb. Terwijl ik over dit plan piekerde zag Paganini, wiens gezondheid verslechterde in Parijs, zich genoodzaakt weer naar Marseille te vertrekken, en vandaar naar Nice, vanwaar hij helaas niet meer is teruggekeerd. Ik opperde in brieven aan hem verschillende onderwerpen voor de grote compositie waarover ik dacht en waarover ik hem had gesproken.

'*Ik kan u daar geen enkel advies over geven*,' antwoordde hij me, '*u weet beter dan wie ook wat u het beste uitkomt*.'

Tenslotte, na een vrij lange tijd van besluiteloosheid, kwam ik op het idee van een symfonie met koren, zangsolo's en een recitatief voor koor, waarvan Shakespeares toneelstuk *Romeo and Juliet* het sublieme en nog altijd nieuwe onderwerp zou vormen. Ik schreef in proza de gehele tekst die bestemd was voor de zang tussen de stukken instrumentale muziek; Émile Deschamps, met zijn gewone, innemende welwillendheid en zijn buitengewone vaardigheid, zette hem in verzen over, en ik begon.

Ah! Geen feuilletons meer, dit keer, of tenminste bijna niet meer; ik had geld, Paganini had het me gegeven om muziek te maken, en die maakte ik. Ik werkte gedurende zeven maanden aan mijn symfonie, zonder enige onderbreking van meer dan drie of vier dagen op de dertig, om welke reden dan ook.

Welk een intens leven leidde ik al die tijd! Hoe krachtig zwom ik over die grote zee van poëzie, geliefkoosd door de dolle bries der verbeelding, onder de warme stralen van die liefdeszon, door Shakespeare ontstoken, en mezelf sterk genoeg achtend om het wondereiland te bereiken, waar de tempel van de zuivere kunst zich verheft!

Het is niet aan mij te beslissen of ik daarin geslaagd ben. In zijn toenmalige vorm werd het werk driemaal achter elkaar onder mijn leiding uitgevoerd in het Conservatorium, en driemaal bleek het een groot succes. Toch voelde ik meteen dat ik er veel aan zou moeten verbeteren en ik zette me ertoe, het van alle kanten serieus te bestuderen. Tot mijn grote spijt heeft Paganini het stuk nooit gehoord en nooit onder ogen gehad. Ik hoopte nog altijd hem naar Parijs te zien terugkeren, daarnaast wachtte ik ermee hem de symfonie toe te sturen tot die helemaal voltooid en in druk verschenen was; en ondertussen stierf hij in Nice, mij samen met zoveel andere schrijnende smarten het verdriet nalatend, dat ik niet wist of hij zich had kunnen herkennen in het werk dat vooral was geschreven om hem te behagen en met de bedoeling in zijn eigen ogen te rechtvaardigen wat hij had gedaan voor de componist. Ook hij leek het zeer te betreuren dat hij *Roméo et Juliette* niet kende, en hij zei me dat in zijn brief uit Nice van 7 januari 1840, waarin deze zin stond: '*Nu is alles in orde, de afgunst kan er alleen nog maar het zwijgen toe doen*.' Arme, dierbare, grote vriend! Gelukkig heeft hij nooit de afschuwelijke stompzinnigheden gelezen die in verschillende Parijse kranten werden geschreven over de opzet van het werk, de inleiding, het adagio, de fee Mab, het relaas van pater Laurence. De een verweet me dat het ondernemen van deze nieuwe symfonievorm een buitensporigheid was, de ander hoorde in het scherzo van de fee Mab slechts een grotesk gepiep dat leek op dat van *slecht geoliede spuiten*. Een derde, sprekend over de liefdesscène, over het adagio, het stuk dat driekwart van de Europese musici die het kennen nu hoger aanslaan dan alles wat ik geschreven heb, verzekerde dat ik *Shakespeare niet had begrepen!!!* De van dwaasheid opgeblazen pad! Bewijs me dat maar eens...

Nooit heeft zulke onverwachte kritiek mij zo diep gekwetst! En zoals gewoonlijk heeft geen van de aristarchen die voor of tegen dit werk schreven, mij gewezen op ook maar één van de fouten die ik later achtereenvolgens verbeterd heb, toen ik in staat was ze te erkennen.

Frankoski (de secretaris van Ernst) had me in Wenen opmerkzaam gemaakt op het slechte en te plotselinge einde van het scherzo van de fee Mab, en ik schreef voor dat stuk de huidige coda en vernietigde de eerste.

Op advies van d'Ortigue, geloof ik, werd er een flinke coupure aangebracht in het relaas van pater Laurence dat door de lengte nogal koel was geworden; ik had me namelijk laten meeslepen door het te grote aantal verzen dat de dichter had geleverd. Alle overige wijzigingen, toevoegingen en inkortingen heb ik eigener beweging gemaakt, door de uitwerking van het totale werk en van de details grondig te bestuderen bij beluistering ervan in Parijs, Berlijn, Wenen en Praag. Ik mag dan geen verdere uit te wissen smetten hebben gevonden, ik heb in ieder geval zo oprecht mogelijk gezocht en al mijn scherpzinnigheid gebruikt om ze te ontdekken.

Wat kan een scheppend kunstenaar nog meer doen, behalve zichzelf eerlijk bekennen dat hij niet beter zou kunnen, en zich neerleggen bij de onvolmaaktheden van zijn werk? Toen ik zover was gekomen, maar dan ook geen moment eerder, werd de symfonie *Roméo et Juliette* gepubliceerd.

R. Schumann
(Uit Op. 68)
Antonio Fogazzaro[*]
(Vertaling Tineke van Dijk)

Gloeiend heet was het, eergisteravond, in de gele salon van donna Valentina. De haard blies vuur in onze benen. De knappe gastvrouw schitterde in een planetarium van lichtbollen: er brandde een lamp op de piano, er brandden twee lampen op de consoles, er blonk een sterretje tussen de orchideeën van de tuinierster, er hing een fonkelende, bleekblauwe ster boven onze hoofden. En het rook er zo Turks, naar sigaretten uit Saloniki, en donna Valentina was zo Afrikaans, met haar zwarte haar dat dikker, haar ogen die groter en dromeriger leken dan ooit, met dat zwarte keursje, met die handschoenen die haar twee lange, slanke handen van ebbehout gaven. Ik keek ongerust naar mevrouw, haar echtgenoot keek ongerust naar de thermometer; de andere aanwezigen, een blonde jongeman, een elegant geklede oude heer en een bedaagde artillerie-officier, alle drie verliefd op donna Valentina, waren tot het uiterste verhit.

Er kwamen Nubische ideeën bij haar op. Het gesprek ging over de vraag of muziek kan vertellen en beschrijven of niet. Op haar smachtende, dromerige manier, met haar wenkbrauwen en haar glimlach, met een enkel gefluisterd woord, bekloeg donna Valentina haar echtgenoot, de stakker, die zijn ‘nee’ fel verdedigde tegenover het drietal dat hem bestookte, aangevoerd door de artillerie. Ik zei niets. Op een gegeven moment stond mevrouw op en pakte uit een stapel muziekboeken een deeltje van de *Arte antica e moderna* van Ricordi; deel veertien, geloof ik. Het drietal trok zich onmiddellijk terug, wanordelijk, om haar bijval te betuigen en de kaarsen op de piano aan te steken. Maar een van hen, de oude heer, was niet snel genoeg en viel sidderend in handen van haar echtgenoot, die hem genadeloos om de oren sloeg met zijn ruwe positivisme.

* *Antionio Fogazzaro (1842-1911) is buiten Italië niet meer bekend, maar verwierf in zijn tijd wereldfaam met zijn roman* Piccolo mondo antico.

‘Een proef,’ zei mevrouw, terwijl ze het boek op de lessenaar zette. ‘Ik zal u twee bladzijden voorspelen. Dit is verhalende muziek bij uitstek. Hier heb je heel duidelijk een decor en een verhaal. Ieder van u moet het direct voor me opschrijven. Geen maren! En u moet het in verzen weergeven,’ zei ze tegen mij.

Ik vroeg haar mij de verzen te besparen, aangezien ik zoals gewoonlijk mijn literatuur had achtergelaten in de hal, tezamen met mijn overjas. Bovendien, een weergave in verzen schud je niet zomaar uit je mouw. Intussen staken de twee fanaten voor ieder een kaars aan, en ik had moeite mijn glimlach te verbergen toen ik, vooroverbuigend, las wat er boven het muziekstuk stond:

R. SCHUMANN
(Uit Op. 68)

Donna Valentina zag mijn glimlach die voor haar boekdelen sprak, omdat we elkaar goed kennen; ze glimlachte terug met een volmaakt Europese discretie, met een heel lange, heel verdachte blik, de vierde of vijfde die avond.

‘Scepticus!’ zei ze zachtjes, om vervolgens uit het diepst van de piano de angstige klacht te doen opstijgen waarmee dit schitterende stukje begint en die telkens terugkomt.

Ze had een goede avond. In het pianissimo van de herhaling, na de eerste acht maten, meende ik werkelijk het zuchten van een geest te horen. De drie aanbidders van de gastvrouw zaten in hun diepe fauteuils te luisteren met een zelfde, verborgen angst, starend naar de bleekblauwe ster boven hun hoofden. Toen het stuk uit was, werd het op hun verzoek nogmaals gespeeld, waarna het gezelschap in de gele salon de Parnassus beklom.

De officier, die in het gesprek *de omni re scibili*[1] kletste, constateerde na twee minuten geheel verbijsterd dat hij geen inspiratie had; ten slotte liet hij zijn snor en zijn hersens met rust, wat ook maar beter was. De oude heer, de blonde jongeman en ik boden donna Valentina ons volledige werk aan.

‘Ik zal het voorlezen,’ zei ze. ‘Het decor is natuurlijk de woestijn, en het gaat over twee gelieven die daar samen sterven.’

1 De omni re scibili *(Over al het weetbare), 900 stellingen van de humanist en filosoof Giovanni Pico della Mirandola; het openbare debat dat in 1486 aan deze stellingen gewijd zou worden ging niet door omdat de paus een aantal stellingen veroordeelde en Pico in de ban deed. (noot vert.)*

De jongeman kreeg een kleur en wilde zijn pennevrucht terugnemen, maar donna Valentina belette het hem, erkende dat muziek een taal zonder woordenboek en zonder grammatica is, die niet direct met zekerheid te vertalen valt, en begon hardop aan het proza van de elegant geklede oude heer, een zeer fatsoenlijk mens overigens, ontwikkeld ook, zodat het pijnlijk was te zien hoe hij tegenover haar werd vernederd door een ridicule hartstocht.

Droomwereld - Rozenvallei
Bij het ochtendgloren

Dwaze droom! Dwaze droom! In de warme Oriënt lig ik, een jongeling, met haar tussen de rozen.

Dwaze droom! Dwaze droom! Kus me, zeg niets, zoete mond, maak me niet wakker.

Ver van hier, ver van hier is het koude sneeuwland, ver zijn de trieste dagen van ouderdom.

Vuur in mijn hart, in mijn bloed, vuur in de zee van rozen, vuur aan de hemelboog. Hete mond, hete mond, vuur ben jij en je strelende vlam verzengt me.

Ik smeek je, ik smeek je, vergeet mij niet wanneer we wakker worden in het koude land, in de trieste dagen, wanneer de vlam die mijn borst verzengt een sombere, stille gloed zal zijn, maar fel genoeg, krachtig genoeg om jou terug te brengen naar de zinnelijke rozen, voor een dag, voor een uur, om door te dringen in jouw hart, in jouw bloed, in het amoureuze aura dat jouw charmes omgeeft.

'Spuiten! Water!' fluisterde de officier terwijl de echtgenoot, die de rozen uit de Oriënt met zijn lompe gelach verscheidene malen in wanorde had gebracht, uitriep: 'Bedankt voor deze woestijn! Bedankt voor deze stervende gelieven!'

'Die woestijn klopt,' zei mevrouw met een vriendelijke glimlach tegen de schrijver. 'Ik neem aan dat uw gelieven geen behoefte hebben aan *flaneurs* in hun rozenvallei. En ze sterven misschien niet, maar ze slapen, dromen. *To die, to sleep, perchance to dream*. Nu de uwe,' vervolgde ze glimlachend, ditmaal tot de blonde jongeman. En ze las:

Een kathedraal
Nacht

De biechtelinge: *‘Wat een kwelling! Wat een kwelling! Hij is al jaren dood en nog steeds is mijn ziel vervuld van zonde.*
'k Bemin hem nog! 'k Bemin hem nog! Zoekend naar God vind ik slechts hem, de minnegloed in mij is nooit gedoofd.’
Een geest: *‘Bemin mij nog! Bemin mij nog! Na al die jaren in het duister van de dood ben ik nog steeds vervuld van jou.*
Heb geen spijt! Heb geen berouw! Alleen jouw liefde verzacht de eeuwige marteling.’
De biechtvader: *‘Nee, zo kun je de sacramenten niet ontvangen, zo roep je slechts de toom des Heren op. Vooruit, kniel op het ijskoude marmer, bid en ween, bid en ween, misschien komt er dan vrede in je hart.’*
De biechtelinge: *‘Hij lijdt! Hij lijdt! Ik hoor hem; ik ga niet bidden, ik wil geen aards geluk, geen spijt, geen berouw; misschien verzacht mijn liefde zijn marteling.’*
De biechtvader: *‘Weg, goddeloze, verlaat deze gewijde plaats, brand maar in de hel. Hém zal de Heer misschien nog wel vergeven, jou niet, nooit.’*
De biechtelinge: *‘Eerwaarde! Eerwaarde, laat me niet aan mijn lot over, ik smeek het u! Ik bid en ween, bid en ween, ik heb berouw, ik heb berouw, gebroken kniel ik aan uw voeten, Heer!*’

‘Opgewarmde romantiek met uien,’ zei de officier. ‘Om te huilen.’
‘Ik vind het bijzonder mooi,’ mompelde mevrouw, met een volmaakte beminnelijkheid blijk gevend van ingehouden bewondering, terwijl haar ogen op het papier gevestigd bleven.
‘Vooral omdat de kathedraal een woestijn is,’ voegde haar man eraan toe. ‘Er is zelfs geen koster, als die twee daar in de biechtstoel zo tekeer kunnen gaan. En de gelieven sterven niet zomaar: een van de twee is al lang dood.’
‘Battista,’ zei donna Valentina, ‘doe niet zo vervelend!’ Ze wendde zich tot mij: ‘Laten we eens kijken wat u heeft geschreven. Ik ben heel benieuwd.’
Ze nam mijn povere maaksel, las het vluchtig en zei zachtjes, binnensmonds: ‘Ik snap het niet.’
‘Dat van u moet subliem zijn,’ zei de officier tegen mij.
‘Groots,’ antwoordde ik met een hoofdbuiging. ‘Subliem is uw zwijgen.’
Mevrouw las voor:

De dichter en de gastvrouw

De dichter: *‘O, mevrouw! O, mevrouw! Hoe houdt u het uit in deze duivelse hel? O, mevrouw! O, mevrouw! Bevriest uw warme hartje niet?’*

De gastvrouw: *O, mijnheer! O, mijnheer! Hoe kunt u leven met uw hart van ijs? O, mijnheer! O, mijnheer! Ik heb een zacht, warm nestje.*

Ik heb mijn wettige kachel waarin het vuur nog smeult en nu en dan traag opvlamt. Maar dat is niet genoeg! Maar dat is niet genoeg! Ik heb een jonge haard met blond vuur dat mij niet verschroeit, dat aangenaam is, dromerig maakt. Maar dat is niet genoeg! Maar dat is niet genoeg! Ik heb een bedaagde, gloeiende handenwarmer, een kanonskogel, in een foedraal met goudborduursel, waarmee ik mij soms vermaak als ik het lezen of haken moe ben. Maar dat is niet genoeg! Maar dat is niet genoeg! Ik heb een ouwe trouwe stoof die ik veel gebruik en die eveneens zijn schuchtere warmte geeft. En wanneer ik het te warm krijg, open ik het venster en kijk naar de lucht. Maar het is niet genoeg! Maar het is niet genoeg! Ik zou uw dichtersgeest willen hebben, een blauwe vlam van alcohol voor mijn thee, een lust voor mijn oog.’

De dichter: *‘O, mevrouw! O, mevrouw! Met mijn geest maak ik mijn eigen, bescheiden kopje koffie.’*

Mijn tekst bracht een ijzige sfeer teweeg.

‘Neem me niet kwalijk,’ zei donna Valentina, ‘waar haalt u die onzin vandaan?’

‘Wat wilt u?’ antwoordde ik. ‘Ik heb geen verstand van muziek. Ik heb zomaar wat opgeschreven.’

‘Goed,’ zei de gastvrouw, ‘voor straf is er vanavond geen koffie voor u. U krijgt thee, zoals wij, of niets.’

Paganini in Hamburg
Heinrich Heine
(Vertaling Martin de Haan)

‘Houdt u van Paganini?’ vroeg Maria.

‘Die man,’ antwoordde Maximilian, ‘is een sieraad voor zijn vaderland. Hij verdient beslist de voortreffelijkste vermelding, als het gaat over de muzikale notabelen van Italië.’

‘Ik heb hem nog nooit gezien,’ merkte Maria op, ‘maar volgens het gerucht moet zijn uiterlijk het schoonheidsgevoel niet geheel bevredigen. Ik heb portretten van hem gezien...’

‘Die allemaal slecht gelijken,’ viel Maximilian haar in de rede. ‘Ze maken hem lelijker of mooier, nooit geven ze zijn werkelijke karakter weer. Ik geloof dat het slechts één enkel mens gelukt is, het ware gezicht van Paganini op papier te krijgen: een dove schilder, Lyser genaamd, die in zijn geestrijke dwaasheid Paganini's kop met een paar krijtstreken zo goed heeft getroffen, dat de natuurgetrouwheid van de tekening je tegelijk doet lachen en schrikken. *[...]* “Werkelijk, de duivel heeft mijn hand gestuurd,” bezwoer de dove schilder mij toen we in Hamburg voor het Alsterpaviljoen stonden op de dag dat Paganini daar zijn eerste concert gaf. “Ja, mijn vriend,” ging hij verder, “wat de hele wereld beweert is waar, namelijk dat hij zijn lichaam en zijn ziel aan de duivel verkocht heeft om de beste violist te worden, om miljoenen bij elkaar te fiedelen, en allereerst om van die verdomde galeien weg te komen waarop hij al jarenlang wegkwijnde. Want ziet u, beste vriend, toen hij in Lucca kapelmeester was, raakte hij verliefd op een kleine theaterprinses. Hij werd jaloers op een of andere kleine *abbate*, werd misschien bedrogen, stak naar goed Italiaans gebruik zijn ontrouwe *amata* neer, kwam in Genua op de galeien terecht en verkocht, zoals gezegd, uiteindelijk zijn ziel aan de duivel om weg te komen, om de beste violist te worden en ieder van ons een brandschatting van twee talers op te kunnen leggen... Maar kijkt u eens! Alle goede geesten loven de Heer! Kijk, daar in de laan komt hij zelf met zijn dubbelzinnige dienaar!”

Inderdaad was het Paganini zelf, die ik weldra te zien kreeg. Hij droeg een donkergrijze overjas, die hem tot de voeten reikte, waar-

door hij een zeer rijzig postuur leek te hebben. Zijn lange zwarte haar viel in verwrongen krullen op zijn schouders en vormde een soort donkere lijst om zijn bleke, lijkachtige gezicht, waar leed, genie en hel hun onuitwisbare merktekens in hadden gegrift. Naast hem trippelde een kleine, gezellige figuur, koddig prozaïsch: roze verrimpeld gezicht, felgrijs kostuumpje met stalen knopen, onuitstaanbaar vriendelijk naar alle kanten groetend, hoewel hij zo nu en dan vol bezorgd ontzag omhoog loensde naar de duistere gedaante die ernstig en nadenkend naast hem liep. Het leek die gravure van Retsch wel, waarop Faust met Wagner voor de poorten van Leipzig aan het wandelen is. De dove schilder voorzag beide figuren op zijn koddige manier van commentaar, en maakte mij in het bijzonder attent op de afgemeten, brede manier van lopen van Paganini. “lijkt het niet,” zei hij, “alsof hij nog altijd ijzeren dwarsstangen tussen zijn benen draagt? Hij heeft zich nu eenmaal die manier van lopen voor altijd aangewend. Ziet u ook hoe verachtelijk hij soms op zijn metgezel neerkijkt, wanneer die hem met zijn prozaïsche vragen op de zenuwen begint te werken; hij kan hem echter niet missen, een bloedig contract bindt hem aan deze bediende, die niemand anders is dan Satan. Het onwetende volk denkt echter dat die metgezel de blijspel- en anekdotenschrijver Harris uit Hannover is, door Paganini op reis meegenomen om de geldzaken bij zijn concerten te regelen. Het volk weet niet dat de duivel de heer Georg Harris slechts zijn gedaante heeft afgenomen en dat de arme ziel van die arme man ondertussen, temidden van andere lompenrommel, in een kast in Hannover opgesloten zit, totdat de duivel daaraan haar vleselijk omhulsel weer teruggeeft en hij zijn meester Paganini misschien wel in een waardiger gestalte, namelijk als zwarte poedel, door de wereld zal begeleiden.”

Was Paganini mij, toen ik hem op klaarlichte dag onder de groene bomen van de Hamburgse Jungfernstieg aan zag komen lopen, al fabelachtig en avontuurlijk genoeg voorgekomen, 's avonds bij het concert verraste zijn gruwelijk bizarre verschijning mij pas echt. De Hamburgse komedie was het schouwtoneel van dit concert, en het kunstminnende publiek was al vroeg en in zo groten getale verschenen, dat ik mezelf nog maar net een plaatsje vooraan kon bevechten. Ofschoon het postdag was, ontdekte ik in de eerste loges toch de gehele beschaafde handelswereld, een hele Olympus van bankiers en overige miljonairs, de goden van de koffie en van de suiker, met hun dikke echtgodinnen, Juno's uit de

Wandrahm en Aphrodites uit de Dreckwall. Er heerste ook een religieuze stilte in de hele zaal. Alle ogen waren op het toneel gericht. Alle oren maakten zich klaar om te horen. Mijn buurman, een oude bontmakelaar, haalde de smerige watten uit zijn oren om weldra de kostbare klanken, die twee talers entreegeld kostten, beter te kunnen opzuigen. Tenslotte kwam er op het toneel dan een duistere figuur te voorschijn, die zo uit de onderwereld leek opgestegen. Dat was Paganini in zijn zwarte galakostuum. Een zwarte rok en een zwart vest van vreselijke snit, zoals de helse etiquette aan het hof van Proserpina misschien wel voorschrijft. Een zwarte broek die angstvallig om zijn dunne benen slobberde. Zijn lange armen leken nog langer geworden, doordat hij in zijn ene hand de viool en in zijn andere de strijkstok omlaag liet hangen en daarmee bijna de grond raakte, toen hij voor het publiek zijn ongehoorde buigingen ten beste gaf. De hoekige krommingen van zijn lichaam vertoonden een huiveringwekkende houterigheid en tegelijkertijd ook, op een doldwaze manier, iets dierlijks, en er bekroop ons bij die buigingen een zonderlinge lachlust; maar zijn gezicht, dat door de felle toneelverlichting nog bleker en lijkachtiger leek, kreeg vervolgens zo iets smekends en zo iets idioot deemoedigs, dat een afschuwelijk medelijden onze lachlust onderdrukte. Heeft hij zijn revérences van een automaat of van een hond geleerd? Is dit de smekende blik van een doodzieke man, of ligt daarachter de spot van een sluwe vrek op de loer? Is dit een levende die op het punt staat te overlijden en die het publiek in de kunstarena, als een stervende gladiator, met zijn stuiptrekkingen vermaken moet? Of is het een uit het graf opgestegen dode, een vioolvampier die, zo niet het bloed uit ons hart, dan toch in ieder geval het geld uit onze zakken zuigt?

Zulke vragen streden om de voorrang in ons hoofd, terwijl Paganini zijn eindeloze buigingen etaleerde; maar al dit soort gedachten verstomde onmiddellijk toen de wonderbare meester de viool aan zijn kin zette en begon te spelen. Wat mijzelf aangaat, u kent mijn muzikale tweede gezicht wel, mijn gave, bij elke toon die ik hoor opklinken ook het overeenkomstige klankbeeld te zien; en zo kwam het dat Paganini mij met elke streek van zijn strijkstok ook zichtbare vormen en situaties voor ogen bracht, dat hij me in klinkend beeldschrift allerlei schrille verhalen vertelde, dat hij vóór mij als het ware een kleurig schaduwspel heen en weer liet dwarrelen, waarin hij zelf met zijn vioolspel steeds als hoofdpersoon op-

trad. Al bij zijn eerste streek waren de coulissen om hem heen veranderd; hij stond met zijn muziekstandaard plotseling in een heldere kamer, die gezellig rommelig gesierd werd met rijkelijk geornamenteerde meubels in pompadour-stijl: overal kleine spiegels, vergulde eroten, Chinees porselein, een allerliefste chaos van linten, bloemenslingers, witte handschoenen, gescheurd kantwerk, valse parels, diademen van bladgoud en andere goddelijke glitter, zoals men die in de studeerkamer van een primadonna pleegt aan te treffen. Paganini's uiterlijk was eveneens veranderd, en wel op zijn allergunstigst: hij droeg een korte broek van lilakleurig satijn, een wit vest met stiksel van zilverdraad, een rok van felblauw fluweel met filigraan van gouddraad; en zijn met zorg in kleine lokjes gefriseerde haar omspeelde zijn gezicht, dat heel jong en roze bloeide en glansde van zoete tederheid als hij naar het knappe dametje lonkte dat naast hem bij de muziekstandaard stond, terwijl hij viool speelde.

Inderdaad ontdekte ik aan zijn zijde een knap jong schepsel. Zij was ouderwets gekleed. Wit satijn bolde op beneden haar heupen, wat haar taille des te smaller en bekoorlijker deed uitkomen. Haar gepoederde haar was hoog opgekapt, en des te vrijer schitterde haar knappe ronde gezicht te voorschijn met zijn fonkelende ogen, zijn opgemaakte wangen, zijn mouches en zijn brutale, snoezige neusje. In haar hand hield zij een rol wit papier, en zowel naar de bewegingen van haar lippen als naar het kokette heen en weer schommelen van haar corsage te oordelen, leek ze te zingen; maar geen van haar trillers kon ik horen, en alleen aan het vioolspel waarmee Paganini het lieftallige kind begeleidde kon ik raden wat ze zong en wat hij zelf tijdens haar zingen voelde in zijn ziel. O, melodieën waren het zoals de nachtegaal ze fluit in de avondschemer, als rozegeur zijn hart, dat de lente voorvoelt, dronken maakt van vurig verlangen! O, wat een smeltende, wellustig wegkwijnende gelukzaligheid! Klanken waren het die elkaar kusten, elkaar dan pruilend ontvluchtten en uiteindelijk weer lachend omhelsden, één werden en in dronken eenheid wegstierven. Ja, de klanken gaven zich over aan een blij spel, zoals wanneer vlinders elkaar plagend ontwijken, zich achter een bloem verbergen, elkaar tenslotte te pakken krijgen en dan samen, zorgeloos blij, in het gouden zonlicht omhoogfladderen. Maar een spin, een zwarte spin, kan zulke verliefde vlinders plotseling een tragisch lot bezorgen. Voorzag dat jonge hart iets soortgelijks? Als een voorgevoel van een naderbij-

sluipend ongeluk gleed een weemoedig zuchtende toon zachtjes door de zo opgetogen melodieën die Paganini's viool uitstraalde... Zijn ogen worden vochtig... In adoratie knielt hij neer voor zijn *amata*... Maar ach! Terwijl hij zich buigt om haar voeten te kussen, ontdekt hij onder het bed een kleine *abbate!* Ik weet niet wat hij tegen de arme man zou kunnen hebben, maar de Genuees wordt doodsbleek, hij grijpt het kleintje met woedende handen, geeft hem verschillende oorvegen en tevens een aanzienlijk aantal schoppen, gooit hem dan de deur uit, pakt vervolgens een lang stilet uit zijn tas en stoot die in de borst van de jonge schone...

Op dat moment echter klonk het van alle kanten: Bravo! Bravo! De enthousiaste Hamburgse mannen en vrouwen schonken hun allerdaverendste applaus aan de grote kunstenaar, die net het eerste deel van zijn concert had beëindigd en zijn buigingen met nog meer hoeken en krommingen maakte dan tevoren. Op zijn gezicht, zo wilde het mij voorkomen, kermde ook een nog smekender deemoed dan voorheen. Uit zijn ogen staarde een huiveringwekkende bevreesdheid, als van een arme zondaar.

"Goddelijk!" riep mijn buurman, de bontmakelaar, terwijl hij zich in zijn oren krabde, "dit stuk alleen al was twee talers waard."

Toen Paganini opnieuw begon te spelen werd het mij duister voor de ogen. De klanken veranderden niet in felle vormen en kleuren; de gestalte van de meester hulde zich veeleer in donkere schaduwen, waaruit zijn muziek met de meest snijdende jammertonen naar buiten kwam klagen. Slechts af en toe, wanneer de kleine lamp die boven hem hing haar schamele licht op hem wierp, zag ik zijn verbleekte gelaat, waarop echter de jeugd nog altijd niet uitgedoofd was. Vreemd was zijn kostuum, gesplitst in twee kleuren, de ene rood en de andere geel. Zware kettingen drukten op zijn voeten. Achter hem bewoog een gezicht, waarvan het voorkomen op een vrolijke bokkenatuur duidde, en lange harige handen die daarbij schenen te horen zag ik soms de snaren van Paganini's viool bespelen. Ook stuurden zij af en toe de hand waarmee hij zijn strijkstok vasthield, en een mekkerende bijval vergezelde dan de klanken die steeds smartelijker en bloedender uit de viool opwelden. Klanken waren dat als het gezang van de gevallen engelen, die met de dochters van de aarde gevrijd hadden en, weggestuurd uit het rijk der gelukzaligen, in de onderwereld afdaalden met gezichten die rood zagen van schaamte. Het waren klanken in wier bodemloze ondiepte troost noch hoop schitterde. Als de heili-

gen in de hemel zulke klanken horen, sterft Gods lof op hun verblekende lippen en zij verhullen wenend hun vrome hoofden! Soms, wanneer in de melodische kwellingen van Paganini's spel het obligate bokkegelach mee begon te mekkeren, ontdekte ik op de achtergrond ook een menigte kleine vrouwspersonen, die boosaardig vrolijk met hun lelijke hoofdjes knikten en met gekruiste vingers vol plagend leedvermaak hun spot uitten. Aan de viool ontsnapten dan angstkreten, ontzettende zuchten en snikken, zoals er nog nooit op aarde gehoord zijn en misschien nooit meer gehoord zullen worden, of het moet in het dal van Josafat zijn, wanneer de kolossale bazuinen des oordeels weerklinken en de naakte lijken uit hun graven tevoorschijn kruipen en hun lot afwachten... Maar de gekwelde violist maakte plotseling een streek, een zo waanzinnig wanhopige streek, dat zijn ketenen rammelend in stukken sprongen en zijn akelige helper verdween, evenals de spottende demonen.

Op dat moment zei mijn buurman, de bontmakelaar: “Wat jammer zeg, er is een snaar gesprongen, dat komt van die voortdurende pizzicati.”

Was er op zijn viool echt een snaar gesprongen? Ik weet het niet. Ik constateerde slechts de gedaanteverwisseling van de klanken, en Paganini en zijn omgeving schenen mij plotseling weer geheel veranderd. Ik kon hem nauwelijks meer herkennen in die bruine monnikspij, die hem eerder verstopte dan kleedde. Met zijn verwilderde gelaat half verhuld door de kap, een touw om zijn heupen, blootsvoets, als een eenzaam trotse figuur, stond Paganini op een uitstekende rots aan zee en speelde viool. Het was, zo kwam het mij voor, de tijd van de schemering: het avondrood overstroomde de verre zeebaren, die steeds roder kleurden en steeds plechtiger bruisten, in een geheimzinnige samenklank met het geluid van de viool. Hoe roder de zee echter werd, des te valer verbleekte de hemel, en toen de deinende wateren er uiteindelijk uitzagen als fel scharlaken bloed, was daarboven de hemel spookachtig licht van kleur, lijkbleek, en groot en dreigend traden daaruit de sterren tevoorschijn... en die sterren waren zwart, zwart als blinkende steenkolen. Maar de vioolklanken werden steeds stormachtiger en stoutmoediger; in de ogen van de vreselijke muzikant fonkelde zo'n spottende vernielzucht en zijn dunne lippen bewogen zich zo ijzingwekkend gejaagd, dat het leek alsof hij oeroude, intens gemene toverspreuken murmelde, die de storm bezweren en de boze geesten ontketenen welke in de afgronden van de zee

gevangen liggen. Soms strekte hij zijn naakte arm lang en mager uit de wijde mouw van zijn pij naar buiten en sloeg met zijn strijkstok in de lucht - dan leek hij pas echt een duivelskunstenaar die met zijn lange toverstaf de elementen beveelt; er steeg dan een waanzinnig gehuil op uit de diepte der zee en de ontstelde bloedgolven sprongen zo ver omhoog dat zij bijna het bleke hemeldak en de zwarte sterren aldaar met hun rode schuim bespatten. Er was zo'n gehuil, gekrijs en gekraak te horen dat het leek het alsof de wereld in puin zou vallen en de monnik speelde steeds hardnekkiger op zijn viool. Hij wilde met de kracht van zijn razende wil de zeven zegels verbreken waarmee Salomo de ijzeren potten verzegelde waarin hij de overwonnen demonen had opgesloten. Die potten heeft de wijze koning in zee tot zinken gebracht, en juist de stemmen van de daarin opgesloten geesten dacht ik waar te nemen, terwijl Paganini's viool haar toornigste basklanken liet donderen. Maar tenslotte meende ik een soort bevrijdingsgejubel te horen, en uit de rode bloedgolven zag ik de hoofden van de ontketende demonen opduiken: monsters van een fabelachtige lelijkheid, krokodillen met vleermuisvleugels, slangen met hertegeweien, apen met trechtervormige schelpen op hun kop, zeehonden met aartsvaderlijk lange baarden, vrouwengezichten met borsten op de plaats van de wangen, groene kamelekoppen en tweeslachtige schepsels van ondoorgrondelijke samenstelling, die allemaal met koude, schrandere ogen staarden en met lange zwempoten tastten naar de fiedelende monnik... Deze liet in zijn razende bezweringsijver zijn kap afglijden, en fladderend in de wind kronkelden zijn krullende haren om zijn hoofd als zwarte slangen.

Dit droomgezicht was zo zinsverbijsterend dat ik, om niet gek te worden, mijn oren dichtstopte en mijn ogen sloot. Het spookbeeld verdween, en toen ik weer opkeek zag ik de arme Genuees in zijn gewone gedaante zijn gewone buigingen vertonen, terwijl het publiek applaudisseerde, geheel in vervoering.

"Dat is dus het beroemde kunststukje op de g-snaar," merkte mijn buurman op. "Ik speel zelf viool en ik weet wat het is, dat instrument zo te beheersen!" Gelukkig duurde de onderbreking niet lang, anders had de muzikale bontkenner mij zeker meegesleurd in een lang en muf kunstgesprek. Paganini zette rustig weer zijn viool aan zijn kin en met de eerste streek van zijn strijkstok begon ook de wonderbaarlijke metamorfose van de klanken weer, alleen nam die niet zo'n felgekleurde en stoffelijke vorm aan. Deze klanken ont-

vouwden zich rustig, majestueus golvend en zwellend als die van een orgelkoraal in een kathedraal; en alles eromheen was steeds verder en hoger uitgedijd tot zo'n kolossale ruimte als slechts door het geestesoog, niet door het fysieke oog bevat kan worden. In het midden van deze ruimte zweefde een lichtgevende bol, waarop reusachtig groot en trots verheven een man viool stond te spelen. Was die bol de zon? Ik weet het niet. Aan de trekken van de man herkende ik echter Paganini, maar dan ideaal mooi geworden, hemels stralend, met een verzoenende glimlach. Zijn lichaam straalde van de krachtigste mannelijkheid. Een felblauw gewaad omhulde zijn edele gestalte. Om zijn schouders golfde, in glanzende krullen, zijn zwarte haar. En zoals hij daar zeker en solide stond, als een luisterrijk godenbeeld, en zijn viool bespeelde, was het alsof de gehele schepping zijn tonen gehoorzaamde. Hij was de mens-planeet waar het universum zich omheen bewoog, met gepaste plechtigheid en in gelukzalige ritmes weerklinkend. Die grote lichten die zo rustig schitterend om hem heen zweefden, waren dat de sterren des hemels, en die helder klinkende harmonie die uit hun bewegingen ontstond, was dat de hemelzang waarover dichters en zieners zoveel verrukkelijks hebben gemeld? Af en toe, als ik ingespannen in de schemerende verte tuurde, meende ik zuiver witte golvende gewaden te zien, waarin kolossale pelgrims warm ingepakt rondliepen, met witte staven in hun handen; en vreemd genoeg waren de gouden knoppen van die staven juist de grote lichten, die ik voor sterren had aangezien. Deze pelgrims trokken in een wijde cirkelvormige baan om de grote muzikant heen, het geluid van zijn viool liet de gouden knoppen van hun staven steeds feller schitteren, en de luide koralen die van hun lippen kwamen en die ik voor hemelzang kon aanzien, waren eigenlijk slechts de wegstervende echo van die vioolklanken. Een onbenoembare heilige gloed huisde in deze klanken, die nu eens nauwelijks hoorbaar begonnen te trillen, als geheimzinnig gefluister op het water, dan weer zoetgruwelijk aanzwollen, als het geluid van hoorns in de maneschijn, en dan tenslotte met een tomeloos gejubel heenraasden, alsof duizend barden de snaren van hun harpen aansloegen en hun stemmen verhieven in een overwinningslied. Klanken waren dat, die nooit gehoord kunnen worden door het oor maar slechts gedroomd door het hart, wanneer het 's nachts aan het hart der geliefde rust. Misschien ook begrijpt het hart ze op klaarlichte dag, wanneer het jubelend verzinkt in de schoon-

heidslijnen en de ovale vormen van een Grieks kunstwerk...'

'Of wanneer je een fles champagne te veel hebt gedronken!' zei plotseling een lachende stem, die onze verteller als uit een droom wekte.

Uit: *Florentinische Nächte*, 1837.

Uit: Brieven aan een vriend
Brieven van Dmitri Sjostakovitsj aan Isaak Glikman
Dmitri Sjostakovitsj
(Vertaling Anne Stoffel)

*Isaak Glikman (geb. 1912), sinds 1939 docent theatergeschiedenis aan het Petersburgse conservatorium, maakte in 1931 kennis met de componist Dmitri Sjostakovitsj (1906-1975), raakte met hem bevriend en was een aantal jaren zijn secretaris. 'Brieven aan een vriend' (Pis'ma k drugu) is vorig jaar in Rusland gepubliceerd en bevat 303 brieven van Sjostakovitsj aan Glikman, geschreven tussen 1941 en 1974, door Glikman geannoteerd en aangevuld met verslagen van de telefoongesprekken die de vrienden hebben gevoerd na de laatste brief, toen Sjostakovitsj niet meer kon schrijven. De Nederlandse vertaling, waaruit hier een fragment is afgedrukt, verschijnt in 1995 bij uitgeverij De Arbeiderspers. De genummerde aantekeningen zijn samengevat uit die van Glikman; noten van de vertaalster zijn aangegeven met **.*

156 Moskou, 31 mei 1962

Beste Isaak Davydovitsj,

Dank voor je brief, voor je reactie op 'Babi Jar'*. Ben lichtelijk in paniek. Ik weet niet wie het moet zingen. Vedernikov heeft in Italië belcanto geleerd en G. Visjnevskaja zegt dat hij al zijn kwaliteiten is kwijtgeraakt. Gmyrja heeft een hoge stem. I.I. Petrov is erg dom. Intussen is het idee bij me opgekomen, meer van dit soort dingen te schrijven op teksten van Jevtoesjenko. Zijn dichtbundeltje brengt me op het idee een symfonie te schrijven, waarvan 'Babi Jar' het eerste of het tweede deel moet worden. Als we elkaar zien, zal ik je de gedichten laten lezen die ik voor twee andere delen heb gekozen, en ik hoop dat Jevtoesjenko binnenkort het gedicht zal schrijven waarom ik hem heb gevraagd. Zo tekent zich dus een 13e symfonie af. Zal het iets worden? De tijd zal het leren.

Het kan zijn dat ik over 2-3 dagen naar het ziekenhuis moet. De dienaren der wetenschap, in consult bijeen, achtten dat beslist noodzakelijk voor mijn gezondheid en welbevinden.

Doe de hartelijke groeten aan Vera Vasiljevna** en al de jouwen.

Je D. Sjostakovitsj

* *de compositie voor bas en orkest op het gedicht 'Babi Jar' van Jevgeni Jevtoesjenko. Babi Jar is een ravijn bij Kiev waar de nazi's in de Tweede Wereldoorlog een massale slachting onder de joden hebben gehouden.*

** *De vrouw van Glikman.*

157 Moskou, 24 juni 1962

Beste Isaak Davydovitsj,

Dank voor je brief. Ik bevind mij in het ziekenhuis. Ze doen weer eens een poging mijn hand te genezen. Het verblijven in het ziekenhuis maakt me niet vrolijk. Vooral niet tijdens de wittebroodsweken[1]. Mijn vrouw heet Irina Antonovna. Ik ken haar ruim twee jaar. Ze heeft maar één negatieve eigenschap: ze is 27. In alle andere opzichten is ze heel goed. Ze is intelligent, vrolijk, eenvoudig en sympathiek. Ze komt iedere dag op bezoek en dat doet me plezier. Mij behandelt ze zeer goed. Het lijkt erop dat we het samen goed zullen hebben. De vrije tijd hier gebruik ik om te werken. Op het moment schrijf ik nog een stuk op een tekst van Jevtoesjenko. Het heet 'Humor'. Of dat het 2de deel van een symfonie wordt of een symfonisch gedicht, is moeilijk te zeggen. Ben ook begonnen aan het 3de deel (of een 3de symfonisch gedicht), 'In de winkel'. Jevtoesjenko heeft beloofd dat hij een 4de deel zou schrijven, maar hij is verdwenen. Ik bel hem iedere dag, maar krijg geen gehoor. In elk geval komen er vier delen. Of die een symfonie zullen vormen of een 'vocaal-symfonische suite', dat zal de toekomst uitwijzen.

Heb B.R. Gmyrja per brief gevraagd zich in mijn nieuwe opus te verdiepen. Wacht met spanning het antwoord af. Hij is misschien wel de enige bas die dit opus kan zingen. Als ik uit het ziekenhuis kom, wil ik met Irina Antonovna voor een dag of drie naar Leningrad. Tegen die tijd hoor je nog van me. Ik wil Vera Vasiljevna en jou heel graag samen met Irina Antonovna een bezoek brengen. Dat wordt waarschijnlijk in de tweede helft van juli.

Ik ben erg blij dat je naar Sestroretsk* bent gegaan. Rust maar goed uit. Kom op krachten.

Doe de hartelijke groeten aan Vera Vasiljevna.

Je D. Sjostakovitsj

1 *Op 16 juni 1962 had Sjostakovitsj me telefonisch het sensationele nieuws van zijn huwelijk meegedeeld. Sensationeel, omdat hij me nog in mei had verzekerd dat hij nooit meer zou trouwen - maar snelle, onverwachte beslissingen waren zijn levensstijl.*
Dmitri Dmitriëvitsj zie (letterlijk) het volgende: 'Ik ben getrouwd! Ik heb zin om naar Leningrad te komen en je mijn uitverkorene te laten zien. Dat had ik natuurlijk moeten doen voordat ik trouwde, maar alles is in orde. Ik geloof wel dat ik gelukkig ben.'

* *Een plaatsje op 35 km van Leningrad, waar Glikman een datsja had gehuurd.*

158 Moskou, 2 juli 1962

Beste Isaak Davydovitsj,

Ben nog steeds in het ziekenhuis. Was erg blij met je berichtje. En wil je erg graag zien. Als Irina en ik naar Leningrad komen, zal ik je van te voren de data laten weten. Onze plannen zijn als volgt. Na mijn ontslag uit het ziekenhuis voor een dag of drie naar Leningrad. Dan terug naar Moskou en naar Irina's familie bij Rjazan. Zij beweert dat het daar heerlijk is en dat haar tante ons graag zal ontvangen, onthalen enz. Die reis duurt een week of 2-3. Daarna - dat zal de toekomst uitwijzen. Waarschijnlijk ga ik naar het festival in Edinburgh. Eigenlijk is mijn humeur op het moment maar matig. Ik verveel me in het ziekenhuis. Maar het kan zijn dat die verveling het scheppingsproces activeert. Ik heb de delen 2 en 3 van mijn 13de symfonie af. Deel 2: 'Humor', deel 3: 'In de winkel'. Ik reken er niet op dat dit werk veel erkenning zal vinden, maar ik moet het schrijven, ik kan niet anders. Als je de bundel van Jevtoesjenko tegenkomt die 'Armzwaai' heet, moet je die gedichten eens lezen. 'Humor' staat op bladzijde 121. 'In de winkel' op bladzijde 109. 'Carrière' op bladzijde 52.

En Jevtoesjenko heeft beloofd nog een gedicht voor me te zullen schrijven. Hij is niet te bereiken. Neemt de telefoon niet op. Gmyrja neemt ook niet op.

Ik ben het met je eens: Burns is natuurlijk een genie, en Jevtoesjenko is een talent. Maar Jevtoesjenko is nog heel jong, en toch... als ik je zie, zal ik mijn gedachten over Jevtoesjenko uitspreken. In elk geval heeft hij duidelijk een ingewikkelder leven dan Burns had. Wat mij aantrekt in zijn werk, is het feit dat hij nadenkt en ontegenzeggelijk humaan is. De praatjes dat hij een 'nozem' en een 'boudoirpoëet' zou zijn, berusten in niet geringe mate op afgunst. Hij heeft beduidend meer talent dan veel van zijn collega's die de juiste standpunten innemen.

Irina is erg verlegen als ze vrienden van mij ontmoet. Ze is heel jong en bescheiden. Ze is tekstredacteur bij uitgeverij De Sovjetcomponist. Werkt van 9 tot 5. Is bijziend. Kan de R en de L niet uitspreken. Haar vader was een Pool, haar moeder een jodin. Zij leven niet meer. Haar vader is een slachtoffer van de persoonlijkheidscultus en de verstoring van de revolutionaire wetmatigheid[1]. Haar moeder is gestorven. Zij is opgevoed door een tante van moeders kant, dezelfde die in de buurt van Rjazan woont en

1 *Sjostakovitsj gebruikt hier met opzet het cliché dat na de dood van Stalin in zwang was en de begrippen 'willekeur' en 'terreur' moest vervangen.*

ons heeft uitgenodigd. Hoe die plaats bij Rjazan heet, ben ik vergeten. Ze is geboren in Leningrad. Dat zijn zo wat korte gegevens over haar. Ze heeft zowel in een kindertehuis als in een speciaal kindertehuis[2] gezeten. Kortom, een meisje met een verleden.

Ik word hier nauwlettend onderzocht. Er is een capillaroseopie gedaan. Wat dat is, doet er niet toe. De capillaroscopie is gedaan door dokter L.F. Timosjoek[3]. Die naam zul je je wel herinneren. Ik ook, en daarom was ik geïnteresseerd in die procedure. Mevrouw Timosjoek lijkt op de toneelschrijfster Moerasjkina uit het verhaal 'Het toneelstuk' van Tsjechov[4]. Ik heb haar met grote nieuwsgierigheid bekeken. Wilde haar interviewen, maar heb mijn mond gehouden. Er kwamen veel gedachten in mijn hoofd op na de capillaroscopie.

Nou, dat was het voorlopig.

Rust goed uit, vergaar kracht en gezondheid.

Doe de groeten aan Vera Vasiljevna.

Je D. Sjostakovitsj

159 Moskou, 7 juli 1962

Beste Isaak Davydovitsj,

De tijd verstrijkt, en ik ben nog steeds in het ziekenhuis. Gisteren is per consult vastgesteld dat ik hier nog tot 21 juli moet blijven. Het gebod van Dostojevski 'Verootmoedig u, trotse mens' is zeer van toepassing op mij. Ik had meteen moeten luisteren toen mijn rechterhand slecht begon te werken. Dan had ik me nu niet hoeven verootmoedigen (d.w.z. ootmoedig de 21ste juli afwachten). Na 21 juli ga ik, als mijn 13de symfonie af is, naar Kiev, naar Gmyrja, van wie ik een vriendelijke, vrijblijvende brief heb gekregen. Daarna beslist naar Leningrad. Ik wil je erg graag zien en daarom

2 *Een kindertehuis waarin kinderen van zogeheten 'vijanden van het volk' werden geplaatst.*

3 *Lidia Timosjoek, een arts in het Kremlinziekenhuis, had in 1952 een brief aan Stalin geschreven die aanleiding werd tot de beruchte artsenprocessen van 1953. De onderscheiding die zij hiervoor ontving, werd haar na de dood van Stalin (5 maart 1953, vert.) afgenomen, maar zij werd niet ontslagen uit het Kremlinziekenhuis.*

4 *Een weerzinwekkend personage 'met een rood, vlezig gezicht en een mannentenor'.*

moeten we van te voren iets afspreken. Als je er niets op tegen hebt, als het niet lastig voor je is, dan zouden Irina en ik je in Sestroretsk een bezoek willen brengen. Teneinde zo'n bezoek te verwezenlijken, verzoek ik je me als volgt te helpen. Wil je naar de bushalte gaan en de bussen van Leningrad naar Sestroretsk voor me overschrijven. Stuur me dat werk dan samen met je aanwijzingen op welke halte we moeten uitstappen en hoe we de Middenstraat vinden. Een dag of twee van te voren zal ik je per telegram van onze aankomst verwittigen. We logeren bij Maroesja[1]. Als er bij aankomst in Leningrad bij Maroesja geen brief van je ligt dat je ons niet in Sestroretsk kunt ontvangen, dan komen we direct naar je toe. We zullen een uurtje of twee van je tijd in beslag nemen en teruggaan naar Leningrad en dan naar Moskou. Daarna gaan we voor een weekje of 2-3 naar Solottsja (provincie Rjazan). Daar neemt Irina me mee naartoe om bij haar tante te logeren. Ik zal eens kijken. Wat dat Solottsja voorstelt en wat voor een tante dat is.

Als je ons niet in Sestroretsk kunt ontvangen, dan moet je beslist naar Leningrad komen om ons te ontmoeten. Dus ik verwacht een busdienstregeling van je. Of als je beter per trein te bereiken bent, stuur dan een treindienstregeling. Ik zadel je wel met heel wat beslommeringen op.

Doe de hartelijke groeten aan Vera Vasiljevna en al de jouwen.

Je D. Sjostakovitsj

Natuurlijk wil ik je erg graag mijn 13de symfonie laten horen (is het wel een symfonie?). Drie delen zijn echt klaar. Ik werk aan de delen 4 en 5. Misschien is dat te danken aan mijn verblijf in het ziekenhuis en de volslagen ledigheid.

D.S.

Irina zendt jullie haar beste wensen.

D.S.

1 *Maria Dmitriëvna Sjostakovitsj (1903-1973), oudste zuster van Dmitri Dmitriëvitsj, pianolerares.*

160 Moskou, 9 juli 1962

Beste Isaak Davydovitsj,

In je laatste brief spreek je je ongenoegen uit over het gedrag van Jevtoesjenko. Dat is niet terecht gebleken. De dichter heeft me 5 gedichten gestuurd om uit te kiezen. Ik geloof dat niet één ervan in zijn geheel bruikbaar is. Maar hij is naar Batoem vertrokken. Ik zit in het ziekenhuis en mijn 'scheppend potentieel' functioneert nog. En ik heb een gedicht uitgekozen dat 'Angsten' heet. Een lang, tamelijk woordenrijk gedicht. Maar het heeft een eerste helft die bijna geheel bruikbaar is. Ook in de tweede helft staat veel goeds. Trouwens, al dit gepraat van mij heeft weinig zin. We zien elkaar al rond 20 juli, en dan laat ik je het hele opus horen. Waarschijnlijk ga ik dit opus '13de symfonie' noemen. Het zou bijzonder wenselijk voor mij zijn je achter een piano te ontmoeten. Misschien zou je daarvoor een uurtje of twee naar de stad kunnen komen?

In elk geval stuur ik je twee dagen voor onze aankomst in Leningrad een telegram. En dan spreken we nader af. Misschien brengen wij jou een bezoek in Sestroretsk en doe jij ons hetzelfde in Leningrad bij Maroesja. Die reis naar Leningrad is me uitsluitend ingegeven door het brandende verlangen jou te zien en je tot op zekere hoogte te laten kennismaken met mijn 13de symfonie.

Een stevige handdruk. Je D. Sjostakovitsj

Doe de hartelijke groeten aan Fanja Borisovna*. Heel jammer dat ik Vera Vasiljevna niet zal treffen[1].

D.S.

161 Moskou, 14 juli 1962

Beste Isaak Davydovitsj,

Dank voor je brief. Ik bevind me nog steeds in het ziekenhuis. 20 juli kom ik eruit. De 21ste nemen Irina Antonovna en ik de trein naar Kiev, waar ik een afspraak heb met Gmyrja. De 23ste vliegen we naar Leningrad. Als we niet erg laat in Leningrad zijn, zeg tussen 12 en 2, dan komen we op dezelfde dag naar Sestroretsk. In

* *De moeder van Glikman, met wie hij in Sestroretsk verbleef.*

1 *Mijn vrouw was in die tijd in het Zuiden.*

Kiev zal ik je een telegram sturen, omdat ik pas daar de vertrektijden van de vliegtuigen weet. Ik heb erg veel zin je te zien in deze zo serieuze periode van mijn leven (huwelijk en voltooiing van 13de symfonie), maar heb erg weinig zin jou en Fanja Borisovna last te bezorgen. Irina en ik brengen een halve liter Stolitsjnaja en een pond of drie gekookte worst mee, we komen bij jou, drinken en eten daar wat van en gaan weer terug naar Maroesja in Leningrad[1].

Wat de symfonie betreft heb ik overdreven. Hij is nog niet af, maar zal zeker de 20ste of zelfs eerder af zijn. 'In de winkel' is geloof ik sterker dan de andere delen. Ik ben uitermate verrukt van dat gedicht[2].

Zou heel graag in Leningrad Mravinski* ontmoeten. Maar dat zal wel niet lukken. Hij is in Oest-Narva.

Lang in Leningrad blijven trekt me niet aan. Wil alles in twee dagen afhandelen (jou bezoeken, jou en Mravinski mijn symfonie laten horen en terug naar Moskou).

Ik wil zo gauw mogelijk naar Solottsja (provincie Rjazan) en een beetje uitrusten. Ben erg moe van het componeren in het ziekenhuis. Ik word oud.

Stevig omhelsd. Je D. Sjostakovitsj

Dank voor de vertrektijden van de bussen. Het kan zijn dat ik je uit Kiev telegrafeer met welke bus we komen. Als je kunt, haal ons dan van de halte. Zo niet, dan vinden we het zelf wel.

Doe de hartelijke groeten aan Fanja Borisovna en Vera Vasiljevna (per post).

D.S.

1 *Sjostakovitsj bracht inderdaad, met de overdreven doch ontroerende consideratie die hem eigen was, de beloofde wodka en worst mee naar Sestroretsk. Mijn moeder had natuurlijk niet gerekend op deze curieuze, 'studentikoze' (zoals zij het uitdrukte) bijdrage in natura en had een voortreffelijk diner bereid, waar de worst niet bij paste. Dmitri Dmitriëvitsj moest hier wel om lachen.*

2 *In tegenstelling tot sommige musicologen, die de dichter en in zekere mate ook de componist kapittelden om de uitbeelding van de 'lage' kanten des levens. De puristen onder de critici waren vreselijk gechoqueerd door regels als 'de geur van uien en komkommer en van* sauce Kaboul'.

* *De dirigent van het Leningraads Filharmonisch orkest, die al veel orkestwerken van Sjostakovitsj had gedirigeerd.*

Irina is heel aardig. Maar tegenover mijn vrienden gedraagt ze zich uit verlegenheid als een schoolmeisje dat in volwassen gezelschap verzeild is geraakt. Nou ja, dat zal wel gauw overgaan. Dus trek het je niet aan als ze zwijgzaam en timide is.

D.S.

162 Moskou, 16 juli 1962

Beste Isaak Davydovitsj,

Gisteren kwam er een telegram van Gmyrja, waarin hij me vraagt op 21 juli in Kiev aan te komen. Terwijl ik de 22ste naar hem toe wilde. Daarom wordt alles één dag verschoven. De 21ste ben ik in Kiev en de 22ste vlieg ik naar Leningrad. Uit Kiev zal ik je telegraferen hoe laat ik in Leningrad ben. Is dat vroeg, dan komen we de 22ste naar je toe, is het laat, dan de 23ste. Als je kunt, bel me dan de avond van de 22ste bij Maroesja.[1]

Je D. Sjostakovitsj

163 Solottsja, 3 augustus 1962

Beste Isaak Davydovitsj,

Irina en ik denken nog steeds met vreugde terug aan ons bezoek aan jullie in Sestroretsk. Voor haar, en te meer nog voor mij, was dat het prettigste bezoek van ons verblijf in Leningrad en Oest-Narva[1].

Nu logeren we in Solottsja, waar we tot 12-8 blijven. Op 16-8 vertrek ik met Maksim[*] naar Engeland. Ben waarschijnlijk pas tussen 15 en 20 september terug.

We hebben het goed hier. De natuur is prachtig. We wandelen.

1 *Het bezoek aan B.R. Gmyrja had een teleurstellende afloop. Gmyrja had zich tegenover mij altijd enthousiast over Sjostakovitsj uitgelaten, en zijn 'Vijf romances' op teksten van J. Dolmatovski had hij vaak en met plezier gezongen, maar toen de Dertiende Symfonie ter sprake kwam, zonk hem zogezegd de moed in de schoenen. Hij ging overleg plegen met de Oekraïense autoriteiten, die hem dringend aanrieden af te zien van deelname aan de symfonie vanwege het hun onwelgevallige 'Babi Jar'. De zanger onderwierp zich nederig aan de wil van de machthebbers.*
Op 20 september 1962 liet Dmitri Dmitriévitsj mij een brief van Gmyrja zien, waarin deze tekst en uitleg gaf over zijn weigering, die hij voorstelde als noodgedwongen.

1 *In Oest-Narva had Sjostakovitsj Mravinski opgezocht om hem de Dertiende Symfonie te laten horen. Te oordelen naar het verdere verloop van de gebeurtenissen bracht het nieuwe werk bij de dirigent niet het gebruikelijke vurige enthousiasme teweeg. Hij liet lange tijd niets van zich horen. Op 7 oktober 1962 belde Sjostakovitsj me uit Moskou op en vroeg mij bij Mravinski te informeren of hij de partituur van de Dertiende wilde hebben. Mravinski deed ontwijkend. Hij bracht het gesprek op zijn komende tournee door Amerika en op van alles en nog wat, maar zei niets duidelijks over de partituur. Ik was verbijsterd door deze gang van zaken. Dmitri Dmitriëvitsj gedroeg zich in deze pijnlijke situatie nobel en met grote waardigheid, sprak geen kwaad woord over Mravinski, maar besloot de symfonie aan K.P. Kondrasjin te geven, die haar enthousiast in ontvangst nam.*

* *De zoon van Sjostakovitsj.*

Ik werk vrij veel. Heb de ‘Liederen en dansen van de dood’ van Moesorgski georkestreerd. Correcties aangebracht in mijn 4e symfonie en de ‘Chovansjtsjina’**, die in druk moeten verschijnen. Op dit moment zet ik mijn 13de symfonie om voor quatre mains.

Zo staan de zaken.

Groeten aan Fanja Borisovna en hartelijke dank voor haar gastvrijheid. Irina stuurt ook haar beste wensen.

Je D. Sjostakovitsj

Tot 12 augustus is ons adres:

Huis der Economische Raad. Solottsja. Provincie Rjazan.

** *Een werk van Moesorgski, georkestreerd door Sjostakovitsj.*

164 Moskou, 6 januari 1963

Beste Isaak Davydovitsj,

Hierbij de ‘Nieuwe redactie van “Babi Jar”’. Tussen haken de regels die de dichter heeft gemaakt in antwoord op de inspirerende kritiek[1]

Omhelsd,

D. Sjostakovitsj

1 *Kort voor de première van de Dertiende Symfonie, die op 18 december 1962 zou plaatsvinden, sprak Chroesjtsjov op een bijeenkomst van kunstenaars en intellectuelen, waar zowel Dmitri Dmitriëvitsj als Jevtoesjenko aanwezig waren, zijn ongenoegen uit over het feit dat de componist Sjostakovitsj ‘een of andere Babi-Jar-symfonie’ had geschreven, waarmee hij het volstrekt niet ter zake doende ‘joodse vraagstuk’ aan de orde had gesteld, hoewel de fascisten niet alleen joden hadden vermoord.*
Zoals bekend had Chroesjstjov in die tijd onbeperkte macht, en de uitvoering van de symfonie, waar heel Moskou in spanning naar uitzag, dreigde verboden te worden.
Ik ging naar Moskou voor de première, en de ochtend van de 18de december was buitengewoon enerverend. De generale repetitie was opgeschort, maar niet afgelast. Dmitri Dmitriëvitsj was ontzettend opgewonden.
Rond het middaguur kwam er een telefoontje uit hoge partijregionen: de repetitie, en dus ook de première, mocht doorgang vinden. Kennelijk was men bang dat het verbieden van de Dertiende tot negatieve reacties uit het Westen zou leiden. (Het concert zou worden bijgewoond door buitenlandse diplomaten en journalisten.)
Hoe het concert was, is moeilijk onder woorden te brengen. De muziek deed, niettegenstaande de sprankelende humor, denken aan een verheven liturgie. Na de finale stond het hele publiek op en begon er een stormachtige ovatie waar geen eind aan kwam. De Moskouse pers wijdde niet één woord aan het concert. Zij had opdracht gekregen de in ongenade gevallen symfonie dood te zwijgen. De Humanité *echter, die bekend stond om haar exclusieve loyaliteit aan de sovjetstandpunten, plaatste desondanks op 20 december een kort artikel onder de kop ‘Succès triomphale de la 13-e Symphonie de Shostakovitch’.*
Op 20 december werd de Dertiende opnieuw uitgevoerd, met hetzelfde overdonderende succes. Op beide concerten werd Jevtoesjenko, die na Sjostakovitsj op het podium verscheen, door het publiek enthousiast begroet. De dichter was zeer geliefd, en met reden.
Maar na de première van de Dertiende heeft hij, zonder de moeite te nemen met Sjostakovitsj te overleggen, de tekst van ‘Babi Jar’ uitgebreid met 40 nieuwe regels, waarin de doodgeschoten joden op één lijn worden gesteld met Russen en Oekraïners. Een van de toevoegingen begint met de regels
‘Hier sta ik dan, als bij een bron, waarin ik
't Geloof in onze broederschap hervond.
Hier liggen Russen en ook Oekraïners,
Eén met de joden in dezelfde grond.’
De dichter meende op deze manier Chroesjtsjov ter wille te zijn. Maar Sjostakovitsj kon het eerste deel van zijn symfonie geen geweld aandoen en moest in discussie gaan met de dichter.

165 Zjoekovka, 7 januari 1963

Beste Isaak Davydovitsj,

Ik overstelp je met poëzie. Hierbij nog een opus van Jevtoesjenko. Het gedicht is geschreven naar aanleiding van de première van 'Katerina Izmajlova'[1] en opgedragen aan mij.

Toen Nicolaas I destijds kennismaakte met Glinka's opera 'Ivan Soesanin', verklaarde Zijne Genade genadiglijk: 'Muziek heeft geen betekenis. Het gaat om het onderwerp.'

In verband met 'Tweede geboorte' zou ik die keizerlijke gedachte willen herhalen, met dit verschil, dat de versvorm in dit opus van Jevtoesjenko heel goed is, evenals het onderwerp.[2]

De titel 'Tweede geboorte' bevalt me niet. Mijn muziek is nooit gestorven en hoefde daarom geen tweede keer geboren te worden. Deze opmerking heb ik niet tegen de dichter kunnen maken, aangezien hij voor twee maanden is afgereisd naar West-Duitsland, Frankrijk en andere landen. Om dezelfde reden heb ik niet met hem van gedachten kunnen wisselen over de nieuwe redactie van 'Babi Jar'.

Je D. Sjostakovitsj

166 Zjoekovka, 28 januari 1963

Beste Isaak Davydovitsj,

Voor 10 en 11 februari staat mijn 13e symfonie weer op het programma. Ik heb twee correcties aangebracht.

1 *De première van 'Katerina Izmajlova' (de gereviseerde versie van de in 1936 verboden opera 'Lady Macbeth van Mtsensk', vert.) vond plaats op 26 december 1962.*

2 *Sommige strofen zijn inderdaad opmerkelijk, bijvoorbeeld de tweede:*

> *en de muziek heeft bijna dertig jaar,*
> *bestoft en aan de notenbalk gekruisigd,*
> *in doodse schemering gehunkerd naar*
> *een menselijk publiek, dat haar beluistert.*

In plaats van

Vandaag voel ik mij jodenman. Ik ga
Door oud Egypte zwervend op de thuisweg.
Dan zal ik sterven, op het hout gekruisigd.
Sindsdien staan op mijn lijf de stigmata.[*]

wordt het

Hier sta ik dan, als bij een bron, waarin ik
't Geloof in onze broederschap hervond.
Hier liggen Russen en ook Oekraïners,
Eén met de joden in dezelfde grond.

Tweede correctie.
In plaats van

Ik ben een schreeuw in duizendvoud - geen kik.
Schreeuw maar eens om hoeveel duizend doden?
Elke oude man, hier neergeknald, ben ik.
Ik ben ieder kind, hier neergeschoten.[*]

wordt het

Ik denk aan Rusland: tegen het fascisme
Wierp het een dam op, hield heldhaftig stand.
Het lot van Rusland, heel zijn wezen, is me
Tot in de kleinste dauwdruppel verwant.

De muziek blijft hetzelfde. Alleen de woorden zijn veranderd. Zoals Nicolaas I eens zei: Muziek heeft geen betekenis. Het gaat om het onderwerp.

Ik heb een verzoek aan je. Mijn grafomane bezigheden lopen ten einde. Ik fatsoeneer de partituur van 'Lady Macbeth'. Moet ik de adjudant niet omdopen in een veldwachter? Adjudant is een rang bij de stedelijke politie. Op het platteland had je geloof ik veldwachters. Als jij in dezen enige eruditie hebt, wil je me dan je mening schrijven.

Doe de hartelijke groeten aan Vera Vasiljevna en al de jouwen.

Je D. Sjostakovitsj

* *Uit de vertaling van Jevtoesjenko's 'Babi Jar' door Marko Fondse (in 'En Rusland - dat ben jij', Pegasus 1963), die ook de gelijknamige roman van Anatoli Koeznetsov over hetzelfde onderwerp vertaalde (Paris 1967).*

* *Uit de vertaling van Jevtoesjenko's 'Babi Jar' door Marko Fondse (in 'En Rusland - dat ben jij', Pegasus 1963), die ook de gelijknamige roman van Anatoli Koeznetsov over hetzelfde onderwerp vertaalde (Paris 1967).*

Naar de opera*
Leo Tolstoj
(Vertaling Madeleine Mes)

Toen ik er aankwam, was het enorme theater al tot de nok toe gevuld. Er waren grootvorsten, de bloem der aristocratie, koophandel en wetenschap, en het gemiddelde stedelijke ambtenarenpubliek. De meesten hadden een libretto in de hand waarin ze zich verdiepten. Muzikanten - een aantal oude, grijze mensen - volgden de muziek met partituren in de hand. De uitvoering van dit werk was blijkbaar een bijzondere gebeurtenis.

Ik was een beetje laat, maar ze zeiden dat het korte voorspel, waar de handeling mee begint, niet veel te betekenen had en dat het niet erg was dat ik het had gemist. Op het toneel, tussen decorstukken die een grot in een bergwand moesten voorstellen, voor een ding dat een smidsvuur moest voorstellen, zat een acteur, gehuld in tricot en bontmantel, met een pruik en een aangeplakte baard, met blanke, zwakke handen die niet gewend waren te werken (dat het een acteur was kon je zien aan zijn woeste bewegingen, maar vooral ook aan zijn buik en zijn gebrek aan spieren) en hij sloeg met een hamer, die er uitzag zoals hamers er nooit uitzien, op een zwaard, dat er helemaal onmogelijk uitzag, en hij sloeg zoals niemand ooit met een hamer slaat, en daarbij deed hij zijn mond vreemd wijd open en zong iets, dat niet te verstaan was. Muziek van verschillende instrumenten begeleidde de vreemde geluiden die hij uitstootte. Uit het libretto kon je opmaken dat deze acteur een machtige dwerg moest voorstellen, die in een grot woont en een zwaard smeedt voor Siegfried, die hij heeft opgevoed. Je kon zien dat het een dwerg was doordat de acteur bij het lopen steeds diep door zijn in tricot gehulde knieën boog. De acteur bleef langdurig iets zingen dan wel schreeuwen, de hele tijd met zijn mond vreemd open. De muziek daarbij klonk ook vreemd, er werd steeds aan iets anders begonnen dat dan niet verder ging en nergens mee eindigde. Uit het libretto kon je opmaken

* *Uit Hoofdstuk 13 van Tolstojs boek 'Wat is kunst?' (1898)*

dat de dwerg zichzelf aan het vertellen was over een ring, die van een reus was en die hij via Siegfried in zijn bezit wilde krijgen; en Siegfried heeft een goed zwaard nodig; dat zwaard is de dwerg nu aan het smeden. Na het nogal langdurige gesprek of gezang van de dwerg met zichzelf laat het orkest opeens andere geluiden weerklinken, ook iets dat begint en niet eindigt, en er verschijnt een andere acteur met een hoorn over zijn schouder, samen met een man op handen en voeten die als beer verkleed is, en hij stuurt de beer op de dwergsmid af, die wegrent zonder diep door zijn in tricot gehulde knieën te buigen. Die andere acteur moet de held Siegfried zelf voorstellen. De geluiden die opklinken uit het orkest als deze acteur opkomt, moeten het karakter van Siegfried voorstellen en heten het leitmotiv van Siegfried. En elke keer als Siegfried verschijnt worden die geluiden herhaald. Ieder personage heeft zo'n bepaalde combinatie van klanken als leitmotiv. Dat houdt in dat het leitmotiv elke keer herhaald wordt als het ermee bedoelde personage opkomt; zelfs als iemand genoemd wordt, klinkt het motief dat bij dat personage hoort.

Bovendien heeft elk voorwerp zijn eigen leitmotiv of akkoord. Het motief van de ring, het motief van de helm, het motief van de appel, van het vuur, van de lans, van het zwaard, van het water, enzovoort, en zodra de ring, de helm of de appel ook maar genoemd worden, is ook het motief of akkoord van de helm of van de appel te horen. De acteur met de hoorn opent zijn mond net zo onnatuurlijk als de dwerg en is heel lang schreeuwend iets aan het zingen, en Mime antwoordt hem iets, op dezelfde manier half zingend. Mime, zo heet de dwerg. De inhoud van het gesprek, die je alleen uit het libretto kunt opmaken, komt erop neer dat Siegfried is opgevoed door de dwerg en de dwerg daardoor om de een of andere reden haat, zodat hij hem steeds maar wil doden. De dwerg heeft nu een zwaard voor Siegfried gemaakt, maar Siegfried is niet tevreden over het zwaard. Uit het gesprek van tien bladzijden (in het libretto), dat een half uur duurt en half zingend wordt gevoerd met dezelfde vreemd wijdopen monden, blijkt dat Siegfried in het woud is geboren en dat over zijn vader alleen bekend is dat hij een zwaard had, dat gebroken is en waarvan Mime de stukken heeft, en dat Siegfried geen angst kent en weg wil uit het woud, maar dat Mime hem niet wil laten gaan. Bij dit muzikaal begeleide gesprek wordt niet één keer het motief van de vader, van het zwaard e.d. vergeten, wanneer die personages en voorwerpen ook maar wor-

den genoemd. Na het gesprek weerklinken op het toneel nieuwe geluiden, die van de god Wodan, en er verschijnt een zwerver. De zwerver is de god Wodan. Ook uitgedost in tricot en pruik, gaat de god Wodan in een domme pose met een speer om een of andere reden van alles staan te vertellen wat Mime allang weet, maar de toeschouwers nog niet. En hij vertelt dat allemaal niet zomaar, maar in de vorm van raadsels die hij zichzelf opgeeft en hij verwedt, zonder dat duidelijk wordt waarom, zijn hoofd erom dat hij het raadt. Daarbij komt er telkens als de zwerver met zijn speer op de grond slaat vuur uit de grond en maakt het orkest de geluiden van de speer en het vuur. Hij wordt begeleid door het orkest, dat voortdurend de motieven van de personages en voorwerpen waarover het gaat kunstmatig door elkaar vlecht. Bovendien worden hier op de meest naïeve manier - met muziek - gevoelens uitgedrukt: de angstige door geluiden in het basregister, de meer lichtzinnige door snelle loopjes in het sopraanregister, enz.

De raadsels zijn alleen bedoeld om de toeschouwers te kunnen vertellen wie de Nibelungen zijn, wie de reuzen, wie de goden, en wat er voorafging. Dit gesprek wordt ook half zingend gevoerd met vreemd wijdopen monden; het duurt in het libretto acht bladzijden en op het toneel evenredig lang. Daarna gaat de zwerver weg, Siegfried komt weer op en spreekt nog dertien bladzijden met Mime. Er is volstrekt geen melodie, alleen het voortdurende dooreenvlechten van leitmotieven van personages en voorwerpen. Ze hebben het erover dat Mime Siegfried de angst wil leren kennen en dat Siegfried niet weet wat dat is, angst. Na het gesprek pakt Siegfried een van de voorwerpen die de brokken van het zwaard moeten voorstellen, zaagt het in kleine stukken, gaat ermee naar het ding dat een smidsvuur moet voorstellen, past het aaneen, smeedt het en zingt: Heaho, heaho, hoho! Hoho, hoho, hoho, hoho; hoeho, haho, haheo, hoho, en het eerste bedrijf is afgelopen.

De vraag die mij naar het theater had gevoerd was voor mij afdoende beantwoord, even afdoende als ooit de vraag van een dame uit mijn kennissenkring naar het niveau van een bepaald verhaal werd beantwoord toen ze mij er een scène uit voorlas waarin een meisje voorkomt met loshangend haar, in een witte jurk, en een held met twee witte honden en een hoed met een veer à la Wilhelm Tell. Van een schrijver die zulke gekunstelde scènes kan schrijven als ik nu had gezien, die als messen door je esthetisch gevoel snijden, hoef je verder niets te verwachten; je kunt er zon-

der meer van uitgaan dat alles wat zo'n schrijver schrijft slecht zal zijn, omdat hij duidelijk niet weet wat een echt kunstwerk is. Ik wilde weggaan, maar de vrienden met wie ik was vroegen me te blijven, omdat, zeiden ze, je op grond van dat ene bedrijf geen oordeel kunt vormen, en in het tweede zou het beter worden - en ik bleef voor het tweede bedrijf.

Op de een of ander manier zat ik ook het volgende bedrijf nog uit, met de opkomst van het monster, begeleid door zijn basnoten, die zich vervlochten met het motief van Siegfried, en het gevecht met het monster, al dat gegrom, die vuren, dat gezwaai met dat zwaard, maar langer kon ik het niet verdragen en ik snelde het theater uit met een gevoel van afkeer dat me tot op heden bij is gebleven.

Terwijl ik naar de opera luisterde, stelde ik me onwillekeurig een eerbare, verstandige landarbeider voor, die wel lezen en schrijven kan, liefst een van die verstandige, oprecht religieuze mensen die ik ken uit het volk, en ik stelde me het vreselijke onbegrip van de man voor bij het zien van wat ik die avond had gezien.

Wat zou er door hem heen gaan als hij hoorde met hoeveel moeite de voorstelling tot stand was gekomen en als hij het publiek zou zien, de machtigen van deze wereld, die hij gewend is te respecteren, oude, kale mensen met grijze baarden, die klokslag zes uur zwijgend en aandachtig zitten te luisteren en kijken naar al die onzin? Maar over een volwassen arbeider hoeven we het niets eens te hebben, je kunt je zelfs nauwelijks een kind van boven de zeven voorstellen dat geboeid zou worden door dit domme, onsamenhangende sprookje.

En intussen blijft een enorm publiek, bestaande uit de meest ontwikkelde mensen uit de hoogste klassen, zes uur lang stilzitten voor zo'n waanzinnige voorstelling, en als ze weggaan verbeelden ze zich dat het waarderen van die domheden ze een nieuw recht geeft zich als progressief en verlicht aan te merken.

Ik bedoel het Moskouse publiek. Maar wat is dat, het Moskouse publiek? Het is maar een honderdste deel van het totale publiek dat zichzelf hoogontwikkeld vindt en dat er trots op is zozeer zijn kunstzin verloren te hebben, dat het niet alleen moeiteloos bij die onnatuurlijke stupiditeit aanwezig kan zijn, maar er ook nog enthousiast over is.

In Bayreuth, waar deze voorstellingen in première gingen, verzamelden zich mensen uit de hele wereld om ze te zien; ze

besteedden daaraan ongeveer duizend roebel per persoon en vonden zichzelf ontwikkeld en verfijnd. En vier dagen achtereen, zes uur per dag, gingen ze kijken en luisteren naar die dwaasheid en onnatuurlijkheid.

Maar waarom bezocht en bezoekt men ook nu nog deze voorstellingen en waarom vindt men ze mooi? Onwillekeurig vraag je je af: hoe valt het succes van Wagner te verklaren?

Voor mezelf verklaar ik zijn succes aldus: Wagner, die dankzij zijn uitzonderlijke positie beschikte over de middelen van een koning, kon meesterlijk gebruik maken van alle methoden om kunst te imiteren die het resultaat zijn van een lange traditie van onechte kunst, en schiep zo een voorbeeldig imitatiekunstwerk. Ik heb dit mede als voorbeeld genomen, omdat ik geen enkel ander imitatiekunstwerk ken dat met zo'n meesterschap en kracht alle methoden in zich verenigt waarmee kunst kan worden geïmiteerd, namelijk: lenen, namaken, effecten najagen en interessant doen.

Van het onderwerp, dat uit de Oudheid stamt, tot aan de nevelen en de zons- en maansopgangen maakt Wagner in dit werk gebruik van alles wat voor dichterlijk doorgaat. Hij heeft een slapende schone, waternimfen, onderaardse vuren, dwergen, gevechten, zwaarden, liefde, bloedschande, een monster en vogelzang, het hele dichterlijke arsenaal wordt ingezet.

Daarbij is alles namaak: zowel de decors als de kostuums zijn namaak. Alles is nagemaakt zoals het volgens alle archeologische gegevens in de Oudheid geweest moet zijn - zelfs de geluiden zijn namaak. Wagner, niet verstoken van muzikaal talent, heeft juist geluiden bedacht die hamerslagen nadoen, het gesis van verhit ijzer, vogelzang e.d.

Bovendien is het hele werk sterk gericht op effecten, ook de bijzondere enscenering: de monsters, de magische vuren, de handelingen die zich in het water afspelen, dat de toeschouwers in het donker zitten, dat je het orkest niet kunt zien, en de nieuwe, nog nooit gebruikte notencombinaties.

En bovendien is alles zo interessant. Het is niet alleen interessant wie wie zal doden, wie met wie zal trouwen, wie wiens zoon is, en wat eerst gebeurt en wat later; ook de verhouding tussen muziek en tekst is interessant: er rollen golven door de Rijn, hoe zal de muziek dat uitdrukken? Er verschijnt een boze dwerg, hoe zal de muziek een boze dwerg uitdrukken? Hoe zal de muziek de sensualiteit van die dwerg uitdrukken? Hoe zal de muziek moed en vuur

uitdrukken, en appels?

Hoe zal het leitmotiv van degene die aan het woord is zich vervlechten met het leitmotiv van de mensen en voorwerpen waar hij het over heeft? Bovendien is de muziek zelf ook interessant. Ze wijkt af van alle geaccepteerde regels en kent de meest onverwachte, volstrekt nieuwe moduleringen (wat heel gemakkelijk en goed mogelijk is met muziek zonder eigen innerlijke wetmatigheid). Nieuwe dissonanten worden op een nieuwe manier opgelost, en dat is... interessant.

En die dichterlijkheid, de namaak, het effectbejag en de interessantheid zijn, dank zij Wagners specifieke talent en de gunstige situatie waarin hij zich bevond, in deze werken tot uiterste perfectie gebracht. Ze hebben hun uitwerking op de toeschouwer, ze hypnotiseren hem, zoals iemand gehypnotiseerd raakt die een paar uur luistert naar het gedaas van een waanzinnige, uitgesproken met groot redenaarstalent.

Ze zeggen: u kunt er niet over oordelen als u de werken van Wagner niet in Bayreuth gezien hebt, in het donker, waar het orkest onzichtbaar onder het toneel zit, en de uitvoering volledig is geperfectioneerd. Dat bewijst meteen dat het hier niet om kunst gaat, maar om hypnose. De Spiritisten beweren hetzelfde. Om je te overtuigen van de werkelijkheid van hun visioenen zeggen ze meestal: u kunt er niet over oordelen, ervaart u het zelf eens, woon een paar seances bij, d.w.z. ga zwijgend een paar uur in het donker zitten in gezelschap van halve waanzinnigen en herhaal dat een keer of tien, dan zult u alles zien wat wij zien.

Natuurlijk zul je dat zien! Stel je jezelf maar eens voor in die omstandigheden, dan zie je alles wat je wilt. Dit kan sneller bereikt worden door het drinken van wijn of het roken van opium. Hetzelfde gebeurt als je naar een opera van Wagner luistert. Zit maar eens vier dagen in het donker in gezelschap van mensen aan wie een steekje los is, met je hersenen via de gehoorzenuwen blootgesteld aan de krachtige invloed van geluiden die er vooral op gericht zijn om die hersenen te prikkelen, en je zult ongetwijfeld in een abnormale toestand komen en enthousiast worden over onzin. Maar daar heb je geen vier dagen voor nodig. Vijf uur op een dag, zoals bij de voorstelling in Moskou, volstaat al. Vijf uur is genoeg, nee, één uur is genoeg voor mensen die geen helder idee hebben van wat kunst eigenlijk hoort te zijn en die op voorhand zeker weten dat het schitterend is wat ze gaan zien en dat het een bewijs

van achterlijkheid en gebrek aan ontwikkeling is als het ze koud laat of als ze het niet mooi vinden.

Ik heb het publiek geobserveerd van de uitvoering die ik bijwoonde. Degenen die het hele publiek aanvoerden en de toon aangaven, waren degenen die daarvoor al gehypnotiseerd waren en toegaven aan de hypnose die ze kenden. Deze gehypnotiseerde personen, die in een abnormale toestand verkeerden, waren volledig verrukt. Daar komt nog bij dat alle kunstcritici, die kunstzin ontberen en daarom altijd bijzonder gesteld zijn op kunstwerken waarin alles een kwestie van verstand is, zoals de opera van Wagner, dit werk ten diepste goedkeurden, omdat het overvloedig stof tot nadenken gaf. En deze twee groepen werden gevolgd door de grote massa stadsbewoners, onverschillig voor kunst, hun kunstzin verziekt en gedeeltelijk geatrofieerd, die zich altijd, aangevoerd door vorsten, rijkelui en mecenassen, als slechte jachthonden aansluiten bij degene die het luidst en overtuigendst laat horen wat hij ergens van vindt.

‘O ja, natuurlijk, wat een poëzie! Verbazingwekkend! Vooral de vogels!’ ‘Ja ja, ik ben helemaal overtuigd,’ zo herhalen zij in verschillende toonaarden wat ze net gehoord hebben van mensen op wier mening ze denken te kunnen vertrouwen.

Sommigen, die zich beledigd voelen door die onzin en onechtheid, zwijgen beschaamd, zoals nuchtere mensen te midden van dronkelappen zich schamen en zwijgen.

En dit onzinnige, grove, onnatuurlijke kunstwerk, dat met kunst niets gemeen heeft, gaat dank zij het meesterlijke imiteren van kunst de hele wereld over, kost miljoenen in de uitvoering en verziekt steeds meer de smaak van de hoogste klassen en hun begrip van wat kunst eigenlijk is.

Vertaalde poëzie

Een muziekinstrument
Elizabeth Barrett Browning
(Vertaling Wim Jonker)

Wat zou hij toch willen, de grote god Pan,
daar aan de rivier in het riet?
Vernieling en chaos? Bezeten waarvan?
Hij plonst en hij spat, de tweepotige bok,
en 'n lelie die brak, een libel die vertrok,
zijn bijzaak. Hij merkt het zelfs niet.

Hij staart naar een rietplant, de grote god Pan.
Meedogenloos rukt hij haar uit.
Het water wordt drab (past dat ook in zijn plan?)
Er wordt geen libel meer gezien of gehoord;
de lelies zijn dood, maar hij maalt niet om moord
en haast zich aan land met zijn buit.

Hij zit aan de oever, de grote god Pan,
hoog boven zijn modderig pad,
en - o, wat afschuwelijk! dat hij dat kan! -
hij hakt en hij kerft met zijn zielloze staal
in 't duldzame riet, en de stengel wordt kaal
alsof hij nooit blad heeft gehad.

A musical instrument

What was he doing, the great god Pan,
down in the reeds by the river?
Spreading ruin and scattering ban,
splashing and paddling with hoofs of a goat,
and breaking the golden lilies afloat
with the dragon-fly on the river.

He tore out a reed, the great god Pan,
from the deep cool bed of the river:
the limpid water turbidly ran,
and the broken lilies a-dying lay,
and the dragon-fly had fled away,
ere he brought it out of the river.

High on the shore sat the great god Pan
while turbidly flowed the river;
and hacked and hewed as a great god can,
with his hard bleak steel at the patient reed,
till there was not a sign of the leaf indeed
to prove it fresh from the river.

[Nederlands]

Nu kapt hij hem korter, de grote god Pan
(hoe hoog woei de pluim en hoe fier!).
Hij trekt er de pit uit alsof hij een man
berooft van zijn hart (o, hoe treurig is dat,
hoe wreed kan een god zijn!), en boort gat na gat
in 't ding uit de modderrivier.

‘Zo moet het!’ roept lachend de grote god Pan,
‘Muziek moet er zijn en plezier!
Het is voor het eerst dat een god zoiets kan;
ze deden hun best maar hún lukte het niet!’
Nu zet hij z'n mond aan een gat in het riet
en zijn adem bezielt de rivier.

Hoe lieflijk, hoe lieflijk indringend, o Pan
omhelst je muziek de rivier!
Hoe zoet, hoe verblindend, o grote god Pan!
De zon zelfs vergeet dat hij onder moet gaan.
De lelies hervatten hun bloeiend bestaan,
libel na libel zweeft weer hemelsblauw aan
en de droom kust opnieuw de rivier.

Al is hij ten halve een beest, deze Pan,
- dat schatert maar aan de rivier -
toch maakt hij een dichter van vrouw en van man.
Een wáre god doet geen groen plantje ooit pijn.
Hij wel. Maar zó groen zal geen rietplant meer zijn
in rietvelden aan de rivier.

[Engels]

He cut it short, did the great god Pan,
(How tall it stood in the river!)
then drew the pith, like the heart of a man,
steadily from the outside ring,
and notched the poor dry empty thing
in holes, as he sat by the river.

‘This is the way,’ laughed the great god Pan
(laughed while he sat by the river),
‘the only way, since gods began
to make sweet music, they could succeed.’
Then dropping his mouth to a hole in the reed
he blew in power by the river.

Sweet, sweet, sweet, O Pan!
Piercing sweet by the river!
Blinding sweet, O great god Pan!
The sun on the hill forgot to die,
and the lilies revived, and the dragon-fly

came back to dream on the river.

Yet half a beast is the great god Pan,
to laugh as he sits by the river,
making a poet out of a man:
the true gods sigh for the cost and pain, -
for the reed which grows nevermore again
as a reed with the reeds in the river.

Muziek
Charles Baudelaire
(Vertaling Peter Verstegen)

Het is muziek die mij vaak als een zee vervoert!
Onder een dak van nevel
Hijs ik het zeil, zet naar mijn bleke ster weer koers,
Reis door een weidse hemel;

Mijn borst vooruit, mijn longen vol van lucht, gezwollen
Zoals een zeil zich vult,
Beklauter ik de rug van hooggerezen golven,
Mij door de nacht verhuld;

En bevend voel ik alle hartstocht in mij sluipen
Van 't schip dat stampend lijdt;
Een goede wind of harde storm met al zijn stuipen,

In die immensiteit,
Wiegt mij. Maar soms is er windstilte, spiegeling
Van mijn vertwijfeling!

La musique

La musique souvent me prend comme une mer!
Vers ma pâle étoile,
Sous un plafond de brume ou dans un vaste éther,
Je mets à la voile;

La poitrine en avant et les poumons gonflés
Comme de la toile,
J'escalade le dos des flots amoncelés
Que la nuit me voile;

Je sens vibrer en moi toutes les passions
D'un vaisseau qui souffre;
Le bon vent, la tempête et ses convulsions

Sur l'immense gouffre
Me bercent. D'autres fois, calme plat, grand miroir
De mon désespoir!

Wals
Ivan Boenin
(Vertaling Margriet Berg & Marja Wiebes)

Verkild het bloemblad van de mond,
Kinderlijk vochtig, half gesloten -
De zaal zweeft op de trage noten
Van vreugd en weemoed in het rond.

Spiegels en luchters van kristal
Die tot een glanzend beeld verglijden -
Geurige waaiertjes verspreiden
Hun warme adem over 't bal.

Вальс

Похолодели лепестки
Раскрытых губ, по-детски влажных -
И зал плывет, плывет в протяжных
Напевах счастья и тоски.

Сиянье люстр и зыбь зеркал
Слились в один мираж хрустальный -
И веет, веет ветер бальный
Теплом душистых опахал.

Piano
D.H. Lawrence
(Vertaling Wim Jonker)

Een vrouw speelt piano en zingt iets voor mij, en haar lied
voert mij terug door de jaren: ik zie in een schemerverschiet
een piano; een kind zit eronder; het snaargeweld klinkt
en het kind grijpt de voeten van moeder die glimlachend zingt.

Ik verzet mij als man, maar de macht van 't gezang pleegt verraad
en opnieuw snikt mijn hart om een thuis-zijn dat niet meer bestaat:
zondagavond, die kamer, de winter staat buiten, maar wij
zitten binnen bij moeder die speelt, en wij zingen erbij.

Dus vergeefs galmt de zangster hier naast mij nu luider dan luid
en het zwoegende appassionato haalt ook al niets uit,
want mijn mannenkracht faalt en het stralende beeld overwint;
ik verdrink in 't verloren verleden en huil als een kind.

Piano

Softly, in the dusk, a woman is singing to me,
taking me back down the vista of years, till I see
a child sitting under the piano, in the boom of the tingling strings
and pressing the small, poised feet of a mother who smiles as she sings.

In spite of myself, the insidious mastery of song
betrays me back, till the heart of me weeps to belong
to the old Sunday evenings at home, with winter outside
and hymns in the cozy parlor, the tinkling piano our guide.

So now it is vain for the singer to burst into clamor
with the great black piano appassionato. The glamor
of childish days is upon me, my manhood is cast
down in the flood of remembrance, I weep like a child for the past.

Zes gedichten
Osip Mandelstam
(Vertaling Peter Zeeman)

Kwatrijn

Geluid, voorzichtig en gedempt:
een vrucht die van een boomtak losschiet
en in het bos 't aanhoudend loflied
van diepe stilte overstemt...

1908

Russich

Звук осторожный и глухой
Плода, сорвавшегося с древа,
Среди немолчного напева
Глубокой тишины лесной...

Silentium

Ze rust nog in de moederschoot,
ze is muziek en woordenreeksen,
en dus de kern, niet te verbreken,
van al hetgeen God leven bood.

Zeeboezem, kalme ademingen,
krankzinnig helder is dit uur,
en in een vat van zwart-azuur
deint schuim, bleekwit zoals seringen.

Dat van mijn lippen komen zal
wat in oerstilte lag verzonken,
wat altijd zuiver heeft geklonken,
zoals een noot van puur kristal!

Tracht, Aphrodite, schuim te blijven,
keer weer naar de muziek, o woord,
en hart, laat harten ongestoord,
die één zijn met de bron van leven!

1910, 1935

Silentium

Она еще не родилась,

Она и музыка и слово,
И потому всего живого
Ненарушаемая связь.

Спокойно дышат моря груди,
Но, как безумный, светел день,
И пены бледная сирень
В черно-лазоревом сосуде,

Да обретут мои уста
Первоначальную немоту,
Как кристаллическую ноту,
Что от рождения чиста!

Останься пеной, Афродита,
И, слово, в музыку вернись,
И, сердце, сердца устыдись,
С первоосновой жизни слито!

Bach

Slechts stof zijn de parochieleden;
geen opsmuk hier, een enkel bord,
waarop met krijt staat aangegeven
wat er van Bach gezongen wordt.

Geen wanklank valt voorgoed te weren
uit kerken, van een feestgelag,
maar jij blijft juichend triomferen,
o zeer bezonnen maestro Bach!

Toen jij je kleinzoons overstemde
met een cantate, een koraal,
zocht jij toen soms naar argumenten
ter schraging van geloof, moraal?

Wat is muziek? Niets dan zestienden
en een complexe orgelzang,
de uiting van wat jou bezielde,
jij eigenwijze oude man!

En van zijn sombere katheder
vermengt een Luthers predikant
het Woord met jouw muziek, betweter,
onovertroffen kwerulant.

1913

БАХ

Здесь прихожане - дети праха
И доски вместо образов,
Где мелом - Себастьяна Баха
Лишь цифры значатся псалмов.

Разноголосица какая
В трактирах буйных и в церквах,
А ты ликуешь, как Исайя,
О, рассудительнейший Бах!

Высокий спорщик, неужели,
Играя внукам свой хорал,
Опору духа в самом деле
Ты в доказательстве искал?

Что звук? Шестнадцатые доли,
Органа многосложный крик -
Лишь воркотня твоя, не боле,
О, несговорчивый старик!

И лютеранский проповедник

На черной кафедре своей
С твоими, гневный собеседник,
Мешает звук своих речей.

Dag- en-nachtevening

In 't woud zijn wielewalen en in 't tonisch vers
is maat een functie van de lengte der vocalen.
De traagheid van Homerische hexameters
stroomt eens per jaar uit over velden, heuvels, dalen.

Er snijdt een kloof, nee, een cesuur door deze dag,
die stil begon en eindeloos lijkt voort te duren.
Er grazen ossen, en de gouden loomte tracht
de rijkdom van één hele noot uit riet te puren.

1914

РАВНОДЕНСТВИЕ

Есть иволги в лесах, и гласных долгота
В тонических стихах единственная мера,
Но только раз в году бывает разлита
В природе длительность, как в метрике Гомера.

Как бы цезурою зияет этот день:
Уже с утра покой и трудные длинноты,
Волы на пастбище, и золотая лень
Из тростника извлечь богатство целой ноты.

Concert in het station

Het is benauwd, het zwerk krioelt van maden,
en nergens is een ster die mij iets meldt,
maar het station is met muziek geladen,
alsof er zanggodinnen zijn besteld.
Slechts treingefluit kan klanken even schaden,
voordat de strijkersgroep opnieuw versmelt.

Een park. De glazen stolp van de stationshal.
Betoverd is het rijk van staal en stoom.
In de bewalmde, hemelse gehoorzaal
spreidt een wagon zijn galmend spel ten toon:
een pauwenkreet en Steinway's zware tongval.
Ik ben te laat. Heb angst. Dit is een droom.

КОНЦЕРТ НА ВОКЗАЛЕ

Нельзя дышать, и твердь кишит червями,
И ни одна звезда не говорит,

Но, видит Бог, есть музыка над нами,
Дрожит вокзал от пенья Аонид,
И снова, паровозными свистками
Разорванный, скрипичный воздух слит.

Огромный парк. Вокзала шар стеклянный.
Железный мир опять заворожен.
На звучный пир в элизиум туманный
Торжественно уносится вагон:
Павлиний крик и рокот фортепьянный.
Я опоздал. Мне страшно. Это - сон.

[Nederlands]

Violen laten luid hun klaaglied horen,
en ik betreed de hal, dat woud van glas.
De woeste bron van nachtelijke koren,
de geur van rozen in een rotte kas,
waar onder glas en in 't gewoel verloren
het droombeeld waarde dat mij dierbaar was.

En heel die stalen wereld lijkt veroordeeld,
het is alsof ze jammerlijk verzinkt
en in het glasgewelf haar slotakkoord speelt.
De strijkstokogen zijn door stoom verblind.
't Is op het lijkmaal van het tere droombeeld
dat de muziek voor ons nog één keer klinkt.

1921

[Russisch]

И я вхожу в стеклянный лес вокзала,
Скрипичный строй в смятеньи и слезах.
Ночного хора дикое начало
И запах роз в гниющих парниках -
Где под стекланным небом ночевала
Родная тень в кочующих толпах...

И мнится мне: весь в музыке и пене,
Железный мир так нищенски дрожит.
В стеклянные я упираюсь сени.
Горячий пар зрачки смычков слепит.
Куда же ты? На тризне милой тени
В последний раз нам музыка звучит!

[Uit de cyclus *Armenië*]

Hoe rijk doet in een arme nederzetting
de harige muziek van water aan!
Is dit geluid of spinsel? Een voorzegging?
Het einde is nog ver! Jij daar, blijf staan!
En in het vochtig labyrint van klanken
tjirpt een benauwend dichte duisternis,
alsof te gast de waternimf, de ranke,
bij d'onderaardse klokkenmaker is.

1930

[Russisch]

Какая роскошь в нищенском селенье -
Волосяная музыка воды!
Что это? пряжа? звук? предупрежденье?
Чур-чур меня! Далеко ль до беды!
И в лабиринте влажного распева
Такая душная стрекочет мгла,
Как будто в гости водяная дева
К часовщику подземному пришла.

Liefdeslied
Rainer Maria Rilke
(Vertaling Wim Jonker)

Hoe houdt mijn ziel zich in opdat zij niet
de jouwe raakt? Hoe hef ik haar omhoog
over jou heen naar verre andere dingen?
Hoe graag borg ik haar waar geen oog haar ziet
bij kleinigheden die verloren gingen,
in 't vreemde oord waaraan de zang ontvloog
en dat niet meezingt als jouw diepten zingen!
Maar alles wat ons aanraakt, jou en mij,
is als een dubbelgreep die jou en mij
één klank ontlokt en nieuwe schoonheid biedt.
Wie spant ons? Op welk snareninstrument?
En wie bespeelt het die ons beiden kent?
O heerlijk lied!

Liebes-lied

Wie soll ich meine Seele halten, dass
sie nicht an deine rührt? Wie soll ich sie
hinheben über dich zu andern Dingen?
Ach gerne möcht ich sie bei irgendwas
Verlorenem im Dunkel unterbringen
an einer fremden stillen Stelle, die
nicht weiterschwingt, wenn deine Tiefen schwingen.
Doch alles, was uns anrührt, dich und mich,
nimmt uns zusammen wie ein Bogenstrich,
der aus zwei Saiten *eine* Stimme zieht.
Auf welches Instrument sind wir gespannt?
Und welcher Geiger hat uns in der Hand?
O süsses Lied.

Twee gedichten
Angelo Maria Ripellino[*]
(Vertaling Karel van Eerd)

Ornithology

Ik luisterde naar Charlie Parker. Zieke nacht
stamelde met nasale treurigheid.
Charlie Yardbird, uw onderwaterstem,
de knokige klankenvingers wondden mij.
Alle leefapparatuur stond opgesteld,
zielige losgerukte kabels, weifelende schimmeldraden.
Van verre, onwaarneembaar, klonken mensenkreten
als vluchten raven verkleumd van de kou.
Nu restte van mij nog een stad verwoest
door de Tamerlaan van de klaagzang:
hoge torens rook en bloed spoten omhoog
uit de muziekvehikels.
Ik had almaar berouw, berouw over alles.

Ornithology

Ascoltavo Charlie Parker. Barbugliava
con mestizia nasale la notte malata.
Charlie Yardbird, la vostra voce subacquea,
le dita ossute dei suoni mi ferivano.
Tutti i congegni della vita erano in mostra,
povere corde strappate, fili di muffa esitanti.
Gli uomini urlavano lontani, impercettibili,
come stormi di corvi infreddoliti.
Ero ormai una città desolata
dal Tamerlano del pianto:
lunghe torri di fumo, di sangue sprizzavano
dai musicali carriaggi.
Continuavo a pentirmi, a pentirmi di tutto.

* *Angelo Maria Ripellino (1923-1978), slavist met een grote staat van dienst, had contacten met de Nieuwe Avantgarde van de jaren zestig (Sanguineti, Porta, e.a.), maar was wellicht niet experimenteel genoeg. De erkenning kwam pas jaren na zijn vroegtijdige dood. Zijn boek 'Magisch Praag' is net, in de vertaling van Anton Haakman, in Nederland uitgekomen.*

[Nederlands]

Ik wist dat ik fout was geweest. Ik knerste
op een piepende scharnier van bitter beklag.
Ik was brandende turf, ik was een spaarpot knekels
in het onverschillige gedrang, in het gewemel
van neonlichten en minachtende reclameborden.
En mijn verwachtingen? Mijn dromen aan flarden?
De aarde loste op in de eeuwen
met een woeste galop van inkten. Linnaeus
keerde terug om de flora te herdopen.
Kom, vrienden, naar het theater van mijn eenzaamheid,
voordat het te laat is.

[Italiaans]

Sapevo d'avere sbagliato. Scricchiavo
su una rauca cerniera di acerbi rammarichi.
Ero torba infiammata, ero un gruzzolo d'ossa
nel viavai indifferente, nel formicolío
di luci al neon, di insegne sprezzanti.
E le mie speranze? I miei sogni a brandelli?
La terra si dileguava nei secoli
con un furioso galoppo di inchiostro. Linneo
tornava a ribattezzare le piante.
Salite, amici, nel teatro della mia solitudine,
prima che sia troppo tardi.

[2]

Op deze magische groene viool
wilde ik blijven spelen, als mijn handen
trefzeker gingen.
Al die inzetten die strandden,
die frenetieke en clowneske bluf
en al dat musachtig springen.
Maar ik steek me toch in mijn oude frak,
al ruikt die muf,
en ik sommeer mijn claque
om over alle valse grepen heen
een deken van applaus te leggen.
Ach leven ziek van confusie,
ach menigte wankel ter been
van tweedimensionale drugsfantasma's,
valse engelen, een illusie
naar Puvis de Chavannes.

Maar jullie, claqueurs, zeg mij onvertraagd
of er straks althans een ietsje rest
van mijn concerten of dat, behalve
het schuim van al jullie enthousiasme,
er niets bij was, desgevraagd.
Op die schitterende groene viool speel ik door,
zolang het mijn handen nog steeds lukt.
Maar mijn vaardigheid gaat, naar ik merk, teloor
en ik voel me steeds meer ontnuchterd, bedrukt.
Maar jullie, claqueurs, verzeker me wel
dat er van mij althans een balk beklijft,
dat er van al mijn moedeloze spel
een kleinigheid leven blijft.

[Italiaans]

Su questo magico violino verde
vorrei ancora suonare, se le mani
non brancolassero.
Quanti propositi vani,
che sicumera farnetica e buffa
e che sussulti di passero.
Indosserò tuttavia il vecchio frac,
che sa di muffa,
chiamerò la mia claque,
perchè coi suoi applausi nasconda
le stecche e le stonature.
O vita confusionale,
o barcollante baraonda
di piatti e alloppiati fantasmi,
di angeli falsi, o imposture
da Puvis de Chavannes.

Ma voi, claqueurs, ditemi immantinente
se resterà almeno un filo
dei miei concerti o se, tranne
la spuma dei vostri entusiasmi,
di fatto non c'era niente.
Sonerò ancora lo splendido violino verde,
finchè le mani ce la faranno.
Sento però che la mia destrezza si perde
e crescono il disinganno e l'affanno.
Ma voi, claqueurs, assicuratemi
che di me durerà almeno un rigo,
che delle mie sconsolate sonate
qualcosa resterà vivo.

The Golden Gate
Hoofdstuk drie
Vikram Seth
(Vertaling Paul van den Hout)

3.1

Terwijl zo Liz en John uitfaden
in liefdes nevels, lezer, zwenkt
de camera nu naar beneden,
een uurtje rijden langs die slenk
die met zijn gruwelijke grillen
half Californië doet trillen
en ieder die daar woont of werkt,
doodsangst inboezemt, ongemerkt.
Want wetenschap en schone kunsten,
bestuur en liefde, de natuur,
gedijen hier van uur tot uur
dank zij de gratie en de gunsten
slechts van de San Andreas Fault,
die bergen beukt en heuvels holt.

3.1

As Liz and John move out of focus
Into an amorous mist, let's shift
Our lens, Dear Reader, to a locus
An hour south along that rift
That unnerves half of California:
Not just the crusty cohorts born here
But all who earn their bread and salt
Along the San Andreas Fault.
Commerce and learning, manufacture
And government proceed above,
And nature's loveliness, and love;
Beneath them lies the hideous fracture,
Author of the convulsive shocks
That rip the hills and split the rocks.

3.2

Een vlasblond joch zit met zijn vader
op 't rotsdak van een heuvelrug.
De zoon (Paul) staat het huilen nader
dan 't lachen, want hij wil terug.
De vader (Phil, Johns vriend, zie boven)
denkt: ‘Ach, dat gaat vanzelf weer over.
Hij is pas zes, láát hem gewoon -’
hij slaat zijn arm heen om zijn zoon -

‘als kind was ik ook onvoorspelbaar
maar als je 28 bent,
ben je aan tegenslag gewend...
Goed, hij verveelt zich, toch voorstelbaar?’
‘Pap,’ zegt Paul dan, ‘je wordt al kaal.’
‘Klopt,’ antwoordt Phil, zijn stem neutraal.

3.2

A tow-haired boy sits with his father
Upon a rock that caps a hill.
The son (Paul) says that he would rather
Catch centipedes. The father (Phil,
John's school chum, whom we
mentionied earlier)
Looks on amused as Paul grows surlier.
Paul's six, his father's twenty-eight;
And as they sit and altercate,
Phil rests his hand on his son's shoulder.
‘When I was his age,’ Phill recalls,
‘My moods were as unfixed as Paul's.
I wonder why, as we grow older...’
Paul cuts in: ‘Dad, you're going bald.’
‘I know,’ replies Phil, unenthralled.

3.3

Phil peinst: ‘Een mans predispositie
tot jong al grijs worden, of kaal,
hangt, zegt men, af van één conditie:
zijn moeders genenmateriaal...
Stel eens... (wat droge eikeblaren
verkruimelend, strijkt hij door zijn haren
en krabt zich op zijn kale kruin -
haast een tonsuur - duwt met zijn duim
zijn afgegleden bril omhoog en
filosofeert kalm verder)... als
ons haar niet uitviel meer, maar hals,
mond, wangen, voorhoofd, neus en ogen
zou gaan bedekken, als een vacht...
nee, dan maar kaal, had ik gedacht.’

3.3

Phil meditates on his condition:
‘They say our maternal genes
Determinate our predisposition
To lose hair... If that's true, that means...
(Crumbling a dry oak leaf, he scratches
His head, and fingers his bald patches
Exploratively, rubs his nose,
And takes his glasses off)...suppose...
(His brows crease up in meditation)
...Instead of losing hair, it were
To coat our forehead like a fur
And then usurp, in swift migration,
Our eyes, cheeks, lips... I guess, all told,
It's good that we grow bald when old.’

3.4

Getroost door die drogredenatie
zet Phil zijn kopzorg uit zijn hoofd.
Het najaar heeft verstilde gratie:
het strogeel gras, het dorre loof
dat van de eiken is gedwarreld
en waar een vale spreeuw rondscharrelt;
roestbruin de mos-begroeide plaat
waarop Paul zacht aan 't zingen slaat;
doornstruiken, distels als skeletten
rondom, de koele najaarslucht,
juist voor de regentijd, de vlucht,
met schor gefluit en schel gekwetter,
van een spotvogel, soepel, sterk,

langs 't diepblauw Californisch zwerk.

3.4

Soothed by such counterfactual reason
Phil's thoughts turn from his homely face
To the crisp features of the season:
The straw-gold hill, this oak-strewn place,
With here the flutter of a dusty
Sparrow, and there the encroaching rusty
Lichen upon the rock where Paul
Sits singing to himself, and all
The hillsides burred with skeletal thistles
And thornbush, and the clear cool air
Presaging winter rain, and there
A mockingbird with chacks and whistles
Liquidly aviating through
A sky of Californian blue.

3.5

Twee kale, schrale, scheve eiken
bekronen stram de heuvelkruin
waarlangs een houtgaai neer komt strijken -
een flits van blauw langs groen en bruin -
zijn nest opzoekend in het fonkelend
groen van een maretak die, kronkelend,
zich vasthecht aan de oude bast,
een taaie, ongenode gast.
Langs waterplaatsen grazen koeien,
wegdravend als, met zwaar gehijg,
een joggersclub de kam bestijgt
en zwetend, zwoegend beukt die goeie,
zo tolerante aarde met
het doffe dreunen van hun tred.

3.5

Two brittle oaks in dark rigidity,
Bare-branched and canted, crown the crest.
Above the rock with swift fluidity
A scrub jay flashes to its nest
- A cyan flicker - where the greenery
Of mistletoe revives the scenery
Entangled in the generous boughs
Of its old host; and cattle browse
Along the moister gullies, scattering
As joggers, pulsing with intent,
Strive ridge-wards, hell- or heaven-bent,
Stern-visaged, gasping, frothing, battering
The patient earth with the curt beat
Of itchy soles and athletes' feet.

3.6

Het droeve loeien uit de verte,
de joggers met hun verre blik,
de verre wereld met zijn gekte
van elke dag een nieuw conflict,
zijn oude Datatronics-baan in
het Mekka der robotomanen...
Phil peinst - de kromme eiken zijn
voor hem een bladloos baldakijn.
Ten koste van zijn carrière,
(Phil was een prooi voor talent-scouts)
nam hij, gewetensvol vanouds,
ontslag: mensheid, milieu, misère...
het mocht niet langer genegeerd.

Phil rookt en mijmert, Paul boudeert.

3.6

The distant catlle's baleful lowing,
The distance runners' stoic pace,
The way the distant world is going
Crazy - the space and missile race -
The job Phil left in Datatronics
(Hive of robotics and moronics)
Preoccupy him as his smokes
At ease beneath the tilting oaks.
While firms were wooing him and clamoring
To lease from him his soul and brains,
Phil shocked his friends and slipped his chains.

The SOS his heart was hammering
Had grown too loud to be ignored...
Thus Phil reflects; his son is bored.

3.7

Paul wil van Phil nu een verhaaltje.
‘Wat? Nou, vooruit,’ zegt die verbluft.
‘Eens zien... *Chromiska's Sterke Staaltje*.
Het gaat over een kat... (hij snuft)
...Er was eens een ondeugend poesje,
dat zich alleen met inkt wou douchen...’
Phil weet het even niet en zwijgt.
‘En toen?’ vraagt Paul. Phil knakt een twijg,
plukt aan een wenkbrauw en zegt: ‘Luister.
Al spoedig was haar hele vacht
van al die inkt heel mooi blauw-zwart...’
Paul is geboeid: Phil heeft de juiste
toon nu te pakken. Een kwartier
verstrijkt als vijf minuten schier.

3.7

Paul now petitions for a story.
‘What? Oh, O.K. Let's see... (Phil blinks)
...This is called *Chromiska's Glory*.
About a cat... (He pauses, thinks)
...There was a cat who, when a kitten,
Liked drinking ink, and had been bitten
By several rats...’ ‘How large?’ ‘This big.’
‘Oh!... Go on, Dad.’ Phil snaps a twig.
He rubs his nose in concentration.
‘Now as a kitten she had lapped
Up so much ink...’ Paul listens, rapt.
His father warms to his narration.
Paul cups his chin, the plot swings free,
And twenty minutes pass like three.

3.8

‘...Zodoende werd de kat Chromiska
die winternacht dus witbehaard.
Geen mens die ooit in San Francisco
dit vreemd verschijnsel heeft verklaard.
En wie het wel wist, van dat sneeuwen,
ging dat niet van de daken schreeuwen.
Het blijft dus een geheim - oké? -
tussen de katten en ons twee.’
Phil spoelt zijn keel en kijkt indringend
neer op zijn zoon die, blij verrast,
hem op een glimlachje vergast.
‘Chromiska!’ zegt hij en dan, dwingend:
‘Nog eentje, Pap.’ Daar gaat Phil weer:

De Taart, de Bakkers en de Beer.

3.8

‘...And that is why the cat Chromiska
Grew silver-haired that winter night
Down to her last eyelash and wisker.
When people asked, was it from fright.
Her friends said no, but would not tell them
About the snowstorm that befell them -
And to this day, the reason's known
To you, me, and the cats alone.’
Phil sips a Michelob, and, serious,
Looks at his son, whose deep brown eyes
Return his gaze with pleased surprise.
Paul says, ‘Chromiska!’ Then, imperious:
‘Tell me another, Dad.’ Phil starts
The Story of Three Apple Tarts.

3.9

‘Eens, in een ver land, glooiend, grazig,
leefden drie bakkers. Eén was dik
en goeiïg, één was dun en wazig,
de derde droeg een geitesik.
Hun verse brood, zó uit de oven,
rook heerlijk, maar er ging niets boven
hun appeltaart, die was bekend
tot ver weg in het firmament -’...
‘Wat is dat, Pap?’ Phil, onderbroken,
zegt ‘Sterrenhemel, ongeveer.
Dat had een smulpaap van een beer
- ik wijs hem je straks aan - geroken.
Het water liep hem in de mond,
dus gleed hij ijlings naar de grond.

3.9

‘Once, in a country, green and hilly
There lived three bakers. One was fat
and friendly, one was slim and silly,
And one had whiskers like a cat.
You should have smelt their warm bread baking,
But, best of all, when they were making
Fresh apple tarts, that's when the scent
Rose to a grateful firmament...’
‘What's firmament?’ Phil, somewhat chastened,
Says, ‘Sky. Where was I? Well, up there,
There was a great and greedy Bear
I'll point him out tonight - who hastened
To find out where this glorious scent
Was coming from. So down he went.

3.10

Hij vond de bakkers: gekmans zingend:
‘Jij bent de appel van mijn há-á-rt,’
met sikmans trommelend en swingend
en blatend: ‘Zoet als appeltá-á-rt,’ -
en dikmans stond het deeg te zouten,
en lachte zich een appelflauwte.
De smulbeer snoof, pal voor de deur,
die op een kier stond, diep de geur
op van dat heerlijk verse baksel.
Het kwijl liep hem nu uit de snuit,
hij hield het nog maar amper uit.
‘Ach,’ dacht hij ‘wie weet krijg ik straks wel
de kans er eentje, ééntje maar,

te pikken... ’ ‘Paul! Verdorie, waar...?’

3.10

He heard the silly baker humming
A song called ‘Apple of My Heart’,
While the bewhiskered one was drumming
And yelling ‘Sweet as apple tart!’
And the fat baker roared with laughter
And shouted ‘Appily ever after.’
The hungry bear now grew afraid.
Het smelled the fresh-baked tarts, all laid
Deliciously upon the table.
He stood and trembled near the door
Till he could stand the smell no more.
He thought, If only I were able
To steal one tart - one tart, that's all.
I'll leave them two. I promise... Paul!’

3.11

Maar Paul is ervandoor, op speurtocht,
en spoorloos nu. Phil vloekt halfluid.
(Hij is nog niet zó'n oude zeur, toch?
Waar kan...?) Ah, dáár ligt Paul languit
en op zijn buik in 't gras - te slapen?
Welnee, hij ligt zich te vergapen
aan 'n spin die langs zijn eigen draad
- onzichtbaar haast - de lucht in gaat.
Phil legt zijn hand zacht op zijn schouder,
en Paul, zijn hoofd omdraaiend, zegt:
‘Die spin ging recht omhoog, Pap, echt!’
Phil antwoordt: ‘Paultje, het wordt kouder,
waar is je jas?’ ‘Dáár,’ wijst Paul braaf.
‘'k Wil óók een spin, Pap. Onwijs gaaf!’

3.11

For Paul has upped and gone exploring
And now is nowhere to be found.
Phil wonders. ‘Was my epic boring?
Where's he gone off to?’ On the ground,
Stretched out, examining a spider,
Paul sprawls, his mouth expanding wider
As, suddenly, he sees it rise.
Phil walks up to him where he lies
And puts his hand upon his shoulder.
His son says, ‘Wow, Dad, did you see?
It went straight up into the tree.’
Phil answers, ‘Son, it's getting colder.
Put on your coat.’ Paul says, ‘Dad, get
A spider for us as a pet.’

3.12

‘O nee!’ ‘Waarom niet?’ vraagt Paul kleintjes.
‘Ze zijn zo leuk.’ ‘Had je gedacht!
Je mag een cavia... konijntjes.’
‘Waarom die wel, Pap?’ ‘Die zijn zacht
en lief. Je moeder hield...’ Geschrokken
redt Phil zich dan, al is het jokken,
snel uit dit dreigend wespennest.
‘Een spin? Je krijgt hem, jôh, mij best.
Goed, pak je jas...’ Dan gaan ze rustig
terug. Paul ziet iets groens, ver weg.
‘Een wei?’ ‘Een meertje, drooggelegd.’
‘En dat?’ Paul wijst, als steeds vraaglustig,
op Stanfords daken, roestbruinrood.

‘Een school...’ ‘Pap, Mam is toch niet dood?’

3.12

‘No.’ ‘Why not?’ ‘Spiders have weird habits.’
‘I like them.’ ‘I don't.’ ‘I do.’ ‘Let's
Get something we both like, like rabbits.’
‘Why rabbits, Dad?’ ‘They make great pets.
Your mother used to like...’ Phil falters,
Halts in mid-utterance and alters
What he had meant to say. ‘Well, son -
You want a spider? We'll get one.
Put on your coat now...’ As they linger,
Paul sees a green patch on the plain.
‘A field?’ ‘A lake, when filled with rain.’
‘And that?’ Paul points a questioning finger
At Stanford’ roofs of clay-baked red.
‘A school.’... ‘You talk like Mom is dead.’

3.13

Een felle smart dreigt Phil te worgen,
omknelt zijn hart. Hij kijkt Paul aan.
(Claire's ogen, bruin, gejaagd.) ‘Goed, morgen
krijg jij je spin,’ zegt hij ontdaan.
Vergeefse vaderlijke fraude:
Paul weet zich eerst nog goed te houden
bij het gevoel dat hem bevangt
van doffe eenzaamheid en angst,
maar dan slaat hij zijn beide handen
voor zijn gezicht, zakt neer en grient,
van troost noch vaderhand gediend,
verpletterd door het schrikbeeld van de
meedogenloze werkelijkheid:
zijn moederland voor altijd kwijt.

3.13

An abrupt torque of pain and sorrow
Wrenches Phil's heart. Het stares at Paul.
(Claire's haunted eyes.) ‘First thing tomorrow
We'll get that spider for you.’ All
Diversion is in vain. Though quiet,
Paul's heart beats with a sudden riot
Of lonely fear. At first he keeps
Himself in check, but then he weeps,
Turns from his father, half accusing;
Without a word, he sobs and cries
And folds his arms across his eyes
And sits and hugs himself, refusing
Solace or love or father's hand,
Lost in his forfeit motherland.

3.14

Phil trekt zijn zoon zacht in zijn armen.
‘Niet janken, jôh,’ zegt hij verstikt.
‘O jezus,’ denkt hij vol erbarmen,
‘hij mist zijn mam nog meer dan ik.
We zijn nu, Claire, een jaar gescheiden.
Begrijp toch eens hoe Paul moet lijden,
hoe deerlijk hij jouw liefde mist.
Hij is pas zes! Als je eens wist...
Eén briefje of één telefoontje,
één kort bezoekje, alles telt...
Heb je dan werkelijk geen geld,
geen tijd meer voor je eigen zoontje?
Schrijf toch eens, Claire, wees niet zo koud,

ik wéét toch dat je van hem houdt.

3.14

Phil puts his arms around him, kisses
His grimy face and says, ‘Don't cry....’
‘Poor boy,’ he thinks, ‘I guess he misses
His mother even more than I.
It's been a year, Claire, since your leaving.
If you just knew how he's been grieving -
Or what it's like to be alone
When you are six. Couldn't you phone
Or write just a few lines, or visit
Him sometimes - at the very least
Send him some small gift from back East?
Are you too busy? Poor. What is it?
Why can't you write? Why don't you? Why?
You love your son as much as I.

3.15

Een jaar. Een jaar. Dat stuk ellende,
die vlerk in tweed uit Washington -
ik dacht dat je zijn soort wel kende,
die slijmerd met zijn gladde tong,
zijn vleierij... Eén avontuurtje,
één platvloers, vluchtig herdersuurtje,
heb jij óns daarvoor weggegooid?
Ach, lieve God, was ik maar nooit
met jou getrouwd. Claire, Claire we hielden
toch zes jaar van elkaar... zo'n tijd!
Ik heb mijn ogen droog geschreid
uit kommer om wat jij vernielde.
Helaas, die arme Paul heeft gróót
gelijk: je bént voor hem ook dood.

3.15

A year. A year. That snooty tweedy
Son-of-an-East-Coast-bitch - I thought
You'd see right through his act, his weedy
Compliant charm - or would have fought
The flattery, pressure - what? - temptation?
- What a laugh! - whimsy, inspiration -
O God, I wish I'd never seen
Your face I wish I'd never been
Married - Claire, Claire, we loved each other.
We lived together for six years.
I've shed too many tedious tears
To cry again. Paul had a mother
Who kissed him, read to him in bed,
But he's right, she's as good as dead.

3.16

Ik kon je nooit eens ruimte laten,
ik domineerde aan één stuk.
Dat zei je. Claire, zou ík je haten,
ik die me nooit een grein geluk,
tenzij met jou, heb kunnen denken?
Lief, hoeveel meer moet jij me krenken,
voordat ik niet meer om je geef?
Gebeurt dat ooit, zolang ik leef?
Ach, wie of wat heeft jou vergiftigd...
'Claire Cabot trouwt met Philip Weiss.'
Ja-ja, dat was me toen wat fraais:
je moeder droef, je vader driftig.
Maar jij, Claire, tartte toen met mij

hypocrisie en hovaardij.

3.16

You said I tried to dominate you.
What gave you that idea - Claire -
Why would I want to? - Do I hate you?
I think of you and I despair
Of any happiness without you.
What wretched loveliness about you
Makes me still long to see you when
You've done to me what to most men
Would have... What's changed? What
could have changed you?
You must have loved me to resist
Your family's unsubtle twist
When they insisted I'd deranged you -
Claire Cabot marrying Philip Weiss -
For all their Wasp stings of advice.

3.17

Ze leefden nog heel lang en... ‘Amen,’
zeg ik, als atheïst en jood.
Ik zie je ouders gnuiven samen,
je oudtante, die lacht zich dood:
‘Die arme Claire!’ ‘Wie snel gaat trouwen,
krijgt alle tijd het te berouwen.’
Goed, zíj hun lol, want, tja, het kán
dat zij jou beter kenden dan
jij toen jezelf, met twintig lentes,
ik een-en-twintig, en naief...
Maar toch, we hadden elkaar lief
en kregen Paul. Geld was er plenty:
piano, Ford Capri, TV
vaatwasmachine en CD...

3.17

And living happily ever after -
Amen - as a good atheist Jew
should say. Christ, I can hear their laughter:
‘Poor Claire, we thought he wouldn't do.’
‘Marry in haste, repent in leisure.’
At least your great-aunts get some pleasure
Out of the wreck. Perhaps it's true
They knew you better than you knew
Yourself - when you were sweet and twenty
And I was dumb and twenty-one...
Invested in a piano, plenty
Of furniture, A Ford Capri,
Insurance, dishwasher, TV...

3.18

...wat niet? En - was het er de dag voor:
het haardvuur aan, ik speel, jij zingt
(die eerste zoen toen, na het Bachkoor!).
Die avonden: het duister dringt
geleidelijk op, het vlamgefluister,
jouw lieve stem waarnaar ik luister,
soms ook het ritme-loos gebonk
van Paul - het leek, ons huis, ons honk,
mijn droom voorgoed uit te doen komen.
Wat sloop er in dat kalm geluk?
Waarop liep het ten slotte stuk?
Ach, dromen, dromen, dromen, dromen..
Gezegend, ja, met onverstand,
dacht ik mijn ring een stalen band.’

3.18

...The works. Sometimes we'd light a fire,
I at the keyboard, and you'd sing -
Like the old days at the Bach choir
Where we first met. Remembering
Those evenings with the darkness coming,
Your voice, the whispering flames, my humming -
While, like an unequal metronome
Paul thumped the floor - I think our home
Was what I'd always longed and prayed for.
What crept into our happiness?
What made you leave me, Claire? I guess
Disfiguring is what dreams are made for.
A fool in bliss, what made me feel
Our rings were not of gold but steel?'

3.19

Die beelden doen de ijslaag even
wegsmelten van zijn stille smart.
Dan ziet hij Paultje zitten beven
en zegt oprecht, met brekend hart:
‘Nee, Paul, ze komt niet terug, je moeder.’
‘Nooit meer?’ Phil denkt: ‘Hardvochtig loeder!’
maar zegt: ‘Misschien... maar je hebt míj!’
‘Tot jij ook weggaat, net als zij!’
Ontsteld nu, knuffelt Phil hem duchtig.
‘Zet dat maar uit je hoofd, voorgoed;
je bent mijn eigen vlees en bloed,
degeen voor wie ik leef.’ Dan, luchtig:
‘En, sterker nog, jíj bent het juist,
die straks bij mij vandaan verhuist.

3.19

Such thoughts melt through the frozen river
Of his sad mind, and yet out loud,
Seeing Paul quietly weep and shiver,
He says, taut-featured, head half bowed,
‘No, Paul, she's gone away.’ ‘Forever?’
‘I just can't tell you, son - but never
Think you're alone. You've got me.’ ‘When
Will *you* leave?’ Phil, shocked, stares, then
Holds Paul (still snot-nosed) to him tightly,
And says, ‘Don't say that. You are all
And everything I care for Paul.
I'll never leave you.’ Then, more brightly,
‘In fact, you know, you'll be the one,
When you've grown up, to leave me, son.

3.20

Kom, Paul, het wordt opeens veel kouder
en ik moet achter het fornuis.
Rijd jij maar paardje op mijn schouder,
dan zijn we in een mum weer thuis.’
Beneden wacht de oude Kever
die, sinds Phil zuinigjes moet leven
en maar met twee in plaats van drie,
de plaats inneemt van de Capri,
een tweedehands en simpel brikkie,
geen wonder van hi-tech vernuft
(Phil vindt dat hij niet rijdt maar tuft -
enfin, hij kreeg hem voor een prikkie)
maar wel, voor iemand op zwart zaad,

een stoere, trouwe kameraad.

3.20

Now, let's go home... It's getting chilly,
And we've got dinner to prepare.'
Paul gets a free ride down the hilly
Track to the road, and once down there
Reluctantly climbs off Phil's shoulder
Into the small Volkswagen: older,
Less fancy than the Ford Capri,
But now, with two instead of three,
And (since the break with Datatronics)
No money coming, as Phil says,
The right car for these straitened days:
Secondhand, squat, no supersonics
('Zero to ninety in seconds flat'),
But tough and friendly for all that.

3.21

Courgettes, moestuinvers, met kiwi's,
kalkoen, aardappels, voor de grap
een - daar het spul voor John nog nieuw is -
mislukte Jell'O-spin (te slap):
een stevig maal. Maar Mrs. Craven,
een monter, mollig, door het leven
gelouterd weeuwtje (60+),
buurvrouw en moederkloek, komt, knus,
met een pompoentaart aan als toetje.
‘O, Mrs. Craven, echt, u bent
een schat, zoals u ons verwent.’
‘Poeh! Kijk eens naar Pauls smalle snoetje,
of naar jezelf, gewoon affreus!’
Ze zet een groot stuk voor hun neus.

3.21

Zucchini from the kitchen garden,
Potatoes, turkey, kiwi fruit,
Jell-O that won't consent to harden,
And cups of chocolate constitute
The evening meal. Queen of their haven,
The merry widow Mrs. Craven
- plump, sage, and sixty-two - drops by
With a postprandial pumpkin pie.
‘Now eat this - I don't want to store it.’
‘Ah, Mrs. Craven, you're a star!’
‘Baloney! Both you youngsters are
Starving to death. I can't ignore it.’
With this their landlady carves three
Great wedges out with gourmet glee.

3.22

‘Cognacje, Mrs. Craven?’ ‘Heerlijk!
Maar Phil, al vind je het niet leuk
misschien, je ziet er níét uit, eerlijk.
Dat háár, die baard, je hemd gekreukt...’
‘Dat zit me eerst hier vet te mesten,
dan met mijn uiterlijk te pesten...’
knort Phil. ‘Foei, Mrs. Craven, foei!’
‘Mijn dochter vindt je knap, Phil.’ ‘Oei!’
Rowena met haar rode haren,
die onder stereo-geweld
van artotheek naar kunstmarkt snelt
langs heel de baai, om daar haar waren
(*patchwork*) te slijten, vindt dat Phil

het ‘einde’ is, weet wat hij wil.

3.22

‘A litlle brandy, Mrs. Craven?’
‘Well, thank you... Phil, you must take care
Of your good looks. You're all unshaven.
Yor shirt's unpressed. Look at your hair.’
Phil grumbles, ‘Mrs. Craven, baking
Pies to expand my girth, and making
Fun of my looks - that's really low!’
‘My daughter swears you're handsome.’ ‘Oh!’
Rowena Craven, racy redhead,
Whow blares her stereophonic way
To craft fairs all around the bay,
Peddling her quilts, committed Dead-head
Who totes her bootlegged tapes about,
Thinks Philip Weiss is just far out.

3.23

Zelf een verklaarde pacifiste
die Russisch volgt op avondschool
‘voor 't heil der wereld’ (optimiste!),
beschouwt ze Phil als haar idool,
daar hij zijn baan heeft opgegeven
‘uit eerbied voor het menselijk leven
en het gezond verstand.’ Roween
heeft pas die zaterdag, sereen
in Palo Alto met haar moeder
dinerend, van haar nieuwe vlam
gewag gemaakt. Die schrok zich lam.
‘Och, toe, Rowena laat die goede
man toch met rust, de arme ziel,
zijn leven is al zo labiel.’

3.23

Herself embroiled in the peace movement
(She's taking Russian in night school
Three times a week ‘for world improvement’)
Rowena thinks Phil's ultra-cool
To leave his job for the sole reason,
‘To go on would have been high treason
To common sense and humankind.’
Last Thurday evening, when she dined
In Palo Alto with her mother,
She mentioned her new flame. ‘Oh dear!
Who is the poor man?’ ‘He lives near here.’
‘How near?’ ‘Next door.’ ‘Oh, choose some other
Quarry, Rowena. Please don't crush
Phil's poor heart into quivering mush.’

3.24

Paul, die nu op een snoepje sabbelt
(de taart is op), geeft luid een gaap
en Mrs. Craven, uitgebabbeld,
wenst goede nacht. Al half in slaap,
wil Paul in bed nog voorgelezen:
een griezelsprookje moet het wezen,
liefst van het gruwelduo Grimm.
Phil speelt Klaas Vaak-ad-interim
en leest hem voor. Het akelig wrede
verhaal, merkt hij, maakt Paul niet bang,
integendeel, het duurt niet lang
of zoonlief slaapt, ziet hij tevreden.
Hij neuriet zacht Claire's lievelingslied

van Brahms voor Paul. Die hoort het niet

3.24

Now Paul yawns as he nibbles candy,
And the pie's vanished, bite by bite,
And Mrs. Craven's drunk her brandy,
And the time's come to say good night.
Now they're alone, and Paul, though sleepy,
Insists Phil read him ‘Something creepy’
Out of the grisly Brothers Grimm.
Phil smooths his pillow, reads to him.
The boy ingests the gruesome diet
With equanimity, but soon
His eyes close. Now Phil hums a tune
In a voice low, unedged, and quiet
Until he sees that sleep has come:
A tune from Brahms Claire used to hum.

3.25

Maar dit portret is te eenzijdig:
de meningen zijn over Claire
verdeeld en soms zelfs tegenstrijdig.
Claire's ouders vonden Phil vulgair,
maar trachtten toch hem te aanvaarden,
hun schoonzoon met zijn grofbesnaarde
karakter, bruusk en vol kritiek
op ‘heel die elitaire kliek
met hun society-gekwebbel’.
Zijn visies (‘revolutionair’),
zijn platte grappen (‘ordinair’),
het feit dat hij (met Kerst) bij Scrabble
eens uitgelegd had met ‘pasquil’ -
de Cabot-clan verguisde Phil.

3.25

To adjust a portrait too one-sided,
I ought to state that *in re* Claire
Informed opinion is divided.
Her family frowned at Phil's crude air,
Then shrugged, and tried to absorb their burly,
Rogue son-in-law who, curt and surly,
Splattered (to Claire's grief) needless yolk
Upon her nest of gentlefolk.
Phil's scorn of ‘country-clubbing rabble’,
His jangling views, his uncouth jokes,
And (once, at Christmas, with Claire's folks)
His use of ‘queynte’ to win at Scrabble,
Resulted in a virtual ban
on Phil from the whole Cabot clan.

3.26

Postnuptiale ergernissen,
verschil in interesse, smaak
en levensstijl - het kón niet missen:
de echtverbintenis liep spaak.
Phils energie, ooit zijn attractie,
verlamde Claire nu; haar reactie
op ruzie was zich ietsje meer
terug te trekken elke keer.
Phils oude moeder, die verbeten
voor Claire vocht vanuit Florida,
orakelde als Pythia:
een tweede Claire kon Phil vergeten,
de scheiding was alleen zíjn schuld,

hij had geen tact en geen geduld.

3.26

Post-marriage incompatibility
Of taste and style and interest,
Now hammering on life's fragility,
Exposed its contract to the test.
Phil's vigor, once his great attraction,
Exhausted Claire now; her reaction
To argument was to withdraw
Into her life and close the door.
Fiercely from Florida, Phil's mother,
Old Mrs. Weiss, defended Claire,
Declaring with a Delphic air
That Phil would never find another
Woman like her, and was to blame
For Claire's defection when it came.

3.27

Om Paul de kwelling te besparen
van af en toe slechts elkaar zien,
bleef Claire op afstand - een loodzware
beslissing, liefdeloos misschien,
maar niet uit eigenbaat genomen:
het leed om haar verloren zoon en
verloren liefde was een juk
waaronder ze diep ging gebukt.
Kapot van Claire's keiharde houding
sloot Phil de vleugel, sleet Claire's kat,
betaalde mopperend hun schat
aan schulden af, verkocht zijn trouwring
en nam, zij 't zonder Claire onthand,
voorgoed Pauls opvoeding ter hand.

3.27

To shelter Paul from the anxiety
Erratic vistis might create,
Claire remained absent. The propriety
Of this is open to debate.
But not the tilt of her intention:
Her pain and loss and apprehension
And separation from her son
Grieved her as much as anyone.
Bewildered by this harsh enstrangement,
Phil closed the piano, sold Claire's pets,
Paid off the bulk of their joint debts
And, following the rearrangement
Of his curbed state, as an unplanned
Office of love, took Paul in hand.

3.28

Het toeval wil, wat maanden later,
dat een concert gegeven wordt
in Stanford, Liz haar alma mater.
Liz heeft er kaartjes voor gekocht
en belt John op om hem te strikken.
‘Sue speelt. Ed heeft me laten stikken,
al heb ik hem, in zijn gezicht,
gewezen op zijn broederplicht.’
‘Vertel me eerst eens het programma.’
‘Drie strijkkwartetten - Mozart, Brahms
en Schönberg.’ ‘Héeft iets aangenaams,
al is het wel een heel breed gamma...
en dan die dodekafonie!

Waar spelen ze?’ ‘De Harmonie.’

3.28

It happens that, a few months later,
A concert of three string quartets
Draws Liz back to her alma mater.
She phones John, ‘I've got tickets, let's
Go down to Stanford. Sue'll be playing.
Ed won't be there, despite my saying
That sibling solidarity
Concerns him just as much as me.
I hope Sue isn't disappointed...’
‘The program?’ ‘Mozart, Schonberg, Brahms.’
‘Ah well, that certainly has charms -
Though you know, darling, how disjointed
These jumbled periods make me feel.
Where are they playing?’ ‘Dinkelspiel.’

3.29

‘Ik wéét het niet, Liz, Schönberg gaat er
bij mij maar moeizaam in.’ ‘Hè, toe!’
‘Oké, ik kom.’ Twee dagen later
hoort John, oprecht genietend, hoe
de leden van het *Ionian Quartet*
Mozart vertolken (‘Juist, zó hoort 't,
dat strijkkwartet in D,’ denkt hij,
‘warm, ingetogen en toch vrij.’)
O, Mozart, vorst der componisten,
die voor de vreugde die je schonk,
jong in een naamloos graf verzonk.
Zij die het wereldlot beslisten,
paus, koning, keizer en despoot,
zíj rotten stom, jij gaat nooit dood.

3.29

‘Schonberg's an ulcer-generator.’
‘Oh, don't be stodgy, John.’ ‘OK,
It's a date honey.’ Two days later
They hear the Ionian Quartet play:
Four students. Sue draws dark and mellow
Lyrical magic from her cello
In Mozart's last quartet in D.
O loveliness, constrained and free!
Ah, Mozart, prince of music makers
Who (for the miracle you gave)
Lie buried in an unmarked grave!
Now the world movers and world shakers
- Archbishops, stewards, counts and kings
Rot voiceless, you still lend us wings.

3.30

Sue's streek is warm en lyrisch, prachtig.
Liz luistert naar haar spel en pinkt
een traantje weg, hun jeugd indachtig,
goeddeels vergeten - één dag springt
eruit, toen zij en bloc, als trio,
andante eerder dan *con brio*,
want door Mama daartoe geprest,
muziekles namen. Het succes
was zeer verdeeld. Ed hing de lier al
snel aan de wilgen, koos de sax,
en Liz studeerde veel te laks.
Maar Sue, ster in dit Mozart-viertal,
speelt met haar schitterend talent

de sterren van het firmament.

3.30

Rich, bright, enrapturing, enthralling
Tapestry! As Liz hears them play
Tears come into her eyes, recalling
The half-forgotten childhood day
When, at the insistence of her mother,
She and her sister and her brother
Were press-ganged into lessons. Ed
Soon dumped his violin, instead
Sustaining through his adolescence
(By turns) guitar, trombone, and sax.
Liz' viola bow grew lax.
But a melodious iridiscence
Of joy today envelops Sue
In her Mozartian debut.

3.31

Een droomdebuut, dit, de beloning
van jaren studie, stug en noest;
sneu dat haar moeder zo'n bekroning
juist door haar reuma missen moest.
Maar Brahms en Mozart zou Sue tapen,
want Schönberg is wat hoog gegrepen...
Zo mijmert Liz nog even voort,
tot John, zacht sakkerend, haar stoort:
'Dat we nu eerst naar dat gejammer
van Schönberg moeten luisteren is
expres gedaan, geloof me, Liz.
Was hij ná Brahms gebracht, dan kwam er
geen hond terug... mijn Ohropax!'
'John, stil!' 'Ik spreek je nog wel, straks!'

3.31

'What a magnificent requittal
For all Mom's pains. Too bad she's ill.
It's two hours' drive to the recital
Down from our place; Dad's not young. Still,
Sue said she'd tape the Mozart for them.
Oh well, I'm sure Schonberg would bore them...
John jams her thought waves to complain,
'This sandwiched Schonberg is a pain...'
Then in a tone more sour and surly,
'...If only they would condescend
To shift this crap to either end,
We could arrive late or leave early.
Thank God I've brought my earplugs -' 'John!'
'Calm down, hon. I won't put them on.'

3.32

Volgt Schönbergs cerebrale steunen,
dode-kako-fonie, gekras,
geschuur, vindt John. Liz hoort hem steunen,
tot hij ineens opveert, verrast.
'Wat is er?' vraagt ze zacht. John fluistert:
'Phil! Dáár, met Paul, zijn zoon. Liz, luister,
straks, na dit krolse-kattenkoor,
stel ik je aan hen beiden voor.'
Dus gaan ze samen even later
naar Phil, die met Paul galgje zit
te spelen op de stukken wit
van zijn programma. 'Phil, hoe gáát het?'
'Het gáát, John,' glimlacht Phil. 'Wie is...?'

‘Ik stel je aanstonds voor, Phil. Liz...

3.32

Engulfed in Schonbergs cerebral clatter,
John writhes, and looks intensely ill;
Then sits up sharply. ‘What's the matter?
John - dear,’ Liz whispers. John says, ‘Phil!
That's him there - Berkeley-engineering -
His son, too - when we've finished hearing
This horror, let's go say hello.’
So in the interval they go
Over to where his friend is showing
His son the rules of tic-tac-toe
On the verso of tc program. ‘Whoa -
Philip, old buddy, how's it going?’
‘Not too bad,’ smiles Phil, ‘And this is...?’
‘Oh, let me introduce you. Liz...

3.33

...Phil Weiss, Paul Weiss - en Liz Dorati.
Men schudt elkaar de hand. ‘Zeg, Phil,
wij geven, Liz en ik, een party,
een *house-warming* op vrijdag. Wil
en kun je komen dan, of walg je
van het idee... hé, is dat galgje?’
Maar Phil negeert die laatste vraag:
‘Als Paul het goed vindt, kom ik graag.’
‘En, Paul, wil jij je vader afstaan?’
‘Mij best,’ zegt Paul, ‘als ik die nacht
bij Chuck Lamont logeren mag.’
‘Phil, koffie straks?’ ‘Dat moet ik afslaan.
Ik kruip na Brahms achter het stuur:
Pauls school begint om negen uur.’

3.33

.. Meet Phil - and Paul - Weiss... Liz Dorati.’
‘Hello.’ ‘A pleasure.’ ‘Say what, Phil -
The two of us are throwing a party
on Friday night. Housewarming. Will
You join us? Liz has been inviting
horrendous hordes... hey, what's that writing?’
‘Nothing,’ Phil mumbles, ‘Tic-tac-toe..
If Paul can spare me, sure, I'll go.’
‘Well, young man, will you free your father?’
‘Yes,’ Paul concedes, ‘if I can stay
With Chuck Lamont when Dad's away.’
‘Phil, coffee after this?’ ‘I'd rather
Split following the Brahms. It's late,
And Paul has school at half past eight...

3.34

‘Oké, tot vrijdag dan.’ John vist een
visitekaartje op voor Phil.
‘Bedankt,’ zegt die. ‘Gôh, die celliste,
wat een talent, het maakt me stil!’
‘Liz’ zusje.’ ‘Echt?’ vraagt Phil, verbijsterd.
‘De rest is goed, Liz, maar zij rijst er
met kop en schouders boven uit.
Wat een verrukkelijk geluid -
zo puur, geen valse sentimenten,
hartstochtelijk en toch beheerst,
je zuster is vrijwel volleerd.
Doe haar vooral mijn complimenten.’
‘Die komen haar toch rechtstreeks toe?

Doe ze maar vrijdag zelf aan Sue.’

3.34

...This Friday, then... What was I saying?
Oh, yes, the back of this will do
For your address... What brilliant playing!
That cellist . ‘‘She's my sister, Sue.’
‘You're serious?’ ‘Yes.’ ‘She's quite amazing.
All four are good, but without raising
Her voice above the others, she
Illuminates the other three.
No stridency, no ostentation,
Clear, moving, fine... your sister is
A marvellous musician, Liz.
Please pass on my appreciation.’
‘Tell her yourself on Friday, Phil.
She'd like that.’ ‘She'll be there?’ ‘She will’

3.35

John neemt Phil eventjes terzijde.
‘Kom vrijdag vroeg. We drinken wat
en praten over vroeger tijden.’
‘Och, vroeger...’ reageert Phil mat.
John zucht en zegt: ‘Phil, wat ellendig
van Glaire...’ ‘Ach, John, niets is bestendig
en niets beklijft. We zijn nu echt
gescheiden sinds een week - maar, zeg
ik ga hier niet mijn leed uitkramen.
Hoe gaat het jou? Heb jij sinds kort
nog ergens tranen om gestort?’
‘Net nog om Schönberg - wat een drama!’
‘Aha! De oude cynicus,
je bent geen steek veranderd, dus.’

3.35

John nods, ‘A word, Phil... (Liz, excuse us)...
Come early - we two veterans will
Find something crazy to amuse us -
Just like old times.’ ‘Old times,’ says Phil.
John gently says, ‘PHil, I'm real sorry
About this thing with Claire... ‘‘Don't worry -
THese things are for the best. Last week
Our papers came through... Let's not speak
Of this; instead of an outporing
Of my disasters, what of you?
What's the worst trauma you've been through?’
‘This Schonberg. It's obscenely boring.’
‘Ah, John, the same cantankerous wit.
My friend, you haven't changed a bit.’

3.36

John denkt: Jij wél. Met jouw ambities
zo'n baan opgeven. Niets beklijft...
Misschien dat ik na vrijdag ietsje
meer inzicht heb in wat hem drijft.’
Hij vraagt: ‘Phil, wat zei Datatronics
van je ontslagaanvrage?’ John, niks.
Ik had mijn sleutel en mijn pas
koud ingeleverd, of er was
alweer een ander,’ zegt Phil schamper.
‘Maar tussen haakjes, John, die Liz,
die méér, tenzij ik me vergis,
dan slechts je huis verwarmt... 'k heb amper
met haar gesproken, maar... zó'n meid!’

‘Bedankt,’ zegt John, verheugd, gevleid.

3.36

John thinks: ‘But you've changed... your vocation
Why did you drop your job? If you
Come early for the celebration
We could clear up a thing or two.’
He asks, ‘Phil, how did Datatronics
Take up your departure? Histrionics’
‘Oh, no such luck! As soon as I
Checked in my badge and said good-bye
They took on someone else... But, really
...(Phil smiles)... to change the subject, Liz
- Your new friend... and housewarmer - is
Lovely, I think - although we've merely
Exchanged two words... I'm glad for you.’
‘Thanks, Phil!’ John's pleased; and flattered too

3.37

Het zaallicht dooft; ze gaan weer zitten.
Zacht keelgeschraap. Brahms' strijkkwartet
in A mineur begint, heel pittig,
wordt het allegro ingezet.
Dan gaat het zingen, zó melodisch,
meeslepend, troostend en harmonisch,
zó diep doorvoeld, dat elk gemis
en elk verdriet wordt uitgewist
in een vervoerende bekoring,
tot aan het stervend slotakkoord.
Paul heeft het doodstil aangehoord.
‘Mam liet me dit ook altijd horen,’
zegt hij en glimlacht: onverwacht
heeft Brahms zijn moeder teruggebracht.

3.37

The lights have dimmed. Now they're returning.
Throats clear. Brahms A Minor begins.
The brisk allegro. Then a yearning
Warm ductile length of lyric spins
Its lovely glimmering thread at leisure
Inveiglingly from measure to measure
With a continuous tenderness
So deep it smooths out all distress,
All sorrow, ravishing, beguiling..
And on and on, till silence comes.
Paul whispers, ‘That's the tune Mom hums!’
Phil's eyes are closed, but Paul is smiling,
Floating on a slow tide of Brahms,
Back in his absent mother's arms.

Laura aan de piano
Friedrich Schiller
(Vertaling Wim Jonker)

Zodra jij, Laura, maar de toetsen raakt
sta ik versteld, als tot een beeld hermaakt,
maar lichaamloos en zonder zwaartezin.
Door jouw macht, heersend over dood en leven,
wordt heel mijn wezen duizendvoud doorweven
met mensenmin.

Zachter en vol eerbied fluistert
dan de wind die naar je luistert;
en, gegrepen door de zang,
komt de eeuwige ommegang
aller gelukzaligheden
luisterend naar binnen treden.
Toveres! hen dwingt je spel,
mij je blik. O zoet bestel!

Wellusts harmoniegewemel
stroomt de snaren tomeloos uit:
engelwiekslag die de hemel
voor de aardse ziel ontsluit!
Als de schepper die de zonnen
voortbracht uit de nooit begonn
chaos, schept der klanken mach
licht en luister in de nacht.

Laura am klavier

Wenn dein Finger durch die Saiten meistert,
Laura, jetzt zur Statue entgeistert,
jetzt entkorpert steh' ich da.
Du gebietest uber Tod und Leben,
machtig, wie von tausend Nervgeweben
Seelen fordert Philadelphia.

Ehrerbietig leiser rauschen
dann die Lufte, dir zu lauschen.
Hingeschmiedet zum Gesang
stehn im ew'gen Wirbelgang,
einzuziehn die Wonnefulle
lauschende Naturen stille.
Zauberin! mit Tonen, wie
mich mit Blicken, zwingst du sie.

Seelenvolle Harmonieen wimmeln,
ein wollustig Ungestum,
aus den Saiten, wie aus ihren Himmeln
neugeborne Seraphim;
wie, des Chaos Riesenarm entronnen,
aufgejagt vom Schopfungssturm, die Sonnen
funkelnd fuhren aus der Nacht,

stromt der Tone Zaubermacht.

[Nederlands]

Nu eens ruist kristallen water
over grint met zacht geklater;
dan weer schuimt een waterval
langs een rotswand naar een dal.
Tronend in majesteit dondert de pracht
van 't orgel, maar zwicht voor de machteloze macht
van een teder gerucht
en een smekende klacht
Een espeboom zucht,
een bosnimfje lacht.

Het einde komt... verloren zielen schreien...
nachtzwarte doodswoestijn... gefluister van harpijen...
slechts de Cocytus zwalpt en slijpt haar jammerdal...
nu zwijgt het Al... nu galmt de laatste val...

Meisje, hoe kan dit? Heb je een verbond
met zaligen wier wijsheid je verstond?
Vanwaar die rijkdom waar mijn hart bij breekt?
Is het Elysium dat door je spreekt?

[Duits]

Lieblich jetzt, wie uber glatten Kieseln
silberhelle fluten rieseln,
majestatisch prachtig nun,
wie des Donners Orgelton,
sturmend von hinnen jetzt, wie sich von Felzen
rauschende, schaumende Giessbache walzen,
holdes Gesausel bald
smeichlerisch Linde
wie durch den Espenwald
buhlende Winde.

Schwerer nun und melancholisch duster,
wie durch toter Wusten Schauernachtgefluster,
wo verlornes Heulen schweift,
Thranenwellen der Cocytus schleift.

Madchen, sprich! Ich frage, gib mir Kunde:
stehst mit hohern Geistern du im Bunde?
Ist's die Sprache, lug' mir nicht,
die man in Elysen spricht?

De lotus-eters
(fragment uit de koorzang)
Alfred Lord Tennyson
(Vertaling Wim Jonker)

Zachte muziek is hier, die trager daalt
dan rozeblaadjes die naar gras toe zweven,
of dauw die boven stille meren draalt,
door schaduwzuilen van graniet omgeven;
muziek die met haar strelende vertoog
de geest ontspant als schemerlicht het oog;
muziek die slaap brengt, zegen van omhoog.

Choric song (The Lotos Eaters, fragment)

There is sweet music here that softer falls
than petals from blown roses on the grass,
or night-dews on still waters between walls
of shadowy granite, in a gleaming pass;
music that gentlier on the spirit lies,
than tired eyelids upon tired eyes,
music that brings sweet sleep down from the blissful skies.